BIBLIOTHEEK KITLV
0257 4422

K26BA-C

KOLONIALE STUDIËN

KONINKLIJK INSTITUUT
VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

INHOUD JAARGANG 1937

INHOUD No. 1 Bladzijde

Conclusies van de Commissie voor het Grondbezit van Indo-Europeanen 3

Aantekeningen bij de Voorstellen nopens het Indo-Grondbezit, door Prof. Dr. J. H. A. Logemann 14

De Verbreiding van de Nederlandsche Taal in Indië, door Dr. I. J. Brugmans 42

„Crisiswinst", door D. M. G. Koch 63

Het vraagstuk van de Buitengewesten, door Jhr. A. Th. Baud. 78

Boekbespreking

Dr. H. Kraemer: Kerk en Zending. Waarom Zending juist nù? De ontmoeting van het Christendom en de Wereldgodsdiensten 106

INHOUD No. 2

De omzetting van 's Lands Plantentuin tot Departement van Landbouw, door Dr. W. M. F. Mansvelt 115

Een Economische Faculteit voor Nederlandsch-Indië, door W. Alons 134

De daling van de Ambtenaarssalarissen in de periode 1929 — 1938, door Dr. Ir. H. M. J. Hart 148

Westersch muziekleven in Nederlandsch-Indië, door Mr. G. A. Lamsvelt 179

De natuurbescherming in Nederlandsch-Indië, door W. Groeneveldt 188

Eenige gegevens over de bevolkingskoffiecultuur in Kerintji (Sumatra's Westkust), door H. J. de Boer 201

Boekbespreking

N. P. Ploegsma: Oorspronkelijkheid en economisch aspect van het dorp op Java en Madoera. Proefschrift Leiden 1936. 218

INHOUD No. 3 Bladzijde

Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder. 227
Ontwikkeling en toekomst van het natuurwetenschappelijk onderzoek voor Nederlandsch-Indië, door Dr. Ir. D. Tollenaar. 237
Onze kwetsbare export, door Dr. W. M. F. Mansvelt..... 254
De schuldbevrijding in het regentschap Indramajoe, door Mr. H. D. van Werkum 267
Het Nationalisme in de Taman Siswa-beweging, door S. Mangoensarkoro 287
De diverse functies van het Chineesche schrift, door Njo Joe Lan 297
De druk van de belastingen op het inkomen in verband met de daling van de kosten van levensonderhoud, door Dr. A. A. H. Besier 321

Boekbespreking:

Dr. J. Winsemius: Nieuw-Guinea als kolonisatiegebied voor Europeanen en van Indo-Europeanen 326
Fr. van Heek: Chineesche immigranten in Nederland..... 328
Fr. van Heek: Westersche Techniek en Maatschappelijk Leven in China. Proefschrift Enschedé 1935..... 330

INHOUD No. 4

Eenige aanteekeningen over Politieke Partijen in Indië, door J. H. Ritman 339
Eenige opmerkingen over Inheemsche arbeiders bij Westersche Cultuurondernemingen, hun loonen en minimum-loonen, door Dr. Ir. Ph. Levert 357
Voorlichting op het gebied der Koloniale geschiedenis, door Dr. F. R. J. Verhoeven 383
Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder. 402
De Javanen-Kolonisatie in de Lampongsche districten, door H. R. Rookmaaker 411
Enkele beschouwingen over den Desa-kleinhandel op Java en Madoera, door Dr. E. de Vries en Drs. H. Cohen..... 432

Boekbespreking:

D. M. G. Koch: Japan's Feet of Clay, by Freda Utley.. 445

INHOUD No. 5 Bladzijde

Op weg naar een „Indische" Regeering, door Prof. Mr. J. J. Schrieke 451

De Strijd om de Monogamie, door Dr. G. F. Pijper 476

De Tinfusie, door Ir. P. Hövig 491

Het Landsarchief en het Archiefwezen in Europa, door Dr. F. R. J. Verhoeven 519

Westersche vernieuwing in Japan en China, door Dr. Hk. Riemens 531

De Economische problemen van China en Japan, door D. M. G. Koch 550

INHOUD No. 6

Een mijlpaal voor het Boschwezen 1897—1937 door W. Zwart. 573

Een 125-jarige schepping van Raffles, door Dr. N. A. C. Slotemaker de Bruïne 597

Adatuitgaven in Zuid-Bali, door Dr. F. W. T. Hunger Jr.. 610

De Volkenbondsconferentie voor landelijke hygiëne te Bandoeng, door W. F. Theunissen 641

Enkele aanteekeningen met betrekking tot de beoefening der Indische geschiedenis, door Dr. J. C. van Leur 651

Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder. 662

Boekbespreking 671

CONCLUSIES VAN DE COMMISSIE VOOR HET GRONDBEZIT VAN INDO-EUROPEANEN

Voor een juist begrip van de hier navolgende „Aanteekeningen" van Prof. Logemann, heeft de Redactie gemeend aan dit artikel te moeten laten voorafgaan, een samenvatting van de conclusies der Commissie Spit, welke hier zijn overgenomen uit deel III van het Verslag van die Commissie.

I. ALGEMEENE CONCLUSIES

I. 1. De Commissie is van oordeel, dat er — daarbij in beschouwing genomen de sociale positie van betrokkenen, voor den Indo-Europeaan-blijver h.t.l. — met name den minderbemiddelden (minder-vermogenden) [1] — een reëele behoefte om op minder omslachtige, zekerder en minder kostbare wijze Inlandsch grondbezit als het zijne te kunnen verwerven voor woon- (en/of werk-) gelegenheid.

2. Tegemoetkoming aan de verlangens op dit punt komt om sociaal-economische — daarmede staatkundige — redenen gewenscht voor.

3. Om gelijke redenen komt het echter evenzeer gewenscht voor, om in het te beschermen belang van de Inheemsche

[1] Mindervermogend hier ruim te begrijpen, als tegenstelling tot betergesitueerd, en derhalve niet te verwarren met minvermogend. (Zie eindnota p. 53 en 80).

bevolking, daarbij ten volle rekening te houden met de adatrechtelijke en economische — daarmede de staatkundige — bezwaren, die aan een *onbeperkt* tegemoetkomen aan deze verlangens verbonden zouden zijn.

4. Uit een en ander volgt in concreto, dat *van een opheffing van het zgn. vervreemdingsverbod, vervat in Staatsblad* 1875 *No.* 179, *geen sprake zal kunnen of mogen zijn.*
Dit verbod zal in beginsel gehandhaafd moeten blijven — en de oplossing ten deze zal gevonden moeten worden op de basis van het toelaten van uitzonderingen er op, gehouden binnen de grenzen door adatrechtelijke en economische overwegingen aangegeven.

II. M.m. geldt hetzelfde m.b.t. de verwerving van grond voor landbouwdoeleinden, ten aanzien waarvan overigens nog te stellen valt:

1. dat het praematuur — en niet redelijk wordt geoordeeld — om a priori een ongeschiktheid van den Indo-Europeaan h.t.l. voor den kleinen of middenlandbouw aan te nemen — derhalve nadere voorzieningen terzake niet noodig te achten — en het vraagstuk hiermede als afgedaan te beschouwen.

2. dat anderzijds eventueele nadere voorzieningen terzake niet zoodanige zullen mogen zijn, dat daardoor kunstmatig een boerenstand in het leven geroepen en gehouden wordt, die dien naam niet verdient en — den grond niet economisch aanwendend — meer na- dan voordeel brengen zal.

3. dat wel echter de wettelijke bepalingen zoodanig zullen moeten zijn ingericht, dat er een behoorlijke mogelijkheid besta voor den Indo-Europeaan-blijver h.t.l. om op eigen grond den werkelijken kleinen of middenlandbouw te kunnen uitoefenen.

III. Al het vorenstaande geldt niet slechts voor den Indo-Europeaan-blijver h.t.l., doch voor den Europeaan-blijver in het algemeen.

IV. Het karakter der te treffen voorzieningen brengt nochtans mede, dat zij beperkt worden tot Nederlandsche onderdanen

§ 4. II. BIJZONDERE CONCLUSIES.

A. Verwerving van grond voor woon- en/of werkgelegenheid

1. *De ordonnantiewetgever opene, bijwege van eerste uitzondering op het zgn. vervreemdingsverbod, vervat in Staatsblad 1875 No. 179, de mogelijkheid van vervreemding door Inlanders van hunne Inlandsche rechten op den grond aan Europeanen-blijvers* [1]*, tevens Nederlandsche onderdanen, ten behoeve van woongelegenheid voor laatstgenoemden.*

2. Deze vervreemding en hare gevolgen zullen in beginsel beheerscht worden door de regelen van het plaatselijk adatrecht en de verdere terzake voor Inlanders geldende bepalingen, hetgeen zal medebrengen:

   a. De vervreemding zal plaats moeten hebben op de wijze bij het adatrecht bepaald.

   b. Het overgedragen recht zal het Inlandsche recht op grond zijn — en in beginsel (zie sub *f*) blijven — hetwelk het was in handen van den rechtsauteur.

   c. De vervreemding zal niet toegelaten zijn daar, waar het plaatselijk adatrecht die verbiedt.

   d. De op den grond drukkende belastingen (landrente, Inlandsche verponding) en verdere met het grondbezit samenhangende lasten (desa- en soortgelijke diensten) zullen daarop blijven rusten, (met dien verstande, dat laatstbedoelde lasten steeds afkoopbaar zullen zijn).

[1] Onder „blijvers" zullen worden verstaan zij, die minstens een aantal achtereenvolgende jaren, die men op tien zoude kunnen stellen, hier te lande gevestigd zijn en van wie redelijkerwijs te wachten is, dat zij hun verder leven hier gevestigd zullen blijven.

e. De privaatrechtelijke rechten en plichten met betrekking tot den grond zullen in beginsel beheerscht worden door het adatrecht en de verdere terzake voor Inlanders geldende bepalingen.

f. Het recht zal vatbaar zijn voor omzetting in agrarisch eigendomsrecht of Westersch eigendomsrecht in de gevallen, waarin dit voor Inlanders mogelijk is.

g. Vervreemding door de betrokken Europeesche gerechtigden van den door hen bezetten grond aan niet-Inlanders zal verboden zijn (uitgezonderd dan uiteraard het geval, dat deze laatsten tot de Europeanen-blijvers-Nederlandsche onderdanen behooren).

3. De Europeanen-blijvers, voor wie de mogelijkheid geopend zal worden van de verwerving van Inlandsch grondbezit voor woongelegenheid, zullen tot de minderbemiddelden (mindervermogenden) moeten behooren.

4. Het individueel te verwerven grondbezit zal een zeker oppervlak (*een halve bouw*) niet mogen overschrijden.

5. Ook het totaal van het Inlandsch grondbezit in handen van Europeanen-blijvers binnen een Inlandsche gemeente zal een regionaal te bepalen percentage van het gemeenteareaal niet te boven mogen gaan, met dien verstande, dat voor de steden en Europeesche wooncentra geen percentage zal worden vastgesteld.

   Daar zullen voor de Inheemsche bevolking reservaten worden gemaakt, waarbinnen Europeanen geen Inlandsche bezitrechten zullen kunnen verwerven, doch waarbuiten de verwerving van Inlandsch bezitrecht voor Europeanen, als hier bedoeld, vrij zal zijn.

6. De verwerving van grondbezit als hierbedoeld zal aan een voorafgaande vergunning van bestuurswege verbonden worden, te verleenen:

   a. op Java en Madoera: door de Residenten-afdeelingshoofd;

b. in de Buitengewesten: door de (huidige) Hoofden van gewestelijk bestuur (toekomstige Residenten).

7. 1. Deze vergunning zal niet mogen worden geweigerd, indien aan de gestelde voorwaarden is voldaan.

2. Van eene beslissing terzake zal bij het centraal gezag in hooger beroep kunnen worden gekomen:

a. op Java en Madoera: bij de Gouverneurs,

b. in de Buitengewesten: bij de (toekomstige) Gouverneurs, van welke hoogere beslissingen tenslotte altijd in beroep zal kunnen worden gekomen bij den Gouverneur-Generaal.

8. Bepaalde gebieden zullen om economische of staatkundige redenen gesloten kunnen worden voor de verwerving van Inlandsch grondbezit voor woongelegenheid door Europeanen-blijvers als hoogerbedoeld.

B. Verwerving van grond voor landbouwdoeleinden.

1. *De ordonnantiewetgever opene, bijwege van (tweede) uitzondering op het zgn. vervreemdingsverbod, vervat in Staatsblad* 1875 *No.* 179, *de mogelijkheid van vervreemding door Inlanders van hunne Inlandsche rechten op den grond aan Europeanen-blijvers, tevens Nederlandsche onderdanen, ten behoeve van land- of tuinbouwdoeleinden voor laatstgenoemden.*

2. Deze vervreemding en hare gevolgen zullen in beginsel beheerscht worden door de regelen van het plaatselijk adatrecht en de verdere terzake voor Inlanders geldende bepalingen, hetgeen zal medebrengen:

a. De vervreemding zal plaats moeten hebben op de wijze bij het adatrecht bepaald.

b. Het overgedragen recht zal het Inlandsche recht op grond zijn — en in beginsel (zie sub *f*) blijven — hetwelk het was in handen van den rechtsauteur.

c. De vervreemding zal niet toegelaten zijn, daar, waar het plaatselijk adatrecht die verbiedt.

d. De op den grond drukkende belastingen (landrente, Inlandsche verponding) en verdere met het grondbezit samenhangende lasten (desa- en soortgelijke diensten) zullen daarop blijven rusten, (met dien verstande, dat laatstbedoelde lasten steeds afkoopbaar zullen zijn).

e. De privaatrechtelijke rechten en plichten met betrekking tot den grond zullen in beginsel beheerscht worden door het adatrecht en de verdere terzake voor Inlanders geldende bepalingen.

f. Het recht zal vatbaar zijn voor omzetting in agrarisch eigendomsrecht of Westersch eigendomsrecht in de gevallen, waarin dit voor Inlanders mogelijk is.

g. Vervreemding door de betrokken Europeesche gerechtigden van den door hen bezeten grond aan niet-Inlanders zal verboden zijn (uitgezonderd dan uiteraard het geval, dat deze laatsten tot de Europeanen-blijvers, tevens Nederlandsche onderdanen behooren).

3. De Europeanen-blijvers, voor wie de mogelijkheid geopend zal worden van de verwerving van Inlandsch grondbezit voor land- of tuinbouwdoeleinden, zullen tot de minderbemiddelden (minder-vermogenden) moeten behooren, en zullen moeten aantoonen over voldoende middelen te beschikken of te kunnen beschikken om den grond, dien zij te verwerven wenschen, te kunnen exploiteeren.

4. *a.* Het individueel te verwerven grondbezit, hetzij sawah-, hetzij droge grond, hetzij sawah en droge grond tezamen, zal een zeker oppervlak (vijf bouw) niet mogen overschrijden.

b. De grond, bestemd voor woonerf zal overigens niet in mindering op de vijf bouw voor landbouwdoeleinden komen.

c. Ook het totaal van het Inlandsch grondbezit in handen van Europeanen-blijvers binnen een Inlandsche gemeente zal:

a. voorzoover het uit sawahs bestaat, niet meer dan een vast percentage (5 %) van het sawahareaal, en

b. voorzoover het uit droge gronden bestaat, niet meer dan een naar behoeften regionaal vastgesteld percentage van het droge grondenareaal der betrokken gemeente, mogen bedragen.

5. De verwerving van grondbezit als hierbedoeld, zal aan een voorafgaande vergunning van bestuurswege verbonden worden, te verleenen:

a. op Java en Madoera: door de Residenten-afdeelingshoofd,

b. in de Buitengewesten: door de (huidige) Hoofden van gewestelijk bestuur (toekomstige Residenten).

6. 1. Deze vergunning zal niet mogen worden geweigerd, indien aan de gestelde voorwaarden is voldaan.

2. Van eene beslissing terzake zal bij het centraal gezag in hooger beroep kunnen worden gekomen:

a. op Java en Madoera: bij de Gouverneurs,

b. in de Buitengewesten: bij de (toekomstige) Gouverneurs, van welke hoogere beslissingen tenslotte altijd in beroep zal kunnen worden gekomen bij den Gouverneur-Generaal.

7. Op straffe van vervallenverklaring van het recht zullen de betrokkenen op of nabij het perceel gevestigd moeten zijn en een werkzaam aandeel in het bedrijf moeten hebben — een en ander behoudens de mogelijkheid van dispensatie in bijzondere gevallen. [1])

[1]) Onder deze voorwaarden zal derhalve uitgifte van den grond in deelbouw geoorloofd zijn.

8. Bepaalde gebieden zullen om economische of staatkundige redenen gesloten kunnen worden voor de verwerving van Inlandsch grondbezit voor landbouwdoeleinden door Europeanen-blijvers als hierbedoeld.

C. Handhaving en herziening der kleinerfpachtsbepalingen

De kleinerfpachtsbepalingen, vervat in Staatsblad 1904 No. 326, waren, vooral met het oog op zgn. middenlandbouw, te handhaven.

1. Daarin waren overigens de volgende wijzigingen aan te brengen :

   a. De eisch, dat de aanstaande kleinlandbouwers minvermogend zullen moeten zijn, ware te vervangen door den eisch, dat zij minder-bemiddeld (mindervermogend) zullen moeten zijn ; overigens zullen zij moeten aantoonen over voldoende middelen te beschikken of te kunnen beschikken om den grond, dien zij in kleinerfpacht wenschen, te kunnen exploiteeren.

   b. De mogelijkheid van de verkrijging van zg. grondcredieten ware te doen vervallen.

   c. De maximumtermijn, waarvoor het recht verleend kan worden, ware van 25 jaar te brengen op 75 jaar.

   d. De eisch, dat betrokkenen Europeanen-ingezetenen van Nederlandsch-Indië moeten zijn, ware te vervangen door den eisch, dat zij Europeanen-blijvers, Nederlandsche onderdanen zullen moeten zijn.

2. Voorts waren in de ordonnantie zelf (en niet in uitvoeringsvoorschriften) de volgende bepalingen op te nemen :

   a. Het recht zal vervallen kunnen worden verklaard, wanneer daarvan niet naar bestemming of behooren gebruik wordt gemaakt.

   b. De betrokkenen zullen, op straffe van vervallenverklaring van het recht, den grond moeten bezigen voor het beoogde doel.

In verband daarmede zullen zij op of nabij het perceel gevestigd moeten zijn, en een werkzaam aandeel in het bedrijf moeten hebben, een en ander, behoudens de mogelijkheid van dispensatie in bijzondere gevallen

c. Bepaalde gebieden zullen om economische of staatkundige redenen gesloten kunnen worden voor de uitgifte in kleinerfpacht. [1])

d. Van het totaal grondareaal eener Inlandsche gemeente zal niet meer grond — hetzij rechtstreeks, hetzij middellijk (in erfpacht, na „afkoop") — in Europeesche handen mogen overgaan dan :

a. voorzoover sawahs betreft een vast percentage (5 %) van het sawahareaal),

b. voorzoover droge gronden betreft een naar behoeften regionaal vastgesteld percentage van het droge grondenareaal der betrokken gemeente.

Een soortgelijke beperking ware aan te leggen voor de zgn. beschikkingskringen (kring „woeste grond") rondom de Inlandsche gemeente.

3. Nader ware te overwegen de canon boven het maximum van *f* 1.— progressief te doen stijgen voor perceelen van grooten omvang (bijvoorbeeld 15 bouw).
Ook ware te overwegen de betaling van een retributie aan de kas der betrokken Inlandsche gemeente door binnen haar areaal gelegen bezitters van kleinerfpachtsperceelen.

4. Te overwegen ware, binnen de grenzen hierboven sub B aangegeven, de mogelijkheid te openen tot verwerving van grond door Europeanen als hoogerbedoeld in Inlandsch bezitsrecht op den voet van de ontginningsbepalingen, in Staatsblad 1896 No. 44 en de agrarische reglementen voor de Buitengewesten.

[1]) Daartegenover ware dan echter in de gevallen, waarin zich een zekere trek naar bepaalde streken of gronden openbaart, plaatselijk na te gaan en vast te leggen, welke terreinen moeten worden gereserveerd voor reboisatie, dan wel voor landbouw- of andere doeleinden der Inheemsche bevolking en welke voor den kleinerfpachter zouden kunnen worden gelaten.

5. Evenzoo ware te overwegen om binnen dezelfde grenzen voor Europeanen als hoogerbedoeld de mogelijkheid te openen voor de in de practijk bestaande uitgifte van landsdomein aan Inlanders met Inlandsch bezitsrecht.

6. Eindelijk ware nog te overwegen om, binnen gelijke grenzen, de mogelijkheid tot verwerving door Europeanen als hoogerbedoeld van het zgn. erfpachtsrecht op particuliere landerijen (het oesaharecht) of van het zgn. landerijenbezitsrecht op voormalige particuliere landerijen open te stellen.

D. Herziening van de redactie van het vervreemdingsverbod.

Ter voorkoming van misbruik van het nieuw-voorgestelde instituut van rechtstreeksche verkrijging van Inlandschen grond — mede om tegemoet te komen aan de bekende, in den loop der jaren tegen de bestaande redactie gerezen bezwaren — ware het vervreemdingsverbod zuiverder te stellen door dit te redigeeren als volgt:

Van rechtswege wordt nietig — en strafbaar — verklaard elke rechtshandeling, onder welken vorm ook, die ten doel heeft, een niet-Inlander, rechtstreeks of middellijk, de beschikking te verschaffen over gronden, waarop Inlandsche grondrechten worden uitgeoefend — dan wel over de op die gronden voorkomende opstallen of beplantingen — anders dan in de gevallen bij of krachtens algemeene verordening toegelaten.

E. Eenige meer op zichzelf staande kwesties.

I. 1. Nagegaan zal moeten worden, of en zoo ja welke regelingen m.b.t. de rechten van Inlanders op en ten aanzien van grond in den vervolge ook toepasselijk zullen zijn — en derhalve, c.q. gewijzigd, toepasselijk zullen moeten worden verklaard — op de Europeanen, die voor de rechtstreeksche verwerving van Inlandsche grondrechten in aanmerking zullen komen en Inlandschen grond verworven hebben.

2. Overgangsbepalingen zullen moeten worden ontworpen, in het bijzonder en in de eerste plaats voor hen, die thans gronden in kleinerfpacht bezitten.

3. Te overwegen ware het thans nog onwettig geoccupeerde „afgekochte" grondbezit op den voet van hetgeen hier hooger is voorgesteld, te regulariseeren.

4. Nieuwe, uit deze voorstellen voortspruitende regelingen waren niet terstond voor geheel Nederlandsch-Indië verbindend te verklaren, doch de invoering daarvan ware regionaal te doen geschieden.

5. Nog ware te bepalen, dat procedures tusschen Europeanen en Inlanders over gronden in Inlandsch bezitsrecht, ook indien de gedaagde Europeaan is, niet in eerste instantie zullen moeten worden voorgebracht voor den — voor den Inlanders practisch onbereikbaren — Raad van Justitie, doch voor den Landraad.

II. 1. De wel aanbevolen oplossing van het vraagstuk door de creatie van een Indisch Burgerschap, wordt door de Commissie als oplossing verworpen.

2. Gelijkstelling van Europeanen, die dit wenschen, met Inlanders, is, evenmin een oplossing van het vraagstuk, die de Commissie zou kunnen aanbevelen.

III. Met betrekking tot de Nederlandsch-onderdanen-Vreemde-Oosterlingen-blijvers stelt de Commissie voor :

1. Te hunnen aanzien, op gelijke wijze als hooger voor Europeanen-blijvers is voorgesteld, de gelegenheid te openen tot rechtstreeksche verwerving van Inlandschen grond voor *woongelegenheid*, doch niet de vroeger mede besproken gelegenheid tot verkrijging van grond voor landbouwdoeleinden.

2. In ieder geval niet v.z.b. Java en Madoera.

3. Wat de Buitengewesten betreft zoude regionaal — met name wordt hier gedacht aan streken met een geprononceerd Chineesch karakter — na gehouden onderzoek, een regeling kunnen worden getroffen, hetzij in den geest van de hooger sub B voorgestelde, hetzij op deze wijze, dat voor Chineezen (Vreemde Oosterlingen)-blijvers de mogelijkheid geschapen worde om grond (behoorend tot 's Landsdomein), c.q. onwettig geoccupeerden grond, op meer eenvoudige wijze dan thans mogelijk is, te verwerven met een recht, naar inhoud en wezen gelijk aan het Inlandsch bezitsrecht.

AANTEKENINGEN BIJ DE VOORSTELLEN NOPENS HET INDO-GRONDBEZIT

DOOR Prof. Dr. J. H. A. LOGEMANN

I.

Het agrarische vraagstuk is in Indië juridisch, economisch en koloniaalpolitiek altijd even netelig. De feiten liggen juridisch anders dan economisch, d.w.z. de juridische en de economische bezitsverhoudingen dekken elkaar allerminst. De feiten liggen sociaal-economisch anders dan koloniaalpolitiek, d.w.z. de maatschappelijke groepen, die tegenover elkaar staan bij de vraag naar woeste grond, bij de vorming van groot grondbezit [1]) ten koste van klein grondbezit, bij de grondhuur, bij de bewoekering van het kleingrondbezit, bij de redistributie van de woongrond in groeiende steden, die maatschappelijke groepen zijn steeds andere dan de koloniaalpolitieke groepen, d.z. de autochthonen (indonesiërs), de niet autochthone landzaten (indonederlanders, indochinezen enz., i.h.a. de indoos) en de uitlanders — de beide laatste groepen weer te scheiden in de politieke heersers (nederlanders) en anderen.

Het is waar, dat de sociaal-economische groeperingen voor een goed deel nog zijn koloniaal-economische. Het grootkapitaal is overwegend uitlands kapitaal en daarom is zijn aandeel aan het grondbezit even goed een koloniaalpolitiek als een sociaal-

[1]) De term grondbezit wordt in dit opstel in economische zin, niet in juridische zin, gebruikt.

economisch probleem. Als groep genomen voorts, vertonen de uitlanders, de indonederlanders, de indochinezen en de indonesiërs nog elk een markante, afwijkende sociaal-economische structuur. Maar de snelle groei der indogroepen, die hen buiten hun traditionele broodwinningen dringt, en daarnaast de snelle differentiatie in de groep indonesiërs, doen — nog afgezien van de crisis — die grenzen steeds meer vervagen. Door dit proces worden de koloniaalpolitieke groeperingen ondermijnd. Het merkwaardige is, dat het tevens tijdelijk hun gevoels-tegenstellingen verscherpt, omdat men zeer merkbaar doordringt in elkaars gevestigde belangensfeer. Dit geldt ook voor de agrarische verhoudingen.

De agrarische wetgeving nu leeft nog vooral in de oude onderscheidingen [1]). Zij beoogt immers voornamelijk beheerste toelating van niet-autochthoon grondbezit, en als tegenstuk beperkte bescherming van autochthoon grondbezit. Die juridische bescherming (zo ver de wetgever haar uitstrekt) der autochthonen functionneert bevredigend — niet feilloos — tegenover het grootkapitaal, maar ze wordt geschonden en ze wordt economisch ontdoken, waar ze niet is aangepast aan de behoeften der sterk gegroeide niet autochthone landzaten (indo-nederlanders; indo-chinezen e.a.) en ze is bij de ontwikkeling der problemen geheel ten achter in zoverre ze geen weet heeft van de sociaal-economische differentiatie, die in de beschermde groep der autochthonen zelf is opgetreden.

Nog een andere tegenstelling doet zich voor en accentueert zich. De feiten en de vraagstukken liggen gans anders in de stad dan op het platteland. De agrarische wetgeving heeft van ouds oog gehad voor het verschil tussen woongrond en landbouwgrond, maar van de samenhang met stedelijke sociale problemen heeft men toch zo weinig verstaan, dat een bewust gevoerde stedelijke agrarische politiek nog steeds geformeerd moet worden. De verstedelijking onzer wooncentra is trouwens van vrij jonge datum. Belangrijk is, dat ook deze verhoudingen de koloniaalpolitieke scheidslijnen doorkruisen.

[1]) Zij opereert ook met de oude omlijning der koloniaalpolitieke groepen (europeanen, inlanders, vreemde oosterlingen). Tegenwoordig vallen die als rechtsgroepen (dragers der rechtsverscheidenheid) met de politieke groepen niet meer samen, zoals in de kiesrechtgroepen (onderdanen nederlanders; inheemse en uitheemse onderdanen niet nederlanders) erkenning vond.

Het vraagstuk, dat aan de commissie Spit werd voorgelegd, was omlijnd in oude stijl: een onderzoek naar de agrarische behoeften der indonederlanders. Deze begrenzing dwong in de eerste plaats tot motivering: wat rechtvaardigt deze afzonderlijke en uitzonderlijke behandeling. Het is vol betekenis, dat de commissie slechts sociaal-economische, geen enkel koloniaalpolitiek motief heeft aangevoerd. Maar daarbij is het haar niet gelukt de zo geformuleerde behoeften als *uitsluitend* indonederlandse te stellen, met dit gevolg, dat zij bij al hare voorstellen in meerdere of mindere mate over de haar gestelde grens is heengedrongen.

Omdat de koloniaalpolitieke probleemstelling de sociaal-economische doorkruist, bleken in de tweede plaats slechts weinige agrarische vraagstukken buiten het gezichtsveld te vallen, behalve dan de grondbehoefte van het grootkapitaal. Het dingen om de woeste grond, de vorming van middel- en grootgrondbezit, grondbezit als bron van arbeidsloos inkomen, het onderscheid tussen woongrond en landbouwgrond, tussen stad en platteland, alles is in het commissieverslag terug te vinden en ook van dit gezichtspunt uit rijst telkens de vraag: hoe wordt dit probleem juist omlijnd en opgelost; is het wel als afzonderlijk vraagstuk van de indonederlander te behandelen?

Dit opstel tracht daarom de vragen in ruimer verband te stellen en te beantwoorden [1]).

II.

Agrarische wetgeving is agrarische politiek, onderworpen aan juridische vormgeving. Wil men de agrarisch-politieke draagwijdte van de commissievoorstellen meten, dan zal men goed doen, vooraf een juridisch vormprobleem opzij te zetten.

Als regel beschouwt men het „vervreemdingsverbod" — de ordonnantie van 1875, die vervreemding van inlands bezitrecht aan niet-inlanders nietig verklaarde — als het aspunt van onze agrarische wetgeving. Doet men dat, dan heeft het voorstel der commissie, om inlands bezitrecht voor niet-inlanders door koop verkrijgbaar te stellen — ondanks alle daaraan verbonden beperkingen — principiële betekenis: een hek van de dam, een eerste schaap over de brug. Het schijnt nuttig en nodig om uiteen te zetten, dat het voorstel die principiële betekenis niet heeft.

[1]) Ter vereenvoudiging behandel ik alleen het direct gebied.

De opzet van onze agrarische wetgeving is boven anders weergegeven : *beheerste* toelating van niet-indonesisch grondbezit en als tegenstuk daarvan *beperkte* bescherming van indonesisch grondbezit. Waar het opaankomt is de vraag, voor welke doeleinden de niet-indonesiër grondbezit kan verwerven en dan hoeveel? De vraag, in welke rechtsvorm hij zijn heerschappij over de grond zal uitoefenen — europees recht of inlands recht — is een zaak van het tweede plan.

Door de juridische middelen, waarmede men het ontstaan en de uitbreiding van niet-indonesisch grondbezit heeft getracht te beheersen, is nu echter die rechtsvorm *in schijn* hoofdzaak geworden. Immers men heeft het daarin gezocht, dat niet-inlanders wettiglijk alleen naar europeanenrecht grond zouden mogen bezitten [1]), en omdat zij een europese rechtstitel — op grond, waarop die nog niet rustte — slechts van de regering konden krijgen was daarmede de uitbreiding van dit grondbezit van haar medewerking afhankelijk gemaakt.

In dit stelsel hier slechts vluchtig aangeduid — speelt de nietigheid van vervreemding van inlandse grond [2]) aan niet-inlanders, nietigheid dus van de overdracht van een inlandse rechtstitel op niet-inlanders, zijn rol. Het vervreemdingsverbod snijdt n.l. de mogelijkheid af, dat niet-inlanders grond naar inlander recht wettiglijk zouden kunnen bezitten en verkrijgen zonder overheidsmedewerking.

Maar dat wil in het geheel niet zeggen, dat daarom geen gronden uit handen van inlanders in die van niet-inlanders kunnen geraken.

Dit laatste hangt, naar ieder weet, alleen daarvan af, in hoeverre de regering bevoegd en bereid is om een ,,wettige titel" (d.i. dus naar geldend recht een europeesrechtelijke titel) te verlenen op grond, waarvan een niet-inlander de inlands rechthebbende heeft ,,afgekocht". Het procédé (ook vrijmaking van inlandse rechten genoemd) is zelfs onder leken te bekend, om nadere beschrijving nodig te hebben.

De (beperkte) bescherming van het indonesisch grondbezit hangt dus af van de (beheerste) toelating van niet-indonesisch

[1]) Deze formulering omvat zowel het kopen van inlandse gronden, als het in ontginning brengen van woeste gronden. Zij verwaarloost de gevallen, dat door versterf en verandering van staat inlandse grond in handen van niet-inlanders kan geraken. De wettigheid daarvan wordt trouwens pas sinds een jaar of twintig aangenomen.

[2]) Inlandse grond betekent door inlands recht beheerste grond.

grondbezit. Die toelating is beheerst, omdat de regeling gebonden is aan de voorschriften op de gronduitgifte. Welke banden dat zijn, komt nog ter sprake. Hier is voorshands alleen belangrijk de opmerking, dat in de mate van bescherming (dus ook in de mate van toelating) niet het geringste verandert, wanneer bij uitzondering als „wettige titel" voor niet-inlanders het inlands bezitrecht wordt aanvaard, mits slechts gehandhaafd blijve de eis, dat de verkrijging van deze titel van overheidsmedewerking afhankelijk is.

Het voorstel van de commissie-Spit, om *binnen zekere grenzen* aankoop en uitoefening van inlands bezitrecht mogelijk te maken, voldoet aan die eis en betekent dus allerminst, dat nu juridisch de deur tot de opkoop van indonesisch grondbezit voor de indonederlanders is opengezet. Die deur stond open en zij blijft door deze nieuwe constructie *op zichzelf* even wijd of even weinig wijd open als tevoren.

III.

De commissie-Spit splitst het vraagstuk in dat, betreffende woon- en/of werkgrond en dat, betreffende landbouwgrond. Deze onderscheiding kan gevolgd worden ; zij sluit aan op reële sociaaleconomische verschillen. Voorop dan de woongrond.

Hoe staat het te dien aanzien naar geldend recht met de (beheerste) toelating van niet indonesisch grondbezit en dus met de (beperkte) bescherming van het indonesisch grondbezit ? De gouverneur-generaal mag gronden verkopen, d.i. in eigendom afstaan, bestemd voor de uitbreiding van steden en dorpen en voor inrichtingen van nijverheid. Die gronden kunnen woeste gronden zijn, zowel als afgekochte inlandse gronden ; het ligt voor de hand, dat de niet-indonesische behoefte aan woongrond overwegend bestaat in bevolkingscentra, dus bevredigd wordt uit afgekochte inlandse gronden. Beperkingen zijn overigens niet gesteld, noch worden zij bij wege van administratief beleid gehandhaafd. In opkomende steden kan men dan ook de snelle en radicale verdringing van inlandse bezitters en inlands bezitrecht uit de zakenwijken en „europese" woonwijken telkenmale meemaken als modern indisch stadsvormingsverschijnsel.

Anders gezegd, voor woongrond — en dat wordt practisch voelbaar in de grotere en kleinere woonkernen — bestaat er geen beheerste, doch ongebreidelde toelating van niet indonesisch

grondbezit. Dat is nooit anders geweest en het bewijst ten overvloede de secundaire rol van het ook in de wooncentra geldende vervreemdingsverbod.

Ongebreidelde toelating van niet-indonesisch grondbezit betekent *generlei bescherming* van indonesisch grondbezit *in de wooncentra*. Alweer, dat is nooit anders geweest, maar het is goed dat het hardop gezegd wordt, want de buitenstaander gelooft in de werking van het vervreemdingsverbod, ook in de wooncentra. Het moet bovendien en vooral hardop gezegd worden, omdat de snelle ontwikkeling van een groot aantal onzer steden dit punt tot een sociaal probleem maakt van de eerste orde. Met dien verstande dan weliswaar, dat het vraagstuk er niet meer een is van bescherming van indonesisch grondbezit, maar van verzorging van de woongelegenheid, en meer dan dat, van de Lebensraum der armere volksklassen van alle koloniaalpolitieke groepen. Met dien verstande op zijn beurt, dat de overgrote massa dier lagere klassen uit indonesiërs bestaat en dus indonesische behoeften de maatstaf moeten leveren.

In de steden is er voor de niet-indonesiërs eveneens slechts een economisch klassenvraagstuk en het onderscheidt zich niet wezenlijk van dat der indonesiërs (zie nader stuk VI).

Te midden van de indonesische stadbevolking woont de minder of onbemiddelde niet-indonesiër. Geen agrarische bepaling belet hem dat, maar wel dringen de agrarische voorschriften hem bijzondere rechtsvormen op voor zijn grondbezit. Hij moet zich een europeesrechtelijke titel op zijn grond verwerven. Daartoe moet hij beginnen met het inlands bezitrecht op het begeerde grondstuk af te kopen, d.w.z. hij moet beginnen een omvattend en duurzaam recht teniet te doen. Daarna hangt het van zijn financiën af, of hij zich in de plaats daarvan een ander omvattend en duurzaam recht zal verwerven, n.l. eigendom, dan wel of hij met een minder-omvattend en tevens tijdelijk recht genoegen moet nemen, opstal voor dertig jaar — hetzij met betaling ineens, hetzij, voor minvermogenden, met betaling in jaarlijkse termijnen — dan wel bruikleen, kosteloos tot wederopzeggens, voor onvermogenden.

Het onbillijke van deze constructie en het onredelijke springt in het oog. Onbillijk is het, om ter wille van een juridisch *hulp*middel (niet-indonesiërs alleen niet-indonesische grondenrechten), aan min- en onvermogenden economisch de gelegenheid te ontnemen een duurzaam grondrecht te verwerven. Onredelijk is

het, dat voor de verwerving van een tijdelijk, ja een opzegbaar recht, eerst een duurzaam recht moet worden teniet gedaan.

Aan deze schrijnende juristendwaasheid wordt een eind gemaakt, indien niet-indonesiërs zich tot woongrond rechtstreeks grond in inlands bezitrecht mogen verwerven en ziedaar de werkelijke en *grote* betekenis van dat voorstel van de commissie-Spit, waarvan in het vorige stuk moest worden aangewezen, wat het niet betekent.

IV.

Het belang van dit voorstel gaat bovendien ver boven zijn directe sociale werking uit. Wanneer de wetgever het overneemt, zal hij voor het eerst sinds lange jaren getoond hebben weder de meester te wezen van zijn agrarischrechtelijk apparaat en niet de slaaf van wat louter zijn instrument behoorde te zijn. De oplossing van een maatschappelijk vraagstuk zal primair zijn geweest en de juridische constructie secundair. Hoe vele malen ging het niet anders !

Maar deze eerste stap zet dan ook critisch aan het denken. Krijgt de niet-indonesiër met zijn inlands bezitrecht geen minderwaardig recht, al is het dan duurzaam ? Neen, antwoordt de commissie-Spit en neen antwoord ik met volle overtuiging. Deze mensen krijgen juist wat zij nodig hebben en hanteren kunnen. Alle eigenschappen, die zij in het europese recht van eigendom zouden zoeken, hebben zij ook hier (duurzaamheid, volle zeggenschap). Wat hun de eigendom moeilijk hanteerbaar maakt en daarmede tot een gevaarlijk bezit, zoals de practijk uitwijst (in en overschrijving), valt hier weg. Hypotheekcrediet hebben zij niet nodig, is hun veeleer een gevaar. Zuiver commercieel crediet behoort thuis in kringen met commerciële belangen, ervaring en gezindheid. Voor de hier in het oog gevatte klasse echter is het credietverband van de sociaal-ethisch bestuurde Algemeene Volkscredietbank veiliger en voldoende.

Ten slotte: eigendom, opstalrecht en bruikleen liggen in de kampong als juridische eilandjes in een zee van inlands bezitrecht. Gevolg: in hun eigen sociaal milieu zijn deze grondstukken niet meer geschikt om deel te nemen aan het dagelijks rechtsverkeer (verkoop, ruil, grensrectificatie). De ware vraag naar eigendoms-

grond ziet ook niet om naar de kampong. Zo wordt de waarde dezer grondstukken kunstmatig gedrukt [1]).

Indien dit alles waar is, zijn dan echter deze goede kanten van het inlands bezitrecht in handen van niet-inlanders alleen van nut voor de minder-bemiddelde blijvers en tot een maximum van een halve baoe de man, zoals de commissie-Spit wil? Natuurlijk niet.

Zo wordt vanzelf de vraag aan de orde gesteld, of de distributie van europese grond (die van ouds ook door inlanders bezeten mag worden) en inlandse grond moet beheerst blijven door de zuiver koloniaalpolitieke criteria van dusverre; of die distributie niet moet beheerst gaan worden door zuiver sociaaleconomische criteria, de bruikbaarheid dier grondbezitsvormen voor uiteenlopende sociaaleconomische groepen. Ik heb deze vraag elders in den brede kunnen behandelen en zal er daarom hier het zwijgen toe doen [2]).

V.

Intussen, de commissie-Spit beperkt haar juridische weldaad tot minderbemiddelden en tot een maximum van een halve baoe per man. Wat is daarvan het effect?

Alweer niet (beperkte) bescherming van het indonesisch grondbezit als zodanig. Wie meer dan minderbemiddeld is of meer dan een halve baoe begeert, kan grond (of: meer grond) krijgen, mits hij er een europeesrechtelijke titel op verwerft. Dat de bevoorrechte groep als „koper" van inlands bezitrecht optreedt en niet als „afkoper" maakt in die richting dus geen verschil. Maar de afkoper moet, tot wettiging van zijn bezit, nog verdere onkosten maken, in de eerste plaats de koopsom presteren aan het Land en voorts overschrijvingskosten. Alleen de bruiklener, wiens pauperhand gauw maar slecht gevuld wordt, loopt daarvan vrij.

[1]) Alle argumenten voor de bruikbaarheid voor bepaalde groepen van inlands bezitrecht zijn even zo vele argumenten tegen de bruikbaarheid van de agrarische eigendom. De consequentie van de erkenning door de commissie-Spit van het inlands bezitrecht behoort dan ook te zijn een voorstel om de grondig mislukte agrarische eigendom op te doeken. De commissie echter wil, dat indonederlanders hun inlands bezitrecht op gelijke voet als inlanders in agrarisch eigendom kunnen omzetten. Een zuiver mechanische overbrenging van het bestaande!

[2]) Stedelijk Agrarisch recht en Stadsvorming.
Vereeniging voor Locale Belangen, Technische Mededeeling no. 8 (verschenen December 1936, geschreven Juni 1936).

Wat blijkt de verkrijgbaarstelling van inlands bezitrecht dus naar dit aspect te betekenen? De vrijstelling van een tweetal verkeersbelastingen. Een tweetal, want niet alleen het overschrijvingsrecht, ook de koopsom is een verkeersbelasting en niets anders. Ik moet helaas ten einde zelfherhaling te vermijden, opnieuw verwijzen naar hetgeen ik elders breedvoerig uiteenzette [1]). Slechts terloops merk ik daarom op, dat ik te bedoelder plaatse ook reeds betoogd heb, dat de landskoopsom niet als belasting op de meerwaarde in verdediging kan worden genomen (zoals de commissie-Spit doet). Zoals bij meerdere verkeersbelastingen het geval is, kan men geen andere „rechtsgrond" voor die heffing aanvoeren, dan dat de fiscus „erbij" is, waar geld blijkt te zitten.

De beide beperkingen, die de commissie-Spit aan haar voorstel verbindt zijn dus, rechtstreeks, geen omlijning van een agrarische maatregel, maar van een fiscale. Zij beperken de toekenning van een belastingvrijdom.

Die vrijdom voert aan een bepaalde categorie van gegadigden voor woongrond enige meerdere koopkracht toe (niet aan de allerarmsten, die haar voor hun bruikleen reeds genoten). Wat daarvan het gevolg zal zijn voor de prijsvorming, laat zich niet preciseren. In zoverre de prijzen dientengevolge mochten stijgen, zal een deel van het voordeel worden overgewenteld op de verkopende inlandse bezitters en zal bovendien de meerdere vraag worden getemperd. Zij, die toch reeds inlands bezitrecht zouden hebben afgekocht, doch daarna om financiële redenen met opstal of bruikleen genoegen zouden moeten nemen, worden niet als nieuwe kopers aan de markt van inlandse gronden toegevoerd. Meerdere vraag — te onderscheiden dus van koopkrachtiger vraag — naar inlandse grond zal derhalve slechts komen van hen, die genoeg geld hadden om „af te kopen", maar niet om de verdere uitgaven te doen en die evenmin hun goede geld wensten te besteden om daarna met bruikleen te worden afgescheept. M.a.w. een belangrijke versterking van de depossedering der autochthonen is van deze maatregelen *niet* te verwachten.

In het licht van deze slotsom moge men nu bezien de andere en verdere beperking, die de commissie aan haar woongrond-

[1]) Zie de noot op blz. 71.

voorstellen verbindt. Naast het individuele maximum van een halve baoe, wil zij n.l. ook nog een collectief maximum.

> „Ook het totaal van het Inlandsch grondbezit in handen van ..... blijvers binnen een Inlandsche gemeente zal een regionaal te bepalen percentage van het gemeenteareaal niet te boven mogen gaan, met dien verstande, dat voor steden en Europeesche wooncentra geen percentage zal worden vastgesteld".

Wat men hiervan denken moet is thans duidelijk. Een dergelijke beperking van de verwerving van woongrondbezit door niet-indonesiërs heeft nimmer bestaan. De beschikbaarstelling voor hen van inlands bezitrecht, als nieuwe rechtsvorm voor hun bezit, zal geen noemenswaarde nieuwe vraag naar inlandse gronden meebrengen. Men bedenke voorts, dat alle in Indië aanwezige niet-indonesiërs reeds thans ergens wonen en werken en geenszins op slag meer ruimte zullen behoeven. Buiten de wooncentra is reeds thans het wonen van die groepen op van indonesiërs gehuurde gronden een onbetekenende uitzondering. Binnen de wooncentra, waar dat nog wel voorkomt, wil de commissie geen beperking. De ganse bepaling is dus overbodig.

VI.

Wil dat nu zeggen, dat wij het inlands bezitrecht van niet-inlanders als nieuwe rechtsvorm dankbaar hebben te aanvaarden, en dat er overigens voor woon- en werkgrond niets te doen valt? Allerminst.

Het is niet zonder reden, dat de commissie-Spit in twee opzichten bij deze vraagstukken de haar aangegeven koloniaalpolitieke omlijning heeft moeten overschrijden. In de eerste plaats erkent zij volledig en omstandig, dat het woongrondenvraagstuk helemaal geen specifiek indonederlanders vraagstuk is. Zij slaat dan ook dezelfde maatregelen voor ten behoeve van alle blijvers-nederlandse onderdanen. Koloniaalpolitiek wil dat zeggen: ten behoeve van alle niet autochthone landzaten. Dat daartegen geen bezwaar kan worden gemaakt uit vrees voor te ver gaande depossedering der indonesiërs, is uit stuk V af te leiden.

In de tweede plaats maakt de commissie onderscheid tussen „steden en Europeesche wooncentra" en het platteland. Zij wil

in de steden geen collectief maximumpercentage, zoals bleek maar „reservaten" voor de inheemse bevolking. De term klinkt onaangenaam, de zaak is goed. De term verraadt alleen maar, dat de commissie de juiste probleemstelling niet scherp heeft gevat.

Wat er in waarheid in onze grotere wooncentra aan de hand is, mag men n.l. geenszins vereenvoudigen tot een agrarisch vraagstuk, wat dan wezen zou een sterk geconcentreerde aantasting van indonesisch grondbezit. Dat mocht wellicht nog zo gezien worden tot in 't begin dezer eeuw, toen onze steden — gelijk nu nog een aantal kleinere — dorpenconglomeraten waren, gecombineerd met enkele niet-indonesische gebouwen — complexen. Doch wat thans reeds enkele decennia lang op gang is, omvat het ontstaan van stedelijke samenlevingen, in sociale structuur en geestelijk wezen essentieel afwijkend van het dorp.

Eén van de typisch stedelijke verschijnselen is de worsteling om de ruimte. Het dorp kent die nauwelijks en zeker in andere vormen. De essentie van stedelijk samenleven echter is concentratie; op het nauwe contact in eng bestek komt het aan. Doch al die tot elkaar samengetrokken sociale groepen zoeken in dat eng bestek een zoo breed mogelijke eigen plaats, die dan — als overheidsleiding ontbreekt — alleen voor de economisch sterken breed uitvalt.

In de stad valt de groep indonesiërs uiteen in beroepsklassen, van de vlottende, tijdelijke koeliebevolking af, over vast werkvolk, ambachtslieden, kleine ondernemers, beambten, tot de vrije beroepen en hogere ambtenaren toe. Dat alles staat buiten het onderliggende dorpsverband en drukt dat op het zich verstedelijkend areaal uiteen. Bovendien treffen op bijna ieder niveau die beroepsklassen samen met overeenkomstige groepen niet-indonesiërs. Alles woont dooreen en voor een groot deel niet op eigen grond, minder vaak ook niet in eigen huis. Ordening van die kosmos naar koloniaalpolitieke criteria (reservaten voor inlanders, de oude chinese kampen) is onredelijk en onmogelijk. Ordening naar sociaal economische (en sociaal-ethische) criteria echter kan niet alleen maar een woongrondenprobleem zijn. Het is ordenen van alle levensfuncties der stedelijke samenleving, wonen, werken, verkeer, ontspanning en dat geenszins alleen in hun ruimtelijke bepaaldheid, al is die fundamenteel. Want wel berust overal ter wereld ordenend overheidsingrijpen in deze verhoudingen op bestemmingsplannen,

d.i. op het dwingend vastleggen van de bestemming der gronden. Doch dan moeten ook onvermijdelijk volgen maatregelen, die de verwezenlijking van die bestemming verzekeren, technisch en economisch. Men kan terreinen tot kampongbouw voor de lagere volksklassen bestemmen, maar dan moet ook verzekerd zijn een daarbij passende verkaveling in woonerven, een daarbij passende huisbouw, een daarbij passend wegennet en een daarbij passende uitrusting met pasars, pleintjes, begraafplaatsen enz. Met moderne stadsvormingsmaatregelen is dat alles zeer wel te bereiken en behoort dan ook te worden nagestreefd, dat elke sociale groep een milieu krijgt, waarin zij naar eigen materiële en geestelijke normen leven kan.

Bij dit alles speelt de in concreto gegeven stand der grondbezitsverhoudingen, de verkaveling in groot of klein bezit, het vóórkomen van particuliere landerijen met hun gedeelde bezitsverhoudingen, de uitgebreidheid van het overheidsgrondbezit, stellig een uiterst belangrijke rol. Maar met de hoofdbeginselen onzer agrarische wetgeving valt hier niets aan te vangen en het vóórkomen van westerse grondrechten kan zelfs dikwijls een belemmering zijn, om gronden voor behuizing van de lagere volksklassen te bestemmen. Omgekeerd kunnen reservaten, van inlandse gronden alléén voor inlanders, slechts als bijkomstige voorziening tot het scheppen van een specifiek indonesisch milieu, b.v. in half landelijke randkampongs, van enige betekenis zijn. Bij ruimer toepassing zouden zij de even specifiek-stedelijke symbiose der koloniaalpolitieke groepen nodeloos en redeloos tegengaan.

Mijn betoog reikt ver over de grenzen van het rapport Spit, gelijk dit zelf reeds ver over de grenzen van zijn opdracht. Maar men overwege dan ook de gevonden conclusies : dat in de steden geen specifiek agrarisch indoprobleem bestaat ; dat er wel bestaat een omvangrijk en urgent stadsvormingsvraagstuk; dat dit te dringender is, omdat er van de agrarische bescherming der indonesiërs in de stad niets gekomen is en nooit iets komen kan ; dat de stad lang niet zonder agrarisch-juridische vraagstukken is, maar dat het daarbij allemaal gaat om opruimen van wettelijke belemmeringen ener goede ordening (zie stukken III en IV); dat het positieve, opbouwende werk echter niet is dat ener agrarische politiek maar dat van een ruime stadsvormingspolitiek. [1])

[1]) Zie voor dit alles de publicatie, genoemd op blz. 71 noot 2

VII.

Thans de landbouwgrond (vergelijk de aanhef van stuk III). Wederom beheerste toelating van niet-indonesisch grondbezit, beperkte bescherming complement daarvan. Welke regelen dus beheersen hier de gronduitgiftepolitiek? Belangrijk is vooreerst, dat de grote landbouw voor eigen grond door de wetgeving aangewezen is op erfpacht en daarmede op woeste gronden. Zij concurreert dus met de behoefte aan uitbreiding van de bevolkingslandbouw, doch tast het bestaande areaal daarvan niet aan. Op Java wordt — zaak van regeringsbeleid, niet van wetgeving — geen woeste grond voor de grootlandbouwerfpacht meer uitgegeven, buiten enkele weinige districten langs de zuidkust van West-Java.

De kleine landbouw kan theoretisch worden uitgeoefend op eigendoms- en opstalgronden, te verkrijgen als uitbreiding van steden en dorpen. Practisch is zij op Java in hoofdzaak aangewezen op de kleinlandbouwerfpacht. Eensdeels betekent dat een beperking tot europeanen; ten andere acht men ook afgekochte inlandse gronden voor uitgifte met dit recht vatbaar. Vreemde oosterlingen kunnen op Java, buiten eigendom of opstal, grond voor de kleine landbouw alleen bezitten als oesaharecht op de particuliere landerijen en als landerijenbezitrecht, overgebleven uit voormalige particuliere landerijen. Uitbreiding van hun grondbezit door afkoop van oesaharechten uit handen van inlanders is verboden en is daarom alleen mogelijk door ontginningen op particuliere landen, zolang die er nog zijn.

In de buitengewesten is hier en daar de mogelijkheid geschapen om grondstukken niet groter dan 5 ha (± 7 baoe) in bruikleen uit te geven aan niet-inlanders en voor Riau bestaat ten bate van vreemde oosterlingen een huurregeling, gaande tot $17^1/_2$ ha. (± 25 baoe). Overigens kunnen alleen europeanen geholpen worden met kleinlandbouwerfpacht.

VIII.

Met behoud van al het bestaande, wil de commissie-Spit nu de gelegenheid openstellen voor nederlanders, om inlands bezitrecht te verwerven en uit te oefenen tot een individueel maximum van vijf baoe.

Het is in de eerste plaats weer duidelijk, dat op zichzelf daarmede de toelating van niet-indonesisch grondbezit niet ruimer

wordt gesteld. Immers voor de kleine landbouw mag men gronden afkopen tot veel groter uitgestrektheid.

De betekenis van de maatregel steekt in de belastingvrijdom, die erin schuilt (vergelijk stuk V); in de duurzaamheid van het verkregen recht tegenover de tijdelijkheid van de erfpacht ; in de gemakkelijker verwervingsprocedure, wat bij de zeer trage gang der erfpachtsverleningen van veel meer belang is dan bij de woongronden.

Mag men, evenals bij de woongronden, aannemen, dat de vraag naar inlandse gronden niet noemenswaard zal toenemen ? Min- en onvermogenden kunnen hun woongrondbezit altijd nog goedkoop wettigen en ieders woonbehoefte is ook zonder grondbezit te bevredigen. De landbouwer echter moet erfpacht verwerven of niets doen. Tenzij hij onwettig occupeert. De cijfers, die de commissie verstrekt over de omvang der onwettige occupatie, onderscheiden helaas niet tussen woongrond en landbouwgrond, zodat niet is te ramen, in hoeverre juist de kleine gegadigde zich, ondanks de beletselen der wet, reeds voorzien heeft. Een andere factor is, dat bij erfpacht geen koopsom te pas komt, dat vrijstelling kan worden verleend van overschrijvingskosten en andere ongelden en dat dus juist voor de armeren de meerdere kosten van erfpachtsverkrijging niet groot zijn. In de derde plaats constateert de commissie zelf dat, wat de jaarlijks weerkeerende belastingen en de canon betreft, bij droge gronden de erfpachter belangrijk in het voordeel is bij de inlands bezitter, zodat de nieuwe uitweg voor die gronden nauwelijks aanlokkelijk mag heten. Voor sawahs is het juist omgekeerd.

Ik geloof daarom, dat in de voorgestelde maatregelen zelf — behalve misschien voor sawahs — geen bijzondere stimulans tot uitbreiding van het niet-indonesisch grondbezit begrepen is. Wellicht echter kan hun psychologische werking, het besef dat alles nu zoveel gemakkelijker gaat, de eenmaal geboren trek naar de landbouw aanmoedigen.

IX.

Dit alles zou geheel anders worden, indien de commissie hier, gelijk ten aanzien van de woongronden, hadde voorgesteld alle niet-indonesische landzaten gelijk op te behandelen. Zij doet dat niet om twee redenen, die elkaar moeten aanvullen. Bij de chinezen en arabieren, zo constateert de commissie, heeft men geen gestadig maatschappelijk terrein-verliezen, gelijk de indonederlanders

al een twintig jaar doen. De behoefte bestaat dus minder, terwijl — en dat is het tweede argument — de consequenties voor het indonesisch grondbezit zoveel ernstiger zouden zijn, omdat deze groepen zoveel meer zielen tellen.

Men kan daarbij voegen, dat deze groepen tot dusverre bijna geen toegang tot het boerengrondbezit hadden. Men weet dus inderdaad niet, wat men te wachten zou hebben.

Toch gevoelt de commissie zeer wel, dat de eis van gelijkwaardige behandeling van alle onderdanengroepen voortdurend op de achtergrond van deze speciale argumenten zichtbaar blijft. Dat klemt te meer, omdat ten slotte de behoefte aan een bestaan in de landbouw geen groepsbehoefte, doch een individuële behoefte is, zodat voor het individu altijd de vraag redelijk blijft: waarom deze indonederlander wel en waarom ik, indochinees (of -arabier) niet?

Het kan daarom in ieder geval zijn nut hebben, zich enige voorstelling te maken van de quantitatieve verhoudingen. De volkstelling van 1930 levert bruikbaar materiaal voor een globale indruk.

Aantal hier geboren [1]) mannen 20 — 49 jaar

gebied	europeanen	chinezen [2])	andere vreemde oosterlingen [3])
West-Java	10.349	39.097	2.945
Midden-Java	4.679	22.028	1.953
Oost-Java	9.080	23.987	3.812
Sumatra	2.848	24.868	4.352
Borneo	529	9.678	1.928
Celebes	979	3.424	1.514
elders	720	2.402	1.748

Aantal hiergeboren mannen [4]) werkzaam in de oerproductie (landbouw, veeteelt, mijnbouw e.d.).

West-Java	1.240	11.150 [5])	99
Midden-Java	1.260	769	19
Oost-Java	3.150	1.614	82
Sumatra	1.005	8.818	1.165
Borneo	166	5.539	624
Celebes	186	193	383
elders	151	200	269

Het aantal kleinlandbouwers ligt tussen de 400 en 500.

[1]) In de plaats van het getal onderdanen, waarover geen gegevens.
[2]) Hierbij geteld de volwassen mannen van onbekende leeftijd.
[3]) Volwassen mannen.
[4]) Ongeacht hun leeftijd.
[5]) Waaronder de landbouwers op de particuliere landerijen.

De cijfers doen naar mij voorkomt duidelijk uitkomen — wat geen nieuws brengt — dat de strijd om de grond een Javaprobleem is. Wanneer men erin slaagt, vast te houden aan de voorwaarde, dat grond (buiten de grote landbouw) alleen verkrijgbaar is voor hen, die zelf op de grond zitten en in het bedrijf een actieve rol spelen (eisen, die de commissie stelt) dan is er geen sprake van of voor alle nederlandse onderdanen is *binnen Nederlandsch-Indië* aan hun agrarische behoefte te voldoen en men zal de wegen daartoe moeten gaan zoeken.

Dan is er echter des te meer reden, om voor Java het vraagstuk zuiver landbouwkundig te stellen en niet koloniaalpolitiek. De commissie-Spit heeft dat niet of althans zeer onvoldoende gedaan.

Stelt men de zaak politiek, dan blijft het schrijnen, als men de in verdrukking geraakte indonederlanders een uitweg biedt, die — zo het een uitweg is — gaat ten koste van de indonesiërs, wier bovenste laag wel opkomt, doch wier landbouwende massa het zorgelijkste probleem oplevert, dat zich denken laat. Schrijnen blijft, dat men die uitweg alleen biedt aan de indonederlanders, terwijl ook de indochinezen — en dat feit zag de commissie geheel voorbij — door een reeks blijvende oorzaken als groep in steeds moeilijker omstandigheden geraken. Evenwel, laat men ook hen toe tot het begeerde grondbezit, dan wordt de druk op de indonesiërs verveelvoudigd, of er ontstaat — indien de wetgeving de aantasting van het indonesisch grondbezit weet te beperken — een concurrentiestrijd om de beschikbare gronden tussen indonederlanders en indochinezen, die aan geen van beiden het gevoel zou kunnen laten, dat zij geholpen zijn.

X.

Aan de gezondheid van de javaanse agrarische samenleving ontbreekt reeds veel. Geen agrarische maatregel der regeering mag de toestand verergeren; alle voorzieningen moeten getoetst worden aan de vraag, of zij tot versteviging van Java's agrarische structuur iets beloven bij te dragen.

Wat heeft men in dit opzicht te verwachten van niet-indonesisch sawahbezit? Ik ben niet bevoegd deze vraag te beantwoorden; de commissie-Spit echter stelt haar niet eens. Is het een leke-indruk, indien ik meen: niets? Dan is het goed, dat ik die mening opper, opdat deskundigen haar kunnen weerleggen. Mij

schijnt het omineus, dat juist bij indosawahbezit de deelbouw het veelvuldigst voorkomt. Het schijnt mij een symptoom, dat de kleinlandbouwer met zijn sawahs niet beter weet te wirtschaften dan de javaanse tani. Zuiver rente-trekkerij evenwel, waarbij het belegde kapitaal niets tot de productie bijdraagt, is een der ergste maatschappelijke euvelen. Ik vraag daarom: moet het sawahbezit niet geheel voor de indonesiërs gereserveerd blijven? In verre de meeste streken is het de kern van het boerenbedrijf; in zeer vele streken is het de grondslag van het dorpsgenootschap. Door dat laatste is het voor de indonesische samenleving nog van veel verder strekkend belang dan alleen als productiemiddel. En gaat het aan, dat javanen met overheidssteun emigreren, terzelfder tijd, dat zich een indosawahbezit zou vormen, zonder meerdere waarde voor de volkshuishouding dan het javaanse?

De commissie heeft de bezwaren voor de indonesische dorpssamenleving wel gezien. Zij wil daarom onderscheiden tussen de mate van verkrijgbaarheid van sawahs en van droge grond. Zij stelt voor sawahs een algemeen maximum van 5 % van het sawahareaal per inlandse gemeente (voor inlands bezitrecht in handen van niet-inlanders en voor kleinlandbouw-erfpacht tesamen).

Haar voorstel is in beginsel zeer belangrijk. Immers een dergelijke grens trekt de wetgeving thans nergens. Door het instituut van de kleine landbouw was wettelijk de mogelijkheid van *on*beheerste toelating van niet-indonesisch grondbezit geopend; slechts de feitelijke, gebrekkige ontwikkeling van het instituut heeft verborgen gehouden, dat de gang van zaken was overgelaten aan bestuursbeleid, dat gewoonlijk geen andere houding weet dan wettiging achteraf van eenmaal voltrokken grondenafkoop. De commissie, die de grondverwervingsprocedure voor indonederlanders zo veel gemakkelijker maakt (niet zo veel goedkoper, is reeds opgemerkt), heeft de behoefte gevoeld aan wettelijke beheersing van de gevolgen.

Terecht. Over het aangelegde percentage valt te twisten, maar indien men zich op haar standpunt stelt, dat de indonederlander ook zijn kans moet krijgen en dat in zijn eigen woonstreek, dan lijkt haar beleid voorzichtig en aannemelijk.

Anders, wanneer men vraagt of indosawahbezit wenselijk is voor de desastructuur (desagemeenschapsplichten, plantorde, waterverdeling). Geheel anders, wanneer men vraagt of indosawahbezit aanmerkelijke bedrijfsverbeteringen belooft, nieuwe

bedrijfstypen, een verrijking van Java's agrarische structuur op een basis van kapitaalaanwending en intellectaanwending, die voor een indonesische landbouwende middenstand practisch navolgbaar is en dus ook aan de autochthone bevolking iets meer geeft dan de gelegenheid om als arbeider te werken, waar zij tevoren grondbezitter was.

Zo lang het antwoord op al deze vragen twijfelachtig is, zou ik willen stemmen tegen alle sawahbezit in handen van niet-indonesiërs, zowel in inlands bezitrecht als in kleinlandbouwerfpacht.

Wederom is het mijn leke-indruk, dat de kleine landbouw op droge gronden wel waardevolle elementen aan Java's agrarische structuur heeft toegevoegd. Is dat juist, dan is het verantwoord, dat een deel van Java's gronden in handen komt van de groep, die dit weet te verwerkelijken.

Welk deel? De commissie-Spit stelt voor „een naar behoeften regionaal vastgesteld percentage", maar zij geeft geen richtlijnen voor de afweging van die behoeften of de bepaling van dat percentage. Ik waag het, te opperen, of dat in elke inlandse gemeente (of complex van gemeenten) niet afhankelijk is van de beschikbare woeste grond en van de staat van de inlandse landbouw. Wat dit laatste betreft denk ik aan desa's met vrij uitgebreid, veel braakliggend, extensief en soms zelfs slordig bebouwd grondbezit of aan slecht gedreven overjarige cultures. Leke-visie alweer, doch in elk geval lijkt mij nodig een landbouwkundig en agrarisch-economisch oordeel of een middengroot bedrijf in een bepaald milieu welkom is. Met regionale percentages meet men m.i. de wezenlijke factoren niet. In de plaats daarvan zouden permanente regentschapsgewijze commissies (b.v. regent, assistent-resident, landbouwconsulent, algemene volkscredietbank) telkenmale grondaanvragen aan deze normen moeten toetsen.

Is eenmaal een bedrijf toegelaten, dan moet dit ook tot zijn optimum mogen uitgroeien. Indien het waar is, en ik twijfel daaraan niet, dat landhonger boven de beschikbare financierings- en arbeidscapaciteit het grootste practische gevaar voor de kleinlandbouwer is gebleken, dan is het zaak bij het toestaan van grondaanvragen met de middelen van de aanvrager rekening te houden. Een bevoogding die, mits men aan de ruime kant blijft, niet wezenlijk behoeft te hinderen. Evenzeer dient men te blijven bij de

persoonlijk gedreven klein- en middenlandbouw en het stellen van een algemene oppervlakte-bovengrens is daarom misschien zowel uitvoerbaar als gewenst.

Daarentegen kan ik niet inzien, welk algemeen belang gediend wordt met het stellen van een grens van 5 baoe voor de uitoefening van inlands bezitrecht, terwijl meerdere afkoop van inlandse gronden blijft toegestaan, mits men ze in erfpacht aanvrage. Inlands bezitrecht heeft voor de middenlandbouw veel voor boven erfpacht. Het zijn weer de oude deugden: volle zeggenschap, duurzaamheid, gemakkelijk afstoten en aantrekken van grondstukken en bovendien niet verhypotheceerbaar aan iedere willekeurige crediteur, doch wel verbindbaar aan de Algemeene Volkscredietbank. Voegt men nu bij deze eigenschappen de vervallenverklaring (of liever: verkoopdwang) die de commissie-Spit in reserve wil houden om het karakter van eigen landbouw te handhaven [1]), dan is m.i. een zeer bevredigend instituut geschapen, dat de basis van het ganse kleinlandbouwbedrijf moet vormen en niet alleen een kern ervan [2]).

De commissie schijnt principiële waarde te hechten aan het bestaan van een anti-climax van faciliteiten, die in de reeks inlands bezitrecht-kleinlandbouwerfpacht — grootlandbouwerfpacht of eigendom te ontdekken zou zijn. Zij verzuimt te zeggen, waarin die waarde steekt. Ik meen, dat elk bedrijfstype de juridische basis moet hebben, die erbij past en dat leidt mij tot de boven gegeven slotsom.

XI.

Mocht in het voorafgaande de plaats van het niet-indonesisch landbouwbedrijf (voornamelijk op Java) bevredigend zijn aangewezen, dan is deze aangelegenheid meteen onttogen aan de depossederingsgedachte, die haar altijd heeft aangekleefd.

Dat is dringend nodig, want ook het depossederingsprobleem is in de loop der decennia geheel van karakter veranderd. Het heeft nooit iets te maken gehad met de vraag of niet-indonesiërs

[1]) „Overigens zal dan nog bepaald worden: dat betrokkenen, op straffe van vervallenverklaring van het recht, op of nabij het perceel gevestigd zullen moeten zijn en een werkzaam aandeel in het bedrijf zullen moeten hebben — behoudens de mogelijkheid van dispensatie in bijzondere gevallen".

[2]) Van toepassing is wederom, hetgeen boven, bl. 71 noot 1, gezegd is tegen de agrarische eigendom.

inlands bezitrecht mogen uitoefenen (vervreemdingsverbod). Het heeft meer te maken gehad met de vraag, tot welke grens niet-indonesisch grondbezit zou worden toegelaten. Die grens is door de onuitroeibare onwettige occupatie ver overschreden; reële behoeften bleven binnen het oude juridische kader onbevredigd en de voorstellen der commissie-Spit doen — terecht — op dit stuk niet veel anders dan de realiteit erkennen.

Maar ver en ver over de juridische grenzen heen en over de omvang van de juridische onwettige occupatie, reikt de economische depossedering. De ontwrichting van de tanistand door schuldknechtschap en door het ontstaan van een groot grondbezit als kapitaalbelegging, als rentebron dus, zonder dat dit kapitaal iets bijdraagt tot de productiviteit van het bedrijf. Die economische depossedering geschiedt soms door indonederlanders, zeer veel door indochinezen en -arabieren, ook zeer veel door indonesiërs. Haar bestrijding is dringend nodig, doch zij vraagt andere middelen, dan binnen het kader van dit opstel passen. Vermelding van dit zeer grote en zeer ernstige probleem kwam hier echter in zoverre te pas, dat het duidelijk moet worden losgeknoopt van de oude depossederingskwestie en het vervreemdingsverbod.

Dit ene kan hier alleen nog gezegd. De bescherming van de tanistand tegen indonesisch „groot"-grondbezit, schijnt dit laatste te verwijzen naar de eisen aan de niet-indonesische „kleine" landbouw hierboven gesteld. Als agrarisch-economisch probleem is er de nauwste verwantschap, maar toch ook groot verschil, want het indonesisch grootgrondbezit komt ten dele van binnen uit, uit de tanistand op. Daarbij is het, ook in zijn slechte vormen, toch altijd een der grondslagen van de onmisbare indonesische middenstands-vorming. Hier valt nog veel te verhelderen, voor een overwogen politiek kan worden geformuleerd.

XII.

De voorstellen van de commissie-Spit omvatten ook een nieuwe redactie van het vervreemdingsverbod, de nietigverklaring van vervreemding van inlands bezitrecht aan niet-inlanders (boven stuk II). Ik zal op de vaak zeer netelige juridische vragen, die hier rijzen, zo min mogelijk ingaan. Het in November j.l. te Batavia gehouden vierde nederlandsch-indische juristencongres heeft aan de hand van een tweetal uitnemende prae-adviezen deze zaak wel

haast uitputtend behandeld. Belangrijk is, dat er met betrekking tot de rechtsgevolgen van de bedreigde nietigheid twee zeer uiteenlopende meningen bestaan, waarvan de jongere steeds meer ingang vindt bij de rechterlijke macht, terwijl op de oudere de administratieve practijk van de gronduitgifte is gebaseerd en bovendien de strafwetgeving tot bestrijding der onwettige occupatie.

De eerste redeneert: bij een nietige vervreemding is er geen wijziging gebracht in de rechtstoestand van de grond, het inlands bezitrecht van de verkoper is intact gebleven. De andere redeneert: de vervreemding heeft wel degelijk effect; slechts één ding wordt door de nietigheid belet, n.l. dat de koper inlands bezitrecht verkrijgt; dientengevolge ontstaat vrij landsdomein.

Wanneer de rechterlijke macht aan haar nieuw standpunt blijft vasthouden, zijn strafvervolgingen tegen onwettige occupatie onmogelijk geworden, want strafbaar gesteld is slechts de onwettige occupatie van vrij landsdomein [1]). In de tweede plaats is de rechtszekerheid van alle europese grondrechten (eigendom, opstal, erfpacht), uitgegeven op afgekochte inlandse gronden, ondermijnd. Want de rechterlijke macht heeft volkomen terecht altijd een vooraf bestaand inlands bezitrecht in bescherming genomen tegen door de regering desondanks (maar dan ook altijd onwetend) op dezelfde grond verleende westerse rechten [2]). Indien dan de rechterlijke macht gaat leren, dat de zogenaamde afkoop van inlandse rechten geen vrij domein schept, zal zij ook de consequentie moeten aanvaarden, dat de vervolgens op de grond verleende westerse rechten ongeldig zijn [3]).

Een derde bezwaar is tijdens de debatten op het juristencongres naar voren gebracht en betoogt, dat de nietigheid, die aan de inlandse verkoper zijn grond teruggeeft, doch hem aan terugvordering van de koopsom blootstelt, hem financiëel van de wal in de sloot helpt.

Het oudere standpunt is echter ook niet zonder practische bezwaren. Hij, die met het geoorloofde doel, om een wettige westerse titel te verwerven, de inlandse rechten van een stuk grond afkoopt, schept vrij landsdomein en heeft dus op die grond generlei

[1]) Indisch Tijdschrift van het Recht 138—516.

[2]) Indisch Tijdschrift van het Recht 40 — 353; 117 — 15 en Indisch Weekblad van het Recht 199—1.

[3]) Soms onderscheidt men van de nietige vervreemding de werkelijk beoogde en rechtmatige afkoop. Zij, die dit doen, stellen aan een rechtmatige afkoop echter eisen, waaraan zo goed als nooit wordt voldaan.

recht. Hij moet, zonder eenige wettige zeggenschap, afwachten tot het land hem een titel verleent. Tegenwoordig wordt hem in dat tussentijdvak de grond verhuurd maar dit persoonlijk huurrecht stelt hem niet in staat de grond zelfstandig tegen aanslagen van derden te verdedigen.

Het zonderlinge van deze rechteloze tussentoestand van een koper, die rechtens volkomen geoorloofde handelingen heeft verricht, springt in het oog. De administratie poogt dan ook aan de ene kant dat dusgenaamde „voorkeurrecht", waarvan zij nochtans volhoudt, dat het geen recht is, zo veel mogelijk te erkennen. De afkoper heeft voorkeur op de uitgifte van een titel boven andere aanvragers. Hij kan die aanspraak overdragen aan anderen en er is al eens uitgemaakt, dat dit voorkeurrecht is een onroerend goed [1]). Indien de grond hem niet wordt afgestaan, maar voor een ander doel bestemd, heeft de afkoper aanspraak op vergoeding.

Dit laatste wijst echter al op de andere zijde van de zaak. Dit „voorkeurrecht" is dan toch maar geen recht en voor en na vindt de overheid vrijheid om met die aanspraken naar believen om te springen. Ik heb daarvoor elders het nodige gezegd en passeer dit punt daarom hier [2]). Genoeg, dat de afkoper er m.i. niet altijd billijk afkomt.

Bedenkelijk is ook de situatie, die ontstaat, wanneer het verlenen van een wettige titel niet mogelijk blijkt. De afkoper ziet dan alleen zijn geld terug, indien het gelukt voor de grond een inlands gegadigde te vinden. Theoretisch koopt die gegadigde van het land, maar de practijk laat nuchterweg die transactie over aan belanghebbende, de afkoper. Het gevolg is, dat de titel van de inlandse koper alweer aanvechtbaar wordt.

Veel erger dan het niet altijd even gelukkig gebruik, dat het land maakt van de kunstmatig geconstrueerde rechteloze tussentoestand van de afkoper, is het misbruik dat particulieren ervan maken. Niet-inlander A koopt de rechten op een stuk grond af van inlander B, vraagt een titel aan en krijgt misschien reeds voorlopig de grond in huur van het land. Nu verkoopt intussen B de

[1]) Maassen en Hens, Agrarische regelingen, 585; Nota over den afstand van staatsdomein met het recht van eigendom en opstal 46,139; Handelingen Volksraad 1929—1930, 748, 749; bijbladen 3906, 7158; jaarverslag provincie Oost-Java 1931—97; S. 1876—117.

[2]) Zie boven blz. 71 noot 1.

grond opnieuw aan inlander C. Dan wel crediteur D van B executeert zijn boedel en daaronder de grond. Dan wel E vraagt eigendomsuitwijzing op die grond, B zit stil en verzet zich niet. Of eenvoudig B ontruimt de grond niet, dan wel een ander gaat hem onwettig occuperen.

In al die gevallen kan men het standpunt innemen, dat A generlei recht heeft (omdat de grond vrij landsdomein is) en dus niets kan doen. Aldus menigmaal de rechter, zij het dat deze een enkele maal A òf als rechthebbende erkende òf als belanghebbende een vordering toekende. Maar deze laatste beweging, die zich een tijd lang vooral onder de jongere rechters aanhang verwierf, is thans gestuit op de nieuwste neiging, om de nietigheid van het vervreemdingsverbod absoluut op te vatten. Dan bleef B inlands bezitter en staat A dus weer in de kou [1]).

Tegen al deze bezwaren geeft de in het commissieverslag voorgestelde wijziging van de tekst van het vervreemdingsverbod geen remedie, omdat daarin de nietigheid als sanctie op onwettige transactie behouden wordt. Ook overigens zijn tegen die tekst door mr. van Hattum in zijn prae-advies voor het juristencongres (blz. 217, 218) naar mijn oordeel gegronde bezwaren ingebracht. Ik behoef die echter niet te vermelden, omdat alleen al op grond van het door mij aangevoerde mijn advies luiden moet, om de ganse nietigheid overboord te werpen. Mede op dit punt stem ik in met mr. van Hattum en met een oud voorstel van 1902, dat de oplossing is „de zichtbare uiting der transactie, het feit der occupatie door den niet-Inlander tot een verboden handeling en als zoodanig tot onderwerp der strafvervolging te kiezen".

Met het uitwerpen der nietigheid verliest men niets. Zij is destijds (1875) gedecreteerd om de onwettige occupatie te kunnen bestrijden met burgerrechtelijke ontruimingsacties ; een middel, dat wegens zijn omslachtigheid en onzeker effect volslagen heeft gefaald.

Wat men wint is allereerst een voor ieder gewoon mens verstaanbare juridische constructie van de overgang van inlandse gronden in handen van niet-inlanders. De grond, die de niet-inlander A koopt van inlander B zal voortaan zijn grond zijn en niet — bij toverij — vrij landsdomein. Hij zal die grond burgerrechtelijk

[1]) Indisch Tijdschrift van het Recht 125—52; 134—665; 138—429; 139—242; 140—445; 142—273: Wijers: Het gezag van gewijsde in burgerlijke landraadzaken, 73.

kunnen verdedigen tegen alle aanslagen erop; hij zal er de gewone belastingen over betalen en niet zijn gekochte grond in huur behoeven te krijgen van het land. Hij zal niet van de administratie te horen krijgen, dat hij dit vrij landsdomein tegen betaling in eigendom kan verwerven en van de rechter daarentegen, dat B nog steeds inlands bezitter is. Hij zal niet bloot staan aan inbeslagneming van zijn aankoop voor overheidsdoeleinden, buiten onteigening.

Maar — en hier verschijnt de strijd tegen de onwettige occupatie — hij zal ook weten, of hij zijn aankoop zal mogen behouden, dan wel of hij zijn bezit-naar-inlandsrecht moet omzetten in een bezit-naar-europees-recht (binnen een te bepalen termijn en onder sanctie van strafvervolging) dan wel of hij het geheel van de hand moet doen (maar dan ook rechtsgeldig kan doen) — alweer onder sanctie van strafvervolging.

Twee aantekeningen. Vooreerst, dat daarnaast een strafbepaling wegens onrechtmatige occupatie van vrij landsdomein moet blijven bestaan, om te voorkomen, dat men nu juist inlands bezitrecht gaat „afkopen" om de eerste strafbepaling te ontduiken. Ten tweede, dat ik reeds eerder te verstaan gaf (boven, stuk IV), hoe ik de dwang om een europeesrechtelijke titel te verwerven kwijt zou willen zijn, doch dat is een zaak apart.

De voorgeslagen voorziening zal ten slotte nog een kleine maar practische verbetering van de commissievoorstellen mogelijk maken. Voor zover daarin de aankoop van inlands bezitrecht door niet-inlanders mogelijk wordt gemaakt, wordt n.l. de eis gesteld van voorafgaande vergunning van bestuurswege. Die eis schijnt weinig kans te hebben op practische naleving ; zij strijdt met het belang van koper en verkoper, want een periode van onzekerheid leidt licht tot afspringen van hun contact. In de practijk zal, juist als tegenwoordig, wettiging achteraf regel zijn en moeten zijn. Daar is niets tegen, indien dat tussenstadium burgerrechtelijk maar geen dubieus stadium is. Dat bereikt men in het boven voorgedragen stelsel. Het tussenstadium wordt afgesloten of door enigerlei vorm van wettiging of door wederverkoop van het inlands bezitrecht. De strafsanctie op de naleving van één dezer plichten belooft — mits men de strafpositie juist bepale — afdoende werkzaam te zijn, wijl het delict (onwettig aanhouden van bezit) een „voortdurende delict" is, waarvoor dus telkens opnieuw kan worden gestraft.

XIII.

Tot slot een enkel woord ten bate van het adatrecht. Dat de uitoefening van inlands bezitrecht door niet-inlanders beheerst zal worden door het adatrecht — gelijk de commissie voorstelt — is geheel in overeenstemming met de hoofdregel van ons intergentiele grondenrecht, dat het de rechtstoestand van de grond is, die het toepasselijk recht bepaalt en niet de rechtsgroep van de verkrijger. Geheel in harmonie hiermede is de bepaling, dat ook de wijze van verkrijging door het adatrecht zal worden beheerst.

Nu speelt in het adatrecht de medewerking van de adathoofden bij rechtshandelingen als rechtmatigheidscontrole de zogenaamde preventieve rechtszorg, een grote rol. Die rol is niet overal gelijk. Afslijting van dit instituut — hoewel daarmede nergens enig nut is gedaan of een vervangend systeem van rechtsverzorging (kadaster, notariaat) ontstaan is — treedt vaak op in streken met toegenomen verkeer, geldhuishouding, individualisme. Afslijting is helaas ook het gevolg daarvan, dat de door ons gezag ingestelde repressieve rechtsverzorgers — de gouvernementsrechters — hun onmisbare erkenning van het instituut te lang (of nog steeds) hebben onthouden.

Door de genoemde oorzaken is op dit punt veel rechtsverscheidenheid en vooral ook rechtsonzekerheid ontstaan. Het is waar, dat de gouvernementsrechter zich tegenwoordig meer van zijn taak in dezen bewust wordt, maar hij herstelt niet ineens wat vernield was en de andere oorzaken werken door. Nu gaat de wetgever straks een geheel nieuwe categorie deelnemers aan het rechtsverkeer met inlandse gronden toevoeren en dat juist een categorie niet-indonesiërs, van individualistische instelling.

De wetgever moge daarom erkennen, dat uit dat feit voor hem de plicht ontspringt hier althans voor deze nieuwe transacties rechtszekerheid te scheppen en het kan dunkt mij niet twijfelachtig zijn, in welke richting die moet worden gezocht. Bona fide „afkopers" zoeken reeds thans in hun eigen belang de medewerking der volkshoofden. Het is in elk geval zaak, dat van deze zijde de ontwrichtende krachten in de adatrechtswereld niet nodeloos worden versterkt.

Derhalve schrijve de wetgever straks de medewerking der volkshoofden voor, als rechtsgeldigheidseis bij alle intergentiele vervreemdingen van inlands bezitrecht.

Een ander punt vormen de verpandingen. Ik stip dit slechts aan. Op het juristencongres is gedebatteerd over het rechtskarakter der grondverpanding in verband met het vervreemdingsverbod De wetgever, die de ganse materie herziet en juridisch-technisch vrij ingrijpend hervormt, zal opnieuw zijn standpunt tegenover de grondverpanding moeten bepalen.

XIV.

De conclusies uit dit lang betoog worden ten laatste samengevat.
1. Het openen van de mogelijkheid voor niet-inlanders, om inlands bezitrecht op grond uit te oefenen, heeft op zichzelf met het depossederingsvraagstuk niets uit te staan (stuk II).
2. In de wooncentra is van agrarische bescherming van het indonesisch grondbezit nooit sprake geweest. (stuk III).
3. Het voorstel van de commissie-Spit om, in beperkte mate, aan alle groepen niet-inlanders te veroorloven hun woongrond (en werkgrond) in inlands bezitrecht te bezitten, is een heilzaam en een billijk voorstel, in het bijzonder voor de armeren (stuk III).
4. Er moet echter een meer omvattend vraagstuk aan de orde gesteld worden, n.l. of de distributie der europese en inlandse grondrechtsvormen niet moet worden losgemaakt van de geldende koloniaalpolitieke beperkingen en vrij gelaten naar hun bruikbaarheid voor uiteenlopende sociaaleconomische behoeften (stuk IV).
4*a*. De agrarische eigendom doe men verdwijnen (stuk IV en stuk X).
5. De toelating om inlands bezitrecht uit te oefenen betekent niet alleen de toekenning van een beter bruikbaar recht op de grond (stelling 3), maar ook de toekenning van een belastingvrijdom, die de commissie-Spit wil beperken tot de minderbemiddelden en tot een maximum van een halve baoe (stuk V).
6. Noemenswaard vermeerderde vraag naar inlandse grond voor wonen en werken is van die koopkrachtverhoging der minderbemiddelden niet te verwachten (stuk V).
7. Als agrarische beschermingsmaatregel heeft noch het voorgestelde individuële maximum van een halve baoe, noch het voorgestelde collectieve maximum, zin (stuk V).
8. In de steden is het agrarisch vraagstuk opgegaan in het veel meer omvattende en dringende problemencomplex van de stadsvorming (stuk VI).

9. De bestaande agrarische wetgeving houdt daarmede onvoldoende rekening. In zoverre daardoor wetgevende voorzieningen nodig zijn, is er een afzonderlijk stedelijk agrarisch vraagstuk (stuk VI).
10. Het voorstel van de commissie-Spit om aan minderbemiddelde nederlanders toe te staan, landbouwgrond in inlands bezitrecht te bezitten, tot een maximum van vijf baoe, behelst op zichzelf geen ruimere openstelling van de gelegenheid om gronden te verwerven (stuk VIII).
11. Als toekenning van een beter bruikbaar recht valt de maatregel toe te juichen (stuk VIII en stuk X).
12. Hij betekent bovendien weer de toekenning van een belastingvrijdom. Noemenswaard vermeerderde vraag naar inlandse gronden is van die toekenning alleen aan nederlanders niet te verwachten op financiële, misschien wel op psychologische gronden (stuk VIII).
13. Binnen Nederlandsch-Indië kan en moet gelegenheid worden geschapen voor alle groepen onderdanen, om zich een broodwinning in de landbouw te zoeken (stuk IX).
14. Op Java late men echter niet-indonesische landbouw slechts toe, voor zover dat agrarisch-economisch verantwoord is (stukken IX en X).
15. Indien niet-indonesisch sawahbezit niet bijdraagt tot versteviging van Java's agrarische structuur, sluite men het geheel uit. (stuk X).
16. Het voorstel der commissie-Spit om grenzen te stellen aan de oppervlakten landbouwgrond in handen van niet-inlanders is t.a.v. de kleinlandbouwerfpacht een novum en principieel belangrijk (stuk X).
17. Dat de commissie een zwaarder beperking wil aanleggen voor sawahs dan voor droge gronden, is in beginsel juist, maar gaat waarschijnlijk (stelling 15) niet ver genoeg (stuk X).
18. Niet-indonesische landbouw op droge gronden heeft op Java recht van bestaan (stuk X).
19. De bepaling van het areaal, dat daarvoor mag worden beschikbaar gesteld, geschiede niet (zoals de commissie-Spit wil) door vaststelling van regionale maximumpercentages. Vaste agrarisch-economisch deskundige regentschapscommissies moeten geval voor geval beoordelen (stuk X).
20. Misschien is wenselijk een wettelijk maximum oppervlak voor deze landbouwbedrijven, waaraan terecht de eis wordt gesteld van persoonlijke bedrijfsvoering (stuk X).

21. De beperking van de uitoefening van inlands bezitrecht door niet-inlandse landbouwers tot een maximum van vijf baoe (zoals de commissie-Spit wil) heeft geen zin. Wel toe te juichen valt haar voorstel om aan misbruik van het recht vervallenverklaring te verbinden (stuk X).

22. Voor indonesisch grootgrondbezit overwege men een overeenkomstige bejegening als van het niet-indonesische landbouwbezit (stuk XI).

23. Het vervreemdingsverbod (Staatsblad 1875 no. 179) worde vervangen door strafbaarstelling a) van onrechtmatige uitoefening van inlandsbezitrecht b) van onrechtmatige occupatie van vrij landsdomein (stuk XII).

24. De door de commissie-Spit gestelde eis, dat men inlands bezitrecht eerst kope na voorafgaande vergunning van bestuurswege, is niet te handhaven en onnodig (stuk XII).

25. De wetgever stelle de medewerking der volkshoofden bij intergentiele grondkopen verplicht (stuk XIII).

Januari 1937.

DE VERBREIDING VAN DE NEDERLANDSCHE TAAL IN INDIË[1])

DOOR Dr. I. J. BRUGMANS

I.

Het probleem van de Nederlandsche taal in Indië is zoo oud als de aanwezigheid der Nederlanders in deze gewesten. De Oost-Indische Compagnie, die zich waarlijk niet alleen met de uitzending van rijke retourvloten en het kweeken van ruime handelswinsten inliet, heeft reeds stelling moeten nemen ten opzichte van de vraag, in hoeverre de Nederlandsche taal in Indië behoorde te worden verbreid. Zij was daartoe gedwongen, omdat van den aanvang af het geven van onderwijs tot haar taak heeft behoord. Zij had, hoe gebrekkig en fragmentair ook, onderwijspolitiek te voeren; en nu is in Indië, met zijn bonte verscheidenheid van talen en dialecten, onderwijspolitiek altijd tevens taalpolitiek.

Het oudste octrooi voor de Oost-Indische Compagnie bevatte omtrent het onderwijs in het geheel niets. Maar de in 1617 door de Heeren XVII vastgestelde en door de Staten-Generaal geapprobeerde instructie voor Gouverneur-Generaal en Raden van Indië[2]) behelsde reeds de volgende bepaling (art. 34): „De Gouverneur en Raden van Indië zullen ook overal op de voortplanting van de Christelijke religie, opbouwing van goede scholen en andere zaken daartoe noodig, alle behoorlijke orde stellen." De bedoeling is

[1]) Bewerkt naar een lezing, gehouden voor de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden op 6 Maart 1936.
[2]) Ned. Indisch Plakkaatboek I, blz. 39.

duidelijk: de school had in de dagen der Compagnie een kerkelijke bestemming en diende, evenals in het moederland, het kinderlijk gemoed de waarheden van den Christelijken — hier: Nederduitsch-Hervormden — godsdienst in te prenten. Om die reden kon de Compagnie zich ook bij haar onderwijs niet beperken tot de groep, die tegenwoordig met den naam Europeanen wordt aangeduid; zij had mede onder hare hoede te nemen de Inlanders, die door de Spanjaarden en vooral de Portugeezen waren gekerstend en zij beschouwde het als haar taak, dezen van het Roomsch-Katholicisme tot het Protestantisme te brengen met behulp van de school. Voor zoover Mohamedanen (toenmaals „Mooren" genoemd), Chineezen en heidenen tot de scholen werden toegelaten, geschiedde dit in de verwachting, dat deze spoedig tot het Christendom zouden worden bekeerd. De scholen werden beschouwd als „de rechte saey plaetsen der religie" [1]) en hadden dus niet een bestemming op het gebied van het intellect, maar op dat van den godsdienst en de moraal. Vandaar dat de Gouverneur-Generaal Brouwer in artikel 76 van zijn instructie (1632) het volgende eigenaardige voorschrift aantrof: „Er dient wel zonderling (= bijzonder) gelet te worden op het aanhouden van de scholen op Banda, nademaal het naturel van de Bandaneezen bevonden wordt zoo kwaadaardig te zijn, dat er geene hoop is om dezelve te overwinnen."

Onderwijs heeft de Compagnie dus van den aanvang af gegeven, en wel in de Molukken en te Batavia op ruime schaal, elders zoo goed als niet. Dat zij daarbij zooveel mogelijk de Nederlandsche taal als schooltaal toepaste geschiedde zoowel uit kerkelijke als uit sociale overwegingen. Het kerkelijke karakter van de school bracht mee, dat de Bijbel als spel- en leesboek fungeerde; ook de overige leermiddelen als catechismussen, vraagboekjes e.d. hadden de leerlingen de kennis van den waren godsdienst bij te brengen. Al deze gedrukten waren in de Nederlandsche taal gesteld en dus moest, bij gebreke van vertalingen in de inheemsche talen, het schoolonderwijs in het Nederlandsch geschieden. Vandaar, dat de oudste scholen op Ambon Nederlandsche scholen waren; de eerste school, die bij het kasteel werd opgericht in 1607, had een Hollandschen dokter tot onderwijzer, die met gebruikmaking van de Nederlandsche taal de Ambonsche jeugd in lezen, schrijven en bidden

[1]) S. Coolsma, De zendingseeuw voor Ned. Oost-Indië (1901), blz. 37.

onderrichtte [1]). De gebrekkige resultaten van dit onderwijs noopten weldra tot koerswending en tot gedeeltelijke invoering van het Maleisch als schooltaal. Maar het Nederlandsch werd nog niet prijsgegeven, daar nog steeds het ideaal bestond „om zoo metter tijd het Duitsch (= Nederlandsch) alomme onder de jeugd in te voeren." En zoo was de toestand, die Ds. Danckaerts in 1631 aantrof, de volgende: „Aan 't kasteel wierden zij alle in 't Nederduitsch onderwezen; dog in de meeste andere schoolen in 't Maleisch, hoewel vele zeer vaardig het Duitsch lazen. [2]).

Ook dit gemengde systeem moest echter ten laatste worden opgegeven. In 1660 verzocht de Ambonsche Kerkeraad om Maleische boeken „alzoo de Inlanders het Duitsch niet konden leeren. [3"]) Dit proces zette zich voort: naermate boekwerken in de Maleische taal beschikbaar kwamen — de predikanten werkten ijverig daaraan mede — werd het Nederlandsch losgelaten. En toen eindelijk in de jaren 1731 — 1733 Leydekker's Maleische Bijbelvertaling van de pers kwam, verdween het Nederlandsch geheel uit de school. Althans in Amboina en de Molukken.

Anders was de toestand in Batavia ; hier waren het naast kerkelijke vooral sociale overwegingen, die de regeering het Nederlandsch op de scholen deden handhaven. De hier aanwezige Hollanders schenen niet te ontkomen aan het gevaar, dat hunne moedertaal als omgangstaal werd verdrongen door het Maleisch en het Portugeesch. Zij brachten hunne echtgenooten niet uit het moederland mee, doch plachten te huwen met vrouwen van inheemschen of gemengden bloede, die geen Nederlandsch kenden. In de gezinnen der Nederlanders werd dus in de 17de en 18de eeuw gemakshalve Portugeesch, Maleisch of een inheemsch dialect gesproken, en de opgroeiende kinderen, veelal door slaven opgevoed, leerden de Nederlandsche taal niet. Nicolaus de Graeff geeft in zijn reisbeschrijving van 1701 een typeerende schets van de Indische vrouwen [4]) :

„Dese syn byne te luy dat sy over de vloer gaan, en haar handen „schynen met zyde draatjes, als die van wasse poppen, aan haar „lighaem gebonden, insonderheid die in Indiën geboren syn; ja

[1]) Over dit alles: Valentijn, III (Amboina's kerkelijke zaeken enz.) blz. 35 vlg.
[2]) Aldaar, blz. 46.
[3]) Aldaar, blz. 60.
[4]) Geciteerd bij F. P. H. Prick van Wely, Neerlands taal in het verre oosten (1906), blz. 10.

„sy zyn niet bequaem, of om beter te seggen te luy dat sy haar „eigen kinderen sullen opvoeden, maer bevelen deselve, so dra sy „geboren syn, aan een swarte Min of Slavenhoer, die deselve soogt „en opvoed : waarom de kinderen veel liever bij haar swarte Min „en bij de Slaven en Slavinnen willen syn, dan bij haer ouders, „vermits sy alle haer manieren van leven van jongs hebben „ingesogen, want sy spreken so goed Mallebaars, Bengaals en „basterd-Portugees als de Slaven en Slavinnen, dat (= hetgeen) „te weeg brengt, dat sy tot haar jaren gekomen synde, nauwelijks „een goed duits woord konnen uiten".

Onder die omstandigheden beschouwde de Compagnie het als haar plicht, het Nederlandsche element in de samenleving van Batavia te versterken, o.a. door voor te schrijven, dat in de scholen slechts de Nederlandsche taal mocht worden gebezigd. De kerkorde van 1643 [1]), die mede het onderwijs regelde, schreef den meesters uitdrukkelijk als plicht voor te zorgen „dat in de schoolen geen andere als de Nederlandsche taal gebruikt werde." In latere schoolreglementen werd een voorschrift van dezelfde strekking aangetroffen. Het reglement van 1778 bepaalde voorts ter verbetering van dit onderwijs, dat de schoolmeesters, vooral de inlandsche, naarstig de predikatiën in de Hollandsche Kerk en de catechisatiën moesten bijwonen ; ook moesten zij elken Woensdagavond in de binnen-Portugeesche kerk verschijnen „om door een daartoe aangesteld lid der scholarchale vergadering in den godsdienst en de Nederduitsche taal onderwezen te worden [2])."

Niet alleen door middel van de school trachtte de Indische regeering het gevaar te bezweren, dat met name de Portugeesche taal het Nederlandsch zou verdringen, zoodat „dezelve eyndelyck d'overhant nemen ende onse vaderlantse tale 't eenmaal onderdrucken soude, dat (= hetgeen) om vele ende gewichtige polytycque consederatien soodanich niet en behoort [3])". Welke naar moderne opvatting eigenaardige middelen zij aangreep om de positie der Nederlandsche taal te verstevigen leert de regeling, die tijdens het bewind van Van Diemen in 1641 haar beslag kreeg [4]). Zij hield het volgende in:

[1]) Bij Valentijn, IV, 2 (Zaeken van den godsdienst op het Eyland Java), blz. 22 vlg.
[2]) Ned. Indisch Plakkaatboek X, blz. 246.
[3]) Aldaar I, blz. 459.
[4]) Aldaar I, blz. 459 — 460 (vgl. blz. 542.)

1°. Slaven, die te voren nimmer hoeden of mutsen hadden mogen dragen, zouden voortaan daartoe gerechtigd zijn indien zij de Nederlandsche taal „redelyck verstaen ende spreecken" konden;

2°. Aan slaven en slavinnen, toebehoorende aan Christenen, mogen geene vrijbrieven worden verleend tenzij zij een redelijke kennis van het Nederlandsch hebben ;

3°. Inlandsche vrouwen „die onse Nederlandse tale niet redelyck verstaen ende spreecken", mogen niet trouwen met Nederlanders ;

4°. Bij de verkiezing van de officieren der schutterij moet erop gelet worden, dat onder de Mardykers geen officieren worden gekozen die het Nederlandsch niet „matelyck" kunnen spreken.

Aan het einde van haar bestaansperiode moest de Compagnie den koers echter wenden. In 1786 bepaalde de regeering, dat voortaan slechts op twee van de vier scholen te Batavia het Nederlandsch zou worden onderwezen, op de beide andere zou het onderwijs voortaan onderscheidenlijk in het Maleisch en in het Portugeesch worden gegeven [1]). De reden voor deze verandering was dezelfde als die, welke er toe leidde dat in 1788 in de school van het armenhuis te Batavia de Nederlandsche taal werd vervangen door de Portugeesche. Van de school in het armenhuis toch werd geconstateerd, dat „de daar in onderwezen wordende kinderen alle van Potugeesche ouders waaren en dus niet dan zeer moeilijk de Hollandsche taal leerden [2])." De sociale verhoudingen hadden de taalpolitiek der Compagnie ondermijnd en ten slotte doen instorten.

Samenvattend kan men zeggen, dat de Oost-Indische Compagnie er stelselmatig naar heeft gestreefd, aan de maatschappij met welke zij in aanraking kwam zooveel mogelijk een Nederlandsch stempel op te drukken. Gelukt is dit echter slechts zeer ten deele. De hooge regeering te Batavia hield hare beraadslagingen in het Nederlandsch en hare resolutiën waren in die taal gesteld, evenals hare geheele administratie. Ook de kerk was in opzet Nederlandsch; de kerkeraden bezigden het Nederlandsch in hun mondeling en schriftelijk verkeer, en in plaatsen als Batavia en Amboina waren Hollandsche preeken te hooren. Het Nederlandsch was, kan men zeggen, de officieele taal. Maar in den dagelijkschen omgang was het anders. In een stad als Batavia met haar bonte wemeling van personen van

[1]) Aldaar X, blz. 849.
[2]) Aldaar XI, blz. 35.

allerlei afstamming en ras — Portugeezen, Mardykers, Papangers enz., velen weder met inheemsch bloed vermengd ; daarnaast talrijke inlanders en Chineezen — vormden de Hollanders slechts een kleine groep, die zich niet isoleerde doch opging in de massa. Niet het Nederlandsch, doch het Maleisch en het Portugeesch (veel in verbasterden vorm) waren in die massa de gebruikelijke talen ; de vele vreemdelingen leerden deze gemakkelijker aan dan het lastige Nederlandsch.

In één opzicht is deze situatie voor de Nederlandsche taal gunstig geweest. Juist doordien deze taal beperkt bleef tot officieele kringen en een gering aantal hooger gesitueerden, kon zij in haar volle zuiverheid worden gehandhaafd. Zouden talrijke vreemdelingen en inlanders, alsmede hunne afstammelingen van gemengden bloede, het Nederlandsch hebben overgenomen, dan zou zulks ongetwijfeld tot verbastering der taal hebben geleid en zou een ontwikkeling hebben plaats gehad, zooals Zuid-Afrika heeft te zien gegeven. In Zuid-Afrika werd het Nederlandsch een organisme met eigen leven en eigen groei ; het Nederlandsch in Indië daarentegen had geen zelfstandig bestaan en kon daardoor ook geen eigen ontwikkelingsproces vertoonen. Het groeide niet, en had derhalve ook geen uitwassen.

II.

Toen, na de tusschenperiode van het Engelsche bewind, het Nederlandsche gezag het bestuur der Koloniën op zich nam, waren de denkbeelden ter zake van het onderwijs radicaal veranderd. Aan het eind van de 18e eeuw hadden de Aufklärung en de Fransche revolutie een nieuw ideaal gebracht, dat vroegere tijdperken niet hadden gekend : algemeene opvoeding van de massa. Nieuw was daarbij tevens de gedachte, dat de overheid tot taak had dit algemeene opvoedingsideaal te verwezenlijken.

Het koloniale beleid van den Nederlandschen staat was, naar te begrijpen valt, een reflex van de geschetste denkbeelden. In het regeeringsreglement van 1818 stelden Commissarissen-Generaal vast : „De Regeering zorgt zooveel mogelijk dat er op de onderscheidene plaatsen in Nederlandsch-Indië scholen bestaan" (art. 99). Hiermede waren Nederlandsche scholen bedoeld, hetgeen blijkt uit artikel 100, dat het volgende behelsde : „De Regeering maakt ook de noodige verordeningen omtrent de scholen der Inlanders.

De Regeering geeft aan de Inlanders gelegenheid om op de Nederlandsche scholen onderwezen te worden". Van belang was daarbij, dat de staat zijn onderwijsplicht ten opzichte van de Inlanders niet tot de Christenen beperkte, gelijk in de dagen der Compagnie, doch ook over de niet-Christenen zijn zorgen uitstrekte.

Een nieuwe omstandigheid van geheel anderen aard dient nog te worden vermeld : de verdwijning van de Portugeesche taal. Ten gevolge van een ontwikkelingsproces, waarvan wij zelfs de groote lijnen niet kunnen trekken, bleek bij den aanvang der 19e eeuw het Portugeesch als verkeerstaal te zijn vervallen. De laatste predikant van de Portugeesche kerk te Batavia overleed in 1808 ; in 1815 werd de Portugeesche gemeente aldaar met de Maleische vereenigd [1]). Dit laatste bewijst, dat het de Maleische taal was die de zege behaalde. Of nam wellicht ook het Nederlandsch de plaats in, die het Portugeesch had opengelaten ? Geheel uitgesloten is dit althans voor Batavia niet, zooals blijken kan uit de geschiedenis van het onderwijs in de Nederlandsche taal, die wij nu verder zullen vervolgen.

De zeer ruime en liberale bepalingen, die het regeeringsreglement van 1818 inzake het onderwijs behelsde, konden in de eerste helft der 19e eeuw slechts op zeer beperkte schaal tot uitvoering geraken. De bezuinigingsactie van Du Bus, de Java-oorlog en de invoering van het cultuurstelsel hadden tot gevolg, dat aan onderwijs weinig gelden konden worden besteed. Het Inlandsch onderwijs bleef gehandhaafd in den omvang, die het reeds ten tijde van de Compagnie had. Slechts in één opzicht onderging het schoolwezen uitbreiding : overal werden Nederlandsche scholen opgericht, bestemd voor de „Europeanen en derzelver afstammelingen." Geleidelijk kwam op alle plaatsen, waar op een gering aantal Europeesche leerlingen kon worden gerekend — 20 op Java, 15 in de Buitenbezittingen — een Nederlandsche lagere school tot stand, en zoo was omstreeks het midden der 19e eeuw de toestand bereikt, dat op elke plaats van eenige beteekenis de gelegenheid bestond tot het volgen van onderwijs in de Nederlandsche taal.

Deze gang van zaken beteekende niet meer of minder dan een geleidelijke vernederlandsching der Nederlanders in Indië. Dit klinkt als een contradictio in terminis. Herinnert men zich echter,

[1]) Coolsma, t.a.p., blz. 13.

hoezeer in de „Europeesche" gezinnen in de 17e en 18e eeuw de Maleische en Portugeesche talen overheerschten, dan is het raadsel opgelost. Inderdaad heeft de regeering van den aanvang der 19e eeuw af het Nederlandsche element in de Indische samenleving trachten te versterken. Slechts uiterst langzaam heeft zij daarmede succes behaald. De klachten over den geringen steun, die het onderwijs in het Nederlandsch vond in het huiselijk milieu,duren de geheele 19e eeuw door, ten deele zelfs langer nog. De onderwijsverslagen zijn er vol van. In 1856 wordt omtrent de school in de Bataviasche benedenstad verklaard, dat in de laagste klasse alle woorden en vragen eerst in het Maleisch moeten worden vertaald [1]). Het verslag over het jaar 1860 wijst ten aanzien van de school te Pati op de moeilijkheid „dat alle ouders de Nederlandsche taal niet kennen"; daartegenover wordt omtrent de 2e school te Semarang als heugelijke bijzonderheid vermeld : „het spreken der Nederlandsche taal is onder de leerlingen algemeen, zelfs reeds in de laagste klasse [2])."

Dat de invloed van het Nederlandsche onderwijs zoo uiterst langzaam doordrong, was mede het gevolg van de geringe ontwikkeling der leerkrachten, die zelf het Nederlandsch niet zelden onvoldoende beheerschten. Het verwondert ons dan ook niet, in het verslag over 1858 omtrent de Roomsch-Katholieke weeshuisschool te Semarang te lezen, dat het onderwijs hier „zeer ten achter" is, o.a. doordien het personeel „voor het grootste gedeelte gebrekkig Hollandsch spreekt [3])." De groote moeilijkheid was en bleef de afwezigheid van geheel Europeesche gezinnen, waar zuiver Nederlandsch werd gesproken. Typeerend is het bericht uit 1845, dat met voldoening melding maakt van de aanstelling van zekeren zendingsonderwijzer bij de Gouvernementsschool te Cheribon : „Met eene Hollandsche vrouw gehuwd zijnde, was die onderwijzer juist voor deze plaats geschikt", heet het daar ; want hij kon thans kinderen bij zich in den kost nemen [4]). Dat iets dergelijks speciale vermelding verdiende, bewijst dat het uitzondering bleef.

Hoe langzaam het proces van de vernederlandsching der Europeanen in Indië gedurende de 19e eeuw voortgang had, blijkt uit een enquête, in 1900 gehouden door het Nederlandsch-Indisch

[1]) Onderwijsverslag Europeanen 1856, blz. 35.
[2]) Algemeen Onderwijsverslag 1860, blz. 36, 31.
[3]) Onderwijsverslag Europeanen 1858, blz. 49.
[4]) Algemeen Onderwijsverslag 1834 — 1845, blz. 40.

Onderwijzersgenootschap. Van de 1476 tot de school toegelaten „Europeesche" kinderen kenden 433 of 29,3 % slechts een weinig Nederlandsch, 621 of 41,5 % zelfs in het geheel niets van deze taal [1]).

Sindsdien is de toestand geheel anders geworden. Wat het schoolonderwijs slechts uiterst geleidelijk wist te benaderen, werd door de maatschappelijke ontwikkeling in snel tempo teweeg gebracht. De eerste decennia van de 20e eeuw brachten een sterke europeïseering door de intensiveering van ons bestuursapparaat en van het Westersch bedrijfsleven ; gepaard daarmede ging een europeïseering van de levensgewoonten der Nederlanders, niet in de laatste plaats doordien steeds meer uit het moederland afkomstige vrouwen zich in Indië gingen vestigen. De bovenlaag der Indische samenleving heeft daarmede een veel meer uitgesproken Nederlandsch karakter verkregen dan zij vroeger ooit bezat.

Als gevolg van dezen ontwikkelingsgang is de positie van de Nederlandsche taal in hooge mate verbeterd en versterkt. Nieuwenhuis beschrijft dit proces aldus [2]): „Het Nederlandsch, dat in „de gegoede Indische families een 40 jaar geleden gehoord werd, is „al afgezakt naar de pauperwijken, en zelfs daar is 't niet meer de „eenig gekende taal. Het kromme taaltje, dat nog in onze Indische „drama's en romans het hoofdmotief voor het komische element „uitmaakt, is al lang niet meer het Nederlandsch der Indo-„Europeanen. In de hoogere standen spreekt men een onberispelijk „Nederlandsch, dat zich — als van alle goedsprekende Nederlan-„ders — alleen door een lokaal timbre onderscheidt. In den kleinen „middenstand is zeker nog een min of meer Indisch dialect de „heerschende omgangstaal, maar ernaast wordt algemeen het „beschaafd Nederlandsch gekend en door meisjes en vrouwen „meestal gesproken ook. Alleen een kleine minderheid van pauper-„Indo's bedient zich nog uitsluitend van een met Maleisch dik „doorspekt Indisch. Wat voor honderd jaar in de hoogste standen „werd gehoord, voor vijftig in de middelste, is nu reeds afgedaald „tot de laagste".

Nog zijn de verschillen in beheersching van het Nederlandsch onder de Europeesche bevolkingsgroep in Indië niet verdwenen. Nog altijd bezigen de zoogenaamde „eerste scholen", die alleen

[1]) Publicaties Hollandsch-Inlandsch Onderwijs-commissie, No. 9, 2e stuk (1931), blz. 34.
[2]) G. J. Nieuwenhuis, Het Nederlandsch in Indië (1930), blz. 5.

voor betalende leerlingen toegankelijk en dus voor de beter gesitueerden bestemd zijn, een ander lesprogramma dan de overige Europeesche lagere scholen, waar rekening moet worden gehouden met onvolkomenheid van taalbeheersching. Doch men kan zich niet onttrekken aan den indruk, dat de verschillen bezig zijn te verdwijnen, al zal uiteraard het onderscheid tusschen de standen evenmin als in het moederland ooit geheel kunnen worden uitgewischt.

Naast de europeïseering van de Indische maatschappij is er nog een tweede oorzaak aan te wijzen voor het snelle tempo, waarin de Nederlanders in Indië in de 20e eeuw tot een zuivere en volledige beheersching van de Nederlandsche taal zijn gekomen: de opkomst van een steeds grooter wordende groep van Inlanders en Chineezen, die zich van de Nederlandsche taal bedienen. Dit hoogst belangrijke feit voert tot een bespreking van de taalpolitiek der Indische regeering sedert het midden der vorige eeuw.

III.

De in 1818 door de regeering in beginsel erkende plicht tot verschaffing van schoolonderwijs aan de inheemsche bevolking, onverschillig of deze tot de Christenen behoorde of niet, werd gelijk vermeld niet aanstonds in daden omgezet. Zelfs bevatte het regeeringsreglement van 1836 over het onderwijs in het geheel niets [1]). Pogingen van het Nederlandsch Bijbelgenootschap om met regeeringssubsidie Inlandsche scholen op te richten bleven zonder resultaat, doordien de regeering geen fondsen beschikbaar kon stellen. Eerst toen minister Baud in 1845 aan de Indische regeering de noodzaak van vorming van goed opgeleide inheemsche ambtenaren voor oogen hield, erop wijzende dat de in 1842 opgerichte Delftsche academie voor de samenstelling der leer- en leesboeken zou kunnen zorgen, kreeg de zaak voortgang. Resultaat van het langdurig ter zake gepleegde overleg was het Koninklijk besluit van 30 September 1848, waarbij de Gouverneur-Generaal werd gemachtigd om jaarlijks *f* 25.000.— te besteden „voor de oprigting van scholen onder de Javanen [2])".

[1]) Vgl. thans W. A. Knibbe, De vestiging der monarchie. Het conflict Elout — Van den Bosch in verband met de voorgeschiedenis der regeeringsreglementen van 1830 en 1836 (1935). Bronnen, blz. 188 en XXX.

[2]) Over dit alles: Publicaties H.I.O.-commissie, No. 9, 1e stuk (1930), blz. 10 — 15.

De vraag, in welke taal de Inlandsche bevolking in de nieuw opgerichte scholen onderwijs behoorde te ontvangen, is door de autoriteiten ampel overwogen. Voor de Nederlandsche taal verhief zich slechts één stem, n.l. die van Gericke, den adviseur van het Bijbelgenootschap, die het Nederlandsch voor de inlanders voorstond „opdat deze taal eenmaal in hun verkeer met ons de Maleische taal vervange [1])." De strijd ging derhalve tusschen het Maleisch en de landstaal. De beslissing ten gunste van de landstaal, die ten langen leste werd genomen, kan ook thans nog als de meest juiste worden aangemerkt.

Die beslissing was overigens geheel in overeenstemming met het tot dusverre gevoerde bestuursbeleid. volgens hetwelk de ambtenaren zich de kennis der inheemsche talen hadden te verwerven. Reeds het regeeringsreglement van 1818 bevatte het voorschrift: „Zij (de regeering) beraamt tevens de geschiktste middelen tot uitbreiding der kennis van de Maleische, Javaansche en andere talen onder de Europeesche bewoners." Weliswaar werd deze bepaling in het reglement van 1827 beperkt tot de Europeesche ambtenaren, doch de regeeringspolitiek werd er niet anders door: bevordering van de kennis der inlandsche talen. Gedurende de jaren 1832—1842 bestond daarvoor te Soerakarta een speciaal gouvernementsinstituut [2]).

Nimmer echter heeft het in de tweede helft der 19e eeuw, toen de liberale politiek ook in de koloniën ging doordringen, aan pogingen ontbroken om te komen tot onderwijs in het Nederlandsch aan de inheemsche bevolking. In 1853 rees in de Molukken het plan, het Maleisch aldaar als verkeerstaal te vervangen door het Nederlandsch — een plan, dat bij de onderwijsautoriteiten een gunstig onthaal vond. Toen de Indische regeering het denkbeeld aan de moederlandsche voorlegde bleek deze niet ongeneigd tot een proefneming. Maar de inzichten in Indië — het was inmiddels 1862 geworden — waren naderhand gewijzigd. De Raad van Indië waarschuwde tegen „dergelijke droombeelden, die bij den warmen haard in Nederland zijn uitgebroeid" en ook Mr. J. A. van der Chys, die voor het ambt van inspecteur van het inlandsch onderwijs bestemd was, achtte het een dwaasheid een volk kunstmatig een nieuwe verkeerstaal op te dringen. Van der Chys wees er echter

[1]) J. A. van der Chys in Tijdschrift Bat. Genootschap 1864, blz. 275.
[2]) Hierover H. Kraemer in Djowo, 1932, blz. 261 vlg.

op, dat men wel iets anders kon doen : de bevolking in de gelegenheid stellen naast hare eigen taal een andere (in casu het Nederlandsch) te leeren, wanneer daaraan behoefte bestond. Hij vergeleek de rol van het Nederlandsch in Indië met die van het Latijn in de Europeesche Middeleeuwen. „De talen van onzen Archipel", aldus van der Chys, „zullen nog een massa van Hollandsche „woorden opnemen, totdat zij zich vermoedelijk te eeniger tijd „krachtig genoeg zullen gevoelen om al dien vreemden ballast weg „te werpen en zich uit zichzelve te ontwikkelen. Maar om daartoe „te geraken moet de Inlander beginnen met Nederlandsch te leeren, „evenals de Europeesche geleerden eeuwenlang het Latijn hebben „moeten leeren". Op grond van deze adviezen besloot de regeering, het plan tot neerlandiseering van de Molukken op te geven, doch in stede daarvan de Inlanders, die daartoe het verlangen kenbaar zouden maken, toegang te verleenen tot de Nederlandsche lagere scholen, hetgeen tot dusverre slechts aan hooggeplaatste Inlanders of aan Christen-Inlanders was toegestaan. De minister bekrachtigde dit besluit, en zoo was in 1864 voor de inheemsche bevolking de poort tot het Westen geopend [1]).

De minister, die aan dit hoogst belangrijke besluit zijn zegel hechtte, was Fransen van de Putte. Niet alleen door de Europeesche lagere school voor den Inlander open te stellen bevorderde Van de Putte ontwikkeling van den Inlander in Westerschen zin. Van hem ook is de regeling, waarbij alle ambten in beginsel voor den Inlander werden opengesteld, zoodat de reserveering van de hoogere functies voor uit Nederland uitgezondenen een einde nam. Het beginsel zou voortaan wezen : „bekwaamheid, onafhankelijk van de plaats waar en de wijze waarop de vereischte bekwaamheid verkregen is. „Na het afleggen van het eveneens in 1864 ingesteld klein-ambtenaarsexamen, dat naast rekenen en schrijven eenige kennis van de Nederlandsche taal vereischte, zou de Inlander voortaan toegang kunnen verkrijgen tot den burgerlijken landsdienst [2]).

Het jaar 1864 vormt het beginpunt van een periode, waarin het aanleeren van de Nederlandsche taal door Inlanders werd aangemoedigd en bevorderd van Gouvernementswege. Bij de regeling van het inlandsche onderwijs in 1871 werd het Nederlandsch

[1]) Dit alles uitvoeriger in: Publicaties H.I.O.-Commissie No. 9, 1e stuk (1930), blz. 39 — 43.
[2]) Aldaar, blz. 66 — 68.

op de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers als leervak ingevoerd, op de inlandsche scholen zelf als facultatief leervak. Ook aan de zoogenaamde hoofdenscholen, die in 1878 werden opgericht als instellingen van voortgezet algemeen vormend onderwijs voor de inheemsche aristocratie, werd het Nederlandsch onder de leervakken opgenomen [1]). Voorts poogde de regeering in te gaan tegen zekere vooroordeelen, die bij Hollanders tegen het gebruik van de Nederlandsche taal door Inlanders werden aangetroffen ; in 1870 liet zij onder de Inlandsche ambtenaren bekend maken „dat het der Regeering aangenaam is op te merken, dat meer en meer van hunne zijde pogingen worden in het werk gesteld om aan hunne kinderen en familiebetrekkingen een opvoeding te geven op den Europeeschen voet geschoeid [2])."

Een reactie tegen deze beweging ten faveure van het Nederlandsch trad echter in na 1880, toen de Atjeh-oorlog en de suikercrisis tot inperking der overheidsuitgaven dwongen. Het Nederlandsch verdween van de kweekscholen voor Inlandsche onderwijzers (1886), alsook op één der tot opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren omgezette hoofdenscholen (1893). Voorts werd in 1894 de toegangspoort tot de Europeesche lagere school voor de Inlanders versmald, zoodat het percentage inheemsche leerlingen op die scholen, dat tevoren stijgende was geweest, nadien verscheidene jaren constant bleef [3]). Daartegenover werd op instigatie van Minister Keuchenius die een warm voorstander was van Nederlandsch onderwijs aan de inheemsche bevolking, in 1890 een circulaire uitgevaardigd, waarbij de regeering het gebruik van het Nederlandsch door Inlandsche hoofden en ambtenaren aanmoedigde, en waarbij stelling werd genomen tegen de Europeesche bestuursambtenaren, die somtijds „op grond van hunne begrippen omtrent Inlandsche etiquette, weigeren met Inlanders zich in die taal te onderhouden [4])".

Het kan niet worden ontkend, dat op deze wijze een zekere anomalie moest ontstaan op den duur, nu de regeering eenerzijds het gebruik van het Nederlandsch als ambtelijke verkeerstaal bij de inheemsche bevolking stimuleerde, anderzijds geen gelegenheid verschafte om de kennis dier taal te verwerven. Een reactie moest dus andermaal komen ; zij kwam omstreeks de eeuwswisseling.

[1]) Aldaar, blz. 34; 2e stuk (1931), blz. 17.
[2]) Aldaar (1e stuk), blz. 69.
[3]) Aldaar (2e stuk), blz. 28.
[4]) Aldaar (2e stuk) blz. 24 — 26 (Bijblad 6496).

IV.

De twintigste eeuw bracht in Indië twee groote veranderingen: de ethische politiek en het Aziatisch réveil. Beide werkten ten aanzien van de Nederlandsche taal in dezelfde richting, te weten een krachtige bevordering van het gebruik dier taal onder de niet-Nederlanders. De ethische politiek, uitgaand van de gedachte dat niets aan Indië mocht worden onthouden hetgeen het moederland had groot gemaakt, wenschte de inheemsche bevolking in zoo sterk mogelijke mate van Westersche ontwikkeling te voorzien; zij vond in dat streven steun bij de inheemsche bevolking die, anders dan in de vorige eeuw, een groote belangstelling voor het onderwijs en bepaaldelijk voor onderwijs in Westerschen geest aan den dag ging leggen.

Een reeks van maatregelen op onderwijsgebied gaf blijk van dit streven ten gunste van de verbreiding der Nederlandsche taal onder de niet-Europeesche bevolkingsgroepen. De mogelijkheid van toelating van inheemsche leerlingen tot de Europeesche lagere scholen werd verruimd, eerst (1900) voor aspirant-dokters-djawa, naderhand (1903) in algemeenen zin. Het Nederlandsch werd in 1904 als voertaal in de hoogste klasse aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers weder ingevoerd, zij het bij wijze van proef. Aan de opleidingsschool voor inlandsche ambtenaren te Magelang werd de in 1893 bewerkstelligde omzetting weder ongedaan gemaakt en werd de Nederlandsche taal opnieuw voertaal (1899).

Het gevolg van al deze maatregelen was, dat voor allerlei groepen der inheemsche bevolking — a.s. onderwijzers, dokters, inlandsche ambtenaren — de Nederlandsche taal bereikbaar werd, doch dat de inheemsche aristocratie, die de inlandsche scholen der 1ste klasse bezocht, geen onderwijs in die taal ontving. In deze leemte had de toenmalige directeur van onderwijs, Mr. J. H. Abendanon, reeds in 1904 trachten te voorzien door een voorstel in te dienen tot instelling van namiddagcursussen in de Nederlandsche taal te verbinden aan de Inlandsche scholen der 1ste klasse; het voorstel had echter bij den minister geen instemming kunnen verwerven, daar deze de urgentie van uitbreiding van onderwijs in de Nederlandsche taal niet gevoelde. „Het zich in den laatsten tijd krachtig openbarend streven der inlandsche bevolking naar het verwerven van de kennis der Nederlandsche taal", waarop Abendanon reeds in 1900 had gewezen, noopte tenslotte toch tot het nemen van

maatregelen. Toen in 1906 de hoofden van gewestelijk bestuur en de onderwijsinspecteurs eenstemmig van oordeel bleken, dat invoering van het Nederlandsch op de inlandsche scholen der 1ste klasse gewenscht was — mede omdat het niet doelmatig kon wezen, dat de behoefte aan Nederlandsch onderwijs bij de inheemsche bevolking slechts kon worden bevredigd door toelating tot de voor de Nederlanders bestemde lagere scholen — gaf de regeering zich gewonnen : zij voerde het Nederlandsch als leervak voor de hoogere leerjaren der Inlandsche 1ste klasse-scholen in (1907) [1]).

Met dezen laatsten maatregel was de reorganisatie niet afgesloten, maar juist ingeleid. Steeds meer werd onder de hoogere standen der inheemsche samenleving de behoefte gevoeld aan een opleiding, die een aan de Europeesche lagere school gelijkwaardige ontwikkeling kon geven en derhalve ook aansluiting zou geven op het meer uitbreid lager en voortgezet onderwijs. Hoe dit ideaal trapsgewijs werd verwezenlijkt behoeft hier niet te worden verhaald; voldoende is het te constateeren, dat in 1914 de Hollandsch-Inlandsche school het aanzijn kreeg, die zooveel mogelijk met de voor de Nederlanders bestemde lagere school parallel loopt. De inheemsche jeugd wordt hier met de Nederlandsche taal, die aanvankelijk leervak, weldra voertaal is, zoozeer vertrouwd gemaakt, dat zij na afloop van den zevenjarigen cursus op de Muloscholen naast de Nederlandsche leerlingen kon plaats nemen.

Wat in 1914 de Hollandsch-Inlandsche school aan de inheemsche bevolking bracht — lager onderwijs in de Nederlandsche taal — had het Chineesche bevolkingsdeel reeds in 1908 ontvangen. De Hollandsch-Chineesche school, die uit laatstgenoemd jaar dateert, mocht en mag zich evenals haar jongere zuster in een groote populariteit verheugen. Aldus leveren de Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche scholen jaarlijks een groot aantal leerlingen af , die met de Nederlandsche taal vertrouwd zijn gemaakt.

V.

Van de verbreiding der Nederlandsche taal onder de verschillende bevolkingsgroepenn van Indië geeft de volkstelling van 1930 — waarbij werd nagegaan hoevelen in staat waren een eenvoudig briefje in het Nederlandsch te schrijven — een waardevol over-

[1]) Aldaar (2e stuk) blz. 30 — 37, 43 — 44.

zicht. Al moet worden erkend, dat de tellers de juistheid der opgaven omtrent de kennis der Nederlandsche taal niet steeds konden controleeren, toch geven de cijfers van de volkstelling in ruwe trekken een beeld van de situatie.

Het aantal der Europeanen [1]), die Nederlandsch konden schrijven, en dus eenigermate als representanten van de Nederlandsche beschaving kunnen worden aangemerkt, bedroeg in geheel Indië slechts 172.000. Dit aantal is te vergelijken met het inwonertal der stad Utrecht (161.000). De overige Europeanen — er waren er in totaal 240.000 in 1930 — waren te jong om als alphabeten te kunnen worden aangemerkt. Mirabile dictu waren er echter nog ruim 7.500 alphabeten van Europeeschen landaard boven den leeftijd van 9 jaar, die geen Nederlandsch konden schrijven, alsmede 7.000 analphabeten boven dien leeftijd; wij stuiten hier op de verdwijnende groep van de uitsluitend Maleisch sprekende kampong-Europeanen.

Het aantal Nederlandsch schrijvende Inlanders is gering indien men het vergelijkt met de totale inheemsche bevolking. Van de ruim 59 millioen Inlanders, die in 1930 werden geteld, hadden slechts 188.000 bekendheid met de Nederlandsche taal, d.i. 0,3 % [2]). Dit aantal verschijnt echter in een geheel ander licht, wanneer men het vergelijkt met het aantal Nederlanders in den Archipel, dat slechts 172.000 (Nederlandsch schrijvenden boven 9 jaar) bleek te bedragen. Dit beteekent, dat het aantal Nederlandsch sprekende Inlanders reeds in 1930 het aantal Nederlanders overtrof. Voegt men daarbij, dat er in het volkstellingsjaar 40.000 Nederlandsch schrijvende Chineezen werden aangetroffen [3]) — op het totale aantal Chineezen dus een veel hooger percentage (3 %) dan onder de Inlanders werd aangetroffen (0,3 %) — dan verkrijgt men de volgende opstelling betreffende het aantal Nederlandsch schrijvenden in Ned.-Indië:

Europeanen	172.000
Inlanders	188.000
Vr. Oosterlingen	40.000

[1]) Publicatie Volkstelling 1930, VI, Europeanen in Ned.-Indië (1933), blz. 94.
[2]) Samenvattende cijfers in publicatie Volkstelling 1930, VIII, overzicht (1936), blz. 29. vlg.
[3]) Aldaar, blz. 30

Het merkwaardige feit doet zich derhalve voor, dat van de Nederlandsch sprekende personen in Indië slechts ruim 40 % tot de groep der Nederlanders behooren. En daarbij blijft het niet. Terwijl toch de uitbreiding van het getal Nederlanders afhankelijk is van geboorte-overschot en immigratie-excedent, is de uitbreiding van het aantal Nederlandsch sprekende Inlanders en Chineezen voorshands aan geen enkele natuurlijke limiet gebonden: het is de onderwijspolitiek, die den omvang daarvan bepaalt. Nu bevinden zich onder de oudere generaties weinig Nederlandsch sprekenden bij de inheemsche en Chineesche bevolkingsgroepen; het zijn de jongeren die deze taal machtig zijn doordien zij in de gelegenheid zijn geweest, Westersch lager onderwijs te volgen. Ondanks het feit, dat na 1930 de uitbreiding van dit onderwijs is stopgezet, zal dus het aantal Nederlandsch sprekende Inlanders en Chineezen blijven stijgen. Tusschen 1920 en 1930 nam het aantal Nederlandsch schrijvende Inlanders op Java en Madoera — gegevens omtrent de buitengewesten zijn voor 1920 niet volledig beschikbaar — met 216 % toe, n.l. van 43.000 tot 136.000. Een zoodanig snel accres zal het volgende decennium niet te zien geven, nu het onderwijsapparaat sinds 1930 niet in omvang is vergroot. Dat het accres intusschen niet gering zal zijn kan blijken uit het feit, dat het officieele Westersch lager onderwijs jaarlijks bijna 6000 inheemsche abituriënten aflevert, terwijl daarnaast een welhaast even groot aantal zonder diploma de maatschappij ingaat [1]). Zulks zou voor een periode van tien jaren een toeneming met 120.000 Nederlandsch sprekende inheemschen beteekenen. Dit getal moet eenerzijds worden verminderd met het aantal overledenen, anderzijds vermeerderd met het aantal dergenen, die op een ongesubsidieerde school of cursus zich eenige kennis van het Nederlandsch hebben eigen gemaakt of die een zgn. meisjesvervolgschool (waar Nederlandsch als leervak wordt onderwezen) hebben doorloopen. Wellicht mag onder die omstandigheden op een toeneming met 150.000 Nederlandsch schrijvende Inlanders tusschen 1930 en 1940 worden gerekend.

Is de hier gemaakte, vluchtige berekening juist, dan zullen er in 1940 350.000 Nederlandsch sprekende Inlanders zijn, tegen 200.000 in 1930. Derhalve zal in 1940 het aantal Nederlandsch schrijvende Inlanders omstreeks twee malen zoo groot zijn als

[1]) Publicaties H.I.O.-Commissie, No. 2 (1929), passim.

het aantal Europeanen, dat die taal beheerscht. Deze opmerkelijke ontwikkelingsgang, die tot dusverre weinig de aandacht getrokken heeft, geeft aan de beteekenis van de Nederlandsche taal voor deze gewesten geleidelijk een geheel ander aspect. Het is dus tot slot onze taak, die beteekenis in enkele lijnen te schetsen.

VI.

Nederlandsch-Indië is een agrarisch land; de landbouw vormt het hoofdmiddel van bestaan en slechts een gering percentage der inheemsche bevolking woont in de steden. De Europeanen daarentegen, hoezeer ook in den ondernemingslandbouw betrokken zijn hoofdzakelijk in de steden geconcentreerd.

Dit laatste nu is evenzeer het geval met de Nederlandsch sprekende Inlanders. Typeerend is b.v., dat 51 % van de Nederlandsch schrijvende Inlanders in West-Java zich bevinden te Batavia (met Meester-Cornelis) en Bandoeng, terwijl van de inheemsche bevolking in haar geheel slechts 6,3 % in die steden woonde [1]). Voor de Chineezen geldt uiteraard hetzelfde, daar deze bevolkingsgroep in haar geheel een uitgesproken stedelijk karakter heeft. Dit alles beteekent, dat de Nederlandsche taal geenszins gelijkmatig over Indië is verspreid, doch geconcentreerd is in de steden, waar zij reeds tamelijk diep in de samenleving is doorgedrongen.

Deze toestand is voor wie de Indische maatschappij kent geenszins onverklaarbaar. Behoefte aan Nederlandsch sprekend inheemsch personeel bestaat niet in den Europeeschen ondernemingslandbouw, doch op de kantoren van het Gouvernement en van groote particuliere firma's in de steden. De Nederlandsch sprekenden onder de inheemschen trekken dus naar de groote centra. De Hollandsch-Inlandsche onderwijscommissie toonde dit aan voor Madioen: slechts enkelen van de Inlanders, die in deze binnenplaats een Westersche opleiding hadden genoten, hebben zich aldaar blijvend gevestigd; de rest is weggetrokken. Kenmerkend sprak de commissie in dit verband van: intellectueele drainage van het platteland [2]).

[1]) Publicatie Volkstelling 1930, I, Inheemsche bevolking van West-Java (1933), blz. 73.
[2]) Publicaties H.I.O.-Commissie No. 5 (1930), blz. 19 — 20.

De drang naar onderwijs in de Nederlandsche taal, die sedert enkele tientallen jaren in sterke mate bij de inheemsche bevolking aanwezig is, heeft dan ook ten deele een socialen ondergrond: de kennis van het Nederlandsch geeft toegang tot functies in de Europeesche bedrijven en bij het gouvernement, die volgens een aanmerkelijk hooger peil bezoldigd worden dan in de inheemsche samenleving gebruikelijk is. Daarnaast echter heeft de kennis van het Nederlandsch voor den Inlander een hooge psychologische waarde; zij kweekt een gevoel van gelijkheid met den Europeaan en verkleint den afstand, die als regel tusschen de beide bevolkingsgroepen bestaat [1]). Treffend is b.v. hoeveel vrijer en zelfstandiger de Nederlandsch sprekende inheemsche onderwijzers tegenover hun inspecteur staan dan zij, die zich slechts van de landstaal kunnen bedienen.

Zonder sociale spanningen geschiedt deze verbreiding van het Nederlandsch onder de inheemsche bewoners niet. Het onderwijs in die taal, zooals dit wordt gegeven aan de Hollandsch-Inlandsche en schakelscholen, wekt zekere maatschappelijke verwachtingen bij de betrokkenen: de verwerving van een positie in de Westersche bovenlaag der maatschappij. Worden deze aspiraties niet verwezenlijkt en kunnen de betrokkenen geen positie verwerven die met hunne opleiding in overeenstemming is, dan ontstaan ongewenschte spanningsverschijnselen. Vandaar dat in 1927 de Hollandsch-Inlandsche onderwijscommissie werd ingesteld, die rapport had uit te brengen over de vraag, in welk tempo met de uitbreiding van het lager onderwijs met Nederlandsch als voertaal voor de inheemsche bevolking moest worden voortgegaan. De meerderheid van de commissie was van oordeel, dat van uitbreiding van dit onderwijs geen sprake meer kon zijn, daar het aantal abituriënten reeds belangrijk grooter bleek dan het aantal voor Nederlandsch sprekend personeel beschikbare plaatsen. Een minderheid daarentegen koesterde het gevoelen, dat de cultureele zijde van het onderwijs voorop diende te staan en dat het onderwijs in het Nederlandsch, dat den sleutel geeft tot de schatkamer van Westersch kunnen en kennen, voor uitbreiding in aanmerking kwam, ook al zouden niet alle abituriënten een geëigende maatschappelijke positie kunnen bemachtigen [2]). De economische depressie heeft

[1]) B. Schrieke in: The effect of western influence on native civilisations in the Malay archipelago (1929), blz. 242.
[2]) Publicaties H.I.O.-Commissie No. 11, 1e stuk (1930), blz. 73 vlg.

ertoe geleid, dat de meerderheid der commissie haar zin heeft gekregen; reeds uit zuinigheidsoverwegingen kon na 1930 — het jaar waarin de commissie hare conclusies formuleerde — van uitbreiding geen sprake meer zijn.

De tegenstelling, die zich in de Hollandsch-Inlandsche onderwijscommissie openbaarde, is een reflex van de tegenstelling, die in de maatschappij te constateeren valt ten opzichte van de Nederlandsche taal. De hooger gesitueerden in de inheemsche samenleving zijn ten sterkste geporteerd voor onderwijs in het Nederlandsch, terwijl het Europeesche bevolkingsdeel in een belangrijke verbreiding van die taal onder de inheemsche bevolking gevaren ziet, met name ontworteling van eigen cultuurbodem. Men vergete echter niet, dat het hier gaat om het zeer specifieke onderwijs, dat aan de Hollandsch-Inlandsche scholen wordt gegeven; dit onderwijs beoogt immers, het Nederlandsch geleidelijk tot spreek- en denktaal der inheemsche leerlingen te maken en stuurt dus aan op een volledige verandering van cultuurbasis. Voor inlandsche scholen met Nederlandsch als leervak en niet als voertaal, zooals op de meisjesvervolgscholen, geldt dit natuurlijk niet. De vraag rijst dan ook, of in de toekomst de verbreiding van de Nederlandsche taal onder de Inheemschen, indien deze noodig mocht blijken, niet veeleer bewerkstelligd moet worden door verdere doorvoering van het Nederlandsch als leervak op de inheemsche scholen, dan door uitbreiding van het Hollandsch-Inlandsch onderwijs met Nederlandsch als voertaal. Wie er zoo over denkt, bevindt zich in het goede gezelschap van Dr. G. J. Nieuwenhuis en van de Hollandsch-Inlandsche onderwijscommissie.

De problematiek van de verbreiding der Nederlandsche taal in Indië ligt, zoo kunnen wij ten besluite opmerken, niet op philologisch maar op sociaal terrein. Voor verbastering van de taal behoeft geen oogenblik te worden gevreesd. Dank zij het geregelde contact met het moederland, in de eerste plaats door de periodieke verloven, spreekt de bovenlaag der Europeesche bevolkingsgroep volkomen zuiver Nederlandsch. De Europeesche blijvers missen dit contact doch weten zich, naar wij zagen, steeds meer aan de trekkersgroep te assimileeren; de sociale verhoudingen dwingen hen daartoe, nu zij niet meer met hun kennis van het Nederlandsch monopolisten zijn en zij moeten concurreeren met Inheemschen, die vrij zijn van het „Indische" Nederlandsch met zijn eigenaardige fouten. De vroeger wel eens geuite meening, dat de spraakorganen

der autochtone bevolking ongeschikt zouden zijn voor de harde, hoekige Westersche talen [1]), is door de feiten volstrekt gelogenstraft.

Van socialen aard zijn de problemen, die met de verbreiding van de Nederlandsche taal in Indië verband houden, zeiden wij. Naarmate ons bestuur intensiever wordt en de verkeersmiddelen verbetering ondergaan, neemt de Westersche invloed in de inheemsche maatschappij toe; die toenemende Westersche invloed brengt mede, dat de Nederlandsche taal zich verder verbreidt. In de groote steden neemt de kennis van het Nederlandsch allerwegen toe. Maar ook ten plattelande begint zij door te dringen. Onze jongere inheemsche bestuursambtenaren, ook in de afgelegenste streken, zijn die taal machtig; alle andere functionarissen, die een eenigszins zelfstandige positie bekleeden, eveneens. De verordeningen van de regentschapsraden, overigens hoofdzakelijk inheemsche bestuursorganen, moeten in het Nederlandsch worden gesteld [2]). Hoezeer men ook voorstander van de ontwikkeling der inheemsche talen moge zijn, de Nederlandsche taal zal voorshands in invloed blijven toenemen zoolang de Westersche elementen in de maatschappij groeiende zijn.

En zoo doet zich de merkwaardige evolutie voor dat Indië, hetwelk zich economisch steeds meer op den Pacific richt, cultureel steeds intensiever aan het moederland wordt verbonden. Niet in de laatste plaats door de Nederlandsche taal, welker invloed en beteekenis nog steeds wassende is.

[1]) J. F. G. Brumund, Het volksonderwijs onder de Javanen (1857), blz. 158.
[2]) Regentschapsordonnantie (Stbl. 1928 No. 2), art. 55 lid 2.

„CRISISWINST" ?[1])

DOOR D. M. G. KOCH

In de algemeene inleiding tot het uitvoerige hoofdstuk over statistiek in het *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* wordt tegen overschatting van de waarde der statistische methode nadrukkelijk gewaarschuwd:

> Die unvermeidliche Beschränkung auf objektiv faszbare Erhebungsfälle verbietet ihr das tiefere Eindringen in die geistlichen und sittlichen Grundlagen der sozialen Erscheinungen, die Erforschung der im Gesellschafts- und Wirtschaftsleben wirksamen Imponderabilien. Die Statistik musz sich mit der Aufzeigung der konkreten äuszeren Tatsachen begnügen und überläszt es der Intuition, den Zusammenhang zwischen ihren Zahlen und den abstrakten geistigen und sittlichen Kräften, welche in den Zählen ihren Niederschlag finden, zu schaffen. Auch so allgemeine Begriffe wie die Wohlstandslage eines Volkes sind nur in einzelnen, unzusammenhängenden Symptomen statistisch darstellbar. Daher besitzen alle Versuche, synthetische Wohlstandsziffern zu berechnen, einen sehr problematischen Wert, wobei vollends verfehlt ist, diese Ziffern als Unterlagen für praktische Zwecke der Gesetzgebung und Verwaltung z.B. fur die Festsetzung von Steuern, Löhnen und Renten zu verwenden.

Dit laatste geldt natuurlijk in minstens dezelfde mate voor het gebruik van statistisch materiaal als grondslag voor en recht-

[1]) Noot van de Redactie: In het volgend nummer zal de Heer Dr. Ir. H. M. J. Hart de critische beschouwingen, waartoe zijn in No. 3 van den 20sten jaargang van dit tijdschrift gepubliceerde artikel „De daling van de kosten van levensonderhoud van ambtenaarsgezinnen te Batavia" aanleiding heeft gegeven, aan een bespreking onderwerpen.

vaardiging van een salarispolitiek, in het bijzonder als deze een salaris-bezuinigingspolitiek bedoelt te zijn:

> Vor derartigen ihre Leistungsfähigkeit uberschreitenden Untersuchungen musz sich die Statistik um so mehr hüten, als die Grundlage ihrer materiellen Existenz das *Vertrauen der Bevölkerung* bietet, die ihre Fragen beantwortet und ihre nachweise benötigt. Dieses Vertrauen wird aber erschüttert, wenn gewaltsame Zahlenkonstruktionen einer objektiven Statistik gleichgestellt werden.

De statistiek wordt te vaak door surrogaten in discrediet gebracht:

> Zur Diskreditierung der Statistik trägt ferner bei, dasz auch die Ergebnisse anderer mit minder exakten Methoden durchgeführten Massenbeobachtungen auf ihr Konto gebucht werden. Hierbei kommen in Frage die *notizenartige Zahlenorientierung*, die z.B. die Marktberichten allgemein üblich ist, die *Schätzung*, welche die Vorstufe der exakten Statistik bildet und noch heute in der Landwirtschaftsstatistik (Ernteschätzungen) eine grosze Rolle spielt, die *typische* und die *repräsentative Methode* sowie die *Enquête*.

> De „typische" methode bestaat daarin,
>
> dasz sie aus der Gesamtmasse einen Einzelfall, der für dieselbe typisch ist, herausgreift und ihn einer detaillierten Untersuchung unterwirft. Ihr wichtigstes Anwendungsgebiet ist das Problem der Lebenskosten, das sie durch Aufstellung von „Haushaltungsbudgets" typischer Familien- und neuerdings durch fortlaufende „Haushaltungsrechnungen", die meist nach einem einheitlichen Schema angelegt sind, zu lösen sucht.

Wanneer evenwel huishoudrekeningen in zoo groot aantal beschikbaar zijn, dat de wet van het groote getal reeds in werking treedt, dan heeft men in wezen niet meer met de „typische", doch met de „representatieve" methode te maken, welke daarin bestaat, dat een deel van de totaal-massa onderzocht wordt, welk deel zoo gekozen is, dat het vrijwel gelijkmatig over de totale massa verdeeld is. Deze methoden bieden eenige belangrijke voordeelen: de onkosten zijn veel geringer, de medewerking om welke gevraagd wordt, kan gemakkelijker worden verleend, en publicatie van de resultaten kan sneller geschieden.

Beide methoden hebben evenwel ook haar zwakke zijden:

> Die Schwäche beider Methoden liegt in der Schwierigkeit der Auswahl, wie es gerade dem persöhnlichen Ermessen und der politischen Mentalität der bearbeitenden Stelle entspricht. Selbst wenn die Auswahl nach einem mechanischen Prinzip — Beobachtung des fünften oder zehnten Erhebungsobjekts — vorgenommen wird, bleibt der Willkür noch immer ein weiter Spielraum offen. Ein besonderer Nachteil der typischen, gelegentlich auch der repräsentativen Methode ist, dasz sie hinsichtlich ihrer Beobachtungen meist auf Personen mit hoher Intelligenz angewiesen ist, die dem gewöhnlichen Durchschnitt gar nicht entsprechen.
>
> Deswegen kommen weder die typische noch die repräsentative Methode für selbständige Erhebungen, die eigentlich mit Hilfe der statistischen Methode durchgeführt werden sollten, in Frage, obgleich ihre Anwendung in finanziell schwierigen und schnell wechselnden Zeiten sehr verlockend erscheint.

Statistische gegevens hebben waarde in zooverre zij ertoe medewerken, bewegingen in de maatschappij en sociale bewegingswetten te ontdekken; waarbij te allen tijde in het oog gehouden dient te worden, dat hun beteekenis in dit opzicht groot, doch ook zeer gering kan zijn. Zij illustreeren die verschijnselen en wetmatigheden. Maar het maatschappelijk organisme is gecompileerd en zijn beweging en ontwikkeling worden door vele en velerlei invloeden beheerscht, die in een statistiek niet, althans lang niet alle en in elk geval niet in onderlingen samenhang, tot uiting komen. Om een sociaal verschijnsel naar zijn wezen te begrijpen, is statistisch materiaal alléén niet voldoende. Het behoort met groote omzichtigheid te worden gehanteerd, en wie er conclusies van algemeene geldigheid uit trekken wil, zal deze terdege aan de werkelijkheid-zelve hebben te verifieeren [1]). Naargelang van de toegepaste methode dient deze eisch met meer of minder klem te worden gesteld. Bij toepassing van de hier-voor omschreven methoden in het bijzonder mag hij geen moment uit het oog verloren worden.

[1]). „Die Statistik ist ein Spiegel; hüte sich hineinzuschauen, wer nicht reinen Herzens ist", schrijft Prof. Dr. Ernst Wagemann in zijn *Narrenspiegel der Statistiek*. En : „Die Statistik ist verschlossen wie die Natur; niemals antwortet sie mehr als sie gefragt wird, und man sei äusserst vorsichtig in der Deutung ihrer Aussagen".

Er bestaat aanleiding zich af te vragen, of met dezen eisch wel voldoende rekening werd gehouden, toen besloten werd tot publicatie van het artikel van dr. H. M. J. Hart over „De daling van de kosten van levensonderhoud van ambtenaarsgezinnen te Batavia" in de September-aflevering van dit tijdschrift. De publicatie ervan toch zou zin hebben, indien de gegevens welke er in verwerkt en de conclusies die er in geformuleerd zijn, bedoeld werden als illustratie van de langs anderen weg vastgestelde werkelijkheid der levensomstandigheden van gezinnen van landsdienaren. Van die werkelijkheid toch behooren zij een juist beeld te geven; hun bestemming is, voorstellingen welke bij waarneming van een te gering aantal gevallen en verschijnselen gevormd worden, te corrigeeren. Per saldo is het de realiteit aan welke zij zelf op hun juistheid gemeten moeten worden; ze zijn te allen tijde een beeld van de werkelijkheid en niet de werkelijkheid-zelve. Zij bevestigen de realiteit niet; maar de realiteit bevestigt hun juistheid. Zij illustreeren de werkelijkheid, — meer niet. En wie voor de conclusies de geldigheid van stellingen en wetten opeischt, moet de werkelijkheid voldoende kennen om met zekerheid te weten, dat die wetten daar inderdaad gelden.

De conclusie van dr. Hart nu, dat alle ambtenaren thans „crisiswinst" maken, welke hij op 14 % tot 24 % becijfert, d.w.z. dat van hun inkomsten per 1 Januari 1936 nog 14 % tot 24 % afgenomen zou kunnen worden, alvorens zij het levenspeil van 1929 weer zouden hebben bereikt, is met de werkelijkheid in zoo flagranten strijd, dat ze op zichzelve al een veroordeeling inhoudt van de gegevens waarop zij steunt en den weg langs welken zij werd bereikt. Bestudeert men het betoog van den heer Hart, dan blijkt dit te zijn opgebouwd op veronderstellingen die niet kloppen met de realiteit, en in concrete gegevens onjuistheden te bevatten, welke de betrouwbaarheid van het geheel in ernstigen twijfel stellen. Alleen iemand die met de levensomstandigheden van het gros der ambtenaren, in het bijzonder die in middelbare en lagere betrekkingen, niet bekend is, kan een conclusie aanvaarden als waartoe de schrijver van de studie kwam [1]).

[1]). Her artikel van den heer Hart werd geschreven vóór de uitvoer van goud verboden werd. In hetgeen hier volgt is daarom ook afgezien van een beschouwing van den invloed der devaluatie van den gulden; bij beoordeeling van de positie van den ambtenaar worden de gevolgen van dien monetairen maatregel buiten rekening gelaten.

Om een indexcijfer voor de totale kosten van levensonderhoud in 1935/'36 samen te stellen, gebruikte de heer Hart de resultaten van het budget-onderzoek van 1932 als basis. Hij beschouwt deze blijkbaar als redelijk betrouwbaar. Ze worden in het artikel niet in staatvorm gegeven, maar zijn in een aantal grafieken verwerkt.

Beziet men deze grafieken op de keper, dan wordt men getroffen door enkele onwaarschijnlijkheden, die op zichzelve niet zoo ernstig zijn, doch een tekort aan bij de enquête van 1932 ontvangen gegevens verraden. Als wij b.v. zien, dat een Europeesch gezin met een salaris van *f* 75.— per maand aan woning en woninginrichting gemiddeld *f* 15.75 p.m. uitgaf, maar een gezin met *f* 125.— inkomen *f* 7.50; een met *f* 850.—: *f* 136.—, maar een met *f* 950.—: *f* 114.—, terwijl wij deze gemiddelde uitgaven dan plotseling zien stijgen tot *f* 195,50 voor een ambtenaarsgezin met *f* 1150.—, dan kunnen wij deze fluctuaties toch maar moeilijk verklaarbaar noemen.

Aan bediendenloonen bleek een Inheemsch gezin met *f* 550.— p.m. *f* 22.— uit te geven, een met *f* 650.— inkomen *f* 65.—, maar een met *f* 750.— p.m. *f* 45.—.

Dergelijke onwaarschijnlijkheden vallen op in de grafieken betreffende de uitgaven bij gelijke inkomsten, doch verschillende samenstellingen van het gezin. Zoo heeten de totale verbruiksuitgaven van Europeesche gezinnen (in procenten van het salaris):

salaris	*zonder kinderen*	*met 1 — 3 kinderen*	*met meer dan 3 kinderen*
f	%	%	%
125,—	92	87	87
175,—	91	83	89
275,—	84	81	86

Zoo loopen in verscheidene grafieken de lijnen nogal wild door elkaar. Over het geheel blijken de meeste onverklaarbaarheden en onwaarschijnlijkheden, voor zoover de gegevens omtrent de uitgaven van Europeesche gezinnen betreft, in die voor de gezinnen met lagere en de gezinnen met hoogere inkomens te schuilen. De loop der lijnen voor gezinnen met salarissen van *f* 275,— tot *f* 750,— is het regelmatigst. Een bewijs, naar het voorkomt, dat uit die kringen de meeste en de meest betrouwbare gegevens verkregen werden. In den loop der lijnen van de grafieken betref-

fende de uitgaven van Inheemsche gezinnen is de onregelmatigheid nog veel grooter. Toch worden in het artikel ver-strekkende conclusies getrokken, ook ten aanzien van den levensstandaard en de kosten van levensonderhoud van landsdienaren die destijds salarissen van *f* 50,— tot ongeveer *f* 200,— hadden.

Er moet m.i. aan getwijfeld worden, of de resultaten van het budget-onderzoek van 1932 inderdaad de waarde hebben welke er, blijkens het gebruik ervan als „basis" voor de berekening van indexcijfers voor de kosten van levensonderhoud in 1935/'36, door den heer Hart aan wordt toegekend.

Hoe worden nu, uitgaande van de uitkomsten van dat onderzoek, de gezinsuitgaven in 1935/'36 berekend?

Reeds tegen het einde van 1935 werd een voorloopige berekening gemaakt van de uitgaven van een viertal gemiddelde gezinnen, welker leden alle thuis woonden en die geen betalende kostgangers hadden.

Allereerst werden voor elk dezer „typische" gezinnen voor ieder der door dr. Hart in bijlage I genoemde uitgavengroepen de gemiddelde uitgaven berekend, welke blijkens de opgaven in de formulieren in 1932 waren gedaan. Deze uitgavengroepen waren:

I. Voeding.
II. Vuur, licht en water.
III. Woning en woninginrichting.
IV. Loonen.
V. Kleeding en schoeisel.
VI. Belastingen.
VII. Diverse verbruiksuitgaven.
VIII. Toekomstzorg.
IX. Belegging, uitleening.
X. Schulddelging.

Vervolgens werd aan de hand van de huishoudboekjes, waaruit de aard en de hoeveelheden der verbruikte levensmiddelen konden worden vastgesteld, vier z.g. standaardbudgets samengesteld, zoodanig, dat het totaal der uitgaven zoogoed mogelijk overeenkwam met dat van het gemiddelde budget.

Door substitutie van de prijzen welke golden in de jaren 1929 — 1935 voor de artikelen die de samenstellende deelen vormen van

het standaard-budget van 1932, werden jaarlijksche totaaluitgaven verkregen, vergelijkbaar met de in 1932 gekochte goederen en diensten.

Langs dezen weg werd tenslotte de tabel samengesteld, welke eind 1935 aan den Volksraad werd overgelegd, en waarin de indexcijfers van de kosten van levensonderhoud (1929 = 100) werden aangegeven voor elk der vier type-gezinnen in October 1932, eind 1933, Januari 1935 en October 1935. De aldus verkregen cijfers werden nog „voor zoover mogelijk" gecontroleerd aan de hand van incidenteel daartoe verzameld materiaal; want een volledige prijswaarneming van alle goederen die op de gezinsbudgets van invloed zijn, bestaat niet. Het bleek dan ook noodzakelijk, dit materiaal aan te vullen „met enkele taxaties". De heer Hart meent niettemin, dat de verkregen cijfers, ofschoon niet „volkomen exact", niet veel van de werkelijkheid zullen afwijken.

Aan de hand hiervan werden tenslotte voor tien ambtenaarsgezinnen te Batavia de indexcijfers van de kosten van levensonderhoud berekend.

Deze methode van berekening vindt haar veroordeeling in hetgeen in het begin van dit artikel uit het hoofdstuk over statistiek in het *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* werd aangehaald. Zij kan niet anders dan tot onzuivere en onbetrouwbare resultaten voeren. En dit temeer, doordat de heer Hart, om *überhaupt* tot indexcijfers voor de kosten van levensonderhoud in 1935/'36 te kunnen komen, twee veronderstellingen liet gelden, die beide onjuist zijn.

Hij veronderstelde n.l., dat de levensstandaard voor elke ambtenarengroep van 1929 tot 1936 gelijk bleef, d.w.z. dat elk gezin gedurende al die jaren zich van dezelfde goederen en diensten, in dezelfde hoeveelheden en in dezelfde mate, voorzag; dat het dagelijksch menu hetzelfde bleef, doorloopend dezelfde of een overeenkomstige woning bewoond werd, het aantal bedienden niet veranderde, kleeren en schoenen van dezelfde kwaliteit en in even groot aantal werden aangeschaft, enz.

De tweede veronderstelling is deze: dat de percentages der dalingen van de uitgaven voor levensmiddelen ongeveer maatgevend waren voor die voor de andere levensbenoodigheden, dus voor de daling van de kosten van levensonderhoud bij gelijk-gebleven levensstandaard.

Het lijkt niet waarschijnlijk, dat de heer Hart zónder deze veronderstellingen zou hebben kunnen voldoen aan de opdracht der Regeering om indexcijfers voor de kosten van levensonderhoud in 1935/'36 te produceeren. Maar in dit geval zou een erkenning van onmacht n.m.m. de voorkeur hebben verdiend boven een gewaagde en in velerlei opzicht uiterst gevaarlijke poging. Want beide veronderstellingen, met behulp waarvan die poging ondernomen werd, zijn onjuist.

Wie eenigszins bekend is met de levensomstandigheden van, in het bijzonder, de groepen der ambtenaren in middelbare en in lagere betrekkingen, in den loop van deze crisis- en depressiejaren, weet, hoezeer in geheel het complex der levensbenoodigdheden van die groepen verschuivingen zijn opgetreden. De dalingen van de gezinsinkomsten, waarbij bovendien in toenemende mate aan familieleden en vrienden steun moest worden verleend, hebben herhaaldelijk genoopt tot relatieve vermindering van bepaalde uitgaafposten terwille van andere, die in zooverre, verhoudingsgewijs, intact moesten blijven, dat noodzakelijke levensbenoodigdheden in dezelfde hoeveelheden als tevoren aangeschaft zouden kunnen worden. Deze verschuivingen binnen de grenzen van het gezinsbudget waren grooter, doordat tal van kosten even hoog bleven — verzekeringen, dokters- en apothekerstarieven, gas, electriciteit, water, boeken, couranten, postzegels, telegrammen e.a. — terwijl andere nog stegen — belastingen, verzekeringen met z.g. crescendotarieven, voor welke de premie met het klimmen der jaren grooter wordt, omdat op stijging van het inkomen werd gerekend. In de tabel van bijlage II zien wij, dat volgens den heer Hart de uitgaven voor verzekeringen in ongeveer dezelfde verhouding als de totale uitgaven daalden. Dat zou dan beteekenen, dat voor zoowat de helft dier verzekeringen de premiebetaling gestaakt werd. Men kan dan bezwaarlijk van een gelijk-gebleven levensstandaard spreken. Iets overeenkomstigs geldt voor de daling van andere uitgaafposten, b.v. de uitgaven voor geneeskundige behandeling en medicijnen; inderdaad worden doctoren veel minder en vaak eerst als de ziekte in een ver-gevorderd stadium gekomen is, geraadpleegd. Maar dat is per saldo een bedenkelijke wijziging in de samenstelling van het uitgaven-budget.

Deze voorbeelden zijn zonder moeite te vermeerderen. De samenstelling van het geheele complex van levensbenoodigdheden dat de levensstandaard bepaalt, heeft zich voor verschillende

groepen van ambtenaren meer of minder sterk gewijzigd, en de verhoudingen tusschen de uitgaven voor elk der onderdeelen van het budget zijn deze jaren aan snelle wisseling onderhevig geweest.

In het algemeen zijn de uitgaven voor levensmiddelen voor de ambtenarengezinnen het sterkst gedaald. Door het percentage der vermindering van deze uitgaven als maat voor de daling van het gros der overige uitgaafposten te bezigen, waarbij hij er onvoldoende rekening mee hield dat tal van posten in den loop dezer jaren gelijk bleven of zelfs stegen, kwam de heer Hart tot indexcijfers voor 1935/'36, die vermoedelijk te laag zijn.

In elk geval is zijn methode van berekening dermate aanvechtbaar, dat de betrouwbaarheid der resultaten geheel in de lucht hangt.

Met de door hem berekende daling van de kosten van levensonderhoud vergelijkt de heer Hart dan de verminderingen van de inkomsten der ambtenaren. Voor een tiental ambtenaren te Batavia werd voor de jaren 1929 tot 1936 nagegaan, welke de veranderingen van hun salarisniveau waren en welke, in verband met de daling van het indexcijfer van de kosten voor levensonderhoud, dientengevolge de wijzigingen in hun levensstandaard zijn geweest. Het ambtenaarsgezin werd gesteld op man, vrouw en twee kinderen, van welke één een lagere school bezoekt.

Aan de hand van de bepalingen van de B.B.L., de H.B.B.L., de Regionale Bezoldigingsregeling, de parallelschalen, de standplaatstoelageregeling, de kindertoelageregeling en de toegepaste kortingen berekende de heer Hart de salarissen van elk der tien ambtenarentypen in 1929 en 1936. Hij ging daarbij uit van de stelling, dat, „als men het salarisniveau van ambtenaren op verschillende tijdstippen met elkaar wil vergelijken, men niet kan uitgaan van hetgeen een bepaald ambtenaar op die tijdstippen verdient, doch men moet vergelijken wat een ambtenaar *in dezelfde functie* en *met evenveel dienstjaren* op ieder der tijdstippen zou hebben genoten. Het verschil tusschen deze salarissen is dan te beschouwen als een verschil in *salarisniveau*".

De heer Hart teekent hierbij aan, dat „bijzondere omstandigheden" „natuurlijk" bij deze vergelijking niet in aanmerking konden worden genomen, zooals b.v. eventueele terugstelling in rang of vertraagde promotie. In een noot bij de slotconclusie zegt hij nog eens, dat afgezien werd van veranderingen in

promotiegang, pensioen, sociale verplichtingen door toenemenden (semiverplichten) familiesteun e.d.

Wij stuiten hier opnieuw op een methode die o.i. onjuist is. Wil men vaststellen, hoeveel een ambtenaar in inkomsten achteruit gegaan is, dan moet niet vergeleken worden wat hij in 1929 aan salaris genoot en wat een collega met evenvele dienstjaren in 1936 ontvangt, maar: wat hij thans zou genieten indien de B.B.L. ook nu nog van kracht ware, met hetgeen hij inderdaad ontvangt. En dan blijkt, tengevolge van invloeden welke de heer Hart verwaarloost — zooals b.v. de bij tal van diensten zeer slechte promotiegang, ook in verband met de z.g. kwalitatieve formatiewijzigingen — het aantal gevallen waarin inkomstenverminderingen van meer dan 40 % werden ondergaan, ontstellend groot te zijn. In het *Spoorbondsblad* werden de volgende voorbeelden — uit vele ! — genoemd.

Een commies-redacteur had in Maart 1934 *f* 400,— en kreeg op 1 April van dat jaar *f* 200,— + *f* 100,— overgangsbezoldiging. Op 1 Juli 1935 werd hij bevorderd tot hoofdcommies. Hij kreeg toen *f* 240,— + *f* 60,— o.b. Een periodieke verhooging bracht zijn salaris op *f* 260,— + *f* 40,— o.b., welk laatste bedrag tot *f* 30,— werd gekort. Ondanks bevordering en periodieke verhooging viel hij dus van *f* 400,— op *f* 290,—. Ware de B.B.L. blijven gelden, dan zou hij een salaris van *f* 500,— hebben genoten. Hij ging er dus 42 % op achteruit, — waarbij nog buiten rekening is gelaten, dat hij in 1929 standplaatstoelage genoot, die sindsdien verdween.

Een stationscommies 2e klasse had in 1929 *f* 450,—, werd sindsdien tweemaal bevorderd, — waarvan eenmaal buitengewoon; hij kreeg zelfs een tevredenheidsbetuiging van de Regeering — en bereikte de topbetrekking, die van vervoerscontroleur. Ware de B.B.L. blijven gelden, dan zou hij *f* 675,— gekregen hebben, maar zijn salaris werd *f* 400,— : na zeven jaren, ondanks bijzondere plichtsbetrachting en erkende verdienstelijkheid *f* 50,— minder ! Voor hem bedraagt de achteruitgang 41 %.

Een bezitter van het einddiploma Mulo kon het vóór de invoering van de B.B.L., na op een aanvangssalaris van *f* 115,— te zijn aangesteld, tot *f* 230,— brengen. De B.B.L. maakte van dit begin- en dit eindsalaris resp. *f* 90,— en *f* 200,—. De H.B.B.L. wijzigde ze in *f* 30,— en *f* 110,—, en de Regionale Bezoldigingsregeling tenslotte in *f* 25,— en *f* 80,—.

De redactie van het *Spoorbondsblad* wijst er terecht op, dat de geschikte in dienst zijnde ambtenaren in deze crisis- en depressiejaren òf geen promotie (bevordering) hebben kunnen maken tengevolge van slechte promotiekansen in hun groep — en dan zijn ze wel zéér achterop geraakt — òf er, als ze wèl promotie hebben gemaakt, ondanks de positie die ze daardoor gekregen hebben, in vergelijking met die van 1929 veel slechter aan toe zijn dan de heer Hart berekent.

In *De School* van 18 December j.l. wordt het resultaat medegedeeld van een onder de leden der afdeeling Batavia van het Ned.-Indisch Onderwijzers-Genootschap gehouden enquête, waarbij gevraagd werd naar het salaris dat ze genoten, en dat, hetwelk zij zouden ontvangen indien de B.B.L. van kracht gebleven zou zijn. Er werden 101 formulieren ingevuld terug-ontvangen, en de meest zuivere en betrouwbare opgaven werden gepubliceerd. De gemiddelde achteruitgang in salaris bleek voor deze groep niet minder dan 45,9 % te bedragen ; er waren er die hun inkomsten met 20 % tot 30 % zagen dalen, maar anderen, die 63,7 %, 65 %, zelfs 65,7 % minder ontvangen dan het geval zou zijn, indien de B.B.L. ware blijven gelden. Deze percentages geven aan, hoeveel de betrokkenen tengevolge van de bezuiniging op de personeelsuitgaven achteruitgegaan zijn.

Het terrein der salaris- en personeelsbepalingen is gemaakt tot een veld vol voetangels en klemmen, dat men als hoofd van een afdeeling voor personeele zaken of als vakvereenigingsleider op elk plekje en in alle richtingen moet hebben geëxploreerd om zich er zonder gevaar van ongelukken op te kunnen wagen. Wie niet door jarenlange ervaring onder leiding van iemand die dat terrein door en door kent, de bijzonderheden heeft leeren kennen — men kan het aantal dezer deskundigen, leiders van afdeelingen voor personeele zaken en leiders van ambtenarenorganisaties tezamen, op ongeveer een dozijn schatten — loopt het risico, fatale vergissingen en omissies te begaan. De heer Hart illustreert de moeilijkheid door het salaris van den ingenieur met 13 dienstjaren in 1936 te berekenen op *f* 666,25, terwijl het veel minder, n.l. *f* 595,— is. De ingenieur met 13 dienstjaren is er sinds 1929 41 $^1/_2$ % op achteruit gegaan. En het sombere vermoeden is gewettigd, dat het bij deze fout in de concrete bedragen in zijn artikel niet blijft .....

Men moet de practijk kennen om te weten, wat de invoering van de parallelschalen en de ontwaarding van diploma's voor de levensomstandigheden der betrokken ambtenaren en de toekomst van het corps beteekenen; om te weten, hoe groote en kleine chefs in deze jaren naar beste krachten en grootste vindingrijkheid wisten te bezuinigen door hanteering van bepalingen, die met geheel andere bedoelingen in het leven geroepen werden. Op elke vergadering van elke ambtenarenorganisatie, waar men vrij-uit durft spreken, worden ergerlijke gevallen van benadeeling door achteruitstelling medegedeeld. Dan hoort men van een ambtenares, die, na als niet-kostwinster te zijn ontslagen, in omstandigheden kwam te verkeeren waardoor zij kostwinster werd, opnieuw werd aangenomen, maar zonder medetelling van voorpractijk, op het aanvangssalaris minus 20 %, omdat ze in een parallelschaal werd ingepast. Haar inkomsten, die eerst b.v. *f* 300,— hadden bedragen, werden later minder dan *f* 100,—, ondanks de twaalf à dertien dienstjaren welke zij achter den rug had.

Dan hoort men van gevallen als dat van een ambtenaar, wegens overcompleet uit de betrekking ontslagen, met de mededeeling, dat hij in lageren rang herplaatst kan worden, en de bedreiging, dat hij bij niet-aanvaarding daarvan wegens weigering van een betrekking welke hem „redelijkerwijze" kon worden aangeboden, uit 's Lands dienst zou worden ontslagen. Of dat van een ander, ontslagen uit de betrekking wegens ongeschiktheid, en een half jaar later weer herplaatst, met verlies van de voorpractijk en dus op het aanvangssalaris, verminderd met 20 %.

Dergelijke gevallen zijn in den loop der laatste jaren in veel grooter aantal voorgekomen dan iemand, voor wien het gebied der salaris- en personeelsbepalingen niet reeds jarenlang het dagelijksch arbeidsveld is, of die niet, gedreven door speciale belangstelling voor deze zaken, de gelegenheid zoekt om er kennis van te krijgen, vermoedt. De heer Hart weet blijkbaar wel, dat zij zich voor-doen, heeft er althans een vaag vermoeden van; maar dat hij meent, met den invloed van „bijzondere omstandigheden" op den loop der salarissen geen rekening te behoeven te houden, bewijst, dat hij de beteekenis er van voor het minst sterk onderschat. En elk dezer gevallen heeft de beteekenis van een symptoom, — niet enkel in de schatting der ambtenaren, die toch altijd als min of meer subjectief wordt beschouwd, maar objectief.

De „crisiswinst", welke, volgens den heer Hart, thans nog door de landsdienaren wordt genoten, zal voor bijna allen verdwenen zijn, zoodra de overgangsbepalingen, die ingevoerd werden om een te scherpen onmiddellijken val te voorkomen, zullen zijn ingetrokken; zoodra dus de overgangsbezoldiging geheel ingehouden zal zijn en de regionaal bezoldigde betrekkingen gesalarieerd zullen zijn met 85 % en 80 % van de H.B.B.L.-salarissen.

Ware de H.B.B.L. al dadelijk zonder overgangsbepalingen en de Regionale Bezoldigingsregeling op 1 Januari 1936 eveneens onverkort ingevoerd, dan zou de schrijver met 17 dienstjaren 26 %, die met 19 dienstjaren 6 % en de teekenaar 42 % „crisisverlies" hebben geleden. Voor den Inlandschen bestuursambtenaar zou dit „crisis-verlies" 7 %, voor den commies zou het 23 % zijn geweest; voor den opzichter zou het 21 % zijn, terwijl de politie-inspecteur nog 12 % „crisiswinst" zou maken en de onderwijzer „crisiswinst" noch -„verlies" zou boeken. En bestonden in deze ambten reeds bekleeders, ingepast in parallelschalen, vergelijkbaar met die met welke de heer Hart rekent, dan zouden ze resp. 37 %, 10 % en 20 % „crisisverlies" lijden. Het schoolhoofd zou 3 % „crisisverlies" hebben, terwijl de ingenieur juist quitte spelen zou. Maar de bekleeders van de parallelbetrekkingen zouden 24 % en 19 % te kort zijn gekomen.

Over ruim twee jaren zouden volgens het aanvankelijke voornemen, de overgangsbezoldigingen geheel zijn afgeschaft, terwijl de regionale bezoldigingen dan meerendeels op het gefixeerde peil gekomen zouden zijn. Terloops zij er op gewezen, dat deze spoedige intrekking van de overgangsbepalingen door de ambtenaren niet kon worden verwacht. Zij deelden de opvatting der Salariscommissie-Damme: dat overgangsbepalingen, welker doel is, in dienst zijnde ambtenaren van plotselinge of snelle vermindering van hun inkomsten en verkorting van hun rechten te vrijwaren, vanzelf tengevolge van pensionneering van de betrokkenen haar geldigheid verliezen. De verdwijning van de overgangsbezoldigingen in drie jaren tijds na 1 Januari 1936 en de inpassing van in dienst zijnde ambtenaren in regionale bezoldigingsschalen beteekenen een geduchte extra-korting op de inkomsten van juist diegenen, op wier salarissen reeds tot het aanvaarde maximum bezuinigd werd en die door de invoering van de H.B.B.L. meer dan anderen in hun promotie gefnuikt werden. De overgangs-

bepalingen kunnen niet los van de nieuwe salarisregeling worden beschouwd; zij maken deel uit van de H.B.B.L., hebben naast de andere bepalingen haar plaats, als onderdeelen van een bepaald systeem. Er kon niet worden verwacht, dat door intrekking ervan de H.B.B.L. reeds zoo spoedig na haar invoering zoo ingrijpend gewijzigd zou worden.

De hier-voor uit het artikel van den heer Hart aangehaalde consequenties zouden zich voor-doen, indien de kosten van levensonderhoud zouden blijven zooals ze door hem berekend werden. Zij houden dan een wel bijzonder scherpe critiek in op de H.B.B.L. en op den arbeid van den secretaris der Bezoldigingscommissie, die — na grondig overleg met gewestelijke en plaatselijke autoriteiten, zooals de hoofdambtenaar voor algemeene ambtenaarszaken in het College van Gedelegeerden verzekerde ! — de regionale schalen ontwierp. En deze critiek is nog mild, vergeleken bij wat ze zou zijn, indien in het artikel van den heer Hart de realiteit meer tot haar recht zou zijn gekomen. De toestand is thans zoo, dat duizenden gezinnen van reeds langer in dienst zijnde ambtenaren tengevolge van de de laatste jaren gevoerde salaris- en personeelspolitiek op of binnen de grenzen van de nooddruft leven en jongeren het vooruitzicht hebben, niet aan een huwelijk te kunnen en te mogen denken vóór zij den dertigjarigen leettijd eenige jaren gepasseerd zijn. Dit is de werkelijkheid, die van geen „crisiswinst" en „overbetaling" weet.

Dank zij de publicatie van het artikel van den heer Hart zijn de ambtenaren eindelijk in de gelegenheid, kennis te nemen van althans een deel der gronden op welke de Regeering in deze crisis- en depressiejaren haar salaris- en personeelspolitiek deed steunen. De resultaten van het budget-onderzoek van 1932 zijn steeds zorgvuldig geheim gehouden; zelfs aan den Volksraad, die er naar informeerde, werd overlegging ervan geweigerd. De Regeering ging intusschen voort op een weg welke, naar de ernstige waarschuwingen van Volksraad, Commissie voor Georganiseerd Overleg en ambtenaren-organisaties, in verkeerde richting leidde, zonder dat zij andere motieven aanvoerde dan de noodzaak van bezuiniging op de uitgaven. Eerst in de tweede helft van 1935 begon de hoofdambtenaar voor algemeene ambtenaarszaken te praten over „overbetaling" van ambtenaren.

Thans, eindelijk, weten de ambtenaren, dat dit alles steunde op gegevens van twijfelachtige betrouwbaarheid, verkregen door een vier jaren geleden gehouden budgetonderzoek, en op het gebruik daarvan als „basis" voor de berekening van indexcijfers voor 1935/'36 volgens methoden, die wel zéér bedenkelijk en aanvechtbaar blijken te zijn.

Is het dan zoo'n wonder, dat verbittering leeft in de harten dergenen, met wier levensbelangen op deze wijze gehandeld werd?

HET VRAAGSTUK VAN DE BUITENGEWESTEN

DOOR Jhr. A. Th. BAUD

Het streng betrachten der geschiedkundige waarheid is het ware middel om de toekomst te vrijwaren voor de fouten van het verleden.

J. C. BAUD.

I. INLEIDING.

De hernieuwde belangstelling voor de Buitengewesten is een van de meest in het oog vallende verschijnselen van de Indische geschiedenis der allerlaatste jaren. Op het voetspoor der olie- en goud-maatschappijen, doch allerminst tot derzelver behoeften beperkt, worden steeds grootere bedragen besteed aan de openlegging van en de bestuursuitbreiding op Nieuw-Guinea; pogingen worden aangewend om de sluimerende Molukken tot nieuw leven en nieuwe welvaart te brengen; voor de exploitatie van Borneo's potentieele rijkdommen worden plannen beraamd en uitgevoerd; de technische en economische problemen van het interinsulair verkeer te lucht en te water vormen een onderwerp van aanhoudende studie en de bestuurshervorming in nieuwe gedaante opent voor de meer ontwikkelde gebiedsdeelen organisatorische perspectieven voor een verdere staatkundige en maatschappelijke ontplooiing.

Deze oriëntatie der openbare belangstelling op paden, die nieuw of veraf gelegen zijn, is niet zonder goeden grond. Eensdeels vindt

zij hare verklaring in de gelukkige economische structuur van de Buitengewesten, in de omstandigheid dat deze zich sneller en beter dan Java hebben hersteld van de gevolgen der wereldcrisis en dat zij bovendien meer perspectief bieden voor allerhande expansie dan het oude, overvolle en ietwat verstarde Java. Anderdeels moet hierin worden gezien een natuurlijke reactie op de jaren van inkrimping, bezuiniging en stopzetting van al wat nieuw is. De gezonde neiging om te scheppen herleeft en de weg van den minsten weerstand heeft deze voor een goed deel naar de Buitengewesten geleid.

Dit alles zou echter een onvoldoende verklaring der huidige belangstelling voor die gebiedsdeelen zijn indien daar niet mede werd genoemd het weder opkomende besef, dat de koloniale taak van Nederland de verplichting met zich medebrengt, ook de minder en minst ontwikkelde deelen van Nederlandsch-Indië geleidelijk doch niettemin stelselmatig open te leggen.

Tegenover dit alles valt niet te ontkennen, dat de opnieuw ontwaakte belangstelling voor de Buitengewesten vraagstukken opwerpt, welker oplossing in het licht der gangbare koloniaal-staatkundige opvattingen niet eenvoudig is. Openlegging van onontwikkelde gebiedsdeelen kost geld, veel geld. En dit geld is thans in mindere mate dan wellicht ooit tevoren aanwezig. Voorts pleegt men de besteding van groote bedragen uit de openbare kas te beperken tot objecten, die naast de defensie van in het oog springende economische of maatschappelijke waarde zijn. En die waarde is ver te zoeken op eilanden van minimale bevolkingsdichtheid en ontwikkeling als Borneo, Nieuw-Guinea en eenzame Molukken; zij is dit in dubbele mate in een tijd van alom heerschende overproductie.

Zoo verzetten zich tegen opvolging van een onbetwisten staatkundigen imperatief, even dwingende en evenmin betwiste criteria van overheidszorg. Hoe die tegenstelling op te lossen, is het vraagstuk, dat de Buitengewesten heden ten dage daarstellen. Een vraagstuk, dat tot de gewichtigste en de meest dringende behoort, waarmede Nederland te kampen heeft. In het ondervolgende wordt een poging aangewend van dit vraagstuk een beredeneerde oplossing te geven.

II. DEFINITIE EN METHODE.

Het vraagstuk van de Buitengewesten, zooals wij dit hiervoren in het kort hebben aangeduid, is, meer algemeen gesteld, het vraagstuk van de onbestuurde, onontwikkelde, onrendabele deelen daarvan.

De componenten van dit vraagstuk zijn vervat in de natuurlijke tegenstelling tusschen Java en Madoera eenerzijds en de Buitengewesten anderzijds, tusschen den geringen omvang en de geografische concentratie van de eerste en de uitgestrektheid en verspreiding van de laatste, tusschen de bevolkingsdichtheid en cohesie van de centrale eilanden en de schaarschte en verscheidenheid van de bevolking daarbuiten.

Terwijl Java welhaast nooit een vraagstuk, doch steeds een doel, een programma, eene taak is geweest, zijn de Buitengewesten sedert 1816, d.i. sedert den aanvang van een nieuw stelsel van koloniaal beheer in een opnieuw (1814 — 1824) afgebakend gebied, een vraagstuk, dat nog steeds niet volledig is opgelost.

De taak was: Java te besturen en ontwikkelen — aanvankelijk alleen economisch, vervolgens maatschappelijk en ten slotte ook staatkundig. Maar wat te doen met de Buitengewesten? Hoe deze te beheerschen en te beheeren? Hoe ze te ontwikkelen? Hoe ze te maken tot een harmonisch geheel binnen het kader van Nederlandsch-Indië? — Ziedaar het vraagstuk van de Buitengewesten, zooals dit zich tusschen 1816 en 1834 allengs gepreciseerd heeft en zooals het ook thans nog voor ons ligt.

Het is naar oude ervaring onmogelijk, de juiste oplossing van een vraagstuk als het onderhavige enkel te zoeken in het heden zonder terugblik naar noch rekening met het verleden. Wil men een staatkunde voeren, welke dien naam waardig is, dan kan dit immers alleen geschieden in het bewustzijn van de blijvende factoren, welke die staatkunde bepalen, van de traditie, welke daarin opgesloten ligt. Dit geldt zoowel wanneer men zoodanige staatkunde moet voortzetten, als wanneer daarvan, met kennis van zaken en in het volle bewustzijn van de gevolgen zijner daden, moet worden afgeweken.

Een nadere beschouwing van het vraagstuk van de Buitengewesten zal derhalve moeten worden ingeleid met een terugblik naar het verleden. Vervolgens zal dit moeten worden bezien

binnen het kader van de huidige staatkundige, economische en financieele omstandigheden teneinde na te gaan, of, c.q. hoe de oplossing moet worden gezocht. Tenslotte zal, voorzoover die oplossing nieuwe, voor Indië onbekende vraagstukken stelt, leering moeten worden getrokken van de elders, in het buitenland opgedane ervaringen.

III. TERUGBLIK.

De publiekrechtelijke ontwikkeling van het Nederlandsche bestuur over de Buitengewesten heeft sedert 1816 een drietal etappen doorgemaakt, waarvan de hoofdmomenten als volgt kunnen worden weergegeven.

De eerste jaren na het herstel van het Nederlandsche bestuur worden gekenmerkt door een op contractueele titels naar buiten berustende genots-zekerheid van Nederland's traditioneele rechten op den geheelen Archipel. Dit is het tijdperk van de blijde in-bezit-neming en geografische inventarisatie. In de veronderstelling, dat onze rechten op geheel den Archipel veilig zijn gesteld, vullen wij Staatsbladen (1824 — 19[a], 21[a], 26[b], 28[a] en 31[a]) en proclamaties (Nieuw-Guinea 1828: op den verjaardag van Koning Willem I werd „deze parel aan Diens kroon toegevoegd") met de opsomming van die schatten-op-papier.

Een latere ontwikkeling doet de behoefte gevoelen aan bevestiging onzer souvereiniteitsrechten door contractueele titels naar binnen. Hier begint de tweede etappe, welke wordt gekenmerkt door een omvangrijke volkenrechtelijke inventarisatie, teneinde in alle daarvoor in aanmerking komende gebieden, alwaar wij vooralsnog geen daadwerkelijk gezag konden uitoefenen, onze souvereiniteit in politieke contracten vast te leggen. De resultaten van dit werk worden neergelegd in een aantal belangrijke brieven van Rochussen aan het Opperbestuur tusschen 1845 en 1851.

De uitbreiding van daadwerkelijk gezag tot den geheelen Archipel behalve een groot deel van Nieuw-Guinea — de vervollediging dus middels bezit van de souvereiniteit ex titels — doet onder van Heutz de behoefte gevoelen aan een derde inventarisatie ditmaal van onze bestuurs- en gezagsrechten overal waar dit gezag door politieke contracten beperkt is (Nota Politiek Beleid en Bestuurszorg in de Buitengewesten) of langs de kust en dus in voor vreemdelingen rechtstreeks toegankelijke gebieden onvoltooid

blijft (Nota betreffende de ten aanzien van Nieuw-Guinea te volgen gedragslijn). Beide stukken zijn van 1907.

Met deze laatste etappe en de verdere uitwerking van de toenmaals gelegde grondslagen zijn Nederland's rechten over de Buitengewesten volkenrechtelijk voltooid en staatrechtelijk gecodificieerd.

Uit bestuursoogpunt is de bereikte ontwikkeling niet minder aanzienlijk. Omstreeks 1820 was het Nederlandsch gezag slechts in enkele kleinere eilanden en in de grootere slechts in enkele verspreide havenplaatsen met — en vaak zonder — ommelanden bevestigd. Het geheel kan van de 1.772.000 K.M.^{2}, welke de Buitengewesten beslaan, niet veel meer dan 20.000 K.M.^{2} hebben omvat.

Thans zijn die gewesten, met uitzondering van het grootste deel van Nieuw-Guinea, geheel onder geregeld en vreedzaam bestuur gebracht. Ten deze is het vraagstuk dus met betrekking tot een oppervlakte van ca. 1.400.000 K.M.^{2} of bijna 80 % van de Buitengewesten practisch opgelost.

Uit economisch oogpunt tenslotte was in 1820 buiten Bangka, Amboina en Banda nog alles te doen. Op hetgeen ten deze thans bereikt is en nog valt te doen, zal nader worden teruggekomen.

IV. DE ONTHOUDINGSPOLITIEK.

A. De leer der onthouding.

Alvorens de daadwerkelijke ontwikkeling, welke den zooeven aangeduiden juridischen, bestuurs- en economischen overgang mogelijk heeft gemaakt, in nadere beschouwing te nemen, verdient het aanbeveling de staatkundige inzichten na te gaan, welke die ontwikkeling hebben geleid.

In den aanvang, onder de Commissarissen-Generaal en van der Capellen, was het nog zoeken en tasten. Er waren geen staatkundige richtlijnen, noch ten aanzien van Java, noch ten aanzien van de Buitengewesten. Deze eerste tien jaren eindigden dan ook met een débâcle, zoowel staatkundig (Java-oorlog) als financieel (leeningplan van *f* 20 millioen bij de firma Palmer en Co. te Calcutta onder verband van de residentie Kedoe „met dezelver

inkomsten ter verzekering van de schuld"). Het leeningsplan werd door den Koning afgekeurd en van der Capellen teruggeroepen.

Een werkelijke staatkunde wordt vervolgens het eerst ten aanzien van Java ontworpen. Het doel is dat van de „mise en valeur" en het kolonisatieplan van du Bus van 1827 (ontwikkeling van Java door de toevoeging van Europeesch kapitaal en leiding aan deszelfs grond en arbeid) wordt na overleg in Nederland het cultuurstelsel van Van den Bosch (1829).

Ten aanzien van de Buitengewesten geeft de nood van het moederland eenige jaren later de oplossing aan. Van den Bosch (memorie 1834) raadt „binnen een kort tijdsbestek ..... de „bezittingen dier verspreide posten tot den minst mogelijken „omslag en de geringste kosten in te krimpen; den handel aldaar „voor onze landgenooten geheel vrij te stellen en al onze krachten „aan te wenden om Java, Sumatra en Bangka wel te exploiteeren „en te beschermen".

De bezwaren van verspreid bezit uit een oogpunt van verdediging dragen mede tot de keuze van deze oplossing bij en de economische rechtvaardiging daarvan wordt in de voordeelen van intensieve kolonisatie gezocht: immers „Java en Sumatra „kunnen al de voortbrengselen verschaffen, welke de geheele „Indische Archipel voor onzen Europeeschen handel oplevert".

Met het vorenstaande heeft Van den Bosch de leer der onthouding geformuleerd, welke tot omstreeks 1900 toe het leidmotief van onze houding jegens de Buitengewesten zou zijn. De uitspraken van bewindslieden zoowel hier te lande als in Nederland ten gunste van genoemde leer zijn talloos. Men volstaat met de meest pertinente van alle aan te halen:

„Ik beschouw elke uitbreiding van ons gezag in den Indischen Archipel als een schrede nader tot onzen val en zulks te meer daar wij nu reeds in dit opzicht ver boven onze krachten gegroeid zijn" (Minister Loudon in 1861). In datzelfde jaar had het batig slot rond *f* 34 millioen opgeleverd, op twee na het hoogst bereikte bedrag.

De officieele onthoudingspolitiek was intusschen niet absoluut: reeds Van den Bosch had voor Sumatra een uitzondering gemaakt. Het was dus een gespecificeerde onthouding en deze vindt men in de volgende bewoordingen in 1843 en 1851 terug: „.... de beginselen van bestuur, thans ten opzichte van de buitenbezittingen

„bestaande .... moeten worden gehandhaafd, waarmede ik hoofd-
„zakelijk bedoel, dat die buitenbezittingen moeten verdeeld blijven
„in twee categorieën, die namelijk, alwaar wij ons een algeheele,
„hoezeer dan ook slechts trapsgewijze vestiging ten doel hebben
„gesteld, en die, waar het slechts te doen is om de eenmaal
„verkregen rechten van heerschappij te bewaren zonder vooralsnog
„tot exploitatie over te gaan. In de landen onder de eerste categorie
„(waaronder b.v. Sumatra behoort) moet volgens actieve, in de
„overige volgens passieve beginselen worden gehandeld".

Dertig jaar later, in 1878, zegt het kamerlid, vroeger raadslid, straks landvoogd, Van Rees: „.... met het besturen van Java
„en Sumatra alleen hebben wij reeds meer hooi op de vork
„genomen dan wij kunnen dragen. De overige bezittingen, Bangka
„en Menado uitgezonderd, mogen voor Nederland eene tradi-
„tioneele waarde hebben, met de beperkte middelen waarover
„het beschikken kan, beloven zij geen financieele toekomst. Zij
„zijn in zekeren zin voorwerpen van weelde, maar van eene
„schadelijke weelde, omdat zij veel geld kosten en daardoor
„verhinderen aan de meer productieve gedeelten van ons Indisch
„gebied al de zorg te besteden, die zij voor hunne ontwikkeling
„behoeven".

B. De realiteit der onthouding.

In het voorgaande zijn de publiekrechtelijke ontwikkeling van de Buitengewesten en de te hunnen opzichte gevolgde staatkunde uiteengezet. Het is thans zaak, de realiteit na te gaan, die deze rechtsontwikkeling mogelijk maakte en door deze staatkundige beginselen werd gedekt. Waaruit bestond die onthouding? Welke waren haren omvang en hare grenzen?

De realiteit eener staatkunde is vaak omgekeerd evenredig aan de wijze, waarop zij geformuleerd en den nadruk waarmede zij herhaald wordt. Deze ervaring kan een aanwijzing zijn voor de richting, waarin die realiteit in casu moet worden gezocht.

In de dagen van Van Heutz is de tegenstelling tusschen de toenmaals gevoerde gezagspolitiek en de onthouding van vroeger bij herhaling en met nadruk onderstreept. Het is dan ook een van de groote verdiensten van de jaren om 1900 geweest, dat zij de nutteloosheid van vreedzaam werk zonder gezag duidelijk hebben gemaakt.

In overeenstemming met die ervaring zal bij de waardeering van de realiteit onzer staatkunde jegens de Buitengewesten in de onderhavige periode het diplomatieke werk, het aanknoopen van vreedzame betrekkingen en het sluiten van politieke contracten, buiten beschouwing worden gelaten en de aandacht worden beperkt tot hetgeen geld, krachtsontplooiing en risico medebracht. Als zoodanig moeten in de eerste plaats leger en vloot in beschouwing worden genomen.

Ten aanzien van het leger zijn over de eerste jaren van de onthoudingspolitiek geen volledige gegevens verkregen. In herinnering worde gebracht, dat in die jaren — waarin het moederland bovendien in het kostbare Belgische avontuur was gewikkeld en het cultuurstelsel op Java nog nauwelijks eenige vruchten afwierp — de uitbreiding in Djambi (1834) en de Padri-oorlog (1834 — 38) vielen en dat vooral de laatstgenoemde millioenen heeft gekost. Voor wat de jaren 1840 — 1870 betreft is het leger in elk daarvan, geene uitgezonderd, in de Buitengewesten in actie geweest met een gemiddelde van niet minder dan vier expedities, tochten of andere acties per jaar. Het tijdperk 1870 — 1900 tenslotte wordt gevuld door de nog grootere krachtsinspanning van den Atjeh-oorlog, waartegenover een mindere activiteit in de overige Buitengewesten valt waar te nemen.

De volgende cijfers geven een beeld van de militaire offers, in de jaren der onthoudingspolitiek ten behoeve van handhaving en uitbreiding in de Buitengewesten gedaan (cijfers over meerdere jaren zijn jaarlijksche gemiddelden).

Jaren	Totale legersterkte	Buitengewesten zonder Atjeh	Hiervan in actie	In Atjeh
1825	8—9000	5—6000	?	—
1833—34	15800	ca 9000	?	—
1841—50	21140	10490	1680	—
1851—60	24430	12450	3800	—
1861—70	28050	13152	2310	—
1871—80	34000	10700	1050	7700
1881—90	32000	11400	750	6000
1891—00	39500	13600	1250	6800

Van de troepen in actie komen een jaarlijksch gemiddelde van 650 man vóór 1870 en 550 man daarna voor rekening van grensbescherming en handhaving van rust en orde. Het overige heeft uitsluitend gediend voor uitbreiding van gebied.

Wanneer men de door de vloot verrichte diensten in beschouwing neemt, dan blijken deze voor bijna 100 % in de Buitengewesten te liggen of daarmede verband te houden. De herinnering aan het Nederlandsch gezag door vlagvertoon, de bezoeken aan, de ontvangst en het vervoer van Inlandsche grooten, de paketdiensten, de vermeerdering van kennis der vaarwateren, het vervoer van troepen in oorlog, de krijgsverrichtingen (blokkaden) tegen Inlandsche volkeren en tenslotte de bescherming en de gevechten tegen Inlandsche zeeroovers, dit alles komt practisch geheel voor rekening van de Buitengewesten. Tegenover een zeer groote activiteit op dit gebied staan, mede voor rekening van Java, de eerbewijzen aan vreemde oorlogsschepen, de bezoeken aan Europeesche of Oostersche buren en de niet plaats gehad hebbende verdediging van Nederlandsch-Indië tegen den buitenlandschen vijand.

Deze activiteit van de vloot ten behoeve van de Buitengewesten is aanzienlijk geweest. De nadruk moet worden gelegd op den strijd tegen de Indische zeerooverijen, een strijd, die in 1840 nog nauwelijks aangevangen en in 1873 op Atjeh na voltooid was.

Het vorenstaande toont aan, dat de realiteit der onthoudingspolitiek maar zeer betrekkelijk is geweest. De financieele gegevens zullen dit nader aantoonen.

C. De prijs der onthouding.

De kosten van deze militaire uitrusting moeten in de financieele uitkomsten van de Indische administratie worden gezocht en deze zijn vóór 1849 (eerste koloniaal verslag ingevolge de grondwet van 1848) moeilijk te vinden. De groote stabiliteit van de sterktecijfers en de toenmalige zeer geleidelijke uitbreiding van de kosten der Indische huishouding maken het echter mogelijk, uit de cijfers van een enkel jaar een vrij zuiver beeld van de verhoudingen gedurende de geheele periode te verkrijgen.

Daartoe is het jaar 1860 gekozen. De zuivere uitgaven van de administratie, na aftrek van de inningskosten der belastingen,

van de kosten der overige middelen, van de tegenover bepaalde diensten staande inkomsten, van den kapitaaldienst en de andere remises naar Nederland, hebben het volgende bedragen:

burgerlijk beheer	*f*	19.700.000	42 %
leger	„	20.140.000	43 %
militaire marine	„	4.850.000	10½%
burgerlijke pensioenen	„	800.000	1½%
militaire pensioenen	„	1.450.000	3 %
	f	46.940.000	100 %
remise naar Nederland	„	33.278.000	
	f	80.218.000	

De burgerlijke kosten van het gewestelijk bestuur in de Buitengewesten hebben in genoemd jaar *f* 1.760.000 bedragen. In aanmerking genomen, dat doorloopend de helft van het Leger in de Buitengewesten gelegerd was en dat practisch alle militaire actie na 1830 aldaar heeft plaats gehad, moeten meer dan de helft van de legerkosten en wellicht iets minder dan de helft van de militaire pensioenen voor rekening van de buitengewesten worden gebracht. Daaraan moeten nog worden toegevoegd de militaire marine en de Gouvernements-marine practisch in haar geheel.

Men komt alzoo tot de volgende opstelling van de zuivere directe kosten van de Buitengewesten:

gewestelijk bestuur	*f*		1.760.000
Gouvernements marine	„		400.000
leger	Ca.	„	11.000.000
militaire marine	„		4.850.000
burgerlijke pensioenen	Ca.	„	100.000
militaire pensioenen	Ca.	„	600.000
totaal	*f*		18.710.000

of ca 40 % van de totale kosten der Indische huishouding.

Teneinde na te gaan, of deze krachtsontplooiing van Nederlandsch-Indië als geheel genomen financieele offers heeft gevergd, c.q. welke, zal thans dienen te worden onderzocht, welk deel der gemaakte kosten door de Buitengewesten zelve werd gedragen.

Gelijk bekend, heeft de Indische Regeering geen afzonderlijke boekhouding van de Buitengewesten, waaruit een inzicht kan

worden verkregen in de financieele uitkomsten dier gewesten. Men is tegenwoordig doende deze boekhouding op te maken.

Het is wellicht minder bekend, dat deze gegevens tot 1861 toe wel beschikbaar zijn geweest en dat zij in de eerste 45 jaren na het herstel van het Nederlandsche gezag in deze gewesten een belangrijke factor zijn geweest bij de bepaling en de bewaking van onze expansie-politiek. Deze gegevens zullen thans voorzoover noodig in beschouwing worden genomen.

Hoewel het onderzoek ten deze geen zekerheid heeft kunnen verschaffen, mag als vrijwel vaststaand worden aangenomen, dat de ondervolgende cijfers slechts de directe inkomsten en uitgaven van de gewestelijke boekhoudingen bevatten en dat daarin met name geen rekening is gehouden met uitgaven in Nederland als pensioenen, materieel voor het leger, enz., noch met de marinekosten in Indië. Zij moeten dus geacht worden, een zeer geflatteerd beeld van de financieele resultaten van de Buitengewesten te geven.

De cijfers van Bangka en die van de overige Buitengewesten worden afzonderlijk opgegeven, omdat Bangka tot omstreeks 1856 de eenige baatpost is geweest. Weliswaar leverde ook Banda een vrij aanzienlijke bate op, doch deze werd meer dan teniet gedaan door de nadeelige saldi van Ambon. Van den geweldigen sprong van baten en lasten tusschen 1850 en 1858 heeft men geen verklaring kunnen vinden.

Bangka

Jaren	Baten	Lasten	Saldo
1833	800.000	300.000	+ 500.000
1840	2.188.000	380.000	+ 1.807.000
1850	2.646.000	667.000	+ 1.979.000
1858	13.054.000	9.289.000	+ 3.765.000
1860	niet aangetroffen		+ 4.594.000

Overige Buitengewesten.

1833	niet aangetroffen		— 1.000.000
1840	4.000.000	5.338.000	— 1.338.000
1850	3.804.000	5.662.000	— 1.858.000
1858	12.663.000	14.669.000	— 2.006.000
1860	niet aangetroffen		— 3.465.000

Voor wat nu de totalen over reeksen van jaren betreft, zoo moeten de jaren tot 1838 (eerste vestiging in geheel den Archipel tot Nieuw-Guinea toe, uitbreidingen in Djambi en Indragiri vanaf 1834, Padri-oorlog 1835 — 38) een aanzienlijk tekort hebben opgeleverd. De jaren 1839 — 1850 sluiten met een nadeelig saldo van *f* 350.000. De jaren 1851 — 60, waarin Sumatra's Westkust voor het eerst baten begint af te werpen en in Bangka zeer hooge tinwinsten worden gemaakt, sluiten met een voordeelig saldo van *f* 30.000.000.

Gelijk gezegd zijn na 1861 de uitkomsten van de Buitengewesten totaal onbekend. Men kan derhalve geen cijfers meer noemen, doch slechts uit de ontwikkeling van de voornaamste in aanmerking komende factoren een algemeenen indruk verkrijgen van de richting, waarin de uitkomst moet worden gezocht. Als zoodanig moeten worden genoemd:

1. De economische ontwikkeling van de Buitengewesten, blijkende uit de volgende, slechts ten deele gecorrigeerde cijfers:

Jaren	Invoer	Uitvoer [1])
1860	12.872.000	13.925.000
1900	55.230.000	70.895.000

Men mag aannemen, dat nog enkele andere gewesten, voornamelijk Sumatra's Oostkust, allengs een batig saldo zijn gaan afwerpen.

2. Het tinmiddel. Dit is, na nog enkele goede jaren tusschen 1860 en 1870, in de daarop volgende dertig jaren teruggevallen (de bestuurs-uitgaven van Bangka niet afgetrokken) tot gemiddeld *f* 2.435.000 per jaar.

3. De Atjeh-oorlog, die van 1873 t/m 1900 gemiddeld *f* 10 millioen per jaar heeft gekost.

D. Conclusie.

Toen Van Kol in 1902 in de Kamer uitriep, dat Nederland de kosten zijner expansie „door het weerlooze Java" liet betalen, antwoordde Minister Idenburg, ontkennend, dat deze kosten door Bangka werden gedragen.

[1]) Zonder tin en aardolie en in 1860 zonder de monopolie-producten van Banda.

Het was voor den Minister een gelukkige omstandigheid, dat zijn uitspraak juist in 1902 kon worden gegeven, toen sedert een drietal jaren de netto jaarlijksche opbrengst van de tinwinning op Bangka de *f* 16 millioen had overschreden. Had Van Kol in 1899 gesproken of had hij zijn bewering terugblikkend ingekleed, dan zou de woordvoerder der Regeering hem niet hebben kunnen tegenspreken. Inderdaad moet de vestiging van het Nederlandsch gezag in de Buitengewesten tot 1910 geacht worden de geheele bate van Bangka opgeslokt, maar tot minstens 1900 toe en dus voor 90 % is de last daarvan mede voor een belangrijk deel door Java gedragen.

Wij hebben in het voorgaande gezien, wat de onthoudingspolitiek inhield: een naar verhouding tot het doel beperkt, maar in verhouding tot de middelen uiterst krachtdadig en met doorloopend zware offers gepaard gaande uitbreiding.

Tot 1870 toe evenwichtig, stelselmatig en rationeel, is deze onthoudingspolitiek na het uitbreken van den Atjeh-oorlog geschaad geworden door een gebrek aan zelfvertrouwen en wellicht aan bekwaamheid bij de leiders van de Indische staatkunde, als gevolg waarvan de toen veel grootere middelen veel minder resultaat opleverden.

Het is vooral tegen deze psychologische houding, dat de mannen der gezagspolitiek zijn opgekomen, doch zij hebben daarmede de geheele onthoudingspolitiek in discrediet gebracht, ook daar waar dit niet was verdiend.

Het was gewenscht dit misverstand op te klaren, mede teneinde onze huidige politiek jegens de Buitengewesten aan een juist inzicht in het verleden te toetsen.

V. DE GEZAGSPOLITIEK.

A. De nieuwe leer.

Wij hebben zooeven gezien, dat, terwijl de Atjeh-oorlog eenerzijds de grootste breuk met de leer der onthouding had veroorzaakt, de gemoederen daarvoor aanvankelijk zoo weinig waren voorbereid, dat deze krachtsinspanning als het ware een psychologische inzinking had teweeg gebracht. Niet alleen was de reactie elders in den Archipel een weder opleven van de onthouding geweest,

maar deze leer was zelfs allengs zoo allesoverheerschend geworden, dat zij tot in derzelver antithese was binnengedrongen: de concentratie-politiek van 1885 was immers niets anders dan onthouding tot stelsel verheven in de oorlogvoering zelve.

Het resultaat was een evidente mislukking en een reactie kon niet uitblijven. Deze werd door een samenloop van omstandigheden bevorderd.

Tegen het einde van de vorige eeuw beleefde men n.l. het eerste gloren van een minder utilitaristische, meer humanitaire en idealistische koloniale staatkunde. Het waren de dagen van Van Deventer en de nieuwe denkbeelden gaven aan de gezagspolitiek een verheven doel en tevens de bezieling en de kracht om deze door te voeren.

Voorts kwamen op het terrein van actie zelf mannen als Van Heutz en Snouck Hurgronje den invloed van hunne wetenschap, bekwaamheid en persoonlijkheden aan de nieuwe leer bijzetten.

Tenslotte werkten de omstandigheden mede door in 1894 (Lombok) en 1896 (Teukoe Oemar) enkele gevallen van krachtdadig optreden tot evidente successen te maken.

Zoo is het dat omstreeks 1900 een nieuw tijdperk een aanvang nam, ,,waarin onmiskenbaar aangestuurd wordt op een uitbreiding ,,van ons gezag en onzen invloed over heel den Archipel en die ,,zich dus op een cardinaal punt onderscheidt van hetgeen in ,,vroeger tijdperken regel placht te zijn" (Nota Politiek Beleid).

B. De realiteit van het gezag.

Thans zal, evenals ten aanzien van het vorige tijdperk, moeten worden nagegaan, in hoeverre de leer door de feiten wordt geboekstaafd. En dan zien wij, dat het tijdperk in beschouwing in twee scherp gescheiden fasen moet worden gesplitst.

De eerste is er een van krachtige gezagsuitbreiding, welke omstreeks 1910 tot een volledige pacificatie van alle bekende gebieden leidt en het Nederlandsch gezag in geheel Nederlandsch-Indië behalve Nieuw-Guinea zijn grenzen doet bereiken.

Deze fase wordt door een tweede gevolgd, welke er eene is van bestuursintensiveering en van vreedzame ontplooiing op elk gebied van de in dit land slapende potentialiteiten. Aan eigenlijke gezagsuitbreiding is echter in deze tweede periode zeer weinig gedaan. Een aantal exploraties hebben onze kennis van onbekende

gebieden vermeerderd. Voorts zijn nog een aantal bestuursposten langs de kusten van Nieuw-Guinea opgericht en is een vestiging in het binnenland daarvan (Tanah Merah) tot stand gekomen, welke echter uit een oogpunt van ontwikkeling van land en volk van zeer geringe beteekenis is. Het binnenland van Nieuw-Guinea blijft onbekend en onveilig en de toelating wordt ook nu nog aan buitenlandsche onderzoekingsreizigers geweigerd, omdat men voor hunne veiligheid niet kan instaan en voor hunne bescherming geen geld heeft.

C. De prijs van het gezag.

Van de genoemde intensiveering van de kolonisatie geven de begrootingscijfers een goed beeld. Doch hoe meer men het huidig tijdperk nadert, des te moeilijker wordt het, vergelijkbare gegevens te verkrijgen omtrent de overheidstaak ten aanzien van de Buitengewesten en de daaraan ten koste gelegde gelden. De sedert de pacificatie geheel veranderde taak van dit overheidswerk; het gebrek aan afzonderlijke uitkomsten van het financieel beheer dier gewesten; de Indische Bedrijvenwet; de instelling van een buitengewonen dienst en het leenen voor kapitaalsuitgaven zijn van de genoemde moeilijkheid even zoovele oorzaken. Er zal derhalve nog meer dan tot dusver moeten worden volstaan met een poging, van de ontwikkeling een zeer globaal beeld te verkrijgen.

Daartoe zullen in de eerste plaats de reeds gegeven begrootingscijfers van 1860 met de overeenkomende van 1900 en 1935 worden vergeleken.

	Uitkomsten 1860		Begrooting 1900		Verwachting 1935	
	1000 gl.	%	1000 gl.	%	1000 gl.	%
burgerlijke uitgaven ..	19.700	42	54.101	52 ½	138.378	56
leger	20.140	43	31.431	30 ½	44.806	18
marine	4.850	10 ½	6.123	6	20.924 [1]	8 ½
burgerlijke pensioenen	800	1 ½	3.507	3 ½	20.948	8 ½
militaire pensioenen ..	1.450	3	7.734	7 ½	22.688	9
totaal	46.940	100	102.896	100	247.744	100
remises en leenings-dienst	33.278	69	3.004	3	62.055 [1]	25

[1]) Met verrekening van de bijdrage van f 12 millioen uit Nederland.

De absolute en relatieve stijging van de burgerlijke uitgaven is in overeenstemming met de uitbreiding en intensiveering van het bestuur.

De relatieve daling van de legerkosten en de stijging van de militaire pensioenen volgt uit de inkrimping van de krijgskundige taak van het leger. De verhouding tusschen militairen pensioenslast en actieve legerkosten is gestegen van 7 % in 1860 tot 25 % in 1900 en 50 % in 1935. De militaire efficiency van de totale legerkosten is daarmede, behoudens natuurlijk de in andere richting werkende factoren, in evenredigheid gedaald.

De relatieve daling van de marinekosten in 1900 hield verband met de toenmalige voltooiing van de binnenlandsche taak van onze marine, de stijging in 1935 met de inmiddels toegenomen eischen van derzelver buitenlandsche taak.

Zeer opmerkelijk is de stijging van den burgerlijken pensioenslast. Deze zal voor een goed deel zijn verklaring vinden in de verbetering van den algemeenen gezondheidstoestand.

De geheele ontwikkeling van de laatste 35 jaren staat in het teeken van de door de gezagspolitiek gewenschte en door de intensiveering van het bestuur bewerkstelligde toenemende staatsbemoeienis en van een daarmede gepaard gaande toenemende economische, doch afnemende financieele veiligheid. Het groote evenement van deze periode is nl. de intrede op groote schaal van het crediet in de Indische huishouding en de vervanging van het eenvoudige maar veilige Indische kasboekje van weleer door de ingewikkelde en topzware Indische begrooting van heden. De eischen, die de financieele verplichtingen van Indië aan 's Lands financieele draagkracht stellen, zijn van 1860 tot 1900 met 30 % en van 1900 tot 1935 — de tusschenliggende topjaren nog buiten beschouwing gelaten — met 204 % gestegen.

D. De economische gevolgen.

Wij hebben reeds eerder gezien, dat Java van de ontwikkeling van den Indischen Archipel tot het huidige Nederlandsch-Indië voor een belangrijk deel den financieelen last heeft gedragen en dat het een zware last is geweest. Tegen den tijd, dat deze ontwikkeling hare voltooiing naderde, verkeerde Java, mede daarom, in een toestand van ernstige verarming (mindere welvaarts-

onderzoek van 1904 en eerste financieele steun om niet van *f* 40 millioen van Nederland aan Indië).

Wij zijn thans dertig jaar verder, waarvan de laatste 26 practisch zonder gezagsuitbreiding, doch met des te grooter intensiveering van de kolonisatie. Java bevindt zich opnieuw in treurige omstandigheden. Opnieuw ontstaat hiervoor ongerustheid en opnieuw draagt Nederland bij tot leniging van den nood.

Er is dan ook aanleiding, bij de economische resultaten van dit laatste tijdperk even stil te staan en daarbij opnieuw de vraag te stellen naar de verhouding Java — Buitengewesten. Alleen zal de probleemstelling thans een andere zijn dan voorheen. Voor de laatste 35 jaar zal deze als volgt kunnen worden geformuleerd: in welke mate hebben de Buitengewesten van de gezagsuitbreiding en geheel Nederlandsch-Indië van de intensiveering der kolonisatie economisch voordeel gehad.

Het is hier niet de plaats, van dit vraagstuk een ook maar eenigszins volledige behandeling te geven. Nochtans zullen enkele componenten daarvan in beschouwing worden genomen teneinde althans te kunnen vaststellen, in welke richting de oplossing moet worden gezocht.

De bevolkingstoename.

Deze blijkt uit de navolgende afgeronde bevolkingscijfers (voor 1935 verkregen door toevoeging aan de cijfers van de volkstelling 1930 van de helft van het accres 1920 — 30);

	1900	1935
Java en Madoera (in 1860: 13.000.000) ...	28.000.000	45.000.000
Sumatra, Riouw, Bangka en Billiton ...	3.500.000	9.200.000
Borneo	1.000.000	2.400.000
Celebes	900.000	4.800.000
Molukken en Nieuw-Guinea	400.000	1.000.000
Kleine Soenda-eilanden (Bali-Timor)	1.300.000	3.800.000
Buitengewesten	7.100.000	21.200.000
Nederlandsch-Indië	35.100.000	66.200.000

De toename is op Java en Madoera 60 %, in de Buitengewesten — behoudens de mindere nauwkeurigheid van de telling-1900 — 200 % geweest.

De handelsbalans.

De volgende staten geven een zoo goed mogelijk beeld van de ontwikkeling der Indische handelsbalans (alles in duizenden guldens). De zwakke punten in de cijfers van 1900 zijn de Gouvernements-invoer, welke men bij gebrek aan bijzonderheden en nadere preciseering voor 2/3 voor rekening van Java en voor 1/3

	Handelsbalans 1900			
	Java Madoera		Buitengewesten	
	invoer	uitvoer	invoer	uitvoer
particuliere handel	120.842	156.993	55.230	73.593
Gvts. in- en uitvoer	4.660	5.144	2.325	21.910
totaal ongecorrigeerd	125.502	162.137	57.555	95.503
intergew. peper, tin en erts	10.080			10.080
totaal gecorrigeerd	135.582			105.583
aftrek: aardolie, tin, koper	8.186	8.186		34.689
	127.396	153.951		70.894
	→	127.396	→	57.555
gecorrigeerd uitvoersaldo zonder aardolie, tin, koper		26.555		13.339

	Handelsbalans 1935			
	Java Madoera		Buitengewesten	
	invoer	uitvoer	invoer	uitvoer
internationale statistiek	176.800	170.149	96.112	298.356
intergewestelijke statistiek	49.208	76.803	76.803	49.208
totaal gecorrigeerd	226.008	246.952	172.915	347.564
aftrek: aardolie, tin, tinerts.		19.833		102.021
		227.119		245.543
intergew. aftrek: tin, erts	21.340	2.192	2.192	21.340
	204.668	225.927	170.723	224.203
	→	204.668	→	170.773
gecorrigeerd uitvoersaldo zonder aardolie, tin en tinerts		21.259		53.430

voor rekening van de Buitengewesten heeft gebracht, en de intergewestelijke correctie, welke tot peper en tin is moeten worden beperkt. De omstandigheid, dat Java in 1900 veel minder dan thans het handelscentrum van den Archipel was en dat de in- en uitvoer van de Buitengewesten in belangrijker mate dan thans rechtstreeks met het buitenland (Singapore en Penang) plaats vonden, wettigt intusschen de veronderstelling, dat de intergewestelijke correctie voor 1900 veel minder belangrijk zal zijn dan thans.

Uit bovenstaand overzicht blijkt het uitvoersaldo van Java en Madoera van *f* 0.95 tot *f* 0.44 per hoofd te zijn gedaald, terwijl dat van de Buitengewesten ondanks de veel grootere bevolkingstoename van *f* 1.88 tot *f* 2.52 en met inbegrip van aardolie en tin van *f* 6.76 tot *f* 8.24 per hoofd te zijn gestegen.

De uitvoer van de Buitengewesten, die in 1900 met aardolie en tin 60% en zonder die producten 46 % van die van Java bedroeg, is thans gestegen tot 154 % en 100 %. De rollen zijn omgekeerd: de Buitengewesten zijn geworden het belangrijkste voortbrengingsgebied van uitvoergoederen. Zij bieden bovendien de meeste mogelijkheden voor verdergaande land- en mijnbouwkundige expansie.

Aangeteekend worde, dat bovenstaande op waardecijfers berustende berekeningen geen juist beeld geven van de quantitatieve productieverhoogingen. Deze moeten in verband met aanzienlijke waardedaling van welhaast alle producten voor beide gebiedsdeelen veel en veel hooger worden berekend.

De betalingsbalans.

Wij hebben zooeven gezien, dat bijna de geheele dienst van Indië's onzichtbare invoeren door den handel van de Buitengewesten wordt verzorgd. Het zal thans zaak zijn na te gaan, waaruit die onzichtbare invoeren bestaan, teneinde vast te stellen, op welke wijze over het uitvoersurplus van Nederlandsch-Indië en speciaal van de Buitengewesten wordt beschikt.

Ter beantwoording van deze vraag wordt hieronder een samenvatting gegeven van de betalingsbalans van Nederlandsch-Indië in 1935 (in millioenen guldens):

saldi van	ontvangsten	uitgaven
goederen en mijngoud	207	
munt en ander goud	31	
renten en aflossingen		115
pensioenen, verloven en toeristen		47
dividenden, tantièmes en directiekosten .		42
diversen, vlottende saldi enz.		34
	238	238

Het nadeelig saldo voor rekening van het Gouvernement is van ca. *f* 15 millioen in 1900 gestegen tot *f* 105 millioen in 1935, zijnde ongeveer evenveel als het geheele uitvoersaldo van goederen na aftrek alleen van aardolieproducten. Dit bedrag staat in geen verband met de uitkomsten van het bedrijfsleven en het mist daarom in hooge mate soepelheid. Terwijl voorts de ± *f* 15 millioen van 1900 voor 57 % van de winsten uit bedrijven en van producten afkomstig waren, worden de *f* 105 millioen van 1935 voor 84 % door belastingen opgebracht. De betalingsbalans, vroeger zoo uitermate krachtig, is een van de zwakste punten geworden van de Indische economie.

E. Conclusie.

Het vorenstaande leidt tot de conclusie, dat er geen enkel tijdperk in de Indische geschiedenis na 1816 valt aan te wijzen, waarin de onthoudingspolitiek zoo volstrekt is geweest als in de periode, welke een aanvang neemt juist op het oogenblik, waarin men meende deze staatkunde definitief te hebben verlaten.

Wat men toenmaals bestreden heeft, was de slappe houding van na 1870 en men heeft daarmede een blijvend succes behaald. Doch men heeft tevens de onthoudingspolitiek van 1834, d.i. de desbewuste beperking van gezagsuitbreiding, voortgezet. Toen men in 1907 de ten aanzien van Nieuw-Guinea te volgen gedragslijn aan de verwachte bijdragen der Papoea'sche bevolking aan de kosten van 's Lands huishouding toetste, deed men tenslotte niets anders dan Van den Bosch, die de Buitengewesten in last- en baatposten had ingedeeld en naar die indeeling zijne staatkunde had gericht.

Dat na de krachtproef van 1898 — 1910 consolidatie noodig was, lag voor de hand, maar wij hebben ons in die consolidatie

en in de daarmede gepaard gaande intensiveering — ook hier de oude neiging van Van den Bosch — zoozeer vastgebeten, dat op economisch terrein de ontwikkeling van groote gebieden bepaaldelijk werd verwaarloosd en dat staatkundig de oud-Indische traditie van „trapsgewijze vestiging" en geleidelijke expansie geheel naar het rijk der geschiedenis werd verbannen, als bestonden er geen gebieden meer, die voor voortgaande vestiging en expansie in aanmerking kwamen.

De intensiveering van bestuur en kolonisatie heeft een enorme economische ontwikkeling van de Buitengewesten, veel minder van Java teweeg gebracht.

De productieverhooging en de kapitalen, aan uitbreiding van het productie-apparaat besteed, hebben in belangrijke mate bijgedragen tot economischen welstand in de tusschenliggende periode. Zij hebben den economischen druk, die in 1905 zoo zwaar op Java rustte, tusschen 1910 en 1930 voor een goed deel opgeheven en o.a. de urgentie van kolonisatie in de Buitengewesten een twintigtal jaren uitgesteld. Nauwelijks heeft die uitbreiding echter opgehouden en heeft een inzinking in de productie plaats gevonden, of de nood van Java herhaalt zich en neemt het aspect van een blijvend verschijnsel aan, terwijl de Buitengewesten de crisis niet alleen beter weerstaan, maar zich van derzelver gevolgen gemakkelijker herstellen.

Hoewel als geheel genomen Nederlandsch-Indië kan worden geacht, én door de hoeveelheid én door de verscheidenheid zijner productie economisch sterker te staan dan 35 jaar geleden, is het tengevolge van de geweldige vermindering van de winstmarge en den maximalen belastingdruk financieel veel minder krachtig geworden; het heeft in dit opzicht geen reserves.

VI. HET VRAAGSTUK IN 1936.

A. De aard van het vraagstuk.

Bij een beschouwing van den huidigen stand van het vraagstuk van de Buitengewesten is het noodig, dat men zich rekenschap geeft, niet alleen van zijnen inhoud — dit hebben wij reeds meermalen gedaan — maar ook van zijnen aard. Alleen dan kan dit vraagstuk op de juiste wijze worden benaderd en aangepakt. Wij

zullen ons moeten afvragen, of het onderhavige een economisch dan wel een staatkundig vraagstuk is, of wel van anderen aard.

Hiertoe kan niet worden volstaan met een terugblik naar onze eigen Indische ervaring, maar zal deze tevens moeten worden getoetst aan de ervaringen, elders met kolonisatie opgedaan.

Men vrage zich in de eerste plaats af wat voorafgaat: bestuur of economische ontwikkeling?

Voor wat den mijnbouw betreft, zoo maken deszelfs bijzondere afhankelijkheid van de toevallige natuurlijke bodemgesteldheid en van een vergevorderde techniek dezen bedrijfstak betrekkelijk onafhankelijk van staatkundige omstandigheden. Dit is de reden waarom bij mijnbouw de economische ontwikkeling — ook hier te lande en ook nu nog in Nieuw-Guinea — aan de bestuursontwikkeling vaak voorafgaat en daaraan zelfs richting geeft.

In zaken van landbouw en nijverheid is het als regel andersom. Daar is een goed en geregeld bestuur de voorwaarde, de vooropstelling zelfs van economischen vooruitgang. Het beste voorbeeld hiervan is Java in de XIXe eeuw en ook in de geheele geschiedenis van de Buitengewesten na 1816 is er slechts één sprekend geval, waarin het Europeesch bestuur niet aan de economische ontwikkeling vooraf is gegaan, doch deze op den voet heeft gevolgd. Men doelt hier op de tabakscultuur in Deli.

Deze ervaring, mede in verband gebracht met de betrekkelijk geringe en vooral weinig blijvende beteekenis van den mijnbouw voor de ontwikkeling van niet-geindustrialiseerde landen, wijst erop, dat het vraagstuk van de Buitengewesten primair als een staatkundig en bestuursvraagstuk moet worden aangezien.

Dat overigens economische vooruitgang op de bestuursoplossing volgt, daarvan levert de geschiedenis van de Buitengewesten zelve overvloedige bewijzen.

Er is echter een derde factor, die bij de openlegging van nieuwe gebieden van overwegende beteekenis is. Deze factor is het verkeer, de verkeersmiddelen, de verkeerswegen en hij heeft meer dan eens doen zeggen, dat het vraagstuk van de openlegging van tropische landen primair een verkeersvraagstuk is.

Ook aan de openlegging van onze Buitengewesten heeft deze factor zijn onmisbare medewerking verleend. Dat hij echter in de staatkundige geschiedenis van Indië niet zoozeer op den voorgrond is getreden, ligt aan het feit, dat hij in dit eilandenrijk

voor een goed deel door de natuur (de zee, de groote, bevaarbare rivieren) en door het karakter van den kolonisator (een zeevarend volk, over zee en dus met schepen gekomen) op natuurlijke wijze was opgelost. In Nederlandsch-Indië behoort de verkeersontwikkeling, behoudens enkele onbeteekenende uitzonderingen, niet tot de geschiedenis van de gezagsvestiging en handhaving, vaak niet eens tot die van de economische openlegging, maar in hoofdzaak tot die van de intensiveering van bestuur en kolonisatie.

Nu behooren Borneo en Nieuw-Guinea juist tot de grootste eilanden van dit eilandenrijk, tot die, waarin de natuur (zee en rivieren) het minst tot een economische oplossing van het verkeersvraagstuk kan bijdragen. Mede op grond van de geringe dichtheid en den geringen trap van beschaving van derzelver bevolkingen, gelijken deze eilanden in menig opzicht meer op de groote continentale koloniën, speciaal van tropisch Afrika, dan op het overige Nederlandsch-Indië. Het zal daarom zaak zijn bij de vraag, hoe de binnenlanden van deze eilanden onder bestuur of tot ontwikkeling te brengen, te rade te gaan bij de ervaringen in die vreemde gebieden opgedaan.

Die ervaringen leeren, dat vervoer de allereerste ontwikkelingsfase is, een fase, welke niet alleen aan economische openlegging, maar zelfs aan bestuur vooraf gaat.

„In the history of the tropics transport questions take prece-„dence of all others". „Railways are the development point in „any tropical country that is not an island of small dimensions" (Knowles, Development of the Overseas Empire).

Deze laatste ervaring was vroeger algemeen: ook in 1907 is spoorwegaanleg als een voorwaarde van kolonisatie met Javanen in Nieuw-Guinea genoemd. In gebieden, waar de te bereiken uiterste punten meerdere duizenden kilometers van de kust liggen, behoudt die uitspraak ook nu nog zijn waarde — men vergelijke deze recente woorden van een Belgisch schrijver: „Il est impossible „de baser le développement économique d'une colonie africaine „peu peuplée sur les transports par autos". (L. Frank, Le Congo Belge). Doch voor eilanden als Borneo en Nieuw-Guinea, alwaar men zich hoogstens 500 K.M. van de kust kan verwijderen, kan die stelling in hare volstrektheid als verouderd worden beschouwd.

Aangepast aan onze omstandigheden moet men dan toch op zijn minst zeggen, dat wegen „the development point" van Nieuw-Guinea en van een groot deel van Borneo zijn.

Wij kunnen thans samenvatten. Het vraagstuk van de Buitengewesten is een staatkundig bestuursvraagstuk: in het grootste deel van de Buitengewesten is de staatkundige oplossing dan ook de voornaamste voorwaarde van economische ontwikkeling geweest.

In binnen-Borneo is dit laatste echter niet het geval; daar is de openlegging door verkeerswegen voorwaarde van economische ontwikkeling.

In Nieuw-Guinea tenslotte moet nog een stap verder worden gegaan: daar primeert het verkeersvraagstuk zelfs boven dat van het bestuur.

In beide laatstgenoemde gebieden is de aanleg van verkeerswegen weliswaar niet de oplossing van het kolonisatie-vraagstuk, maar wel de onmisbare weg, welke alleen tot een oplossing (kolonisatie, opneming van ontwikkelings-mogelijkheden, in Nieuw-Guinea: geregeld bestuur) kan leiden.

B. De binnenlandsche oplossing.

Naast de traditioneele factoren, die het vraagstuk van de Buitengewesten bepalen, moet heden ten dage een nieuwe worden genoemd, welke voor het eerst en voorbijgaand tusschen 1900 en 1910, opnieuw en blijvend sedert 1930 in steeds dringender mate niet alleen Nederland, niet alleen de Indische Regeering, maar Java zelf naar de Buitengewesten en naar nieuwe Buitengewesten voortstuwt.

Er was een tijd, toen de meening gold, dat „de gestadige „toeneming van Java's bevolking den zekeren grondslag van „Nederland's welvaart" vormde. Dat was in 1847. Wij zijn thans 90 jaar verder en onze generatie is veeleer de ervaring rijk geworden, dat dit bevolkingsaccres, hetwelk nog steeds aanhoudt, den zekeren grondslag van Java's armoede vormt.

Dit accres geeft aan de Indische expansie in de Buitengewesten, welke bereids om nationale redenen noodzakelijk is, een binnenlandschen sociaal-economischen grond, welke haar alleen reeds tot een onverbiddelijke noodzaak maakt.

Wij hebben reeds eerder gezien, dat Java als gevolg van de langjarige krachtsinspanning in de Buitengewesten — en men voege daaraan toe: van den achteruitgang van de koffiecultuur — omstreeks 1900 een ernstige economische inzinking vertoonde.

Het was de tijd van het mindere welvaartsonderzoek en van den aanvang eener krachtige welvaartspolitiek.

Wanneer men nu dien ongunstigen toestand als uitgangs- en vergelijkingspunt voor een beschouwing van de latere ontwikkeling neemt, dan blijkt het navolgende.

Tegenover een bevolkingsaanwas op Java van ca. 60 % tusschen 1900 en 1935 staat een ongeveer gelijke uitbreiding van den bevolkingslandbouw. De detailleering, voorzoover de Gouvernementslanden betreft, volgt hieronder:

	1900		1934	
	totaal in HA	per hoofd	totaal in HA	per hoofd
Sawahs, niet technisch bevloeid	1.753.000	0,0677	1.643.000	0,0405
sawahs, geheel of ten deele technisch bevloeid	330.000	0,0126	1.400.000	0,0345
droge landbouw	2.386.000	0,0917	3.980.000	0,0983
hiervan totale rijstbouw	2.944.000	0,1133	3.342.000	0,0825
andere landbouw	1.525.000	0,0587	3,681.000	0,0908
totale oppervlakte	4.469.000	0,1720	7.023.000	0,1733

Hieruit blijkt eenerzijds, dat de bebouwbare oppervlakte per hoofd der bevolking gelijk is gebleven, anderzijds, dat de gemiddelde hoedanigheid daarvan door de groote uitbreiding der technische bevloeiingen is verhoogd. Tot dusver een niet ongunstig beeld: de nood van Java betreft niet het voedselvraagstuk.

Voor wat de exportcultures betreft, derzelver uitbreiding kan worden geacht tot omstreeks 1930 gelijken tred met den bevolkingsaanwas te hebben gehouden, doch daarin is sedertdien een terugval ingetreden, die voor de suiker, het voornaamste product, ruim 50 % bedraagt zonder uitzicht op herstel. Hier is het beeld bepaald ongunstig: de voornaamste bron van de geldinkomsten der bevolking is, nog afgezien van de waardedaling der producten, ook in vergelijking met het ongunstige tijdperk om 1900, in ernstige mate aangetast.

Een lichtpunt vormt de sedert de crisis toegenomen industrialisatie, doch bij het gematigd tempo, waarmede deze voortschrijdt, kan zij den achteruitgang in werkgelegenheid, laat staan in geldinkomsten, uit de suikerindustrie nog lang niet hebben goedgemaakt.

Als voornaamste uitweg voor het groeiend bevolkingssurplus hoe die emigratie te bewerkstelligen en waarheen deze te leiden teneinde daarvan zoo snel mogelijk en met de minste kosten een zelfbedruipende kolonisatie te maken.

Dit vraagstuk heeft bereids een beperkte oplossing gevonden in de Lampongs en met betrekking tot een kolonisatiestroom, die, dank zij jarenlange voorbereiding, thans een omvang heeft bereikt van 15000 zielen 's jaars. Uit het vorenstaande volgt echter, dat deze oplossing meer dan vertienvoudigd zal moeten worden aleer Java op afdoende wijze van zijn bevolkingsdruk zal worden bevrijd.

Is dit resultaat echter eenmaal bereikt, dan is niet alleen de grootst denkbare verbetering in Java's economischen toestand gebracht, maar dan is tevens, bij een doelmatige verdeeling van den kolonisatiestroom onder de eilanden daarbuiten, voor een belangrijk deel voorzien in de oplossing van het vraagstuk van de Buitengewesten.

VII. SAMENVATTING.

Het vraagstuk van de onbestuurde, onontwikkelde, onrendabele deelen van Nederlandsch-Indië — het vraagstuk van de Buitengewesten — is ten slotte niets anders dan een aspect van het groote vraagstuk van de kolonisatie. Uit het onderzoek van dit vraagstuk dringen zich een aantal gevolgtrekkingen op, welke hieronder in den vorm van stellingen worden samengevat.

I. De geschiedenis van dit vraagstuk hier te lande leert, dat dit geen economisch, doch primair een staatkundig vraagstuk is, waarvan de oplossing in de eerste plaats geweest is de uitbreiding van gezag en bestuur.

II. Ten aanzien van de twee groote gebiedsdeelen, welke thans nog onontwikkeld zijn en waarvan het eene zelfs voor een groot deel onbestuurd is, moet het onderhavige vraagstuk echter, mede op grond van de in het buitenland met kolonisatie opgedane ervaringen, primair als een verkeersvraagstuk worden beschouwd.

III. In 1602 konden voor een koloniale onderneming aandeelen op de beurs worden geplaatst. Doch die tijd is voorbij — de chartered companies van de XIXe eeuw niet te na

gesproken — en het is sindsdien een algemeene ervaring geworden, dat koloniseeren onherroepelijk medebrengt het uitgeven van groote bedragen à fonds perdu. De gelden, die daaraan ten koste worden gelegd, zijn een staatkundige, doch geen commercieele belegging.

IV. Bij elke kolonisatie zijn de middelen altijd beperkt en het doel altijd geweldig. Dit is inhaerent aan de zaak en het is daarom, dat koloniseeren iets groots is. Dit brengt echter mede, dat met het geld, dat men daaraan besteedt, moet worden gewoekerd. Het is het levendige besef hiervan — en niet alleen de politiek van het batig slot — welke een van de voornaamste redenen is geweest van de oud-Indische zuinigheid, van de „tot parcimonie gedreven zuinigheid", die Baud in 1840 aan het Indische bestuur voorschreef. Het moet als een van de meest waardevolle gevolgen van de huidige crisis worden beschouwd, dat die traditioneele zuinigheid thans in Indië herleeft.

V. De zooeven omschreven verhouding tusschen taak en middelen brengt mede, dat bij elke kolonisatie onthouding moet worden betracht, gespecificeerde onthouding nl., die immers niets anders beteekent, dan dat telkens het minder dringende wordt uitgesteld teneinde het meest dringende sneller en beter te kunnen bereiken.

VI. De geschiedenis van Nederlandsch-Indië in de laatste 120 jaar leert, dat een geleidelijke, doch voortdurende expansie een noodzakelijk element van Nederland's koloniaal beleid vormt.

VII. Evenals meermalen in het verleden, zoo is ook thans, tengevolge van de telkens weder opkomende neiging tot uitsluitend intensiveering van de kolonisatie, in die expansie, in die extensiveering achterstand ontstaan. Het is zaak dezen achterstand in te halen. Daarbij zal, in aanmerking genomen de offers, die in het verleden doorloopend aan de extensiveering zijn gebracht en de omstandigheid, dat er inderdaad achterstand is, niet met kleine, goedkoope middelen kunnen worden volstaan.

VIII. Het karakter der extensieve kolonisatie en de omstandigheid, dat daartoe het uitgeven van groote bedragen à fonds perdu noodig is, brengen mede, dat daarvoor steeds een

flink bedrag op de Indische begrooting moet worden gereserveerd. Vroeger moest dit geld in hoofdzaak aan leger en vloot, thans zal dit aan nieuwe en goedkoope verkeersmiddelen, aan kolonisatie met Javanen, aan opzettelijke bevordering van landbouwkundige ondernemingen moeten worden besteed.

IX. De onderwerping en de ontwikkeling van de Buitengewesten hebben aan deze gebieden zeer groote economische voordeelen gebracht. Java daarentegen heeft niet alleen tot 1900 een aanzienlijk deel van die onderwerping en ontwikkeling betaald, doch van de latere ontwikkeling veel minder economisch voordeel gehad. Het economisch beleid der Regeering zal er mitsdien op gericht moeten worden, in den economischen toestand, mogelijk zelfs in de economische en fiscale behandeling van beide gebiedsdeelen ten voordeele van Java verandering te brengen.

X. Vermits de economische nood van Java in hoofdzaak verband houdt met zijne bevolkingsdichtheid en daaraan niet door een evenredige uitbreiding van de binnenlandsche werkverschaffing, door industrialisatie of anderszins, kan worden tegemoet gekomen, zal een afdoende verbetering van den economischen toestand aldaar slechts kunnen worden gevonden in eene verlichting door middel van emigratie van den demografischen druk. En vermits de aangewezen bestemming van den te bewerkstelligen emigratiestroom op de daarbuiten liggende eilanden ligt, zal daarmede tevens de meest voor de hand liggende oplossing worden gegeven aan het vraagstuk van de Buitengewesten.

BOEKBESPREKING

Dr. H. KRAEMER:
„Kerk en Zending"
„Waarom Zending, juist nù?"
„De ontmoeting van het Christendom en de Wereldgodsdiensten"

Boekencentrum N. V. 's-Gravenhage 1936.

De vruchtbare pen van bovengenoemden taalafgevaardigde en adviseur der zending heeft in zijn Europeesch verlof niet gerust. De geschriften, waarvan de titel hier wordt gegeven, zijn de eerste drie van een geheele reeks publicaties over de zending en de ontmoeting tusschen West en Oost, die zich daaromheen en daarin voltrekt. De verder aangekondigde zullen verschijnen onder den titel: „De huidige stand van het Christendom in Ned.-Indië" „De Islam als godsdienstig en zendingsprobleem", „De dwaasheid Gods en de wijsheid der menschen (een vergelijking van het Christendom met de andere godsdiensten)", „Synthese van Oost en West?", „De beteekenis der Nederlandsche cultuur voor Ned.-Indië" en tenslotte „Onderwijs als levensprobleem voor het Oosten".

Wanneer men onderwerpen als deze in boekjes van 40 tot 80 bladzijden behandelt, kan de beteekenis niet gelegen zijn in een omvangrijk feitenmateriaal, noch in een systematische en grondige behandeling van de door de titels aangegeven onderwerpen. Stuk voor stuk zijn ze een boekwerk waard.

Toch zijn deze brochures allerminst oppervlakkig. De beteekenis ligt in de vraagstelling en in het richtinggevende. Ze zijn vooral

geschreven voor het publiek in Nederland, dat nog steeds onvoldoende kennis heeft van en belangstelling voor wat zich hier te lande en in het algemeen in het Oosten afspeelt. Als gedeeltelijke verontschuldiging voor dit gebrek aan kennis kan worden aangevoerd, dat het materiaal nog te veel ontbreekt, dat het Nederlandsche publiek direct toespreekt. Aan deze voorwaarde voldoen deze boekjes ten volle.

Voor Indië zijn zij echter niet minder van belang. Ook hier te lande bestaat voortdurend behoefte aan geconcentreerde beschrijving der werkelijkheid om ons heen. Het oog valt hier bijna dagelijks op het gruis en de halfbehouwen steenen; wat eigenlijk opgebouwd of afgebroken wordt, blijft voor de meesten goeddeels duister.

In het bijzonder geldt dit voor de cultureele en godsdienstige ontwikkelingen, het onderwerp van de serie publicaties, die ons hier aangeboden wordt. Niet alleen leeft men — en het kan ook bijna niet anders — bij het fragmentarische en vluchtige van korte berichten of conversaties, een tweede belemmerende factor voor de mogelijkheid van waarlijk meeleven en verstaan is het vanzelfsprekende karakter van een aantal opvattingen op dit punt: men denkt over „het Oosten," over den Islam, over de Zending, over de verspreiding der Nederlandsche taal in den Archipel, over het Hooger Onderwijs enz. op een bepaalde wijze en zelden dringt een grondige vraagstelling tot toetsing van deze opvattingen of tot een bewuste zekerheid, waarom men voor of tegen een zaak is.

Hier ligt de groote verdienste van deze boekjes. In duidelijke woorden en eenvoudige zinnen wordt hier geteekend en betoogd.

In het eerste boekje wordt het organisch verband geschetst tusschen kerk en zending, die beiden alleen in zooverre levend zijn en aan hun doel beantwoorden, als zij ingesteld zijn op den nood der wereld. Wie het over de kerk heeft, heeft het over de wereld. Zoo duidt de schrijver de Zending aan als het „zich laten opnemen in de groote nooit-rustende zaak van God met de wereld en met den mensch."

In het tweede boekje wordt deze gedachte weer opgenomen. Zending is geen zieltjeswinnen, geen opdringen van eigen meening aan anderen, zij is ook slechts ten deele Christelijke romantiek, heroïsme of krachtsuiting. Zij is in wezen niets anders dan het

elementair Christen-zijn. En dat in een wereld, die aan alle kanten beeft. De Christelijke kerk kan niet vragen: zal ik spreken of niet? Zij moet, als zij leeft, getuigen. Daarbij komt de omstandigheid, dat de huidige wereldconstellatie wel enorme prikkelingen biedt. Het Christendom is een onderdeel van het Westersch complex, het is een belangrijke trek in het beeld der ontmoeting van Oost en West, „het gewichtige en meest ingrijpende feit der moderne geschiedenis."

„De groote crisis in het Oosten moet nog komen", aldus Kraemer, „daar de kolossaalste dommekracht, welke in de geschiedenis bestaat, n.l. het massale, natuurlijke, door den godsdienst geheiligde conservatisme eerst moest breken". Een eeuw geleden was het niet van belang voor den gang van het wereldgebeuren wat Afrika en Azië dachten. Nu „maakt het Oosten zich gereed om aan het bepalen van den gang der menschheidsgeschiedenis beslissend mede te werken". Hierbij zal de Zending als uiting der Christelijke kerk een gewichtig woord mede moeten spreken, als onderdeel van het Westen, dat „de veroorzaker van een nieuw Oosten is".

Bovenstaande aanhalingen zijn voldoende om aan te duiden, op welke vragen deze boekjes antwoord brengen. Met groote belangstelling zien wij naar de volgende uit, vooral naar die over de synthese van Oost en West, de beteekenis der Nederlandsche cultuur en het onderwijs als levensprobleem voor het Oosten.

Hier spreekt iemand met een duidelijke overtuiging, in klare woorden over ontwikkelingen, die zich om ons heen voltrekken. De grondigheid, waarmede Kraemer bijv. het magistrale werk van De Kat Angelino doorploegd heeft, was in dit bestek natuurlijk uitgesloten. Niettemin zal hij ieder tot nadenken prikkelen, misschien tot tegenspraak. Voor ons hebben deze boekjes nog het bijzondere voordeel, dat zij ons van den mogelijken waan bevrijden kunnen, dat het toekomstig lot van Ned.-Indië alleen door Nederlandsche of Indische politiek bepaald wordt. Wanneer „de eigenlijke ontmoeting in de diepte" (nl. tusschen Oost en West) „nog steeds plaats moet hebben", dan is het duidelijk, dat twee dingen uiterst belangrijk zijn: kennis aangaande wat eigenlijk in „het Oosten" gaande is, niet het minst in godsdienstig en cultureel opzicht en ten tweede begrip voor die elementen in het complex „het Westen", die voor deze ontmoeting van wezenlijk belang zijn.

S. de B.

Administratie.

Voor het aanvragen van abonnementen, het opgeven van adresveranderingen, het plaatsen van advertenties, het vragen van inlichtingen enz. wende men zich tot de N.V. Koninklijke Drukkerij „De Unie" Molenvliet Oost 8 te Batavia-C., die optreedt als administratrice van het tijdschrift „Koloniale Studiën".

Losse afleveringen.

Losse afleveringen van de jaargangen 1916 t/m 1934 worden, voor zoover voorradig, verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van *f* 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleveringen van latere jaargangen zijn verkrijgbaar voor den prijs van *f* 3.— per exemplaar.

Redactie.

Voor de redactie bestemde bijdragen en berichten dienen te worden gericht tot Dr. M. W. F. Mansvelt, Mampangweg 27 te Batavia-C.

Bijdragen.

Medewerkers worden verzocht hunne bijdragen in het algemeen te beperken tot een omvang van 30 bladzijden druks.

Tarief voor advertenties.

6	plaatsingen	1/1	bladzijde	*f*	100.—	2	plaatsingen	1/2	bladzijde	*f* 25.—
4	„	„	„	„	60.—	1	„	„	„	„ 15.—
2	„	„	„	„	45.—	6	„	1/4	„	„ 35.—
1	„	„	„	„	25.—	3	„	„	„	„ 20.—
6	„	1/2	„	„	60.—	2	„	„	„	„ 12.50
3	„	„	„	„	35.—	1	„	„	„	„ 7.50

DE OMZETTING VAN 's LANDS PLANTENTUIN TOT DEPARTEMENT VAN LANDBOUW

DOOR Dr. W. M. F. MANSVELT

Dat het Departement van Landbouw voortgekomen is uit 's Lands Plantentuin is geen onbekend feit, doch hoe de ontwikkeling der natuurwetenschappelijke instituten vervlochten is met de oprichtingsgeschiedenis van het Departement van Landbouw is nergens te vinden, noch in het Gedenkschrift uitgegeven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Departement, noch in de historische overzichten van vroegeren datum [1]). Slechts vindt men een korte toespeling op het meeningsverschil, dat zich al spoedig heeft voorgedaan inzake het karakter van het Departement en omtrent het te volgen beleid [2]).

Melchior Treub's Schematische Nota.

Maakte deze uitlating ons benieuwd, de belangstelling werd niet bevredigd, doch veeleer geprikkeld door hetgeen wij aantroffen in de Memorie van Toelichting tot het eerste begrootings-

[1]) Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Ned.-Indië 1914.
Het tweede tienjarig tijdvak van het bestaan van het Landbouw Departement door J. G. Hoekman; Koloniale Studiën 1925.

[2]) Gedenkschrift p. 3.

voorstel voor het Departement van Landbouw [1]). Aangezien noch het Departement van Economische Zaken, noch 's Lands Plantentuin eenigen bundel of archiefstuk over de oprichting van het Departement van Landbouw konden produceeren, namen wij onze toevlucht tot het archief van de Algemeene Secretarie, waar de vermoede bescheiden zonder mankeeren voor den dag kwamen. Treub heeft zijn principieele beschouwingen en de motiveering van zijn voorstel neergelegd in een „Schematische nota over de oprichting van een Agricultuur Departement in Nederlandsch Indië", gedagteekend Buitenzorg, 30 Januari 1902. Deze nota werd in hetzelfde jaar in gedrukten vorm verspreid, doch er kon in geen enkele bibliotheek of archief in Indië meer een exemplaar opgespoord worden. Het bestaan van dit geschrift was zelfs aan niemand bekend. Het eenige ons in handen gekomen exemplaar is het door Treub onderteekende en getypte manuscript, aanwezig in de Algemeene Secretarie.

In Europa zou een dergelijk stuk niet alleen bekend blijven, maar ook reeds lang verwerkt zijn in een of andere verhandeling of geschiedkundig overzicht; in deze historielooze samenleving kunnen zelfs belangrijke ambtelijke nota's in onbegrijpelijk korten tijd wegzinken in volstrekte vergetelheid.

Alvorens uit deze nota te citeeren, wat volgens Melchior Treub de plaats van „research" moet zijn in de departementale organisatie, mogen wij eerst in het kort een en ander in herinnering brengen over de ontwikkeling van 's Lands Plantentuin.

Ontwikkeling van 's Lands Plantentuin tot veelzijdig research instituut.

Een duidelijk overzicht van den groei van dit instituut treft men aan in een artikel van Dr. J. C. Koningsberger, getiteld: „'s Lands Plantentuin onder Melchior Treub", verschenen in het Gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van 's Lands Plantentuin op 18 Mei 1917.

Terecht wijst Koningsberger er op, dat men, om de ontwikkeling van 's Lands Plantentuin in het juiste licht te zien, in de eerste plaats moet denken aan de persoonlijkheid van Melchior Treub, aan de „schier onbegrensde beteekenis eener langdurige aanwezig-

[1]) Indische ontwerp-begrooting dienstjaar 1904;
Hand. Staten-Generaal Zitting 1903—1904, bijlage 138.

„heid van iemand, die zich met hart en ziel aan een zaak heeft „gegeven" (p. 1/2). Reeds aanstonds een voor Indië exceptioneele omstandigheid. De weinige „zit", die alle Europeesche functionarissen in Indië eigen is, leidt niet alleen tot gebrek aan continuïteit, maar is veelal ook oorzaak, dat deskundigheid naar Europeeschen maatstaf in Indië zeldzaam is. Rondom een bestendig werker met zoo groot intellect, energie en toewijding als Melchior Treub, moest in Indië zich geschiedenis vormen, zooals ijs automatisch aangroeit rondom het eerste kristal.

Treub aanvaardde zijn betrekking op 13 November 1880 op den leeftijd van 29 jaar. Spoedig bleek, dat er een nieuwe phase in de geschiedenis van 's Lands Plantentuin aangebroken was. De „Kruydtuin", vanouds niet alleen een openlucht-museum, maar tevens gebruikt voor het experimenteeren met nieuwe gewassen, had zich onder Treub's voorganger meer in het bijzonder bewogen in practische richting. Hoewel men volgens Koningsberger nergens het standpunt van Treub met zooveel woorden geformuleerd vindt, bleek uit zijn daden reeds aanstonds de opvatting, dat, wanneer op die wijze werd voortgegaan, men spoedig den veiligen bodem der exacte waarneming niet meer onder de voeten zou houden.

„Het mag een heilzaam samentreffen worden genoemd", zegt Koningsberger, „dat Treub zich daardoor in de eerste plaats genood„zaakt zag op te treden als wat hij vóór alles was: man van de „wetenschap. Dat deze moet vóórgaan en steeds haar voorsprong „moet behouden, stond bij den aanvang van zijn loopbaan bij hem „blijkbaar reeds even vast, als op het oogenblik, waarop hij het „werk van 25 jaren bekroond zag met de oprichting van het „Departement van Landbouw.

„Hoe haar dien voorsprong te verschaffen, hoe haar het behoud „ervan te verzekeren, zijn blijkbaar de eerste vragen geweest, „die hij zich ter oplossing heeft gesteld, overtuigd, dat de natuur„wetenschap hier te lande niet uitsluitend mocht worden beoefend „om haarzelve, maar dat ook de taak der voorlichting haar was „opgelegd" (p. 2/3).

Treub, internationaal georiënteerd en volkomen op de hoogte van den stand der wetenschap in zijn vak, entameerde, om Indië natuurwetenschappelijk „up to date" te brengen, het eene terrein van onderzoek na het andere, soms beginnende met de meest primitieve hulpmiddelen. Hij werd gesteund door de Regeering,

kreeg nieuwe opdrachten en zag ook de ondernemers zich om voorlichting tot hem wenden. Zoo groeide onder zijn hand 's Lands Plantentuin tot een samenstel van proefstations en laboratoria, geen administratief conglomeraat van onsamenhangende instituten, maar een natuurwetenschappelijk research-instituut met activiteit op velerlei gebied, maar waar gewerkt werd volgens de aanwijzingen van dengene, die het terrein in zijn geheel overzag, die voor elk instituut de problemen stelde, waaraan gewerkt moest worden.

De uitkomsten van de onderzoekingen van Melchior Treub en zijn staf verschenen in een reeks van publicaties. 's Lands Plantentuin kreeg in den loop der jaren een groote vermaardheid, ook in het buitenland, merkbaar aan een geregelden toeloop van vreemdelingen.

Een denkbeeld van de terreinen, welke 's Lands Plantentuin reeds vóór de oprichting van het Departement van Landbouw bestreek, krijgt men door b.v. de Regeerings-Almanak voor 1900 op te slaan, waar de onderverdeeling van deze instelling als volgt wordt opgegeven:

Iste afdeeling: Herbarium en museum.
IIde afdeeling: Botanische laboratoria.
IIIde afdeeling: Cultuurtuin en agricultuurchemisch laboratorium.
IVde afdeeling: Pharmacologisch laboratorium.
Vde afdeeling: Botanische tuin en Bergtuin te Tjibodas.
VIde afdeeling: Bureau, Bibliotheek en Photografisch atelier.
VIIde afdeeling: Onderzoek der boschboomflora op Java.
VIIIste afdeeling: Laboratorium voor onderzoekingen over Deli-tabak.
IXde afdeeling: Proefstation voor koffiecultuur.
Xde afdeeling: Landbouw-Zoölogisch onderzoek.

Voorts waren nog werkzaam onmiddellijk onder den Directeur een kruidkundige voor onderzoekingen van Java-tabak en een botanist voor de Gouvernements-Kina-onderneming.

's Lands Plantentuin was omstreeks 1900 èn door den omvang èn door den aard der werkzaamheden een instituut, dat heel wat meer inhield dan men uit den naam zou afleiden, en dat in sommige opzichten reeds functionneerde als een departement van Landbouw.

„Men heeft zich wel eens afgevraagd", zegt Koningsberger, „in „welken tijd bij Treub de plannen voor de stichting van een Land- „bouwdepartement eigenlijk zijn opgekomen. Een bepaald tijdstip

„is daarvoor moeilijk aan te wijzen; in algemeene en zeer vage „trekken hebben zij lang bij hem bestaan, maar hij was genoeg „opportunist, om de verwezenlijking ervan van den loop der om- „standigheden te laten afhangen en genoeg diplomaat, om zonder „overijling den goeden tijd ervoor af te wachten. Zeker is echter, „dat wij na zijn terugkeer uit Europa in 1896, den draad der voor- „bereiding duidelijk door al zijn verrichtingen zien loopen". (p. 37/8).

Hoewel het gewaagd moge schijnen de uitlating van iemand, die Treub van zoo nabij heeft leeren kennen als Koningsberger, te amendeeren, zou ik er toch dit van willen zeggen, dat, naar het mij voorkomt, bij de uitbreiding en afronding van 's Lands Plantentuin als natuurwetenschappelijk instituut, dus als adviesinstantie, Treub misschien incidenteel buitenlandsche voorbeelden gevolgd heeft, doch dat het streven om zijn wetenschappelijke instelling om te zetten in een gezagsapparaat vermoedelijk eerst dateert van 1900, toen Treub voor het eerst kennis maakte met de bijzonderheden van arbeidsveld en organisatie van het Department of Agriculture te Washington. Hij zelf zegt daarover in zijn Schematische Nota het volgende:

„Wanneer men de organisatie van het Amerikaansche Agricul- „tuur-Departement vergelijkt met die van 's Lands Plantentuin, „dan kan het niet anders of men moet getroffen worden door de „werkelijk *verrassende* overeenkomst die er tusschen beide in „principe bestaat — overigens „toutes proportions gardées", „natuurlijk —. En toch is er van navolging geen sprake geweest. „Eerst door de speciale bestudeering van het in 1900 verschenen „jaarboek is zelfs aan steller dezes de merkwaardige gelijkenis, „tot in détails, opgevallen. Een zelfde nagestreefd doel heeft ginds „en hier tot het geleidelijk worden eener zelfde organisatie aan- „leiding gegeven." (p. 15/6 [1])

Het Department of Agriculture was volgens Treub „niets anders „dan een groot centraal instituut voor natuurwetenschappelijk „onderzoek met het oog op de belangen van den landbouw".

De kennismaking met de Amerikaansche organisatie te Washington opende in ieder geval een perspectief, dat hem in staat stelde zijn denkbeelden om te zetten in concrete voorstellen.

In zijn Schematische Nota houdt Treub zich voornamelijk met twee vragen bezig.

[1]) in dit en volgende citaten zijn de cursiveeringen en de spatieering van den auteur gevolgd; de vermelde pagina's zijn die van het manuscript.

1e: Is een Departement van Landbouw, of zooals hij het noemde: een Agricultuur Departement, voor Ned.-Indië gewenscht?
2e: Van welken aard moet zulk een Departement dan zijn?

Nut en urgentie van een Agricultuur Departement.

Treub stelde in verband met de sedert de instelling der comptabiliteitswet periodiek optredende, maar weinig populaire discussies over departementale verkaveling, op den voorgrond, dat „de eventueele oprichting van een nieuw departement eenig en „alleen (moest) worden beheerscht en bepaald *door het daar van „te verwachten nut.* Hoe betrekkelijk beperkt ook bedoeld, en hoe „voorzichtig ook uitgevoerd, een ingrijpen in het hoofdraderwerk „der staatsmachine is steeds een handeling van genoegzame be„teekenis om er alleen en alsdan toe over te gaan, als de loop der „omstandigheden dit dringend medebrengt, en een dralen met de „invoering eener door dien loop duidelijk voorgeschreven wijziging „een onbetwistbaar nadeel aan den Staat zou berokkenen". (p. 3)

Treub was van meening, dat in een land als Nederlandsch-Indië met een overwegend agrarisch karakter, het bepleiten van het nut en de noodzakelijkheid van een Departement van Landbouw eigenlijk niet zoozeer verklaring behoefde als wel het omgekeerde, n.l. het feit, dat Nederlandsch-Indië het zoo lang zonder een dergelijk orgaan gesteld had.

Treub geeft als verklaring van de leemte drie redenen op. In de eerste plaats kwam het er voor de cultures vroeger niet zoo op aan, dank zij de geringere concurrentie, doordat er voldoende grond was en door de gunstige verhouding van het zielental der inheemsche bevolking tot de beschikbare gronden. Er bestond geen behoefte aan voorlichting. „Ook irrationeel gedreven wierp „de koloniale landbouw zeer voldoende en veelal zelfs rijke gelde„lijke vruchten af" (p. 21/2). Als tweede oorzaak noemt hij de nawerking van de Gouvernementscultures. De landbouw stond nominaal reeds onder Gouvernementssupervisie; de eigenaardige voorwaarden waaronder de Gouvernementscultures gedreven werden, waren echter geen prikkel voor het verlangen naar technische voorlichting.

In de derde plaats werd, voorzoover zich behoefte aan voorlichting vertoonde, de rol van landbouwkundig adviseur vervuld door 's Lands Plantentuin, wier ontwikkeling en activiteit onder

Treub er zeker toe heeft bijgedragen om de wenschelijkheid tot oprichting van een Departement van Landbouw in Indië eenigermate te verschuiven. (p. 21-23).

Treub was echter van meening, dat thans de tijd voor op irrationeele wijze gedreven landbouw voorbij was. „*Hoe* moet", zegt hij, „op dien veranderden toestand worden gereageerd en wat „is er te doen om de werkelijk niet gering te schatten eruit „voortspruitende gevaren te ontwijken?"

„Van het vinden en aanwenden eener goede oplossing dezer „kapitale vragen, hangt voor een zeer aanzienlijk deel de toekomst „onzer bij uitnemendheid het landbouwbedrijf uitoefenende kolonie „af." (p. 26).

Treub achtte het de taak van het Gouvernement de economische grondslagen van Nederlandsch-Indië te versterken, wat in de eerste plaats zou moeten geschieden door deskundige landbouwvoorlichting. Daarvoor was een apparaat noodig.

Treub ontwikkelde in een uitvoerig en nog steeds lezenswaardig exposé zijn agronomisch programma voor Java en de Buitengewesten, zoowel voor de met Europeesch kapitaal gedreven cultures, als die voor de inheemsche bevolking. Hij besluit:

„Wanneer men zich de moeite geeft, de punten in de voorafgaande paragraaf opgesomd en beknopt toegelicht, niet alleen „te lezen, doch te herlezen en goed te overwegen, dan schijnt het „onaannemelijk, dat men anders zou kunnen doen dan toegeven: „dat zij te zamen — het een meer, het ander minder — van voldoende groot gewicht *zijn*, en dit noodwendig nog meer zullen „*worden*, om zonder overdrijving de verklaring te wettigen, dat „hun verloop de toekomst van Nederlandsch-Indië, door de alles „overheerschende beteekenis der Agricultuur, meer dan wat ook, „zal bepalen.

„Is men, mede in het licht van het reeds eerder aangevoerde, „tot die slotsom geraakt, dan zal men, als conclusie uit de geheele „geleverde uiteenzetting, ook de noodzakelijkheid *moeten* erkennen „der oprichting van een Agricultuur-Departement, dat steeds „direct der Regeering in alle agricultuur-vraagstukken van voorlichting dient." (p. 37).

Tot dien toe kon Treub zijn adviezen aan de Regeering alleen doen toekomen door tusschenkomst van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, onder wien 's Lands Plantentuin ressorteerde. Vermoedelijk liepen zijn adviezen zelfs over twee

ambtelijke schijven, aangezien de zorg voor landbouw, veeteelt, visscherij en Boschwezen aan B.B. was toevertrouwd.

Treub achtte het een landsbelang, dat aan die administratieve onmondigheid een einde kwam en vrij baan gemaakt werd voor een verhoogde activiteit op het gebied van landbouwvoorlichting, in het bijzonder die voor de inheemsche bevolking. Daarvoor was een Agricultuur-departement noodzakelijk.

Combinatie van research-instituut en departement van algemeen bestuur.

Aan de boven geciteerde uitlatingen omtrent de wenschelijkheid van een departement van Landbouw, voegt Treub toe: „*Met dien „verstande* echter, dat dit departement NIET hebbe een administra-„tief karakter, doch dat het, geheel als dat der Vereenigde Staten, „zij: het centraal-instituut voor natuuronderzoek, in de wijdste „acceptie des woords, ten bate van den landbouw; dus, evenals „ginds: THE HIGHEST AUTHORITY ON EVERY SUBJECT CON-„NECTED WITH AGRICULTURE." (p. 37).

Treub geeft in zijn nota een overzicht van de voorziening in andere landen en koloniën. Hij rubriceert en karakteriseert deze instellingen als volgt:

„Al deze departementen te zamen, waar ook en welken naam ook dragend, „behooren tot twee GEHEEL VERSCHILLENDE categorieën. Die der „eerste categorie — waartoe verreweg het meerendeel hunner te rekenen „is — komen overeen met gewone departementen van algemeen bestuur.
„Zij hebben een predomineerend administratief karakter, al „ontbreken meer of minder technische bureaux of afdeelingen niet. De „verschillende laboratoria, proefstations en soortgelijke instellingen, die door „onderzoekingen en experimenten gegevens ten nutte van den landbouw heb-„ben te verschaffen, ressorteeren onder het departement, doch maken „er geen deel van uit. Hetzelfde geldt, als regel, voor het doen van locale „waarnemingen en het verzamelen van statistische gegevens in de onderschei-„dene gedeelten der betrokken staten zelven, en evenzoo voor de praktische „verspreiding (b.v. door middel van landbouwonderricht, demonstratie-„terreinen enz.) van de verworven ervaring en kennis.
„Het departement oefent, behalve het administratief toezicht op de er onder „ressorteerende instellingen en takken van dienst, voor zooverre mij bekend, „slechts eene meer of minder ver gaande technische contrôle en hoogstens een „soort algemeene leiding uit. Laboratoria, collecties, inrichtingen voor het „doen van wetenschappelijke proeven op agronomisch gebied enz. enz. zijn „geen onderdeelen van het departement, ten minste niet in den werkelijken „zin des woords (gevallen als die van het Observatorium te Batavia, dat eene „afdeeling heet van het Departement van Marine, zullen zich allicht ook „elders voordoen).
„Kort gezegd: het verrichten van het natuuronderzoek, het verwerven „van de gewenschte kennis, en het op praktischen weg verspreiden

„dier kennis, dit alles vormt noch de taak van het departement in zijn geheel
„noch die zijner intrinsieke afdeelingen.

„Bij die der t w e e d e categorie is juist het omgekeerde het geval.
„Daar is er van een voorzittend administratief karakter geen sprake. Integen-
„deel, de administratieve werkzaamheden — aan elk bestuurs-departement,
„hoe ook opgevat, onafscheidelijk verbonden — treden op den achtergrond
„en dienen alleen, behalve voor het waarborgen der naleving van de algemeene
„voorschriften voor het staatsbeheer, hoogstens nog als bindende schakels
„op administratief gebied tusschen de verschillende afdeelingen.
„Deze — de afdeelingen — zijn niet anders dan de laboratoria, de proefstations,
„de verzamelingen, de demonstratie-terreinen en de andere instellingen
„en takken van dienst voor de behartiging der belangen van land-, bosch-,
„tuinbouw, veeteelt enz., enz.
„H e t D e p a r t e m e n t **z e l f** is dus, boven en voor alles, het c e n-
„t r a a l - i n s t i t u u t voor natuuronderzoek, in de wijdste acceptie des
„woords, ten bate van den landbouw; zijn e i g e n t a a k is: het waar-
„nemen, experimenteeren, verzamelen van gegevens en technisch leiden der
„verschillende installaties, organisaties en diensttakken op landbouw in den
„vollen omvang betrekking hebbend. Men kan hetzelfde ook anders uitdruk-
„ken door te zeggen: het departement is op het gebied zijner werkzaamheid
„niet het k a n a a l waardoor zuiver deskundige adviezen, voorstellen,
„ontwerpen en voorlichtingen de Regeering bereiken, het is z e l f de volkomen
„competente voorlichter der Regeering." (p. 6-8).

Treub geeft dan een uitvoerige beschrijving van het Department of Agriculture te Washington, waar de voornaamste afdeelingen onder leiding stonden van personen met natuurwetenschappelijke opleiding. Dit voorbeeld stelde hij zich voor Nederlandsch-Indië ter navolging voor oogen. Zijn doel kon niet bereikt worden door de gebruikelijke departementale verkaveling waarvan het effect slechts zou zijn, dat 's Lands Plantentuin met het Boschwezen en Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst tot een nieuwe administratieve eenheid zou worden samengebracht. Het beoogde doel was z.i. alleen te verwezenlijken door omzetting van 's Lands Plantentuin zelf tot een departement, zoodat de afdeelingen van 's Lands Plantentuin de afdeelingen van het Departement zouden zijn. Daaraan konden dan als gelijkwaardige afdeelingen worden toegevoegd, b.v.: het Boschwezen, de B.V.D. en Gouvernements-Landbouwondernemingen.

In den gedachtengang van Treub zou het nieuwe Departement tegelijk zijn: natuurwetenschappelijk research-instituut en tak van algemeen bestuur en daarbij moest het eerstgenoemde element domineeren.

Treub wenschte geen departement, dat zijn voorlichting zou ontleenen aan een ander instituut of dat het richtsnoer voor het beleid zou zoeken in wetten, bepalingen, voorschriften en antecedenten, maar een agricultuur-departement, dat de fakkel der

wetenschappelijke voorlichting vooruitdragen zou, doordat het zelf geëquipeerd zou zijn op natuurwetenschappelijk onderzoek en dit element als de eerste en voornaamste taak zou beschouwen.

Omtrent de motieven, die Treub bewogen hebben zijn in den loop der jaren opgebouwde schepping geheel te laten opgaan in het ontworpen departement en 's Lands Plantentuin als research instituut niet in stand te houden als een eenheid naast of binnen het kader van het Departement, vindt men in de schematische nota verschillende belangwekkende beschouwingen. Zij komen, indien wij de uitgesproken en niet uitgesproken bedoelingen goed begrijpen, hierop neer [1]). Treub beschouwde de zorg voor het natuurwetenschappelijk onderzoek in een land als Indië, waar geen universiteiten waren, die de groote problemen konden behandelen, als een staatszaak. Tot nu toe had de Plantentuin, d.w.z. Melchior Treub, de fundamenteele uit de praktijk opkomende botanische vraagstukken voor zijn rekening genomen. Zou men den Plantentuin in stand houden als wetenschappelijk instituut naast de dynamische afdeelingen, dan bestond de kans, dat het administratieve element, waaraan Treub blijkbaar geen al te beste herinneringen had, het Departement geleidelijk zou overwoekeren, dan zou de invloed van den Plantentuin er zeker niet op vooruitgegaan zijn; dan bestond zelfs het gevaar, dat het verband tusschen het wetenschappelijk onderzoek en de praktijk verloren zou gaan; dan zou door het administratieve element op de fondsen voor wetenschappelijk onderzoek meer en meer beknibbeld worden en zou het research zijn voorsprong op de praktijk verliezen. Om dit te voorkomen wenschte Treub bij het nieuwe departement baas in huis te blijven. Het grondbeginsel van 's Lands Plantentuin, n.l. landbouwkundig advies, gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, moest ook aan het Agricultuur-Departement ten grondslag liggen. Alleen dan kon het juiste verband tusschen wetenschap en praktijk bewaard blijven, alleen dan zou de „homogeniteit", de trots van zijn instituut, bij het Departement behouden blijven.

Doch laten wij thans Treub zelf aan het woord:

„Toen in Europa de ontwikkeling van den landbouw een beroep op raad en „steun van de natuurwetenschap ging noodig maken, w a r e n overal — „aan Universiteiten en andere hoogere onderwijsinrichtingen — de bronnen „voorhanden waaruit men slechts te putten had. Geleidelijk hebben zich daar

[1]) Men vergelijke ook hetgeen Dr. J. C. Koningsberger hierover zegt in het Gedenkschrift Plantentuin p. 43.

„andere instellingen als b.v. landbouw-proefstations, van verschillenden aard „en oorsprong, ter aanvulling voor het speciale doel, bijgevoegd. D a a r „heeft een landbouw-departement, dat zelf centraal-instituut voor natuur- „onderzoek in het belang van de agricultuur zoude willen zijn, g e e n zin, „aangezien er een aantal gelegenheden zijn, die de wetenschappelijke funda- „menten verschaffen waarop maatregelen ten nutte van den landbouw te treffen, „moeten berusten.

„In Amerika verhield zich de zaak bij de oprichting van het „Department of „Agriculture" anders. De beoefening der natuurwetenschap op eenigszins „ruime schaal aan Universiteiten (die trouwens zelven lang zeer weinig talrijk „waren) en soortgelijke instellingen, is aldaar van recenten datum. Nog heden „worden de laboratoria (der Duitsche Universiteiten vooral) in Europa door „tal van jonge Amerikanen ter oefening en bekwaming in de natuurstudiën „bezocht.

„Wat voor de Vereenigde Staten van Noord-Amerika geldt — en dus ook het „ontstaan van het eigenaardige Washington'sche „Department of Agricul- „ture" v e r k l a a r t — is nog in veel hooger mate voor Nederlandsch-Indië „het geval.

„H i e r ontbraken alle werkplaatsen voor onderzoek der natuur waaruit men „gegevens ten bate der Agricultuur had kunnen ontleenen, bij ontstentenis „van hooger-onderwijsinstellingen waarvan zij een deel konden zijn. Alleen „'s Lands Plantentuin maakte vrij spoedig eene uitzondering op dien regel, „hetgeen ook voor het aanzienlijkste deel de verklaring inhoudt van de ont- „wikkelingsvlucht door deze inrichting genomen.

„Bij het stijgen der eischen van de agricultuur zal in Nederlandsch-Indië, a „fortiori, de Staat het standpunt moeten b l i j v e n innemen, dat hij zelf „heeft te zorgen voor het natuuronderzoek met het oog op den landbouw, in „eene mate aan dat stijgen der behoefte beantwoordend, o m d a t de noodige „voorlichting op andere manier eenvoudig niet te krijgen is. Het denkbeeld, „dat men hier slechts de resultaten van het onderzoek uit de Europeesche „laboratoria voor de praktijk van den landbouw zou hebben toe te passen, is „reeds zoo vaak wederlegd, dat van eene herhaling dier weerlegging kan worden „afgezien. Trouwens, de levensvoorwaarden zijn voor alle organismen in de „tropen en in Europa zoo in het oog loopend verschillend, dat men voorwaar „zelf geen natuuronderzoeker behoeft te zijn om te begrijpen, dat wilde men „de uitkomsten der studiën aan plant en dier g i n d s gedaan h i e r voor „praktische vragen tot basis gaan nemen, men zich onophoudelijk aan de „schromelijkste vergissingen zoude blootstellen. (p. 37-39).

. . . . . .

„Heeft derhalve i n E u r o p a een Landbouw-Departement, het ken- „merk van een centraal-instituut voor natuuronderzoek dragend, g e e n zin, „h i e r zoude, omgekeerd, hetzelfde gezegd moeten worden van zulk een „departement met administratief karakter. (p. 40).

. . . . . .

„Men hoede er zich v o o r a l voor 's Lands Plantentuin en bloc tot onder- „deel van het nieuwe departement te maken. Dit zoude, z o o g o e d a l s „m e t m a t h e m a t h i s c h e z e k e r h e i d, in de toekomst (en vermoe- „delijk zelfs zeer spoedig) twee gevaarlijke gevolgen na zich slepen, die elk „voor zich zouden bewerken, dat het oogmerk met de nieuwe organisatie „bedoeld n i e t werd bereikt.

„Die twee gevolgen zouden deze zijn:

„P r i m o, dat de particularistische neigingen, die ons, Nederlanders, meer „dan anderen naar het schijnt, blijvende onderlinge samenwerking zoo moeilijk „maken, zich gereedelijk in het streven zouden gaan openbaren om elk onder- „deel tot een klein afzonderlijk geheel te doen worden of blijven, ten koste „der eenheid en der van deze afhankelijke deskundige autoriteit van het de- „partement.

„Secundo, dat door het verlies dier eenheid en het geleidelijk doen „overgaan dier deskundige autoriteit op de onderdeelen, een administratief „karakter (dat men juist wenscht te ontgaan) bij het departement in zijn geheel „langzamerhand zoude optreden." (p. 51/2).

. . . . . .

„Er dient namelijk met nadruk herinnerd te worden aan de reden waardoor „'s Lands Plantentuin, naarmate de behoeften en eischen van onzen landbouw „meer natuurwetenschappelijke voorlichting gingen noodig maken, aan dat „geleidelijk toenemende verlangen op zoodanige wijze heeft kunnen voldoen „dat zelfs naijverige buren niet kunnen nalaten van die inrichting te gewagen „als van „de beste wetenschappelijke instelling in de tropen voor het verleenen „van hulp aan de agricultuur.
„Die reden is geen andere, dan dat men, van vroeger af — al ging het strijden „voor dat principe niet altijd even gemakkelijk — naast de praktische en zelfs „boven deze, de wetenschappelijke zijde der instelling heeft hoog gehouden.
„Het is ook duidelijk. Waar toch zoude — bij het in herinnering gebrachte „ontbreken van andere inrichtingen voor natuurwetenschappelijk onderzoek „in onze kolonie — de scientifieke basis — (uit weten en methode beide „bestaande) te vinden zijn geweest, om de, ons nu door onze buren benijde, „wetenschappelijke voorlichting voor den landbouw op te fundeeren?
„Die gevestigde traditie, waaraan wij een aanzienlijken voorsprong danken „boven andere kolonies, dient vóór alles in stand gehouden.
„Met ernst en nadruk wordt daarop juist aan deze plaats weder gewezen, daar, „wanneer 's Lands Plantentuin tevens Agricultuur-Departement mocht worden, „daardoor vanzelf het deel van het budget voor de zuiver wetenschappelijke „zijde bestemd, vergeleken met dat gereserveerd voor de toepassingen, nog „aanzienlijk veel geringer zoude worden dan nu.
„Dit weer zoude een streven kunnen versterken, om uitgaven voor zuiver „wetenschappelijke werkzaamheden als niet of minder gemotiveerd te „beschouwen en over het hoofd te doen zien, dat de eigenlijke natuurwetenschap „— speciaal vertegenwoordigd door de beoefening der botanie in haar „allerruimsten omvang — het fundament moet blijven." (p. 56/7).

. . . . . .

„Verliet men dit standpunt, dan zoude niet alleen de goede naam onzer kolonie, „tot welks ophouding in alle beschaafde landen, 's Lands Plantentuin, om zijne „wetenschappelijke importantie, in niet onbelangrijke mate bijdraagt, aan- „merkelijk worden geschaad; van het zuiver praktisch standpunt dezer nota „de zaak beziende, zou men tegelijk niet anders doen dan: de hen met „de gouden eieren slachten". (p. 57/8)".

Critische beschouwingen.

De Directeuren van O., E. N. en B.B. door de Regeering om advies gevraagd [1]), hadden in het succes van een samensmelting van wetenschap en administratie een hard hoofd.

Zoo zegt eerstgenoemd departementshoofd:

„Ik acht deze combinatie niet zonder bezwaar. Dat de Buiten- „zorgsche Plantentuin in de wetenschappelijke wereld een eerste „plaats inneemt, is zeker in zeer belangrijke mate te danken aan de

[1]) B.G.S. 26-8-1902, No. 294 Geheim.

„omstandigheid, dat die inrichting in de laatste 20 jaren beheerd „is door iemand, die zich op het gebied der botanie een grooten „naam heeft verworven. Daarnaast moet erkend worden, dat Dr. „Treub een buitengewoon organiseerend talent bezit. De nadruk „valt echter en behoort m.i. ook te vallen op het dienen der weten- „schap. Het zou voor deze zeer te betreuren zijn, indien door „opzettelijke bijeenvoeging van onderscheidene thans onder ver- „schillende Departementen ressorteerende technische afdeelingen „bij den Plantentuin, ten einde te zamen een afzonderlijk Departe- „ment te gaan vormen, de Heer Treub meer nog dan nu aan zijne „botanische studies onttrokken werd. En al zou ook Professor „Treub in staat blijken de voorgestelde combinatie te beheerschen, „bij zijn aftreden zou de Regeering voor een uiterst moeilijke „keuze komen te staan. Let men op de wetenschappelijke ontwik- „keling, dan zullen de beheers-eigenschappen zeer kunnen tegen- „vallen. Wordt op deze laatste meer nadruk gelegd, dan heeft men „alle kans een op wetenschappelijk gebied minder-waardigen „persoon te kiezen." [1])

De Directeur B.B. liet zich onder meer als volgt uit:

„Ik meen mij te moeten verklaren tegen de stichting van een „Agricultuur-Departement bijaldien dit — evenals in Noord- „Amerika — onder den naam van Departement, boven en voor „alles het karakter draagt van een wetenschappelijke instelling, „een centraal-instituut voor natuurwetenschappelijk onderzoek.

„Wil men een nieuw Departement oprichten, het kan, tenzij „men artikel 64 van het Regeeringsreglement ging wijzigen — „wat mij niet noodig schijnt —, niet anders zijn dan een gewoon „Departement van Algemeen burgerlijk bestuur, met *administratief „karakter*. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat bij zulk een Depar- „tement toch voor de wetenschap, het natuurwetenschappelijk „onderzoek ten bate der agricultuur, een voorname plaats kan en „behoort te worden ingeruimd.

„Ik kan niet inzien, dat een Landbouw-Departement op die „wijze ingericht, dus met administratief èn met wetenschappelijk „karakter, hier in Indië geen zin zou hebben." [2])

Hij wees er voorts op, dat het overnemen van het Boschwezen, de B.V.D. en de Gouvernementscultures onvermijdelijk een

[1]) Dir.O.E.N aan den G.G. 25-9-'02, No. 262 Geheim.
[2]) Dir. B.B. aan G.G. 27-9-'02 No. 276/A.

omvangrijke administratie zou meebrengen. „Het voorstaan van „een wetenschappelijk karakter is ook daarom niet vol te houden", zegt hij. „Ik geloof, dat er anders meer verwarring en omslag dan „nut gesticht zouden worden door het overbrengen van deze dienst-„takken."

Treub, intusschen met verlof vertrokken en met een Regeeringsopdracht om door nader onderzoek in de Vereenigde Staten en Europa zijn voorstellen nog eens te toetsen, diende vanuit Amsterdam beide departementshoofden van wederwoord [1]). Hij wees er nog eens op, dat het in Indië door gebrek aan universiteiten noodzakelijk was, „om op speciale manier te voorzien in de voortzetting „van het *zuiver* natuuronderzoek, op het gebied in quaestie, ten „einde een hechten grondslag te blijven verzekeren voor het *toege-„past* onderzoek ten bate van den landbouw."

Hij verzette zich heftig tegen de antithese „practische" en „wetenschappelijke uitkomsten". „Die tegenstelling bestaat niet", zegt hij. „Betrouwbare praktische uitkomsten *kunnen alleen „verkregen worden* DOOR TOEPASSING DER WETENSCHAPPELIJKE „UITKOMSTEN.. Dat is de cardo quaestionis."

De veelgeroemde practijk karakteriseerde Treub als „overlevering, vage empirie en eene te hooi en te gras onmethodisch en zonder voorbereiding opgedane zoogenaamde ervaring."

„De omstandigheden hebben er toe geleid", zegt hij, „dat in „Nederlandsch-Indië langer dan elders de waan is blijven bestaan, „dat natuuronderzoek voor den landbouw eigenlijk maar van pro-„blematisch nut zoude zijn."

Onder verwijzing naar de resultaten van het Agricultural Department te Washington bleef Treub bij zijn denkbeelden.

Over de wenschelijkheid van een Departement van landbouw heeft vermoedelijk in verband met de „mindere welvaarts"-agitatie, intern weinig meeningsverschil bestaan en ten aanzien van den vorm heeft de Regeering met uitzondering van den naam de voorstellen van Melchior Treub gevolgd. Bij K.B. van 28 Juli 1904 No 28 (I. Stbl. No. 380) werd het Departement van Landbouw ingesteld. Tot den werkkring behoorden behalve de practische verzorging van landbouw, veeteelt, visscherij en boschwezen: „Natuurwetenschappelijke onderzoekingen in direct of indirect

[1]) Amsterdam, 17 Maart 1903.

„verband met de teelt en exploitatie van gewassen, de visscherij,
„de veeteelt en de paardenfokkerij."
„Natuurwetenschappelijke werkzaamheden in het belang van de
„wetenschap in het algemeen."
„Bevordering van natuurwetenschappelijk onderzoek in het
„algemeen, mede door het verschaffen van werkgelegenheid aan
„onderzoekers, en het onderhouden van aanrakingen met genoot-
„schappen en instellingen."

Het Departement van Landbouw, waarvan de zetel door den aard der instelling te Buitenzorg gevestigd was, trad op 1 Januari 1905 in werking. Treub heeft het Departement geleid tot October 1909, toen hij om gezondheidsredenen moest aftreden.

Over den dagelijkschen gang van zaken in deze eerste jaren van het departement, ontbreekt ons elk bericht. Dat er critiek bestond, valt niet alleen af te leiden uit eenige geschriften [1]), maar ook uit de benoeming van Dr. H. I. Lovink tot opvolger van Treub, waarvan de bedoeling schijnt geweest te zijn, iemand te kiezen met economischen inslag en met kennis van de praktijk van het landbouwonderwijs in Holland.

Treub was door deze keuze, die een principieele afwijking van zijn opzet beteekende, bitter teleurgesteld. Hij stelde tijdens een kort verblijf in Egypte bij wijze van apologie samen een „Beredeneerd overzicht der verrichtingen en bemoeiingen met het oog op „de praktijk van land-, tuin- en boschbouw, veeteelt, visscherij „en aanverwante aangelegenheden."

In de inleiding verklaart Treub nogmaals waarom de werkzaamheden van het Departement zich hoofdzakelijk bewogen in de richting van het toegepaste natuuronderzoek. „Dit heeft," zegt hij, „daar scherp denken en logisch redeneeren nog geen gemeen goed „zijn, hier en daar tot den indruk geleid, als zoude het departement „met de economische zijde der aan zijne behandeling toever-„trouwde vraagstukken onvoldoende rekening gehouden en, in het „algemeen, niet genoegzaam het oog op de praktijk gericht hebben.

„Beide deze conclusies zijn het gevolg van oppervlakkige „beoordeeling."

Melchior Treub wenschte de publicatie van dit voor zijn opvolger samengestelde geschrift niet, „omdat die zou kunnen worden „toegeschreven aan zucht tot reageeren tegen den nieuwen koers,

[1]) S. Ritsema van Eck. 's Lands Plantentuin en het Departement van Landbouw. Koloniale Studiën, 1916-1917.

„welken de Indische Regeering met het Departement van Land-
„bouw is opgegaan en tot napleiten over eigen stelsel."

Melchior Treub overleed kort nadien. Zijn broers Hector en M.W.F. Treub voelden zich verplicht ter algemeene kennis te brengen, „hoe hij, als Directeur van het Departement van „Landbouw, zich de werking van dat Departement voorstelde en „wat hij als zoodanig deed, om door combinatie van wetenschap „en praktijk den indischen landbouw in zijn zóó verscheiden „vertakkingen te steunen en te bevorderen." [1])

Het geschrift verscheen in 1910 te Amsterdam onder den titel „Landbouw".

Lovink combineerde gedurende een jaar de functie van research-leider en Directeur van Landbouw, doch bij Besluit van den G.G. van 31 December 1910, No. 684 werd in dienst gesteld „een ambte-„naar, belast met de leiding der natuurwetenschappelijke zaken, „met den ambtstitel van directeur van 's Lands Plantentuin."

Dit beteekende echter niet herstel van den toestand van vóór 1905. Integendeel, de schepping van Melchior Treub werd in tweeën gescheurd; het researchwerk, rechtstreeks verband houdende met de cultures en den inheemschen landbouw bleef onder het Departement van Landbouw; de rest werd als „zuiver wetenschappelijk" op een zijspoor gezet en is sedert meer en meer van de praktijk vervreemd geraakt.

Wat Treub bovenal heeft willen verhoeden: het losraken van het meer algemeen wetenschappelijk onderzoek van het rechtstreeks op de praktijk gericht onderzoek, was sedert een feit geworden. De gedurende 29 jaren stelselmatig opgebouwde centralisatie en coördinatie van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Nederlandsch-Indië heeft sedert 1910 opgehouden te bestaan.

„Le couronnement de l'édifice" gelijk Treub de omzetting tot departement wel eens noemde [2]) had tevens tot ontbinding van het beroemde research-instituut geleid.

Het ligt niet op den weg van een leek in deze materie op eenigerlei wijze stelling te nemen, te minder, omdat het niet meer functioneeren van 's Lands Plantentuin als centraal instituut voor algemeene botanische onderzoekingen op heldere en voor een ieder begrijpelijke wijze uiteengezet is door Dr. V. J. Koningsberger, in een artikel in Koloniale Studiën van 1934, getiteld: „Het werk

[1]) Voorrede tot deze publicatie.
[2]) Dr. J.C. Koningsberger Gedenkschrift p. 39.

van Melchior Treub na 25 jaren". Uit het antwoord van Dr. K. W. Dammerman blijkt, dat de werkkring van 's Lands Plantentuin sedert 1910 een andere en meer beperkte geworden is [1]). Voor het formuleeren en entameeren van basisproblemen op botanisch gebied, welke veelal buiten het bestek der speciale proefstations vallen, bezit Nederlandsch-Indië sedert 1910 geen orgaan meer. Billijkheidshalve moet men hier aan toevoegen, dat ook vóór dien tijd vermoedelijk niet zoozeer de Plantentuin als wel de persoon van Treub een soort supra-instantie vormde op natuurwetenschappelijk gebied.

De bestudeering van de geschiedenis van 's Lands Plantentuin en de omzetting van dit instituut tot Departement van Landbouw, is leerrijk voor de beoordeeling van de organisatie van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Nederlandsch-Indië. Met allen eerbied voor een groot man als Melchior Treub, komt het voor, dat hij te ver gegaan is met de plaats, die hij aan wetenschap in het algemeen heeft willen toekennen in een orgaan van algemeen bestuur. In vraagstukken van beleid kan een departementshoofd zich niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, laten leiden door hetgeen wetenschappelijk juist is; ten aanzien van het wenschelijke en mogelijke moet hij zich voegen in het kader van de aangenomen staatkundige beginselen. Bovendien bedoelde Treub met wetenschap natuurwetenschap, en waarbij de botanie voorop stond, terwijl landbouwkundige vraagstukken slechts ten deele van technischen aard zijn; in niet mindere mate hebben deze vraagstukken ook een economischen en sociologischen kant. Treub was hiermede niet onbekend, al was het alleen al door hetgeen hij in Washington gezien had, maar men kan niet anders zeggen dan dat hij hier onvoldoende rekening mede heeft gehouden. Deze eenzijdigheid in den opzet heeft het Departement van Landbouw nog jaren lang aangekleefd, ook in vraagstukken van nijverheid.

Evenmin kan men zich ontveinzen, dat Treub de administratieve beslommeringen onderschat heeft. In den persoon van Treub beschikte men bij toeval over iemand met oog voor administratieve organisatie en met wetenschappelijken aanleg. Als regel zal, zooals de Directeur van Onderwijs terecht opmerkte, een dergelijke combinatie niet of hoogst zelden voorkomen en zal het vereenigen

[1]) Het werk van Melchior Treub na 25 jaar. Een antwoord aan Dr. V.J. Koningsberger. Koloniale Studiën 1935.

van wetenschap en administratie in één leiding ten nadeele van het een of van het ander strekken.

De tragiek heeft gewild, dat hetgeen Treub bovenal voorkomen wilde, n.l. het uit elkaar vallen van de verschillende takken van research en het verbreken van het verband tusschen algemeen en gespecialiseerd onderzoek, een zaak, waaraan hij zooveel gewicht hechtte, dat hij daarvoor zelfs den naam van zijn beroemd geworden instituut heeft opgeofferd, juist door de samensmelting van functies is uitgelokt.

Zijn de wederwaardigheden van 's Lands Plantentuin na de omzetting tot Departement van Landbouw een aanwijzing voor wat men met een research-instituut *niet* moet doen, daarentegen vormen de jaren 1880 tot 1904, waarin de ontwikkeling van 's Lands Plantentuin plaats had, het ideaal voor een organisatie van een nog op te bouwen instelling van wetenschappelijk onderzoek, door de bij dat instituut bereikte coördinatie van verschillende takken van onderzoek en de bekroning, welke het gespecialiseerde onderzoek vond in een instelling voor onderzoek van basisvraagstukken. In dat instituut werd tevens een samenwerking bereikt tusschen Gouvernement en particulieren. 's Lands Plantentuin was voorts het centrum voor het natuurwetenschappelijk contact met Holland en met buitenlandsche instellingen.

Het is niet de bedoeling hiermede een betoog te leveren voor een slaafsche reconstructie van het verloren gegane apparaat. Dat zou een anachronisme beteekenen. Immers, de toestanden zijn geheel gewijzigd door de ontwikkeling van de landbouwwetenschappen en de particuliere proefstations alsmede door de totstandkoming van de Medische Hoogeschool. Doch wel is het de bedoeling er de aandacht op te vestigen, dat de sluitsteen weggevallen is in de organisatie van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Indië, n.l. een centrale instantie voor het behandelen van uit de praktijk opkomende basisvraagstukken.

Professor Arisz heeft er in 1926 al op gewezen, dat het op den weg van de Overheid ligt om in deze leemte te voorzien. „Het is „de taak van de Regeering", zegt hij, „zorg te dragen, dat het onder„zoek over de fundamenteele tropische problemen plaats heeft. „In Holland zorgen de universiteiten en hoogescholen voor de „verrijking van onze kennis; in Indië bezitten wij slechts de instel„lingen van het Departement van Landbouw. Hoe vol waardeering „wij ook zijn voor het werk door de instelling, door Treub gesticht,

„geleverd, toch moeten wij erop wijzen, dat er nog groote leemten „bestaan in de organisatie van het zuiver wetenschappelijk onder- „zoek in de tropen. .... Het particuliere kapitaal heeft in de „onderzoekingen der proefstations over cultuurproblemen het „zijne tot het wetenschappelijk onderzoek bijgedragen, men mag „in redelijkheid van de Regeering verwachten, dat zij de zorg voor „het onderzoek van de algemeene botanische en landbouwkundige „tropenproblemen op zich neemt. [1])

Sedert het intreden van de crisis hebben de particuliere proefstations en het Algemeen Proefstation voor den Landbouw zoodanig moeten bezuinigen, dat veel van de grondleggende onderzoekingen noodgedwongen werden gestaakt. Dr. Beumée wees er in 1933 op, dat dit op den duur ernstige gevolgen moet hebben; dat men weldra voor vragen gesteld zou worden, die niet meer te beantwoorden zijn. [2])

Moge het natuurwetenschappelijk onderzoek in Ned.-Indië quantitatief 's Lands Plantentuin reeds lang over het hoofd gegroeid zijn, bij aandachtige lezing van Treub's Schematische Nota rijst de vraag of men in organisatorisch en wetenschappelijk opzicht niet al te zeer afgedwaald is van de beginselen door dezen geleerde boven alles hoog gehouden.

Slechts één bezwaar mag men hebben tegen het bewonderenswaardige werk van Melchior Treub, n.l. dat het wellicht te veel gebouwd was op de singuliere gaven van één man, wat in Indië als regel een hachelijke zaak is.

Voor het opvangen van de discontinuïteit tengevolge van personenwisseling, heeft Indië een speciale voorziening noodig, wil men in organisatorische vraagstukken slagen. Men zal moeten komen tot coördinatie in de verschillende takken van onderzoek en weer een centraal instituut voor algemeen natuurwetenschappelijk onderzoek in het leven moeten roepen, werkend volgens een programma ontleend aan de behoefte van de praktijk, onder directie van belanghebbenden en deskundigen en met inachtneming van een rationeele taakverdeeling tusschen Indië en Holland.

[1]) Prof. Dr. W. H. Arisz: Wetenschappelijke organisatie en toekomst der rubbercultuur in Ned.-Indië; voordracht op Zaterdag 12 Juni 1926 gehouden voor de Maatschappij ter bevordering van natuurkundig onderzoek in de Nederlandsche Koloniën te Amsterdam.
Afgedrukt in „De Bergcultures", Eerste jaargang 1926 (dl. I), aldaar p. 96-97.

[2]) Dr. J. G. B. Beumée: Proefstationswerk in crisistijd. Overgedrukt uit Verslag 13e Bijeenkomst van de Vereeniging van Proefstation-Personeel 1933.

EEN ECONOMISCHE FACULTEIT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR W. ALONS

De vraag is niet nieuw.

Zij is o.m. aan de orde gesteld in het rapport van de commissie „tot bestudeering van de toekomstige ontwikkeling van het hooger onderwijs in Nederlandsch-Indië". En nog onlangs is in dit tijdschrift de stelling geponeerd, dat het voor de economische toerusting van Ned.-Indië gewenscht is, dat spoedig worde overgegaan tot de instelling van een handelsfaculteit, waar economie, statistiek en bedrijfsleer gedoceerd worden. [1])

I.

Er zijn in Ned.-Indië vele voorstanders van uitbreiding van het Hooger Onderwijs ter wille van dat onderwijs zelf.

Voor hen is primair, dat de gelegenheid worde geopend om vorming te ontvangen „tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt is", gelijk het eerste artikel van de hoogeronderwijs-ordonnantie dat uitdrukt.

Daartegenover staan zij, die allereerst een antwoord wenschen op de vraag of wetenschappelijke vorming op bepaalde gebieden

[1]) Dr. W. F. M. Mansvelt:
„Het economisch onderzoek in Ned.-Indië".

naar op de practijk gerichte behoefte in het eigen land behoort te geschieden, omdat direct en nauw contact met het gebied van waarneming geboden is.

Onder hen, die de eerste opvatting huldigen, wordt vaak meer de nadruk gelegd op de cultuurwaarde van beoefening der wetenschappen onafhankelijk van overigens niet ongewenschte nuttigheid. Zij zien in de wetenschap het „licht" der beschaving, dat de universiteit tot taak heeft van geslacht tot geslacht over te dragen. Er wordt een principieel verschil gemaakt tusschen een „universiteit", die het brandpunt der wetenschappen moet zijn, en een „hoogeschool" die slechts hoogere vakopleiding geeft, waar van de wetenschap wel geprofiteerd, doch deze nauwelijks gevoed of ontwikkeld wordt. Mocht men in hoogescholen moeten vervallen, dan behoort daar een ruime cultuurwetenschappelijke onderlaag gelegd te worden, zelfs filosofie en dergelijke acht men wel op hun plaats. Aldus zal deze wetenschappelijke instelling haar taak als cultureel centrum behartigen en daarbij het individu waarlijk geestelijke ontwikkeling brengen.

Onder de tweede groep scharen zich de meer nuchtere practici, die het hooger onderwijs beoordeelen naar het nuttig effect, dat daarvan in de maatschappij kan worden verwacht. Zij verdedigen bekwaming tot die practische vaardigheid, waarvan de maatschappij gediend is en kennis van die hulpwetenschappen of technieken welke den gestudeerde te pas kunnen komen. Voorts wordt een rationeele opzet der studie bepleit, zoodat met het geringste verlies aan tijd en energie de voor de examens geëischte kennis wordt verkregen. Leergangen, die zich hierop niet toeleggen, worden veelal als overbodige „luxe" beschouwd. Het bereiken van het eindresultaat van de studie: het afleggen van het examen, waaraan men zijn bevoegdheden ontleent, wordt op den voorgrond geplaatst.

Toch behoeft hier niet direct van een beginselstrijd sprake te zijn; de zaak is meer deze, dat bij den een de naaste doelstelling van meer practischen aard is, zonder dat men de oogen wil sluiten voor de mogelijkheden, welke in een verder stadium voor de beoefening der wetenschap zijn weggelegd, terwijl de ander dit verder liggend doel gaarne voorop zou stellen.

II.

Ik geloof, dat de historie de practici gelijk geeft; de ontwikkeling van het hooger onderwijs is in vele landen ten nauwste verweven met den economischen groei.

Dit kwam wel zeer sterk tot uitdrukking bij de geschiedenis der in 1898 opgerichte Weensche exportacademie, die *„bei tunlichster Beschränkung der Theorie"* [2]) moest voorzien in een practische opleiding ter bevordering van den buitenlandschen handel. Deze met zoo bij uitstek practische doelstelling opgerichte academie werd reeds betrekkelijk kort na haar oprichting in meer wetenschappelijke richting uitgebouwd; in 1919 vond zij haar voortzetting in de Hochschule für Welthandel, die tot taak had „der wissenschaftlichen Lehre und Forschung auf den Gebieten des Handels und der Weltwirtschaft und daneben auch der Pflege der Auslandskunde eine Stätte zu bieten". In het bijzonder een harer Professoren — Hellauer — is beroemd geworden door zijn wetenschappelijke verhandelingen over de organisatie en de techniek van den wereldhandel.

Komt de hiervoor bedoelde samenhang niet overal even duidelijk uit, nochtans is veelal wel aantoonbaar, dat in de practijk gebleken behoeften niet toevallig coïncideeren met maatregelen op het gebied van het hooger onderwijs.

In de ontwikkeling der Engelsche hoogescholen is het niet moeilijk den stimulans der industrialisatie te onderkennen, die immers in Engeland haar bakermat vond. Hier volgen enkele data ter illustratie. In 1851 de oprichting door het Royal College of Science en de Royal School of Mines van een, in verbinding met het Museum voor practische geologie geleide, Technische School; in 1907 ontstond hieruit het Imperial College of Science and Technology. Voorop stond hierbij het scheppen der mogelijkheid van gespecialiseerd onderricht, doch ook van uitgebreide onderzoekingen voor de verschillende takken van wetenschap, in 't bijzonder in hun toepassing op de industrie, terwijl uit dezen tijd mede dateert de meerdere belangstelling voor bedrijfseconomische vakken.

Een gelijksoortige ontwikkeling valt te aanschouwen in de Vereenigde Staten van Amerika.

Gedurende een groot deel der 19e eeuw werden alle aandacht en energie hier in beslag genomen door de industrie, welker opbouw

[2]) Niklisch, „Handwörterbuch der Betriebswirtschaft", waaraan ook de verder geschiedkundige bijzonderheden zijn ontleend.

noodzakelijk was om de rijke grondstofvoorraden dienstbaar te kunnen maken aan de ontwikkeling van het land. Er moesten wegen en spoorwegen worden aangelegd, kanalen gegraven, schepen gebouwd. Immers, zonder deze zouden de natuurlijke rijkdommen — de ertslagen, de uitgestrekte voor landbouw geschikte vlakten en de wouden — niet tot hun recht kunnen komen.

Het behoeft niet te bevreemden, dat in dezen tijd van opkomende en staag groeiende industrieele activiteit de aandacht zich voornamelijk concentreerde op technische vervolmaking van het productieproces. Om over een voldoend aantal technici te kunnen beschikken moest men zich aanvankelijk behelpen met import uit Europa, doch tegelijkertijd werden maatregelen genomen om in de toekomst in eigen behoeften te kunnen voorzien; in 1824 werd het eerste College of Engineering opgericht, weldra door meerdere technische hoogescholen en daarna ook door instituten voor landbouwkundige opleiding gevolgd.

Eerst tegen het eind der 19e eeuw — toen het productie-apparaat voorloopig voldoenden omvang had verkregen — ontstond ook eenige belangstelling voor de organisatie van handel en bankwezen. Daarvan getuigt de oprichting in 1881 van de Wharton School of Commerce and Finance; deze school heeft evenwel langen tijd het monopolie gehad — het duurde nog geruimen tijd voor ook de universiteiten het belang der opleiding in deze richting inzagen.

III.

Met deze voorbeelden moge worden volstaan.

Voor Nederlandsch-Indië is een parallel met de besproken landen bezwaarlijk te trekken. Reeds hierom is dit niet goed mogelijk, omdat dit land nimmer afhankelijk is geweest van opleiding in het eigen land, doch steeds heeft kunnen putten en ook nu nog put uit den geregelden toevoer der universiteiten in het Moederland.

Heeft derhalve vergelijking van den geheelen loop der historische ontwikkeling hier met die van elders weinig zin, wel is er een enkel aanknoopingspunt, dat tot de overweging dringt, of wellicht ook in Ned.-Indië thans een stadium is bereikt, waarop het hooger onderwijs het economisch onderricht in zijn program zal moeten opnemen.

De industrialisatie heeft ook op Java haar intrede gedaan. Bevordering daarvan staat in het urgentieprogram der Regeering.

Zij wordt nagestreefd allereerst door technische voorlichting, doch naarmate duidelijker omlijnd de mogelijkheid van stimuleering wordt onderkend, ontstaat ook de noodzaak van intensievere bemoeiing. Allerhande kwesties zijn daarmede annex; credietverstrekking, onderzoek naar organisatie- en uitbreidingsmogelijkheid van den afzet. Het behoeft geen betoog, dat voor een goed volbrengen van de hier liggende taak niet alleen op de centrale bureaux, doch ook in de peripherie beschikt moet kunnen worden over personeel met economisch en bedrijfs-economisch inzicht.

Verschillende particuliere ondernemingen hebben gelijke behoefte aan economisch geschoold personeel. De positie van sommige distributeurs is den laatsten tijd grondig gewijzigd; zij zijn financiers geworden van kleine en middel-groote fabrieksbedrijven, van welker producten zij de afzetverzorging op zich hebben genomen. Ook zij moeten voor een doelmatig beheer kunnen beschikken over menschen met vooral bedrijfseconomische ervaring.

Hiermede is beknopt de behoefte geschetst, ontstaan door recent tot ontwikkeling gekomen factoren.

IV.

De behoefte aan *algemeen*-economische scholing bestaat reeds zeer lang.

Zoo neemt de Volkscredietbank, die van haar personeel een grondige kennis moet eischen van de inheemsche maatschappij, een sociaaleconomisch dienstexamen af in de volgende vakken:

a. Geschiedenis en werkwijze van het volkscredietwezen,
b. Economie der inheemsche samenleving,
c. Agraria en adatrecht,
d. Coöperatie.

V.

Voorts mag niet worden voorbijgezien, dat centraal geëntameerde onderzoekingen ten aanzien hunner betrouwbaarheid veelal afhankelijk zijn van in de desa door bestuursambtenaren verzamelde gegevens; hier moet gearbeid worden met oordeel des onderscheids, met begrip ook van het doel, waarvoor gegevens zijn gevraagd.

Op dit economisch onderzoek — de wijze waarop het tot nu toe is georganiseerd en de mogelijkheden, die bij het bestaan eener

economische faculteit zouden worden geboden — moge hier nog met een enkel woord nader worden ingegaan.

Gevoeglijk kan daarbij als uitgangspunt worden genomen de in 1902 ingestelde „Mindere Welvaarts Commissie", die in uitvoerige verslagen het resultaat heeft samengevat van haar enquête naar den welvaartstoestand der inheemsche bevolking van Java en Madoera.

Daarvóór hebben economische onderwerpen slechts incidenteel object van onderzoek uitgemaakt.

In 1904 — hetzelfde jaar waarin aan het Volkscredietwezen het aanzijn werd gegeven — verschenen de „Koloniaal-economische bijdragen", waarin de volgende in opdracht der Regeering samengestelde rapporten werden gepubliceerd:

I „De economische toestand van Java's bevolking", door Mr. C. Th. van Deventer;
II „De financiën van Ned.-Indië", van de hand van Dr. E. B Kielstra;
III „Beschouwingen en voorstellen ter verbetering van den economischen toestand der Inlandsche bevolking op Java en Madoera" door Mr. D. Fock.

Een jaar later kwam het Departement van Landbouw tot stand, waarvan als voornaamste welvaartsdienst de Landbouwvoorlichting moet worden genoemd. Wel bezat dit Departement ook een afdeeling Nijverheid en Handel, doch toen ontplooiing van meerdere activiteit op het gebied der industrialisatie aan de orde kwam, werd daartoe toch weer een commissie in het leven geroepen tot ontwikkeling van de fabrieksnijverheid.

In 1920 werd nogmaals een onderzoek ingesteld naar den economischen toestand der inheemsche bevolking op Java en Madoera door Dr. W. Huender en in 1926 een onderzoek naar den belastingdruk op de Inlandsche bevolking door J. W. Meyer Ranneft en Dr. W. Huender.

Uit dit zeer onvolledig overzicht blijkt reeds voldoende, dat er groote belangstelling voor economische vraagstukken was levendig geworden, doch tevens, dat in de onderzoekingen continuïteit en samenhang ontbraken.

Als uitvloeisel der behoefte aan coördinatie op het gebied van den economischen research-arbeid werd in 1922 het Centraal Kantoor voor de Statistiek opgericht, terwijl voorts in 1926 door de instelling van de „Kleine Welvaarts Commissie" de zoo zeer ge-

wenschte interdepartementale samenwerking werd tot stand gebracht voor onderzoek, de volkswelvaart betreffende.

Toen de crisis vele nieuwe vraagstukken aan de orde stelde, was het weder een commissie, aan welke de behandeling daarvan werd opgedragen: de economische commissie.

De kleine welvaartscommissie is inmiddels opgeheven, terwijl de economische commissie de oprichting van het Departement van Economische Zaken slechts kort heeft overleefd.

Met de oprichting van dit Departement werd welbewust naar centralisatie van het economisch beleid gestreefd. Algeheele centralisatie zal echter moeilijk bereikbaar zijn; ook andere diensten, niet ressorteerende onder het Departement van Economische Zaken, zullen aanraking blijven hebben met beleidsvraagstukken op economisch terrein.

Zoo zal er noodzaak blijven bestaan van overleg en contact tusschen allen, die op het gebied der welvaartszorg een leidende functie bekleeden.

Uiteraard zal dit contact grootere waarde hebben, indien het niet incidenteel wordt gelegd, doch zijn belichaming vindt in een meer permanente organisatie.

Dit heeft een tweeledig nut.

In de eerste plaats zal het geregeld contact leiden tot een beter overzien van maatregelen, die bij diverse diensten in overweging zijn en tot beter verstaan der daarbij betrokken belangen.

In de tweede plaats zal aldus een instantie worden geschapen, die het initiatief kan nemen tot onderzoekingen en waarnemingen, die tot nu toe òf slechts incidenteel werden ondernomen, òf zelfs geheel bleven liggen, doordat hun omvangrijkheid een struikelblok was om iemand daarvoor den tijd te doen vinden.

Zal van zulk interdepartementaal samenwerken blijvend resultaat worden verwacht, zoo is voortdurende medewerking gewenscht van een wetenschappelijke instantie, die uit den aard van haar werkkring ook is aangewezen bij de uitvoering der te entameeren onderzoekingen leiding te geven.

Die leiding nu zou kunnen worden gevonden in de hoogleeraren van een economische faculteit. Voorshands wordt hierbij gedacht aan een instelling als het „Department of Commerce" van de Birminghamsche universiteit, die jaarlijks onder leiding van een der professoren aan een aantal studenten een onderzoek opdraagt van een bepaald industrieel probleem.

VI

In Indië is men welbewust den weg opgegaan van voorziening van de Indische samenleving zooveel mogelijk door eigen arbeidskrachten. De opleiding bij het hooger onderwijs heeft in den aanvang bij sommige abituriënten tot eigenaardige moeilijkheden aanleiding gegeven: niet alles bleek goed verteerbaar. De leerstof bleek soms slechts tijdelijk in het bewustzijn te zijn opgenomen, waarop terugval in het oorspronkelijke Inheemsche denken volgde. Soms ook bleek overdreven waarde aan het geleerde te worden gehecht, gepaard gaande met miskenning van de qualiteiten der menschen uit het ouderlijk milieu. Maar men zal moeten erkennen, dat sommigen resultaten bereikt hebben, die voor die der Westersche collega's niet behoeven onder te doen. Als er een tweede gestudeerd geslacht op zal staan, zullen de kinderziekten der hoogere opleiding wel tot het verleden behooren, terwijl de zeer veel grootere *selectie* onder de Inheemschen naar verhouding de natuurlijk begaafden meer naar voren kan brengen.

Pleegt men gewoonlijk het ,,traditioneele" Oosten te stellen tegenover het ,,rationeele" Westen, bij het Hooger Onderwijs moet men naar sommiger oordeel erkennen, dat ook het Westen in veel tradities, niet all even doelmatig, bevangen is, waarvan het zich niet kan losmaken. Deze uiten zich in de antiquarische inrichting van het Hooger Onderwijs en het ontbreken van voldoende selectie onder de — zeer vele — studenten. Indië kan met alles nieuw beginnen en heeft eigen wegen gezocht. Zoo wordt de juridische opleiding in Batavia wel beter dan die in Leiden geoordeeld, omdat het onderwijs veel volledíger is, moderner is opgezet, de stof beter verdeeld en ook omdat de studie geheel is ingesteld op de behoeften van den Inheemschen scholier. Het valt te betreuren, dat velen, die in Batavia niet direct kunnen slagen, te Leiden hun studie voortzetten, waar de studie bezwaarlijk zonder repetitoren tot een goed einde te brengen is, het persoonlijk contact tusschen hoogleeraren en studenten kan hier slechts zeer sporadisch zijn.

VII.

In hoever is thans economische studie aan de Rechtshoogeschool mogelijk ?

Het vak staatshuishoudkunde vormt een bescheiden onderdeel van de voor alle juristen verplichte examens. Ruimer beoefening

is mogelijk in het vijfde studiejaar. Het doctoraal examen derde gedeelte, wordt namelijk gesplitst in vier richtingen:
1) tot en met 3) juridische richtingen; 4) sociologisch-economische richting. Deze laatste omvat:

a. de staathuishoudkunde;
b. de statistiek;
c. de instellingen van den Islam;
d. de beginselen van het volkenrecht,
e. bovendien minstens één der navolgende vakken, ter keuze van den candidaat:

1. de sociologie;
2. economische geschiedenis;
3. sociale aardrijkskunde;
4. geschiedenis van Ned.-Indië;
5. de leer der financiën;
6. wijsbegeerte van het recht;
7. eenig ander vak, door den candidaat onder goedkeuring der Faculteit gekozen.

Uit het bovenstaande blijkt, dat bij de vierde studierichting wel gesproken kan worden van juristen met een bescheiden economische oriënteering, doch niet van economen. Het accent blijft vallen op de voorafgaande vierjarige rechtsstudie.

VIII.

Het is ook zeer de vraag of de economische wetenschap als aanhangsel van een rechtsfaculteit wel tot bloei kan komen; zij zal hier altijd min of meer hulpwetenschap zijn.

Economie en recht vormen twee geheel verschillende sferen van wetenschap.

Teneinde hier niet te diep op in te gaan, moge worden volstaan met een citaat uit een artikel van Prof. Pirou in het onlangs verschenen jubileumnummer van de Revue d'économie politique:

„Cette divergence de nature s'accompagne d'un contraste de méthode. La méthode favorite des juristes est la déduction. En présence d'une difficulté donnée, l'esprit juridique consiste à rechercher quelle solution découle de la combinaison des principes et des textes. Plus particulièrement quand il s'agit de la formation de l'avocat, la qualité principale que l'on s'attache a développer en lui est une certaine subtilité d'esprit, qui permettra d'apercevoir

rapidement, et d'ajuster harmonieusement, les arguments et les raisonnements grâce auxquels pourra être présenté et défendu de la manière la plus efficace l'intérêt dont il a la charge. N'hésitons pas a déclarer qu'un tel art demande plus d'habileté que de bonne foi, plus d'aptitudes à la déduction que de patience dans l'observation et de scrupule dans l'affirmation. Et c'est dire que les qualités qui font le bon juriste ne sont pas nécessairement celles qu'on exige du savant. En fait, parmi les spécialistes des disciplines juridiques, seuls les historiens se rapprocheraient des hommes de science, par la nature de leurs études et la forme de leur esprit, par le caractère non utilitaire de leurs recherches, par le relativisme de leurs analyses, par la préférence qu'ils donnent à l'observation prudente sur la construction hardie. Aussi bien, les juristes purs ont-ils souvent la même défiance des historiens que des économistes. Non pas, bien entendu, qu'ils jugent nécessairement illégitimes ou stériles les études historiques ou économiques. Ils soutiennent simplement que, dans la préparation du jurist, l'histoire et l'économie politique ne peuvent être placées au premier plan, parce qu'elles formeraient des esprits trop scrupuleux et trop critiques, tout en nuances et en hésitations, alors qu'il faut au juriste une haute dose de dogmatisme."

Economie en recht hebben wel een groot raakvlak gemeen; daar waar het ruilverkeer en het burgerlijk- en handelsrecht, waar volkshuishouding en staats- en administratief recht elkaar beroeren.

Wij denken ons de economische opleiding dan ook niet gespeend van juridische vakken. Kennis van privaatrecht kan niet worden verwaarloosd, omdat de juridische vorm, waarin de economische activiteit zich openbaart, niet zonder belang is en met name de inhoud van het verbintenissenrecht den econoom niet vreemd behoort te zijn. Ook aan het publiek recht zal hij eenige aandacht moeten schenken. Mits de zelfstandigheid van de economische studie gewaarborgd blijft, lijkt het ons zeer goed mogelijk, dat eenige propaedeutische vakken voor juristen en economen gemeenschappelijk gegeven worden.

X.

In het jaarboekje 1936 der Rechtshoogeschool wordt vermeld, dat op het einde van het jaar 1934 het aantal studenten 350 bedroeg, als volgt naar den landaard verdeeld:

83	Europeesche
199	Inheemsche
68	Chineesche
350	

Het aantal afgestudeerden verliep tot eind 1933 als volgt:

	Inheemschen	Andere landaarden
1928	1	1
1929	2	2
1930	—	5
1931	5	3
1932	6	4
1933	8	6

Daar de Inheemsche studenten thans het talrijkst vertegenwoordigd zijn aan de Rechtshoogeschool en aangezien mij van deze groep de meeste gegevens ter beschikking staan, worden de hier volgende beschouwingen tot hen beperkt, waarmede uiteraard niet gezegd is, dat het eventueel tot stand komen eener economische faculteit voor andere landaarden van geringere beteekenis zou zijn.

Uit onderstaande opgave van de tot October 1936 aan de Rechtshoogeschool afgestudeerde Inheemschen blijkt, dat voor de sociaal-economische studierichting in haar tegenwoordigen vorm slechts matige belangstelling bestond.

Jaar	Privaatr.	Staatsr.	Strafr.	Soc. Ec.
1928	1			
1929	1		1	
1930				
1931	5			
1932	5		1	
1933	6	2		
1934	3	1	1	
1935	6			1
1936	4	3	1	1
	31	6	4	2

Hier volgt voorts een staat van de sinds 1928 in Nederland en Batavia afgestudeerde Inheemsche juristen. Daaruit blijkt, dat van de 134 afgestudeerden 77 een positie verwierven, waarvoor juridische opleiding absoluut vereischte was.

Voor een deel der overige functies mag ongetwijfeld worden aangenomen, dat economisch geschoolden daarvoor beter geschikt zouden zijn geweest dan juristen; van vele producten van wetgeving ligt de ratio op economisch terrein, zoodat voor een juist formuleeren van begrippen medewerking van economen van meer belang is dan die van juristen.

Uit het overzicht blijkt voorts, dat de laatste jaren het aantal dergenen, die bij den bureaudienst of in andere betrekkingen een bestaan vinden, relatief belangrijk stijgende was.

DOOR INHEEMSCHE JURISTEN BEKLEEDE FUNCTIES.

jaar van afstudeeren	bij het Gouvernement				bij de locale ressorten	bij de zelfbesturen	particulier		functie onbekend dan wel werkloos	totaal
	rechterlijke macht	B.B.	depart. e.a. kantoren	andere functie			advoc. en/of proc.	andere part. functie		
1918	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
1922	1	—	—	—	—	—	3	—	—	4
1923	6	—	—	—	—	—	1	—	—	7
1924	—	—	—	—	—	—	4	—	—	4
1925	4	—	1	—	2	—	3	—	2[1])	12
1926	4	—	1	—	—	—	1	—	—	6
1927	3	—	1	—	—	—	4	—	—	8
1928	4	—	1	—	—	—	—	—	—	5
1929	2	—	—	—	—	3	—	—	—	5
1930	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
1931	4	1	2	—	—	—	3	—	—	10
1932	1	—	1	—	1	3	4	—	1[2])	11
1933	—	—	4	—	1	1	8	2	—	16
1934	1	4	2	—	1	1	6	1	1	17
1935	2	3	2	1	—	1	3	—	4	16
1936 t/m Oct.	2	—	3	—	—	1	1	2	2	11
Totaal	34	8	18	1	5	10	43	5	10	134

[1]) van wie 1 geïnterneerd en 1 overleden.
[2]) overleden.

XI.

Het kan de bedoeling dezer notities niet zijn, in concreto aan te geven, hoe aan de Rechtshoogeschool een economische faculteit zou kunnen en moeten worden georganiseerd.

In de lijn van het voorgaande betoog ligt wel, dat de opzet niet groot behoeft te zijn; de mogelijkheid van uitbouw, wanneer daaraan behoefte blijkt te bestaan, is steeds aanwezig.

In April 1913 vormde zich te Rotterdam een comité beoogende de oprichting van een Nederlandsche Handelshoogeschool. In de memorie, door dit comité verspreid, werd o.m. gezegd:

„De studietijd zal als regel niet langer dan twee jaren mogen duren, opdat de studenten niet te laat in de practijk zullen komen en nog gelegenheid zullen hebben een tijdlang naar het buitenland te gaan."

In 1915 volgde echter reeds de instelling van het doctoraal examen en sindsdien zijn de studiemogelijkheden steeds verder uitgebreid.

XII.

Bij de opening der Rechtshoogeschool heeft Prof. Scholten eenige leerrijke opmerkingen gericht aan het adres van hen, die in het Hooger Onderwijs het middel zien om de Westersche cultuur naar hier over te planten. „Een cultuur is een zoo gecompliceerd samenstel van factoren, van religieuzen, zedelijken, wetenschappelijken, aesthetischen aard, zij is zoodanig gebonden aan historische en economische mogelijkheden, dat zij nooit in haar geheel kan worden overgeplant en evenmin na een tijd van verslapping weder uit het verleden opgewekt. Het is mogelijk, dat de historicus achteraf constateert, dat het eene volk aan het andere een cultuur heeft gebracht of dat een slapende beschaving na eeuwen rust weder is opgebloeid, maar dan is dat het resultaat van een groei van jaren. De eigenlijke strevingen der menschen hebben concreter doel. Stellen zij zich zooiets als schepping van een nieuwe cultuur voor oogen, dan verloopen zij in algemeenheden en bereiken niets."

Het is goed, ook de doelstelling van hooger economisch onderwijs in Nederlandsch-Indië zoo concreet mogelijk te zien. Daartoe moge ik tot slot het gezaghebbende woord van Prof. Rist laten volgen.

„A aucun moment il n'a été plus nécessaire, dans un monde ou les intérêts matériels tiennent une si grande place, et où d'ailleurs un minimum de bien-être est la condition même des progrès moraux et intellectuels, de former des esprits capables, en dehors de toutes considérations politiques ou même exclusivement nationales, de constater les faits et d'en analyser les enchainements.

C'est là le but de l'enseignement économique. Il n'a pas pour objet d'inculquer des doctrines ou de prêcher des dogmes. Il doit avant tout cultiver des intelligences. Il est chargé d'approvisionner les jeunes gens, non pas d'un certain bagage d'idées toutes faites, *mais de méthodes d'observation et d'analyse leur permettant de constater exactement les événements et les phénomènes* et de débrouiller les influences réelles qui les déterminent. Cette formation des esprits exige moins l'emploi des livres que l'apprentissage de l'observation, moins un docile assentiment à des affirmations même autorisées, qu'un esprit critique éveillé, et surtout l'habitude systématique de s'abstraire des suggestions sentimentales nées de l'ambiance sociale, et des bruits toujours plus assourdissants de la place publique." (Revue d'Economie politique, 1937 blz. VII).

DE DALING VAN DE AMBTENAARSSALARISSEN IN DE PERIODE 1929—1938

DOOR Dr Ir H. M. J. HART

Inleiding.

Het artikel betreffende „De daling van de kosten van levensonderhoud van ambtenaarsgezinnen te Batavia" [1]) heeft het nadeel gehad juist te zijn verschenen, toen door de depreciatie van den gulden de kosten van levensonderhoud begonnen te *stijgen*. Het gevolg hiervan is geweest, dat deze publicatie zoowel in de vakvereenigingsbladen als in de couranten ernstig is aangevallen en becritiseerd. [2])

Aangezien het in het bestek van Koloniale Studiën niet wel anders mogelijk is, zijn wij verplicht ons te beperken tot een korte weerlegging van de voornaamste punten van deze critieken. Hierbij moge worden opgemerkt, dat mijn artikel — en waarschijnlijk daardoor is dit een van de voornaamste punten van critiek geworden — beknopt en gedeeltelijk zelfs globaal was in de bespreking en de berekening van de daling van de ambtenaarssalarissen in de periode 1929—1936. Een duidelijker en wat uitvoeriger uiteenzetting op dit punt komt mij daarom voor belangrijker te zijn dan een weerlegging van de vele detailcritiek.

[1]) Sedert verschenen als Korte Mededeeling No. 6 van het Centraal Kantoor voor de Statistiek.

[2]) Verwezen moge worden naar: Indië, Orgaan van de Associatie van Vereenigingen van Academici en haar leden (o.a. in de nummers van 5 Nov. en 19 Nov. 1936); het Katholiek Schoolblad van Nederlandsch-Indië (23 Oct. 1936, pg. 178 en van 27 Nov. 1936, pg. 241); De Postbond van 1 Nov. 1936; De School van 6 Nov. en 20 Nov. 1936.

Hoezeer ook andere dan de reeds aangehaalde critieken gedachten bevatten, die een bespreking waard zijn, zal ik mij toch in hoofdzaak beperken tot deze en tot de critiek van den Heer Koch, secretaris van het Verbond van Overheidsdienaren. [3]) De Heer Koch behandelt in zijn artikel in hoofdzaak 3 punten: 1e. de onmogelijkheid om de indexcijfers van de kosten van levensonderhoud te gebruiken voor de vergelijking der reëele salarissen, 2e. de „fouten" door mij in het budgetonderzoek en in mijn artikel gemaakt, 3e. de zeer groote achteruitgang der ambtenaarssalarissen in bijzondere omstandigheden.

§ 1. DE BETEEKENIS VAN DE INDEXCIJFERS VAN DE KOSTEN VAN LEVENSONDERHOUD.

De Heer Koch begint zijn uiteenzetting met enkele citaten uit het „Handwörterbuch der Staatswissenschaften", waarmee hij wil aantoonen, dat men de waarde der statistische methode niet moet overschatten, dat het gebruik van statistisch materiaal als grondslag voor en rechtvaardiging van een salarispolitiek „natuurlijk" „vollends verfehlt ist" en dat de representatieve methode in het statistisch onderzoek, naast enkele voordeelen, bijv. wat betreft onkosten en snelheid van verwerking, eigenlijk niet gebruikt mag worden voor „selbständige Erhebungen, die eigentlich mit Hilfe der statistischen Methode, durchgeführt werden sollten". Hierna volgt een passage over de groote „omzichtigheid", waarmede statistisch materiaal „moet worden gehanteerd" en dat: „wie hier een conclusie van algemeene geldigheid uit trekken wil, zal deze terdege aan de werkelijkheid zelve hebben te verifieeren". „Per saldo is het de realiteit aan welke zij zelf (d.w.z. de statistische gegevens) op hun juistheid gemeten moeten worden." „Zij bevestigen de realiteit niet, maar de realiteit bevestigt hun juistheid".

Statistische waarneming is waarneming van feiten, dat wil zeggen van de realiteit. De werkelijke beteekenis van de aangehaalde zinsneden kan dus slechts zijn te zeggen, dat de statistische waarneming onjuist of onvolledig is geweest. Nu trof het mij bij lezing van de citaten van den Heer Koch uit het „Handwörterbuch", dat daarin de z.g. representatieve methode in de statistiek eigenlijk als onbruikbaar of in ieder geval als minder juist wordt voorgesteld. Dit

[3]) Zie: D.M.G. Koch, Crisiswinst? Koloniale Studiën, 1937, Aflevering 1 pg. 63.

zou beteekenen, dat alle statistieken, welke door „sampling" zijn verkregen, dus bijv. alle prijsindices minderwaardig zouden zijn, een uitspraak, die zelfs voor economen als Hayek en Mises wel heel ver zou gaan. Het artikel in het „Handwörterbuch" is echter geschreven door Professor Zahn, directeur van het Beiersche Bureau voor de Statistiek en Voorzitter van het Internationale Statistische Instituut, waarvan bekend is, dat hij een ander inzicht heeft. Het citaat bleek dan ook bij contrôle niet volledig. Wel heeft de Heer Koch de voordeelen der geringe onkosten, gemakkelijker medewerking en sneller publicatie gereleveerd, maar de grootste voordeelen, die Zahn opnoemt, zijn weggelaten: „*Ausserdem ermöglichen sie ein tieferes Eindringen in die Materie.* Wenn es überdies weniger auf die Gesamtzahlen, sondern mehr auf Mittelwerte ankommt wie meist für wissenschaftliche und Vergleichszwecke, kann die representative Methode theoretisch als wirklicher Ersatz einer Vollerhebung angesehen werden, zumal mit Hilfe des Gausschen Fehlergesetzes die Zulänglichkeit der Zahl der ausgewählten Fälle bis zu einem hohen Grade von Genauigkeit festgestellt werden kann".

Het citaat is door zijn onvolledigheid dus onjuist, hetgeen een verkeerden indruk moet wekken. Professor Zahn heeft de bruikbaarheid van de indexcijfers van de kosten van levensonderhoud elders [4]) uitvoeriger behandeld en het is zeker de moeite waard uit dit artikel enkele passages te citeeren.

„Im allgemeinen behandelt man den Lebenskostenindex ähnlich wie das Barometer. Bei schönem Wetter kümmern sich nur wenige Leute um den Stand des Barometers, regnet es aber längere Zeit, dann verfolgt jeder die kleinste Veränderung des Barometers mit groszer Aufmerksamkeit. Aehnlich studiert die Mehrzahl der Leute den Lebenskostenindex erst dann, wenn die mit dem Verlauf des Index zusammenhängenden Dinge ihnen unangenehm zu werden drohen. So erklärt sich denn auch, dasz in der heutigen lebhaften Debatte um den Preis- und Lohnabbau der Lebenskostenindex im Vordergrund der öffentlichen Diskussion steht und weit über die statistischen Fachkreise hinaus Interesse findet.

Und wie das Barometer, so gilt der Lebenskostenindex vielfach als unzuverlässiges Instrument und seine Richtigkeit von zweifelhaften Güte. *Tatsächlich wird der Streit um den Index nicht auf-*

[4]) Zie Fr. Zahn. Der Lebenskostenindex — ein zuverlässiges Meszinstrument? in: Journal de la Société hongroise de Statistique, 1932, pg. 259-281.

hören, solang es zwei Parteien gibt, von denen die eine mehr am Lohn- und Gehaltsabbau, die andere mehr am Preisabbau interessiert ist.[5]) Aber gibt es über diesen Interessentenstandpunkt hinaus nicht auch sächliche Gesichtspunkte, welche berechtigte Zweifel aufkommen lassen an der Richtigkeit und Brauchbarkeit des Lebenskostenindex, wie er gegenwärtig in den meisten Ländern errechnet und verwertet wird?"

Zahn beantwoordt deze vraag bevestigend en na een bespreking van verschillende indices van de kosten van levensonderhoud, hun basis, hun inhoud en hun bruikbaarheid besluit hij als volgt:

„Auf Grund vorstehender Betrachtung beantwortet sich unsere Frage „Ist der Lebenskostenindex ein brauchbares Meszinstrument?" sehr eindeutig: „Er *könnte* es sein; bei der gegenwärtigen Praxis der Indexrechnung und der Verwendung ihrer Ergebnisse in der Lohn- und Gehaltspolitik *ist* er es aber vielfach *nicht*. Das Meszinstrument „Lebenskostenindex" läszt sich aber wesentlich verbessern und seine Brauchbarkeit bedeutend erhöhen, wenn wir endlich alle *Vorkriegsvergleiche* aufgeben, den *Kulturbedarf*, der heute vielfach als sozial Zwangsbedarf auftritt und eine Art fixer Kosten des Privathaushalts bildet, in den Index mit einbeziehen und schlieszlich im Index auch der Lebenshaltungsstruktur der *Mittelstandsschichten* Rechnung tragen".

Het gaat hier dus om drie punten, waaraan het Duitsche indexcijfer van de kosten van levensonderhoud niet voldeed: n.l.

1. Het was gebaseerd op den toestand van vóór den oorlog.
2. Het hield geen rekening met de kosten der cultureele behoeften, die gedeeltelijk in verplichten vorm optreden.
3. Het hield geen rekening met de uitgavenstructuur van den middenstand.

We zullen nu in het kort nagaan, wat de beteekenis is van deze drie punten voor de waarde van de indexcijfers in het algemeen en in hoeverre aan de Indische indexcijfers dezelfde fouten kleven.

1. De voor-oorlogsche basis.

Dat een indexcijfer van de kosten van levensonderhoud uitgaande van een vóór-oorlogsche „basket", d.w.z. dus van een voor-oorlogsche uitgavenverdeeling, in vele gevallen tot vreemde

[5]) Cursiveering van mij H.

conclusies moet leiden is wel duidelijk. De levens- en verbruiksgewoonten van de verschillende bevolkingsgroepen wijzigen zich geleidelijk door vooruitgang van techniek en beschaving. Artikelen, die vroeger algemeen gebruikt werden, raken op den achtergrond of verdwijnen. De prijswaarneming wordt hier dus onmogelijk (bijv. rijglaarzen voor dames). Andere artikelen komen op en worden spoedig als een onontbeerlijke levensbehoefte beschouwd (fietsen, bioscoop, radio). Men mag dus nooit een vergelijkingspunt kiezen, dat tientallen jaren in het verleden ligt, als men het indexcijfer wil gebruiken ter bepaling van de redelijkheid van de salarishoogte. Iedere technische vooruitgang zou dan bij voorbaat uitgesloten zijn voor allen, voor wie de hoogte der loonen zich op deze indexcijfers baseert. In Australië heeft men wat dit punt betreft de noodige ervaring opgedaan. Doch er zijn ook andere redenen, waarom een te ver in het verleden liggende basis tot minder juiste conclusies zou kunnen leiden. In Duitschland is bijv. door de ontwikkeling van het verplichte ziekteverzekeringssysteem onder de arbeidende klassen een vergelijking met 1914 niet meer goed mogelijk. Een ziekteverzorging, zooals deze thans plaats heeft, zou vroeger niet alleen onbetaalbaar, doch ook practisch onmogelijk zijn geweest. In het algemeen zal de zich steeds wijzigende samenstelling der levensbehoeften (in den ruimsten zin genomen) de constructie van een indexcijfer van de kosten van levensonderhoud, dat over meerdere decennia loopt, steeds moeilijk maken. Een periodieke herziening van de samenstelling van het budget is dus noodzakelijk. Toch moet men zich geen overdreven voorstelling vormen van de veranderingen, die een wijziging van de samenstelling van het uitgavenbudget in de indexcijfers kan brengen. Dit moge blijken uit het feit, dat in 1934 in Duitschland een wijziging van de samenstelling van het budget plaats had, hetgeen, nadat omrekening over een lange periode was uitgevoerd, practisch geen invloed op de hoogte van het indexcijfer bleek te hebben gehad.

2. De kosten voor cultureele behoeften.

De eerste indexcijfers waren in den regel indexcijfers van de kosten van voeding. Dit is ook voor Indië zoo geweest. Uit de stijging en daling van deze kosten mag men uiteraard geen conclusies trekken ten aanzien van de stijging of daling van de volledige kosten van levensonderhoud, waaronder de uitgaven voor

cultureele behoeften dienen te zijn begrepen. In het Indisch indexcijfer wordt hiermede thans terdege rekening gehouden. Dit punt is van meer belang, dan de veranderingen in de samenstelling van de uitgaven onderling, welke onder punt 1 werden besproken.

3. Indexcijfers voor de middenstandsgroepen.

Van evenveel belang is echter punt 3: de waarneming van de kosten van levensonderhoud van andere maatschappelijke groepen dan arbeiders. In Europa werden en worden nog (en terecht) de indexcijfers van de kosten van levensonderhoud voor arbeidersfamilies als de belangrijkste beschouwd. In Duitschland worden ook nu zelfs nog geen indexcijfers voor beambten berekend, hoewel men ongetwijfeld het belang ervan inziet. In Indië is dit vraagstuk van nog meer belang, omdat hier de levens- en consumptiegewoonten van de verschillende bevolkingsgroepen (en binnen iedere bevolkingsgroep van de welstandsgroepen) zéér veel verschillen. Op dit punt is de Indische statistiek, waarbij thans voor 4 soorten van gezinnen indexcijfers van de kosten van levensonderhoud worden berekend, zeker niet achterlijk.

Resumeerende blijkt dus, dat de indexcijfers, die door het Centraal Kantoor voor de Statistiek berekend worden, voldoen aan de door Prof. Zahn gestelde eischen. Zij zullen dus — mits er geen technische fouten gemaakt worden — een betrouwbaar instrument zijn om de duurte te meten.

We komen nu tot het tweede punt van de critiek van den Heer Koch: de fouten die door mij zouden zijn gemaakt. Om misverstanden te voorkomen zal ik hier in het kort de beteekenis van de termen „levensstandaard" en „kosten van levensonderhoud", zooals die steeds door mij worden gebezigd, nader uiteenzetten.

Onder „levensstandaard" wordt verstaan, *een bepaalde wijze van leven.* De totale uitgaven, die noodig zijn *om een bepaalden levensstandaard te handhaven,* worden genoemd de „kosten van levensonderhoud".

Het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud geeft de stijging of daling van deze kosten aan vanaf een bepaald tijdstip. *Het principe, dat aan dit indexcijfer ten grondslag ligt, is een gelijkblijvende levensstandaard.*

In: „Neuberechnung der Reichsindexziffer für die Lebenshaltungskosten" in de „Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reiches", 1934, pg. 103 wordt dan ook gezegd:

„Die Indexziffer der Lebenshaltungskosten gibt somit *die durchschnittliche Veränderung der Verbraucherpreise für die Waren und Leistungen des wichtigsten Lebensbedarfs an.* Sie ist also eine Preisindexziffer der Elemente des Lebensbedarfs, genau so, wie z.B. die Indexziffer der Grosshandelspreise eine Preisindexziffer der im Grossverkehr gehandelten Waren ist. Wie jeder Preisindexziffer wird auch der Indexziffer der Lebenshaltungskosten ein in der Auswahl der Waren und Leistungen sowie in den Mengen *unveränderlicher Verbrauch* zu Grunde gelegt".

Een indexcijfer van de kosten van levensonderhoud is dus een zorgvuldig gewogen prijsindexcijfer. Het is *niet*, zooals de Heer Koch aanneemt, een verhoudingscijfer van de werkelijke uitgaven van een gezin op een bepaald moment tot de werkelijke uitgaven op een ander moment, *tenzij* die werkelijke uitgaven betrekking hebben op volkomen identieke hoeveelheden.

De Heer Koch houdt een beschouwing over de variaties in uitgaven onder invloed van de crisis. Deze hebben met de door mij besproken indexcijfers weinig te maken.

De Heer Koch zegt ook, dat ik uitga van de veronderstelling, dat de levensstandaard voor alle ambtenaarsgroepen van 1929 tot 1936 gelijk is gebleven. Dit is natuurlijk niet juist. De levensstandaard is niet gelijk gebleven en ik heb dat ook niet verondersteld. Wat is er n.l. na 1929 gebeurd? De snelle daling van de kleinhandelsprijzen, in de eerste plaats voor voeding en kleeding, leidde tot een relatief hooger reëel loon. Het directe resultaat is geweest, dat de ambtenaren al naar hun geaardheid òf den ouden levensstandaard handhaafden en dus geld overlegden, òf hun levensstandaard verhoogden en dus evenals vroeger met hun inkomen precies rondkwamen. *Dit laatste is zeer waarschijnlijk het meest voorkomende geval.* De eerste korting in Juli 1931, die slechts 5% bedroeg, beteekende voor de ambtenaren, die zich toen al aan den ruimeren levensstandaard gewend hadden, een terugdringen van den pas door hen verworven levensstandaard in de richting van den ouden levensstandaard. De tweede korting, een halfjaar later, kwam op een tijdstip, dat het prijspeil reeds belangrijk meer dan 10% was gedaald (n.l. voor de 4 soorten van gezinnen reeds 15-30%). Het goedkooper worden van de verbruiksgoederen in de periode Juli 1931 tot Januari 1932 beteekende weer voor de meeste ambtenaren een terugkeer tot den ruimeren levensstandaard, dien zij zich tusschen 1929 en Juli 1931 hadden eigengemaakt. De 10% korting

in Januari 1932 maakte aan dit ruimer leven voor de tweede maal een eind, zij het ook slechts tijdelijk. De derde korting trad pas op in Januari 1933, en in den loop van 1932 kon men geleidelijk weer komen tot het levenspeil, dat men door den prijsval na 1929 had bereikt. De extra 7% korting, die in Januari 1933 inging, vernietigde voor de derde maal dezelfde verhooging van den levensstandaard, die door het steeds goedkooper worden van alle goederen telkens weer was ingetreden.

Houdt men deze feiten voor oogen, dan is te begrijpen, dat vele ambtenaren het gevoel hebben steeds verder achteruitgegaan te zijn, terwijl het in feite eigenlijk steeds dezelfde verhooging van den levensstandaard betreft, die, door toevallige omstandigheden opgetreden, telkenmale door een nieuwe korting werd weggenomen.

Doch het een en ander behoeft geen aanleiding te zijn tot onbruikbaarverklaring van de algemeen toegepaste methode om het cijferbeeld der meerdere of mindere duurte op verschillende tijdstippen te binden aan één onveranderlijken levensstandaard, aan één gelijkblijvenden meter.

Op pg. 70-71 zegt de Heer Koch, dat door mij bij de berekening van indexcijfers van de kosten van levensonderhoud de percentages der dalingen voor de uitgaven aan levensmiddelen (voeding) als maatstaf zijn gebruikt voor de daling der andere uitgavengroepen. Uit tabel 3 van Bijlage II blijkt echter duidelijk, dat wel degelijk rekening gehouden is met de stroefheid van verschillende uitgaven, zoo bijv. van de gas-, electriciteits- en watertarieven. Immers hierbij blijkt het indexcijfer van 1929 tot 1936 te zijn gedaald tot 89% (voor groep IV). Belastingen zijn gedaald tot 84.6, voedingskosten daarentegen tot 56.4% van die van 1929.

Voor beleggingsuitgaven (verzekering, sparen, uitleenen van gelden) wordt evenmin het stijgingspercentage van den post voeding gebruikt. In dit geval wordt gewerkt met het gemiddelde stijgingspercentage van *alle* verbruiksuitgaven. Op deze kwestie komen we nog nader terug.

We zullen thans nog even ingaan op enkele in „Indië", orgaan van de „Associatie van Vereenigingen van Academici en haar leden", „Het Katholiek Schoolblad van Nederlandsch-Indië" en „De Postbond" naar voren gebrachte punten.

Het eerste punt is de vraag, of wel van de wijze van leven, zooals die in 1932 gebruikelijk was, mag worden uitgegaan. Het bezwaar, dat door de A.V.A. hiertegen ingebracht wordt, is, dat tusschen

1929 en 1932 de verschillende groepen van ambtenaren volgens de indexcijfers van de kosten van d daling van levensonderhoud ten opzichte van die van de salarissen reeds een verschillend percentage zoogenaamde „crisiswinst" maakten. Speciaal in de laatste groep was dit cijfer van „crisiswinst" reeds vrij aanzienlijk, terwijl die in groep IV vrij gering was (resp. 35 en $7^1/_2$ %). Deze opmerking is natuurlijk juist. Voor beide is dan echter de levensstandaard gunstiger dan hij in 1929 was en de daling van de kosten van levensonderhoud op deze ruimere manier van leven zal ook voor 1936 nog iets te gunstig zijn. Zij het natuurlijk weer niet in gelijke mate.

Deze onvolkomenheid is echter practisch niet op te lossen. Min of meer corrigeerend werken op dit punt de invoering van de loonbelasting en van de verplichte bijdragen voor weduwe- en weezenpensioenen, evenals de meerdere druk der indirecte belastingen. Men zal echter op geen enkel tijdstip kunnen zeggen, dat alle soorten ambtenaren juist leven in overeenstemming met den levensstandaard, die voor hen gebruikelijk is. Een budgetonderzoek kan nu eenmaal niet dan op een bepaald punt begonnen worden en op dat tijdstip is de ééne ambtenarengroep, vergeleken met een vroeger tijdstip, er beter aan toe dan de andere. De moeilijkheden, die aan de keuze van het tijdstip van het onderzoek verbonden zijn, zijn in mijn voorgaand artikel duidelijk uiteengezet. *Een periode, waarin de levensstandaard van alle groepen van ambtenaren „normaal" is, is niet aan te wijzen.*

Indexcijfers geven echter niets anders dan een vergelijking van de kosten van den levensstandaard van een bepaalde groep van ambtenaren in een bepaalde periode met de kosten van denzelfden levensstandaard van diezelfde groep van ambtenaren in een andere periode.

Het Katholiek Schoolblad van 27 November stelt dezelfde vraag ten aanzien van het „normale" beginpunt en wil als zoodanig 1932 aannemen, en wel omdat inkomsten en uitgaven elkaar in dit jaar (blijkens het budgetonderzoek) dekten. Dit laatste is juist, maar het is helaas in alle omstandigheden het geval en het vormt daardoor een zeer slecht criterium voor de „normaliteit". Stijgen nl. door prijsdaling de reëele salarissen, dan verandert de levensstandaard en wederom is er geen overschot. Uitgaan van de „normale" basis 1932 is werken met een fictie. In 1929 zouden dan alle ambtenaren iedere maand op hun salaris hebben toegelegd.

Hoe zou dat mogelijk zijn ? De berekeningen, die aan het „normaal" zijn van 1932 zijn vastgeknoopt, zijn dan ook niet reëel.

Het tweede punt door het Katholiek Schoolblad naar voren gebracht heeft betrekking op de veranderingen in de bedragen der levensverzekeringspremies. Hiervoor is inderdaad aangenomen, dat deze in even belangrijke mate dalen als de totale verbruiksuitgaven, (*niet* als de uitgaven voor voeding), omdat men dan, maar alleen ook dan, uit het te besteden bedrag een zelfde genot trekt. Dit is het principe bij de berekening van een indexcijfer van de kosten van levensonderhoud, hetgeen natuurlijk niet wegneemt, dat de levensverzekeringspremie in de meeste gevallen is te beschouwen als een „vaste last". Voor het berekenen van *indexcijfers* is echter het aannemen van een gelijke daling in de totaal-uitgaven als in de levensverzekering onvermijdelijk. Dit houdt verband met het begrip *„gelijke levensstandaard"*. Indien men dit niet zou doen, zou men n.l. krijgen, dat iemand, die vroeger een verzekering, van 5 mille had gesloten en b.v. *f* 20.— aan premie betaalt, thans nog *f* 20.— aan premie betaalt. De waarde van de verzekering, die hij koopt, staat dan echter (in verband met de indexcijfers) gelijk aan 8 of 10 mille van vroeger. M.a.w. de „levensstandaard" van dezen man is gewijzigd. Aangezien de totaal-uitgaven, (die op verschillende tijdstippen worden berekend en waaruit de *indexcijfers* worden afgeleid) betrekking moeten hebben op een *gelijk genot,* kan men de bedragen voor verzekering betaald dus op geen andere wijze in rekening brengen.

Verder levert de Heer Schoonenberg in het Katholiek Schoolblad critiek op het huishuur-bedrag voor den onderwijzer. Hij acht een bedrag van *f* 37.50 te Batavia ten eenenmale onvoldoende. De daling van de huishuren te Batavia is echter objectief vastgelegd. [6]) De huishuur te Batavia, huurgroep *f* 30.— tot *f* 60.—, was vanaf 1 Januari 1929 tot 1 Januari 1934 reeds gedaald tot 71%; op 1 Januari 1935 was dit percentage 62,5, 1 Januari 1936 is dit percentage zelfs gedaald tot 50%. De huurgroep *f* 60.— tot *f* 100.— heeft in deze periode een vrijwel gelijke daling ondergaan.

Het betreft hier een waarneming over ongeveer 250 huizen. Dus indien de onderwijzer in Januari 1929 in een huis van *f* 60.— woonde, en in October 1932 in een huis van *f* 52.50, is het zeer normaal, dat hij in October 1935 nog *f* 37.50 betaalt.

[6]) Korte Meded. van het C. K. S. No. 5; „Het verloop der huishuren in Nederlandsch-Indië in de periode Jan. 1929 — Jan. 1934".

Indien de huishuurbedragen, zooals deze reeds sedert 1929 te Batavia worden waargenomen, onjuist waren, zou inderdaad, zooals de Heer Schoonenberg dit noemt, hierbij een driedubbele slag geslagen worden, omdat de huishuur correspondeert met een lagere betaling voor licht en water en met personeele belasting.

In de publicatie over de huishuren van het C.K.S. is de voor Europeesche toestanden werkelijk phenomenale daling van de huishuren reeds vermeld. Dat vele ambtenaren door den ruimeren levensstandaard, dien de snelle prijsval hun veroorloofd heeft in te nemen, zich ook aan betere en ruimere huizen hebben gewend, is echter eveneens een feit.

Thans nog een enkele opmerking over de graphieken betreffende het budgetonderzoek. De Postbond becritiseert (en de Heer Koch neemt deze critiek over) het door elkaar loopen van de lijnen in de graphieken van ambtenaren in verschillende omstandigheden. De variaties, die in de individueele uitgavenbudgetten voorkomen, zijn n.l. zoo groot, dat men, om tot *vastliggende* gemiddelden te komen, honderden medewerkers noodig zou gehad hebben voor ieder van de vergelijkingen, die men zou hebben willen maken.

In mijn voorgaand artikel is uiteengezet, dat door de splitsing in salarisklassen, landaard en in soort van gezin, er al direct zooveel groepen zijn gevormd, dat vele hiervan eigenlijk onvoldoende bezet waren om een vastliggend gemiddelde te geven. De graphieken laten deze onvolkomenheden natuurlijk uitkomen. Zij bieden echter eveneens gelegenheid om te zien, dat de getrokken conclusies hierdoor niet beïnvloed worden.

Ondanks het eenigszins dooreenloopen der lijnen komen *de algemeene verhoudingen zeer duidelijk tot uiting. Met deze algemeene verhoudingen is rekening gehouden bij de keuze van de budgetten, die als basis hebben gediend voor de zoogenaamde standaardbudgetten* van de gemiddelde gezinnen te Batavia. Ook op dit punt is de geleverde critiek niet steekhoudend.

§ 2. DE DALING VAN HET SALARISPEIL TOT OP 1 JANUARI 1936.

In „Indië", orgaan van de Associatie van Vereenigingen van Academici, is op de daling van het salarispeil, zooals dit in mijn artikel werd berekend, critiek uitgeoefend. Men heeft één der 10 gevallen van daling nagerekend en toont aan, dat een ingenieur

met 13 dienstjaren op 1 Januari 1936, inplaats van op een peil van 72 te staan, in werkelijkheid op een peil van $64^1/_2$ stond, zonder schoolgaande kinderen zelfs op 62% van het salaris van 1929.

Ik acht het van veel belang nader op deze kwestie in te gaan, omdat zelfs deze toevallige afwijking aan de algemeene strekking van mijn betoog eigenlijk weinig afdoet.

Bij het opzetten van de berekening van de daling van de salarissen is steeds uitgegaan van de gedachte, dat de daling van het salarisniveau door inloopen van bezoldigingsverhoogingen dan wel door promotie *niet direct* in rekening behoefde te worden gebracht. In de graphieken zijn de salarisverhoogingen door middel van stippellijntjes eerst in het midden van het jaar 1937 aangegeven. Dat is $2^1/_2$ jaar na 1 Januari 1935 [7]), waarbij eenvoudigheidshalve is aangenomen, aangezien de verhoogingen na 2 of na 3 jaar plaats vinden, dat alle ambtenaren gemiddeld na $2^1/_2$ jaar een niveaudaling door salarisverhooging ondergaan.

Bezoldigingstechnisch is dit natuurlijk niet juist. Wel is er *na* eenige jaren geen verschil in daling meer met de technisch juistere methode om inloopen van salarisverhoogingen in rekening te brengen op het tijdstip, dat ze gegeven worden, maar op de tusschenliggende data krijgt men natuurlijk wel verschillen. Door de A.V.A. en ook door „De School" (6 November 1936) is hierop sterk de nadruk gelegd. In mijn artikel zijn echter slechts 10 vrij willekeurig gekozen ambtenaren uit 8 verschillende loopbanen behandeld. Niet iedere schrijver of ingenieur is natuurlijk procentisch evenveel achteruitgegaan als de uitvoerig besproken schrijver of ingenieur met een bepaald aantal dienstjaren; de variaties in achteruitgang van dezelfde soort ambtenaren met een verschillend aantal dienstjaren zijn zelfs zeer groot, grooter, zooals we zullen zien, dan de afwijking, welke door de A.V.A. bij den ingenieur werd geconstateerd. Hadden we een ingenieur uitgekozen, die nog 2 jaar op hetzelfde salaris zou zijn gebleven, dan zou men geen „fout" hebben gevonden, doch ook dan zou het verkregen cijfer geen juist beeld geven van den achteruitgang voor de ingenieurs, omdat alleen de *gemiddelde daling* een algemeen inzicht kan geven in den invloed van de invoering van H.B.B.L. en de regionale regelingen.

[7]) Tot 1 Januari 1935 werden de normale H.B.B.L.-verhoogingen minus 25% toegekend als gevolg van de motie „Van Lonkhuyzen".

Zooals gezegd werden in de figuren de salarisverhoogingen (dus niveauverlagingen) aangegeven aan het eind van de periode. Dit verklaart het verschil met de cijfers, welke ten aanzien van den ingenieur door de vakvereenigingen naar voren zijn gebracht. Het speciale geval van den ingenieur is n.l. zoo, dat juist voor *dezen* de geheele weddeverhooging zou zijn ingeloopen in het eerste jaar, zoodat de daling van het salarispeil op 1 Januari 1936 al 7% meer bedroeg dan in onze berekeningen is aangegeven. Dit is als volgt te verklaren. Indien men in het algemeen aanneemt, dat op een bepaald tijdstip een ambtenaar met een zekeren diensttijd een bepaald salaris ontvangt, in casu 1 Januari 1935, dan krijgt hij een verhooging in den loop van 1935, 1936 of 1937. Het inloopen van de salarisverhooging, dat wil dus zeggen: de daling van zijn salarisniveau, geschiedt dan in het algemeen voor 1 Januari 1936 òf na 1 Januari 1937, òf 1 Januari 1938.

De onderstaande teekening geeft deze niveaudalingen schematisch weer.

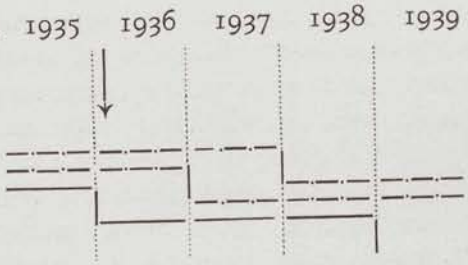

In mijn vorig artikel werd uitgegaan van iemand, die tusschen 1 Januari 1935 en 1 Januari 1936 geen extra-daling door inloopen van salarisverhoogingen had meegemaakt. De daling zelf is in de figuren pas in rekening gebracht in den loop van het jaar 1937. Dit geldt dus voor een ambtenaar, die pas na ruim 2 jaar zijn verhooging krijgt. Voor een ambtenaar, die na ruim 1 jaar zijn verhooging krijgt, zou het inloopen tusschen 1936 en 1937 gebeurd zijn. Voor den ambtenaar, die tusschen 1 Januari 1935 en 1 Januari 1936 zijn verhooging krijgt, moet het inloopen op 1 Januari 1936 dus in rekening gebracht worden. Dat op het exacte tijdstip van de verlaging niet speciaal de nadruk werd gelegd, vloeit min of meer voort uit de opvatting, dat wij niet te maken hadden met zeer bepaalde gevallen (hoewel dit strikt opgevat eigenlijk wel zoo is omschreven: immers, aan ieder van de voorbeelden werd een zéér

bepaalde diensttijd toegekend), maar dat alleen de *salarisdaling in het algemeen* in beschouwing diende te worden genomen.

Het spreekt immers vanzelf, dat bij daling van het B.B.L.-peil op dat van de H.B.B.L. de verschillende diensttijden uit den aard der zaak zeer belangrijke verschillen in daling te zien moeten geven.

De opvatting om uit de daling van het salarispeil van één ambtenaar ver strekkende conclusies te trekken, heeft niet in de bedoeling gelegen. Indien men uit iedere schaal een paar andere ambtenaren had genomen, zou men cijfers verkregen hebben, die tot 10 of meer % van de door mij gepubliceerde zouden hebben kunnen afwijken, zonder dat zij daarom beter (of slechter) zouden zijn geweest. Het zouden alleen *andere* gevallen zijn.

Nu deze kwestie met zooveel klem is besproken en becritiseerd, lijkt het mij gewenscht de mate van niveaudaling van verschillende ambtenaarsgroepen nauwkeurig na te gaan, om vast te stellen, of inderdaad de keuze van de 10 ambtenaren tot verkeerde conclusies heeft gevoerd.

Ten einde een beter inzicht te krijgen in de gemiddelde daling van het salarispeil en in de variaties, die in deze daling optreden, is het gewenscht het aantal gevallen aanzienlijk uit te breiden. Dit is gebeurd door, in plaats van 10 bepaalde ambtenaren op een vrij willekeurig tijdstip van hun loopbaan te nemen, te berekenen, hoe een geheele groep van ambtenaren, die een bepaalde betrekking (eventueel met vervolgbetrekkingen) vervullen, gedaald is ten opzichte van 1929.

Voor wij de resultaten van deze berekeningen geven, zullen we in het kort bespreken, in hoeverre de cijfers geldigheid hebben voor het ambtenarencorps als geheel. Hiertoe is uit de resultaten van de ambtenarentelling van 1932 het aantal volgens de B.B.L bezoldigde personen nagegaan, dat in de behandelde loopbanen zat. Hieronder volgt een overzichtje:

Schalen	In de waargenomen betrekkingen zaten in 1932	Totale bezetting in 1932	2 in % van 3
1	2	3	4
A-schalen	13.129	80.292	16.4
B-schalen	8.461	15.082	56.1
C-schalen	2.492	8.287	30.1
Totaal A-C-schalen	24.082	103.661	23.1

Aangezien we hier dus bijna een kwart van het aantal B.B.L.-ambtenaren omvatten, kunnen de conclusies (hoe gevarieerd die overigens voor bepaalde betrekkingen of voor de individueele ambtenaren mogen zijn) in groote trekken ongetwijfeld geldig geacht worden voor het gros van het oude B.B.L.-personeel.

De hierbijgaande tabel geeft dan een overzicht van de resultaten van de hiervoor bedoelde berekeningen (zie tabel I).

Het salarispeil in 1936 in % van dat van 1929 van enkele individueele ambtenaren en het gemiddelde salarispeil voor alle ambtenaren met 0-22 jaren dienst in 8 soorten van betrekkingen.

No.	Betrekking	Aantal dienstjaren van de gekozen voorbeelden.	BATAVIA					Plaatsen zonder duurtetoeslag in 1929				Peil van de kosten van levensonderhoud te Batavia (1936) 1929 = 100
			Individueele gevallen		Gemiddel niveau			Gemiddeld niveau				
			Niveau volgens Meded. No. 6 (*zonder* inloopen)	Variaties in niveau (met inloopen) 1936	Werkelijk *gemiddeld* geheele loopbaan 1936	Bij daling op HBBL.-peil	Bij daling op R.B.R. of par. schaal-niveau	Werkelijk gemiddeld (met inloopen) 1936	Bij daling op HBBL.-peil	Bij daling op R.B.R. of parallel schaal-peil	Variatie werkelijk niveau 1936	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Teekenaar I	13	66	49.2—66.4	59.6	51.2	39.8	66.5	57.5	44.7	54.1—74.0	50
2	Schrijver	19	66	51.3—66.6	59.2	65.—	50.9	66.8	73.4	57.4	56.4—80.9	50
3	Teekenaar II	15	66	49.2—66.4	59.6	51.2	39.8	66.5	57.5	44.7	54.1—74.0	50
4	Ambt. Inl. Bestuur	5	73	55.9—90.3	65.7	72.6	56.7	72.2	79.8	62.3	61.5—99.3	56
5	Commies.....	9	66	38.9—68.9	54.8	54.6	44.9	60.1	50.1	50.0	42.8—75.7	56
6	Opzichter	9	70	49.1—77.7	64.7	60.3	48.2 p.sch.	71.1	66.2	52.9	54.0-85.4	59
7	Onderwijzer	5	70	49.7—78.5	69.4	61.2	48.9	74.4	66.6	53.5	54.7—85.7	59
8	Politie-insp.	9	70	60.7—80.5	70.2	68.—	55.8	78.1	76.3	61.0	65.6—88.5	59
9	Schoolhoofd	20	72	64.5—78.5	69.4	61.2	48.9	74.4	66.6	53.5	54.7—85.7	62
10	Ingenieur	13	72	51.3—72.—	65.6	64.9	52.1	70.0	69.2	55.5	56.4—76.9	62

Wij zullen deze tabel hier in het kort bespreken.

In de kolommen 1-3 zijn de betrekkingen met het daarbij hoorend aantal dienstjaren opgenomen, zooals die in het vorige artikel zijn besproken; in kolom 4 het percentage, dat de daling van het salaris tot 1 Januari 1936 reeds bedroeg, indien men *geen rekening houdt* met het inloopen door salarisverhooging of promotie. Kolom 5 geeft de variatie in daling voor ambtenaren met verschillenden dienst-tijd aan. Hieruit blijkt, dat deze variatie in alle schalen buitengewoon groot is. Speciaal in de schaal voor den commies, waar een daling tot 39% voorkomt naast een daling tot 69%. Bij de opzichters-loopbaan heeft men variaties in daling tot 49 en tot 78%. De geringste daling komt bij den bestuursambtenaar voor, de sterkste daling bij den commies. Bij deze dalingen is met het inloopen van verhoogingen ten volle rekening gehouden. De vroeger door mij gepubliceerde cijfers liggen, doordat met dit inloopen van verhoogingen nog geen rekening was gehouden, daarom aan den hoogen kant.

In kolom 6 ziet men de *gemiddelde daling* in ieder der loopbanen, d.w.z. de gemiddelde daling van het salarispeil van ambtenaren van 1 tot en met 22 jaren dienst. De gemiddelde daling is berekend door het ongewogen gemiddelde te nemen van de dalingspercentages van alle jaarklassen afzonderlijk. Geen rekening is dus gehouden met de bezetting der verschillende diensttijdklassen. Toch zal de invloed hiervan door de zeer geringe bezetting van de jaarklassen 1-6 (er is na 1929 weinig personeel in dienst genomen) in bepaalde gevallen niet onbelangrijk zijn. Speciaal is dit bijv. het geval bij de klerken, waar de jaarklassen 1-5 zeer sterk in peil zijn gedaald. De gemiddelden zijn dus te laag.

Kolom 7 en 8 geven resp. weer de daling, die plaats zou hebben gehad, indien de ambtenaren direct op het H.B.B.L. dan wel op het regionaal bezoldigingspeil of de parallelschalen zouden zijn ingepast. Ook in deze cijfers valt de buitengewone variatie in aanpassingspeil wel zeer sterk op. De variatie gaat hier *gemiddeld* van 40% tot 73% van het peil van 1929.

In de kolommen 9, 10, 11 en 12 zijn tenslotte de niveaudalingen berekend voor de plaatsen, waar in 1929 geen duurtetoeslag werd gegeven.

Voor deze plaatsen wordt geen apart indexcijfer van de kosten van levensonderhoud berekend. We kunnen de niveaudalingen dan ook alleen vergelijken met de cijfers van kolom 13, welke

kolom de daling van de kosten van levensonderhoud te Batavia weergeeft.

Welke conclusies mag men nu uit deze tabel trekken? In de eerste plaats, dat er eenerzijds veel ambtenaren waren, die op 1 Januari 1936 nog op dezelfde wijze konden leven als in 1929, zelfs als men in aanmerking neemt, dat twee belangrijke salarisdrukkende bijomstandigheden reeds in deze cijfers verwerkt zijn, n.l. inloopen van normale weddeverhoogingen en inloopen van verhoogingen door promotie.

In de tweede plaats, dat er anderzijds ook in 1936 reeds verschillende ambtenaren waren, die „crisisverlies" leden.

In de derde plaats, dat de ongewijzigde inpassing in H.B.B.L., regionale of parallelschalen op den duur voor groote groepen van ambtenaren tot „crisisverlies" moet leiden.

In de vierde plaats, dat de „crisiswinst" voor plaatsen buiten Batavia op 1 Januari 1936 niet onaanzienlijk hooger moet zijn geweest dan voor Batavia.

In wezen zijn deze conclusies (op de laatste na) geheel gelijk aan die van mijn eerste artikel. Ik schreef daarin „dat, tenzij er salaris drukkende bijomstandigheden in het spel zijn, — *en dat komt veelvuldig voor* — de ambtenaren momenteel toch nog „crisiswinst" maken".

Uit deze zinsnede moet naar het mij voorkomt in de eerste plaats afgeleid worden, dat er dus *veel* salaris drukkende bijomstandigheden in het spel zijn, terwijl bovendien uit de volgende tirade blijkt, dat door het inloopen speciaal bij de regionale bezoldigingsregeling juist op die punten, waarop momenteel de zoogenaamde „crisiswinst" nog het grootst is, de toekomst er niettemin het minst gunstig uitziet, omdat de eindtoestand, dien men zich voor deze ambtenaren gedacht heeft, relatief *veel lager* ligt dan dit voor de andere het geval is.

Onder salaris drukkende bijomstandigheden worden door mij verstaan: In de eerste plaats: inloopen van bezoldigings-verhoogingen en van verhoogingen door promotie. Verder: achteruitstellingen in rang, en verminderingen van en verlating van het tijdstip tot promotie. Mede kunnen tot deze groep gerekend worden de indirecte [8]) salarisdrukkende bijomstandigheden, zooals verplichte familiesteun (dit geldt speciaal ten aanzien van de Inheem-

[8]) Indirect, omdat de volgende factoren niet het salarisbedrag zelf verlagen, wel echter invloed hebben op de grootte van de „crisiswinst".

sche ambtenaarsgroepen), het vastzitten aan bepaalde vaste lasten, b.v. uit hoofde van eenmaal op zich genomen verplichtingen o.a. inzake verzekering, huurkoop van bepaalde gebruiksvoorwerpen, aflossing hypotheek op huizen, het nadeel van het geen betrekking vinden van reeds volwassen kinderen, en vele andere meer. Ook het laten studeeren van kinderen in Holland dient hiertoe gerekend te worden, omdat de daling van de kosten van levensonderhoud in Holland veel geringer is dan in Batavia, waar de gebruikte indexcijfers gelden. De bedragen, die moeten worden overgemaakt, dalen dus niet in dezelfde verhoudingen als de uitgaven in Indië.

In mijn eerste artikel wordt steeds uitgegaan van prijzen en omstandigheden te Batavia. Hier had men in 1929 nog een toeslag van 10% (met een maximum van *f* 50.—) op de salarissen, welke geleidelijk is verminderd. Voor de plaatsen, welke in 1929 geen of minder standplaatstoelage genoten, is de daling in inkomsten natuurlijk geringer geweest, omdat zij geen last hadden van de geleidelijke intrekking van de standplaatstoelage, terwijl de daling van de kosten van levensonderhoud overal vrijwel tegelijkertijd is opgetreden.

De verhouding van het nieuwe tot het oude inkomen is hierdoor op plaatsen zonder standplaatstoelage gunstiger gebleven. Dit blijkt trouwens wel zeer duidelijk uit de cijfers van kolom 9 en 12 van tabel I.

Hoe de daling van de kosten van levensonderhoud buiten Batavia is geweest, is niet exact bekend. In enkele oud-suikerstreken zijn bijv. vele huren tot beneden 40% van de huren van 1929 gedaald. In dergelijke plaatsjes wordt dus vermoedelijk meer „crisiswinst" gemaakt dan te Batavia.

§ 3. DE GROOTE ACHTERUITGANG VAN AMBTENAARSSALARISSEN IN BIJZONDERE OMSTANDIGHEDEN.

We komen nu aan het derde punt van de critiek van den heer Koch: de zeer groote achteruitgang van ambtenaarssalarissen in bijzondere omstandigheden. Ik heb deze kwestie in mijn eerste artikel opzettelijk geëlimineerd. Niet omdat ik niet op de hoogte ben van deze gevallen of den ernst ervan niet inzie, maar omdat

er een onderscheid gemaakt moet worden tusschen *algemeene* en *individueele* daling in salarisniveau.

De heer Koch is vrij karig in de voorbeelden, die hij geeft ten aanzien van den werkelijken achteruitgang in salarisniveau van individueele ambtenaren. Twee SS-ambtenaren worden aangehaald als voorbeeld, die resp. 41 en 42% achteruitgaan, terwijl het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud is gedaald voor deze twee groepen tot 60 en 56, d.i. dus met 40 en 44%. Verder geeft hij enkele dalingspercentages uit een N.I.O.G.-enquête, waaruit niet te zien is (evenmin trouwens als uit de S.S.-cijfers) of men te maken heeft met een algemeene niveaudaling of met gevallen, waarbij salarisdrukkende bijomstandigheden in sterke mate voorkomen. Men moet niettemin deze gevallen scherp onderscheiden. Bij een excessieve niveaudaling over de geheele linie is een salarisherziening het middel om tot verbetering te geraken; bij incidenteele dalingen, d.w.z. bij dalingen door salaris drukkende bijomstandigheden, zou een salarisverhooging, als die werd ingevoerd, óók aan velen ten goede komen, die deze niet noodig hebben. In dergelijke gevallen is een betere toestand alleen te verkrijgen door herziening van de regelingen of maatregelen, die tot de excessieve daling hebben geleid. Enkele voorbeelden mogen dat verduidelijken.

Het eenvoudigste geval is de individueele terugstelling in rang wegens ongeschiktheid; dan volgt de terugstelling wegens overcompleet; dan bijv. het niet meer honoreeren van de (nieuwe) hoofdacte bij het behalen van die acte bij de onderwijzers, hetgeen voor velen individueel een sterke niveaudaling beteekent vergeleken met vroeger. In wezen beteekent dit tegenover vroeger een vertraagde promotie. Indien deze niveaudaling de betrokken ambtenaren te sterk zou treffen, kan men dit niet goed maken door *alle* onderwijzers een toeslag te geven, omdat daarvan ook zullen profiteeren de onderwijzers, wier hoofdacte wèl gehonoreerd wordt. In een dergelijk geval zou, gesteld dat de wenschelijkheid daarvan zou kunnen worden erkend, een tegemoetkoming aan de getroffen onderwijzers moeten worden gegeven.

Het gedurende eenige jaren stilstaan van de promotie is een soortgelijk geval. Ook dit werkt niet algemeen en ook hier is dus een algemeene toeslagregeling niet op haar plaats.

De hierboven genoemde gevallen zijn de gevolgen van individueel ingrijpen of van reorganisaties en bijzondere regelingen; zij kunnen alleen door bijzondere maatregelen worden opgeheven.

Ik heb al deze gevallen in mijn eerste artikel niet besproken, omdat ze geen van alle *algemeen* werken. De feiten kunnen eventueel bewijzen, dat voor die ambtenaren door deze bijzondere maatregelen, die ongeveer tegelijk kwamen met de algemeene niveaudaling, de salarispolitiek zeer hard is geweest, doch niet dat de salarissen *aan een bepaald ambt verbonden*, gelet op den levensstandaard van de betrokkenen, onevenredig zijn verlaagd, of anders gezegd: Het zou een reden kunnen zijn om bijv. terugstellingen ongedaan te maken, c.q. te verzachten, doch nooit een reden om salarissen te verhoogen.

Aangezien het in mijn artikel ging om de *algemeene daling in salarisniveau* vergeleken met de daling van de kosten van levensonderhoud, moesten deze gevallen dus wel buiten beschouwing blijven.

§ 4. DE GELEIDELIJKE DALING VAN HET SALARISPEIL VAN 1935 TOT 1938.

De tabel over de daling van het salarispeil tot op 1 Januari 1936 geeft wel een algemeenen indruk, doch niettemin nog geen scherp beeld van den toestand, zooals deze zich heeft ontwikkeld en nog verder ontwikkelen zal. Men weet wel wat de gemiddelde daling is tot op 1 Januari 1936, en wat de sterkste of de geringste daling is, doch men weet niet in welke diensttijdklassen deze optreden.

Men weet dus wel door vergelijking met het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud, of er gemiddeld al of niet „crisiswinst" wordt gemaakt; óók, of er gevallen zijn, dat er „crisisverlies" wordt gemaakt. Men weet echter niet, of dit niet toevallig de in de parallelschalen ingepaste ambtenaren betreft, dan wel of er vele diensttijdklassen zijn, die met hun salarisniveau beneden het niveau van de kosten van levensonderhoud zijn gedaald. Hierbij komt, dat de toestand op 1 Januari 1936 slechts een tijdelijke toestand is. De bepalingen ten aanzien van het inloopen van weddeverhoogingen in de H.B.B.L. maken, dat het salarispeil van geheele groepen van ambtenaren geleidelijk aan verder zal inzakken. Ten einde hiervan een idee te geven, is het peil berekend, dat door ieder van de 23 diensttijdklassen (van 0-22 dienstjaren) in de 8 loopbanen is of zou worden bereikt in 1935, 1936, 1937 en 1938. Tevens is berekend de uiteindelijke daling, die mogelijk is voor de op 1 April 1934 ingepaste ambtenaren, en de daling, die plaats zal vinden bij de ambtenaren, die na 1 April 1934 in een van deze betrekkingen of vervolgbetrekkingen komen.

Hierbij is geen rekening gehouden met de verzachtende maatregelen inzake de overgangsbezoldigingen en inzake de verdere afbraak van de salarissen van de nog niet geheel regionaal bezoldigden in de regionale schalen. (Besluit van 21 December 1936, No. 13, Staatsblad 1936, No. 683).

De resultaten van deze berekeningen zijn in een 8-tal graphieken neergelegd. In deze graphieken is naast het jaarlijksch peil van de jaren 1935, 1936, 1937 en 1938 ingeteekend het H.B.B.L.- of regionaalpeil, dat bereikt is (dat geldt dus voor de ingepasten), of dat op den duur bereikt zal moeten worden (parallelschalen- of regionaal niveau). De dwars door de graphieken loopende horizontale dikke lijn geeft tevens de daling van de kosten van levensonderhoud aan tot op 1 Januari 1936 [9]).

Niet alle reeds in dienst zijnde ambtenaren zullen op den duur dalen tot deze niveaux, omdat een gedeelte der ambtenaren bij de inpassing in 1934 veel gunstiger is ingepast, en dus een grooter salaris heeft en gedeeltelijk houdt dan bij hun collega's met een gelijk aantal dienstjaren over eenigen tijd het geval zal zijn. In iedere graphiek is met zware lijnen aangegeven het peil, dat de op 1 April 1934 ingepaste ambtenaren zullen bereiken, en het eindpeil, dat uiteindelijk bereikt zal worden door de niet-ingepasten, d.w.z. door hen, die later in dienst zijn gekomen, dan wel later een bepaalde promotie maken. Indien de lijnen voor de jaren 1938 of 1937 *niet* zijn ingeteekend, vallen deze samen met het peil der ingepasten.

Het regionaal bezoldigingsniveau (graphieken 1-4) geeft dus de ondergrens aan, waartoe op den duur het salarisniveau zal dalen. Hetzelfde geldt voor het parallelschalenniveau in de graphieken 5-8. Uit deze graphieken blijkt zeer duidelijk, dat voor enkele ambtenaarsgroepen de daling door inloopen van salarisverhoogingen practisch al geheel is afgeloopen. Dit geldt speciaal voor de onderwijsschaal, die van de politie-inspecteurs en die van de ingenieurs.

De 4 lagere betrekkingen, welke gedeeltelijk nog een vrij aanzienlijke overgangsbezoldiging ten opzichte van de R.B.R. genieten,

[9]) Het merkwaardige is, dat de indexcijfers van de kosten van levensonderhoud van de 4 soorten van ambtenaarsgezinnen te Batavia zich in Januari 1937 vrijwel op hetzelfde niveau bevonden als in Januari 1936. De geleidelijke daling in de eerste 9 maanden van het jaar 1936 is dus ongeveer te niet gedaan door de stijging der laatste 3 maanden.

zullen geleidelijk verder dalen; de teekenaars zelfs nog na 1938. De reden hiervoor is, en dit is in de graphiek, die de daling van het salarisniveau van de teekenaars aangeeft, duidelijk te zien, dat de salarisherziening van 1934 een „herwaardeeringselement" bevat speciaal ten aanzien van de vervolgbetrekkingen van den mantri-teekenaar.

Het resultaat is, dat de ambtenaren met 1 tot en met 7 dienstjaren slechts betrekkelijk weinig in niveau dalen; dat de daling voor de jaarklassen 8-13 iets grooter is en voor de klassen 14-22 dienstjaren belangrijk grooter. Deze laatste groep zal met 1 Januari 1938 reeds belangrijk onder het 50% niveau liggen en over een jaar of 8 geheel gedaald zijn op een niveau, dat slechts 30% van dat van 1929 bedraagt.

De verandering van het niveau van deze groep ambtenaren is dus veel sterker geweest, dan de daling van de kosten van levensonderhoud zou kunnen motiveeren.

Beschouwt men daarentegen de salarisdaling van de inspecteurs van politie (graphiek 7), dan blijkt, dat het niveau ook bij volledige inpassing in de H.B.B.L. over de geheele linie nog boven het peil van de kosten van levensonderhoud van 1936 ligt.

In dit geval heeft men te doen met een herwaardeering naar boven, terwijl in het geval van den mantri-teekenaar men te maken had met een herwaardeering naar beneden.

Tusschen deze beide uitersten vindt men allerlei variaties, doch overal ligt het parallelschalenpeil beneden het peil van de kosten van levensonderhoud van 1936 en dus eveneens beneden dat van 1937.

Het herwaardeeringselement (indianisatie) speelt in deze kwestie een niet onbelangrijke rol. Daar waar herwaardeering plaats vindt, is uiteraard de niveaudaling sterker dan de daling van de kosten van levensonderhoud zou kunnen motiveeren. Door de Regeering is echter aan de indexcijfers nooit een normatieve waarde toegekend. In den regel zijn indexcijfers zelfs alleen verstrekt op aandringen van den Volksraad.

Een overzicht van het gemiddelde peil in elk van de genoemde jaren vindt men in de volgende tabel. Hierin is tevens opgenomen het gemiddelde peil dat bereikt zal worden als alle ambtenaren zonder overgangsbepalingen in de H.B.B.L. en in de regionale salarisregelingen of de parallelschalen zijn ingepast.

Overzicht van het gemiddeld salarispeil van de jaarklassen 1 — 22 in procenten van het niveau van 1929.

No.	Betrekking	In de jaren				H.B.B.L.	R. B. R. of par. sch.
		1935	1936	1937	1938		
1/3	Ll. mantri teeken. Hfd. m.t.	67.4	59.6	53.—	48.2	51.2	39.8
2	Schrijver/Schrijver I	67.5	59.2	53.9	51.9	65.—	50.9
4	Aib - wedana	73.5	65.7	62.5	61.6	72.6	56.7
5	Klerk - Comm. I	63.5	54.8	49.8	48.4	54.6	45.4
6	Asp.opz. - Hfd.opz.	68.—	64.6	61.7	60.9	60.3	48.2
7/9	Onderw. - Hfd.ond.	70.2	68.6	70.1	69.5	61.2	48.9
8	Pol.insp. - Hfd.c.v.p.	71.5	70.2	70.0	69.0	68.—	55.8
10	Ingenieur	68.4	65.6	64.1	63.1	64.9	52.1
	Gemiddeld peil	68.8	63.5	60.6	59.1	62.2	49.7

De volgende tabel geeft dan voor ieder van de loopbanen de gemiddelde daling van jaar op jaar aan.

Daling (in procenten van het salarispeil van 1929) van:

No.	Betrekking	1935-1936	1936-1937	1937-1938	1935 HBBL	HBBL-RBR of par.
1/3	Ll.mant.teeken.Hfd.m.teekenaar	7.8	6.6	4.8	16.2	11.4
2	Schrijver of Schrijver I	8.3	5.3	2.0	2.5	14.1
4	Aib - wedana	7.8	3.2	0.9	0.9	15.9
5	Klerk - Commies I	8.7	5.0	1.4	8.9	9.2
6	Asp.opz.-Hfd.opzichter	3.4	2.9	0.8	7.7	12.1
7/9	Onderw.-Hfd.onderw.	1.6	1.5	0.6	9.0	12.3
8	Pol.insp. - Hfd.c.v.p.....	1.3	0.2	1.0	3.5	12.2
10	Ingenieur	2.8	1.5	1.0	3.5	12.8

Uit deze tabel blijkt, dat speciaal bij de in de regionale schalen behoorende betrekkingen de gemiddelde niveau-daling van 1935 op 1936 zeer groot is, zelfs in procenten van het salaris van 1929. In procenten van het salaris van 1935 natuurlijk nog grooter. Zoo is zij in % van het salaris van 1935 bij de klerken gemiddeld zelfs 13,7% (8.7 × 100 : 63.5).

SAMENVATTING EN CONCLUSIES.

De critiek van den Heer Koch op mijn artikel „De daling van de kosten van levensonderhoud van ambtenaarsgezinnen te Batavia" is drieledig. Hij bestrijdt het gebruik van indexcijfers van de kosten

van levensonderhoud bij de beoordeeling van de hoogte van het salaris eerst principieel op grond van citaten uit het „Handwörterbuch der Staatswissenschaften"; hij tracht dan aan te toonen, dat het grondmateriaal, waar de indexcijfers zich op baseeren, onvolledig was, de verwerking slecht, de wijze van toepassing onjuist en de toepassing zelve vol fouten. Ten slotte tracht de Heer Koch aan te toonen, dat er van „crisiswinst" of „overbetaling" bij de ambtenaren geen sprake is, doch dat de toestand thans zoo is, „dat duizenden gezinnen van reeds langer in dienst zijnde ambtenaren tengevolge van de laatste jaren gevoerde salaris- en personeelspolitiek op of binnen de grenzen van de nooddruft en jongeren het vooruitzicht hebben, niet aan een huwelijk te kunnen en mogen denken vóór zij den dertigjarigen leeftijd eenige jaren gepasseerd zijn."

Ten aanzien van het eerste punt blijkt, dat de Heer Koch onvolledig en daardoor onjuist citeert; ten aanzien van het tweede punt blijkt, dat de Heer Koch onder „indexcijfers van de kosten van levensonderhoud" iets anders verstaat dan gebruikelijk is; ten aanzien van het derde punt blijkt geen onderscheid te zijn gemaakt tusschen algemeene en individueele niveaudalingen. In dit artikel worden daarom de citaten aangevuld en toegelicht en de juiste beteekenis van „indexcijfer van de kosten van levensonderhoud" nader uiteengezet, enkele opmerkingen en misvattingen in de verschillende critieken besproken, en de invloed der salarisdrukkende bij-omstandigheden belicht, terwijl tenslotte uitvoeriger dan in het eerste artikel het geval was wordt nagegaan, of en in welke mate de ambtenaren den levensstandaard van 1929 hebben kunnen handhaven. Dit wordt thans niet slechts berekend voor een 10-tal ambtenaren (zooals in mijn eerste artikel het geval was), maar eveneens voor groote groepen van ambtenaren gemiddeld. In een 8-tal graphieken wordt de geleidelijke daling van het salarisniveau dan in beeld gebracht, loopende van 1 Januari 1935 tot 1 Januari 1938.

De eindconclusies van dit tweede artikel kunnen slechts zijn: *a*) dat niet slechts in Januari 1936, doch ook in Januari 1937 (ondanks devaluatie en prijsstijging) en ondanks een jaar méér inloopen van verhoogingen, er nog verschillende groepen van ambtenaren zijn, die niet eenvoudiger behoeven te leven dan in 1929 het geval was, welke toestand voor velen geheel of gedeeltelijk bestendigd zal blijven (ook hier zien we weer af van de gevallen, waarbij

„salaris drukkende bij-omstandigheden" in sterke mate voorkomen);

b) dat er in 1937 door het inloopen van verhoogingen en promoties verschillende groepen van ambtenaren waren — meer dan in 1936 het geval was — die crisisverlies leden;

c) dat er naast de algemeene niveaudaling eveneens individueele gevallen van achteruitgang in bezoldigingspeil zijn, die tot een duidelijken achteruitgang in levensstandaard hebben geleid;

d) dat de ongewijzigde inpassing in de H.B.B.L., de regionale of parallelschalen op den duur voor groote groepen van ambtenaren tot crisisverlies moet leiden.

Batavia, Maart 1937

TOELICHTING BIJ DE GRAPHIEKEN 1—8.

In de graphieken is voorgesteld het salarisniveau van 8 groepen van ambtenaren in de jaren 1935—1938, uitgedrukt in procenten van het salarisniveau in 1929.

Graphiek 1. Leerling-mantri-teekenaar tot Hoofdmantri-teekenaar.
„ 2. Schrijver — Schrijver 1e klasse.
„ 3. Ambtenaar Inlandsch Bestuur (Aib) tot Districtshoofd.
„ 4. Klerk tot 1e Commies.
„ 5. Adspirant-opzichter tot Hoofdopzichter.
„ 6. Onderwijzer tot Schoolhoofd.
„ 7. Inspecteur van politie tot Hoofdinspecteur.
„ 8. Ingenieur.

De graphieken geven voor ambtenaren met 0 (= minder dan 1) tot ambtenaren met 22 jaren dienst de verhouding weer van het salaris, dat een ambtenaar met eenzelfde aantal dienstjaren onder de B.B.L. zou hebben gehad, en hetgeen hij respectievelijk in Januari 1935, 1936, 1937 en 1938 ontvangen heeft of zal ontvangen. Alle verhoudingen zijn uitgedrukt in procenten van

1929. De gemiddelde hoogte van de 1935-lijn geeft dus het peil aan, waartoe de geheele groep van ambtenaren sedert 1929 is gedaald. Hetzelfde geldt voor de andere lijnen: 1936, 1937 en 1938. Ten aanzien van deze laatste twee jaren dient evenwel bedacht te worden, dat hierbij geen rekening werd gehouden met de verzachtende maatregelen inzake de overgangsbezoldigingen en inzake de verdere afbraak van de salarissen van de nog niet geheel regionaal bezoldigden in de regionale schalen.

Verder zijn in de eerste 4 graphieken ingeteekend: 1e het regionale peil, dat bereikt zal worden door de reeds in dienst zijnde ambtenaren, die in de regionale schalen zijn ingepast; 2e het regionale peil, dat de na de invoering der regionale schalen in dienst gekomen ambtenaren zullen innemen.

In de graphieken 5-8 vindt men hetzelfde voor de bij de invoering van de H.B.B.L. reeds in dienst zijnde ambtenaren en voor de later in dienst gekomen ambtenaren, doch tevens de z.g. parallelschaal, volgens welke alle ambtenaren worden bezoldigd, die na 31 Mei 1935 in dienst zijn gekomen.

De dikke zuiver horizontale verloopende lijn geeft in ieder van de graphieken het peil van de kosten van levensonderhoud voor de betrokken ambtenarengroep aan (het indexcijfer dus), vergeleken met 1929.

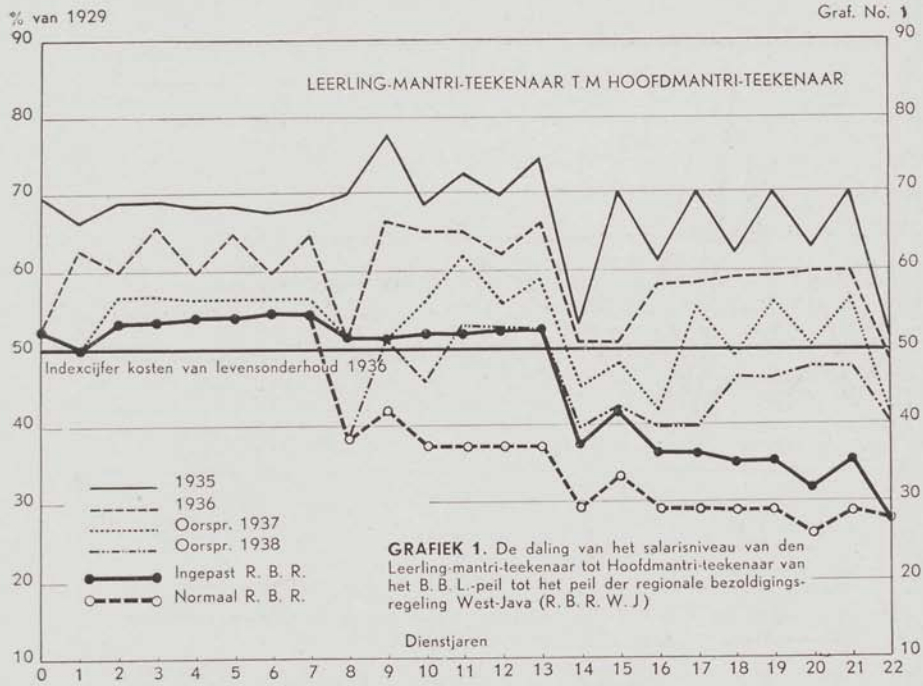

GRAFIEK 1. De daling van het salarisniveau van den Leerling-mantri-teekenaar tot Hoofdmantri-teekenaar van het B. B. L.-peil tot het peil der regionale bezoldigingsregeling West-Java (R. B. R. W. J.)

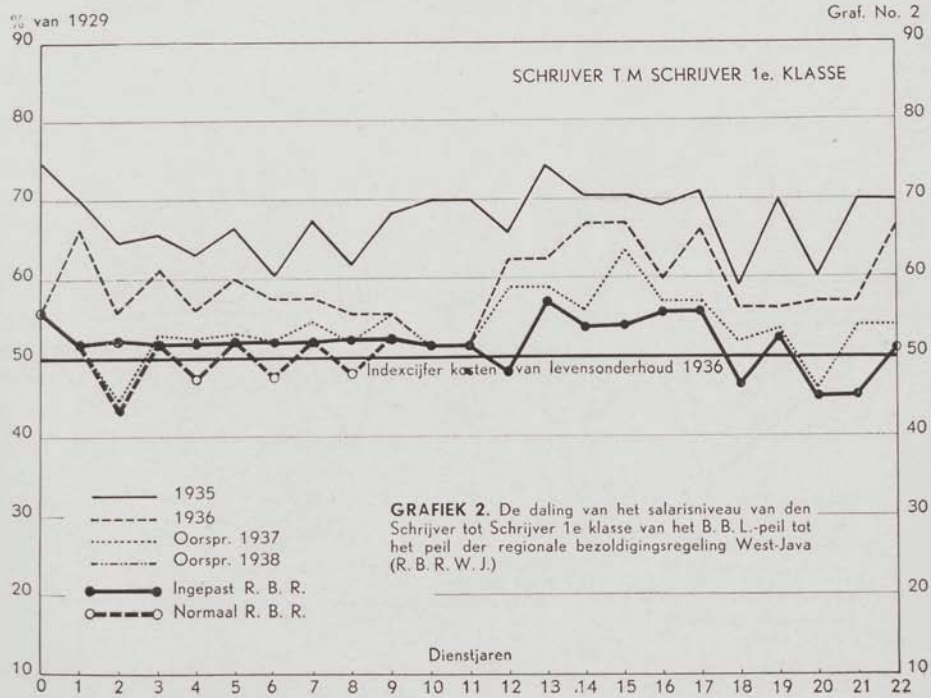

GRAFIEK 2. De daling van het salarisniveau van den Schrijver tot Schrijver 1e klasse van het B. B. L.-peil tot het peil der regionale bezoldigingsregeling West-Java (R. B. R. W. J.)

Graf. No. 3

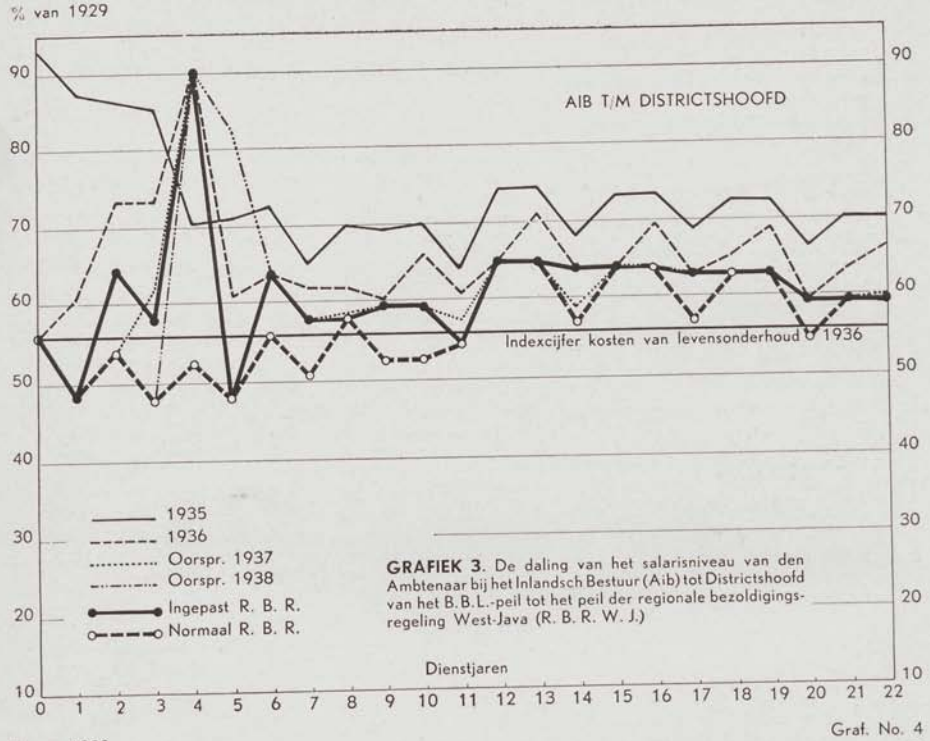

GRAFIEK 3. De daling van het salarisniveau van den Ambtenaar bij het Inlandsch Bestuur (Aib) tot Districtshoofd van het B.B.L.-peil tot het peil der regionale bezoldigingsregeling West-Java (R. B. R. W. J.)

Graf. No. 4

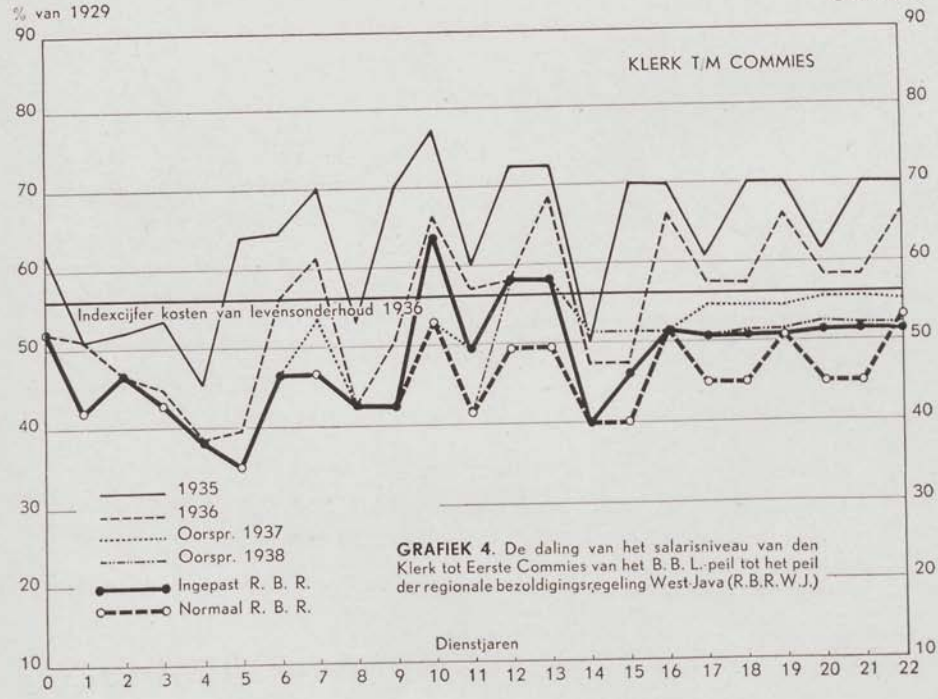

GRAFIEK 4. De daling van het salarisniveau van den Klerk tot Eerste Commies van het B. B. L.-peil tot het peil der regionale bezoldigingsregeling West-Java (R.B.R.W.J.)

Graf. No. 5

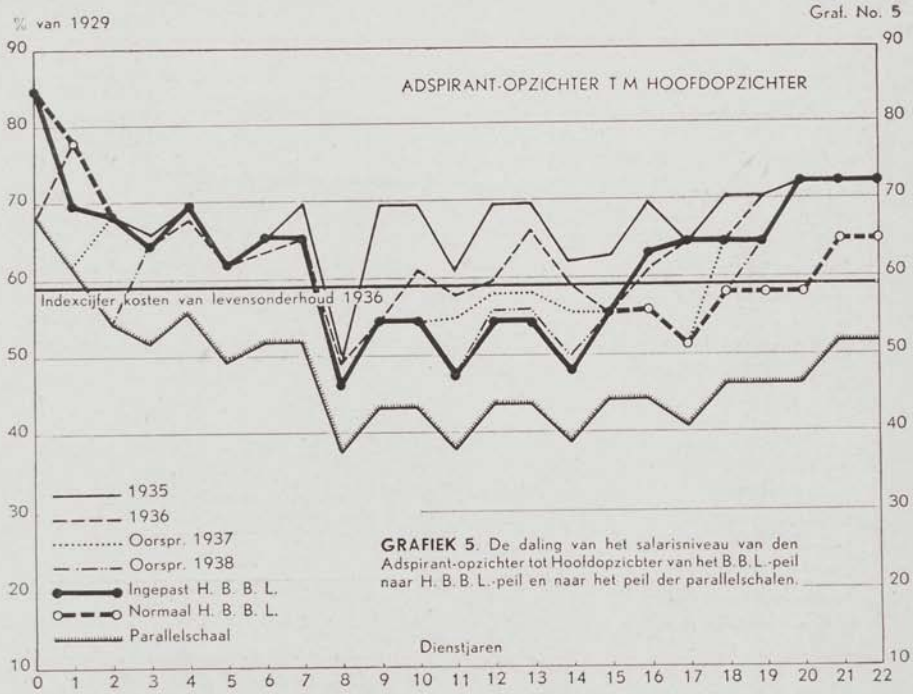

GRAFIEK 5. De daling van het salarisniveau van den Adspirant-opzichter tot Hoofdopzichter van het B. B. L.-peil naar H. B. B. L.-peil en naar het peil der parallelschalen.

Graf. No. 6

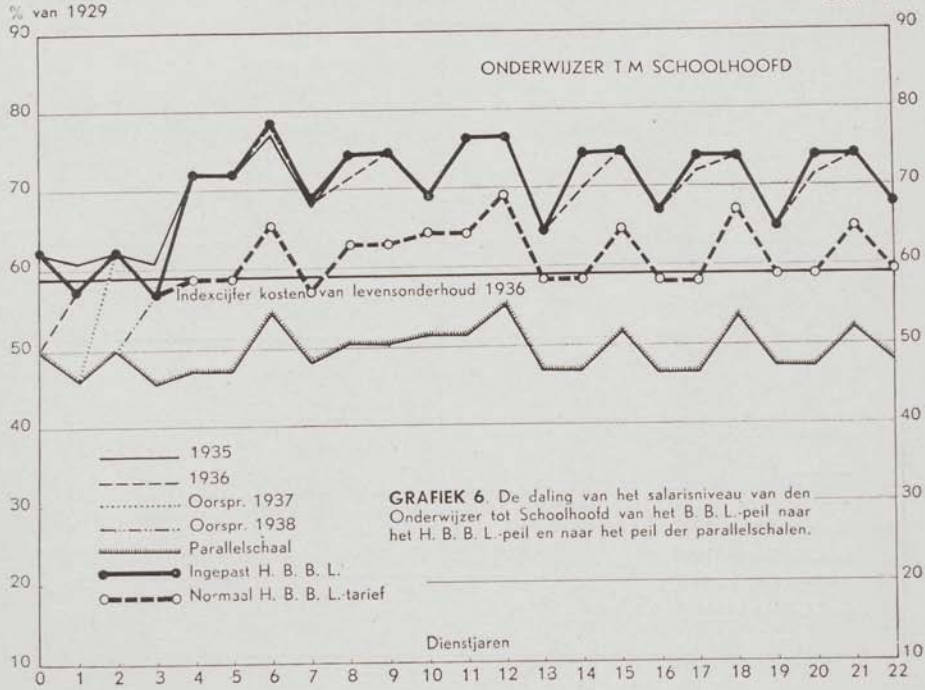

GRAFIEK 6. De daling van het salarisniveau van den Onderwijzer tot Schoolhoofd van het B. B. L.-peil naar het H. B. B. L.-peil en naar het peil der parallelschalen.

Graf. No. 7

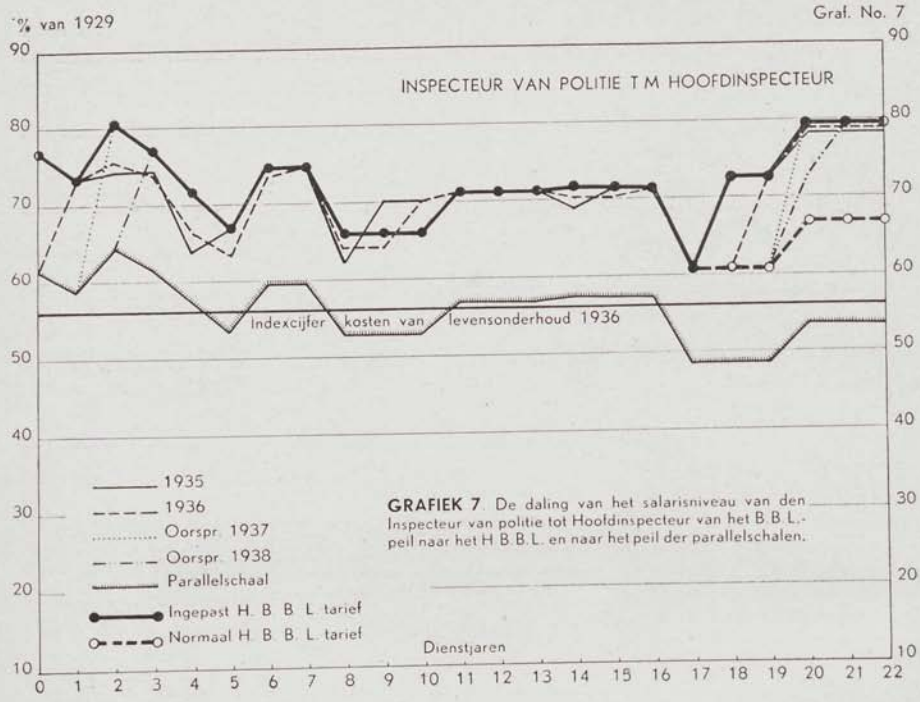

GRAFIEK 7 De daling van het salarisniveau van den Inspecteur van politie tot Hoofdinspecteur van het B.B.L.-peil naar het H.B.B.L. en naar het peil der parallelschalen.

Graf. No. 8

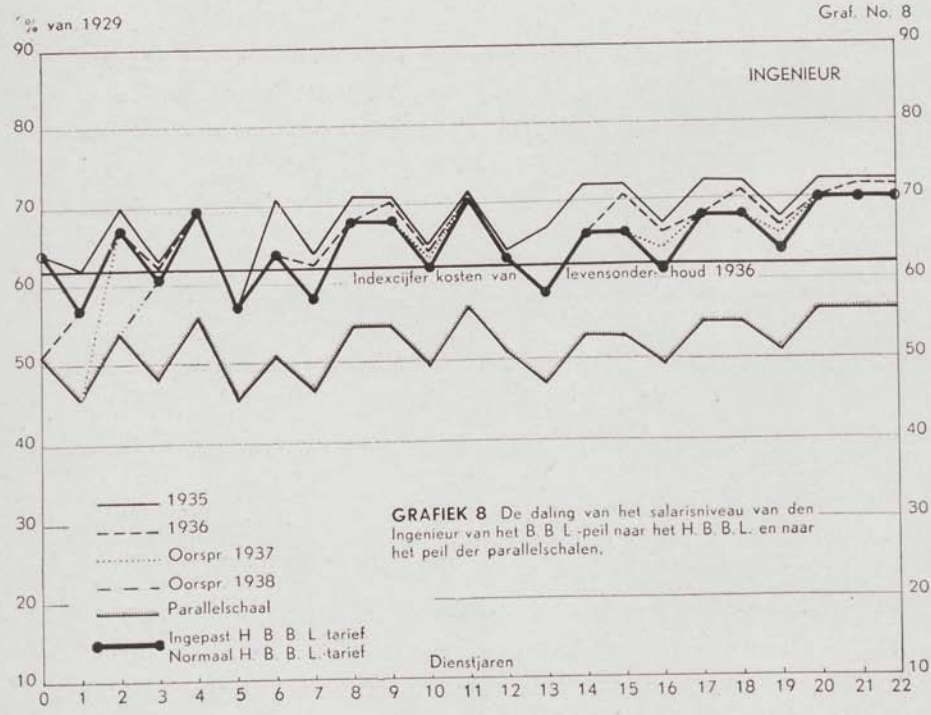

GRAFIEK 8 De daling van het salarisniveau van den Ingenieur van het B. B. L.-peil naar het H. B. B. L. en naar het peil der parallelschalen.

WESTERSCH MUZIEKLEVEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR Mr. G. A. LAMSVELT

„Een nijver en bedachtzaam volk is in den regel niet muzikaal."

WILLEM PIJPER.

Indien men bovenstaand motto, ontleend aan een opstel van een van Nederland's voortreffelijkste toonkunstenaars als juist aanvaardt, dient men ter voorkoming van misverstand daaraan toe te voegen, dat hoewel de regel voor het Nederlandsche volk in zijn totaliteit opgaat, gelukkig tallooze uitzonderingen op dien regel zijn aan te wijzen. Nederland zou niet zijn uitstekende orkesten, koren, solisten en geoefende dilettanten bezitten, ware het over de geheele linie van muzikaliteit gespeend.

De laatstgenoemde categorie, die der geschoolde liefhebbers, brengt tezamen met een groote groep muzikaal belangstellenden naar Indië haar zin voor muziek mede en zorgt, dat hier te lande van het bestaan van een Westersch muziekleven sprake kan zijn. Een eigen voedingsbodem heeft de Westersche muziek in Indië natuurlijk niet, ook al neemt een aanzienlijk aantal blijvers, voor het meerendeel Indo-Europeanen, aan het muziekleven deel; wij bedoelen hier dan hen, die zich niet bezig houden met de amusementsmuziek, maar met degelijke toonkunst. Het is ondenkbaar, dat zonder toevloeiing van nieuwe in de Europeesche tonensfeer opgeleiden het Westersche muziekleven aan het gevaar van degeneratie zou kunnen ontkomen. Ook de terugkomst der muzikale verlofgangers, die versche indrukken in Europa hebben opgedaan,

werkt er zeer toe mede het peil van den muzikalen smaak op te houden.

De Westersche muziek is als elke uiting van Europeesche kunst in dit land een kasplant, een overgeplante bloem, welker voortleven veel zorg vereischt voor hen, die haar liefhebben. Die toewijding wordt niet gegeven door het grootste deel der Europeesche gemeenschap, want het meerendeel der Nederlanders en andere Europeanen in Indië heeft geen werkelijke behoefte aan muziek, ook al brengt het moderne leven mede, dat er dagelijks om een ieder genoeg klinkklank is door radio en café-muziek. Toch is de groep dergenen, die goede muziek waarlijk waardeeren, gelukkig groot genoeg, om althans een muzikaal niet-actieve menigte bijeen te houden, die bereid is tot aandachtig toeluisteren bij muzikale prestaties.

Hoe komt het nu, dat men zoovele „nijvere en bedachtzame" Nederlanders in de tropen aantreft, die desondanks uiting geven aan hun verlangen naar muzikale verpoozing? Tot hen behoort niet de groote massa dergenen, die, overwegend materialistisch ingesteld — en hoevele Nederlanders zijn dat niet, vooral in Indië — slechts belangstelling koesteren voor hun werk of hun zaken en zich overigens om uitingen van cultuur in het minst niet bekommeren. Evenmin zijn het de in grooten getale in de verwachting van meerdere welvaart naar Indië getrokken kleine luiden, die in verband met het milieu, dat hen voortbracht, onvoldoende gelegenheid tot muzikale ontwikkeling hadden.

De betrekkelijke grootte van het aantal muziekliefhebbers laat zich dan ook alleen verklaren uit het verlangen van vele Westerlingen hun muzikale kennis te hernieuwen, die te verrijken, of zelfs voor het eerst notitie te nemen van een der schoonste takken van Westersche kunst, m.a.w. het is voor velen eer de meest onbewuste wetenschap, dat een stuk eigen cultuur in de aan te hooren muziek verwerkt is, dan de muziek zelve, die hen trekt. Het getal van hen, die hun muziekliefde nergens ter wereld zouden verliezen, is slechts klein; dit zijn de menschen met een werkelijk scherp gehoor en die zijn in het Europeesche Westen ook dun gezaaid, althans in Nederland. [1])

[1]) Groote stukken van Nederland zijn bepaald niet muzikaal; zoo hebben bijvoorbeeld de Friezen, een zoo kernachtig deel van den Nederlandschen stam, geringen muzikalen aanleg: „Frisia non cantat".

De bevrediging van muzikale verlangens vindt het groote publiek voornamelijk in de Indische concertzalen en men neemt daarbij veel voor lief, dat storend werkt. Indien men kleine inconveniënten als eischen van kleeding en afstanden terzijde laat, blijven over de warmte, die den luisteraar afmat (muziek verdraagt om acoustische redenen geen kunstwind), de dikwijls slechte acoustiek, de meestal ongenoeglijke zalen van schouwburg of sociëteit [1]) en het gebrek aan absolute stilte, dat de concentratie bemoeilijkt (straatgerucht, regen, onweer en de rumoerige fauna van Indische zalen zijn bij de bestaande gehoorigheid tevens de schrik der optredende kunstenaars). Men went aan dit alles en voor zoover een manco levendig gevoeld blijft, moet worden bedacht, dat de muziek, als de kunst in het algemeen, offers vraagt. Zij wil gediend worden !

Dit laatste voelen eerst met recht degenen, die de muziek actief wenschen te beoefenen. Het tropische klimaat brengt voor hen zoo talrijke bezwaren mede, dat velen den strijd daartegen gaandeweg opgeven, omdat hun physiek hen niet meer in staat stelt te spelen, dan wel, wat het meest voorkomt, omdat hun energie niet voldoende beschot heeft om toegewijd musiceeren, dikwijls na een langen werkdag, te veroorloven. Muziek maken is dan ook een bij uitstek warme en inspannende bezigheid, zelfs op koele avonden, en, indien al de speler in goede conditie is, behoeft zijn instrument het nog niet te zijn. Zij, die strijkinstrumenten bespelen, hebben bij voortduring te kampen tegen het detoneeren der slecht tegen vocht bestande darmsnaren, die maar een korten levensduur hebben. [2]) De teere instrumenten dienen op de tropen te zijn geprepareerd en ook dit blijkt dikwijls onvoldoende; Indië is het kerkhof geworden voor menige goede viool en vele rondreizende kunstenaars moesten ervaren, dat een in het warme Italië geschapen Guarnerius, Stradivarius of Amati niet op het Java-klimaat berekend was. Een zekere voorliefde bij het Indische publiek voor pianospel is dan ook wel begrijpelijk. Het ver gemechaniseerde klavier vertoont bij goed onderhoud weinig tropenkwalen, waarvoor geen spoedig redres mogelijk is.

Toch heeft Indië voor de beoefening van muziek ook ontegenzeglijk eenige voordeelen, vooral van technischen aard. Zoo

[1]) Alleen Soerabaia beschikt over een werkelijk uitstekende muziek- en tooneelzaal.
[2]) Harpspel is daarom in de tropen bijkans onmogelijk.

behouden de handen hier dank zij de warmte een veel grootere lenigheid dan in den winter in Europa, waar verkleumde vingers lang moeten preludeeren om voldoende los te worden; de strijkinstrumenten hebben door de vochtige atmosfeer nimmer last van droogte (slecht en korzelig aanspreken), die wel optreedt bij Europeesche kamerverwarming. Voor de huismuziek is van veel belang, dat het geluid niet als in Europa verstikt wordt in tapijten en zware gordijnen of doodgedrukt wordt tegen een te lage zoldering. Een Indisch huis is voor de toon-ontwikkeling veelal goed geconstrueerd (maar omdat alles open staat wordt anderzijds weder het noodige gevergd van de buren).

Hoe wordt er nu in Indië gemusiceerd, ondanks alle tegenwerkende factoren ? Op grond van een langjarige ervaring schromen wij niet te zeggen: evengoed als in Holland, voor zoover van instrumentale muziek sprake is. Voor de stembanden is het klimaat nl. bepaald niet gunstig, vele goede stemmen verliezen spoedig hun glans, het Europeesche timbre is slecht te bereiken, terwijl ook de eischen, die in dit land aan de ademhaling worden gesteld, een rol spelen. Dat de instrumentalisten het er in relatieven zin zoo goed af brengen, kan alweder zijn verklaring vinden in het streven het eenmaal in het Westen geleerde zoo goed mogelijk door oefening te conserveeren in de koloniale maatschappij. Ook is het opvallend, dat door de geroutineerde dilettanten dikwijls een hooger spelpeil wordt bereikt, dan bij huismuziek in Europa wordt gedemonstreerd. De muziekvrienden in Indië stellen elkaars aanwezigheid hier meer op prijs, men oefent getrouw samen en heeft niet de in Europa overvloedig aanwezige muzikale afleiding van concerten en opera's. Waar in doorsnee de uitgezonden Nederlander wel verstandelijk boven de middelmaat uitsteekt, zou het niet verwonderlijk zijn, indien het muzikaal bereikbare gunstig wordt beïnvloed door de aanwezigheid van hen, die tevens grootere dan normale muzikaliteit bezitten; er zijn verschillende omstandigheden, die daarop wijzen.

Continuïteit in het spel, vooral in het samenspel, kan er echter niet zijn. Zoodra hebben eenige spelers elkander gevonden, of het overplaatsings-duiveltje eischt zijn tol aan het ensemble, dan wel promotie belet den speler verdere aandacht te geven aan een activiteit, die hem ook psychisch ten goede komt.

Steunt de muziekbeoefening, zoowel actief als passief, voornamelijk op een kern van westerlingen, die met een zekere muzikale kennis Indië betreden, het muziekonderricht hier te lande heeft te zorgen voor de vorming van Indische krachten en het bijblijven van geïmporteerde kunde. In het algemeen kan men wel zeggen, dat voor pianisten uitstekende tot behoorlijke leerkrachten aanwezig zijn; op ander gebied echter is Indië nog niet goed voorzien. Geen wonder dan ook, dat de plaatselijk ontwikkelde beroepsmusici en dilettanten, die dikwijls van nature wel een goed gehoor hebben, maar geen of weinig contact met het Europeesche muziekleven onderhielden, niet bijzonder kunnen uitblinken. Zij, die talent vertoonen en hoogere opleiding verlangen, zijn wel verplicht zich naar Europa te begeven.

De Indische orkesten die men uiteraard alleen in de groote plaatsen aantreft, zijn steeds ensembles van dilettanten, aangevuld met blazers-beroepskrachten, die worden betrokken uit militaire muziekkorpsen, bands of gestrande musici, die hier hun leven in pooverheid voortslepen. Het verschijnsel doet zich voor, dat de meeste dezer beroepsmusici het in kunnen afleggen tegen de goede liefhebbers, die het strijkkwartet (en de fluitpartijen) plegen te bezetten en waar iedere blazer op zijn beurt solopartijen te vervullen heeft, zijn déraillementen bij de uitvoeringen niet zeldzaam, hetgeen te onaangenamer is, naar mate de tonen met meer aplomb onder den lessenaar tuimelen. Zonder aanvoer van betere beroepsblazers zullen de orkesten in de Indische steden nimmer veel kunnen presteeren.

De samenstelling der orkesten is, alweder wat de blazers betreft, jammer genoeg steeds onvolledig. [1]) Zelfs de obligate houtpartijen in de klassieken zijn meestal niet te bezetten; men behelpt zich dan met vervangende instrumenten, hetgeen het orkesttimbre schaadt. [2]) Men zegt, dat dit altijd zoo geweest is, maar dat behoeft geen reden te zijn voor de militaire autoriteiten om niet in overleg met terzake deskundigen de aanvulling der door bezuiniging sterk ingekrompen regiments-kapellen zoodanig in te richten, dat met bestaande lacunes in de burgerlijke muzikale maatschappij zoo goed mogelijk wordt

[1]) Bijv. 1 hobo, 1 fagot, geen hoornkwartet, onvoldoende trombones; clarinetten, fluiten en trompetten zijn er meestal wel, de Engelsche hoorn is zeldzaam.

[2]) Er is maar één voldragen groot ensemble: de Soerabaiasche marine-fanfare, die in de taptoe op waarlijk voortreffelijke wijze de oud-vaderlandsche liederen ten gehoore brengt.

rekening gehouden. De gemeenschap zou daarmede ten zeerste zijn gebaat.

Eenige belofte voor de toekomst biedt het orkestje van de radio-omroep-maatschappij, dat een kern van uitstekende musici bevat en bij langzame uitbreiding iets zou kunnen brengen, dat in Indië nog onbekend is. Het is echter zeer de vraag, of de radio, gegeven de beperkte Europeesche gemeenschap, een zoodanige ontwikkeling zal vertoonen, dat men een orkest van bijv. tenminste dertig man op de been kan houden, hetwelk, aangevuld met tijdelijke krachten, de minimum bezetting van 45 personen zou halen. Voorloopig zal dit wel tot de vrome wenschen blijven behooren en zal men zich moeten behelpen met combinaties, die het aanhooren waard mogen zijn, maar geen orkest voorstellen.

Tot voor eenige jaren was Indië het land van de gramophoon. Men vond die overal, maar het zal weinig bekend zijn, dat de enthousiasten discotheken bezaten van grooten omvang en waarde, zooals men die in Europa niet aantrof, dat de zeldzaamste opnamen zich in veler privé-bezit bevonden en veel kennis der modernen aan de zwarte plaat werd ontleend.

De radio heeft thans de gramofoon grootendeels verdrongen en geeft over vele golven „muziek in blik", afgewisseld door wat levende muziek, die voor zoover zij moet concurreeren tegen werkelijk goede opnamen een zwaren dobber heeft door onderbezetting van het ensemble en onevenredige sterkte in de geluidsverdeeling. Men kan van de omroepmaatschappij kwalijk verlangen, dat zij zal streven naar principieele verbetering van het radio-repertoire. Een goede radio-muziek moet nog geschreven worden en dus behelpt men zich met de genre-muziek en operafantasieën, waarin sinds ongeveer dertig jaren heel weinig verandering is gekomen, met wat afwisseling door moderne dansmuziek van den dag. Het groote publiek is daarmede voldaan en acht zich waarschijnlijk nog bekocht, wanneer veel klassieke muziek wordt uitgezonden (om niet te spreken van lezingen, preken, voordrachten en dergelijke) [1]).

Een groot voordeel van de radio is ongetwijfeld, dat de luisteraars buiten de centra, die geen gelegenheid hebben tot concertbezoek, eenigszins in het muzikale leven zijn ingeschakeld (de nieuws-

[1]) Uit enquêtes van de B. B. C. (Engeland) is destijds gebleken, dat een programma, dat 30% der luisteraars voldoet, een topprestatie is.

berichtgeving is voor deze categorie natuurlijk een nog grootere uitkomst).

Vertoont Nederlandsch-Indië, zooals gebleken is, op bijna elk vlak van het muzikaal terrein een aspect vol gebreken, is bijna overal sprake van vallen en opstaan, gansch anders is de plaats, die het inneemt in het internationale muziekleven. Sinds lange jaren organiseert de Bond van Ned. Ind. Kunstkringen de tournées van wereldberoemde kunstenaars voor geheel Indië. Deze geheel door kunstminnaars gedreven organisatie is ter wereld eenig in haar soort. Zij is de eenige impressario met een uitgestrekt rayon, die zijn werkzaamheden gratis en con amore verricht, zulks uiteraard tot groot genoegen der artisten.

Het is niet overdreven, dat van de groote podium-beroemdheden der wereld een aanzienlijk deel in Indië is opgetreden, meermalen zelfs bij herhaling. Zoo hebben de Kunstkringleden, om een paar namen te noemen, kunnen genieten van de pianisten Iturbi, Moseivitch, Brailowsky, Rubinstein, Orloff, de violisten Haifetz, Szigeti, Zimbalist, de violoncellisten Maréchal, Feuermann, Piatigorsky, het Guarneri- en het Budapester strijkkwartet; dit laatste ensemble komt binnenkort ten derden male terug.

De Kunstkringen[1]) hebben zich door een samenloop van omstandigheden tijdens de crisis weten te redden, d.w.z. de kringen, die in leven konden blijven, want tegen de ontblanking van de kleine plaatsen viel natuurlijk niet op te werken. In de eerste plaats was men in verschillende steden zoo verstandig geweest in goede jaren eenig kapitaal te reserveeren, waarop in den slechten tijd kon worden ingeteerd; in de tweede plaats had Indië ditmaal een voordeel van zijn, inmiddels gesneuvelden, gaven gulden, die ervoor zorgde, dat ook bescheiden honoraria een behoorlijke tegenwaarde hadden voor de buitenlandsche kunstenaars, die gewend waren te rekenen in francs, marken, shillingen of dollars. Verder ontstond bij de débâcle van het door overvoering van aanbod te gronde gerichte Europeesche concertleven een groot verlangen naar tournées in het Oosten, hetgeen in versterkte mate tot uiting kwam, toen talrijke niet-Arische artisten zich de mogelijkheid ontnomen zagen in Duitschland, het muziekland bij uitnemendheid, op te treden. Tenslotte bleef het als steeds van groot belang, dat Indië, op de route ligt,

[1]) Alleen de werkzaamheid der Kunstkringen op muzikaal gebied wordt hier belicht.

zoowel van en naar Australië als Japan. Hierdoor is het mogelijk, dat de internationale kunstenaars zonder veel reiskosten en passant een reis door Indië maken, die hen bij groote tournées afstanden doet afleggen van Medan over Java naar Celebes en Balikpapan.

Het Indische publiek in de groote plaatsen staat bij de kunstenaars in aanzien om zijn kennis van muziek en zijn degelijk critisch oordeel. Zij beseffen spoedig, dat de Kunstkringzalen niet gevuld zijn met de muzikaal oppervlakkige anders-geaarde lieden, die in de Engelsch sprekende gebieden om ons heen, in China of Japan, naar hen luisteren. Daar Indië maar een deel van hun Oriënt-tournée uitmaakt, moet de Bond van Kunstkringen er steeds op toezien, dat de programma's, die vooruit worden gezonden, niet te Engelsch georiënteerd zijn; zij worden dan ook meermalen geamendeerd naar Hollandschen smaak, hetgeen den kunstenaars in den regel aangenaam is, daar het schrappen van een paar afgespeelde paradestukken voor hen geen verlies beteekent. Bekorting van programma's in verband met de warmte is ook dikwijls noodig.

Een veel gehoorde klacht der artisten, die overigens zoo gaarne hier te lande verblijven en na hun vertrek contact blijven onderhouden, betreft het peil der muziek-critiek, waarover ook onder het Indische publiek ontevredenheid bestaat, om van hier gevestigde toonkunstenaars niet te spreken. Op dit punt is Indië wederom zeer provinciaals en misschien vooral ook .... Indisch. Bij gebreke van een vasten recensentenstand berust de critiek in handen van een aantal muziekleeraren, min of meer muziek-theoretisch deskundige dilettanten en occasionals en men mag wel zeggen, dat met enkele uitzonderingen deze menschen, die het ongetwijfeld niet zoo kwaad bedoelen, lijden aan de neiging tot gewichtigheid, vertoon van kennis en, bij tijd en wijle, ongemotiveerde scherpte. Dikwijls missen zij zin voor de realiteit en schrijven zij in den laten tropennacht stukken, die beroemde kunstenaars voorstellen als krukken, die nog een massa moeten leeren. Zulks beteekent een ernstige misstand, dien de couranten blijkbaar niet beseffen, of waarschijnlijker, niet kunnen veranderen bij gebrek aan geschikte scribenten. Het besef, dat het voor Indië een voorrecht is, geregeld groote podiumfiguren hun meesterschap te hooren demonstreeren, is tallooze malen afwezig. Men vit, knort en zeurt rustig over kleinigheden tot schade van het publiek en van de artisten. Eenmaal weigerde een temperamentvolle violiste haar tournée voort te

zetten na kennisname van Bataviasche critieken, die van haar spel niets heel lieten. Deze kunstenares van faam was iemand, die ieder jaar bij Mengelberg optrad, hetgeen niet belette, dat zij voor Indië's hoofdstad te licht werd bevonden. Het was een ridicule zaak.

De bedenkelijke zijde van critische vinnigheid treedt eerst recht naar voren, wanneer plaatselijke beroepskrachten, die uit den aard der zaak ten zeerste van muziekonderwijs afhankelijk zijn, ondanks zeer passabele prestaties zonder aanzien des persoons, en soms bepaald zonder inachtname van objectiviteit (elke Indische plaats heeft zijn muzikale coterieën, die elkaar bestoken, zooals in Zwolle of Gouda) coram publico in hun muzikale hemd worden gezet. Gevallen, dat dergelijke critiek tot broodroof leidde, omdat het spoedig door krantennieuws te overtuigen publiek daarop reageerde en de incompetent verklaarde speler zijn lessen verloor, zijn ons in verschillende steden bekend. Dat men zich heeft te hoeden voor het geschreven woord, is velen heeren en dames critici blijkbaar niet voldoende bekend.

Tenslotte nog iets over den invloed van het musiceeren op den speler zelf. Wij stipten hierboven reeds aan, dat de muzikale uiting een gunstig psychisch effect heeft en wij zouden willen stellen, dat zulks juist het geval is voor den westerling in de tropen, die bij een afmattende temperatuur in den regel inspannenden arbeid heeft te verrichten. De werker in Indië profiteert van de practische muziekbeoefening ten zeerste door zich op gezette tijden te bepalen tot zijn notenblad en instrument, welke beide hem dwingen de dagelijksche besognes en zorgen uit te schakelen en zich te concentreeren op een ongrijpbare tonenmaterie, die niet om definities of beslissingen vraagt. Deze beteekenis van het muzikale spel ontgaat den muzikaal begripslooze, een in Indië sterk vertegenwoordigd type, dat dikwijls neiging heeft eens anders behoefte aan muziek niet te respecteeren; het niet begrepene is hem iets onverklaarbaars, dan wel iets beuzelachtigs. Uit deze categorie stammen de lieden, die hun personeel afraden muziek te maken of concerten te bezoeken. „Böse Menschen haben keine Lieder".

Dat musiceeren den speler, nevens een heilzame op wisselwerking gebaseerde verfrissching, nog ontzaglijk veel meer brengt, zal niet worden verklaard. Deze beschouwing heeft immers alleen op Indische toestanden betrekking; daarbij is de Koran slechts voor ingewijden bestemd.

DE NATUURBESCHERMING IN NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR W. GROENEVELDT

Naar verluidt is het waarschijnlijk, dat in den loop van 1937 te Londen een internationale conferentie zal worden gehouden, de „Asiatic conference", waarop men zal trachten om, zooals dit geschiedde op de „African conference", die in November 1933 plaats had, te komen tot internationale regelingen in het belang van de natuurbescherming. Op die samenkomst zal Nederlandsch-Indië zonder twijfel een belangrijke plaats innemen, omdat onze archipel in het bezit is van een bijzonder belangwekkende fauna en flora, die reeds lang de aandacht hebben getrokken. Dat die belangstelling juist in de laatste jaren toeneemt, blijkt o.a. uit twee reizen, die de bekende Fransche ornitholoog, Dr. Jac. Berlioz, verbonden aan het „Museum d'histoire naturelle" te Parijs, door onzen archipel maakte.

Korten tijd geleden werd in de „Société nationale d'acclimatation de France", een lichaam dat zich zeer beijvert voor het instellen van beschermde gebieden voor flora en fauna, de vaststelling van het natuurreservaat, waarvan de plannen aan de Regeering werden ingediend onder den naam van Zuid-Sumatra II, zeer toegejuicht. Een der wetenschappelijke leden dezer vereeniging liet zich als volgt uit over dit reservaat:

„Cette résèrve promet certainement d'être l'une des plus intéressantes DU MONDE par sa richesse, aussi bien en végétaire, qu'en animaux, en même temps par la beauté des paysages équatoriaux qu'elle peut offrir dans la région des plus hautes montanges de Sumatra."

Voorwaar geen geringe lofspraak van deskundige zijde!

Ook in Amerika bestaat belangstelling voor onze natuurschatten; daar zijn n.l. plannen in voorbereiding, om nog dit jaar een wetenschappelijke expeditie naar Nederlandsch-Indië te zenden, uitgerust door het „American Committee for international Wild Life Protection", bijgestaan door het „Bureau of International Research". De leider zal zijn de Heer Harold J. Coolidge, secretaris van eerstgenoemde vereeniging.

Het werkplan schijnt zeer uitgebreid te zijn en uit verschillende punten blijkt, dat het de bedoeling is om tevens een grondige studie te maken van alles, wat de natuurbescherming in Nederlandsch-Indië aangaat.

Daaronder is begrepen de uitvoering in de practijk der voorschriften van de jacht-, dierenbeschermings- en de wildreservaten- en natuurmonumenten-ordonnanties.

Het zal zaak zijn, dat onzerzijds onzen Amerikaanschen vrienden wordt gewezen op de eigenaardige problemen, waarvoor onze Regeering zich bij de behandeling van deze materie geplaatst ziet en ongetwijfeld zal de critiek dan niet alleen zachter, maar ook redelijker zijn. In het buitenland toch wordt bij dergelijke beoordeelingen niet altijd voldoende rekening gehouden met de groote moeilijkheden, welke overwonnen moeten worden bij het vastleggen van beschermde gebieden van grooten omvang en bij de uitvoering van het geregelde toezicht daarop. Zij, die daarmede te maken hebben, weten echter wel, hoe talloos de belangen zijn, waarmede rekening moet worden gehouden. Zelfs de meest enthousiaste natuurbeschermer zal moeten toegeven, dat veronachtzaming daarvan hoogst onredelijk zou zijn, aangezien die belangen nauw samenhangen met de bestaansmogelijkheid van de bevolking in en om die gebieden.

In betrekkelijk primitieve streken met een dichte bevolking is de bescherming van de natuur zelfs belangrijk moeilijker dan in hoog ontwikkelde landen in Europa en Amerika, waar de publieke meening reeds gedurende lange jaren in die richting is geleid. Bovendien beschikt men daar veelal, in tegenstelling met Nederlandsch-Indië, over belangrijke bedragen, welke besteed kunnen worden voor den afkoop van rechten, die de vorming van beschermde gebieden in den weg staan.

De internationale belangstelling voor onze natuurschatten is

intusschen verblijdend en dat zal ons een reden te meer zijn om alles te doen, om deze te bewaren.

Maar daarom is het dus meer dan ooit noodzakelijk, dat de Regeering van Nederlandsch-Indië deze aangelegenheid ernstig ter hand neemt en harerzijds zorgvuldig wordt overwogen, wat er voor natuurbescherming in de naaste toekomst moet worden gedaan.

Verschillende maatregelen wijzen er op, dat wij op den goeden weg zijn en het zal zeker niet behoeven voor te komen, dat, bij het bespreken van internationale maatregelen op de a.s. Asiatic Conference, waarbij ook wij betrokken zullen zijn, suggesties voor de Nederlandsch--Indische natuurbescherming getrokken moeten worden uit de rapporten van buitenlandsche deskundigen.

Intusschen kan de Nederlandsch-Indische Regeering al dadelijk te voorschijn komen met een indrukwekkende lijst van beschermde gebieden; vooral toch in de laatste jaren is hare activiteit in deze richting groot geweest. Wij moeten den Indischen bewindhebbers terzake ook bijzonderen lof toezwaaien en het staat vast, dat zij, internationaal gesproken, als voorbeeld kunnen worden aangehaald.

Maar van hoeveel belang het vastleggen van wildreservaten en natuurmonumenten ook moge zijn, dit alleen geeft helaas geen waarborg tegen het te gronde gaan van onze natuurschatten.

In twee lezenswaardige artikelen in het Engelsche tijdschrift „Game and Gun", geeft de bekende specialist op dit gebied, Theodore R. Hubback, die bij uitstek tot oordeelen bevoegd is, een overzicht van de resultaten der maatregelen, welke op de „African Conference" in 1933 gehouden, werden goedgekeurd.

Hij komt tot een zeer droevig beeld en ik vrees, dat het geen overdreven pessimisme of overdreven beschermingswoede zijn, die hem geleid hebben !

Hij vestigt er de aandacht op, dat bij de opening van die samenkomst de Prime Minister Ramsay MacDonald in een toespraak liet uitkomen, dat de natuurbescherming een zaak is van imperiaal en internationaal belang, ver uitgaande boven locale belangen. Men heeft zich later echter niet aan die uitspraak gehouden; inplaats van nu ook imperiale maatregelen daarvoor te treffen, heeft men de uitvoering van de resoluties verder geheel overgelaten aan de verschillende deelen van het rijk, precies zooals vroeger.

En waar zoowel op de conferentie als later door het imperium een regeling van de allesbeheerschende geldelijke kwesties achterwege is gebleven, is in de verschillende rijksdeelen bij de eerste bezuiniging op de begrooting de uitvoering der besluiten van de African Conference, welke zooveel uitkomst beloofden te brengen, volkomen vastgeloopen, zoodat die tenslotte een doode letter zijn geworden. De bescherming van de Afrikaansche fauna is er dus weinig of niets mede gebaat geweest.

Hubback geeft daarvan treffende staaltjes, ontleend aan officieele gegevens, waarvan enkele hier mogen volgen.

In Uganda werd aan olifanten geschoten in:

1930	892
1931	1211
1932	1210
1933	1380
1934	1603
Totaal	13096 olifanten in zegge,

vijf jaren tijds !

Het officieele rapport van het Uganda Game Department eindigt dan ook met de verzuchting:

„This gives a agregate wastage of 13096 elephants, which . . . . , the grand total can be given to be approximately 14.000, truly a stupendous figure !"

In Nyassaland werd het heele Game Department maar ineens afgeschaft !

Hij geeft verder een beschouwing over Malaya, Britsch-Indië en Burma, waar doeltreffende regelingen ontbreken, en over Ceylon, waar, naar het schijnt, het wild in een beangstigend snel tempo wordt uitgeroeid en waar de jachtwetten practisch niet worden uitgevoerd.

Tot zoover Hubback.

Kortweg gezegd, is het nu eenmaal onmogelijk om tot een voldoende bescherming te komen, wanneer er geen fondsen beschikbaar zijn voor dat doel, in de eerste plaats voor bewaking. De toestand, dat de Overheid in tijden van overvloed incidenteel soms zelfs groote bedragen daaraan besteedt, om dan echter plotseling bij bezuiniging den geldelijken steun te staken, kan geen uitkomst brengen, omdat de primaire eisch bij dit werk is: CONTINUITEIT.

Immers, wanneer men een natuurpark, dat geruimen tijd achtereen de best denkbare bescherming heeft genoten, plotseling daarop,

om welke redenen dan ook, ten prooi laat aan verwaarloozing, doordat de uitvoering van de bewakingsbepalingen pecunia causa wordt gestaakt, dan beteekent dit de mogelijkheid van niets minder dan een catastrophe. De kans is dan groot, dat de resultaten van een moeizamen arbeid van jaren, waaraan groote bedragen ten koste zijn gelegd, binnen zeer korten tijd blijvend en onherstelbaar vernietigd worden. Men had dan eigenlijk beter gedaan, er nooit aan te beginnen.

Hoe staan wij er nu in Nederlandsch-Indië voor? Daar is de toestand zóó, dat voor die gedeelten der als natuurmonument of wildreservaat aangewezen complexen, welke binnen de hydrologische- of houtreserves liggen en dus onder het beheer van het Boschwezen staan, de ambtenaren van dien diensttak met het toezicht zijn belast. Alle andere gedeelten staan onder het toezicht van de Bestuursambtenaren.

Wie nu weet, welke drukke ambtsbezigheden deze ambtenaren hebben en welke enorme ressorten onder hun beheer staan, zal zich gemakkelijk kunnen voorstellen, dat er in de practijk van dat toezicht al bitter weinig terechtkomt. Incidenteel zullen bedoelde ambtenaren zich wel eens iets daaraan gelegen laten, maar in werkelijkheid is zulk een taak, als bijbaantje bedoeld, vrijwel onuitvoerbaar, al moge het tot blijdschap stemmen, dat bij de meesten de animo er voor wel aanwezig is.

Het denkbeeld, om dit toezicht geheel over te dragen aan het Boschwezen, is vroeger reeds elders toegepast, o.a. in Britsch-Indië, Burma en Malaya. De resultaten zijn echter zeer weinig bemoedigend, niet alleen omdat in vele gevallen de uitvoerders onvoldoende deskundig waren inzake deze materie, welke een groote mate van technische kennis van flora en fauna vereischt, maar ook omdat zij bleken geen tijd er voor te hebben. Voortdurende personeelswisselingen voerden ten slotte de moeilijkheden ten top.

Hoe groot de moeilijkheden bij ons in Nederlandsch-Indië ook mogen zijn, er is één machtswoord, waardoor al dadelijk een belangrijke verbetering kan worden bereikt, n.l. de nadrukkelijke uitspraak van den Landvoogd, waarin hij openlijk uiting geeft aan zijn persoonlijke bijzondere belangstelling voor deze aangelegenheid, met daarnevens den stelligen eisch van de Regeering, dat door de betrokken autoriteiten aan de strikte uitvoering van de op dit stuk bestaande bepalingen de volle aandacht moet worden geschonken.

Dàt kost géén geld, maar de uitwerking er van zal belangrijk grooter zijn, dan oppervlakkig ooit zou kunnen worden bevroed!

Dit zal niet meer of minder beteekenen, dan dat de onverschilligheid, die heerscht in vele ambtelijke kringen, welke met de uitvoering der beschermende bepalingen belast zijn, voor een goed deel voor belangstelling zal plaats maken. Het zal een stimulans zijn voor velen te weten, dat de Landvoogd hunne medewerking zal waardeeren.

De fout in deze ligt waarlijk niet aan de bestaande bepalingen, waarvan gezegd kan worden, dat zij voorshands een niet onbevredigende regeling hebben gegeven en waarmede, mits behoorlijk uitgevoerd, reeds veel goeds kan bereikt worden.

Als voorbeeld in deze kan worden gewezen op den goeden gang van zaken in het Albert Nationale Park in Belgisch Congo, die voor een niet onbelangrijk deel is te danken aan de persoonlijke belangstelling van den Koning voor de natuurbescherming.

Ook voor Nederlandsch-Indië zal de onvermijdelijke financieele zijde, die voor het vraagstuk al-beheerschend is, nader bekeken moeten worden.

De Regeering heeft, zooals reeds gezegd, op loffelijke wijze gezorgd voor het instellen van groote, beschermde arealen, waarmede, naar het zich laat aanzien, krachtig wordt voortgegaan. Dit is een eerste en belangrijke stap, maar verder worden er ook in het geheel geen fondsen toegestaan voor natuurbescherming.

Aangenomen echter, dat het al mogelijk ware voor de Nederlandsch-Indische Regeering om gelden toe te staan voor de behartiging van deze belangen, dan is het, zooals wij er thans voorstaan, nog een open vraag, hoe deze op de meest economische wijze te besteden zouden zijn.

Wie zou dat moeten doen en wie kan de noodige voorlichting op dat gebied geven?

Het staat wel vast, dat ten aanzien van een materie, waarbij met allerlei belangen van den meest uiteenloopenden aard rekening moet worden gehouden, de vaak sterk uiteenloopende inzichten van de raadgevers der Regeering zorgvuldig aan elkaar getoetst moeten worden. De thans gevolgde werkwijze voor de sporadisch te behandelen objecten, die zich tot nu toe hebben voorgedaan, waarbij dit geschiedt middels een omslachtige en tijdroovende correspondentie over verschillende departementen, moet onbevredigend worden geacht.

Het bezwaar is niet alleen, dat een toenemend aantal onderwerpen, die bij een krachtig aangevatte natuurbescherming bovendien een gedetailleerde behandeling zullen eischen, een onoverkomelijken en het werk verlammenden berg van geschrijf als gevolg zou hebben, maar vooral, dat het onmisbare, nauwe contact, dat voor een juiste beoordeeling noodig is, alleen bereikt kan worden door een collegiale, mondelinge behandeling.

Dit beteekent dus, dat er een college moet worden ingesteld, dat door zijn samenstelling en stabiliteit gelegenheid zal hebben, geleidelijk en systematisch de noodige gegevens te verzamelen, die voor een behoorlijke beoordeeling van de verschillende vraagstukken onontbeerlijk zullen zijn.

Eerst wanneer men een behoorlijk overzicht heeft van wat er gedaan moet worden en men dus niet meer in 't wilde weg maar met iets beginnen moet, bij gebrek aan gegevens, heeft het zin eenigszins belangrijke bedragen voor dit doel te besteden.

Welken vorm zal een dergelijk college, belast met de natuurbescherming, bij ons moeten hebben?

Het lichaam zal moeten voldoen aan twee onafwijsbare voorwaarden, te weten: continuïteit, waarover wel niets meer gezegd behoeft te worden, maar vooral: eigen middelen. Hieronder moet worden verstaan, dat aan dat lichaam, dat wel niet anders dan een publiekrechtelijk lichaam kan zijn, bij de wet ingesteld, bij ordonnantie worden afgestaan eenige, met name te noemen inkomsten uit de algemeene middelen, in de eerste plaats die, welke uit hoofde van hun karakter nauw verband houden met de belangen van de natuurbescherming, b.v. die voortvloeiende uit de jachtordonnantie e.d.

Het voornaamste is echter niet de omvang van het bedrag, dat hem ter beschikking wordt gesteld, als wel het recht om ongestoord, binnen de grenzen van zijne, op basis van de geraamde inkomsten opgestelde begrooting, den aard van zijne uitgaven zelf vast te stellen.

En dit, het zij nog eens uitdrukkelijk gezegd, zonder dat de algemeene begrootingswetgever hierbij kan ingrijpen, om te eeniger tijd meer op de afgestane bedragen beslag te leggen ten behoeve van de algemeene middelen.

Zonder het intermediair van een lichaam, dat voldoet aan de beide bovengeschetste criteria van continuïteit en eigen middelen, is op den duur de behoorlijke behartiging van dit deel van de nationale en internationale overheidstaak zonder meer onuitvoerbaar.

Bij de behandeling van het vraagstuk voor Nederlandsch-Indië, is de mogelijkheid, dat een particuliere vereeniging of een stichting, zooals in Nederland, uitvoering zou kunnen geven aan het werk aan natuurbescherming verbonden, in beginsel geheel uitgeschakeld.

Is dit in hoog ontwikkelde landen al vaak een onbereikbaar ideaal gebleken, hoeveel te meer geldt dit voor ons Indië, waar een vereeniging voor hare activiteit is aangewezen op een vlottende, koloniaal-Europeesche samenleving. Offervaardigheid is er vanzelfsprekend gering voor een practisch abstract begrip als de bescherming van natuurschatten, welke voor het groote publiek, waarvan men den geldelijken steun vraagt, bijna alle volkomen onbereikbaar zijn. Men gaat er op in zijn dagelijksche taak, meestal materialistisch van aard, die vol mans-werk vereischt. En het telkens zich vernieuwende en verplaatsende Europeesche element, maakt iederen vorm van continuïteit illusoir.

Een paar maanden geleden reeds werd daarom in „De Indische Gids" van Augustus a.p. de aandacht van de Indische Regeering gevraagd voor de instelling van een publiekrechtelijk lichaam als bovenbedoeld, dat de belangen van de natuurbescherming zal moeten behartigen.

Geheel onafhankelijk van bovengenoemde publicatie, geeft nu Hubback in de reeds boven aangehaalde artikelen in „Game and Gun," zijn meening daarover en het is wel opmerkelijk, dat ook hij slechts van een lichaam in dien vorm heil verwacht.

Tegenover de onmacht en de apathie, welke ten aanzien van het vraagstuk heerschen in de meeste koloniale gebieden, stelt hij de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en Canada, — waaraan wij zouden willen toevoegen Zuid-Afrika — tot voorbeeld. Het beheer van de z.g. Game Funds in de United States, welke de belangen van jacht en visscherij behartigen, wordt in die landen gevoerd door publiekrechtelijke lichamen en wel tot ieders bevrediging.

Hij schrijft o.a. over het Game Fund van Pensylvania, U.S.A., een z.g. „shot-out State", waar het wild practisch uitgemoord was. Dat lichaam begon in 1896 met een begrooting van $ 800.—, welke in 1929/1930 gestegen was tot $ 1.413.000.—, waarbij bovendien het resultaat kwam, dat Pensylvania door het werk van dat beheerslichaam weer een der beste wildstaten van het Oostelijk deel der Vereenigde Staten geworden was.

Het zou geen verwondering baren, indien op een eventueele „Asiatic Conference" van Engelsche of Amerikaansche zijde ook voor Nederlandsch-Indië suggesties in dien geest zouden worden gedaan. In dat verband kan het zijn nut hebben, om reeds nu de mogelijkheid der instelling van een publiekrechtelijk lichaam bij ons ernstig in studie te nemen.

Er bestaat reeds een aantal overheidsregelingen, ordonnanties, keuren van politie, e.d., die verband houden met de bescherming van wild, een aangelegenheid, waarmede het nieuw te scheppen beheerslichaam voor natuurbescherming in het algemeen, zich ongetwijfeld ook zal moeten bezig houden. Dit zijn o.a. de:

1. vuurwapenordonnantie,
2. jachtordonnantie,
3. dierenbeschermingsordonnantie,
4. bepalingen, regelende de uitgifte van licenties aan handelaren in vuurwapens en munitie.

Het spreekt intusschen vanzelf, dat een natuurbeschermingsdienst een meer compleet samenstel van regelingen zal vereischen. Vraagt men nu, hoe de middelen voor zulk een dienst — door tusschenkomst van een publiekrechtelijk lichaam — moeten worden gevonden, dan lijkt het in de eerste plaats logisch, dat aan het beheerslichaam moeten worden afgestaan, behalve de inkomsten uit de bovengenoemde regelingen sub 1 t/m 4, ook de boetes, krachtens rechterlijk vonnis opgelegd op overtredingen van de bepalingen daarvan en verder van de:

a. natuurmonumenten- en wildreservaten-ordonnantie.
b. keuren van politie en locale verordeningen, welke betrekking hebben op het gebruik van jacht- en visscherijmiddelen of natuurbescherming binnen locale gebiedsdeelen.
c. wettelijk goedgekeurde verordeningen, door het publiekrechtelijk lichaam zelf vastgesteld.

Over sommige dezer onderdeelen moet nog wat gezegd worden, in de eerste plaats over de jachtordonnantie.

De toepassing daarvan op de Buitengewesten is achterwege gebleven als gevolg van de bezwaren, welke van Bestuurszijde werden ingebracht t.a.v. de moeilijkheid om de regeling in den bestaanden vorm toe te passen. Het maakt den indruk, dat deze ordonnantie in de eerste plaats voor gebruik op Java, waar zij wel nuttig schijnt te werken, is opgemaakt. Men heeft toen klaarblij-

kelijk tevens getracht door inlassching van eenige bepalingen, haar ook geschikt te maken voor de Buitengewesten, hetgeen, gezien de zeer sterk afwijkende locale toestanden in de onderscheidene gedeelten daarvan, niet wel uitvoerbaar is.

Men zou door de invoering daar komen tot grove onbillijkheden, welke alleen kunnen worden vermeden door de regelingen van het jachtrecht meer in overeenstemming te brengen met de specifiek regionale toestanden, in den vorm van een of meer aangepaste ordonnanties.

Wanneer dit geschiedt, zal men in de invoering van een jachtordonnantie in de Buitengewesten zeer zeker geen onbillijkheid kunnen zien. Het resultaat kan niet anders zijn, dan dat een betere contrôle mogelijk is op de bescherming van het wild, hetgeen in de eerste plaats den jagers zelf ten goede zal komen. De daaruit voortvloeiende inkomsten, die men werkelijk niet moet onderschatten, dienen uiteraard ter beschikking te worden gesteld van het publiekrechtelijk lichaam, dat met de behandeling van deze materie belast is.

Een maatregel, die in Zuid-Afrika gunstig heeft gewerkt en op de instelling waarvan in Malaya herhaaldelijk is aangedrongen, om een betere contrôle te krijgen op de bescherming van bepaalde dieren en vogels, is het uitgeven van licenties voor het uitoefenen van het beroep van handelaar in levende dieren en vogels, van handelaar in wild en van taxidermist.

Voorts zullen op den duur stijgende inkomsten verkregen moeten worden uit een rationeele exploitatie van de door de Regeering aan het publiekrechtelijk lichaam in beheer afgestane terreinen, door entrees, heffingen op het maken van films, e.d.

In het bijzonder moge worden gewezen op de billijkheid om het beheerslichaam, t.a.v. complexen, welke aan de zorg daarvan zijn toevertrouwd, te doen deelen in de inkomsten van een daarin gedreven boschexploitatie.

Wanneer dan wel eens gewezen wordt op de groote inkomsten, welke in Amerika en Afrika de natuurparken uit entrees ontvangen, wordt steeds daartegen aangevoerd, dat men daar onder belangrijk gunstiger omstandigheden verkeert en dat iets dergelijks voor Nederlandsch-Indië niet denkbaar is. Wij hebben ons eens afgevraagd, wat er op dat gebied dan wel ooit van eenig belang in Indië gedaan werd en het antwoord daarop moet dan luiden: niets!

Steller dezer publicatie heeft in 1929 het initiatief genomen om de schamele resten te redden van het eens geweldige oerbosch, dat

zich, vijf en twintig jaar geleden nog, uitstrekte van even benoorden de plaats Loeboek Sikaping — Residentie Sumatra's Westkust — tot aan de grens van Tapanoeli en dat als gevolg van den aanleg van den grooten, doorgaanden verbindingsweg naar Medan, in luttele jaren werd afgeladangd en verwoest.

Met krachtige medewerking van het Boschwezen gelukte het na eenige jaren, te komen tot de vestiging in die streek van een natuurmonument van 3500 HA. — (gvts. besl. ddo. 8 Juni 1932 no. 34). Een plan, om het met geringe kosten behoorlijk toegankelijk te maken voor reizigers, bleef echter door gebrek aan middelen en tijd helaas onuitgevoerd. Het enkele pad, dat nog kon worden aangelegd, gaf reeds, te oordeelen naar het enthousiaste oordeel van de reizigers, die het voorrecht hadden er langs te gaan, alle aanleiding om aan te nemen, dat een ruimere openlegging van dit merkwaardige oerbosch zeker een groot succes zou worden op financieel gebied.

Er bestaat volgens de mededeelingen van verschillende bereisde touristen in geheel Oost-Azië geen enkele andere gelegenheid om gemakkelijk werkelijk oerwoud te zien, dat zich met dit bosch van Panti kan meten.

Verder moge eens gewezen worden op het prachtige wildreservaat Zuid-Sumatra I, dat feitelijk gelegen is onder den rook van Batavia en slechts enkele uren stoomens van Telok Betong verwijderd ligt. De Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming heeft een uitgewerkt schema ontvangen, waarin aangegeven is hoe met betrekkelijk geringe kosten dit reservaat voor het groote publiek toegankelijk kan worden gemaakt. Hoewel er geen twijfel bestaat aan de activiteit van deze vereeniging, is het begrijpelijk, dat zij, met de schamele middelen, waarover zij beschikt, onmogelijk kon overgaan tot zelfs deze goedkoope en ongetwijfeld loonende exploitatie.

Als tegenstelling met deze onmacht zij vermeld, dat een particulier lichaam, hetwelk de beschikking heeft over een gunstig gelegen stuk oerbosch, de mogelijkheid van openlegging daarvan ten behoeve van het touristenpubliek ernstig overweegt. Het is te hopen, dat dit plan de volle steun van de Overheid moge worden gegeven.

Wat aangaat de uitgaven ten behoeve van de natuurbescherming, waarvoor een beheerslichaam zich geplaatst zal zien, ligt het voor de hand, dat in de eerste plaats gedacht moet worden aan een betere bewaking van de beschermde objecten. Nauwe samenwerking

met verschillende overheidsdiensten zal daarbij van het grootste belang zijn.

Een aangelegenheid, waaraan al dadelijk de aandacht moet worden geschonken, is de kwestie van afdoende afrasteringen tegen wildschade van de met landbouwgewassen en stapelproducten beplante arealen van bevolking en ondernemingen.

Het is hier niet de plaats om daarover uit te weiden, doch er moge eens op worden gewezen, dat in Sumatra b.v. in het algemeen de verplichting tot afrastering zoo scherp gesteld was in de adat, dat schade, aangericht door vee in een niet behoorlijk omheinden aanplant niet behoefde vergoed te worden, terwijl daarentegen het dooden van vee, dat in een afdoend ompaggerden tuin was ingebroken, niet strafbaar was. Helaas hebben wij niets gedaan om deze nuttige voorschriften, zij het dan in een vorm, die zich aan onzen tijd had aangepast, in eere te houden.

Men heeft tegenwoordig in prikkeldraad een afdoend materiaal tot omheining en het zou zeker op den weg van de Overheid liggen, de bevolking geleidelijk meer en meer te brengen tot de toepassing daarvan. Daardoor zou de neiging om allerlei dieren uit te roeien, die de nu onbeschermde aanplantingen belagen, vermoedelijk belangrijk worden beperkt.

Ook de vorming van een wildschade-fonds zal overweging verdienen.

Immers zelfs daar, waar zeer uitgestrekte arealen zijn aangewezen, waarin de grootere diersoorten als olifanten, bantengs, e.d. beschermd worden, zal het herhaaldelijk voorkomen, dat schade wordt aangebracht aan gewassen in de begrenzende terreinen. Vroeger werd door de bevolking bij het aanleggen van aanplantingen ernstig met deze olifantenloopen rekening gehouden en men vermeed deze zorgvuldig. In vele gevallen was het slechts een kwestie van een paar kilometers, die men uit de buurt moest blijven, omdat de dieren zich zelden ver daarbuiten begeven.

In de laatste decennia is daar echter om verschillende redenen van afgeweken en het resultaat was niet twijfelachtig; de velden, voornamelijk die, beplant met padi, welke op de trekwegen lagen, werden voortdurend beschadigd en op de klachten, welke dan volgden, werd dan maar meteen het meest drastische middel toegepast: afschieten !

De kudden, gewend als zij waren aan deze vaste paden, volgden ieder jaar toch weer hunne gewone trekwegen, waartegen men

doorging met deze schandelijke verdelging, totdat de laatste olifant van de vaak groote kudden geschoten of zelfs vergiftigd was.

Er zal dus anders gehandeld moeten worden.

Het meest afdoende middel om deze soort wildschade tot een minimum te beperken zal zijn, de strooken, waarin het groote wild zich geregeld verplaatst, waar eenigszins mogelijk, bij het beschermde gebied te voegen zoo noodig door aankoop der bevolkingsbelangen in die gedeelten. Hiervoor zou een beroep kunnen worden gedaan op dat fonds.

Daaruit kan tevens, waar noodig, vuurwerk, ter distributie aan de bevolking, worden gekocht, omdat gebleken is dat men olifanten, die zich in de nabijheid van aanplantingen begeven, daarmede verjagen kan. Het is een middel, dat met succes in toenemende mate nu reeds wordt toegepast.

Maar het worde vooral streng verboden, om zonder bijzonder scherpe waarborgen tegen het lichtvaardig verwonden van olifanten, patrouilles van militairen of politie te belasten met het afschieten van zg. solitairs. Het staat nu wel vast, dat dergelijke exemplaren, die soms een ware landsplaag kunnen worden, niet eerder gevaarlijk worden dan nadat zij gewond zijn door vuurwapens van onvoldoend doodend vermogen, waaronder zeker militaire geweren gerekend moeten worden.

Veel beter ware het om bona fide jagers op groot wild, eventueel tegen betaling van een licentie daartoe, uit te noodigen deze jacht ter hand te nemen en men behoeft zeker niet te vreezen, dat er daarvoor niet voldoende liefhebbers zouden zijn.

Ten slotte moge gewezen worden op het imminente belang, dat innige samenwerking tusschen naburige staten, inzake de natuurbescherming, en voor ons meer in het bijzonder die tusschen Nederlandsch-Indië en Malaya, als resultaat kan hebben. Indien in beide landen streng de hand wordt gehouden aan verbodsbepalingen t.a.v. verkoop en vervoer van beschermde dieren en vogels, zooals orang oetans, siamangs, paradijsvogels, kroonduiven e.d., die in vele gevallen via Singapore worden uitgevoerd, zal reeds veel gewonnen zijn.

Moge deze publicatie, waarin uiteraard door de beperkte plaatsruimte slechts een oppervlakkige behandeling van enkele der voornaamste onderwerpen uit de zoo uitgebreide taak der natuurbescherming is gegeven, de belangstelling van de Overheid kunnen verkrijgen.

EENIGE GEGEVENS OVER DE BEVOLKINGSKOFFIE-CULTUUR IN KERINTJI (SUMATRA'S WESTKUST)

DOOR H. J. DE BOER

Hoewel koffie in de meeste Mendapo's[1]) van het District Kerintji voorkomt, kan echter alleen in de mendapo's Lolo en III Helai Kain gesproken worden van een bevolkingskoffiecultuur.

Indertijd toen de koffie hooge prijzen maakte, is men op groote schaal met den aanplant van koffie begonnen. Klimaat, regenval en bodemgesteldheid werkten mede, terwijl men, door hooge prijzen en daardoor een goede winst, zich van betaalde arbeidskrachten kon verzekeren. Toen de koffieprijzen steeds daalden, bleek een intensieve bewerking niet loonend meer te zijn, met als gevolg, dat de prijsdaling werd geaccentueerd door een vermindering in kwaliteit en een scherpe daling in de opbrengst per bouw. De minder goede terreinen werden geheel in den steek gelaten, het onderhoud, voor zoover men überhaupt van onderhoud kon spreken, werd geheel er aan gegeven. De koffie in de mendapo's Lolo en III Helai Kain bleek zich het best te handhaven, in de andere mendapo's werden de tuinen geheel verwaarloosd en in den steek gelaten. Men had in het algemeen andere middelen van bestaan. In de koffiecentra hielden de koffieopkoopers de zaak nog wel

[1]) Mendapo's zijn rechtsgemeenschappen, te vergelijken met de marga's van Palembang.

in gang, hoewel te Poelau Sangkar (III Helai Kain) door slechteren grond of afgelegen ligging ook verscheidene koffietuinen werden verlaten.

Gedurende het laatste halfjaar begint men echter weer aandacht aan de koffie te besteden, de stijgende koffieprijs zal dit allicht gunstig beïnvloeden.

In dit verband verdient mede nog vermelding de Javanen-kolonie Soeka Pangkat in de mendapo Semoeroep, waar voornamelijk arabica wordt verbouwd. Bereids vindt eenige afvoer van arabica-koffie plaats, de opkoop is daar in handen van een Chinees.

Vóór 1916 verbouwde men uitsluitend arabica; hoewel het niet onwaarschijnlijk is, dat ook hier Liberia-koffie werd aangeplant, wekt de naam echter geen herinnering op.

Ook te Kerintji bleek de arabica niet te voldoen, de struik was niet sterk en had veel te lijden van de bladziekte, kortom, gaf, zooals later bleek, „veel werk en weinig vrucht".

Toen dan ook in 1916 de Robusta-koffie van Bestuurswege werd ingevoerd (de Demang Berahim wordt in dit verband herhaaldelijk genoemd), greep de bevolking deze gelegenheid tot verbetering van haar cultuur gretig aan, met als resultaat, dat men thans in Kerintji uitsluitend Robusta aantreft, met als eenige uitzondering het van later datum dateerende Soeka Pangkat met arabica-koffie.

Ontginning.

Ook in Kerintji is het gebruikelijk, dat voor afstand van gronden, die binnen het beschikkingsrecht van een doesoen (mendapo) vallen, geen erkenningsgave wordt gevorderd, mits de aanvrager inwoner van dien doesoen (mendapo) is; wel heeft men in zoo'n geval altijd permissie te vragen aan de adathoofden, welke permissie slechts wordt geweigerd aan te slechter naam en faam bekend staande personen. Is men vreemdeling, d.w.z. niet-ingezetene, dan heeft men als erkenning van het beschikkingsrecht te betalen: „beras doea poeloeh gantang, kambing seékor" of in geld ongeveer *f* 8.—. Deze recognitie kan als normaal worden aangenomen; kan de vreemdeling dit echter niet betalen, dan kan hij zich hierover met de adathoofden verstaan, zoodat de betaling van beras doea gantang, ajam doea ékor eveneens wel voorkomt.

Met inachtname van de hoeveelheid beschikbaren grond, kan men volgens den adatregel:

„berparang tadjam
bertanah loeas" [1])

zooveel grond krijgen, als men in staat is te bewerken.

Een gezin kan gemakkelijk bewerken: 1 bouw = 1200 struiken. Plantwijdte 5 tot 6 hasta (1 hasta = 42 cm).

Individueel en familiebezit komen door elkaar voor. Voor nieuwe tuinen werd (den laatsten tijd worden geen nieuwe tuinen meer aangelegd) voornamelijk gebruik gemaakt van oude ladangs (bloekar, ilalang), alleen in het zuidelijkste deel van de mendapo Lolo vond nog eenige uitgifte van boschgrond plaats.

Afbranden van den grond vindt nog wel plaats, doch men komt hiervan voor oude ladangs met ilalang meer en meer terug, aangezien door tweemaal omspitten van den grond de ilalang volkomen uitgeroeid is. Wordt boschgrond uitgegeven, dan worden eerst de boomen gekapt, daarna wordt de grond afgebrand ten einde wortels en stronken te verwijderen. Somstijds kapt men de stronken en wortels en graaft het restant voor zooveel noodig uit. Dit is meer afhankelijk van het einddoel, dat men zich stelt en niet te vergeten den koffieprijs. Ik kom hier later nog op terug, aangezien de kwesties, die hiermede samenhangen, van zeer veel invloed zijn op de totale onkosten.

Ook bij boschgrond (bloekar of rimba besar) dient men voorzorgsmaatregelen te nemen tegen ilalang. Dit is te meer urgent, omdat het plantklaar maken van den grond over een vrij lang tijdsbestek loopt, bijv. omdat er geen arbeidskrachten genoeg op gezet worden of omdat de sawahbewerking tijd opeischt. In beide gevallen heeft de ilalang tijd om zich van den grond meester te maken, zoodat ook hier het terrein tweemaal omgespit behoort te worden.

Nu kan men met het uitplanten beginnen. Na het uitplanten dient men, eens in de drie maanden ongeveer, den grond schoon te maken, het eigenlijke wieden dus. Een kleine drie jaar na het uitplanten kan men op een behoorlijke opbrengst rekenen.

Alvorens de totale onkosten te berekenen, welke men heeft tot het vruchtdragen van den tuin, dienen eerst eenige beschouwingen hieraan vooraf te gaan.

Immers in een landstreek, waar voldoende grond beschikbaar is, worden in een hausse periode wel gronden uitgegeven, zonder

[1]) (Degeen) met scherpe parang, (kan) veel grond (krijgen)

voldoende contrôle of de aanvrager wel in staat is den grond te bewerken en te exploiteeren. Het resultaat is, dat bewerking zeer summier plaats vindt, men plant koffie en tweede gewassen. Lukt het eene niet, dan slaagt het andere wel. Onderhoud van den tuin vindt bijna niet plaats, het gevolg is, dat de koffie een paar jaar redelijk vrucht geeft en daarna in den steek wordt gelaten.

Middelerwijl heeft men eenige andere koffietuinen „aangelegd", waarbij dezelfde geschiedenis zich afspeelt. Dat dergelijke tuinen voor een kostenberekening niet als maatstaf kunnen gelden, behoeft geen betoog. Dit verschijnsel heeft zich in Kerintji voorgedaan.

Een tweede moeilijkheid, die zich voordoet, is, dat de aanleg van een koffietuin heel vaak in deelbouw geschiedde.

In dit geval zal de gemaakte afspraak tusschen grondeigenaar en bewerker beslissend zijn voor de bepaling der kosten.

De bewerker zal in het algemeen 2e gewassen planten; heeft de grondbezitter de bibit daarvoor verstrekt, dan kan de afspraak loopen zoowel over de koffie-opbrengst, als over de opbrengst van de tweede gewassen. Uit den aard der zaak zal voorts nog als factor gelden de grond zelf, bijv. bosch, bloekar of ilalang, sterk hellend of glooiend, afstand tot den doesoen etc. In het algemeen bieden de gemaakte afspraken weinig houvast bijv.:
de bewerker ontvangt *f* 0.15 per week, totdat hij de tweede gewassen kan verkoopen. De grondbezitter verstrekt de bibit, doch de bewerker heeft die terug te betalen. De helft van den koffieoogst is voor den bewerker, doch hij moet alles plukken, of:
de grondbezitter geeft den bewerker 2 blikken rijst per maand (waarde ± *f* 1.40), de bewerker krijgt de helft van de opbrengst van 2e gewassen en van de koffie, maar heeft zelf voor de bibit voor de 2e gewassen te zorgen.

Een derde veel voorkomende afspraak is: de grondbewerker krijgt al zijn kosten voorgeschoten, alle tweede gewas is voor hem evenals een deel van den koffieoogst, doch uit de opbrengst moet hij de voorgeschoten gelden terugbetalen.

Draagt een tuin eenmaal vrucht, dan is de gemaakte afspraak weer afhankelijk van den ouderdom van den tuin, bijv.: de tuinbezitter krijgt de helft van den grooten koffieoogst, [1]) de bewerker ontvangt dus alle tweede gewas, de helft van den grooten koffieoogst en alle voor- en naoogst. Geldt de afspraak een jongen produceerenden tuin, dan wordt alle opbrengst gelijkelijk verdeeld.

[1]) De groote oogst bedraagt ongeveer $^3/_4$ van den jaaroogst.

In het algemeen werkt men niet graag in deelbouw, immers, om als voorbeeld een der gangbaarste afspraken te nemen, bij het in productie komen van den tuin moet men de helft van den tuin afgeven en het geleende geld (c.q. omgerekende rijst) terugbetalen met den eigen oogst. Als men in aanmerking neemt hoeveel arbeid er aan besteed wordt en hoeveel men daarvoor terugkrijgt, dan is inderdaad, bij een lagen koffieprijs, deelbewerking een „roegi" voor den bewerker, hetgeen men ook in de koffiemendapo's algemeen beweert.

Is bij deelbouw een kostenberekening zeer moeilijk, ook bij bewerking door den grondbezitter en zijn gezin zijn de onkosten slechts te schatten. Niet alleen omdat deze onkosten voor een deel verrekend moeten worden op de tweede gewassen, maar vooral omdat het systeem van bewerking zeer veel variaties vertoont. Aangezien bewerking in loondienst bijna nooit plaats vindt, kunnen ook daaruit geen gegevens betrokken worden.

Volledigheidshalve wordt hier nog opgegeven de tijd benoodigd voor den aanleg van een tuin groot 1 bouw, indien een gezin, dus ongeveer drie arbeidskrachten, de bewerking ter hand neemt.

vellen en hout verzamelen	$3^1/_2$ maand.
wortels en stronken verwijderen	4 „
tweemaal omspitten	2 „
plantgaten maken en planten	$^1/_2$ „
Totaal	10 maanden.

Hierna moet 1 × per 3 maanden gewied worden, doch dit onderhoud, wat ongeveer een week in beslag neemt, kan geheel op rekening van de tweede gewassen worden geschreven. Deze opgave geldt alleen voor een behoorlijken aanleg; omdat hiervan echter op de meest verschillende manieren wordt afgeweken en ten aanzien van de tweede gewassen geen voldoende betrouwbare gegevens ter beschikking staan, valt hieruit n.m.b.m. geen zuivere kostenberekening te maken.

Hoewel de gemiddelde opbrengst van een 1 bouw grooten tuin wel opgegeven kan worden (vide ondervolgend staatje), kan ook dit niet als criterium gelden, omdat aan deze indeeling nooit te zien is hoeveel arbeid aan den aanleg besteed is, aangezien dit weer afhankelijk is van zooveel andere factoren.

Omschrijving van den tuin	Ouderdom in jaren	Gemiddelde opbrengst per bouw
jong	3 — 5	12 — 15 pikoel
middelbaar	5 — 8	8 ,,
oud	8 — 15	4 — 5 ,,

Verwaarloost men den eigen arbeid, dan wordt de berekening vrij eenvoudig, want dan is de verdienste per pikoel gelijk aan de verkoopwaarde verminderd met het hullerloon en de transportkosten. Dezelfde berekening gaat nagenoeg ook op voor den tuinbezitter, wiens tuin in deelbouw werd aangelegd en wordt onderhouden.

Prijzen bevolkingskoffie (Robusta):

Jaar	Maand	prijs	
		hoogste	laagste
1930	Mei — Juli	*f* 21.50 pp.	*f* 20.50
1931	,,	*f* 19.50 ,,	*f* 18.50
1932	,,	*f* 19.— ,,	*f* 17.50
1933	,,	*f* 17.— ,,	*f* 16.50
1934	,,	*f* 12.50 ,,	*f* 11.50
1935	,,	*f* 8.50 ,,	*f* 7.50
1936	,,	*f* 6.75 ,,	*f* 5.75

De prijzen gelden voor 1e kwaliteitskoffie uit Lolo. Prijzen te Soengei Penoeh: 2e kwaliteitskoffie maakt *f* 0.15 — *f* 0.30 lager prijs dan 1e kwaliteit.

Koffie uit andere mendapo's, dus voornamelijk uit III Helai Kain is *f* 0.15—*f* 0.25 lager geprijsd dan Lolo-koffie.

Hullerprijs (loon) te Soengei Penoeh *f* 0.40 per pikoel, echter te Lolo en te Poelau Sangkar *f* 0.30.

Transportkosten tot Soengei Penoeh gemiddeld per pikoel *f* 0.25.

Eigen arbeid verwaarloozend, zou de winst per pikoel bij een prijs van *f* 5.60 per pikoel bedragen:
f 5.60 — (*f* 0.35 + *f* 0.25) = *f* 5.—.

Berekenen wij echter wel den eigen arbeid, dan wordt het rekensommetje als volgt:

Arbeid voor den aanleg: 10 maanden.

Met het wieden van een koffietuin kan per dag per man worden verdiend *f* 0.15 — *f* 0.20, zoodat de waarde van den arbeid besteed aan den aanleg ongeveer bedraagt *f* 140.—. Hiervan moet m.i. de helft op rekening worden geschreven van de 2e gewassen, zoodat overblijft: *f* 70.—. Een tuin kan ongeveer 15 jaar mee, dan zit er dus per jaar aan arbeid in geconverteerd *f* 4.50, Het verdere onderhoud als wieden laat ik geheel rusten op de tweede gewassen.

Een gemiddelde tuin levert 8 pikoel per jaar (1 bouw ± 1200 struiken). De koffiepluk kost 5 tot 6 cent per blik koelit merah (ongedroogd), dus voor 8 pikoel per jaar kost de pluk $8 \times 24 \times f\,0.05^5 = f\,10.50$.

Droogkosten behoeven niet te worden gerekend, daar dit òf bij de hullers geschiedt, òf in den doesoen, in beide gevallen zijn de onkosten vrijwel nihil.

Transportkosten (van tuin naar Soengei Penoeh, inclusief op- en afladen) per pikoel *f* 0.30; totaal *f* 2.40. Hullerkosten 8 × *f* 0.40 = *f* 3.20 en sorteerkosten 8 × *f* 0.40 = *f* 3.20.

Recapituleerende:

aanleg	*f* 4.50
pluk	,, 10.50
transport	,, 2.40
huller	,, 3.20
sorteer	,, 3.20
Totaal onkosten 8 pikoel	*f* 23.80
Opbrengst 8 × *f* 5.60	*f* 44.80
Winst per 8 pikoel	,, 21.—
of per pikoel ongeveer	,, 2.60

Natuurlijk is bij deze berekening het bedrag voor aanlegkosten een slag in de lucht, doch van meerdere koffietuin-bezitters kreeg ik hiervoor bedragen, welke voor 1 bouw varieeren tusschen *f* 40.— en *f* 80.—, hoewel het mij in geen enkel geval is mogen gelukken een eenigermate kloppende specificatie van deze bedragen op te

maken, aan den hand van de gegevens van de bezitters zelf. Met de specificatie die ik opgaf (zie boven), was men het in het algemeen wel eens.

De boven opgegeven winst van *f* 2.60 per pikoel (koffieprijs ± *f* 5.60) stemt ongeveer overeen met de mededeeling van tuinbezitters, dat zij ongeveer *f* 0.15 — *f* 0.20 verdienen aan één blik gedroogde ongehulde koffie. Dit wordt als volgt uitgerekend.

Verkoopprijs		*f* 0.35
Plukloon	*f* 0.11	
Onderhoud	*f* 0.05 ⟩ varieerend	
Transport	*f* 0.02⁵ ⟩	
Totaal	*f* 0.17⁵	*f* 0.17⁵
Winst		*f* 0.17⁵

De posten onderhoud en transport varieeren sterk.

Ik vestig er hier nogmaals den nadruk op, dat het bovenstaande slechts een voorbeeld is, hetwelk geenszins maatgevend is voor andere gevallen. Zoo zal bijv. bij deelbewerking de gemaakte afspraak beslissend zijn voor de winstberekening. In het algemeen kan men zeggen: bij deelbewerking maakt de tuinbezitter meer winst en de bewerker minder dan hierboven is opgegeven.

Geldt het oude ladangs, dus vooral de tuinen in de mendapo III Helai Kain, dan zijn weliswaar de aanlegkosten lager, doch ook de jaarproductie is lager en onafhankelijk daarvan ook de te maken prijs (kwaliteitsverschil). De verschillen worden echter vrijwel door elkaar gecompenseerd.

Nu het in productie komen van den tuin.

Zooals boven reeds werd vermeld, moet een tuin telkens weer gewied worden. Ook het aanplanten van schaduwboomen is van belang èn voor de jaarproductie èn voor den levensduur van een tuin.

Het wieden geschiedt in het algemeen uitsluitend met het oog op de tweede gewassen. Het planten van schaduwboomen is uitzondering, zoodat beide punten geen verdere beschouwing behoeven. Van welk een groot belang de latere verzorging nog is, blijkt wel uit een meer dan 15 jaar ouden tuin te Lolo, die naar schatting per jaar nog 8 à 9 pikoel opbrengt, alleen omdat er schaduwboomen geplant zijn en de naverzorging behoorlijk is.

Het plukken.

De rijpe vrucht is in ongedroogden toestand niet verhandelbaar. Voor het plukken van deze koelit merah rekent men 5 à 6 cent per blik. Voor één pikoel koffie zijn noodig 23 tot 24 blikken koelit merah. Voor den grooten oogst, ongeveer samenvallend met den rijstoogst, is het gebruikelijk arbeidskrachten in dienst te nemen. Vooral uit het onderdistrict Indrapoera komen tegen dien tijd vrij wat arbeidskrachten naar Kerintji. De pluk bij voor- en na-oogst geschiedt meestal door den tuinbezitter of bewerker zelf, de opbrengst is niet groot, in totaal n.l. nog geen kwart van den jaaroogst.

Voor het vervoer van tuin naar opslagplaats mag gemideld per blik gerekend worden 1 tot $1^1/_2$ cent.

Het drogen.

Door het drogen wordt de koelit merah verhandelbaar.

De koffieopkoopers koopen gewoonlijk koelit hitam per blik. Om de gedachten te bepalen: voor 1 pikoel koffie zijn noodig 12-13 blikken koelit hitam en daarvoor 23-24 blikken koelit merah.

Het drogen geschiedt meestal in den doesoen, een paar maal per dag wordt de koffie gekeerd.

Aangezien dit meestal onder de gewone werkzaamheden doorgaat en vrijwel geen tijd kost, behoeft het drogen niet als afzonderlijke kosten te worden opgenomen. Wel moet in rekening worden gebracht het zakken, immers de koelit merah wordt in blikken of zakken aangebracht en dan vervolgens uitgestort op een droge plaats. Na het drogen moet de koffie weer in zakken worden gedaan en nu is de koffie klaar voor den handel, zoowel handel in den doesoen als met opkoopers. De eenheid waarmede men rekent is 1 blik.

Bij een koffieprijs van *f* 5.60 per pikoel is de prijs van koelit hitam per blik ongeveer

		f 0.35
Plukloon	*f* 0.10	
Onderhoud	*f* 0.05	
Transport	*f* 0.02^5	,, 0.17^5
Winst		*f* 0.17^5

Het bedrag aan onderhoud komt vrijwel overeen met hetgeen boven is opgegeven; ik teeken hierbij aan dat dit een gemiddelde opgave is; de gegevens, die mij verstrekt werden, varieerden tusschen 2 en 10 cent. Ook de transportkosten, waarbij inbegrepen het zakken, schommelden sterk; als gemiddelde is $2^1/_2$ cent wel juist.

Het hullen.

Hierbij moet een scherp onderscheid gemaakt worden tusschen de hullers in de koffiemendapo's en die te Soengei Penoeh. Hullerloon te Soengei Penoeh *f* 0.40 per pikoel, in de doesoens echter *f* 0.30.

In dit verband komen wij mede tot een ander opmerkelijk feit; de transportkosten naar Soengei Penoeh bedragen gemiddeld *f* 0.25 per pikoel. Voor 1 pikoel koffie (beras) is echter meer dan 1 pikoel koelit hitam noodig, het verschil in transportkosten bedraagt ongeveer *f* 0.02^5. Laat men de koffie in Soengei Penoeh hullen dan betaalt men per pikoel *f* 0.12^5 meer. Zeer gebruikelijk is deze werkwijze niet, omdat koffieopkoop gewoonlijk in den doesoen geschiedt, doch dan geen koffie beras doch koelit hitam.

De koffieopkooper is bijna altijd huller-eigenaar; bij opkoop van koelit hitam heeft hij het voordeel van eigen huller en in de tweede plaats zullen de transportkosten (eigen vrachtauto) ook goedkooper zijn, en ten slotte kan met éénmaal sorteeren worden volstaan. Het blijkt n.l. dat in den doesoen gesorteerde koffie voor export toch weer door den opkooper moet worden gesorteerd en dikwijls nog nagedroogd ook.

Het piksel en de afval worden dikwerf nog gebruikt. Export van piksel heeft plaats.

Het voordeel van het hullen te Soengei Penoeh voor den koffieverkooper is:

1e. beter gesorteerd en gedroogd en daardoor een betere verkoopwaarde en
2e. de huller-eigenaar is eveneens geldschieter,

welke voordeelen wel opwegen tegen de extra-kosten van ongeveer *f* 0.12^5 p.p.

Het sorteerloon bedraagt ongeveer *f* 0.40 per pikoel.

De hullers te Poelau Sangkar, drie in getal, zijn evenals de huller te Lolo eigendom van een kongsi.

Alle hullers loopen op waterkracht. Te Lolo zal er een worden bijgebouwd; men raamt de kosten op *f* 35.000.—. Crediet is van den machineleverancier te krijgen.

Het hullerloon wordt in natura voldaan, zooals bijv. ook wel het plukloon en het sorteerloon in den doesoen.

Verleent de tusschenhandel crediet aan den verkooper, dan vindt de verrekening later plaats, heel vaak in natura, of — en dit is zeer gebruikelijk — de inkoop geschiedt 10 tot 15 cent beneden den marktprijs. Hier moet echter bij aangeteekend worden, dat den laatsten tijd credietverleening bijna niet meer voorkwam. Voor den tusschenhandel zelf was de koffieprijs veel te labiel.

Werd er crediet verleend, dan gebeurde dit aan de goed bekend staande tuinbezitters voor een gedeelte van den grooten oogst en het werd dan kort voor dat tijdstip verleend. Wel komt het voor, dat de huller crediet verleent op den te maken verkoopprijs.

Een anderen vorm van crediet geeft de K.P.M. aan den tusschenhandel. Zoodra de lading in den goedang van de K.P.M. ligt, kan de afscheper $^3/_4$ van de ladingwaarde als voorschot krijgen, de transactie loopt over de A.V.B., de afscheper betaalt $^1/_4\%$ provisie. Dit crediet wordt uitsluitend verleend aan goed bekend staande vaste afschepers. Zoowel in de loodsen te Moeara Sakai als te Padang mag de lading 14 dagen blijven liggen. De vrachten zijn hooger dan de transportkosten per auto, doch het voordeel is een verzekerde lading.

Transportkosten Soengei Penoeh — Padang per pikoel *f* 1.25 — *f* 1.50; de vrachtprijzen zijn echter aan schommelingen onderhevig. Deze schommelingen zijn voor meerdere exporteurs in Kerintji een speculatie-object geworden.

Grootere welvaart in de koffie-mendapo!

In het Lolosche is een betere economische toestand boven de andere mendapo's zeer goed merkbaar. De huizen zijn nieuw, dikwijls voorzien van houtsnijwerk en tegels, van grooter model. De oudere huizen zijn meestal beter onderhouden dan elders. Ook het huisraad is hier volledíger, van beter kwaliteit en behoorlijk onderhouden.

Ook de kinderen gaan beter gekleed. De pasar te Lolo is zeer druk, de betere artikelen zijn hier meer gangbaar dan elders, luxeartikelen vinden meer aftrek. Kortom, men is hier boven de middelmaat, de geheele indruk is fleuriger, welvarender, de menschen

gaan goed gekleed, sieraden en versierselen zijn in zwang. Men dient hierbij echter wel in aanmerking te nemen, dat de mendapo Lolo, behoudens koffie, voldoende rijst heeft, terwijl allerlei 2e gewassen er zeer goed gedijen. De aardappelen-export bijv. neemt gestadig toe, tabak begint men meer en meer te verbouwen. Op oude ladangs en oude zeer slecht produceerende koffietuinen begint men kaneel te planten.

Maakt de mendapo Lolo zonder meer al een welvarender indruk, zulks kan ook van de mendapo III Helai Kain worden gezegd, doch hier is het niet zoo opvallend.

Hierbij worde nog aangeteekend, dat ten Zuiden van de mendapo Lolo nog eenige doesoens liggen, die ressorteeren onder III Helai Kain. Deze doesoens sluiten zich natuurlijk in dit verband volkomen bij Lolo aan.

De grond in III Helai Kain is van minder goede hoedanigheid, het sawah areaal is nauwelijks voldoende, in het algemeen moeten de ladangs helpen, desalniettemin doen zich dezelfde welvaartsteekens als te Lolo voor. Beide mendapo's hebben een grooteren gemiddelden belastingaanslag dan elders:

Mendapo	Aantal personen.	Aanslag 1936.	Gemiddelde aanslag per persoon.
Lolo	585	*f* 1972.—	*f* 3.37
III Helai Kain . . .	1432	,, 3544.—	,, 2.47
Seleman	1218	,, 2977.50	,, 2.44
Hiang	1475	,, 3131.50	,, 2.12
District Kerintji . .	19270	,, 18249.50	,, 2.30

De mendapo Seleman heeft weer koffie, terwijl de mendapo Hiang als voorbeeld is genomen van een weinig koffie bezittend ressort. Zooals blijkt, gaat Lolo hier aan de spits, het verschil met III Helai Kain is opvallend.

De belastingachterstand in de koffie-mendapo's steekt in het algemeen vrij gunstig af bij den achterstand elders. Gedurende en na den oogst loopt de achterstand snel terug, bijv.:

BELASTING 1935 OVER 1935.

achterstand in %

Doesoen:	Jan.	Feb.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec
Lolo Gedang . .	—	—	90	86	84	69	44	27	16	6½	4	—
„ Ilir	—	—	98	89	77	54	20	14	7	8	2	1
„ Ketjil . . .	—	—	99	96	93	88	60	52	33	27	10	9
Talang Kemoening	—	—	97	93	93	85	60	48	35	22	9	8

Overigens dient men niet uit het oog te verliezen, dat de inning vaak afhankelijk is van de hoofden, van hun activiteit, hun invloed en hun overwicht.

Wel kan als criterium gelden het achterstandcijfer aan het einde van het jaar, daar dit in de koffiedoesoens over de heele linie lager is dan elders.

Leeningen door de Volkscrediet Bank werden te Lolo niet verstrekt. Men vraagt niet om crediet. Trouwens een koffietuin als onderpand wordt door de bank niet voldoende zeker geacht, met het oog op den schommelenden koffieprijs. Over het algemeen, dus zelfs met goede prijzen, acht deze instelling het risico van een leening met een tuin als onderpand te groot.

Eenige algemeene opmerkingen.

Vroeger werd het plantmateriaal van bestuurswege verstrekt; thans zoekt de bevolking haar plantmateriaal zelf uit opslag, men krijgt dikwijls voldoende materiaal van buur of goeden vriend.

Een speciale arbeidsverdeeling tusschen man en vrouw komt ten aanzien van de koffie niet voor.

Tijdens de sawahbewerking en den rijstoogst zou de verdeeling zijn van 's morgens 6 tot 's middags 2 op de sawah en van 's middags 2 tot 's avonds 6 in de koffie.

Mij is echter niet gebleken, dat hieraan de hand wordt gehouden.

Koffiediefstal komt zelden meer voor, evenmin geschillen over koffietuinen.

Bij de Arabica-koffie te Soeka Pangkat worden de vruchten evenzeer gegeten door den moesang, de vrucht wordt echter niet zoo spoedig door het lichaam afgescheiden als de Robusta-vrucht;

de Robusta raken de dieren als 't ware dadelijk kwijt. Naar de Arabica moet echter gezocht worden. Eenige afvoer van Arabica vindt reeds plaats, doch het is nog zeer weinig.

De tusschenhandel te Soengei Penoeh is, behoudens een enkele uitzondering, van speculatief karakter. Men koopt koffie op en voert af als òf de koffieprijs, òf de vrachten gunstig zijn. In dit jaar heeft een groote afvoer van koffie plaats gehad, veel voorraad is verzonden; dit kan te danken zijn aan een algeheele marktverbetering, doch mogelijk ook aan de plannen, die men had om een koffiesteun in te voeren.

Teneinde een indruk te krijgen van het belang van de koffie voor Kerintji, wordt hierbij opgenomen een staatje van uitgevoerde koffie en rijst over 1913 t/m 1936. Hierbij worde aangeteekend, dat bij contrôle mij gebleken is, dat de uitvoercijfers voor koffie te laag zijn en die voor rijst waarschijnlijk te hoog. Ten aanzien van de groot-exporteurs kloppen de cijfers wel, doch allerlei kleine afschepers zijn blijkbaar niet opgenomen. De fout bedraagt naar schatting — gegevens hierover zijn niet te verkrijgen — nog geen 10%.

Jaar	Rijst (picol)	Prijs per picol (gemiddeld)	Totaal	Koffie picol.	Prijs per picol (gemiddeld)	Totaal	Algemeen Totaal
1913	4400	*f* 1.25	*f* 5.500.—	3075	*f* 40.—	*f* 123.000.—	*f* 128.500.—
1914	5387	,, 1.25	,, 6.733.75	4650	,, 35.—	,, 162.750.—	,, 167.483.—
1915	5280	,, 1.25	,, 6.600.—	6400	,, 33.50	,, 214.400.—	,, 221.000.—
1916	9200	,, 1.25	,, 11.500.—	7000	,, 35.50	,, 248.500.—	,, 260.000.—
1917	9125	,, 1.25	,, 11.406.25	5250	,, 45.—	,, 236.250.—	,, 247.656.—
1918	15200	,, 1.25	,, 21.000.—	2300	,, 51.—	,, 117.300.—	,, 138.300.—
1919	26000	,, 1.25	,, 32.500.—	9280	,, 39.—	,, 361.920.—	,, 686.920.—
1920	—	,, 3.50	—	—	,, 40.—	—	—
1921	—	,, 3.50	—	—	,, 40.—	—	—
1922	—	,, 3.50	—	—	,, 40.—	—	—
1923	52800	,, 3.50	,, 184.800.—	?	,, 13.—	—	,, 184.800.—
1924	54400	,, 4.—	,, 217.600.—	?	,, 35.—	—	,, 217.600.—
1925	39000	,, 4.50	,, 175.500.—	37000	,, 40.—	,, 1.480.000.—	,, 1.655.500.—
1926	14000	,, 5.—	,, 70.000.—	76000	,, 40.—	,, 3.040.000.—	,, 3.110.000.—
1927	8300	,, 7.50	,, 62.250.—	76000	,, 40.—	,, 3.040.000.—	,, 3.102.250.—
1928	—	,, 9.—	—	90000	,, 40.—	,, 3.600.000.—	,, 3.600 000 —
1929	—	,, 10.—	—	76000	,, 30.—	,, 2.280.000.—	,, 2.280.000.—
1930	—	,, 5.—	—	85000	,, 20.—	,, 1.700.000.—	,, 1.700.000.—
1931	9694	,, 4.—	,, 38.776.—	54490	,, 10.—	,, 544.900.—	,, 583.676.—
1932	4407	,, 3.50	,, 16.624.—	72016	,, 15.—	,, 1.080.240.—	,, 1.096.864.—
1933	5765	,, 3.50	,, 20.177.—	53303	,, 15.—	,, 799.545.—	,, 819.722.—
1934	23240	,, 3.70	, 85.988.—	52238	,, 8.—	,, 417.904.—	,, 503.892.—
1935	33306	,, 3.50	,, 116.571.—	37314	,, 6.—	,, 223.884.—	,, 340.455.—
1936	27216	,, 2.50	,, 68.040.—	33920	,, 7.—	,, 237.440.—	,, 305.480.—

De bezwaren tegen de koffiekeur [1]) richten zich voornamelijk tegen de wijze, waarop de contrôle geschiedt, niet tegen de contrôle zelf. Indertijd hebben de koffie-exporteurs zelf op het invoeren van een koffiekeur aangedrongen, teneinde tot verbetering van het exportproduct te geraken. De bedoeling was ongetwijfeld reeds den producent te dwingen tot aflevering van een beter product; in den beginne is dit ook inderdaad gelukt, doch toen later een effectieve contrôle onmogelijk bleek, was de producent niet langer gedwongen een aan alle eischen voldoend product te leveren. De tusschenhandel zelf accepteerde en nam daarmede de verplichting op zich, zelf voor een behoorlijke kwaliteit te zorgen. Uit den aard der zaak werd bij den opkoopprijs rekening gehouden met de sorteer- en droogkosten.

Op den duur werd inderdaad een beter product verkregen; of zulks invloed gehad heeft op den koffieprijs, was door de gestadige prijsdaling moeilijk te beoordeelen.

De Middellandsche-Zee-landen vragen koffie met een hoog boeboekgehalte, zoodat de koffiekeur in dezen beperkend werkt.

Ten aanzien van de te natte koffie, wordt door den exporteur steeds opgemerkt, dat de koffie behoorlijk gedroogd was verzonden. Het te hooge vochtverlies zou dan liggen aan de wijze, waarop monsters worden genomen.

Men beweert nl. dat de politie alleen monsters neemt van bovenliggende zakken en dan nog uit het bovenste deel van elken zak. Dit is natuurlijk niet te ondervangen, wel kan uit de bovenliggende zakken een „diep" monster worden genomen. Het is duidelijk dat de koffie-exporteur het hooge vochtverlies van zijn product toeschrijft aan buitengewone hygroscopische eigenschappen van de koffie. Dit is volgens den Landbouwconsulent echter onjuist; indien de koffie in behoorlijk gedroogden toestand wordt afgevoerd, zal bij een onderzoek het vochtverlies nog geen 3,5% bedragen. Het zal dus practisch weinig uitmaken of een monster gestoken wordt uit de bovenlading of uit de onderlading.

Het is trouwens gebleken, dat het meestal dezelfde exporteurs zijn, waarbij te natte koffie wordt aangetroffen. Indien het nu blijkt, dat door andere exporteurs regelmatig koffie wordt uitge-

[1]) Bevolkingskoffiekeur Sumatra's Westkust; besluit van den Resident van Sumatra's Westkust ddo. 14 October 1932 gepubliceerd in de Javasche Courant ddo. 22 September 1933 No. 76 (Extra-bijvoegsel 22 September 1933 No. 49).

voerd, waarbij zelden of nooit een te hoog vochtverlies wordt geconstateerd, dan is kennelijk de koffie van eerstgenoemden niet behoorlijk gedroogd.

Men hoort ook vaak het argument: wij krijgen nooit claims van den buitenlandschen kooper, dus was onze koffie goed. Het een volgt nog niet uit het ander, het is mogelijk, dat door den kooper een andere maatstaf wordt aangelegd (Middellandsche-Zee-landen) of dat na aankomst toch blijkt dat een hernieuwde droging noodzakelijk is.

Soengei Penoeh, Januari 1937.

BOEKBESPREKING

N. P. PLOEGSMA.

Oorspronkelijkheid en economisch aspect van het dorp op Java en Madoera.

Proefschrift Leiden 1936.

Dit proefschrift bevat twee hoofdstukken, welke resp. de oorspronkelijkheid en het economisch aspect van het dorp behandelen.

Tusschen die hoofdstukken is geen verband gelegd.

Onder het probleem van de oorspronkelijkheid van de dorpsgemeenschap op Java en Madoera verstaat de schrijver de vraag, of de dorpsgemeenschap een oorspronkelijke plaats in de samenleving in prae-Hindoeschen tijd innam, welke vraag door hem in bevestigenden zin wordt beantwoord.

De hoofdschotel van het boek wordt echter gevormd door beschouwingen over het economisch aspect van het dorp op Java en Madoera en van de verschillende productietakken in het dorp. Aan de hand van veel citaten, voornamelijk over den landbouw, tracht schrijver aan te toonen, dat de dorpshuishouding op Java en Madoera nog steeds „voorkapitalistisch" is in den zin, welken Sombart daaraan heeft gegeven.

Hij zet uiteen, dat er betreffende het landbouwbedrijf volgens Ahnert een drietal theorieën bestaat, n.l. de kapitalistische, zooals Ricardo die heeft opgebouwd, de socialistische theorie van Marx en later van Engels en Kautsky en de theorie van het familiebedrijf van Tschajanow.

Hij bespreekt van deze theorieën alleen de kapitalistische en die van Tschajanow. Hij laat zien, dat de kapitalistische theorie voor

de Inlandsche landbouwbedrijven niet opgaat. Het eerste kenmerk van deze theorie duidt hij aan met het woord *„determineerend"*, m.a.w.: het productieproces wordt beschouwd als een samenwerken van drie factoren grond, kapitaal en arbeid, die, bij het begin der productie afzonderlijk optredend, door de leiding tot een eenheid worden samengesmeed, maar na afloop een meestal vooraf bepaald deel der productie opeischen.

Het tweede kenmerk van deze theorie is het *marktwarenkarakter* der productie en het derde het *kapitaalskarakter*. Het kapitalistische landbouwbedrijf draagt in den regel het karakter van een kapitaalsonderneming. Als het laatste kenmerk geldt, dat de productie voor de winst geschiedt.

Schrijver heeft nu eenige tientallen bladzijden noodig om aan te toonen, dat deze theorie voor het Inlandsche landbouwbedrijf op Java en Madoera niet opgaat. Wel wijst hij er op, dat deze theorie oorspronkelijk door Ricardo opgebouwd werd voor industrieele bedrijven in een tijd, dat de grootindustrie haar opmarsch begon. Ook zegt hij terecht, dat in het algemeen het eigen productiekarakter van het landbouwbedrijf (waarmede bedoeld wordt de productie voor eigen consumptie, ref.), dat aan deze bedrijven een grootere elasticiteit verleend, dan aan de industrieele bedrijven, volkomen verwaarloosd is door het kapitalistische denken.

Hij verzuimt daarbij speciale landbouweconomen te noemen, zooals Aereboe, die meent, dat het doel van het landbouwbedrijf is, zoo goed mogelijk in de behoeften van den landbouwer en zijn gezin te voorzien. Geld verdienen met behulp van het bedrijf is daarbij maar een van de in aanmerking komende middelen.

M. i. besteedt de schrijver te veel aandacht aan de toepassing van een theorie, welke voor boerenbedrijven wel vrijwel nergens op de wereld geheel toepasselijk zal zijn. Men is geneigd Amerika als het kapitalistische land bij uitnemendheid te beschouwen, maar ook daar zijn vele landbouweconomen van meening, dat men voor landbouwbedrijven geen kapitalistische berekening der nettowinsten kan opstellen [1]).

Ook in Engeland werd in een publicatie over landbouweconomisch onderzoek door Maxtin opgemerkt, dat het bij boeren- en Inlandsche bedrijven (n.l. in de Engelsche koloniën) kan voorkomen, dat bijna de geheele productie op de boerderij wordt ge-

[1]) Verg. Sigmund von Frauendorfer, Agricultural Economic Research. Journal of Farm Economics 1928 blz. 292.

bruikt en slechts een klein deel verkocht. Bij dergelijke omstandigheden kan het succes van het bedrijf niet afgemeten worden aan geldwinsten en -verliezen [2]).

Mijn bezwaar tegen het betoog van den heer Ploegsma is de te groote generalisatie van tijd en plaats. Schrijver haalt literatuur over heel Java en van alle tijden aan en distilleert hier uit, dat de massa der Inlandsche landbouwbedrijven niet aan alle eischen van de kapitalistische theorie voldoet, wat ook wel door niemand zal worden beweerd. Het is duidelijk, dat b.v. de Madoereezen anders geaard zijn dan de Soendaneezen en er overigens ook nog tal van verschillen kunnen geconstateerd worden, terwijl juist de overgangsvormen tusschen de verschillende soorten van landbouwbedrijven belangwekkend zijn.

Hij verklaart zich vervolgens tot een aanhanger van de theorie van het familiebedrijf, beter gezinsbedrijf van Tschajanow. Nu zou de opzet van zijn proefschrift meer van algemeen belang zijn geweest als het zwaartepunt van zijn betoog was gelegd in een bewijs, dat deze theorie voor Java wel toepasselijk is.

De uiteenzettingen betreffende de leer van Tschajanow zijn nu te summier gebleven. In de eerste plaats is niet behoorlijk vermeld, wat de theorie eigenlijk bevat en de critieken tegen deze leer ingebracht zijn ook onvoldoende behandeld.

Hoewel ik het met hem eens ben, dat de critiek van Studensky [3]) te ver gaat, maakt deze schrijver toch ongetwijfeld gegronde bezwaren tegen de leer van Tschajanow. Hij toont aan, dat eenige stellingen van de leer van het gezinsbedrijf, welke langs deductieven weg door Tschajanow zijn afgeleid, niet opgaan.

Drie beweringen van de theorie van Tschajanow worden door Studensky aan de hand van cijfermateriaal weerlegd, n.l.:

1) het persoonlijk verbruik blijft constant op het niveau van het bestaansminimum;
2) het inkomen bevat geen overschotten welke geaccumuleerd worden;
3) het inkomen is overal gelijk in de boerenbedrijven (zie hierover verder mijn uitvoerige bespreking in Landbouw, 4de Jaargang, blz. 428 e.v.).

[2]) Empire Marketing Board, The Survey Method of Research in Farm Economics by J. P. Maxtin, blz. 36.
[3]) Die ökonomische Natur der bauerlichen Wirtschaft. Weltw. Archiv. 1928 II, blz. 322).

Ook laat de heer Ploegsma de critiek van Schirkovitsch niet voldoende recht wedervaren [4]).

Deze schrijver zegt, dat Tschelinzeff de theorie van het boerengezinsbedrijf in de volgende stellingen heeft geformuleerd;

1) de consumptie van het boerengezin wordt door het bestaansminimum bepaald en blijft op dat niveau staan;
2) De in het boerenbedrijf beschikbare arbeidskracht wordt bepaald door de arbeidscapaciteit van het boerengezin;
3) Het totale inkomen van het boerenbedrijf wordt bepaald door het bestaansminimum van het boerengezin;
4) De mate van aanwending van den gezinsarbeid wordt door het gezamenlijk inkomen bepaald. Schirkovitsch zegt, dat deze veronderstellingen niet met de werkelijkheid overeenkomen. De bekende Duitsche landbouweconoom Skalweit heeft vooral critiek uitgeoefend op de z.i. te groote beteekenis, die Tschajanow hecht aan het ontbreken van loonarbeid [5]), terwijl Skalweit ook van oordeel is, dat de tegenstelling tusschen gezinsbedrijven en kapitalistische bedrijven door Tschajanow te veel werd toegespitst.

Dit laatste is door Tschajanow gedeeltelijk toegegeven. Het geschiedde uit methodologische overwegingen. [6])

Van een en ander maakt de heer Ploegsma geen melding.

Ook is bij deze geheele theorie van het boerengezinsbedrijf van belang te vermelden, dat de bijzondere motieven voor het scheppen van deze leer volgens Schirkovitsch de volgende waren: grondrente en kapitaalwinst zijn volgens Marx bestanddeelen van het arbeidlooze inkomen, welke bij het proces van de uitbuiting van den arbeid als meerwaarde ontstaan. Hoe kan men echter erkennen, dat de boer een arbeidsloos inkomen zou hebben naast zijn arbeidsloon, als zijn totaal inkomen hem slechts een minimumbestaan veroorlooft? En ten slotte, wie buit de boer uit, als ontvanger van een arbeidsloos inkomen, waar hij in zijn bedrijf toch slechts zelf met zijn huisgenooten werkt? Aangezien de theorie van Marx te kort schoot, werd de behoefte aan een aanvullende theorie

[4]) Professor Dr. J. Schirkovitsch. Ideengeschichte der Agrarwissenschaft in Ruszland, Weltw. Archiv. 1928, blz. 104. e.v.
[5]) A. Skalweit. Die Familienwirtschaft als Grundlage für ein System der Nationalökonomik, Weltw. Archiv. XX 1924, blz. 321.
[6]) Tschajanoff. Zur Frage der Bedeutung der Familienwirtschaft in Gesamtbau der Volkswirtschaft. Weltw. Archiv XXII 1925 II, blz. 1.

in Rusland gevoeld, waarin de leer van Tschajanow en anderen kon voorzien.

Er zijn ook eenige Indische auteurs, die aan de leer van het boerengezinsbedrijf vroeger beschouwingen hebben gewijd die over het hoofd zijn gezien. In de eerste plaats de vroegere landbouwconsulent Koens, die in een publicatie over de bedrijfsboekhouding in den Inlandschen Landbouw daaraan voortreffelijke beschouwingen wijdde [7]), terwijl verder van Doorn een speciaal artikel er over schreef [8]).

Van Doorn maakt eenige vergelijkingen tusschen de samenstelling der gezinnen in eenige desa's van het bekende onderzoek van van Moll en 's Jacob in het district Tjomal en van eenige Russische streken, welke Tschajanow opgeeft, en wees op eenige moeilijkheden op de toepassing van deze theorie op het Inlandsch bedrijf op Java en Madoera. Hij achtte een nadere toetsing door een speciaal onderzoek noodzakelijk.

De heer Ploegsma schrijft, dat het niet in zijn bedoeling ligt om een landbouwbedrijfshuishoudkundige (waarom niet landhuishoudkundige) analyse te beproeven op de wijze, zooals Tschajanow dat in de vier eerste hoofdstukken van „Die Lehre von der bauerliche Wirtschaft" heeft gedaan. Nu ontbreken daarvoor inderdaad de landbouweconomischstatistische gegevens, welke in Rusland in zoo ruime mate voorhanden waren. Wel had de schrijver echter kunnen probeeren, of uit het groote cijfermateriaal van het onderzoek van van Moll en 's Jacob, „De desavolkshuishouding in cijfers" volledig in het tweede deel afgedrukt, met een en ander te bewijzen viel. Weliswaar is dit cijfermateriaal niet voldoende om de theorie van Tschajanow in haar geheel te toetsen, maar er zijn toch veel individueele gegevens voorhanden en op zeer groote schaal verzameld, betreffende de gezinssamenstelling, het grondbezit (echter zonder voldoende vermelding in de registers van den aard van het grondbezit), woning, huisraad, veestapel en de inkomsten per jaar uit sawah, tegalan en erven. Een bewerking van dit materiaal onder de gezichtspunten, welke Tschajanow aangeeft, zou zeer interessante gegevens hebben kunnen opleveren.

[7]) A. J. Koens. Bedrijfsboekhouding voor den Inlandschen landbouw. Mededeelingen van de Afdeeling Landbouw No. 1 1925 (zie ook mijn bespreking van dit geschrift in „Landbouw", Eerste Jaargang, blz. 248).

[8]) Dr. C. L. van Doorn. De productie-elementen in het boerenfamiliebedrijf. Koloniale Studiën 1924 II, blz. 276.

Is deze kwestie van de theorie van het boerengezinsbedrijf m.i. onvoldoende behandeld, toch is in dit proefschrift veel te waardeeren, bijv. waar de auteur aantoont, dat, hoewel bij de z.g. handelsgewassen weliswaar voor de markt wordt geproduceerd, er toch geen sprake is van een doelbewuste marktafzetpolitiek door de groote afhankelijkheid van een opkoopsysteem, dat geheel buiten de producenten ligt. Ook de beschouwingen over het handwerk zijn lezenswaardig.

A. M. P. A. SCHELTEMA.

INHOUD

Bladzijde

De omzetting van 's Lands Plantentuin tot Departement van Landbouw, door Dr. W. M. F. Mansvelt 115

Een Economische Faculteit voor Nederlandsch-Indië, door W. Alons 134

De daling van de Ambtenaarssalarissen in de periode 1929 — 1938, door Dr. Ir. H. M. J. Hart 148

Westersch muziekleven in Nederlandsch-Indië, door Mr. G. A. Lamsvelt 179

De natuurbescherming in Nederlandsch-Indië, door W. Groeneveldt 188

Eenige gegevens over de bevolkingskoffiecultuur in Kerintji (Sumatra's Westkust), door H. J. de Boer 201

Boekbespreking

N. P. Ploegsma: Oorspronkelijkheid en economisch aspect van het dorp op Java en Madoera. Proefschrift Leiden 1936. 218

JAVAANSCH PANTHEISME EN MONISME

DOOR Dr. P. ZOETMULDER

I. Emanatieleer.

De godsdienst van den Javaan is geenszins een eenvoudig verschijnsel. Het is een tot mislukken veroordeeld ondernemen het te willen uitdrukken in een eenvoudige formule, die toch het wezen ervan zou moeten weergeven. Gezegden b.v. als: de Javaan is animist, of: de Javaan is Mohammedaan, vereischen naderen uitleg en beperkende toevoegingen om waar te zijn en geven zonder dezen aanleiding tot veel onjuiste begrippen en conclusies. We zullen ons daarom wel wachten deze formules met nog een te vermeerderen en te zeggen: de Javaan is pantheïst. Ze zou in haar algemeenheid minstens zoo onjuist zijn als de vorige. Maar wel zal ieder, die eenigszins den Javaan heeft leeren kennen, tot de bevinding zijn gekomen, dat er in zijn godsdienstige uitingen veel is, dat den indruk wekt pantheïstisch te zijn. Zelfs gelooven we niet te veel te beweren, wanneer we zeggen, dat het grootste deel der leeringen, welke door kijahi's en goeroe's worden geleerd aan hun adepten, zulk een pantheïstischen inslag hebben. De ondervinding, die we op dit punt bij de Vorstenlandsche Javanen opdeden, bracht ons er toe, een onderzoek te gaan instellen in de Javaansche godsdienstige geschriften van de laatste eeuwen, d.w.z. van na de komst van den Islam, met als doel voor oogen uit te

maken: of en in hoeverre van haar pantheïsme hier gesproken kan worden. [1])

Doch deze doelstelling maakte één ding vooraf noodzakelijk: het stellen van een vasten vorm, waaraan het gevondene getoetst kon worden; het bepalen van een definitie, waarmede de betreffende uitspraken zouden kunnen worden geconfronteerd. En deze definitie was niet te vinden in de teksten zelf, niet alleen, omdat daarin van een samenhangend geheel geen sprake is, maar ook, omdat zij niet spreken over pantheïsme en monisme als zoodanig. We hebben dus vooraf moeten vaststellen, wat wij onder pantheïsme en monisme verstaan en het was dit: die opvatting van God en wereld, welke de abyssale scheiding tusschen het onafhankelijk en het afhankelijk *zijn* vervaagt of wegneemt; die opvatting, welke niet het *zijn* van de schepselen als essentieel en tot in zijn allerdiepste diepte verschillend van het goddelijk *Zijn* beschouwt, doch als gelijksoortig ermee. Dan kan men komen tot het aannemen van „een opgaan van den mensch in het wezen Gods"; dan kan men het universum verklaren als een emanatie uit de Godheid, want emaneeren veronderstelt zijns-overeenkomst, gelijkheid van *zijn* tusschen emanatie en emaneerend principe. Neemt men deze definitie van pantheïsme als norm, dan hoedt men zich ook, zonder meer hem tot pantheïst te verklaren, die de immanentie Gods in al het geschapene leert; of in alle mystiek, die de vereeniging van den mensch met God tot doel heeft, pantheïsme te zien. Het verschil tusschen pantheïsme en monisme is dan van minder belang, soms weinig meer dan een nuance-verschil. In het eerste blijft de Gods-idee haar centrale plaats behouden; in het tweede wordt zij overwoekerd door de eenheids-idee.

Deze uiteenzetting moge wat dor en abstract geweest zijn, ze was noodzakelijk, om niet in het vage te blijven zweven bij ons onderzoek en om niet te komen tot voorbarige conclusies. En dit zal ons onmiddellijk duidelijk worden. Want zoo goed als er in de genadeleer van het Katholicisme of in de mystieke geschriften van al-Gazali veel is, wat men bij een vluchtig bezien pantheïstisch

[1]) Deze artikelen zijn een samenvatting van het werk, dat de uitkomsten van dit onderzoek bevat: P. Zoetmulder, Pantheïsme en Monisme in de Javaansche Soeloek-Literatuur (430). J. Berkhout, Nijmegen 1933. Voor verder materiaal, uitbreiding, documenteering, verantwoording der vertalingen nemen wij de vrijheid, daarheen te verwijzen.

zou willen noemen, doch met het ongewenschte gevolg, dat men in strijd zou komen met de meest expliciete ontkenningen, zoo vinden we ook dergelijke plaatsen in de betreffende Javaansche literatuur.

Daar is b.v. de onderwijzing van Shaich al-Bari in het Boek van Bonang:

> „Allah is het, die in Zijn liefde zonder ophouden aan den beminde de opperste werkelijkheid meedeelt en hem vervult met Zijn genadegunsten, zoodat het wezen van den beminde verdwijnt en hij steeds aan elken drang van Gods liefde gehoor geeft."
>
> „Is dit dus een volledig beantwoorden der bewegingen van ziel en lichaam aan Gods genadegunsten?" vragen zijn leerlingen.
>
> „Meer is het! De bewegingen van ziel en lichaam gaat te niet en het is Gods Wezen, dat het wezen van den beminde overweldigt en doet verdwijnen."

Elders wordt de mensch beschreven, die eindelijk het ware inzicht in den zin van al het bestaande bereikt heeft. Het voor de oogen zichtbare heeft zijn beteekenis voor hem verloren; tot dan toe lag het als een sluier over de werkelijkheid, die God heet, maar nu:

> „Op niets, van wat bestaat, richt zich het schouwen, tenzij op het *Zijn* van Hem, dat nu zich geopenbaard heeft. De van boven meegedeelde verlichting heeft den blik verhelderd en nu komt het me voor, alsof mijn wezen het Wezen van den Heer geworden is.
>
> Mijn doen en laten beantwoorden nu geheel aan het Zijne....
>
> We zijn één en niet één; twee zijn we en toch niet twee. Het is als de verhouding tusschen ziel en lichaam ....
>
> Dag noch nacht kunnen we gescheiden worden. Het is een voortdurend in elkaar opgaan; een koesteren en gekoesterd worden altijd door.
>
> Hij leert me mijn doen en laten; Hij fluistert me toe en ik hoor het. En veelvuldig zijn mijn uitingen van liefde en aanhankelijkheid. Overal is Hij bij me. Daarom ben ik niet *in* den Schepper noch *buiten* Hem. In mijn bewegen en mijn handelen is Hij mijn gezel. Van het eerste oogenblik tot het laatste staat Hij mij bij."

Moet nu onze conclusie luiden: het hier beschrevene is een in God opgaan, een God-worden, van den mensch? Neen, dat mag zelfs onze conclusie niet zijn. Want aan het eerste citaat gaat vooraf deze beschrijving van God:

> „In waarheid is het Wezen van den Heer: Hij, die eigenschappen bezit, welke eenig, eeuwig, hoogheilig zijn en die één zijn met Zijn Wezen; Wiens wezen niet materieel is; Die in den beginne alles het aanschijn gaf; Die in waarheid onstoffelijk is, niet bezielt noch bezield wordt; Die zich niet vermengt met al het geschapene, daar Hij vóór alles is, eeuwig en hoogheilig."

En bij het begin van den zang, waaraan we het tweede citaat ontleenden, wordt verhaald van den tijd voor de schepping der wereld, waarin er niemand was dan de Schepper, Die, door niemand gekend dan door zichzelf, reeds in zichzelf alle toekomstige dingen zag. Dan brengt Hij ze tot bestaan, omdat Hij wenscht aanschouwd te worden en meer is daarvoor niet noodig dan één scheppingswoord, één onveranderlijke wilsact, die geheel vrij is. „Want", zegt de dichter, een bekende stelling uit de Islamietische dogmatiek aanhalend, „scheppen is noch verdienstelijk noch noodzakelijk" en dus enkel en alleen bepaald door Gods oppermachtigen en vrijen Wil.

Het zijn deze zeer duidelijke uitspraken betreffende Gods transcendentie over al het geschapene en Zijn onafhankelijkheid ervan, die een verklaring in pantheïstischen zin van de daarop volgende passages onmogelijk maken. Zij zijn dus op te vatten als beschrijvingen van de mystieke ervaring, waarin de mensch bij het beschouwen van God alle bewustzijn van zichzelf verliest. Zulk een mensch heeft waarlijk ter harte genomen de woorden van den dichter, aan Mohammed in den mond gelegd: „Indien iemand het al beschouwt, doch de Heer hem niet zichtbaar wordt overal, waar hij kijkt, dan is zijn beschouwen zonder baat en zonder zin." Bij de oneindige realiteit van God verdwijnt al het geschapene in het niet. Maar concludeer daaruit niet tot een monisme, waarin alleen God bestaat en al het andere slechts schijn is. „Aan het hemelgewelf verdwijnen de sterren, wanneer ze bestraald worden door de zon. Vat dit echter niet verkeerd op! Dat verdwijnen dier sterren beteekent niet, dat ze de zon worden; dat is immers onmogelijk." Zoo waarschuwt een Javaansch geschrift. En in een ander wordt dit verklaard in een vaak duistere en moeilijke passage, waaruit echter dit duidelijk naar voren komt:

Noemen we het wezen der schepselen *niet-zijn*, zoo hebben we hiertoe slechts dan het recht, als we het goed onderscheiden van datgene, dat volledig niets, dat zelfs niet geschapen is. God *is* in werkelijkheid en zonder meer; het schepsel is een mengsel van *zijn* en *niet-zijn*. Tegen het verblindende licht van Gods absolute Wezen wordt het tot een schemer, tegenover de absolute bevestiging een ontkenning; maar niet een schemer, die volledig duisternis, noch een ontkenning, waarin de negatie volkomen is. Het geschapen *zijn* heeft waarlijk een reëele functie; het heeft zijn taak te vervullen, die is: te wijzen naar God. Hij, die zoekt, kan van dit flauwe afschijnsel opklimmen naar de bron van alle licht. Als zoodanig staat dit geschapen *zijn* recht tegenover het absolute *niet-zijn*, dat louter duisternis is.

Hier wordt dus nauwgezet het midden bewaard. Geen aantasting van Gods hoogheid in een gelijkstelling van Schepper en schepsel; geen vernietiging van het geschapene in een religieus monisme. Het is dezelfde middenweg, die ook al-Gazali koos, om te blijven binnen de perken van den orthodoxen Islam.

Doch grooter in aantal zijn de teksten, waar van een uitdrukkelijk uitsluiten van het pantheïsme geen sprake is. Daarin staat tegenover de ervaring der eenheid tusschen God en mensch niet meer de als onaantastbaar geloofsbezit onwrikbaar vastgehouden stelling, dat God al het andere schept uit het niet en zelf er oneindig boven verheven blijft.

Zien we b.v. de beschrijving in de Serat Tjentini van het in extase opgaan van den hoofdpersoon Amongraga. Na eenig ritueel reciet verricht te hebben:

> „bleef hij onbewegelijk zitten en bereidde zich voor op het opgaan in God. Hij reciteerde bepaalde Koran-fragmenten . . er geheel in opgaande. Met de beenen achterwaarts gebogen zat hij neergehurkt, terwijl hart en ademhaling onveranderlijk in volkomen harmonie waren. Daarop begon hij plotseling zijn dikir (lofprijzing van Allah in litanievorm) met de woorden: la moedjoeda ilalahoe (er bestaat niets dan God)."

Dan verricht hij zijn ademhalingsoefening vergezeld van draaiende hoofdbewegingen.

> „De woorden: la ilaha ilalahoe (er is geen god dan Allah) reciteerde hij 50 maal op één ademhaling. Daarna 300 maal „ilaha" op de volgende. Een oogenblik rust; dan „hoe, hoe"

1000 maal op één lange ademhaling. Zoo steeg zijn hart onbelemmerd en snel omhoog door tusschenkonst van de dikir, die slechts als middel daartoe diende. Nu waren de geluiden, die hij maakte, zonder zin geworden, louter klinkers naar willekeur. Doch daarop verstomden ook deze, als het gesnerp van een orong-orong, waarop men trapt. Op dat zelfde oogenblik had plaats, wat men noemt: het vaneengaan van baksteen en vorm, d.w.z. lichaam en geest scheiden zich van elkaar. De geest verdween en steeg op tot een geheel zich verliezen in de Godheid. Het lichaam bleef achter als een glodog, een bamboekoker, waaruit de bijen zijn weggezwermd. Zijn hart was nu het ware niets, eenzaam, leeg en verlaten; het had het stadium van het verborgen Absolute bereikt. Verdwenen was al het zichtbare. Er was slechts Dat, wat het zichtbare en onzichtbare omvat in de verborgen sfeer. Daar was het, dat zijn streven naar vereeniging zijn eindpunt vond: er was geen verschil meer, doch volkomen gelijkheid; ze waren noch één noch twee."

De termen, die het Javaansch hier gebruikt, wijzen er op, dat hier het Absolute Wezen, waarin de extaticus opgaat, niet meer is de God, zooals Hij in de Serat Bonang beschreven werd, doch de hoogste werkelijkheid in haar volkomen ongedetermineerd stadium, die we vinden in de emanatieleer van Ibn al-Arabi en zijn navolgers op Sumatra en Java. De extase is een opklimmen langs dezelfde emanatiegraden, waarlangs mensch en wereld zijn afgedaald tot hun zichtbare ontplooiing. Deze emanatiegraden, martabat genaamd, dikwijls zeven in getal, spelen in de Javaansche mystieke literatuur een belangrijke rol en werden dan ook reeds herhaaldelijk beschreven (door Rinkes, Kraemer, Drewes e.a.). Toch is het opvallend, dat een systematische behandeling ex professo met dieper ingaan op ieder der onderdeelen slechts sporadisch in de Javaansche literatuur wordt aangetroffen. Kraemer, die ditzelfde opmerkte en sprak van den „versplinterden vorm", waarin deze leer hier gevonden wordt, schreef dit, o.i. terecht, toe aan een verder verwijderd zijn van de bron, de Arabische mystiek. Toch bewijst één uitvoerig fragment uit de Soeloek-literatuur, dat ook op Java deze leer in haar meer oorspronkelijken vorm gekend, begrepen en verwerkt is.

In hoofdlijnen wordt dit geleerd: De hoogste emanatiegraden liggen nog geheel in de sfeer van het goddelijke. Ze worden, in

afdalende volgorde, aangeduid met de namen ahadijja, wahda, wahidijja, drie Arabische termen met vrijwel gelijke beteekenis en ongeveer weer te geven door: eenheid, eenzaamheid, eenigheid. De eerste duidt aan het nog geheel ongedetermineerde Absolute Wezen; de tweede dat Wezen mèt zijn eigenschappen, waaronder vooral de kennis op den voorgrond treedt; de derde: dat Wezen met zijn kennis èn haar objecten, de ideeën. Tegenover deze primaire graden in de goddelijke sfeer, een ontwikkeling *binnen* God, staan dan de vier lagere, secundaire graden, een ontwikkeling naar *buiten*. Eerst de wereld der geesten, het formeele principe der geschapen dingen; dan de wereld der vormen, het materieele principe in de schepping; door vermenging van deze twee een derde: de wereld der lichamen en ten slotte de laatste emanatiegraad, die van den Insan Kamil, den volmaakten Mensch, waarin „alle vorige graden samenkomen. Dat is de manifestatieplaats der goddelijke uitstraling, de plaats, waar gezamenlijk zich openbaren wahda en wahidijja en de drie verdere naar buiten tredende graden".

Aldus is in groote lijnen, met voorbijgaan van complicaties en verschilpunten, die in den Javaanschen uitleg naar voren komen, de voorstelling, die men zich van de emanatieleer vormt. De dichter sluit zijn uiteenzetting met de woorden:

> „Gij allen, die dit geschrift leest ! Gaat niet op in het loutere reciteeren ervan, doch zoekt aandachtig naar den dieperen zin. Leert kennen de zeven zijnsgraden, de realiteit van ieder afzonderlijk en hun onderlinge verschillen. Als ge dit nog niet begrijpt, vraagt dan een geleerde, die reeds een hoogen trap van Godsnabijheid heeft bereikt."

Inderdaad, het is van belang deze leer te kennen. Want zij wordt verwerkt in tientallen Javaansche mystieke geschriften; men vindt er brokstukken van, overal verspreid; termen eruit duiken op op menige plaats, te pas of te onpas gebruikt. Maar vooral: zij ligt ten grondslag aan zoo vele der beschrijvingen, die de extase weergeven en waarvan we er zoo straks een zagen. Hier is de practijk hoofdzaak; hoe word ik één met God ?, is de allesbeheerschende vraag. Maar wanneer de ervaring dier eenwording beschreven wordt, is het op de basis van déze emanatieleer, die als Gods- en wereldbeschouwing vooronderstelt wordt.

Vragen we: is hier pantheïsme ?, dan moeten we, onze vooropgezette definitie indachtig, antwoorden: ja. Want hier is niet meer aanwezig de tegenstelling: geschapen — ongeschapen *zijn*, waar-

tusschen een kloof is, maar de verhouding: emaneerend principe — emanatie, waar een continu verband tusschen bestaat. De ondergrond van dit alles is uitgesproken monistisch. Niet, dat alle verschil geloochend wordt tusschen het Absolute Zijn en het naar buiten gemanifesteerde. Doch het laatste is slechts een afstraling, een schaduwbeeld; het is maar een overdrachtelijk, ja een irreëel zijn, omdat het slechts is, in zoover het zijn realiteit heeft in het Absolute Wezen. Wisnoe en Kresna worden aangehaald als verduidelijking hiervan: de laatste verschijnt op aarde als incarnatie van den eerste, doch in waarheid is er tusschen beiden geen verschil; ze zijn immers één in werkelijkheid.

Hier moeten we ook een verklaring zoeken van die steeds weer terugkeerende uitspraak, waarmee ook de aangehaalde extase-beschrijving sloot: „Er was geen verschil meer, doch gelijkheid; ze waren noch één noch twee." „Voor den eenheidszoeker is de ware zin van het leven: één en niet één", zegt de schrijver, wiens emanatie-verklaring we weergaven. Toenggal tan toenggal „één en niet één", loro ning atoenggal „de tweeheid van het ééne, de twee-in-één-heid", het zijn de telkens terugkeerende termen, waarmee dit wordt aangeduid. De emanatieleer, die men als grondslag neemt en die een radicaal monisme tracht te ontwijken door een verschil, dat geen verschil is, aan te nemen, is er vaak de sleutel op. En tegelijkertijd kunnen we er in zien — de context zal nu eens weer op deze, dan weer op die mogelijkheid duiden — een neerslag van de ervaringen van den mysticus, die, al mag hij ook voor eenigen tijd meenen, zich de eenheid gerealiseerd te hebben, toch na de extase weer tot zijn teleurstelling moet ondervinden, dat er verschil bestaat tusschen den Gezochte en den zoeker, tusschen den mensch en God. Ook kan het een middel zijn om de meest verborgen leer te verbergen voor hen, die in hun opgaan naar de volmaaktheid het hoogste stadium nog niet bereikt hebben of wier orthodoxie aanstoot zou kunnen nemen aan dit esoterisme. Of ten slotte — en dit is een geenszins te verwaarloozen factor in dit soort literatuur — is het niet meer dan een vaag en geheimzinnig doend spel met woorden, een goochelen met termen, tot verbazing, verwondering en .... genot van de hoorders, voor wie alwat mysterieus en onbegrijpelijk klinkt, steeds ligt in de zoozeer nagestreefde sfeer van het allerhoogste.

Op velerhand wijzen wordt de emanatieleer voorgesteld, gewoonlijk volgens een eenvoudiger schema dan dat der zeven graden. De twee gebieden, die men dikwijls als die van God en het schepsel blijft noemen, al is van een eigenlijk scheppen hier geen sprake meer, worden op hun onderlinge verhouding bestudeerd.

Bepaalt men zich meestal tot de verhouding God — mensch, toch ontbreken de teksten niet, welke ook de geheele wereld bezien. En enkele merkwaardige passages leeren, dat er tusschen God en wereld een relatie bestaat als tusschen wezen (dhat) en eigenschappen (sifa). Het is een leer, gelijkend op die, welke in Indië door Ramanuja werd verkondigd en waardoor hij in het monisme van de Vedanta nog de mogelijkheid schiep voor een persoonlijke Godsliefde. Want al vormen wezen en eigenschappen één geheel, toch is er verschil en dit verschil is voldoende, om een ware liefdeverhouding tusschen God en den mensch mogelijk te maken. Dat dit doel ook den Javaanschen dichter voor oogen heeft gestaan, blijkt niet uit zijn woorden. Hij legt den nadruk op het manifestatiekarakter van het geschapene:

> ,,Het is met het lichaam van hem, die de waarheid bereikt heeft, als met een spiegel. De Onstoffelijke, die alles beheerscht, ziet erin Zijn eigen spiegelbeeld en dit spiegelbeeld is het relatieve zijn (alles wat niet het Absolute Wezen, doch eruit geëmaneerd is). Waarlijk, het is de eigenschap van den Allerhoogste. De eigenschap (sifa) nu is werkelijk het wezen (dhat); niet te scheiden is zij van het wezen Gods en in waarheid één ermee.
>
> Wanneer men het lichaam beschouwt en erin ziet ,,den waren vorm'', dat het nl. werkelijk de Onstoffelijke is, dan streeft men zonder verwijl ernaar, tot het diepste van dat inzicht door te dringen. Die ,,ware vorm'' immers is niet gescheiden van Hem, die den vorm bezit, en zoo verdwijnt het lichaam en is er niets anders zichtbaar dan de ware Onstoffelijke.
>
> Het gebeurt, dat hij, die naar dit geheim zoekt, verward raakt in alles, wat hij uitdenkt. En dit is een gevolg van den hoogen graad van duidelijkheid (der goddelijke manifestatie). Want alles wat bestaat, wat men aantreft en ziet, wat men in zijn geest uitdenkt, wat uitwendig zichtbaar is of niet te zien, dat alles spreekt en geeft getuigenis, dat het een manifestatie van den Onstoffelijke is.

> En toch, niettegenstaande dat alles, zien de geleerden met al hun vernuft Hem niet, zooals Hij in waarheid is. Want al wat zichtbaar is, belemmert hun schouwen. Zoo wordt dat, wat duidelijk is, een oorzaak van onduidelijkheid, de manifestatie een oorzaak van niet-zien, omdat hun verstand aan het uiterlijke blijft hangen."

Het is een breede en diepe visie, die hier uiteengezet wordt. Heel de wereld is één groot getuigenis van de aanwezigheid der Godheid voor wie wil zien. Maar voor hen, die dat niet kunnen of willen, wordt diezelfde wereld in haar overdadige veelheid van verschijnselen een oorzaak van dwaling. Wonderlijke paradox, die toch zoo juist de bedoeling weergeeft: de manifestatie wordt tot een het gezicht belemmerend scherm voor het gemanifesteerde; de duidelijkheid wordt een oorzaak van blindheid, omdat men het betrekkelijke niet *als* betrekkelijk wil zien, maar zich er blind op staart als op iets absoluuts. Zeer helder licht geeft slechts klaarte aan zeer sterke oogen; in zwakke oogen veroorzaakt het slechts duisternis !

De overige wijzen, waarop de emanatieleer wordt uiteengezet, moeten we wegens plaatsgebrek stilzwijgend voorbijgaan. Zij zijn gewoonlijk te herleiden tot dit schema: aan den eenen kant God; aan den anderen kant de wereld of de mensch; en daartusschen een grootheid, die op verschillende wijzen wordt voorgesteld, — als betrekkingsgeest (roh ilapi), als glans of afstraling der Godheid, als Mohammed de middelaar — en verschillende namen draagt, doch steeds hetzelfde karakter van verbindend element bewaart.

In een volgend artikel willen we nog eenige uitingen van Javaansch pantheïsme beschouwen, waarin het emanatiekarakter niet op den voorgrond treedt.

ONTWIKKELING EN TOEKOMST VAN HET NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK VOOR NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR Dr. Ir. D. TOLLENAAR

Inleiding.

Is de stichting van een Centraal Instituut voor Natuurwetenschappelijk Basis-onderzoek gewenscht? [1])

Zal het onderzoek voor de Indische Cultures, voor zoover als dat mogelijk is, naar Holland moeten worden overgebracht? [2])

Is het een gewenscht en natuurlijk verschijnsel, dat het onderzoek zich van de algemeene proefstations steeds verder verplaatst naar de particuliere wetenschappelijke diensten van de groote cultuurconcerns? [3])

[1]) Naar aanleiding van de publicaties van *Dr. V. J. Koningsberger* „Het werk van Melchior Treub na 25 jaar", Koloniale Studiën, 18e jrg. 1934 en *Dr. W. M. F. Mansvelt*" De omzetting van 's Lands Plantentuin tot Departement van Landbouw", Koloniale Studiën, 21e jrg. 1937.

[2]) Naar aanleiding van het rapport der Commissie *Went* zijn deze ideeën in Indië het eerst door *Dr. P. Honig* uitgesproken in „De toepassing der Proefstationresultaten in de practijk". (Verslag van de 11e Vergadering van de Vereeniging van Proefstationpersoneel in 1930) en verder door hem en anderen gepropageerd.

[3]) O.a. aan de orde gesteld door *Dr. P. Honig* op de laatste jaarvergadering van de Ver. v. Proefstationpersoneel te Djember (16e Vergadering van de Ver. van Proefstationpersoneel in 1936).

Wat is de verdere taak en toekomst der proefstations, nu de productie van de meeste voortbrengselen der cultures voor vele jaren op bepaalde quota gefixeerd is?

Deze en vele andere vragen, die het bestaan van het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek direct raken, staan in deze tijden, waarin zooveel voorgoed gewijzigd wordt, in het centrum der belangstelling van hen, die hierbij op een of andere wijze betrokken zijn.

De redactie verzocht mij, om dit onderwerp te willen inleiden en bespreken. Hoewel het ook mijn volle belangstelling heeft en ik in de laatste 12 jaren het natuurwetenschappelijk onderzoek in Indië vanuit verschillende gezichtshoeken heb leeren kennen, is het niet zonder schroom, dat ik aan dit verzoek gevolg geef. Nu wij immers nog steeds op den drempel staan van eene nieuwe ontwikkeling, waarbij oude vertrouwde vormen aan het verdwijnen zijn, zonder dat er steeds een duidelijke nieuwe richting te ontdekken valt, tast men rond en zijn allerlei gevoeligheden eerder gekwetst. [1]) De wereld van den rustigen natuuronderzoeker is in gisting. [2])

Maar op het oogenblik, dat eene internationale suikerregeling zijn beslag heeft gekregen, waarmede nu de meeste groote uitvoerproducten van Indië, zooals tin, thee, rubber en suiker aan internationale afspraken van uitvoer- en productie-quota zijn gebonden, terwijl voor kina en kapok, waarvan Indië ± 90% der wereldproductie levert, zelfstandig uitvoerquota worden vastgesteld, is eindelijk een zeker rustpunt bereikt na 8 jaren van hevige crisis. En het is aanlokkelijk, nu men weer op een nieuwe basis houvast heeft gekregen, zoodat men de naaste toekomst van zijn bedrijven kan overzien en men weer op een zekeren grondslag calculaties kan maken, zijn gedachten te bepalen over de vraag, wat de toekomst van het natuurwetenschappelijk onderzoek is geworden, op het moment, dat een wereld van ongelimiteerde productie en vrije concurrentie plaats heeft gemaakt voor een systeem van „économie dirigée" met binnenlandsch beheerschte productie volgens internationale afspraken.

[1]) Dit bleek o.a. naar aanleiding van de uitspraken van Prof. *Edelman* na zijn bezoek aan Indië (zie De Bergcultures van 12 Sept. '36: „De achteruitgang onzer Proefstations?" met naschrift van Dr. *Kramer*, en idem van 21 Nov. '36: *C. H. Edelman* „De achteruitgang onzer Proefstations?")

[2]) Dit blijkt ook uit de publicatie van *O. Posthumus* „De Nederlandsche Natuurwetenschappelijke instellingen, hun tekort en hoe dit te verhelpen" (v. Ingen, Soerabaja en Bussum) door hemzelf uitgegeven, omdat hij hiervoor geen plaatsing in een tijdschrift kon vinden.

Vóór 1900.

Om zich een oordeel te kunnen vormen over den tegenwoordigen toestand van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Indië, is het noodig in groote trekken zijn ontwikkeling vanaf het einde der vorige eeuw te volgen. In de vorige eeuw beperkte zich het natuurwetenschappelijke onderzoek, met uitzondering van het toegepaste natuurwetenschappelijke onderzoek voor de Suikercultuur (die als cultuurbedrijf alle andere Indische groote cultures ver vooruit was) vrijwel tot wat aan den Plantentuin en onder eenige departementen kon plaats hebben. Dit onderzoek was, zooals het zoolang was geweest, nog het werk van eenige zeldzame, maar bijzondere persoonlijkheden, die een groot deel van hun leven wijdden aan een levenstaak. Wetenschappelijk werken was nog niet in de eerste plaats een wijze om in zijn levensonderhoud te voorzien, waarbij men naar gelang der omstandigheden van betrekking verwisselde. *Junghuhn, Verbeek, Treub* waren de laatste groote vertegenwoordigers dezer generatie. Wat den Plantentuin betreft, zijn bestaan was niet over rozen gegaan, maar *Treub* wist door zijn persoonlijkheid aan deze instelling een wereldnaam te bezorgen. Het onderzoek was ook voor een groot gedeelte niet in de eerste plaats gericht op practische vraagstukken. Wel heeft de inventarisatie en meerdere kennis van de tropische natuur vanzelf feiten van economische beteekenis aan het licht gebracht. Tegenwoordig zou het echter niet gemakkelijk vallen geld van gouvernement of particulieren te krijgen zonder behoorlijke economische perspectieven. Maar men deed veel met geringe hulpmiddelen, door zijn langjarig verblijf ook was men een autoriteit bij de wisseling der hooge regeeringspersonen; bovendien stond de wetenschap toen waarschijnlijk ook nog ongeschonden in aanzien bij degenen, die regeerden. (De techniek bevond zich nog in haar glorierijke ontwikkelingsperiode, de eenzijdigheid van hare resultaten was nog niet aan het licht getreden, zooals thans).

± 1900—1929.

Deze periode van de enkele groote idealistische natuuronderzoekers, werd aan het einde der vorige eeuw en in het begin dezer eeuw afgesloten. Bij de ontwikkeling van de groote Europeesche cultures, mogelijk geworden door het z.g. „Agrarisch Besluit" van 1870, ontstond het eerst bij de Suiker, vooral door de Sereh-

ziekte, behoefte aan wetenschappelijke hulp en voorlichting, omdat stuk voor stuk al de cultures tijdens hun expansie door een of andere ernstige ziekte met ondergang bedreigd werden. De Vorstenlandsche Tabak door de Phytophthora-ziekte, de Deli Tabak door de Slijmziekte, de Koffiecultuur door de koffiebladziekte, de Kinacultuur door wortelziekten en de Cacaocultuur door Helopeltis en andere verwoestende plagen. De eenige plaats, waar men kans had, om begrepen te worden en steun te krijgen, was bij *Treub*. Deze deed alles om de noodige hulp te geven en hij maakte er tegelijk gebruik van om daarbij de positie van den Plantentuin te versterken door uit particuliere fondsen bezoldigde natuuronderzoekers voor speciale cultures aan zich toegevoegd te krijgen. Hoewel *Treub* getracht heeft het natuurwetenschappelijk onderzoek voor de groote cultures op deze wijze te Buitenzorg te centraliseeren, is dit zelfs aan hem niet kunnen gelukken, omdat een dergelijk onderzoek in het algemeen niet mogelijk is onder omstandigheden, die van die der streek, waarin de betreffende cultuur gedreven wordt, verschillen. Zoo was het desnoods wel mogelijk, de verwekker van de Tabaksziekte in de Vorstenlanden te Buitenzorg vast te stellen. Maar voor het nemen van practische bestrijdingsproeven, moest men zich al direct in het tabaksgebied installeeren. Het is achteraf ook gebleken, dat het bijv. in Deli niet zoo gemakkelijk is dezelfde tabaksvariëteit met Phytophthora te infecteeren, wat in de Vorstenlanden tot een calamiteit voert. Evenzoo gelukt het in de Vorstenlanden slechts onder zeer bijzondere omstandigheden slijmziekte op te wekken, terwijl deze ziekte in Deli de cultuur met ondergang bedreigde. Hoe zou ooit de selectie van de Deli-, Vorstenlanden- en Besoeki-tabakken buiten hun klimaatsgebied, dat de bijzondere kwaliteits-eigenschappen bezorgde, hebben kunnen plaats vinden. Het was dus een natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling, dat vrij kort na hun geboorte aan den Plantentuin, decentralisatie plaats vond en zelfstandige proefstations zich afscheidden en dat van toen af pas hun groote ontwikkeling begon. Te Klaten in het centrum der tabakscultuur kwam het Proefstation voor Vorstenlandsche Tabak [1]), te Medan

[1]) Hoewel dit in 1898 plaats vond, was het personeel van dit Proefstation tot begin 1932 nog formeel aangesteld door den Directeur van Landbouw ! Deze zuivere formaliteit werd beëindigd, toen bij de komende Crisis-Cultuur-Wetgeving men blijkbaar met de mogelijkheid rekening hield, dat aan dezen band met het Departement ook reëele consequenties verbonden zouden kunnen zijn.

evenzoo het Deli Proefstation, het Besoekisch Proefstation in Djember. Het Kina Proefstation kwam te Bandoeng, later te Tjinjiroean op een kina-onderneming en het koffie-onderzoek is gekomen in de buurt der belangrijke koffiestreken Malang en Besoeki. In de rubberstreken van Java en Sumatra, te Buitenzorg en Medan werden ten slotte de onderzoekings-instituten voor rubber gevestigd en te Salatiga het Proefstation voor cacao en andere bergcultures. Het Theeproefstation heeft zich het moeilijkst los gemaakt, doch is ten slotte toch te Buitenzorg, wat excentrisch van de theecultuur, zelfstandig geworden. De gouvernements-instellingen, het Boschbouwproefstation en het Algemeen Proefstation voor den Landbouw werden te Buitenzorg gevestigd.

Hiermede brak een periode van 25—30 jaar aan, dat het toegepast natuurwetenschappelijke onderzoek in vele opzichten een bloeitijd doormaakte. Opgericht voor de bestrijding van plagen en ziekten, zocht men ook al spoedig naar eene verhooging van productie en kwaliteit door cultuurmaatregelen, veredeling, verbetering der bereiding (droging, fermentatie). De taak van de proefstations was uitsluitend op de practijk gericht; elk onderzoek moest economisch verantwoord zijn; de fondsen ervoor werden door de ondernemingen, die vrijwillig lid konden zijn, opgebracht; de proefstations hadden meestal besturen van vooraanstaande planters.

Deze proefstations zijn in het algemeen met succes werkzaam geweest voor hun doel: de productie per ha. op te voeren en de kwaliteit te verbeteren. Het was ook hier wel in alle opzichten de tijd van het individualisme. Dit uitte zich in elk deel der organisatie. Zooals reeds opgemerkt, elke onderneming was naar vrijen wil al of niet lid van zijn proefstation en kon dit lidmaatschap periodiek opzeggen. Hierdoor was vooral in tijden van crisis de toestand dezer instellingen zeer labiel en het wetenschappelijke personeel stond dan jaarlijks voor de onaangename taak om te trachten weer voor een jaar genoeg leden te houden en zich zoodoende zijn betrekking te verzekeren. Niet-leden konden zonder iets bij te dragen op den duur ook van de verkregen resultaten profiteeren. Dit individualisme leidde ook meermalen tot het verrichten van hetzelfde onderzoek tegelijk aan verschillende proefstations, zonder dat veel overleg werd gepleegd; integendeel leidde het dikwijls tot persoonlijke rivaliteit, waarbij ieder gelegenheid vond zijn stokpaardje te berijden. „Vrije Wetenschap" was nog een idool en

talrijke malen werden onderzoekingen uitgevoerd, die meer een specialiteit van den individueelen onderzoeker waren, dan dat deze onderzoekingen in de eerste plaats gericht waren op een duidelijk practisch te bereiken doel. Dit vrije onderzoek zou, zoo heette het, veelal vanzelf en beter tot resultaten voeren, dan een op een beperkt doel gericht onderzoek. In hun verlof zag men wetenschappelijke medewerkers meermalen promoveeren op onderwerpen, die buiten elk contact met de cultuur stonden. Publicatie van de onderzoekingen geschiedde vrij door het wetenschappelijk personeel, meestal in het eigen orgaan, maar ook in binnen- en buitenlandsche vaktijdschriften. Er had een onbeperkte uitwisseling van publicaties plaats met andere instellingen en personen, zoowel in binnen- als buitenland. Aan de plotseling bijzonder sterke behoefte aan natuurwetenschappelijk personeel voor de proefstations in het begin dezer eeuw kon slechts moeilijk worden voldaan. In Holland bestond nog geen Landbouw Hoogeschool en het aantal studeerende biologen was nog gering. Bovendien overheerschte aan de Universiteiten nog het idee, dat toegepaste wetenschap minderwaardig was aan vrije wetenschap en *Went* was een baanbreker, nog jarenlang aan andere Universiteiten geen navolging vindende, toen hij met dit vooroordeel brak. Omdat men in Holland niet in de noodige krachten kon voorzien, moest men trachten buitenlanders aan zijn instellingen te verbinden en hier was Treub met zijn internationale connecties eerst weer de schakel. De verdere aanstelling van personeel in latere jaren was ook niet georganiseerd, persoonlijke connecties overheerschten dus dikwijls, waardoor het aantal buitenlanders ook later belangrijk bleef. De onzekerheid der positie, ook nog weer versterkt, doordat men veelal van de beoordeeling door een enkelen persoon afhankelijk was, leidde er vanzelfsprekend ook toe, dat vooral de buitenlanders trachtten, om door het door hen gepresteerde werk de aandacht op zich te vestigen en zich een zekere positie in hun vaderland te veroveren. Maar ook de Hollandsche medewerkers zagen onder deze omstandigheden veelal uit naar de gelegenheid, om een zekerder positie te bemachtigen, als adviseur, hoogleeraar of hoofd-ambtenaar. Het is niet de bedoeling hier te (ver)oordeelen, slechts om de ontwikkeling te beschrijven, zooals deze uit tijdgeest en omstandigheden te begrijpen is en zooals deze toestand zich afteekent in contrast met den toestand vóór 1900 en met dien na 1929. De tijd van de enkele idealistische groote natuuronderzoekers was voorbij; een

groot aantal onderzoekers, vanzelf gemiddeld van mindere kwaliteit en roeping, vervulde tijdelijk meer of minder goede betrekkingen.

In zijn geheel genomen, zijn er toch veel economisch belangrijke resultaten door deze proefstations bereikt. De voordeelen van individualisme en vrijheid waren onder de geldende omstandigheden blijkbaar nog grooter dan de nadeelen. Onderzoek in eene richting, waarin men interesse heeft, kan den werklust bevorderen, evenzoo kan de concurrentie met andere instellingen prikkelend hierop werken; ook kan de vrije uitwisseling van publicaties zeer gunstig wezen voor het te presteeren werk. Bovendien kwamen er eenige belangrijke figuren naar voren, die als directeuren groote organisatoren bleken te zijn en die, hoewel zij uit een milieu van zuivere wetenschap kwamen, zich snel aanpasten bij het idee der toegepaste wetenschap (*De Bussy, Van Harreveld, O. de Vries*). De Instituten, waar deze Directeuren tijdelijk aan het hoofd van kwamen te staan, werden dan gedurende de periode van hun beheer in practische richting geleid. Verder bracht de tijd van expansie veler onzer cultures mede, dat successen aan de proefstations behaald, zich direct in cijfers van millioenen guldens lieten vermenigvuldigen, wat in Indië (evengoed als in overeenkomstige gevallen in Amerika) niet naliet indruk op de algemeene opinie te maken. [1])

Bescheiden was hiertegenover het aantal onderzoekers, dat de zuivere wetenschap aan den Plantentuin beoefende, waar, onderbroken door den oorlog, buitenlandsche geleerden nog steeds kwamen werken. Maar numeriek was hun aantal tegenover de staven der proefstations gering en ook lieten zich de resultaten van hun werk niet in indrukwekkende cijfers uitdrukken.

Nog voor de structureele economische crisis na 1929 de geheele constellatie van het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek grondig wijzigde, werden eenige symptomen merkbaar, die reeds een verandering beteekenden.

Toen na de oprichting der Landbouw Hoogeschool in 1918 deze instelling leerlingen begon af te leveren, die in den gedachtengang waren opgegroeid, dat een onderzoek zóó gericht dient te

[1]) Het hoogtepunt werd in dit opzicht bereikt in 1928 en 1929, toen de proefstations het bezoek ontvingen van den tegenwoordigen Belgischen Koning, van *Ormsby Gore*, toen Onderstaatssecretaris, thans Minister van Koloniën in Engeland, en *Colijn*. De laatste berekende, dat de financieele voordeelen door de Suikercultuur in één jaar verkregen van de nieuwe soort P.O.J. 2878 de kosten van het proefstation gedurende zijn geheele bestaan goed maakten.

zijn, dat er goede kans bestaat op het verkrijgen van een economisch succes, werden deze in stijgende mate aan de proefstations verbonden. Verder ontstonden naast de proefstations wetenschappelijke diensten van kleineren en grooteren omvang, uitsluitend in stand gehouden door en werkend voor bepaalde groote cultuurconcerns. Hierop komen wij verderop nog terug. Een zeer belangrijk symptoom was ook in 1925 de oprichting van het Algemeen Landbouw Syndicaat, dat tot doel en gevolg had reorganisaties aan de Bergcultuurproefstations op Java, o.a. neerkomende op coördinatie tusschen de proefstations en het vervangen van de Besturen, die uit planters bestonden, door commissies, waarin vertegenwoordigers van eigenaren een overwegende stem hadden, met de bedoeling meer invloed te kunnen uitoefenen op den gang van zaken aan de tenslotte door hen gefinancierde proefstations.

Na 1929.

Bij het inzetten van de structureele economische crisis na 1929 zag men zich bij de proefstations zeer plotseling voor een geheel onvoorziene en zeer onverkwikkelijke situatie geplaatst [1]): in stand gehouden door particuliere belanghebbenden, die in plaats van winst, verlies leden en die opeens geen belang meer hadden bij een opvoering der productie, wat tot dat oogenblik tot de belangrijkste taak der proefstations had behoord. Vóór de crisis wellicht wat overdreven hiervoor bewierookt, werden deze instellingen nu al spoedig voor dezelfde resultaten verguisd, dikwijls door dezelfde personen. Was de overproductie niet door deze onderzoekingsresultaten in de hand gewerkt, waardoor nu ondernemingen geheel moesten te gronde gaan en velen werkloos werden? Zoo gaat het, als resultaten van onderzoek alleen gewaardeerd worden op basis van directe winstmogelijkheden.

Na lange jaren van zoeken en tasten is men bij de meeste producten thans gekomen tot eene internationale, resp. nationale regeling van de te produceeren en uit te voeren hoeveelheden, min of meer vastgelegd in quota voor vele jaren. Hiermede is de groote drijfveer tot expansie van bestaande cultuurproducten en het, voor velen duidelijkste doel van de proefstations, vervallen. Want het produceeren van het vastgestelde quotum door minder ondernemingen —

[1]) Hieraan werd door schrijver uitdrukking gegeven in een tweetal artikelen getiteld „De Wereldcrisis en het Natuurwetenschappelijk onderzoek" in de „Groene Amsterdammer" van April 1933.

tengevolge van verdere intensiveering—kan thans veelal als een zeer problematisch voordeel beschouwd worden. Het aan Indië toegewezen quotum produceeren van een kleinere oppervlakte, zou n.l. beteekenen kapitaalsverlies door verdere sluiting van ondernemingen en meer werkloozen, die toch weer gesteund zouden moeten worden.

Door schrijver is destijds aangetoond, dat in de tabakscultuur van ± 1910 tot ± 1930 de intensiveering ertoe geleid had, dat dezelfde hoeveelheid tabak door belangrijk minder werkvolk en ondernemingen werd gemaakt, ondanks de sterke toename der bevolking.[1]) Vroeger bestond bij een dergelijke kostprijsverlaging nog de kans op een grootere export, maar nu ook deze kans door de gefixeerde quota verdwenen is, zal er in het algemeen voor de Staat geen voordeel in gelegen zijn op dezen weg voort te gaan, daar het tot eene dreigende verdere sociale ontwrichting zou leiden. Slechts in geval van concurrentie door kunstmatige of natuurlijke producten in niet-restrictielanden zou een dergelijke weg gemotiveerd zijn.

Laten wij nagaan welke groote wijzigingen in het proefstationwezen plaats gevonden hebben en nog bezig zijn zich te voltrekken, als aanpassing aan den geschetsten overgang van ongelimiteerde productie tot beheerschte productie; daarbij zal ik mij tot Java bepalen.

Het Tabaksproefstation te Klaten en de Suikerproefstations zijn de crisis gevolgd met sterke inkrimpingen van personeel en werkzaamheden. De inkrimping ging tot op heden voort en een nieuwe toestand is misschien binnenkort te verwachten, nu de internationale suikerregeling een basis legt, waarop men intern nieuwe plannen kan gaan bouwen. Bij de bergcultures, die reeds eerder tot internationale quota-regelingen kwamen, valt er thans naast afbraak ook opbouw te constateeren en ziet men eene ontwikkeling en aanpassing aan de nieuwe omstandigheden plaatsvinden. Het sterke individualisme heeft bij de instellingen, die omvatten het Thee- en Rubberproefstation te Buitenzorg, het Kinaproefstation te Tjinjiroean en de proefstations te Salatiga, Malang en Djember plaatsgemaakt voor een centrale organisatie, de Centrale Proefstation Vereeniging, die ook niet uitsluitend meer werkt voor particuliere concerns, welke vrijwillig bijdragen, maar voor *de bergcultures* van Java en een deel van Sumatra.

[1]) *D. Tollenaar.* „Tabak in Ned.-Indie", Kwartaalverslag Amsterdamsche Bank, Juli 1933.

Toen de groote depressie de bergcultures overviel, bedankten steeds meer leden voor hun proefstations, en de resteerende leden werden daardoor zelfs bedreigd, als zij niet spoedig ook bedankten, de schulden en verplichtingen dezer instellingen op zich te moeten nemen. Toen werd de hulp der regeering ingeroepen en verleend, waardoor in 1933 de Crisis-Cultuur-Wetgeving tot stand kwam en de Centrale Proefstation Vereeniging werd opgericht, die onlangs weer voor een reeks van jaren is bestendigd. Hiermede verdween het zuiver particuliere element uit de proefstation-organisatie; elke bergcultuuronderneming, gelegen in de gebieden, die door deze proefstations worden bestreken, moet een klein bedrag voor onderzoek harer cultures bijdragen op basis van de geproduceerde hoeveelheden. Het is hierdoor niet meer mogelijk op de proefstationresultaten te parasiteeren.

Het gouvernement kreeg medezeggingschap in de Centrale Proefstation Vereeniging; belangrijke invloed van de particuliere concerns bleef bestaan, doordat zij in de organisaties, die deze proefstations overkappen een groote stem behouden (door middel van het A.L.S. en zijn neven-organisaties). Deze centrale organisatie houdt voor de nieuwe omstandigheden belangrijke voordeelen in. De zoo hoog noodige continuïteit in onderzoek voor meerjarige cultures wordt er practisch door verzekerd; bestaanszekerheid stelt de onderzoekers in staat weer met rust en vertrouwen een onderzoek dat vele jaren duurt, te beginnen.

De werkprogramma's van alle proefstations worden jaarlijks vastgesteld in gezamenlijk overleg tusschen de proefstationdirecteuren en de vertegenwoordigers van gouvernement en ondernemers. Er wordt gestreefd naar eene rationeele werkverdeeling, zoodat geen dubbel werk meer zal gebeuren. Er vond een concentratie plaats, waarbij binnenkort de proefstations voor Thee en Rubber te Buitenzorg en het Kina-proefstation te Tjinjiroean onder eenhoofdige leiding te Buitenzorg zullen zijn gecentraliseerd, waaronder ook de voorlichtingsdienst voor Z.- en W.-Sumatra ressorteert. Het proefstation te Salatiga werd opgeheven en te Semarang een landbouwkundige voor voorlichting in Midden-Java geplaatst, ressorteerende onder den directeur van het proefstation te Malang. Bij aanstelling van personeel wordt advies ingewonnen van een commissie, waarin één vertegenwoordiger der Landbouw Hoogeschool, één der Technische Hoogeschool en één der Universiteiten

zitting hebben. De beoordeeling van personeel is niet meer van een enkel persoon afhankelijk.

Werd de „vrijheid" van onderzoek, wat de te entameeren onderwerpen betreft, voor de onderzoekers beperkt, ook werd het publiceeren aan banden gelegd; tevens een sterke beperking van uitwisseling van publicaties en separaten met het buitenland. (Als symptoom zien wij zelfs de opheffing van eenmaal het grootste proefstationorgaan „Het Archief van de Suikercultuur") Of deze isolatie vol te houden is voor reeds geïsoleerd in de tropen werkende onderzoekers zonder het gehalte van het werk op den duur ernstig te schaden, kan betwijfeld worden. Maar ik oordeel alweer niet, geef alleen dit symptoom, dat logisch aansluit bij de rest van de autarchische ontwikkeling en de verboden tot uitvoer van plantmateriaal naar het buitenland.

Onder deze omstandigheden, zou er, waarop *Zentgraaff* onlangs in de Java-Bode heeft gewezen, voor buitenlanders in onzen proefstationsdienst ook geen plaats meer zijn.

Een voordeel dezer organisatie met gouvernementeelen invloed is ook het nader komen tot het gouvernements Algemeen Proefstation v.d.Landbouw met o.a. het zoo belangrijke Bodemkundig Instituut en het Instituut voor Plantenziekten. Een resultaat hiervan is reeds dat, indien een bodemkaarteering van de bergcultuurondernemingen door de Bergcultuurproefstations zal worden begonnen, dit aan het Bodemkundig Instituut zal worden uitbesteed.

Wat is de verdere taak der gecentraliseerde instellingen van toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek, nu de opvoering der productie per oppervlakte-eenheid een groot deel van zijn belangrijkheid heeft verloren? De bestrijding van de oude ziekten, waarvoor de proefstations werden opgericht, moet in de meeste gevallen de volle aandacht blijven verdienen. Daarnaast moet men belangrijke nieuwe ziekten, die zich voordoen (b.v. topsterfte in de koffie, Armillaria-wortelschimmel in de rubber), direct in onderzoek kunnen nemen.

Naarmate de cultures langer gedreven worden, treden ook de kwesties van bodemmoeheid, noodzaak van vruchtwisseling en het juiste systeem van herontginning meer op den voorgrond. De kwaliteitsverbetering van producten als thee en koffie is een nationaal belang, want, ondanks vastgestelde landenquota, is de te behalen prijs onzer producten van hun kwaliteit afhankelijk, die thans nog meermalen beneden de kwaliteit van die van andere

landen ligt. De dreigende concurrentie van kunstmatige antimalaria-middelen en van gedifferentieerde, voor diverse doeleinden wellicht beter geschikte kunstmatige rubbersoorten, maakt activiteit van onderzoek op dit gebied alweer tot een nationale zaak, teneinde te trachten onze ruwe natuurproducten ook eventueel betere en voor verschillende doeleinden gedifferentieerde eigenschappen te verleenen.

Daarnaast is eenig grondleggend basisonderzoek noodig van sommige onzer voornaamste gewassen, betreffende veredeling, voedselopname (bodemkundig en plantenphysiologisch bekeken), de factoren, die bloei- en vruchtvorming beheerschen (waarbij de kwestie van doelmatigen snoei). Daarnaast blijft het algemeene advieswerk tot de taak der proefstations behooren. Dit is een meer beperkte, maar toch zeer belangrijke taak. Reeds de beschreven concentratie der proefstations maakt het noodig, dat men bij de vanzelf groeiende differentiatie, aan de wetenschappelijke diensten der groote concerns allerlei werk, zooals veldproeven en gedifferentieerde selectie, overlaat, hetwelk men vroeger door de proefstations liet behartigen.

Samengevat leidt deze centralisatie tot een rationalisatie, die een vooruitgang beteekent boven het vroegere individualisme: dubbel werk en onnoodige rivaliteit worden voorkomen, onderzoek wordt verricht in die richting, waarvan vooraanstaande leiders meenen, dat hiervan het meeste economische succes voor Indië te verwachten is; een belangrijk nationaal werk wordt in de voor continu onderzoek noodige rustige sfeer gebracht, waarbij tijdelijke en particuliere invloeden worden uitgeschakeld.

De Plantentuin is de belangrijke retraite gebleven voor het zuiver natuurwetenschappelijke onderzoek (dat niet direct op een economisch doel is gericht); daarbij is de laatste jaren terecht de zoo belangrijke natuurbescherming dezer landen ondergebracht. Het is m.i. goed als deze instelling in dezen zuiveren vorm in de toekomst blijft bestaan. Zij vervult dan een prachtige, duidelijk van het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek afgebakende taak, die daardoor uiteraard niet economisch te motiveeren is, doch die evengoed een noodzaak blijft voor een gebied als Ned.-Indie. Nederland zou het vrije natuuronderzoek van deze gebieden onmogelijk kunnen verwaarloozen, evenmin als zij Nieuw-Guinea ongeëxploiteerd zou kunnen laten. Hiermede treden wij tevens

in de toekomst-beschouwingen over de ontwikkeling van het natuurwetenschappelijk onderzoek.

Toekomst van het Natuurwetenschappelijk Onderzoek.

Ik wijs dan allereerst op de ontwikkeling der particuliere wetenschappelijke Diensten. Reeds vele jaren geleden gingen verschillende tabaksmaatschappijen (Deli Mij., Deli Batavia Mij., firma Crone, Ver. Klattensche Cultuur Mij.) over tot het aanstellen van eigen selectionisten.

Het was bij dit zoo nauwluisterend product al spoedig gebleken, dat men niet met de algemeene proefstationselectie kon volstaan, maar dat men voor betrekkelijk kleine hoogte- en bodemverschillen e.d. eigen locale rassen moest selecteeren. Dit werd voor de proefstations niet alleen een veel te omvangrijke taak, maar ook was zulk werk telkens voor slechts enkele ondernemingen van belang, al kon voor deze ondernemingen hiervan dan ook dikwijls hun levensbestaan afhangen. Hetzelfde geldt voor het onderzoek naar de mestbehoefte en voor onderzoekingen over allerlei cultuurmaatregelen (grondbewerking, groenbemesters e.d.), waarvan de uitkomsten ook zoo sterk wisselen met de plaatselijke omstandigheden. Zoo ontwikkelden zich bij vele concerns particuliere wetenschappelijke diensten o.a. bij de H.V.A., 's Lands Caoutchoucbedrijf, H.A.P.M., R.C.M.A., P. en T.-landen, Wattie en Co. Ondanks de crisis is het totale aantal wetenschappelijke werkers bij deze organisaties gestegen, en het benadert thans het aantal wetenschappelijke medewerkers aan de N.I. proefstations. De positie van eerstgenoemde onderzoekers verschilt van die der proefstationmedewerkers. Zij moeten sterk geïsoleerd werken, wat vooral in de tropen zijn bezwaren heeft. Daartegenover staan zij in direct contact met de practijk op de ondernemingen; als in een onderzoek economisch perspectief zit, zullen er spoediger fondsen voor zijn te verkrijgen dan aan de proefstations, waar eerst zeer velen daarover te beslissen hebben. Verder — en dit is een overwegend voordeel — heeft men zeggenschap over de juiste uitvoering van de proeven. Vooral dit laatste beschouw ik steeds meer als conditio sine qua non voor het nemen van veldproeven. Wanneer men, zooals thans aan de proefstations, geen volmaakte zeggenschap heeft over de loopende proeven, zal men de resultaten — vooral bij meerjarige cultures, die vele jaren moeten duren, met zooals in Indië steeds wisselend beheer — meestal niet kunnen vertrouwen. Dit zal altijd zoo blijven, zoolang als de proefstations geen volledige

zeggenschap hebben over „hun" proeven, die echter andermans eigendom zijn. De eenig juiste oplossing lijkt mij dan ook, dat de proefstations alle speciale veldproeven op de ondernemingen in de toekomst buiten hun taak houden.

Ditzelfde geldt voor het gedifferentieerde selectiewerk, vele proeven over ziektebestrijding, enz. Zoolang het werk van algemeene beteekenis is, b.v. bij koffie het vinden van een resistent onderstamzaaisel tegen aaltjes, zal dit tot de taak van het proefstation behooren, maar dan moet het worden uitgevoerd op eigen terreinen. Ook onderwerpen, als de uitwerking van voortdurende „alkalische" tegenover „zure" bemesting, blijven behooren tot algemeen proefstationwerk, maar weer: op eigen proefterrein. Al het verdere detailwerk behooren de ondernemingen zelf te doen, desnoods met advies van het proefstation. Voor de kleine apart staande ondernemingen zal dit minder aangenaam zijn, doch deze moeten zich dan maar met andere hiervoor aaneensluiten; het is misschien een hard feit, dat het eenvoudig geen tijd meer voor kleine zaken en kleine ondernemingen is. Als symptoom van deze ontwikkeling is ook te beschouwen het feit, dat de Vereeniging van Proefstation-Personeel, die steeds alle buitenstaanders geweerd had, 3 jaren geleden besloot, deze wetenschappelijke werkers in de cultures als donateur toe te laten en hun toe te staan de jaarlijksche technische bijeenkomsten bij te wonen.

Is nu het geopperde idee, om den Plantentuin uit te breiden tot een Centraal Instituut voor Natuurwetenschappelijk Basis-onderzoek wenschelijk en uitvoerbaar?

Uit de historische ontwikkeling is al af te leiden, dat een terugkeer voor den Plantentuin naar de tijden van *Treub* niet mogelijk is, ook al zou men dit nog zoo gaarne wenschen. Reeds in diens tijd is trouwens maar zeer voorbijgaand het toegepaste onderzoek met den Plantentuin verbonden geweest en zelfs toen bleek dit geen bestaanbare vorm van organisatie te zijn. Hoeveel minder zal dit dan thans het geval zijn, nu het toegepaste onderzoek zich veel verder gedifferentieerd heeft en zich, zooals wij vaststelden, reeds van de verschillende proefstations op natuurlijke wijze naar de particuliere wetenschappelijke diensten verplaatst. Het algemeene basis-onderzoek voor de toegepaste wetenschappen behoort bij deze ontwikkeling der werkverdeeling bij de enkele centrale proefstations thuis.

Maar bovendien: wat zou een Centraal Instituut voor Basis-onderzoek moeten omvatten? Als men iets dergelijks zou willen

opzetten, toch zeker niet alleen het onderzoek van plantenphysiologische vraagstukken. [1]) Voor de cultures is grondleggend onderzoek op colloidchemisch, bacteriologisch en mineralogisch gebied (i.v.m. grondonderzoek), technologisch en chemisch gebied (i.v.m. fermentatie van thee, tabak, koffie, cacao) en erfelijkheidsonderzoek, om maar enkele voorbeelden te noemen, minstens even belangrijk. Eene onevenwichtige ontwikkeling van één bepaalden tak van wetenschap kan bovendien op den duur het toegepaste onderzoek voor de cultures niet baten. Eene dergelijke stichting zou derhalve moeten neerkomen op een reeks Instituten als aan een Landbouw Hoogeschool verbonden zijn of aan het Department of Agriculture te Washington. Dit zou echter ver uitgaan boven de financieele draagkracht van Indië. Wij kunnen ons onmogelijk de luxe permitteeren, om in allerlei richtingen basis-onderzoek te laten verrichten, teneinde het werk der proefstations nu en dan te vergemakkelijken. Waar is bovendien bij een dergelijken ruimen opzet voor het verrichten van onderzoek de grens van het noodzakelijke en urgente? Neen, werkelijk, dit is geen opzet, die voor Indië betaalbaar en aanbevelenswaardig kan zijn.

Het komt mij voor, dat het een veel beteren opzet zou wezen, als door een centrale instantie (bv. de Centrale Proefstations Vereeniging en de Natuurwetenschappelijke Raad) werd nagegaan, welke grondleggende onderzoekingen bijzonder nuttig en urgent moeten worden geacht, terwijl daaruit dan een beperkte keuze zou kunnen worden gedaan. Deze onderzoekingen zouden dan gefinancierd kunnen worden uit de fondsen der Crisis Cultuur Centrale of uit regeeringsbijdragen en kunnen worden opgedragen aan die bestaande instellingen, waar zulks het best en goedkoopst zou kunnen gebeuren. Daarbij zouden wij dan moeten onderscheiden onderzoek, dat in Holland zou kunnen worden verricht, en dat in Indië moet gebeuren. Ook al weet ik, als landbouwkundige, heel wel, dat voor het meeste onderzoek direct contact met de practijk noodig is, toch is allerlei werk betreffende *methodiek*: zooals proefveldmethodiek, scheikundige, natuurkundige en chemische methoden, zonder bezwaar in Holland te doen. Maar zelfs zal daar eenig plantkundig, vnl. cytologisch en anatomisch werk kunnen gebeuren. Reeds thans werkt *Dr. Bremer* te Utrecht

[1]) Dit idee is ook reeds afdoende weerlegd door *Dr. K. W. Dammerman:* „Het werk van Melchior Treub na 25 jaren, een antwoord aan Dr. V. J. Koningsberger", „Koloniale Studiën", 18e jrg. 1934.

aan cytologisch onderzoek voor het Suikerproefstation en heeft onderzoek over periodiciteit van de bloemvorming bij koffie, cacao en kapok plaats aan het Laboratorium voor Plantenphysiologisch Onderzoek te Wageningen. Onderzoek, dat in Holland kan gebeuren, geschiedt veel goedkooper, met in het algemeen betere hulpmiddelen en in beter contact met andere wetenschappelijke onderzoekers. Dit zou zeker zonder veel kosten uitgebreid kunnen worden, als men hierbij van de werkkracht der gerepatrieerde proefstation-onderzoekers, die uitstekend van de Indische practijk op de hoogte zijn en gaarne tegen een bescheiden vergoeding werkzaam zouden willen wezen, ging gebruik maken.

Het onderzoek, dat niet in Holland kan gebeuren — en dit zal het meeste zijn — zou men ter onderzoek moeten geven aan dat proefstation, hetwelk het beste hiervoor gelegen is of het beste hiervoor is geoutilleerd. Op deze wijze zou men tot een rationeele en betaalbare organisatie komen van het natuurwetenschappelijk basisonderzoek.

Hiermede is de beste ontwikkeling van het natuurwetenschappelijk onderzoek voor Indië, zooals ik mij dit voorstel, in groote trekken geschetst: de Plantentuin voor het (niet-toegepaste) onderzoek der tropische natuur; de Indische Proefstations en Hollandsche Instituten en laboratoria voor basisonderzoek, dat voor de toegepaste wetenschappen van principieel belang moet worden geacht; de wetenschappelijke particuliere diensten voor de locale behoeften der verschillende cultures.

Alvorens deze beschouwingen te eindigen, wil ik er echter op wijzen, dat het voor Indië zeer wenschelijk zou zijn, indien op den duur *alle* proefstations vereenigd zouden worden onder de overkapping eener (Crisis) Cultuur Centrale en eener Centrale Proefstations Vereeniging. Een dergelijk lichaam, waarin op dit gebied contact wordt verkregen tusschen de leiders van cultures en regeering, zal aangewezen zijn om richting te geven aan het geheele apparaat, dat voor Indië het economisch zoo belangrijke toegepaste natuurwetenschappelijke onderzoek omvat. Laten wij ons niet voorstellen, dat, nu de restricties eenige ontspanning hebben gebracht, de internationale strijd op dit gebied ten einde is. Integendeel, deze gaat o.a. met de verdere ontwikkeling der kunstmatige grondstoffen een nieuwe phase tegemoet en wij zulllen ons geweldig moeten inspannen met de beperkte hulpmiddelen, waarover ons Rijk beschikt, om ook op dit gebied modern toegerust en weer-

baar te blijven. En een land, dat hiertoe niet in staat blijft, verliest zijn zelfstandigheid. Dit apparaat van het toegepast natuurwetenschappelijke onderzoek der proefstations dient eene centrale leiding te hebben, waarbij het algemeen economisch belang van den Staat en de particuliere bedrijven de richting van het onderzoek aangeeft en niet, zooals vroeger, het inzicht der individueele onderzoekers (hoewel aan deze natuurlijk groote vrijheid moet worden gelaten, wat de wijze van uitvoering van het onderzoek aangaat). Ook zal dit apparaat de noodige soepelheid moeten bezitten om het onderzoek voor het land snel in eene bepaalde richting te organiseeren. Toen de proefstations nog apart stonden, werden bv. door de inkrimpende suikercultuur vele ervaren onderzoekers langen tijd werkloos. Had men toen reeds over een centrale organisatie beschikt, dan hadden deze ervaren onderzoekers direct nuttig gebruikt kunnen worden voor allerlei dringend noodig werk, teneinde, als dan de suiker en tabak moesten inkrimpen, Indië op andere gebieden economisch sterker te maken. Het onderzoek naar belangrijke nieuwe cultuurmogelijkheden, zooals van derris, rosella (jute), katoen, citrus, balsahout, houtolie, Virginia-cigaretten-tabak, e.a., bleef vele jaren geheel onvoldoende, hoewel in een deel hiervan toch belangrijke perspectieven schuilden.

Een dergelijke organisatie en mobilisatie van alle hulpmiddelen en onderzoekers op de meest efficiënte en economische wijze verdient de volle aandacht van beide regeeringen en van de Hollandsche en Indische bedrijfsleiders, teneinde te komen tot een krachtig apparaat, dat ons Rijk weerbaar moet houden op economisch gebied.

ONZE KWETSBARE EXPORT

DOOR Dr. W. M. F. MANSVELT

In 1839 schreef Willem de Clercq in zijn Dagboek, in een tijd, toen er nogal aanmerkingen op de Nederlandsche Handel Maatschappij gemaakt werden, dat hij de „innige overtuiging" had, „dat door de goedertierenheid Gods de Maatschappij de kurk „geweest is, waarop sedert 1830 ons land gedreven heeft."

De kurk-vergelijking schijnt in de 19e eeuw een geliefkoosd stijlbloempje te zijn geweest. In navolging van Multatuli wordt gewoonlijk de koffie de *kurk* genoemd, waarop de Oost-Indische Koloniën en daarmede ook Nederland dreven. Nadat de koffie weggevallen was, mocht de suiker zich er in verheugen het onderwerp der populaire beeldspraak te zijn. Sommigen houden thans de rubber voor de redding van Nederlandsch-Indië.

Onlangs lanceerde een spreker, den economischen toestand van Indië schetsende, een nieuw literair beeld, ontleend aan „Uncle Tom's Cabin". Hij vergeleek Ned.-Indië bij Eliza, die het veege lijf redde door van schots op schots te springen. Deze schotsen waren achtereenvolgens de koffie, de suiker en de rubber.

Aan deze beeldspraak ligt de overtuiging ten grondslag, dat de export van Ned.-Indië bijzonder eenzijdig en de economie van dit land uit dien hoofde uiterst labiel is.

Is deze voorstelling van zaken wel juist?

Om zich omtrent de mate van eenzijdigheid een oordeel te kunnen vormen, dient men de samenstelling van den export van Ned.-Indië te vergelijken met die van andere landen.

Als vergelijkingsmateriaal is genomen de procentueele verdeeling van den export per land voor vijf industrielanden, t.w.: Duitschland, Engeland, Nederland, de Vereenigde Staten en Japan; die van vier niet-tropisch agrarische landen, n.l.: Canada, Australië, Z.-Afrika en Argentinië, en den export van vijf tropische koloniale gebieden, n.l.: Ned.-Indië, Cuba, Philippijnen, Ceylon en Br.-Indië. Voor al deze landen is het gemiddelde genomen van de waarde van den export in de jaren 1933—'34—'35, zoodat het beeld, dat deze berekening oplevert representatief geacht mag worden.

De cijfers, welke bij deze procentueele verdeeling van den export van ieder dezer landen voor den dag komen, kan men aflezen van de nevengaande graphieken 1, 2 en 3.

Van de eerste groep blijkt Nederland de kroon te spannen in veelzijdigheid van export. Ook Duitschland vertoont een grootere variatie van uitvoerartikelen dan Engeland en de Vereenigde Staten.

Van de tweede groep is Zuid-Afrika het meest eenzijdig en vertoont Canada de grootste verscheidenheid.

Bij de categorie, waarin Ned.-Indië thuisbehoort, steekt met één oogopslag de relatieve veelzijdigheid van Ned.-Indië gunstig af bij die van Cuba, de Philippijnen en Ceylon. Ook Br.-Indië kan wat veelzijdigheid van den export aangaat bij Ned.-Indië niet halen.

De conclusie kan geen andere zijn, dan dat voor de negentiende eeuwsche beeldspraak omtrent de reddende kurk en aanverwante literaire vergelijkingen geen voldoende grond meer aanwezig is. Door de ontwikkeling in de laatste decennia is Ned.-Indië vergelijkenderwijs een veelzijdige tropische producent.

Doch, zoo zal men zich misschien afvragen, zijn de voortbrengselen van Ned.-Indië dan wellicht meer conjunctuurgevoelig dan die van andere tropische gebieden? Is Indië uit dien hoofde soms meer kwetsbaar?

Een vergelijking van dien aard van onzen export met dien van overeenkomstige landen doet zien, dat al deze tropische gebieden bij ongeveer dezelfde artikelen geïnteresseerd zijn. Gelijkelijk hebben zij tijdens de depressie het lot gedeeld van agrarische landen, men kan zeggen van grondstofproducenten in het algemeen. Slechts

DE PROCENTUEELE SAMENSTELLING VAN DE WAARDE VAN DEN UITVOER VAN EENIGE INDUSTRIELANDEN.

Bron: Statistique du Commerce International 1935

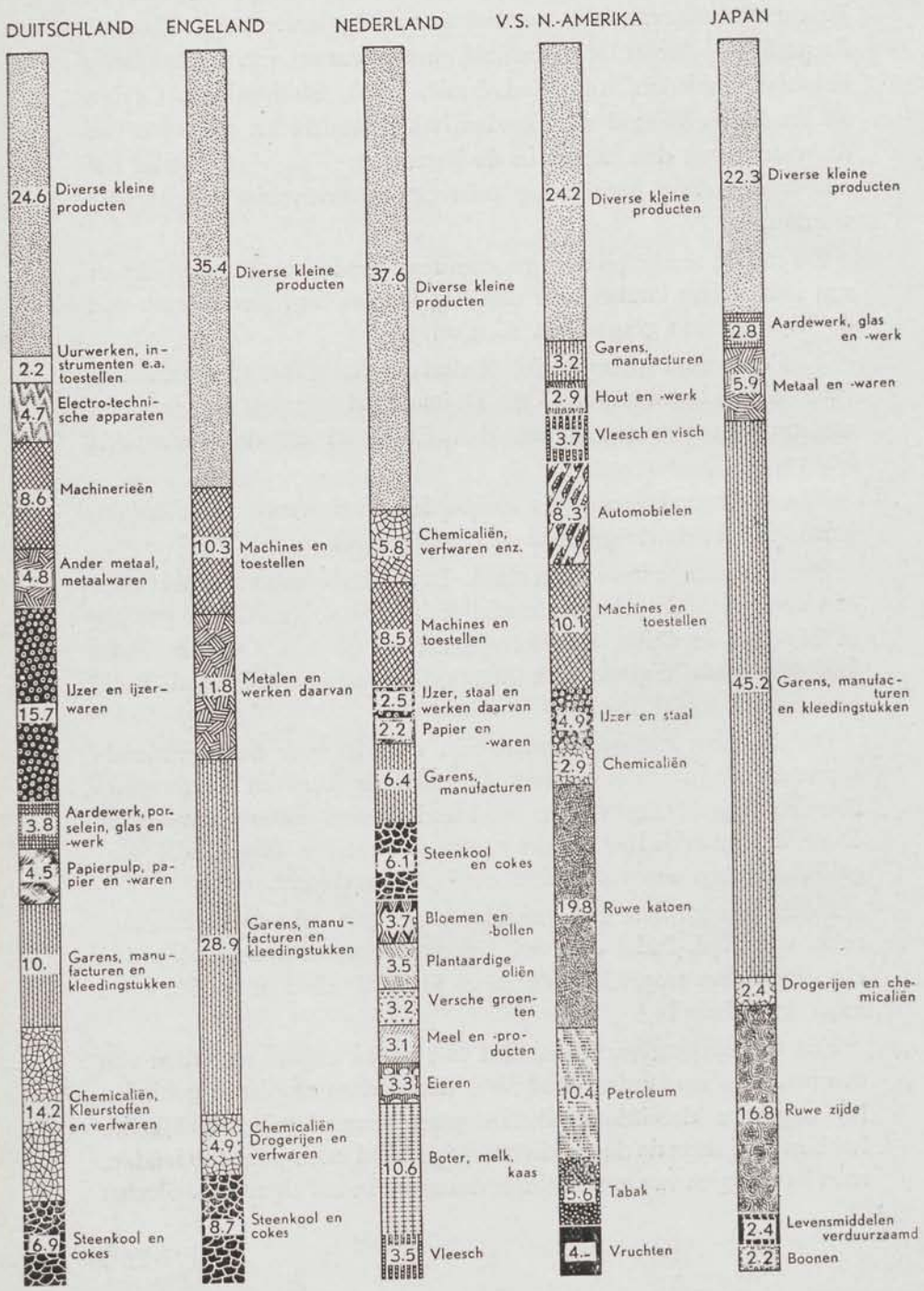

Berekend op basis van den gemiddelden uitvoer gedurende 1933, 1934 en 1935

DE PROCENTUEELE SAMENSTELLING VAN DE WAARDE VAN DEN UITVOER VAN EENIGE AGRARISCHE, NIET TROPISCHE GEBIEDEN.

Bron: Statistique du Commerce International 1935

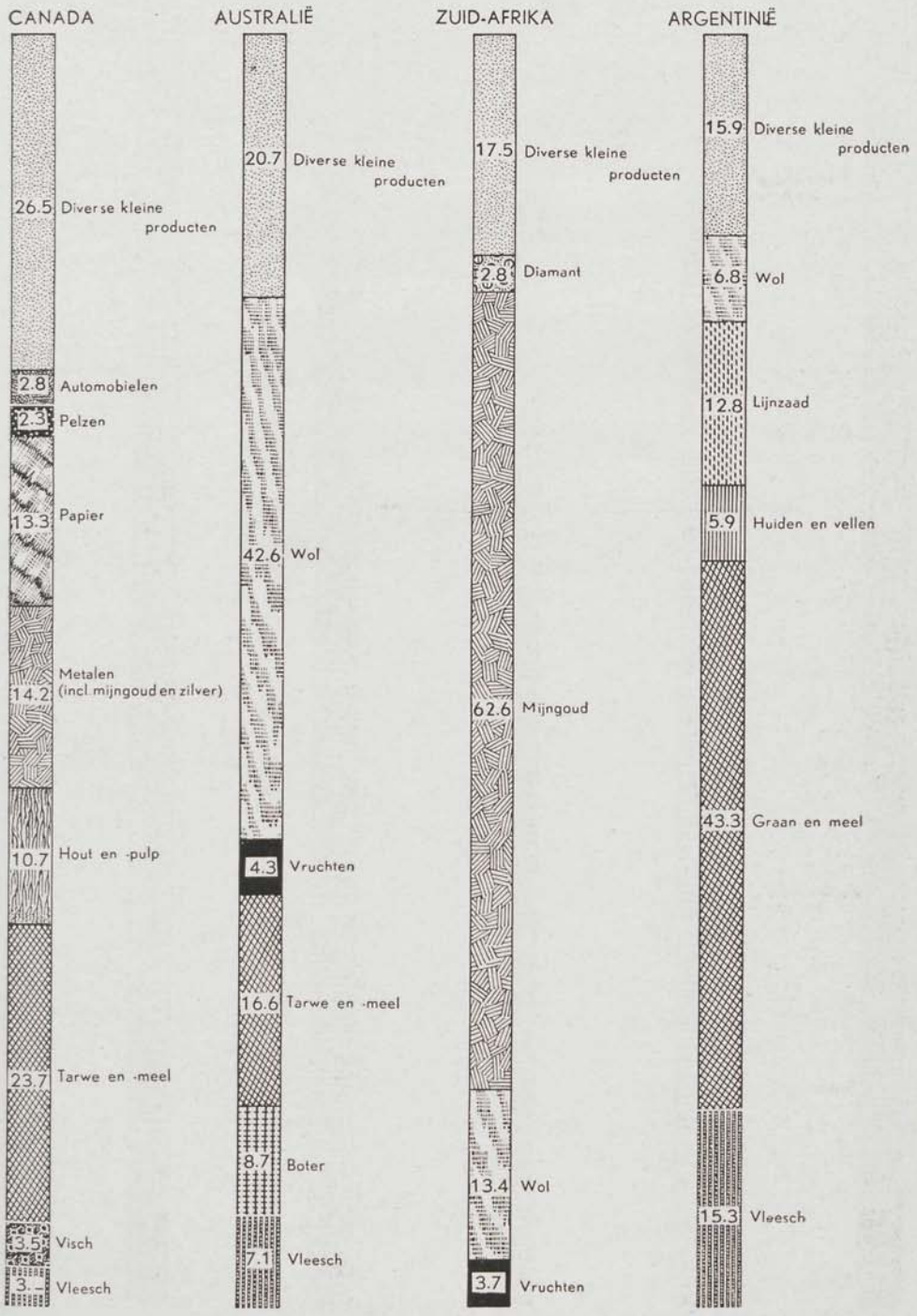

Berekend op basis van den gemiddelden uitvoer gedurende 1933, 1934 en 1935

DE PROCENTUEELE SAMENSTELLING VAN DE WAARDE VAN DEN UITVOER VAN EENIGE TROPISCHE KOLONIALE GEBIEDEN.

Bron: Statistique du Commerce International 1935

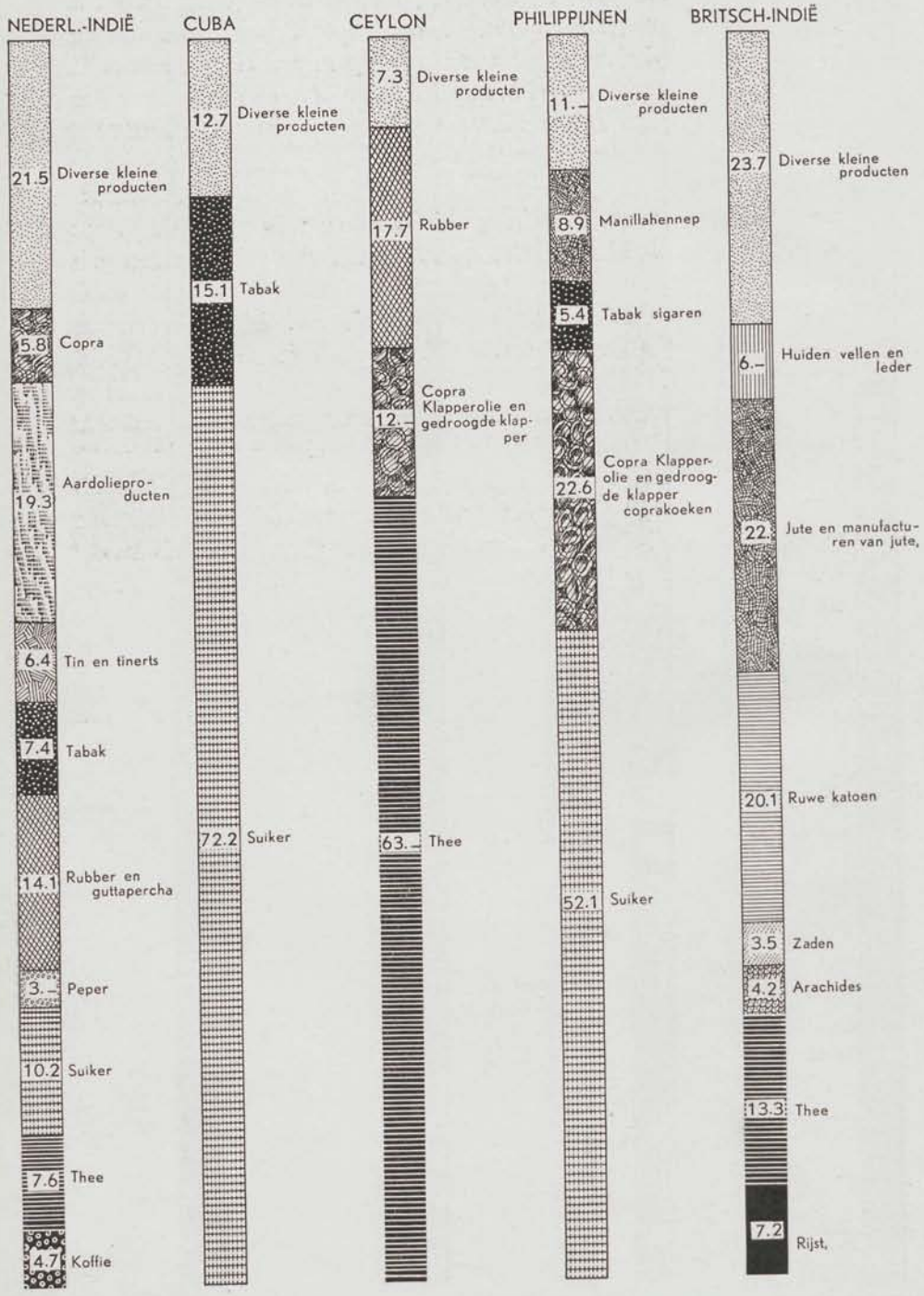

Berekend op basis van den gemiddelden uitvoer gedurende 1933, 1934 en 1935

Graf. No. 5

UITVOER NAAR HET MOEDERLAND

in procenten van de totale exportwaarde

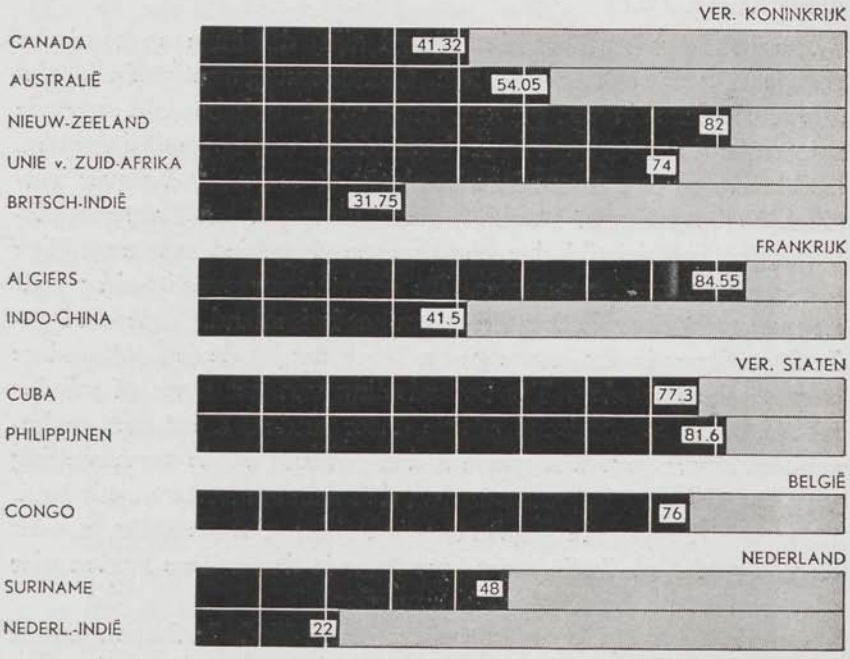

industrieele producten vertoonden in den prijsindex een minder diepe daling. [1])

Met dit al wil echter niet gezegd zijn, dat onze economische positie niet kwetsbaar zou zijn. Conjunctuurgevoeligheid is niet alleen een kwestie van prijzen, maar wordt ook bepaald door de rol, welke de export speelt als bestanddeel van het volksinkomen. Een land met een groote interne markt of een volk, dat over aanzienlijke besparingen beschikt, heeft uiteraard meer weerstandsvermogen in crisistijd dan een overzeesch gebied met eenzijdige structuur en zonder reserves. De conjunctuurgevoeligheid wordt nog versterkt door geldschulden aan het buitenland. Nederlandsch-Indië verkeert in dit laatste geval. Doch dat lot deelen ook andere overzeesche gebieden. Ter beoordeeling van het meer of minder labiele in de economische positie dezer landen, dient men te beschikken over gegevens omtrent den omvang en de samenstelling van het nationaal inkomen en van den schuldenlast van elk land. Over zoo diepgaande gegevens wordt hier niet beschikt, zoodat de vraag of Ned.-Indië meer kwetsbaar is dan andere landen hier niet in dien zin beantwoord kan worden.

Om de mate van kwetsbaarheid van den Ned.-Indischen export tengevolge van de geringe beteekenis van de binnenlandsche consumptie te illustreeren, is in graphiek No. 4 voor een aantal exportartikelen van Ned.-Indië de productie verdeeld naar hetgeen binnens- en naar hetgeen buitenslands wordt afgezet. Uit deze graphiek ziet men, dat speciaal de Europeesche cultures zich in een kwetsbare positie bevinden, terwijl de export van Inlandsche landbouwvoortbrengselen althans op Java voor het meerendeel een export van overschotten is.

Meer kwetsbaar dan verschillende andere koloniale gebieden is Ned.-Indië tengevolge van de geringere beteekenis van het moederland als consumptie-centrum vergeleken bij wat Frankrijk, de Vereenigde Staten en Engeland beteekenen voor hun koloniën en voor de dominions. Dit laat zich verduidelijken door de bestemming van den export der afhankelijke overzeesche gebieden naar het moederland uit te drukken in een percentage van den totalen export dezer dominions en koloniën.

Men vindt dan het sprekende beeld, zooals in grafiek 5 weergegeven.

[1]) Voor bijzonderheden zie: Revue de la situation économique mondiale, Genève 1936, blz. 100.

Vroeger ging ook van Ned.-Indië 70 à 80% van den export naar het moederland, doch daaraan is een einde gekomen niet alleen door het grooter wordende volume van den Ned.-Indischen export en de opkomst van het handelsverkeer in de Pacific, maar ook doordat Nederland als algemeene markt voor overzeesche producten aan beteekenis heeft ingeboet. Wij stellen ons onder den invloed van vaderlandsche geschiedenisboekjes Nederland als handelsland dikwijls voor als een miniatuur-Engeland. In werkelijkheid is het karakter van den handel van Nederland diametraal verschillend van dat van Engeland. Twee-derde zoowel van den im- als van den export van Engeland is handel met overzeesche gewesten en slechts een derde van het handelsverkeer bestaat uit relaties met Europa. Voor Nederland is het beeld juist omgekeerd. De geldschieting van Nederland aan Midden-Europa is vermoedelijk niet vreemd aan deze steeds verder gaande commercieele vergroeiïng met continentaal Europa.

Hoe dit zij, Ned.-Indië bevindt zich tegenover Nederland in een geheel andere positie als b.v. Australië of Zuid-Afrika staan tegenover Engeland. Deze dominions kunnen geldschulden aan het moederland voldoen uit de opbrengst van in Engeland verkochte producten, terwijl Ned.-Indië de middelen ter betaling van de geldschulden aan Holland voor het meerendeel moet vinden door verkoop elders, d.w.z. op de vrije markt.

Nu nemen wij op de wereldmarkt slechts in de artikelen kina, kapok en peper een overwegende positie in. In alle andere hebben wij een scherpe concurrentie van gelijke producten of substituten. De vrije markt, waarop Ned.-Indië aangewezen is, is in de laatste jaren aanmerkelijk kleiner geworden, niet alleen door rechtenheffingen aan de grens, maar eveneens door openlijke of geheime handelsaccoorden. Zonder twijfel zijn er teekenen, die op een reactie wijzen, doch het effect daarvan is nog gering en volledige terugkeer tot voormalige toestanden is onwaarschijnlijk.

Het verweer van Indië heeft bestaan in excessieve verlaging van het prijspeil; in internationale restrictie-overeenkomsten voor de artikelen tin, rubber, thee en kina; in deelneming aan de door Nederland afgesloten handelsaccoorden en in een knap gevoerde speciaal Indische handelspolitiek om de markt van Ned.-Indië open te houden voor den afzet van de industrieele producten onzer beste afnemers. Door deze maatregelen werden de onheilen der verslechterde situatie eenigszins beperkt.

Vergelijkt men het volume van onzen export voor en na de depressie, dan blijkt Indië, behalve voor de suiker, er nogal redelijk te zijn afgekomen. Ned.-Indië is meer door de waardedaling van den export getroffen dan door verlies aan quantum.

UITVOER VAN NED.-INDIË.

	Gewicht in 1000 tonnen bruto			
	1928	1929	1935	1936 [1]
Plantaardige producten.				
Hevearubber	286	315	314	324
Thee	80	83	74	79
Rietsuiker	2.565	2.432	1.042	892
Tabak in bladen	71	74	50	49
Copra	449	465	493	515
Koffie, gepelde	116	83	83	97
Palmolie	29	36	143	173
Peper, witte en zwarte	25	29	60	80
Kina en kinabast	8	11	7	9
Harde touwvezels	51	60	94	78
Tapioca producten excl. ampas	501	266	159	289
Kapok	20	18	26	28
Overige plantaardige producten	1.647	1.696	1.293	1.265
Totaal	5.848	5.568	3.838	3.878
Totaal waarde (in 1.000.000 gld.)	1.299	1.133	316	380
Minerale producten.				
Aardolieproducten	3.026	3.831	5.139	5.355
Tin en tinerts	43	42	28	38
Overige minerale producten	673	684	333	447
Totaal	3.742	4.557	5.500	5.840
Totaal waarde (in 1.000.000 gld.)	241	270	126	148

[1]) Voorloopige cijfers.

VOORNAAMSTE PRODUCTEN VAN NED.-INDIË VERDEELD NAAR EXPORT EN BINNENLANDSCHE CONSUMPTIE

(Productie voor ieder artikel op 100 gesteld)

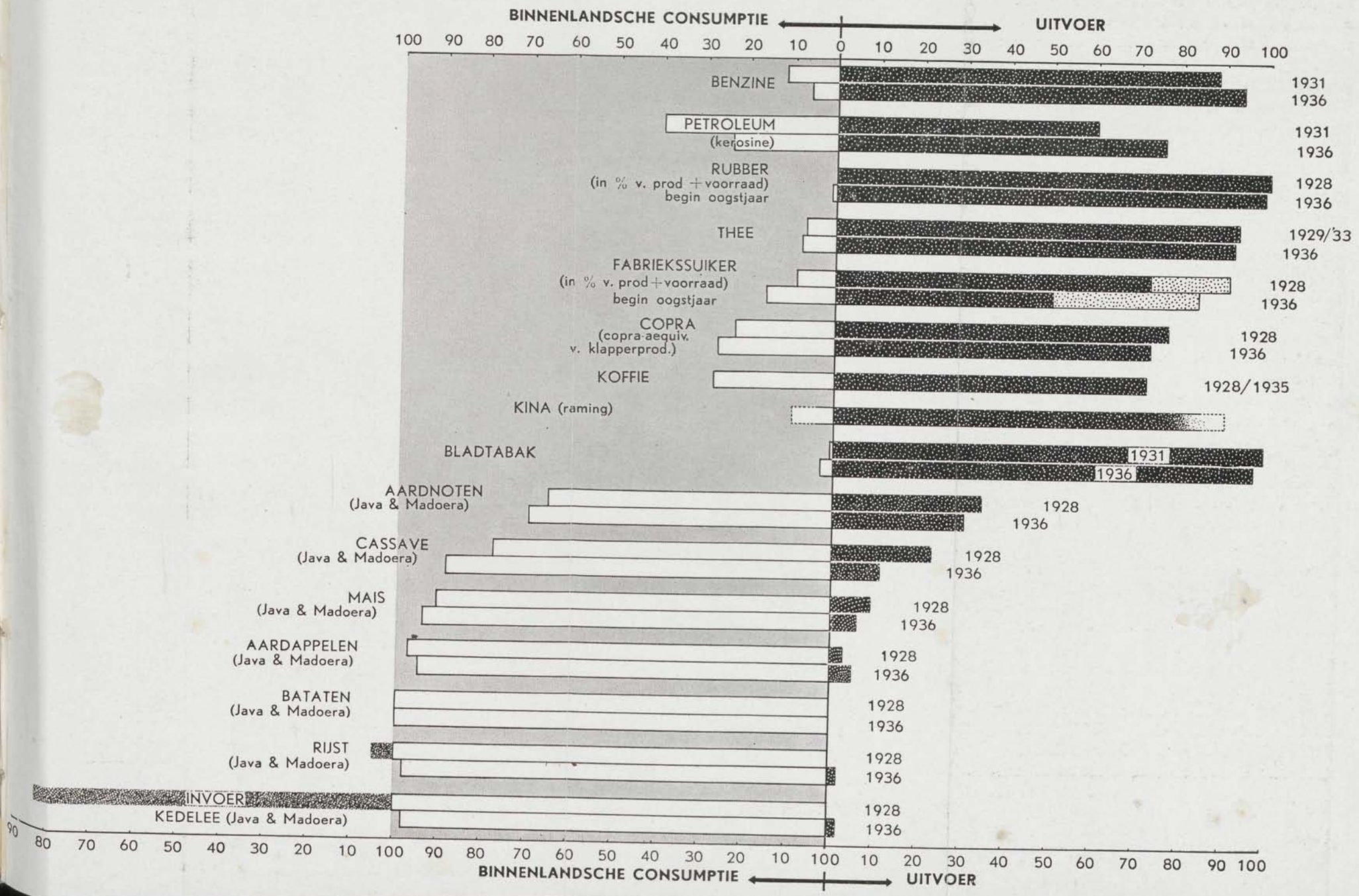

Niettemin blijft de uitbreiding en de veiligstelling van onzen export ook voor de toekomst een zaak van primair belang voor Indië.

Met handelsvoorlichting is een begin gemaakt, al had de verwezenlijking ook niet plaats in het tempo en in dien omvang als den Volksraad voor oogen stond, toen bij het begin der depressie de noodzakelijkheid van bevordering van den export in dit college besproken werd. [1])

Wanneer men onder handelsvoorlichting ook trade-promoting verstaat ligt nog een wijd veld van gecombineerde actie van Overheid en belanghebbenden voor Nederlandsch-Indië open.

Handelsvoorlichting, hoe voortreffelijk ook georganiseerd, heeft weinig effect, zoolang er aan het handelsapparaat om van de informatie gebruik te maken iets mocht haperen. Er bestaat gerechten twijfel of Ned.-Indië uit een nationaal oogpunt commercieel wel doeltreffend toegerust is. Dit punt dient eens aan een nauwgezet onderzoek onderworpen te worden. Daarbij moet niet alleen onder de loupe genomen worden de commercieele outilleering van Indië, maar ook de houding van Holland in het algemeen ten aanzien van buitenlandsche belegging, industrieele expansie en overzeeschen handel.

Nederland heeft slechts in geringe mate deelgenomen aan de economische ontwikkeling van overzeesche gewesten buiten de eigen koloniën en zich ten aanzien van het beleggingsveld Ned.-Indië teveel bepaald tot de positie van planter, geldschieter en makelaar.

Het zonderlinge feit doet zich voor, dat de honderdmillioenen aan Nederlandsche investaties in Indië als een economisch eiland in de Pacific liggen, gedirigeerd vanuit Holland, maar niet beschouwd en behandeld als een operatiebasis voor zelfstandige economische activiteit in het Oosten.

Vroeger was dit anders.

In de 17e en 18e eeuw had Nederland tal van nederzettingen, „factorijen", in Zuid- en Oost-Azië. In de 17e eeuw was zelfs de grootste bron van inkomen van de Oost-Indische Compagnie de z.g. handel van haven tot haven in Azië. In de 18e eeuw schrompelt deze handel in en wordt het consigneeren van Oost-Indische producten naar de Nederlandsche markt vrijwel de eenige bron van

[1]) Handelingen Volksraad 1° gewone zitting 1932-'33. Zie in het bijzonder de redevoering van den Heer Everts p. 546.

inkomsten. Het makelaarsbelang der Hollandsche steden overheerschte het economisch beleid der Bewindhebbers.

De consignatie naar Holland van de producten, verkregen door het cultuurstelsel, was een bewuste voortzetting van de 18e eeuwsche traditie van de Oost-Indische Compagnie, met het doel, om door verkoop beneden de pariteit van andere groote markten, van Nederland wederom een wereldmarkt te maken. Wederom stonden locale Nederlandsche belangen op den voorgrond.

Het nagestreefde mercantiele doel is gedurende eenigen tijd tot op zekere hoogte bereikt, maar het gevolg was, dat Java nog op het einde van de 19e eeuw arm was aan exporthuizen van eenige beteekenis. Naarmate de vrije cultures zich ontwikkelden en de Nederlander in Indië als planter en geldschieter ging optreden, is de verkoop van Indische producten ter plaatse en daarmede het aantal exporteurs toegenomen. Opmerkelijk is echter, dat bij het ontstaan van exporthuizen in Indië, vreemdelingen op den voorgrond traden.

Karakteristiek is, dat de Nederlandsche huizen in Indië zich slechts hebben ingelaten met de verhandeling van Ned.-Indische producten. Er is geen enkel Nederlandsch-Indisch exporthuis aan te wijzen, dat, wat internationale vertakking betreft, vergeleken zou kunnen worden met bv. Harrisons & Crossfield, om maar geheel te zwijgen van veelzijdige belangencombinaties als de Mitsui of de East Asiatic.

Hebben we de menschen niet, die op commercieel gebied kunnen presteeren wat de K.P.M. in de buitenlandsche vrachtvaart heeft geëntameerd, n.l. zaken doen in Oost-Azië ook buiten Ned.-Indië om?

Is deze beperktheid van onze commercieele organisatie gevolg van het koloniaal mutatiesysteem, waardoor het land steeds weer ontbloot wordt van alle personen met ervaring? Is het de drukkende werking van beperkte bevoegdheden der Indische vertegenwoordigers? Of zijn er andere oorzaken waardoor wij geen deel hebben aan den algemeenen handel in Oost-Azië?

Zouden handelshuizen met meer pijlen op hun boog niet bijdragen tot het vinden van nieuwe kanalen en debouchés?

Nog in het geheel niet aangeraakt is het vraagstuk van de verzekering van het debiet onzer exportproducten door zelf de eindafwerking van grondstoffen, die zich daartoe leenen, in handen te nemen, wat geschieden kan door den aankoop van industrieën

in het buitenland, die deze grondstoffen verwerken. Bedoeld wordt een werkwijze, die het omgekeerde is van wat b.v. de Amerikaansche autobandenfabrieken hebben gedaan, die in Ned.-Indië en in de Straits zelf rubberaanplantingen zijn begonnen om hun grondstoffenvoorziening veilig te stellen. Waarom zouden de Nederlanders verticale organisatie wel met succes kunnen toepassen in petroleum, margarine en gloeilampen en niet in staat zijn ter veiligstelling van den afzet hunner koloniale producten iets dergelijks in omgekeerde richting tot stand te brengen?

Tot nu toe was de buitenlandsche kapitaalsbelegging van Nederland ongeorganiseerd en had de industrieele expansie van Nederland slechts incidenteel plaats. Nederland kent niet de overzeesche economische activiteit van verschillende industrielanden zooals ook België, dat voor den afzet van zijn nijverheidsproducten aan het buitenland leeningen heeft verstrekt en den aanleg van spoor- en tramwegen in het buitenland ter hand heeft genomen. Wij kennen ook niet de Britsche „Investment trusts" welke instituten door de Engelschen gebruikt worden niet alleen als beleggingsvorm, maar ook als een middel tot nationale expansie op economisch gebied.

Dit is geen pleidooi voor een *bepaald* systeem van economische expansie, doch wel een pleidooi om systeem en samenhang te brengen in onze overzeesche belangen. Overmaat aan individualisme schijnt tot heden een beletsel te zijn geweest voor een buitenlandsch beleid van grooter allure. Men vindt overzee hier en daar verspreid Hollanders en Hollandsche ondernemingen, doch zonder eenigen samenhang, zonder eenige nationale leiding. Het beste voorbeeld daarvan is zeker wel Zuid-Afrika, waar het Nederlandsch belang het treurig heeft afgelegd. Niet alleen ontbreekt het aan samenhang tusschen de Hollanders in een bepaald beleggingsveld, ook tusschen de beleggingsvelden onderling (voorzoover daarvan buiten Ned.-Indië sprake is) bestaat geen contact. Hierdoor wordt de positie van een klein land, dat het toch al moeilijk heeft, noodeloos verzwakt en ontgaan ons voordeelen, die Engelsche, Deensche, Japansche en andere concerns hebben door hun internationale vertakking en door den samenhang van verschillende vormen van bedrijf.

Wanneer Nederland met zijn overzeesche gewesten zich niet wenscht aan te sluiten bij een der groote blokken, dan zal men een gedragslijn moeten volgen, die aanpast bij de situatie door

middelen van financieelen en handelstechnischen aard te vinden, waarmede de hinderpalen worden overwonnen en de risico's van onzen export worden verminderd.

Nederland moet een internationale economische politiek ontwikkelen, die meer rekening houdt met de Nederlandsche belangen in de Pacific, een politiek, ingegeven door onze specifieke behoefte en zonder in risico's te vervallen, die onze nationale kracht te boven gaan. Om dien weg te vinden is noodig een veel intensievere kennis van het buitenland en van de werkwijze van onze concurrenten; dat zal ook inhouden, dat Nederland den verkoop van de Ned.-Indische producten niet langer met het oog van den geldschieter of den makelaar aanziet, maar de passieve houding met een actieve verwisselt; dat brengt mee, dat Indische handelshuizen zich niet blind staren op de Ned.-Indische importmarkt en de Ned.-Indische exportproducten. Wij moeten het vraagstuk van een imperiaal standpunt leeren zien in dezen zin, dat de overzeesche geldbelegging en de industrieele expansie van Nederland ook, liefst bij voorkeur, gezocht worden in die takken van industrie, welke als het ware het complement vormen van de eenzijdige Indische, alleen op de productie gerichte, economische activiteit. Het veilig stellen van den Indischen export kan ten deele samenvallen met de Nederlandsche industrieele en financieele expansie.

Handelsvoorlichting en het sluiten van handelsaccoorden dient aangevuld te worden door buitenlandsche activiteit van organisatorischen aard ter verdere uitbreiding en beveiliging van de economische belangen van Nederland en zijn overzeesche gewesten.

DE SCHULDBEVRIJDING IN HET REGENTSCHAP INDRAMAJOE

DOOR Mr. H. D. VAN WERKUM

In de laatste jaren is de noodzaak tot schuldbevrijding sterk aan den dag getreden, doordat de schulden van ouderen datum, aangegaan in de goede jaren, onevenredig zwaar op de bevolking zijn gaan drukken als gevolg van de slechte economische omstandigheden.

Is de bevolking elders, b.v. in verschillende residenties van Oost-Java, sterk in inkomsten achteruitgegaan door de liquidatie der suikerindustrie, in het regentschap Indramajoe, waar geen Westersche cultures voorkomen, is zij in schulden geraakt door de fenomenale daling der padiprijzen in de crisisjaren, gepaard met oogstmislukkingen op groote schaal.

Zoo hebben in den patjeklik van 1921, toen 70% van den oogst mislukte, de eigenaren hun boomen voor duizenden guldens moeten verpanden.

Maar afgezien daarvan placht men voor allerlei doeleinden voortdurend te leenen van Chineezen en Arabieren tegen onderpand van grond, gewassen, vee, kostbaarheden enz., waardoor de bevolking geleidelijk de vrije beschikking over have en goed heeft verloren.

In plaats van eigenaar is de landbouwer zoodoende loonarbeider op eigen grond geworden, terwijl bovendien vaak de betaling van landrente en in alle gevallen het verrichten van desadiensten op hem blijft rusten.

Door den Coöperatiedienst en het plaatselijk Binnenlandsch Bestuur zijn reeds onderscheidene onderzoekingen ingesteld, waarbij bleek, dat zonder ingrijpen der Overheid de bevolking dreigde volkomen gedepossedeerd te worden, lijnrecht in strijd met de beginselen van onze koloniale politiek.

Wat betreft de *verpanding van manggaboomen* is een onderzoek ingesteld door den heer Soeparto, adjunct-Tuinbouwconsulent te Cheribon, waarvan het resultaat is gepubliceerd in het tijdschrift „Volkscredietwezen", jaargang 1935 blz. 616 e.v., terwijl in Januari 1937 een rapport is uitgebracht door de Afdeeling Algemeene Economische Aangelegenheden van het Departement van Economische Zaken, handelende in het bijzonder over de schuldbevrijding van manggaboombezitters in Indramajoe met behulp van coöperaties.

Dit interessante rapport willen wij in het kort bespreken en daaraan tevens eenige beschouwingen vastknoopen aangaande het vraagstuk der bestrijding van den woeker met grond en gewassen en de daarmede samenhangende schuldbevrijding.

Het initiatief om tot schuldbevrijding te geraken van de verarmde bevolking met toepassing van den cöoperatievorm als middel om te voorkomen, dat de gesteunde bevolking opnieuw vervalt in herverpanding der ingeloste boomen, werd genomen door den Regent van Indramajoe, R. Toemenggoeng Mohamad Sediono, op wiens verzoek een onderzoek werd ingesteld, dat werd opgedragen aan R. Moechamad Ambijah Adiwinoto, adjunct-Landbouwconsulent ter beschikking van den adviseur voor Volkscredietwezen en Coöperatie.

In het regentschap Indramajoe treft men de manggacultuur hoofdzakelijk aan langs de vruchtbare oevers van de Tjimanoek in de districten Djatibarang en Indramajoe. Deze cultuur is sterk in de hand gewerkt door de gemakkelijke teelt en verhandelbaarheid van de vruchten en daarom zoo belangrijk, omdat het regentschap Indramajoe tamelijk eenzijdig georiënteerd is op de padiproductie. Bij gebrek aan voldoende irrigatiewater in den Oostmoesson, kan er weinig polowidjo worden geplant en zoo is de mangga, na de sawahpadi, het *belangrijkste handelsgewas*. Volgens een in 1929 gehouden boomtelling zouden er in het Indramajoesche manggagebied ± 181.000 boomen zijn.

Schat men de gemiddelde opbrengst per boom voor 1936 op *f* 1.—, dan volgt hieruit, dat de boomeigenaars of rechthebbenden op de vruchten over dit jaar in totaal *f* 181.000.— zouden hebben ontvangen.

Merkwaardig is, dat de geldschieters en bandars, die het leeuwendeel van de opbrengst in handen krijgen, daarvoor zelden in de inkomstenbelasting werden aangeslagen, omdat de details van dezen ingewikkelden handel aan den belastingdienst weinig bekend waren.

Aangezien de manggaboombezitters, ook als hun boomen niet verpand zijn, niet in staat zijn hun vruchten zelf te verhandelen, maken zij gebruik van de diensten van z.g. bandars, die de vruchten opkoopen en ze, rijp of onrijp, tegelijkertijd plukken, ter voorkoming van diefstal. Als de vruchten nog jong zijn, geven deze opkoopers „pandjer", een bindsom, om te voorkomen, dat de oogst aan een ander zal worden verkocht.

De bandars leveren de vruchten aan de agenten, die de schakel vormen tusschen de opkoopers en de groothandelaren te Batavia, Bandoeng en elders. De agenten zijn gevestigd op verschillende plaatsen aan de spoorlijn gelegen, b.v. te Djatibarang en nemen door hun gering aantal, in verhouding tot de veelheid der bandars, tegenover dezen een sterke positie in. Behalve per trein worden ook vele vruchten per prauw vervoerd, vooral naar Batavia.

Aangezien het manggaseizoen ongeveer 3 maanden duurt en loopt van half September tot half December, kunnen de prauwvoerders nog juist van den gunstigen Oostenwind gebruik maken om naar Batavia te zeilen.

Eigenaardig is, dat de export uit Cheribon in Chineesche handen is, terwijl die uit Indramajoe door Inheemschen geschiedt. De Chineezen te Indramajoe laten de verpande boomen slechts door hun stroomannen veilen en beperken zich tot de inning van de opbrengst.

Indien de boombezitter eenmaal begint met geld te leenen, is hij practisch een verloren man, omdat hij meestal niet in staat is om de hooge rente, laat staan de hoofdsom, terug te betalen.

Ten einde zich de noodige zekerheid te verschaffen voor de terugbetaling der hoofdsom, worden, hetzij reeds dadelijk bij het aangaan der leening, hetzij later, wanneer de schuldenaar in gebreke blijft, *de vruchtboomen of de bouwgronden aan den geldschieter verpand*, terwijl de opbrengst daarvan als betaling van rente wordt beschouwd.

Met de verpanding beoogt men dus niet alleen zekerheidsstelling voor de terugbetaling der hoofdsom, doch ook het zich voldoen uit de opbrengst van de in pand gegeven zaak, welke geheel over-

gaat in handen van den pandnemer, die zich als de feitelijke bezitter gedraagt.

Zoo verkrijgen de geldschieters voor onbepaalden tijd het vruchtgenot van een groeiend aantal boomen, die op de erven en andere droge gronden staan verspreid.

Daarom kan de verpanding van vruchtboomen gevoeglijk onder de woekertransacties gerangschikt worden (vide nota van den President der A.V.C.B. over het idjon-euvel en de verpanding van vruchtboomen, als bijlage VIII gevoegd bij het verslag van de Commissie voor de Woekerbestrijding).

Wat betreft den omvang van dit kwaad, komt rapporteur tot de conclusie, *dat ruim 70% van het totale manggaboombezit aan geldschieters is verpand,* waarin rond een millioen gulden zou zijn geïnvesteerd.

Wanneer de tuinbezitter bovendien nog bouwgronden verpandt, *vervalt hij tot pauperisme* en moet hij door den Staat onderhouden worden middels reliefworks, rijstverstrekking enz., waarvoor duizenden guldens zijn uitgegeven, dan wel emigreeren naar de Buitengewesten.

Voegt men daarbij nu nog het *idjon-euvel,* dan is het verarmingsproces over de geheele linie voltooid.

Vandaar het droeve verschijnsel van armoede en ondervoeding der bevolking, levende te midden van een rijke sawahstreek, doch die haar producten vanwege hare zware schuldverplichtingen elk jaar tegen zeer lage prijzen of om niet als rentebetaling moet afstaan aan haar geldschieters.

Op ditzelfde verschijnsel vestigt Mr. Soenario de aandacht in „Volkscredietwezen" 1937 blz. 105.

Eenerzijds een welvarende streek als het district Papar (regentschap Kediri) met een goede *productie,* anderzijds een slechte *verdeeling* door het ingevreten woekerkwaad.

Verschillende maatregelen zijn voorgesteld en toegepast tot bestrijding van den woeker, die ook van belang zijn voor het vraagstuk der schuldbevrijding.

Terecht merkt de rapporteur op, dat de verwachting ijdel is, dat de benadeelde manggaboom- of grondbezitter ooit een beroep zal doen op de in Stbl. No. 643 opgenomen Indische Woekerordonnantie. Vooreerst omdat hij haar niet kent, maar bovenal, omdat, al zou hij haar kennen, angst voor den geldschieter, op wiens hulp

hij aangewezen is, hem weerhoudt van deze bevoegdheid gebruik te maken.

Hier te lande werd bij G.B. van 28 December 1929 No. 27 een Commissie voor de Woekerbestrijding ingesteld, welke o.m. tot taak had om het vraagstuk der woekerbestrijding te onderzoeken en te bestudeeren. Deze commissie heeft haar verslag uitgebracht en daarbij voorgesteld om bovenaangehaald Stbl. 1916 No. 643 in te trekken en te vervangen door een regeling, waarbij de rechter voor hare toepassing niet meer gebonden is aan het verzoek van de benadeelde partij, maar ambtshalve kan ingrijpen. Voorts is de benadeelde partij ontslagen om haar bij het sluiten der overeenkomst aanwezige lichtzinnigheid, onervarenheid of noodtoestand te bewijzen.

Beteekent dit voorstel een vooruitgang in de bestrijding van den woeker door den *civielen rechter*, in de tweede plaats is voorgesteld om, naar het voorbeeld der Hollandsche Geldschieterswet van 1933, de *administratie* in te schakelen door het bedrijf der beroepsgeldschieters te reglementeeren en te binden aan eene licentie van den Assistent-Resident.

Het is te hopen, dat de betreffende ontwerp-ordonnanties zoo spoedig mogelijk in werking zullen treden, omdat in het bijzonder door de tactische uitvoering van het licentiestelsel, de doodsteek aan het woekerkwaad zal kunnen worden toegebracht.

Deze maatregel zal voor de bevolking belangrijker blijken te zijn dan alle schuldbevrijdingspogingen bij elkaar genomen.

Hoewel in het ontwerp-geldschietersordonnantie eene ruime omschrijving is gegeven van het begrip „overeenkomst van gelduitleening", en o.m. met een terug te betalen geldsom gelijk gesteld wordt, *een door den geldleener te leveren hoeveelheid goederen, welke naar de bedoeling van partijen voor een geldsom in de plaats treedt, vallen m.i. daaronder niet de ruïneuze idjon-overeenkomsten.* Immers zit daarbij juist wel de bedoeling voor om goederen te leveren, b.v. padi aan de pellerijen.

Aangezien in wezen idjon geen verbruikleening is, maar een vorm van voorverkoop, (verkoop, terwijl het gewas nog „idjo" (groen) op het veld staat), dient deze transactie in eene geldschietersordonnantie *afzonderlijk geregeld te worden.*

Deze lacune valt in hooge mate te betreuren, omdat het nemen van voorschot op product *economisch* een even ernstig kwaad is voor den tani als het voor schuld verbinden van zijn grond.

Wij hebben hier blijkbaar met eene *onjuiste redactie* te maken, omdat de Commissie op blz. 23 van haar Verslag verklaart, dat de nieuwe regeling ook t.a.v. de opkoopcontracten toepassing zal moeten vinden.

In den Volksraad vestigde de heer Soetardjo bij de behandeling van de besteding der *f* 25 millioen-bijdrage van Nederland voor welvaartszorg de aandacht der Regeering op de noodzaak fondsen uit te trekken ter bestrijding van dit kwaad, dat, vooral in gebieden met veel rijstpellerijen, zeer verbreid voorkomt en fnuikend werkt op de bevolking. „In bedoelde streken plegen sommige rijstpellerijen of haar handlangers dan wel andere bij de pellerijen betrokken personen, voorschotten op den oogst te verstrekken, onder de voorwaarde, dat iedere *f* 0.50 à *f* 0.70 terugbetaald moet worden met 1 picol padi, die na den oogst tot *f* 1.50 of meer kan opbrengen en het gebeurt maar al te vaak, dat dergelijke idjon-overeenkomsten leiden tot depossedeering van het grondbezit der bevolking. Immers, valt de oogst als gevolg van ziekten of plagen onder den aanplant tegen, dan is de tani niet in staat om de bedongen hoeveelheid padi te storten. Het onafbetaald gedeelte van de leening wordt dan vaak opgelost in een grondverpandingsovereenkomst." In verband met pogingen van grondbezitters om te geraken tot oprichting van een verkooporganisatie, zelfs tot oprichting van eigen rijstpellerijen, vroeg hij materieelen en administratieven steun aan de Regeering voor de verwezenlijking van dit nuttige doel.

Indien dergelijke op coöperatieve leest geschoeide organisaties tot stand komen, zullen de aangesloten landbouwers de voorschotten, welke zij op den oogst van Chineezen plegen te nemen, van de eigen organisatie kunnen ontvangen en daardoor den vollen prijs voor hun product maken op een tijdstip, dat de hoogste prijzen bedongen kunnen worden.

Ook het onderzoek van Mr. Soenario werpt een schel licht op de nadeelige gevolgen van het „idjon"-contract in het district Papar (t.a.p. blz. 88 e.v.).

Het behoeft geen betoog, dat deze gevolgen voor een regentschap als Indramajoe, dat eenzijdig georiënteerd is op de rijstcultuur, zonder neveninkomsten voor de bevolking, de volkswelvaart nog veel ongunstiger beïnvloeden.

Hoewel de mededeeling van de Regeering, dat een proef genomen zal worden met de bestrijding van het idjon-kwaad in West-Indramajoe — bij gelegenheid waarvan kan worden gekomen tot organi-

satie der bevolking bij den verkoop van haar product — van harte moet worden toegejuicht, zal het idjon-kwaad slechts kunnen worden uitgeroeid, indien tegen de geldschieters strafrechtelijk kan worden opgetreden door aanvulling van art. 2 van het ontwerp-geldschietersordonnantie. Tevens zal daaronder gebracht moeten worden de eveneens veelvuldig voorkomende transactie van het uitleenen van padi voor bibit en sawahbewerking tegen terugbetaling van minstens de dubbele hoeveelheid, waarbij de tani het gevaar loopt onbewust zelfs *zwaardere voorwaarden* op zich te nemen dan bij voorschotten in geld, zulks als gevolg van onvoldoende inzicht en vooruitzien ten aanzien van de seizoenbeweging der prijzen en het zich geen rekenschap ervan geven wat de transactie, in geld omgerekend, hem kost (Mr. Soenario t.a.p. blz. 101).

Daarom zal de geldschietersordonnantie voor de plattelandsbevolking een doode letter blijven, tenzij ook de onereuze idjon- en andere producten-transacties onder haar werkingssfeer worden gebracht. Bij gebreke daarvan zullen hare bepalingen bovendien gemakkelijk ontdoken kunnen worden door omzetting van geld- in goederentransacties.

De pogingen om den woeker te bestrijden door inlossing van de schulden, verschaffing van officieel crediet enz. zijn vaak vruchteloos gebleken, indien deze hulp niet vergezeld gaat van een ontwakend economisch besef.

Maar dan moet dit besef geprikkeld worden door *daden* van de Overheid, die aantoonen dat het Haar ernst is met de hulpverleening aan de bevolking en dat Zij niet terugdeinst voor krachtig optreden tegen de invloedrijke geldschieters.

Zoo werd op initiatief van een eenvoudig Inlandsch lid van den regentschapsraad van Indramajoe met algemeene stemmen eene motie aangenomen, waarin bij de Regeering werd aangedrongen op eene spoedige schuldbevrijding der bevolking.

De bevolking is ontwaakt en legio is het aantal klachten, dat binnenkomt over schuld- en daarmede samenhangende grondkwesties.

Het spreekt vanzelf dat bij alle maatregelen *selectief* te werk zal moeten worden gegaan en alleen die menschen moeten worden geholpen, die economisch nog te redden zijn.

Zoolang de bevolking onder een ondraaglijken schuldenlast gebukt gaat, zal zij nooit tot welvaart geraken, ondanks de millioenen, die voor irrigatie en landbouwvoorlichtingsdienst te

haren behoeve zijn of zullen worden uitgegeven, doch waarvan slechts de schuldeischers profiteeren. Zoo wordt in het verslag terecht opgemerkt, dat van een faillieten boombezitter kwalijk kan worden verwacht, dat hij zich voor zijn boombezit of voor den vruchtenhandel interesseert, wanneer de opbrengst voor verreweg het grootste gedeelte toch in handen van derden komt. Ook van den sawahbezitter kan geen belangstelling voor betere grondbewerking, betere zaaipadi of bemesting worden verwacht, indien hij zijn padi toch niet voor zichzelf kan behouden.

Wanneer nu door een doelmatige schuldbevrijdingspolitiek de bevolking langzamerhand weer geheel in het genot komt van de opbrengst harer boomen en gronden, dan is daarmede een belangrijke belemmering opgeheven, welke tevoren *cultuurverbetering* in den weg stond.

In dezen tijd van stijgende productenprijzen is ook een groot economisch belang bij spoedige schuldbevrijding betrokken, opdat de bevolking en niet de geldschieter ten volle kan profiteeren van de ingetreden prijsstijging.

Er is echter heel wat inspanning, geduld en organisatie vereischt om het doelwit der financieele saneering te bereiken.

Welke wegen nu, die daartoe leiden, zijn, kunnen of zullen worden ingeslagen?

Men heeft o.m. de oplossing gezocht in de oprichting van *schuldbevrijdingscoöperaties*, die de schulden der bevolking zouden overnemen en aan wie de boomen zouden worden verpand, met dien verstande echter, dat de bevolking dadelijk na de overname der verpanding door de coöperatie, het volle vruchtgenot der boomen herkrijgt.

Na de schuldaflossing is echter het werk niet afgeloopen, maar begint de moeizame opvoeding der boombezitters tot *zelfstandige leden der coöperatie*.

De eerste coöperatie werd op 12 Maart 1935 in de desa Pekandangan (onderdistrict Indramajoe) opgericht. Daarna werd in 1935 en 1936 nog een vijftal van deze coöperaties ingeschreven, zoodat het totaal thans zes bedraagt. De oprichting vond plaats op den voet van de met ingang van 1 Juni 1927 in werking getreden „Regeling Inlandsche coöperatieve vereenigingen".

Eene dergelijke vereeniging is bevoegd tot het aangaan van de burgerlijke handelingen, welke aan Inlandsche natuurlijke personen zijn toegestaan en dus te beschouwen als een *Inlandsch rechtspersoon*.

Van de oprichting der vereeniging wordt eene akte opgemaakt in de Maleische taal, met omschrijving van naam, doel en andere bijzonderheden, welke in tweevoud en geteekend door de oprichters aan den adviseur voor het volkscredietwezen en de coöperatie wordt toegezonden.

Indien de adviseur daartegen geen bezwaar heeft, doet hij die oprichting onder een doorloopend nummer inschrijven in het daartoe bestemde, te zijnen kantore berustende openbare register en worden de beide exemplaren der akte door hem gewaarmerkt.

De datum van waarmerking geldt als datum van oprichting der vereeniging.

Op het geldelijk en administratief beheer wordt contrôle uitgeoefend door personeel van den dienst der coöperatie, terwijl de aansprakelijkheid van de leden der vereeniging onbeperkt is.

Het beheer wordt voorshands opgedragen aan door het regentschap beschikbaar gesteld en betaald personeel.

Het doel dezer instellingen is om:

a. de aan derden in pand gegeven boomen in te lossen;
b. geld te leenen aan de leden, als zij dit noodig hebben;
c. de mangga's van de aan de leden toebehoorende boomen te verkoopen;
d. de manggaboomen schoon te maken en te verzorgen;
e. het verpanden van vrije boomen tegen te gaan.

Het inlossen der verpande boomen vergt veel tact en inspanning, omdat een uitgebreid onderzoek moet voorafgaan naar aard en omvang der schuldverhoudingen, terwijl de crediteur bewogen moet worden om zijn pandrecht tegen eene bepaalde schadevergoeding prijs te geven.

Immers wordt in verband met den prijsval der producten slechts 35% *van het leenbedrag als inlossen genomen.*

In verband met de hausse van verschillende producten, o.a. copra, rijst echter de vraag of de geldschieters bereid zullen worden bevonden om nog langer met dit percentage genoegen te nemen.

Ten gevolge van de inlossing door de coöperatie van de aan derden in pand gegeven boomen wordt *de coöperatie pandhoudster van de boomen,* welk pandrecht op den boom blijft rusten, zoolang hoofdsom en rente uit de opbrengst nog niet zijn afbetaald.

Aangezien de leden met al hunne bezittingen aansprakelijk zijn voor hunne schulden aan de vereeniging, is de coöperatie gerechtigd

tot verkoop van de mangga's van *alle* aan hen toebehoorende boomen, dus niet alleen van de verpande. Ter bevordering van de manggacultuur zijn de leden verplicht hun boomen behoorlijk te verzorgen en te onderhouden. Ten einde het verpanden van vrije boomen tegen te gaan, wordt aan het aspirant-lid de voorwaarde gesteld, dat tot inlossing zijner verpande boomen slechts zal worden overgegaan, indien hij niet alleen de ingeloste boomen, maar ook zijn vrij boombezit aan de vereeniging in pand geeft.

Volgens de statuten is het recht tot vervreemding en voor schuld verbinden der boomen aan de vereeniging overgedragen.

Bovendien zal, ter versteviging van de coöperatie, bij het aannemen van leden *selectie* moeten worden toegepast.

Zoo is de bepaling begrijpelijk, dat als regel personen, die minder dan tien vruchtdragende manggaboomen bezitten, niet als leden kunnen worden toegelaten.

Met betrekking tot den afzet der producten heeft men zich zooveel mogelijk aangepast aan den bestaanden toestand ter voorkoming van tegenwerking van de zijde der groothandelaren. De vruchten worden geveild en de bruto-opbrengst in *deze* verhouding verdeeld, dat, na aftrek van 10% als provisie, 5% als spaargeld, 10% als rente, de helft bestemd wordt voor schuldaflossing door de vereeniging, terwijl het restant wordt uitgekeerd aan de leden, n.l. 1/3 gedeelte na afloop van den oogst, 1/3 gedeelte in den patjekliktijd en 1/3 gedeelte tegen het eindigen van de Poeasa.

Voor de oprichting van de eerste coöperaties is door plaatselijke fondsen en desakassen ruim *f* 7000.— bijeengebracht, terwijl voor voorlichting en steun door het regentschap twee bezoldigde krachten werkzaam zijn gesteld.

Het ligt echter in de bedoeling om de fondsen voor de oprichting van nieuwe vereenigingen te doen verstrekken door de A.V.C.B. onder garantie van het Land, waarop wij nader terugkomen.

Van de coöperatie „Pekandangan" bedroeg het aantal leden op ultimo 1935 47 met een gezamenlijk boombezit van 604 boomen, waarvan er 113 vrij en 491 verpand waren. Van deze verpande boomen zijn er 377 door de coöperatie ingelost. Daartoe was door de coöperatie ten behoeve van de leden *f* 1599,22 uitgegeven, waarop in 1935 en 1936 respectievelijk *f* 250.— en *f* 200.— kon worden afgelost.

In totaal zijn door de vier coöperaties in de desa's Pekandangan, Teloekagoeng, Ploembon en Legok bijna 2000 boomen ingelost.

De opbrengst daarvan over 1936, in welk jaar de manggaoogst zeer slecht was uitgevallen en de prijzen buitengewoon laag waren, heeft ongeveer *f* 2000.— bedragen, waarvan *f* 1265.— kon worden afgelost aan het regentschap en aan de desakassen.

Ten behoeve van de coöperaties Rambatanwetan en Rambatankoelon zijn door de A.V.C.B. nog geen credieten beschikbaar gesteld, zoodat zij hun werkzaamheden nog niet konden aanvangen.

Indien men bedenkt, dat er in het district Indramajoe pas 6 (waarvan 4 in bedrijf) en in het district Djatibarang nog niet één coöperatie is opgericht, zal het jaren duren alvorens deze beide districten overdekt zijn met een net van coöperaties, dat de ± 150.000 verpande boomen omvat, tenzij meer personeel beschikbaar wordt gesteld en de bevolking krachtig medewerkt. Want zonder zelfwerkzaamheid der bevolking is het niet mogelijk om te slagen.

Met de schuldbevrijding van het manggaboombezit is de financieele saneering nog lang niet bereikt, maar wacht het veel belangrijker en zwaarder werk van *schuldbevrijding van het Inlandsch grondbezit.*

„Volgens de landrente-monographie" — aldus het rapport — „is in het regentschap Indramajoe het z.g. idjon-systeem zoo zeer ingeburgerd, voornamelijk in de districten Losarang en Kandanghaoer, dat het als een ramp voor de bevolking moet worden beschouwd. Door dit systeem is het dan ook mogelijk geworden, dat ± 80% van het grondbezit in handen van geldschieters (voornamelijk Chineezen) is geraakt".

„Het is geen wonder, dat elders in de monographie wordt opgemerkt: „In het district Losarang en een groot gedeelte der districten Kandanghaoer, Indramajoe en Djatibarang, levert de landbouw ternauwernood voldoende op om te kunnen blijven bestaan. Telkenmale moet het Binnenlandsch Bestuur middels voedselverstrekking de bevolking steunen, ten einde haar voor ondergang te behoeden."

Aangezien het totale sawah-areaal in dit regentschap rond 160.000 bouws beslaat, zou derhalve ruim 120.000 bouws in handen van geldschieters zijn geraakt.

Deze cijfers zijn in hooge mate overdreven wat de eigenlijke z.g. onwettige occupatie betreft, al loopt deze in de duizenden bouws, maar waren meer bedoeld als aanwijzing van de toenmalige *cynsplichtigheid* der sawahbezitters aan Chineesche en andere geldschieters.

Intusschen is deze slechte toestand door allerlei bestuursmaatregelen belangrijk verbeterd, zooals nader zal worden uiteengezet.

Het ligt in de bedoeling van den dienst der coöperatie om binnenkort naar den omvang dezer schuldverhoudingen een nader onderzoek in te stellen, dat echter m.i. overbodig is, omdat het plaatselijk bestuur over voldoende gegevens beschikt.

Ten einde de depossedeering van de Inlandsche bevolking te bestrijden, is met toepassing van Staatsblad 1912 No. 177 de strijd aangebonden *tegen de onwettige occupatie.*

Bij veroordeeling van de delinquenten keert de grond terug tot het vrije Landsdomein en wordt na zorgvuldige selectie opnieuw met het Inlandsch bezitsrecht afgestaan aan daarvoor in aanmerking komende solvabele landbouwers, terwijl de verkoopakten, opgemaakt bij wijze van schulddelging, van rechtswege nietig zijn.

Indien de gronden zijn opgekocht ten name van stroomannen, gebonden door obligaties, worden de gronden eveneens aan de bevolking teruggegeven, terwijl de obligaties door den rechter vernietigd kunnen worden, aangezien de daaraan ten grondslag liggende overeenkomsten òf geen oorzaak dan wel een ongeoorloofde hebben. Op dezelfde wijze wordt opgetreden tegen niet-Inlanders, die bevolkingsgronden in *pand* hebben genomen, in welk geval de grond in onbezwaard bezit terugvalt aan den eigenaar, terwijl de pandschuld van rechtswege eveneens tenietgaat.

Indien niet-Inlanders manggaboomen koopen of in pand nemen *tegelijk met het erf,* waarop zij staan, kan door eene vervolging wegens onwettige occupatie de inlossing der boomen en van den grond worden bewerkstelligd zonder dat daarvoor betaald behoeft te worden.

Indien slechts *enkele* boomen zijn vervreemd of verpand, *exclusief het erf,* rijst de vraag, of Inlanders, die deze boomen in pand hebben genomen, niet vervolgd kunnen worden wegens overtreding van art. 509 W. v. Str., aangezien boomen volgens het adatrecht als *roerend goed* worden beschouwd, al plegen ze niet naar het pandhuis te worden gebracht. Indien zij volgens het Europeesch recht als onroerend goed zijn aan te merken, zouden niet-Inlanders, die enkele boomen koopen of in pand nemen, wellicht vervolgd kunnen worden wegens onwettige occupatie van den ondergrond.

Worden daarentegen *alle* manggaboomen in een manggatuin aan een niet-Inlander verkocht of in pand gegeven, dan houdt de verkooper van zijn Inlandsch bezitsrecht op den tuin practisch

niets over, aangezien hij den geheelen tuin blijvend ter beschikking van den kooper of pandnemer der manggaboomen zal moeten stellen ten einde dezen in staat te stellen die boomen te onderhouden. Dan beteekent de verkoop van de manggaboomen ook in wezen vervreemding van den tuin, zoodat de transactie in strijd met Stbl. 1875 No. 179 moet worden geacht.

Ook wordt in dit regentschap door geldschieters veelvuldig gebruik gemaakt van het *instituut der zekerheidsstelling*, waarbij een bepaald stuk grond wordt aangewezen tot zekerheid (borg) van een geldschuld. Niet-Inlandsche crediteuren laten in notarieele schuldbekentenissen bij zekerheidsstelling dikwijls het beding opnemen, dat zij, bij niet-voldoening van de geldschuld binnen den afgesproken termijn, den tot zekerheid gestelden grond in het openbaar of onderhands zonder rechterlijke tusschenkomst zullen mogen verkoopen. Hoewel deze transactie valt buiten het vervreemdingsverbod, kan de zekerheidsstelling, wat hare funeste uitwerking betreft op den economischen toestand der bevolking, op één lijn worden gesteld met vervreemding of verpanding van grond en/of boomen, omdat practisch de landbouwer, bij niet-betaling van hoofdsom en/of rente, verplicht wordt tot het praesteeren van altijddurende contingenten en leverantiën van padi en andere gewassen.

Ter bescherming van de bevolking tegen de uitwassen van dit instituut, zou het m.i. aanbeveling verdienen om de daarop betrekking hebbende gedeelten van het Verslag der Inlandsche hypotheekcommissie zoo spoedig mogelijk over te nemen.

Ten einde het Bestuur in staat te stellen een goed inzicht te verkrijgen in en een goed overzicht te behouden van de schuldverhoudingen onder de bevolking en het verloop daarvan te kunnen nagaan, opdat zoo noodig tijdig maatregelen kunnen worden genomen, zou in door de Gouverneurs aangewezen regentschappen op Java en Madoera, waar de schulden zwaar op de bevolking drukken, bij wijze van contrôle-maatregel, eene *verplichte aangifte* en *registratie* moeten worden ingevoerd van alle vervreemding, voor schuld verbinden en andere nader te bepalen overeenkomsten onder bezwarenden titel, met betrekking tot grond en/of gewassen, aangegaan hetzij tusschen Inlanders, hetzij tusschen Inlanders en niet-Inlanders, b.v. de afkoopovereenkomsten en zekerheidsstellingen. Ook zou voor bepaalde gebieden de mogelijkheid overwogen kunnen worden om zoodanige overeenkomsten reeds dadelijk op

straffe van nietigheid in eenvoudigen vorm te doen verlijden voor „openbare ambtenaren", zooals *facultatief* ten aanzien van vervreemding en het verbinden voor schuld van grond voorgeschreven in de agrarische reglementen der Buitengewesten. Op Java en Madoera is reeds *imperatief* voorgeschreven, dat de akten van credietverband moeten worden verleden ten overstaan van het betrokken districtshoofd en hetzelfde geldt voor de grondhuurovereenkomsten tusschen Inlanders en niet-Inlanders.

Indien daarvoor extra-personeel moet worden aangesteld, kunnen de daaraan verbonden kosten gedeeltelijk bestreden worden uit de heffing van rechten, terwijl bij opdracht dezer werkzaamheden aan het Inlandsch Bestuur, een tarief voor défroyeering der daarmede belaste ambtenaren zou moeten worden vastgesteld.

Thans worden deze akten tegen betaling slechts opgemaakt door de onontwikkelde desabesturen en is dus met het opleggen van de verplichting tot het verlijden daarvan voor „een openbaar ambtenaar" vooral het bevolkingsbelang, maar ook de landrente-administratie gebaat.

Wij zouden nimmer als het ware verrast zijn geworden door den ontstellenden omvang der schuldverhoudingen onder de bevolking, indien daarvan behoorlijk boek was gehouden.

Naast de zekerheidsstelling, zullen ook rechtsinstituten als verpanding, verhuur tusschen Inlanders onderling en andere overeenkomsten, indien en voor zoover zij in bepaalde streken klaarblijkelijk wantoestanden in het leven hebben geroepen, wettelijk geregeld moeten worden.

Ter bestrijding van het woekerkwaad mag niet geschroomd worden om zoo noodig ook diep in de Inlandsche maatschappelijke verhoudingen in te grijpen, al moet daarbij de uiterste voorzichtigheid worden betracht.

Op zoodanige maatregelen t.a.v. *inhuur* van gronden wordt ook aangedrongen door Mr. Soenario t.a.p. blz. 125 in aansluiting op de maatregelen, door den heer Krapels voorgesteld in zijn artikel over „De verzorging van het landbouwcrediet in het regentschap Pekalongan" (Volkscredietwezen 1936 blz. 348).

Het is heilzamer en goedkooper preventief te werken door zoowel voor *registratie* van als voor *toezicht* op deze overeenkomsten personeel beschikbaar te stellen, dan het woekerkwaad achteraf te bestrijden, nadat het ontwrichtend heeft ingewerkt op den economischen toestand der landbouwende bevolking, die feitelijk in

verschillende regentschappen van Java tot den bedelstaf is gebracht, met al de daaraan verbonden sociale ellende.

Zoo zijn de criminaliteitscijfers in de zwaar geteisterde regentschappen Cheribon en Indramajoe veel hooger dan in de Preanger-regentschappen.

Terecht merkt Mr. Soenario t.a.p. blz. 120 op, dat op Java, in tegenstelling tot vele landen in Europa, de economisch zwakke grondeigenaar (verpachter) beschermd moet worden tegen den economisch sterkeren huurder. In verband hiermede stelt hij voor om de landrente-ordonnantie in dier voege aan te vullen, dat gedurende het tijdvak van de huurovereenkomst de huurder aansprakelijk wordt gesteld voor de betaling der landrente. Niet alleen is daarbij een groot belang van den fiscus betrokken, maar ook voorkomt deze maatregel, dat de tani, die zelf zijn grond niet kan bewerken, zich voor de betaling der landrente in de schulden steekt. Ook voor grondverpanding zou deze maatregel inderdaad eveneens van nut zijn. Verwezenlijking van dit voorstel beteekent echter het karakter van de landrente-administratie als grondboekhouding aantasten, tenzij de huurder enz. voor de betaling der landrente mede aansprakelijk wordt gesteld.

Het nauwe verband, dat bestaat tusschen schuldbevrijding eenerzijds en politioneele maatregelen anderzijds, wettigt eene innige samenwerking tusschen den dienst der coöperatie niet alleen met het Inlandsch, maar ook met het Europeesch Bestuur. Immers zal, waar het niet-Inlanders betreft, de schuldbevrijding in verschillende gevallen tot stand kunnen worden gebracht, indien de bepalingen ter bescherming van het Inlandsch grondbezit zijn overtreden en de delinquenten strafrechtelijk vervolgd kunnen worden wegens overtreding van Stbl. 1912 No. 177 (onwettige occupatie) of Stbl. 1918 No. 88 (grondhuurordonnantie). Daarbij wordt het voordeel verkregen, dat de schuldbevrijding van de vervreemde of verpande gronden c.q. gewassen, niets behoeft te kosten, terwijl de geldschieters, indien zij den ernstigen wil van de Overheid bemerken om geen exploitatie of depossedeering van de bevolking te dulden, worden afgeschrikt van het aangaan van nieuwe transacties, in verband met het daaraan verbonden risico.

Nu valt het echter te betreuren, dat de bestuurstaak belemmerd wordt door de controverse, welke is geschapen omtrent de interpretatie van het vervreemdingsverbod, vervat in Stbl. 1875 No. 179.

In de practijk werd tot dusver aangenomen, dat door een onwettige overdracht van grond, als bedoeld in Staatsblad 1875 No. 179, de niet-Inlander geenerlei recht op den grond verkreeg, doch de Inlander niettemin zijn recht prijsgaf. De grond werd derhalve na zulk een overdracht geacht te behooren tot het domein van den Lande, waarop noch de Inlander, noch de niet-Inlander rechten kon doen gelden.

Hoewel deze opvatting in het algemeen ook gehuldigd werd door de rechterlijke macht, hebben in den laatsten tijd meerdere rechterlijke uitspraken (o.a. Landgerecht Indramajoe, 2 Maart 1933, T 138 blz. 516) ingang gevonden, waarbij werd aangenomen, dat door het aangaan van een nietige vervreemdingsovereenkomst de Inlander zijn rechten op den grond niet verliest, ook niet, al heeft, ter uitvoering van die overeenkomst, feitelijke overdracht van den grond plaats gevonden.

Hieruit vloeit voort, dat de niet-Inlander, die grond occupeert, welke hem is overgedragen ter uitvoering van een in strijd met Staatsblad 1875 No. 179 aangegane overeenkomst, *niet strafbaar is.*

Wel is waar is de Inlander bevoegd om eene *civiele actie* in te stellen tot terugvordering van den grond, maar hoe kan men verwachten, dat de Inlandsche verkooper, die de koopsom allang heeft verteerd, daartoe zal overgaan, wanneer hij bij toewijzing zijner vordering de koopsom zal moeten terugbetalen.

Deze jurisprudentie geeft den Inlander steenen in plaats van brood.

Zelfs de Regeering, die over zooveel macht beschikt, was niet in staat om het vervreemdingsverbod middels eene *civiele sanctie* te handhaven, laat staan de arme Inlander.

Het behoeft geen betoog, dat wanneer deze jurisprudentie veld wint, het niet langer mogelijk is om repressief tegen het euvel der onwettige occupatie op te treden, terwijl ook de preventieve uitwerking te loor zal gaan.

Aan dezen onhoudbaren toestand, waaronder ook de schuldbevrijding lijdt, moet zoo spoedig mogelijk een einde worden gemaakt door wijziging van de bestaande bepalingen. Want wat baat de schuldbevrijding met al de daaraan verbonden uitgaven, wanneer de *niet*-Inlanders straffeloos kunnen doorgaan met gronden en/of producten op te koopen en voor schulden in pand te nemen? Zoowel de schuldbevrijding als de vervolging wegens onwettige occupatie moeten *tegelijkertijd* worden ingezet, indien men resultaat

wil bereiken. Thans hangt het af van de toevallige omstandigheid, hoe de landrechter in een bepaald regentschap over dit vraagstuk denkt of overtreders gestraft worden, terwijl wanneer er meerdere landrechters in één regentschap recht spreken, die ter zake van meening verschillen, de veroordeeling zuiver afhangt van het toeval wie van hen zitting neemt !

En de verwarring is des te grooter, aangezien ook de hoogere en lagere vervolgende autoriteiten uiteenloopende opvattingen huldigen.

M.i. zal het Hooggerechtshof moeten zorg dragen voor eenheid in de rechtsbedeeling en de Regeering voor eenheid in de vervolging. De nieuwe leer van de niet-strafbaarheid is verdedigd in de uitmuntende prae-adviezen over „Het vervreemdingsverbod van Inlandsche gronden", uitgebracht voor het vierde Juristen-Congres 1936 door Mrs. Soepomo en van Hattum, doch gefundeerde critiek is daarop uitgeoefend door Prof. Logemann.

Het valt toe te juichen, dat van de *f* 25 millioen-bijdrage van Nederland voor schuldbevrijding in totaal *f* 750.000.— zal worden besteed.

Op de begrooting voor 1937 is daartoe uitgetrokken *f* 238.000.— waarvan *f* 200.000.— voor *borgstellingen* voor het Land voor credieten door volkscredietinstellingen te verleenen. De voor personeelsuitgaven uitgetrokken som bedraagt in totaal *f* 50.000.—, welk bedrag dient ter bestrijding van de kosten voor enkele ambtenaren van het B.B., den Coöperatiedienst en de Algemeene Volkscredietbank.

De credietverleening zelve geschiedt in hoofdzaak door de Algemeene Volkscredietbank in het gewone bedrijf tegen een rente van 6% 's jaars. Voor borgstelling zal 20% van het in totaal uit te zetten bedrag moeten worden gereserveerd. Met een storting van *f* 200.000.— kan derhalve in 1937 eventueel voor *f* 1.000.000.— aan schuldbevrijdingsleeningen worden uitgezet.

Voor het regentschap Indramajoe zijn als schuldbevrijdingsgebied aangewezen de districten Indramajoe en Djatibarang, doch ook de districten Karangampel, Losarang en Kandanghaoer komen daarvoor in aanmerking. Het zal echter uitgesloten zijn om in een spanne van drie jaren tijds de schuldbevrijding in alle vijf districten van het regentschap Indramajoe te bewerkstelligen, indien niet het Europeesch en Inlandsch bestuur wordt uitgebreid, ten einde

in verschillende ploegen, desa voor desa, de noodige onderzoekingen in te stellen.

De dienst van de coöperatie beschikt niet over voldoende geroutineerd personeel om zonder krachtige hulp van het Bestuur al deze werkzaamheden te kunnen verrichten, waarbij vaak ook politioneel zal moeten worden ingegrepen. Daarbij zal de dienst van de coöperatie door het oprichten van *grondencoöperaties* hebben te zorgen, dat de bevrijde grondbezitters zich niet weer onmiddellijk in de schulden steken en in het bijzonder aan deze tot zijn eigenlijken werkkring behoorende taak alle aandacht moeten wijden.

Het oprichten van coöperaties ook bij grondontschuldiging is daarom zoo urgent, omdat de ervaring in dit regentschap geleerd heeft, dat anders de bevolking terstond weer in de oude kwaal vervalt. Zoo heeft de toenmalige afdeelingsbank in 1932 een bedrag van *f* 50.000.— besteed voor inlossing van grondverpandingen, waarvan nu gebleken is, *dat dadelijk na de uitbetaling herverpanding bij denzelfden geldschieter plaats had.*

De coöperatie is een onmisbaar hulpmiddel om de bevrijde schuldenaren aan eenige contrôle te onderwerpen en hun in de eerste moeilijke jaren van aflossing steun te verleenen voor sawahbewerking enz., opdat zij zich daarvoor niet wederom tot den geldschieter behoeven te wenden.

Indien de bevolking met behulp van de coöperaties uiteindelijk van hare schulden is bevrijd en ze de voorschotten aan de coöperaties heeft terugbetaald, dreigt wederom het gevaar dat zij, aan eigen lot overgelaten, zich opnieuw in de schulden zal steken.

Hoewel de Regeering ter oplossing van dit netelige vraagstuk geen termen kon vinden om de economische vrijheid der bevolking te beperken en haar onder curateele te blijven stellen door haar te verplichten zich blijvend in *dwangcoöperaties* te organiseeren, sprak Zij de verwachting uit, dat deze instellingen zouden blijven voortbestaan als *vrijwillige* coöperaties, wanneer de bevolking het nut daarvan zou hebben leeren inzien. Dit neemt niet weg, dat verschillende maatregelen kunnen worden genomen, welke op die vrijheid een sterk remmenden invloed kunnen uitoefenen. Zoo kan doelbewust gepoogd worden om de schuldbevrijdingscoöperaties te doen uitgroeien tot gewone *credietcoöperaties*, opdat, wanneer zij als zoodanige uitgewerkt hebben, zij eene nuttige functie kunnen blijven vervullen in de credietvoorziening van de bevolking.

Zoo vroeg mogelijk moet met die credietfunctie begonnen worden, opdat het besef van het groote nut der coöperatieve gedachte voor de volkswelvaart zoo spoedig mogelijk tot het volksbewustzijn doordringe. De daartoe noodige voorbereidende maatregelen kunnen reeds nu getroffen worden door de mogelijkheid te openen om aan de leden, die hun schuld aan de coöperatie hebben afbetaald, tegen onderpand van hun boomen, crediet te verschaffen voor andere nuttige doeleinden als huizenbouw, sawahbewerking, enz.

Voor concurrentie met de bestaande I.G.C.I.'s behoeft niet te worden gevreesd, omdat de credietbehoefte onder de bevolking groot is en t.z.t. de wederzijdsche belangensfeer kan worden afgebakend.

Om daarvoor over eenig kapitaal te kunnen beschikken, wordt van de leden entree geheven, terwijl de voor de schuldbevrijding in de coöperaties gestoken plaatselijke fondsen zullen worden vervangen door geld van de A.V.C.B. en bestemd voor bevordering voor de credietfunctie.

Het schuldbevrijdingsvraagstuk kan slechts nuttig effect sorteeren, indien *tegelijkertijd* de noodige maatregelen genomen worden op agrarisch en strafrechtelijk gebied, terwijl ten slotte alles afhangt van de zelfwerkzaamheid der bevolking en van eene goede credietvoorziening. Want indien de bevolking zich niet langer tot den geldschieter kan wenden, zal de Regeering moeten zorgen voor soepel en goedkoop crediet.

Zoo stegen, toen uit vrees voor bestuursmaatregelen het particuliere crediet zich terugtrok, de uitleeningen van het plaatselijk kantoor der A.V.C.B. in het regentschap Indramajoe gedurende dezen Westmoesson van rond *f* 60.000.— tot rond *f* 78.000.— en van de loemboengbanken van rond *f* 10.000.— tot rond *f* 30.000.—. Bovendien werden uit het weerstandsfonds — waarvan het reglement is vastgesteld bij verordening van den regentschapsraad van 13 Juli 1936, goedgekeurd door het College van Gedeputeerden en afgekondigd in het Provinciaal Blad van West-Java van 31 December 1936 No. 19 — aan 8117 landbouwers, die niet door het officieel crediet van de A.V.C.B. en de I.G.C.I. geholpen konden worden, voorschotten verstrekt voor aankoop van bibit enz. tot een totaal bedrag van *f* 13.566.—. Tijdens den patjeklik werd de kleine man, ter wering van het idjon-gevaar, door de I.G.C.I. gesteund middels overbruggingscredieten onder verband van zijn oogst aan deze instellingen.

Voorts is ter bestrijding van het idjon-kwaad door den Regent het „golongan"-sparen ingevoerd onder de bevolking, in 1935/1936 bij wijze van proef toegepast in 11 desa's met vrij gunstig resultaat. Daartoe zijn uit de Regeeringspadi- of brasvoorraden aan de kleine grondbezitters voorschotten verstrekt van ten hoogste 1 picol padi of 1/2 picol bras, onder voorwaarde van inlevering der zelfde hoeveelheid boven de terugbetaling van de schuld ter opbewaring in een privé-loemboeng of huis om te dienen voor den volgenden oogst, waarna opnieuw eene gelijke hoeveelheid zal moeten worden ingeleverd en zoo voort. Een dergelijke bewaarplaats is ingericht voor een „golongan" van 10 tot hoogstens 20 personen en wordt op eenvoudige wijze door één der leden beheerd.

Ook moet met lof gewag worden gemaakt van het initiatief van het Boschwezen om het idjon-euvel in de cultures te bestrijden door het verstrekken van voorschotten op den te velde staanden aanplant van padi-gogo der contractanten met de bedoeling de padi na den oogst tegen den hoogsten prijs te leveren aan de naburige pellerijen tegen betaling van het surplus aan de bevolking.

Indien nu ook spoedig de vorenomschreven wettelijke maatregelen genomen worden, zal het gaan daghen in het Oosten en de bevolking verlost kunnen worden van den alle welvaart vernietigenden schuldenlast.

Indramajoe, 16 Maart 1937.

HET NATIONALISME IN DE TAMAN SISWA-BEWEGING

DOOR S. MANGOENSARKORO

De ,,Pergoeroean Nasional Taman Siswa'' is zeker een der meest op de voorgrond tredende onder de geheel op eigen kracht drijvende inheemse onderwijs-organisaties. Ze telt momenteel 225 scholen, waaronder 26 Mulo's, 7 Kweekscholen en 1 Middelbare School, verspreid over de gehele Archipel. Ze heeft een schoolbevolking van circa 16.000 kinderen, onder leiding van rond 700 leerkrachten [1]).

In menig opzicht heeft de Taman Siswa iets aparts, zowel wat haar organisatie-vorm betreft, als in haar streven en werkwijze, hetgeen niet mag worden toegeschreven aan een vooropgezet anders willen zijn dan andere onderwijs-inrichtingen, doch wel samenhangt met het feit, dat zij in haar streven naar vooruitgang *zichzelf* wil zijn. Het is zeker niet teveel gezegd, dat de Taman Siswa de enige Indonesische organisatie is, die dat streven duidelijk, onomwonden en positief naar voren brengt. Dit zichzelf zijn impliceert echter niet, dat ze zich wenst op te sluiten om ,,van vreemde smetten vrij te zijn''. Integendeel, als oosterse organisatie stelt de Taman Siswa zich open voor de meest moderne cultuuruitingen van het westen, toetst ze naar hun waarde in de bestaande omstandigheden en neemt datgene in zich op, dat als aanvulling of verrijking kan dienen van de eigen volkscultuur. Ten aanzien hiervan huldigt de Taman Siswa de overtuiging, dat elke cultuuruiting bij een bepaalde

[1]) Naar het Jaarverslag 1935—'36, opgenomen in de Taman Siswa-kalender 1937.

periode behoort en dat het angstvallig vasthouden van het eigene zonder meer, een rem betekent in de culturele ontwikkeling van het volk. Cultuuruitingen of -waarden, die niet meer passen bij de heersende tijdsomstandigheden, of hun waarde verloren hebben in verband met de natuurlijke ontwikkeling van het volk, beschouwt de Taman Siswa als „afgedaan" en wijst ze verder een plaats toe in het historisch archief van het volk. Zoo staan we hier voor een verschijnsel, dat voor ons een baken kan zijn voor ons onderzoek naar het wezen van het nationalisme in de Taman Siswa-beweging.

De beginsel-verklaring van de Taman Siswa legt onder meer de volgende getuigenis af: „In deze (geestelijke) verwarring zij onze cultuurhistorie het uitgangspunt, van waaruit wij onze schreden voorwaarts hebben te richten. Op deze basis van eigen beschaving kan slechts de opbouw in vrede worden voltrokken. In deze nationale vorm zonder imitatie, verschijne ons volk op het toneel van internationaal verkeer". [1]) Het is geen assimilatie op het gebied van cultuur, dat de Taman Siswa beoogt, ook geen associatie, maar verrijking van de eigen cultuur met het genationaliseerde der vreemde cultuurwaarden, dat nagestreefd wordt. Reeds bij de oprichting der Taman Siswa te Jogja in 1921 heeft Ki Hadjar Dewantara (S. Surya Ningrat), de vader der Taman Siswa, die formulering gegeven.

In het orgaan van de Taman Siswa „Wasita" van Juli-Augustus 1930, vinden we bovengenoemde culturele idee door de geestelijke vader der Taman Siswa-beweging aangeduid met de volgende bewoordingen: „Akan mengetahoei garis hidoep jang tetap dari sesoeatoe bangsa perloelah kita mengetahoei zaman jang telah laloe, mengetahoei mendjelmanja zaman itoe kedalam zaman sekarang; mengetahoei jang berlakoe ini, laloe dapatlah kita insaf akan zaman jang akan datang". Verder lezen we nog in hetzelfde artikel: „Pengaroeh baroe adalah terdjadi dari tjampoer gaoelnja bangsa jang satoe dengan bangsa jang lain, pertjampoeran mana pada sekarang moedah sekali, terbawa dari adanja modern verkeer. Haroeslah kita jang awas, akan dapat menilik mana jang baik oentoek *menambahkan* kemoeliaän hidoep kita, mana jang akan meroegikan pada kita, dengan selaloe mengingati, bahwa semoea kemadjoean ilmoe dan pengetahoean dan segala peri kehidoepan itoelah kemoerahan Toehan oentoek segenap manoesia diseloeroeh doenia, meskipoen

[1]) Zie o.a. Ki Hadjar Dewantara, „Pola Wasita", pag. 3.

hidoepnja masing[2] *menoeroet garis sendiri-sendiri* jang tetap". Aldus het bedoelde artikel.

Het is verder van belang te weten, hoe de Taman Siswa de nationale opvoeding ziet. Hieronder verstaat zij die opvoeding, welke gebaseerd is op de eigen cultuur. Op die basis wenst de Taman Siswa mee te werken aan de opbouw van de komende maatschappij. Ze is er zeker van, dat op die basis haar Volk een waardige plaats zal weten in te nemen *naast* andere volkeren.

Deze culturele lijn in het nationalistisch streven van de Taman Siswa treedt bij belangrijke gebeurtenissen in de Taman Siswa steeds op de voorgrond. Zoo kunnen we het congres van de Taman Siswa in 1932 als een mijlpaal beschouwen in de voortgaande lijn van het zichzelf-cultureel-bewustwordend ontplooien in de Taman Siswa. Na de oprichting in 1931 volgde de Taman Siswa het leerplan van de hand van Ki Hadjar Dewantara. [1]) Genoemd leerplan omvatte het onderwijs in de gehele lagere school. Reeds week dat leerplan in menig opzicht af van dat der bestaande lagere scholen, inzonderheid van dat der H.I.S. De invoering van de landstaal als voertaal bij het onderwijs, in de lagere klassen zelfs als de uitsluitende voertaal, het binnenhalen van nationale kinderspelletjes ter vervanging van de Europese, de invoering van nationale liederen, dans en muziek, verder het ,,populair onderricht in al wat iedereen van de samenleving weten moet voor zijn vorming tot waardige burgerschap", zijn enige voorbeelden daarvan. Die vakken zijn te beschouwen als uitingen van het cultureel nationale streven van de Taman Siswa in het onderwijs. Intusschen is ook gebleken, dat het in methodologisch opzicht ook heel wat voor heeft. Dat leerplan, destijds opgesteld op de basis van de theorie, gedrenkt in de diepcultureel-nationale overtuiging van de ontwerper, behoudt tot nu toe zijn waarde als richtsnoer voor het werk in de Taman Siswa. Intusschen is een nieuw leerplan ingevoerd geworden, van de hand van schrijver dezes, samengesteld in opdracht van het T. S.-congres van 1931 en goedgekeurd door het congres van 1932. [2]) Ook in dit leerplan blijft bovengenoemd program behouden. Geboren uit de practijk heeft dit leerplan een soberder aanzien en is minder overladen dan het oorspronkelijke. In methodologisch opzicht komt de cultureel nationale lijn echter meer tot uiting. De Ned. taal wordt als leervak onderwezen en waar het mogelijk is pas vanaf de derde

[1]) Het leerplan is weer afgedrukt in ,,Poesara", December 1936.
[2]) Zie ,,Poesara", Februari 1936 (herdruk).

klasse. De voertaal is de eigen landstaal, hoewel afwijking hiervan als de omstandigheden het noodzaken, nog wordt toegelaten. Dit alles behoeft niet te verwonderen, immers werd op het congres van 1932 ook het belangrijke besluit genomen inzake de invoering van de zogezegde *„zendingsarbeid"* [1]).

In de tienjarige bestaansperiode van de Taman Siswa (1921—'31) heeft ze wat betreft het intellectueel program zich georiënteerd op de Gouvernements H.I.S. en Mulo-inrichtingen. [2]) Men zag, dat vele kinderen, die geen toelating konden krijgen tot de gouvernements scholen, in de Taman Siswa kwamen, om na het doorlopen der school examen af te leggen voor de toelating tot hogere inrichtingen van het gouvernement. Van de zevende klasse der lagere school van de Taman Siswa deden ze examen voor de eerste klasse der Mulo-school van het gouvernement, van de derde klasse van de Mulo-afdeling van de Taman Siswa voor de toelating tot de gouv. A.M.S. of het staats-mulo-examen. Het gelukte de Taman Siswa inderdaad die leerlingen toegang te verschaffen tot die inrichtingen. Men was er blij mee, men kreeg meer vertrouwen in het eigen kunnen, in de eigen kracht, maar .... ten slotte gaf dit „reddingswerk" — zoo noemde men dat — geen bevrediging, want dat was niet het doel van de Taman Siswa. In de gouvernements instellingen kan de Taman Siswa niet de manifestatie van haar pedagogische idealen zien.

Mahatma Gandhi heeft zijn bezwaren tegen de officiele onderwijsinrichtingen in zijn land op de volgende wijze geformuleerd: [3])

1e. De officiele scholen zijn gebaseerd op en doortrokken van een vreemde cultuur en verwaarlozen, erger dan dat, onderschatten en minachten de eigen cultuur volkomen;

2e. Ze negéren alle andere dan hersenarbeid en behandelen het gemoedsleven als volstrekt minderwaardig;

3e. Ze dragen de kennis der volwassenen grotendeels over in een vreemde taal.

Diezelfde bezwaren gelden naar 't idee van de Taman Siswa ook hier, wat betreft het derde bezwaar zelfs nog meer, want is hier

[1]) Zie „Poesara", December 1931, Jan.—Febr. 1932. pag. 86.
[2]) In Juli 1924 werd de Mulo-afdeling op aandrang der leerlingen opgericht.
[3]) Daalder, Gandhi als opvoeder, pag. 53.

niet het Hollands de uitsluitende voertaal in de hogere inrichtingen[1]).

De Taman Siswa wenst langzamerhand de eigen taal ingevoerd te zien als de voertaal voor het onderwijs in alle vakken. Dit is op vele plaatsen reeds volledig ingevoerd voor de lagere school. In de hogere inrichtingen doet men het zoveel mogelijk. Wat heeft de T.S. daarmede op het oog? Ze wil zich de vreemde cultuur eigen maken, zóó dat het nationaal bezit wordt. Dit kan alleen plaats hebben als de eigen volkstaal die vreemde cultuur volledig in zich opneemt. Het gebruik van vreemde termen hier en daar is geen bezwaar, trouwens geen taal ter wereld kan zich buiten barbarismen houden. Dat de T.S. ten deze niet mistast, bewijst het Japan van heden. Japan heeft zich de westerse cultuur volkomen eigen gemaakt, doordat het vanaf het begin zijn eigen taal heeft geschikt gemaakt als voertuig daarvan. [2]) Daardoor is die cultuur nu volksbezit geworden, bereikbaar voor een ieder.

Zo begrijpen wij het wezen van bovengenoemde „zendingsarbeid". Het besluit daartoe heeft nog verderstrekkende gevolgen. Men besloot op bovengenoemd congres eveneens tot de nationalisatie der bestaande Muloinrichtingen. De afdeling Jogja kreeg de vererende opdracht van het congres het eerst te beginnen. Men brak met de concordantie met de gouvernements Mulo-scholen. De conferentie van de Madjelis Loehoer (hoofdbestuur) met de leiders der Mulo-afdelingen (28—30 Juni 1930) te Jogja nam het besluit tot nationalisatie van alle Mulo-afdelingen. Op die wijze kan men het onderwijs zoo inrichten, dat men daarin een manifestatie kan zien van meergenoemde zendingsarbeid. De vakken ethiek, culturele geschiedenis, nationale talen, muziek en dans en verder ook kennis van de maatschappij, krijgen meer aandacht. Zoveel mogelijk wordt de eigen taal voertaal bij het onderwijs.

Eenmaal op de zendingsrail, rijdt men nu vol stoom verder. De weg ziet men duidelijk uitgetekend. En als de Taman Siswa afdeling Djakarta (Batavia) in 1933 besloot tot de oprichting van haar „Taman-Dewasa-Raja" (A.M.S.), dan stond ze er ook op, dat die zendingsidee ook daarin zijn uitdrukking vond. Met het parool „Menoedjoe masjarakat dan sekolah tinggi nasional" werd de Taman-Dewasa-Raja opgericht met een program, dat men het best als „literair-economisch" zou kunnen aanduiden. Waarom

[1]) Zie 't artikel van K. H. D. in „Wasita", Febr. 1929 getiteld: „Koerangnja dan ketjewanja onderwijs bagi rakjat kita", pag. 146.
[2]) Bij D. L. Daalder, Gandhi als opvoeder, pag. 43.

literair-economisch? Het literaire (oosters-literair) karakter geeft uitdrukking aan het idee van opbouw van de eigen cultuur. Het economische program is voortgesproten uit het inzicht, dat zonder economische ontwikkeling het Indonesische volk zich niet kan handhaven in de grote draaikolk der wereldhuishouding. Zoo heeft de T.D.R. weer een op zichzelf staand karakter. Met bewustheid stelt ze zich ten doel werkers te vormen voor de komende samenleving, bezield met grote liefde voor volk en vaderland. Immers is ook dit de bedoeling van de zendingsgedachte van de Taman Siswa.

Men ziet in het voorafgaande duidelijk de ontwikkeling van de Taman Siswa in cultureel-nationaal opzicht. Die culturele ontwikkeling vond zijn culminatie-punt in de reorganisatie van de Taman Siswa tijdens het April-congres van 1936. In duidelijke bewoordingen gaf Ki Hadjar Dewantara alstoen te kennen, dat ieder lid van de Taman Siswa zich te beschouwen heeft als een geestes-broeder van ieder ander lid. De naam „saudara sepergoeroean" werd ingevoerd. Het cultureel nationalisme is in de Taman Siswa tot een verheven belijdenis, tot een geestes-richting.[1]) Het cultureel nationalisme in de T.S. vertoont religieuze aspecten, hetgeen logisch is aangezien de Indonesische cultuur in de eerste plaats religieus van karakter is. Reeds in het Çri Widjaja-tijdperk had men een theologische hogeschool met studenten, die van India en China kwamen. Palembang gold toen als het geestelijk centrum van het Oosten. Ook in Oud-Mataram had men zulk een hogeschool met internationale bekendheid. [2])

Tot zover het culturele aanzicht van het nationalisme in de Taman Siswa. Uit hetgeen daarvan is vermeld, kunnen we besluiten, dat het streng naar voren komt. Hoe komt het nu, dat de T.S. naast dat strenge streven naar culturele zelfverwerkelijking toch, waar het nodig blijkt, zonder enig bezwaar afstand doet van die nationale cultuurelementen, van welke de T.S. denkt, dat ze of „uit de tijd" dan wel ondoelmatig zijn. Vooral op het gebied der *adatvormen* is dit zeer merkbaar. De beantwoording van die vraag brengt ons in kennis met een ander aanzicht van het nationalisme in de Taman Siswa.

In het slotopstel in „Pola-Wasita", een verzameling van opstellen van de hand van Ki Hadjar, Dewantara, vinden we, in het

[1]) Zie Poesara, April 1936, pag. 114.
[2]) Zie Dr. N. J. Krom, Hindoe-Javaansche Geschiedenis, pag. 242, 243 en 103—107.

Hollands weergegeven, de volgende zinsneden: „Het is niet alleen het nationale, dat we als maatstaf nemen (om te beoordelen, of iets al dan niet gewenst is voor ons); wel is onze nationale adat erg belangrijk en van zeer grote waarde als wegwijzer, maar als die adat in strijd is met de natuurlijke gesteldheid der dingen in een bepaalde periode, dan is ze niet meer op haar plaats. We dienen er dan afstand van te doen of ze te verbeteren, zodat ze weer harmonisch is met ons streven „naar hoger". Het is dat hogere, de „kemanoesiaän", die de T.S. in haar nationalistisch streven nooit uit het oog verliest. Dat morele beginsel legt zelfs beperkingen op in de uitvoering van het nationalistische idee. Het kan ook niet anders ! Zonder dat zou de Taman Siswa geen opvoedingsinstituut kunnen zijn in de ware zin van het woord. „Wij huldigen de paedagogiek der toewijdende zorg, welke voorwaarde is voor de zelfontplooiing van de *zedelijke, geestelijke en lichamelijke* vermogens des kinds" vormt de eerste „azas" (grondbeginsel) der Taman Siswa. Van belang is hierbij op te merken, dat in 1921 bij de oprichting van de Taman Siswa het devies „Soetji Tata Ngesti Toenggal" is gebruikt. Het betekent „Zuiverheid en Orde, strevende naar volmaaktheid" en vormt naar Javaanse trant tegelijk een jaartalaanduiding (1854 Çaka). Wij zien voorts, hoe het morele in de Taman Siswa zijn bron vindt in de religie. Dit laat zich gemakkelijk afleiden van genoemd devies. Immers „Toenggal" betekent ook „Eenwording", hier genomen in de mystieke betekenis van het woord. Dit alles laat zich verder verklaren uit het feit, dat de promotoren van de Taman Siswa zonder uitzondering religieusaangelegde personen zijn. Deze hadden vóór de oprichting van de Taman Siswa een religieuze club, de „Selasa-Kliwonan". Bedoelde club liet zich echter ontbinden, toen de Taman Siswa tot stand was gekomen. Men zag namelijk in de Taman Siswa reeds de belichaming der denkbeelden van de club. Dat het nationale in de Taman Siswa ondergeschikt moet zijn aan het hoogmenselijke, vinden we verder zeer sterk uitgedrukt in de „Keterangan Singkat Taman Siswa Mataram" van 1929. Daarin staat: „Azas Taman Siswa jaitoe Kemanoesiaän dengan sifat Kebangsaän". Hier zien wij, dat in de T.S. overweegt, het morele of het nationale. Het nationale acht de Taman Siswa slechts een uitdrukkingsvorm van het hoogmenselijke. Dit verklaart verder ook het feit, dat de T.S. in het individu het middelpunt ziet van de maatschappelijke vooruitgang in dezelfde zin, als Foerster de ziel der cultuur ziet als

de cultuur der ziel. Het individu is het uitgangspunt van iedere ontwikkeling, uiterlijk en innerlijk, individueel en sociaal.

Heeft het nationalisme in de Taman Siswa ook een politiek karakter?

In Poesara, het orgaan van de Taman Siswa, van Maart 1933, onder het opschrift „Kembali ke ladang" en verder ook heel dikwijls op vergaderingen, wordt door Ki Hadjar Dewantara de verhouding van de Taman Siswa tot de politieke beweging als volgt uitgebeeld. De Taman Siswa en verder ook ieder ander terrein voor sociaal werk, is de ladang of de sawah, waar men het nodige voor zijn levensonderhoud plant en de politiek-nationale beweging is de omheining, de pagger om de ladang dus, waardoor de plantjes op de ladang niet door wilde dieren worden opgevreten of door vreemden vertrapt. Buiten alle beeldspraak om kunnen we dus zeggen, dat de Taman Siswa als zodanig niets uitstaande heeft met de politiek. Wel heeft de nationaal-politieke beweging er voor te zorgen, dat men de groei van de nationale school niets in de weg legt, zodat de verzorging der nationale jeugd ongestoord kan plaats hebben, immers betekent die verzorging niets anders dan nationale opbouw. Politiek wordt op school niet toegelaten. Het is den goeroe ten strengste verboden politiek op school te brengen, omdat de T.S. van mening is, dat *politiek geen kost is voor kleine kinderen.* Men mag zelfs geen politieke atmosfeer in de school binnenhalen. In dit verband kan het niet anders, of deelname aan de politiek, d.w.z. practische politiek door de leerkrachten moet worden beperkt en gereglementeerd. Men mag als leerkracht van de T.S. wel in een politieke partij zitten, maar men moet het bovengenoemde in acht nemen. Daarbij staat in de T.S. ook nog de regeling, dat iedere goeroe de belofte aflegt, dat hij *bovenal* het schoolbelang dient voor ogen te houden. De T.S. eist van de goeroe, dat deze zijn ziel kan geven aan de opvoeding van het kind. Dit kan alleen, wanneer men zijn werk voor de Taman Siswa als nummer één beschouwt. Meer zelfs eist de T.S., want krachtens de door de T.S. gehuldigde „Pagoeron-idee" heeft de goeroe in het opvoedingswerk zijn levenstaak te zien. Het is den leiders der scholen dan ook verboden zitting te nemen in het bestuur ener politieke partij of actief deel te nemen aan het partijwerk [1]).

Men ziet, de Taman Siswa staat buiten de politiek, bant de politiek buiten de schoolmuren, zulks op pedagogische gronden.

[1]) Zie „Peratoeran Tamansiswa", uitgave 1935, pag. 11.

Als er dus op een bepaald moment sprake zou kunnen zijn van een politieke kleur van de Taman Siswa, dan is het te wijten aan de uitvoerende personen, maar dan zal de T.S. zelf ze tot de orde roepen. Dit is de T.S. aan zichzelf verplicht, teneinde zijn eigen beginsel trouw te zijn, dat is: het dienen van het Kind.

Niet alleen op paedagogische gronden heeft de T.S. enige beperkingen ingesteld ten aanzien van de politiek, doch ook door het feit, dat de politiek één dier levenswaarden is, *die beslag kan leggen op de hele mens,* evenals dit ook het geval is met de godsdienst. Vandaar dan ook, dat men in de Taman Siswa precies dezelfde beperkingen ziet ten aanzien van het lidmaatschap van godsdienstige verenigingen. Evenals de politiek kan de godsdienst iemand tot in het diepst zijner ziel beroeren en dikwijls zijn evenwicht doen verliezen. Men dient hierbij echter onderscheid te maken tussen godsdienst en religie, zulks tot beter begrip van de Taman Siswa, die van religie is doortrokken.

Het is niet van belang ontbloot nog even de vraag te beantwoorden, hoe de Taman Siswa staat tegenover andere nationale onderwijsinstellingen. In zijn artikel, voorkomende in het „Indisch Vrouwenjaarboek" (1935) heeft de Leider (Ki Hadjar Dewantoro) het aldus geformuleerd: „Laat niemand van de lezeressen en lezers denken, dat wij met onze Taman Siswa de eenige werkers zijn op nationaal onderwijsterrein; nog minder dat wij van ons zelf denken, de wijsheid in pacht te hebben en zekerlijk de beste resultaten zullen bereiken. Verre daarvan, wij zijn maar één van de vele groepen, die in dezen moeilijken tijd van overgang alles over hebben voor de cultureele ontwikkeling van ons land en volk. Gezamenlijk zoeken wij naar de beste wegen, die ons voeren naar hetzelfde doel. Wanneer iets ons van de anderen onderscheidt, dan is het waarschijnlijk dit, dat wij den moed hebben weder onszelf te zijn".

Nog willen we hier als slot vermelden in welke verhouding de Taman Siswa het nationalisme ziet in het grote internationale verband. Hiervoor moge ik naar voren brengen het zogenaamde „concentriciteitsbeginsel", dat zo dikwijls genoemd wordt in de lezingen van Ki Hadjar Dewantara in de laatste tijd over zijn „tricon-theorie". In bedoelde theorie heeft hij de hoofdbeginselen der opvoeding samengevat in de drieëenheid: *convergentie* van aanleg en opvoeding, *continuïteit* in de ontwikkeling en *concentriciteit* in het standpunt ten aanzien van de maatschappij. Wat betreft de

concentriciteit geeft hij als zijn mening te kennen, dat ieder individu in zijn leven noodwendig besloten ligt in verschillende maatschappelijke kringen, die hij zich voorstelt als concentrische cirkels. De eerste cirkel is die van de familie, de tweede die van de stam of geslacht, de derde die van de natie en de vierde is die van de hele mensheid. Het aantal cirkels kan men meer nemen, maar het standpunt verandert er niet door. Tegenover al die maatschappelijke kringen heeft het individu zijn verplichtingen en zijn *rechten* en wel zo, dat nu eens die van de ene kring, dan weer die van een andere het sterkst op de voorgrond komen, naar gelang de harmonische ontwikkeling van het geheel het eist. Zo kan het nationalisme van de Taman Siswa uit de aard der zaak nooit vijandig staan tegenover andere nationalismen of tegenover het internationale beginsel. Het impliceert echter tegelijk de eis, dat de nationalismen elkaar moeten respecteren.

Aldus hoopt de Taman Siswa het eigen Volk en de wereld op een manier te dienen, waarvan — dit vertrouwen leeft bij haar zeer sterk — de geschiedenis zal uitwijzen, dat zij de juiste is.

DE DIVERSE FUNCTIES VAN HET CHINEESCHE SCHRIFT

DOOR NJO JOE LAN

I

Het wezen van het Chineesche Schrift.

Onder de schriftteekens in de wereld neemt het Chineesche schrift vanwege zijn aard een bijzondere plaats in: het is beeldschrift en monosyllabisch. Voor elk woord heeft men dus een apart op zichzelf staand karakterteeken.

Volgens de Chineezen zijn de Chineesche ideogrammen op zes wijzen tot stand gekomen; deze zes wijzen staan bekend als de „Lu Shu", „Six Scripts" in het Engelsch. Deze zijn:

1. Chih Shih — karakterteekens, die „zichzelf verklaren", daar zij in beeldvorm de positie van het betrokken voorwerp aantoont, zooals de woorden „boven", „beneden", en dergelijke.

2. Hsiang Hsing — karakterteekens, die eigenlijk teekeningen zijn van de voorwerpen, die zij bedoelen, bv. het woord „yueh" („maan"), dat vroeger precies den vorm van de halve maan had, thans eenigszins anders.

3. Hsing Hseng of Hsieh Hseng — phonetische samenstellingen, meestal bestaande uit twee hoofdteekens, waarvan het eene fungeert als aanwijzer van den aard van het woord, terwijl het andere de uitspraak aangeeft.

4. Hui I—woorden, die uit twee of drie, elk een eigen beteekenis bezittende karakterteekens zijn opgebouwd, derhalve een associatie van denkbeelden. "To this class alone can the term "ideographs"

be properly applied", leest men in de *Encyclopaedia Britannica* bij het artikel „Chinese language".

5. Chuan Chu — deze zijn letterteekens, die bijna aan elkaar gelijk zijn en die bovendien zoo ongeveer dezelfde beteekenis hebben.

6. Chia Chieh — „geleende" karakterteekens of karakterteekens, die in de plaats van andere woorden met een andere beteekenis worden gebruikt.

In verband met hetgeen wij in dit artikel zullen bespreken, is het van belang, dat wij de letterteekens van de vierde groep, de Hui I-groep, nader bekijken.

De woorden in deze categorie worden, zooals reeds gezegd, gevormd uit twee of meerdere woorden, die ieder een eigen beteekenis hebben. Er ontstaat aldus een associatie van denkbeelden, die hiervan den grondslag vormen. Wij zullen dit met enkele voorbeelden illustreeren.

Het woord „ming" („helder") bestaat uit twee andere woorden, te weten „jih" („zon") en „yueh" („maan"), naast elkaar van links naar rechts geschreven. „Zon" en „maan" vormen te zamen „licht". Hierdoor heeft de Chineesche orakeltaal een mooi middel om, laten wij maar zeggen, op plastisch-etymologische wijze een woord aan te duiden zonder het woord zelf direct te behoeven te noemen. Stellen wij, dat men voor een en ander doel, bv. als een deel van een nog te onthullen naam, het woord „yueh" („maan") wil hebben, doch wegens een en ander dit niet dadelijk wenscht te laten blijken — bij orakelen of voorspellingen ! — dan kan men dit bereiken door zijn toevlucht te nemen tot het schetsen van een heel schouwspel met een heel gebeuren. Men kan bv. dit tafereel suggereeren: Het is helder licht, doch de zon gaat eensklaps verdwijnen. Bij het lezen hiervan roept men zich dan voor den geest, dat men zich in een open vlakte, waar alles zich baadt in de weldadige stralen van de zon, bevindt. Doch het weer blijft niet helder, want de zon gaat verdwijnen. Men ziet, de voorstelling laat aan plastiek niets te wenschen over. Maar nu de uitwerking ! Wat verkrijgt men tot resultaat daarvan ? Stelt men zich op het standpunt van het natuurgebeuren en past men dan de wet van oorzaak en gevolg toe, dan komt men tot de slotsom, dat het donker wordt. Maar als — laten wij dit maar hier aannemen — orakeltaal heeft dit natuurlijk niets met de logica uitstaande. In dit geval moet men langs zuiver etymologischen weg, een weg verborgen onder scènes van

natuurgebeuren, tot de oplossing komen. Men moet bij het lezen van „het is helder licht" zich niet een helderen dag voorstellen, maar men moet begrijpen, dat de geheele zin niets anders bedoelt dan het woord „ming" („licht"). Heeft men dit woord reeds gevonden, dan kan men verder gaan en het volgende stadium van het natuurgebeuren, d.i. het eensklaps verdwijnen gaan van de zon, in behandeling nemen, of beter gezegd: men *laat* dan de zon verdwijnen, natuurlijk niet in het heelal, want hiertoe mist de mensch ondanks den reusachtigen vooruitgang van de techniek nog steeds de macht, maar wel . . . . in het etymologisch wereldje binnen het bestek van het woord „ming"! Heeft men de „zon" uit het woord „ming" reeds doen verdwijnen, dan verkrijgt men tot resultaat het woord „yueh", d.i. het nog van het oorspronkelijke woord „ming" overblijvende gedeelte. Met andere woorden: men moet niet de logica in toepassing brengen, doch den weg van de eliminatie volgen.

Het zal wel duidelijk zijn, dat, behalve elimineerend, men in voorkomende gevallen ook bijvoegend te werk kan gaan. Zulk een geval, waarbij men zijn toevlucht tot den weg van de additie heeft te nemen, zou bv. — het omgekeerde proces van het voorgaande voorbeeld ! — dit mystisch gebeuren kunnen zijn: de zon staat hoog aan den hemel, doch ziet, de maan nadert haar en bevindt zich weldra naast de eerstgenoemde. Brengt men hier de gegevens door middel van de logica met elkaar in verband, dan zal men ontegenzeggelijk er wanhopig tegenover staan. Doch etymologisch echter niet ! Omdat men dan eenvoudig-weg in de vermelding „zon" niet het *hemellichaam* „zon" ziet, maar het *woord* „zon", naast welk karakterschrift men het woord „maan" *er bij voegt*: de „maan" is zoodoende de „zon" genaderd en is naast de „zon" komen te staan. Resultaat: men krijgt het woord „ming", dat immers uit de woorden „zon" en „maan" bestaat. En dit is dan het woord, dat hier bedoeld wordt !

Ter verdere illustratie van woorden, die ideogrammen zijn, waaruit duidelijk de associatie van denkbeelden blijken kan, zullen wij hier het woord „tsang" („begraven") even onder handen nemen. Dit woord bestaat uit drie andere woorden. Heel bovenaan staat het karakterteeken „bloemen", er onder het woord „dood" en weer hieronder het woord „aarde". Het woord „begraven" wordt dus van boven naar beneden gezien gevormd door: „bloemen", „dood" en „aarde". Het wordt ons derhalve als het ware aanschouwelijk voorgesteld, dat er bloemen groeien boven „iets doods"

en dat onder dit laatste de aarde is. Door de in de drie woorden vervatte voorwerpen associeerend te verwerken, komt men gemakkelijk tot de beteekenis van het nieuwe daaruit bestaande woord: „begraven".

Inderdaad is het niet te veel gezegd, indien beweerd wordt, dat de Chineesche karakterteekens zijn ..... schilderijen!

II

De vereering van het Chineesche Schrift.

Voor den Chinees is het Chineesche schrift niet enkel karakterteekens zonder meer. Het is iets, dat min of meer in den reuk van heiligheid staat. Ziet een Chinees een Chineesch geschrift op den grond liggen, hij zal er niet achteloos op treden; er zijn zelfs menschen, die het oprapen en het vol reverentie verbranden. In Indië vertellen er niet weinig ouders hun kinderen het Chineesche schrift vooral met eerbied te behandelen en het niet te ontwijden door er op te zitten of te trappen.

Niet uitgesloten is het, dat dit een noodwendig gevolg onder het onwetend volk is van een legende omtrent den oorsprong van het Chineesche schrift.

Volgens deze legende zou een draken-paard (lung-ma), dat uit de wateren van de Huang Ho opsteeg, een wonderbaarlijk boek uit den hemel naar de aarde hebben gebracht. Het boek zou in handen van den toen regeerenden keizer Fu Hsi, een legendarischen heerscher, zijn gevallen. Aan de hand daarvan zou keizer Fu Hsi de Pat-kwa, het welbekende Acht-diagram, hebben samengesteld, maar de in het wonderbaarlijke boek voorkomende schriftteekens kon de keizer, zulks ook zijn ministers, niet lezen. Toen Huang Ti, eveneens een mythische figuur, aan het bewind kwam, toonde hij het eigenaardige boek aan Ts'ang Chieh, één zijner ministers, en deze bleek het wel te kunnen begrijpen. En juist hierdoor zou Ts'ang Chieh de inspiratie hebben gekregen, Chineesche karakterteekens te construeeren. De legende legt dus een hemelschen oorsprong voor het Chineesche schrift vast.

Daarom is het niet te verwonderen, dat het geschreven woord een divine plaats inneemt in de oogen van het volk, dat grootendeels geen onderwijs genoten heeft.

Volgens onze meening zijn er nog andere factoren, die het Chineesche schrift tot schier het Goddelijke toe hebben verheven.

Eerstens het feit, dat het volk in China in vroegere dagen in 4 groepen placht te worden verdeeld, nl. die der geleerden (Shih), landbouwers (Nung), arbeiders (Kung) en kooplieden (Shang). Heel bovenaan stonden derhalve de geleerden, dus zij, die de lees- en schrijfkunst machtig waren, en daardoor als het ware ingewijden waren in de geheimen, die het geschreven en voor het analphabete volk stomme woord in zich inhoudt. Met het in hoog aanzien plaatsen van de geletterde klasse, eert men tegelijkertijd in de leden daarvan natuurlijkerwijze ook het middel van het verkrijgen van den staat van het geleerd-zijn.

Ten tweede, het Chineesche schrift is door zijn structuur uiteraard zeer moeilijk aan te leeren. Door het systeem van onderwijs, dat zich vroeger als het ware het als maar door eentonige opdreunen van de klassieken ten doel stelde, kostte het nog meer moeite zich de kennis van het lezen en schrijven eigen te maken. Deze moeilijkheden deden de menschen vanzelfsprekend hoog opzien tegen degenen, die wèl de capaciteiten bezaten zich er mee vertrouwd te maken. Dit gevoel zou ten langen leste wel in bewondering zijn overgegaan en deze laatste zou op haar beurt weer tot de aanbidding van het schrift hebben geleid, dat voor hen niet aan te leeren was, zoodat het scheen, alsof er hiervoor een goddelijke gave noodig was.

Ten slotte draagt hiertoe bij de calligraphie. Het schoonschrift staat bij de Chineezen altijd in groote eere, hetgeen de hooge schatting, die men voor kundige en vermaarde calligraphisten heeft, verklaart. De calligraphie is in China uitgegroeid tot een vak en een kunst op zichzelf en in zeker opzicht mogen wij misschien de calligraphie als de tusschenvorm van het Chineesche schrift en de Chineesche schilderkunst beschouwen, juist omdat men hier zeggen kan, dat men schrijft en tegelijkertijd *teekent*!

De calligraphie is in het Chineesche cultureele leven van zulk een groote beteekenis, dat Dr. Lin Yu Tang in zijn beroemd geworden werk *My Country and My People* zich veroorloofde de bewering te poneeren, dat Yu Yu Jen de functie van voorzitter van de Control Yuan in China grootendeels te danken heeft aan zijn vermaardheid als calligraphist van de hoogste orde [1]). Ook Cheuk-Woon Taam, Ph. D., wees in zijn *The Development of Chinese Libraries under the Ch'ing Dynasty*, 1644—1911 op de waarde van een mooi handschrift om de ambtelijke ladder verder

[1]) Dr. Lin Yu Tang, *My Country and My People*, New York 1935, p. 296

te beklimmen. „If one wanted to obtain a degree in the literary examination, the preliminary requirement was a good handwriting. It is safe to say that people who received the Han-lin degree were generally noted calligraphers." [1]) Aan het begin van hun boek *Chinese Calligraphy* haalden Lucy Driscoll en Kenji Toda aan, hetgeen een Chineesche auteur over de calligraphie geschreven had: „The essence of beauty in writing is not found in the written word but lies in response to unlimited change; line after line should have a way of giving life, character after character should seek for life-movement." Eén van de beste Chineesche calligraphisten is Wei Shuo, ook als Mevrouw Wei bekend (272—349). Haar schrift werd o.a. door een criticus, wiens naam niet aangeteekend schijnt te zijn, uit de T'ang-dynastie als volgt geprezen: „Her writing was like a girl with flowers, dancing in graceful movement; a beautiful woman appearing on a balcony in the moonlight; a red lotus flower reflected in the water of an emerald lake in a floating haze." [2]) Wang Hsi Chih (321—379) zou volgens de *Fa Shu Yao Lu*, I, eens dit voorschrift van Chang Yen Yuan in verband met het schrijven van Chineesche woorden hebben vermeld: In writing concentrate your soul and quiet your mind. [3]) Bijzonder mooi en treffend schetste Dr. J. J. L. Duyvendak in zijn nieuwste boek *De hangende Drievoet*, op welke wijze het Chineesche schrift neergepenseeld wordt; één voor één beschreef hij de voorbereidingen er toe en toen het eindelijk zoover was gekomen, dat de geleerde met zijn penseel het voor zich glad gestreken papier aanraakte, ontwelde Dr. Duyvendak deze opluchting uit het hart: „Het wonder geschiedde; hij schreef." [4])

Van het bewonderen van de calligraphie tot het vereeren van het Chineesche schrift in algemeenen zin is er slechts één stap, zoodat dus ook de kunst van mooi-schrijven meewerkt tot het doen zetelen van het Chineesche schrift op zijn tegenwoordige verheven plaats.

Vanzelfsprekend betoonden de vroegere Chineesche schoolmeesters het gepaste respect voor het Chineesche schrift, de kennis waarvan zij hun leerlingen immers trachtten bij te brengen. Het Chineesche onderwijs was tot eenige tientallen jaren terug hoofdelijk, terwijl het leerprogramma slechts bestond uit het van buiten leeren

[1]) Cheuk-Woon Taam, Ph. D., *The Development of Chinese Libraries under the Ch'ing Dynasty*, 1644—1911, Shanghai 1935, p.3.
[2]) Lucy Driscoll & Kenji Toda, *Chinese Calligraphy*, Chicago 1935, p. 42.
[3]) Id., p. 50.
[4]) Dr. J. J. L. Duyvendak, *De hangende Drievoet*, Arnhem 1936, p. 47—48.

van Chineesche leerboeken, veelal de *San Tsu Ching*, een boek, waarvan de zinnen alle uit drie woorden bestaan [1]), zoodat het hoofdzakelijk terug te brengen was tot het onderricht in lezen en schrijven alleen, beide derhalve verrichtingen, die uiteraard het schrift tot object hebben. Zoo kunnen de vroegere scholen in China en ook in Indonesië worden beschouwd als voornamelijk instellingen in den dienst van het Schrift en niet van het algemeen vormend onderwijs en de schoolmeesters de dienaren van het Schrift.

Het is daarom dan ook een zichzelf verklarend feit, dat in de oogen van schoolmeesters het schrift min of meer heilig is.

Circa 20 jaar geleden besloot een Totok-Chineesche batiktjapper in Paal-Merah, Batavia-Centrum, wiens kennis van het Chineesche schrift tamelijk groot was den batikstempel te verwisselen met den schoolmeestersstaf. Van de batikkerij, waar hij inwoonde, naar een hut, waar hij het schoolmeestersberoep zou gaan uitoefenen, verhuizende, was het allereerste, dat hij deed, het inrichten van een eenvoudig altaar op een plankje tegen den billiken wand aangespijkerd, welk altaar, zooals uit de woorden op een stuk rood papier aan den wand met de lengte in de richting van boven naar beneden aangebracht bleek, aan de nagedachtenis van den Grooten Meester Confucius was gewijd. Niets meer dan eenige Chineesche letterteekens, doch hoe schoon vermocht deze simpele handeling niet te getuigen van de groote vereering des schoolmeesters voor het Chineesche schrift!

In sommige Chineesche huizen in Indië vindt men nog steeds een altaar ter eere van den een of anderen beschermheilige, maar in de plaats van de beeltenis van dezen heilige, staat er hier en daar enkel en alleen een groot Chineesch letterteeken op een stuk papier, dat aan den muur is vastgeplakt.

Hoewel dit tot de onopgemerkte dingen pleegt te behooren, is het toch van groot gewicht, immers hierdoor wordt de functie van het Chineesche schrift in den eeredienst van de Chineezen, en wel als medium van den mensch tot de bovennatuurlijke wezens, belicht. Bovendien vindt men hierin weer een andere reden, die tot de vereering van het Chineesche schrift leidt.

[1]) Omtrent dit leerboek, het „Drie-Karakterboek", en zijn inhoud leze men o.a. J. Moerman Jz., *Het Heilig Edict van Keizer Kang Hi*, Groningen 1932, p. 59—60.

III

Het Chineesche schrift in de decoratieve kunsten.

Boven hebben wij reeds vermeld, dat het Chineesche schrift het aanschijn heeft gegeven aan de calligraphie, die op zichzelf een kunst is geworden.

De calligraphie heeft echter niet alleen beteekenis als een bestanddeel van de Chineesche schrijfkunst, maar is ook heel belangrijk, beschouwd uit het standpunt van de decoratieve kunsten.

Het interieur van menig Chineesch huis, zooals men in Indië zeker reeds heeft opgemerkt, is niet zelden versierd met opgehangen papieren of katoenen rollen met uit de hand geschreven Chineesche karakterteekens, dus deze zijn geen huldedoeken, waarop Chineesche letters geschreven of geborduurd zijn, die een huldiging voor den heer des huizes bevatten. Neen, de door ons hier bedoelde geschreven karakterteekens dienen een ander doeleinde. Men hangt de rollen op om elk oogenblik te kunnen genieten van de schoonheid en charme, die opstijgen uit de nu eens forsche dan weer ranke lijnen van de door den calligraphist voorgetooverde woorden. Niet om de beteekenis van de woorden, doch om hun bevalligheid van vorm; niet zoo zeer om het gemoed aan de warme en rijke gezegden of spreuken te laven, doch meer nog om het oog in staat te stellen zich te vergasten aan de pracht van lijnen- en strepencompositie. Er zijn er natuurlijk ook, die tevens gedichten zijn, zoodat zij dus physisch en psychisch bekoren. Zij houden voorts dikwijls mooie passages in uit de klassieken. Alles bij elkaar genomen, het decoratieve element gaat zich innig vereenigen met de geestelijke schoonheid.

De Chineesche letterteekens, die op de deur- en vensterbladen prijken, wijzen niet alleen op poëtischen smaak — de woorden vormen poëtische benamingen — van den bewoner, maar dienen ook als decoratie, die, daar ze links en rechts niet aan elkaar gelijk zijn, aantrekken èn door hun onsymmetrie van onderdeelen èn symmetrie van hoofdvorm als resultaat van hetzelfde aantal gebezigde woorden aan weerszijden. Bij armoedige woningen zijn de letterteekens niet en relief of geschilderd op of boven de deuren en ramen aangebracht, maar staan zij geschreven op stukken rood papier, die er op geplakt zijn, welke papieren tegen Nieuwjaar vernieuwd worden.

Deze letterteekens zijn dus te beschouwen als poëtische opschriften en tegelijkertijd ook als versieringen: teekeningen. Het schrift dient hier twee doeleinden: als ideeën-bevattende *woorden* en als tafereelen-inhoudende *teekeningen*. Hier zien wij duidelijk, dat Chineesche schriftteekens eigenlijk teekeningen zijn.

Ook de *lian's*, Chineesche gezegden of lofwoorden op zijde of andere kleurige stof, die men veel aantreft in de hal van Chineesche woningen, vervullen eigenlijk een dubbele functie: die van hulde ten aanzien van den heer des huizes, aan wien zij zijn aangeboden en die van decoratie. De aanwezigheid van *lian's* in de diverse harmonische kleuren vermag dan ook werkelijk de stemming van het Chineesche interieur te verhoogen.

In China pleegt men de *lian's*, die men vrienden ten geschenke wil geven, eigenhandig met woorden van lof te beschrijven. Het is echter wel duidelijk, dat niet een ieder, al verstaat hij de schrijfkunst, de calligraphische gave bezit, mooie en sierlijke karakterteekens zijn penseel uit te doen vloeien, zoodat het voor de hand ligt, dat hiervoor meermalen de diensten van vakkundige calligraphisten gebruikt moeten worden.

In Indië gebeurt het niet dikwijls, uiterst zelden zelfs, dat men de *lian's* eigenhandig met eigen, uit het diepst van het hart opgewelde, woorden beschrijft. Meestal zorgen er hier de *lian*-vervaardigers, die in den regel kleermakers zijn, voor. Heeft men een *lian* noodig, men heeft slechts mede te deelen, voor welk doel men die wenscht aan te bieden — een zoo juist overleden vriend huldigen, de inwijding of het betrekken van een nieuwe woning van een vriend memoreeren, verjaardagen, enz. — en de kleur te bepalen, voor de rest zal de *lian*-vervaardiger wel zelf zorgen. Men behoeft niet eens in grove lijnen uiteen te zetten, wat men zoo ongeveer in die *lian's* uitgedrukt wil zien, want de *lian*-maker heeft een speciaal boek, waarin de diverse teksten voor de verschillende gelegenheden voorkomen. De inhoud van de *lian's* in Indonesië is dus om zoo te zeggen stereotiep. Het gevolg hiervan is bv., dat men in een begrafenisstoet, die *lian's* meevoert, dikwijls twee of meerdere *lian's* met dezelfde bewoordingen aantreffen kan. Voor de Indo-Chineezen, die hun landstaal niet meer machtig zijn of wier kennis van het Chineesch niet al te groot is, vergemakkelijkt dit het ten geschenke geven van *lian's* aanmerkelijk. Zij kunnen volstaan met de gelegenheid van aanbieden, de stof, de kleur en den prijs aan te geven en klaar is het!

Uiteraard worden de karakterteekens op de *lian's* met de meeste zorg geschreven: zij worden dan in zijde of een andere stofsoort uitgesneden en opgevuld met kapoek of ander vulsel en de zoo ontstane letter-figuren worden dan op het doek vastgeplakt.

Op grond hiervan kunnen wij de *lian's* als kunstwerken beschouwen, die geheel en al hun ontstaan aan het Schrift hebben te danken.

Van de zg. *Shan-sui* (berg-en-water)-schilderijen, die den achtergrond van de Chineesche voorouderen-altaar vormen, zijn heel aardig die, welke een heel groot karakterteeken „shu" (lang leven) vertoonen met een landschap-scène — in deze schilderijen is er op den voorgrond water en in de verte blauwende bergen met midden-in een gemeubileerd huis als domineerend element — juist in de dikke lijnen en strepen van het woord, waardoor men den indruk krijgt, alsof men door een opening, die den vorm van het woord „shu" heeft, in den muur een tuin ingluurt .....

IV.

Van schrift tot symbool.

Het schrift heeft o.m. ten doel voorwerpen als het ware om te zetten in uit lijnen en strepen bestaande figuren, die schriftteekens zijn. Het omgekeerde proces, dus het metamorphoseeren van woorden tot voorwerpen, ziet men zich aan het Chineesche schrift voltrekken.

Op borduurwerken, *lian's* en meerdere andere Chineesche kunstproducten, vinden wij dikwijls de afbeelding van de vleermuis.

Waarom komt de vleermuis zoo dikwijls voor op Chineesche kunstwerken en welke beteekenis heeft die?

Het is juist door het bovenbedoelde omgekeerde proces van het aanduiden van dingen met strepen en lijnen — woorden — dat de vleermuis in het gebied van de Chineesche kunst is binnengevlogen!

En wel op deze wijze: Het Chineesche woord voor „geluk" is „fu". De vleermuis wordt in de Chineesche taal ook „fu" genoemd, doch dit laatste is een geheel ander woord dan het eerste en wordt ook op een anderen toon dan het „fu" van „geluk" uitgesproken. De woorden „fu" van „geluk" en „fu" van „vleermuis" zijn dus homoniem. En juist omdat de Chineesche aequivalenten van de woorden „geluk" en „vleermuis" gelijkluidend zijn, bedient zich

het woord „fu" van „geluk" van de beteekenis van het andere woord „fu" om zich een gedaante te verschaffen. Op deze manier vindt de vleermuis toegang tot het gebied van de Chineesche kunst en daarmede ook tot de Chineesche symboliek.

Zoo is het ook het geval met het hert. Dit dier treft men in de Chineesche symboliek niet minder aan. Het hert siert dikwijls, al grazende, de waskaarsen, die op het Chineesche altaar staan.

Het hert nl. is in het Chineesch „lu". Een ander woord „lu", natuurlijk weer met een ander accent, beteekent „ambtelijk succes." Langs den weg van het homoniem-zijn dier twee woorden, komt men er toe, het begrip „ambtelijk succes" van het woord „lu" waarneembaar te maken en wel in den vorm van het hert.

Een gelukwensch, dien men anderen en zichzelf maar al te gaarne doet, is de „honderd zegeningen". Ook deze gelukwensch heeft op het gebied van de Chineesche beeldende kunsten gestalte gekregen, dank zij de homoniemen. „Honderd zegeningen" is in het Chineesch „pe lu", maar „pe lu" met een anderen toon beteekent „wit hert". Op dergelijke wijze wordt het witte hert uit het domein van de kunst getransporteerd naar het rijk der symbolen en staat het sindsdien als de personificatie van „honderd zegeningen".

Het bovenstaande moge volstaan om te laten zien, hoe door het homoniem-zijn een woord met een abstract begrip, dat overeenkomt met een begeerenswaardigen staat voor den mensch, de gedaante van het beteekenis-voorwerp van een ander daarmede gelijkluidend woord aanneemt en het schrift een metamorphose tot symbool ondergaat.

Dit aangaande de symboliek in zwijgenden en roerloozen figuurvorm.

Echter kan het Chineesche schrift zich ook kristalliseeren tot zinnebeelden in . . . . handelingen !

In *My Country and My People* van Dr. Lin Yu Tang lezen wij op pagina 93 deze gewoonte bij huwelijken in China: The Chinese bride and bridegroom have, after the wedding ceremony, a dinner *à deux* consisting of a pig's heart, because they are thus going to have „the same heart", which is the word for „harmony".

Wat door Dr. Lin Yu Tang vermeld werd, is eigenlijk niets anders dan het schrift „vertaald" in een handeling. Het beginpunt is hier het woord „harmony", dat in zich sluit het beste, wat men van een samengaan in het leven van twee in den echt verbonden

jonge menschen wenschen kan. Deze staat van geluk in schrift-teekens gebracht wordt uitgedrukt door de woorden „hetzelfde hart" en zoo zet men het jonge paar aan een diner, dat uit hetzelfde varkenshart bestaat ! Men brengt aldus het huwelijk onder het teeken van „hetzelfde hart" en hiermede worden de elementen van de harmonie in de sfeer van het juist voltrokken huwelijk gebracht. De handeling wordt op deze manier een symbool en wel dat van harmonie.

In Indië is ons zulk een gezamenlijk diner tusschen bruid en bruidegom niet bekend; hier hebben ze andere symbolische verrichtingen te doen, b.v. op Batavia het met hun beidjes eten, of liever slechts met de lippen aanraken, van 12 soorten gerechten en het nuttigen van onde's, d.z. in den vorm en grootte van knikkers bereide kleefrijstmeelballen.

Het Chineesche schrift draagt aldus het zijne bij tot het verrijken en verdiepen, maar desondanks toch zeer begrijpelijk, van de Chineesche symboliek en juist op een manier zooals slechts dat schrift, dank zij zijn aard, het kan doen.

V

Magisch gebruik van het Chineesche schrift.

Een eigenaardigheid van het Chineesche schrift is, dat het ook aangewend wordt in de magie; er wordt verondersteld, dat daarvan een kracht ten goede uitgaat, zonder dat het daartoe in amuletten en dergelijke verwerkt behoeft te worden.

Dr. Lin Yu Tang schreef in zijn meergenoemd boek (pag. 93) o.a.: „Some kinds of Chinese medicine are based on a mere play of words or on some fantastic association of thought. The toad who has a wrinkled skin is used in the cure of skin troubles, and a peculiar kind of frog that lives in cool, deep ponds on hillsides is supposed to have a „cooling" effect on the bodily system." Verderop staat er: „The superstitious belief in the power of words may be traced in all departments of life, for here we are dealing neither with logic nor with common sense, but with a survival of the savage state of mind which does not distinguish, and is not interested in distinguishing playful fancy from serious truth."

De Chineezen in Nederl.-Indië maken natuurlijk hierop geen uitzondering. Ook hier zien wij nu en dan medicijnen, die louter

op de magische kracht van het woord berusten, aangewend worden. Voor een opgezette wang onder het oor (een ziekte, die in de Maleische taal „bengok" wordt genoemd) neemt men Chineesche rooden inkt (gintjoe) en .... schrijft daarmede op het opgezwollen lichaamsdeel het Chineesche letterteeken „hu" — „tijger"!

Waarom men hiervoor het woord „tijger" gebruikt, kunnen wij helaas niet uitvorschen. Vermoedelijk is deze gewoonte ontstaan door de guitigheid van een oolijken medicijnman, die den tijger tot alles in staat achtte. Het middel helpt echter uitstekend! Dit ligt waarschijnlijk hierin, dat de *gintjoe* (Chineesche roode inkt) kwik bevat en het kwik bezit volgens zeggen wel geneeskracht voor die kwaal.

Doch hoe de medisch-wetenschappelijke verklaring daarvan ook moge zijn, een feit is het, dat met het wel eigenaardige omgaan met het woord „tijger" men gebruik schijnt te willen maken van de magische kracht van het woord „tijger".

Wij hebben reeds verteld, dat men tegen Chineesch Nieuwjaar de aan deuren en ramen aangeplakte Chineesche woorden op roode stukken papier gaat vernieuwen. Het Chineesche schrift dient hier niet alleen tot versiering, maar wordt bovenal aangebracht vanwege de algemeen daaraan toegekende magische kracht. Julie Bredon en Igor Mitrophanow spraken in dit verband van „the command of custom in China to protect property with written „luck phrases" [1]), die in China zeer verbreid is en nog steeds gehandhaafd wordt. Beide schrijvers vermeldden ook nog, dat onder het keizerlijke regime één van de meest gewaardeerde geschenken aan de ambtenaren bij Nieuwjaar een eigenhandig door den keizer geschreven karakterteeken „fu" („geluk") was. [2])

Het aanplakken van Chineesche letterteekens heeft derhalve mede ten doel de woning en haar bewoners te beschermen tegen kwade elementen, zoodat dus hier het Chineesche schrift van gedachtencommunicatie-middel veranderd wordt in een afweermiddel en wel door de magische kracht, die men het toedenkt. Deze op rood papier geschreven woorden vervullen daarom een andere functie dan die op de *lian's* en dergelijke, die door hun calligraphische schoonheid een lust voor de oogen zijn en derhalve decoratief zijn aangewend.

[1]) Juliet Bredon & Igor Mitrophanow, *The Moon Year*, Shanghai 1927, p. 85
[2]) Id., id.

Op Chineesche feesten te Batavia zien we dikwijls bloemstukken in den vorm van een schild met prijkende in het midden het woord „hsi" („blijdschap", ook als gelukwensch op te vatten) uit bloemen.

Ook op de knoopen van jassen laat menig Chinees het woord „fu" gegraveerd aanbrengen. Ontegenzeggelijk heeft dit ook iets uitstaande met de vermeende magische kracht van het Chineesche schrift, dat voor sommigen zelfs . . . . . heilig is !

Dit woord vindt men ook staan aan den voor- en achterkant van Chineesche doodkisten in Indonesië. Hiraan ligt kennelijk ten grondslag de bede, dat het de nagelaten betrekkingen voorspoedig zal gaan.

Natuurlijk is het vooral in de legenden en novellen, dat men zich een duidelijk idee kan vormen van de grootte van het geloof in de magische kracht van het Chineesche schrift. Hier immers is men niet aan de begrensde werkelijkheid gebonden en kan men met zijn scheppingsvermogen de magische kracht van het woord „illustreeren" en „bewijzen", zooals men het verkiest.

Een mooi voorbeeld hiervan vinden wij in de novelle, die de incognito-reis van keizer Chien Lung (1735—1795) van de Ch'ing-dynastie naar Chiangnan behandelt. De keizer voer eens in een prauw in de Yangtsze-rivier. Bij het naderen van een rots met een tempel er op, midden in de rivier, hield de schipper een collecte onder de passagiers, met de opbrengst waarvan hij de benoodigde waren voor een offerande wilde koopen, daar anders bij het passeeren van dien tempel de hemel donker en de golven woest zouden worden, vergezeld van moorddadige winden. Chien Lung — niemand van de opvarenden wist, dat hij de keizer was ! — raadde het echter af en kalmeerde de menschen door te verklaren, dat hij over toovermiddelen beschikte om de losbrekende natuurelementen in bedwang te houden. Toen het vaartuig de volgens den schipper gevaarlijke plaats voorbijgleed, kwam er werkelijk een hevige storm op. De keizer herinnerde zich, dat, toen vroeger keizer T'ang Tai Sung (627—650) van de T'ang-dynastie [1]) een expeditie naar het Oosten leidde, deze op zee ook een verschrikkelijken storm beleefde, welke veroorzaakt werd door den Draken-koning, die bij den keizer zijn opwachting wilde maken, en T'ang Tai Tsung wist den storm te luwen door op een stuk papier twee woorden te schrijven en wel „mien chao", beteekenende „verzoeke van een

[1]) Over de geschiedenis van Li Shih Min leze men C.P. Fitzgerald, *Son of Heaven*, Londen 1933.

bezoek verschoond te blijven" en zie, het water werd weer spiegelglad. Waarom zou ik dit middel niet beproeven? — dacht Chien Lung. Het kon immers best gebeuren, dat thans de Drakenkoning ook hem zijn hulde wilde brengen! De keizer besloot te handelen zooals vroeger Li Shih Min had gedaan. De twee woorden „mien chao" uit des keizers hand sierden weldra een stuk papier, dat in het water werd geworpen en het weer klaarde op .....

In het rijk der legenden en novellen, waar de ongebreidelde phantasie den schepter zwaait, komt uiteraard het magische vermogen van het Chineesche schrift het best tot zijn recht.

VI

Uitleg van droomen via het Chineesche schrift.

Chineesche droomen kunnen voor een deel werkelijk geanalyseerd worden. En dit wordt mogelijk gemaakt door den bijzonderen aard van het Chineesche schrift: het bestaan uit andere op zichzelf staande, een eigen beteekenis hebbende karakterteekens.

Deze wijze van droomen-uitleggen kunnen wij dus wel noemen: etymologisch.

Hieronder geven wij eenige voorbeelden, ontleend aan de Chineesche literatuur, waarin origineele geesten wonderbaarlijke droomen in elkaar zetten om ze dan op buitengewone wijze, doch etymologisch zeer begrijpelijk en duidelijk, te verklaren.

Wij zullen eerst een eigenaardigen droom behandelen in verband met niemand minder dan China's grootste dichteres Li Ch'ing Chao (1081—1141) uit de Sung-dynastie, die dus drie eeuwen later dan Li Po (701—762), de Koning van China's dichters, uit de T'ang-dynastie, leefde. Dezen vreemden droom vinden wij aangeteekend in de *Lang Huan Chi* („De Armband van Edelsteenen").

De droom werd gedroomd door Chao Ming Ch'eng, den toekomstigen echtgenoot van de vermaarde dichteres.

Toen de vader van Chao Ming Cheng het tijdstip gekomen achtte, dat zijn zoon in het huwelijk zou treden, werd Ming Ch'eng op zekeren dag door den slaap overmand en sluimerde hij in.

In zijn slaap droomde hij, dat hij bezig was hardop uit een boek te lezen. Bij het ontwaken kon hij zich hetgeen hij in den droom deed nog goed herinneren: dat hij een boek aan het lezen was. Maar *wat* hij las, was hij met geen mogelijkheid meer in staat zich te

binnen te brengen. Slechts drie zinnen van het gelezene waren hem bijgebleven. Deze zinnen waren: „Het woord en de plicht komen met elkaar overeen (Yen i szu ho)"; „Van het veilig-zijn is het bovenste gedeelte weg (An shang i tuo)", en „De paddestoel en de *Fu*-bloem, het gras is er uit getrokken (Chih Fu tsao pa)".

Hoe hij zich zijn hersenen ook pijnigde, Chao kon den droom maar niet begrijpen. Hij vertelde dien daarom aan zijn vader, die den droom bleek te kunnen verklaren.

Deze zeide tot zijn zoon:

„Er wacht je volgens den droom een geletterde echtgenoote. Het woord en de plicht komen met elkaar overeen, hierdoor ontstaat immers het woord „t'zu" („letteren"). De zin „Van het veilig-zijn is het bovenste gedeelte weg" levert het woord „nu" („meisje") op. En verborgen in den zin „de paddestoel en de *Fu*-bloem, het gras is er uit getrokken" zitten de woorden „chih fu" („de echtgenoote van"). Is het dan niet duidelijk, dat de droom je te kennen geeft, dat je „t'zu nu chih fu", „de echtgenoot van een geletterd meisje", zult worden?"

Wij zullen den uitleg van dien droom door den vader nader bekijken.

Nemen wij den eersten zin onder het mes.

Deze bestaat uit de vier woorden „Yen i szu ho", beteekenende „het woord en de plicht komen met elkaar overeen". Het „woord" wordt hier aangeduid door „yen" en de „plicht" door „szu". Zij komen met elkaar overeen, dit wil dus zeggen, dat zij *bij elkaar* staan. Nu moet men niet de *beteekenis* van de betrokken woorden „yen" en „szu" samenvoegen, doch de *letterteekens* van beide woorden bij elkaar brengen. Heeft men dit gedaan, dus de karakterteekens „yen" („woord") en „szu" („plicht") *naast elkaar* geschreven, dan wordt door deze beide letterteekens het woord „t'zu" („letteren") gevormd. Etymologisch handelende, dus den zin niet in zijn ware beteekenis opvattende, maar dien als een opgave bij een taalles beschouwende en dezen uitwerkende, haalt men derhalve uit den eersten zin het woord „t'zu".

Laten wij thans overgaan tot den tweeden zin.

Deze luidt: „An shang i tuo" — „Van het veilig-zijn is het bovenste gedeelte weg".

Natuurlijk heeft men dezen ook weer niet in de werkelijke beteekenis er van op te vatten, want doet men zulks, dan moet men wel tot de conclusie komen, dat die wartaal is. Wij dienen ook

hier, precies als bij den eersten zin, van den etymologischen sleutel gebruik te maken om tot de werkelijke bedoeling te geraken.

Het woord „an" („veilig-zijn") bestaat uit twee gedeelten: een kapvormig bovendeel en hierbeneden het woord „nu" („meisje"). Beschouwt men ook dezen zin als een taalles-opgave, dan luidt deze: „laat van het woord „an" het bovenste gedeelte weg." En ergo, er blijft het karakterteeken „nu" („meisje") over. In den tweeden zin zit dus het woord „nu".

Nu de derde zin.

Hier ziet men zich ook geplaatst worden tegenover vier woorden: „Chih Fu tsao pa.", dat letterlijk beteekent: „De paddestoel en de *Fu*-bloem, het gras is er uit getrokken," wat heel vreemd klinkt. Doch laten wij, evenals wij boven gedaan hebben, dezen weer als een taalles-opgave behandelen.

Er zijn daarin twee zelfstandige naamwoorden, „chih" („paddestoel") en „fu" (naam van een bloem). Ten aanzien van deze twee woorden moeten wij de bewerking „het gras is er uit getrokken" uitvoeren. Deze opdracht voeren wij uit en wat zien wij dan? Het woord „chih" bestaat uit het teeken voor gras er boven en een ander woord „chih", een bezittelijk voornaamwoord, er beneden. Wordt nu het gras-teeken er uit getrokken, dus weggedaan, dan verkrijgt men het bezittelijk voornaamwoord „chih". Het woord „fu" bestaat ook uit twee gedeelten: hetzelfde gras-teeken als bij „chih" en een ander woord „fu", dat „man" of „echtgenoot" beteekent. De bewerking, die ons opgedragen wordt, aan het woord „fu" van den zin uitvoerende, blijft ons dus het woord „fu" van „echtgenoot" over. Het eindproduct van den derden zin is zoodoende de twee woorden „chih fu", gelijkluidend aan de beide oorspronkelijke woorden, doch in beteekenis geheel daarvan verschillend.

Voegen wij thans hetgeen wij uit de drie zinnen gevonden hebben bij elkaar, dan verkrijgen wij dezen zin: „T'zu nu chih fu" — „De echtgenoot van een geletterd meisje."

Op deze wijze werd de droom door Chao Ming Ch'eng's vader uitgelegd; de droom voorspelde den jongeling derhalve, dat hij een gestudeerde jonge dame tot vrouw zou krijgen.

Zooals men ziet, de geheele verklaring van den droom berust op een handig spel met woorden, waarbij de etymologie een niet te miskennen rol vervult. De zinnen zijn dus als het ware niets anders dan opdrachten, wat te doen met de daarin vervatte gegevens.

Geheel anders is het gesteld met het hierondervolgende voorbeeld, dat wij in de novelle *Mu Lan Ts'ung Chün* (Mu Lan in het Leger) aantreffen.

Eerst echter eenige woorden over Mu Lan.

Mu Lan was een zoo ouderlievend meisje, dat zij, toen haar vader opgeroepen werd militairen dienst te doen, dezen verving en als man verkleed in de plaats van haar vader mede ten oorlog trok. Nu rijst de vraag: *wie* was Mu Lan en in *welk* tijdperk leefde zij? Dit weet men helaas niet te vertellen. Want haar bestaan is ons slechts — hoe wonderbaarlijk! — *poëtisch* overgeleverd, nl. door een gedicht, het beroemde *Mu Lan-gedicht*. Dit gedicht is het eenige bewijs, dat er ooit een Mu Lan geboren was. Waar Mu Lan's leven gehuld is in een thans niet meer te doordringen duisternis, behoeft het geen verwondering te wekken, dat de romanciers aan de hand van het weinige, dat zij uit het *Mu Lan-gedicht* hebben kunnen halen, naar eigen visie een Mu Lan-figuur creëeren, waardoor er vele verhalen ontstaan, die zich om het ouderlievende meisje concentreeren.

De *Mu Lan Ts'ung Chün* is daarvan eene.

In dit verhaal lezen wij, dat voor de geboorte van het meisje haar grootmoeder een vreemden droom kreeg.

De oude vrouw zag de maan zoo helder als een spiegel schijnen en de zilveren stralen drongen tot haar kamer door. In de verte hoorde zij het naderbij rollen van een rijtuig, waarin een persoon van vorstelijken bloede zat. Het voertuig reed het huis voorbij, waarna de maan in het binnenhof neerdaalde en zich veranderde in een ei, dat leeg scheen te zijn, maar waarin bij het openbreken een gouden slang bleek te zitten.

Naar aanleiding van dezen droom vermoedde de oude vrouw, dat in de vierde maand van het volgende jaar in de familie een meisje geboren zou worden, dat later in den adelstand zou worden opgenomen. Immers is de maan de uitdrukking van het vrouwelijke element en daar zij in het huis van de familie neerdaalde, zou de droom dus een vrouwelijk lid van het gezin betreffen. Een persoon van vorstelijken bloede ging het huis voorbij — dit zou volgens de grootmoeder beduiden, dat de betrokkene tot den adelstand zou gaan behooren. Verder was er sprake van een leeg ei. Dit vatte zij etymologisch op, beschouwde zij dus in stede van het *voorwerp* ei het *letterteeken* ei. Daar het ei in haar droom leeg was, maakte zij het *letterteeken* ei ook leeg door de stippeltjes daarin weg te laten.

Op deze manier ontstaat een ander woord en wel het woord „mao", dat het rangnummer 4 aangeeft. Zoo kwam zij tot de gevolgtrekking, dat hetgeen stond te gebeuren zou geschieden in de vierde maand van het volgende jaar. En daar in het ei een gouden slang was, was het dan geen voorteeken, dat er een nobel meisje geboren zou worden?

Haar man echter zeide bedroefd tot zijn beide zonen, dat de dagen van hun moeder reeds geteld waren. Hij had voor haar droom dezen uitleg:

Daar de maan helder als een spiegel scheen, beteekende dit, dat men in den nacht van den 14den op den 15den dag van de maand, dus bij volle maan, naar dit schoone hemellichaam staarde. De droom bevatte dus het woord „staren", „wang". Doch de vorst ging heen, terwijl de maan onderging; beide verdwenen dus. Nu bestaat het woord „staren" uit drie andere woorden, en wel „wang" („sterven") naast „yuch" („maan") en onder deze twee het woord „wang" van „vorst". Gaan dus de „vorst" (lees: het *karakterteeken* voor „vorst") en de „maan" (lees het *woord* „maan") uit het woord „staren" weg, dan rest ons slechts het karakterteeken „wang" van „sterven". Zoo kwam de man tot de conclusie, dat zijn vrouw zou sterven.

Volgens het verhaal waren èn de uitleg van de droomster zelf èn die van haar man beide uitgekomen: er werd werkelijk een meisje, een kleindochter, geboren en de grootmoeder kwam inderdaad in de vierde maand van het volgende jaar te sterven.

Zooals men ziet, worden beide door ons boven behandelde droomen op dezelfde wijze — etymologisch — uitgelegd, doch in de details van het verklaren vertoonen ze een groot verschil met elkaar.

De droom van den aanstaanden echtgenoot van Li Ch'ing Chao toch bestond uit drie zinnetjes, die niet alleen met elkaar in geen verband stonden, maar de woorden van elk dier zinnetjes, in hun ware beteekenis gelezen, zijn bovendien met elkaar te rijmen. De droom werd dan ook uitgelegd door al die zinnetjes als opgaven bij een taalles op te vatten en door addicatie en eliminatie komt men bij de vier in die zinnetjes verborgen woorden.

Bij den tweeden is dit geheel anders. Hier werd de droomster een reeks elkaar opvolgende gebeurtenissen en handelingen voor oogen geschetst, zooals in den tegenwoordigen tijd ons in een bioscoop-voorstelling gebeurtenissen en handelingen op het witte doek worden voorgeprojecteerd. De verklaring daarvan vond plaats

door de diverse scènes niet in onze stoffelijke en waarneembare wereld te doen plaatsgrijpen, doch op het gebied van de etymologie. Wij zien iets gebeuren, doch hebben dit niet te beschouwen als iets, dat in onze wereld plaatsvindt, maar de heele geschiedenis zich te doen voltrekken in het rijk der woorden.

Dit is het groote verschil in de uitleg-wijze van de twee droomen, doch overigens berust de verklaring daarvan op hetzelfde principe: woordenspel.

VII

Het Chineesche schrift in voorspellingen en voorteekenen.

In de voorspellingen en voorteekenen vervult het Chineesche schrift door zijn geaardheid en constructie een niet minder belangrijke rol.

Voor concrete voorbeelden zijn wij weer aangewezen op de rijke Chineesche literatuur.

Het eerste voorbeeld nemen wij uit een belangrijk Chineesch werk, de *Lie Kuo* („De Diverse Staten"), dat zich tegen het einde van de Chou-dynastie (1122 v.C. — 249 v. C.) afspeelde.

Toen Wang Kwan zijn leermeester, den wijzen kluizenaar Kuei Ku Hsien-hseng (De Meester van de Duivelsgrot), op het punt stond te verlaten, ten einde zijn geluk in de wijde wereld te gaan beproeven, liet deze hem een bloem plukken, aan de hand waarvan zijn toekomst zou worden voorspeld. Wang Kwan kon in de bosschen slechts één bloem vinden. Maar deze bloem had een tengeren stam; Wang Kwan wou liever een andere bij zijn meester brengen. Hem restte echter geen keuze en ofschoon aarzelend, na eerst getracht te hebben de bloem in zijn wijde mouwen weg te moffelen, overhandigde hij die ten laatste toch aan Kuei Ku Hsien-hseng.

Deze zeide, dat die bloem „Ma-tao-ling" heette, die steeds in bosjes van 12 stuks openging. Wang Kwan zou daarom 12 jaren van voorspoed meemaken. De bloem groeide in de Duivelsgrot en na geplukt te zijn, verwelkte zij door de stralen van de zon. Het woord „duivel" („kuei") geplaatst naast het woord „verwelken" („wei"), geeft het woord „wei" (de naam van één der toentertijd bestaande staten). De meester zeide naar aanleiding hiervan, dat Wang Kwan naar den staat Wei wou gaan, hetgeen werkelijk de bedoeling van den leerling was. Ontmoette hij een geit, dan zou

geluk zijn deel zijn; kwam hij echter een paard tegen, dan zou het hem fataal worden.

Toen Wang Kwan in den staat Wei door een minister voor den vorst Wei Fei Wang geleid werd, zat deze juist voor zijn maaltijd en werd op het oogenblik geitevleesch opgediend. En het ging Wang Kwan werkelijk voorspoedig: hij werd tot generaal benoemd.

Tijdens zijn leerjaren had Wang Kwan een vriend in Sun Pin, ook een leerling van Kuei Ku Hsien-hseng. Met het doel tezamen denzelfden vorst te dienen, zocht Sun Pin zijn kameraad in Wei op. Maar Wang Kwan koesterde heimelijk afgunst en haat tegen Sun Pin, omdat de kennis van dezen veel grooter was dan de zijne. Daarom dwarsboomde hij Sun Pin geniepig en wist hij het zoover te brengen, dat dezen beide beenen werden afgehakt. Sun Pin zou den snoodaard beslist ten slachtoffer gevallen zijn, indien hij geen krankzinnigheid had voorgewend en vrienden hem niet gered hadden, waarna hij in dienst van den staat Chi trad.

Weldra woedde er oorlog tusschen Wei en Chi. Wang Kwan voerde het leger van Wei aan en Sun Pin was adviseur van Chi's strijdmachten.

Sun Pin wist zijn vijand in een hinderlaag te lokken en, zijn leger vernietigd en geen uitweg meer ziende, pleegde Wang Kwan zelfmoord in de straat Ma-ling. Wat was het geval? In den naam van deze straat komt het woord „ma" („paard") voor. Een paard, hoewel niet in vleesch en bloed, maar in letterteeken, kruiste dus den weg van Wang Kwan en de voorspelling van zijn meester realiseerde zich onverbiddellijk.

Hier ziet men een voorbeeld, hoe er in de Chineesche literatuur, die de weerspiegeling is van de Chineesche volkspsyche, zooals elke literatuur die is ten opzichte van het betrokken volk, gebruik wordt gemaakt van het Chineesche schrift om er voorspellingen mee te doen.

Thans een ander voorbeeld en wel één uit een donker tijdperk, dat het einde van T'ang-dynastie (618—906) preludeerde.

Eén der laatste T'ang-keizers, Hi Tsung, regeeringsjaren 874—888, vluchtte in 880 door den opstand van Hwang Ch'ao uit de hoofdstad Chang-an. Hwang Ch'ao maakte zich van den troon meester, terwijl de keizer de hulp van Li K'o Yung inriep. De troonusurpator bleek niet bestand te zijn tegen Li. Hij leed zulk een vernietigende nederlaag, dat hij op een gegeven moment, slechts door zijn neef Hwang Mien gevolgd, zich door de vlucht moest

trachten te redden. Bij den berg Mieh Ch'ao Shan gekomen, achtte hij zijn kans op lijfsbehoud tot nul gereduceerd en stak hij zichzelf den hals door.

De overlevering heeft natuurlijk aan dit besluit van Hwang Ch'ao om zichzelf het leven te benemen een oorzaak gegeven, zooals blijkt uit het werk *Ts'an T'ang Wu Tai* („Het Einde van de T'ang-dynastie — de Vijf Dynasties").

In zijn vlucht bij den berg Mieh Ch'ao Shan gekomen, schrok dan Hwang Ch'ao, omdat in den naam van den berg het woord „ch'ao", beteekenende „nest", dat ook zijn naam was, voorkwam. Die naam beteekent „De Berg van de uitroeiing der Nesten". Vat men nu het woord „ch'ao" niet als zoodanig op, maar als een zelfstandigheid, dan luidt die benaming dus „De Berg voor de uitroeiing van Ch'ao", en leest men in het woord „ch'ao" den persoon van Hwang Ch'ao, dan is die naam ook werkelijk bijzonder ongunstig en geen hoop gevend voor den opstandeling, omdat die gelijk een voorteeken was, dat hij daar uitgeroeid zou worden, dus niet meer aan zijn einde kon ontkomen.

Natuurlijk hebben wij hier louter te doen met den gedachtengang van den betrokken auteur, alleen al om het feit, dat niemand ooit te weten kan komen, wat er in een bepaald oogenblik in het gemoed van een ander omgaat. Doch dit bewijst weer, op welke wijze men aan het Chineesche schrift de macht van voorteekenen, voornamelijk in de literaire producties, toekent. Dat het enkel de fictie van de verschillende schrijvers is, kan niets afdoen aan het feit, dat het Chineesche schrift zich bijzonder goed leent tot profetie-medium.

VIII

Practisch gebruik van het Chineesche schrift.

Het Chineesche schrift kan ook practisch, met algeheele uitschakeling van zijn werkelijke functie, in het dagelijksche leven worden aangewend.

De beteekenis van de karakterteekens wordt dan gesupprimeerd: ze zijn geen beteekenis-inhoudende schriftteekens meer, maar zijn gewone hulpmiddelen geworden voor de diverse doeleinden, waarvoor zij gebezigd worden.

Een mooi voorbeeld hiervan kan men vinden in Dr. Derk Bodde's *Annual Customs and Festivals in Peking, as recorded in the „Yen-ching*

Sui-shih-chi" by Tun Li-chen, Peiping 1936, pag. 89, en wel in verband met de „Negen Negentallen"-tabel van de Afnemende Koude. Deze tabel bestaat uit 9 groepen van 9 kleine cirkeltjes, dus te zamen 81 cirkeltjes. Beginnende met het winter-solstitium wordt elken dag een cirkeltje van een teeken voorzien om de weersgesteldheid daarop aan te teekenen: zwart aan de bovenhelft van het cirkeltje beteekent een bewolkten dag, zwart aan den benedenkant een helderen dag, linkerhelft zwart is regen, zwart in de rechterzijde duidt regen aan en een stippeltje in het midden is sneeuw. Bij het laatste cirkeltje gekomen (het tijdvak loopt gewoonlijk van 22 December tot 12 Maart) is de winterkoude meteen voorbij.

In plaats van 9 maal 9 cirkeltjes teekent men soms ook een pruimetak slechts in omtrekken met 9 bloemen, die elk 9 bloemblaadjes vertoonen. Zoo zijn er dus in totaal 81 bloemblaadjes. Van deze bloemblaadjes gaat men elken dag er één afwerken, ze tevens van bovenbedoelde teekens aangaande de weersgesteldheid voorziende.

Hiernaast bestaat er dan volgens Dr. Bodde een andere methode om de „Negen Negentallen"-tabel bij te houden. In stede van een pruimetak met 9 maal 9 bloemblaadjes, schrijft men een zin, uit 9 letters, op den muur van de Verboden Stad, welke luidt:

T'ing ch'ien ch'ui liu,
Mao ts'ao tai ch'un feng,

beteekenende:

Voor de hal buigen zich de wilgen,
Overvloedig gras wacht de lente-winden af.

Daar alle woorden met negen strooken geschreven worden, verkrijgt men dus in totaal 81 strooken. Evenals bij de pruimetak-teekening het geval is, worden de letters slechts in omtrekken geschetst, derhalve blijft het middengedeelte er van open. Deze open gedeelten worden dan, dagelijksch een strook, met zwart gevuld dan wel opengelaten al naar gelang de weersgesteldheid van den betrokken dag. En omdat de Chineesche letterteekens alle volgens een bepaalde volgorde geschreven worden, kan men er zich niet in vergissen, met welken dag een gegeven strook correspondeert.

Hoewel de zin op zichzelf een beteekenis heeft, zien wij hier toch een geval, waarin het Chineesche schrift niet als begrip-communicatie-middel, maar als hulpmiddel voor een bepaald iets wordt gebruikt. Van een woord is het tot een practisch teekenmerk overgegaan.

In Indië komt men ook een practische aanwending van het Chineesche schrift tegen.

Bij het stemmen op een vergadering is het voor den Totok-Chinees een gewoonte, de uitgebrachte stemmen niet met streepjes of kruisjes, in groepjes van 5, aan te merken, doch bij elke stem, die een candidaat krijgt, een strook van het uit 5 strookjes bestaande Chineesche karakterteeken „cheng" (dat o.a. „recht" beteekent) achter den naam van den betrokkene te plaatsen. Elk woord „cheng" heeft dus dezelfde waarde als 5 stemmen.

Voor wie het Chineesch machtig is, valt niet moeilijk in te zien, waarom men juist het woord „cheng" voor dit doel heeft uitgekozen. Dit woord is toch, met de strookjes alle òf verticaal òf horizontaal, tamelijk eenvoudig te schrijven en bovendien zeer overzichtelijk.

Ook hier dus een practische aanwending van een Chineesch woord met uitschakeling van de beteekenis van het woord zelf, een behandeling van het Chineesche schrift alsof het geen letterteeken, doch louter een nietszeggende figuur is.

Wel eigenaardig is het Chineesche schrift! Opgebouwd op een wijze, die uniek is in de geheele wereld, benadert het in wezen de schilderkunst-producties heel dicht en doet, als het ware, schrift en teekening in elkaar samenvloeien. De artistieke vormen, die de in alle samenstellende deelen zoo mooi in evenwicht zijnde karakterteekens vertoonen, promoveeren deze tot even zoovele things of beauty, die het oog bekoren door hun harmonische strookjes-combinatie en de bevalligheid van hun zich nu eens aandikkende en dan weer tot een subtiele rankheid overgaande strepen en het hart verkwikt met zijn voor onzen geest zoo rijken inhoud. Hiernaast biedt de bijzondere geaardheid van de Chineesche karakterteekens, waarvan de gecompliceerde uit twee of meerdere op zichzelf staande enkelvoudige letterteekens bestaan, de mystiek en de kunst van droomen-uitleggen volop gelegenheid tot het in elkaar zetten en dan oplossen van vernuftige schijnbaar wonderbaarlijke mysteries en droomen, die eigenlijk toch etymologisch-logisch zijn. Ook de voorspellingskunst vindt in de constructie van de Chineesche letterteekens een dankbaar medium om zich bewaarheid te maken. Is het dan een wonder, dat de Chinees met zulk een aan het goddelijke aangrenzenden eerbied voor zijn schrift, dat bovendien de volkseenheid in China ondanks de zoovele daar bestaande dialectische verschillen in stand houdt, vervuld is?

DE DRUK VAN DE BELASTINGEN OP HET INKOMEN IN VERBAND MET DE DALING VAN DE KOSTEN VAN LEVENSONDERHOUD

DOOR Dr. A. A. H. BESIER

De tarieven van de Inkomstenbelasting zijn sedert 1929 belangrijk verhoogd, bovendien is in 1935 de Loonbelasting ingevoerd. Bij *gelijkblijvend looninkomen* was in 1929 en 1937 door gezinnen met 2 kinderen te Batavia aan belastingen op het inkomen verschuldigd:

Inkomen per jaar	Belasting in guldens		Belasting in % v/h inkomen		1937 t/o van 1929 in %
	1929	1937	1929	1937	
1	2	3	4	5	6
f 750.—	*f* 16.08	*f* 30.—	2.14	4.—	187.—
,, 2.150.—	,, 55.20	,, 123.97	2.57	5.77	225.—
,, 4.650.—	,, 168.67	,, 341.32	3.63	7.34	202.—
,, 10.300.—	,, 571.31	,, 1.020.74	5.55	9.91	179.—

Het percentage in kolom 6 geeft aan in welke mate het tarief gestegen is. Het zou echter onjuist zijn dat cijfer ook te bezigen als graadmeter voor den verhoogden *druk* der belasting.

In de eerste plaats zijn alle inkomens door de depressie naar een veel lager niveau gezakt en daarmede in een andere tariefsklasse der inkomstenbelasting terechtgekomen. Naarmate dat in sterker mate geschied is, ontsnapt men aan de progressieve werking van het tarief.

In de tweede plaats heeft men rekening te houden met de daling van het prijsniveau, waardoor eenzelfde geldsbedrag in 1929 en 1937 een geheel andere maatschappelijke beteekenis verkregen heeft tengevolge van de verhoogde koopkracht van het geld. Is het geldinkomen minder gedaald dan het prijsniveau, dan heeft het betrokken gezin het ruimer gekregen. In het omgekeerde geval kreeg het gezin het maatschappelijk hard te verantwoorden. Eenzelfde geldsbedrag aan belasting kan voor het eene gezin een veel grooteren druk beteekenen dan voor het andere. Zoo zijn er van individueel standpunt gezien ook tal van omstandigheden waardoor de belasting anders gevoeld kan worden.

Meetbaar is de druk van de belasting alleen, indien men uitgaat van een standaardgezin, welks inkomen dezelfde daling en stijging ondergaat als het prijsniveau.

Wil men den druk der tarieven van de belastingen op het inkomen te Batavia in 1929 vergelijken met dien in 1937, dan kan men dat niet doen, zooals het in bovenstaand staatje geschied is door vergelijking van de belastingen op inkomens, welke in 1929 en in 1937 even hoog waren, d.w.z. een gelijk aantal guldens bedroegen. De druk der belastingen op het inkomen in jaren van verschillend prijsniveau kan men alléén vergelijken door de belastingen uit te drukken in percentages op inkomens, welke in beide jaren ten opzichte van de kosten van levensonderhoud dezelfde beteekenis hebben, d.w.z. in beide jaren overeenkomstige gezinnen in staat stellen denzelfden standaard te voeren.

Door het Centraal Kantoor voor de Statistiek is de wijze van leven en de daaraan verbonden kosten van levensonderhoud van een viertal type-gezinnen, hier nader aan te duiden door Gezin I, II, III, IV, in 1932 onderzocht en is berekend wat dergelijke gezinnen in 1929 en in 1937 zouden moeten verdienen ten einde denzelfden staat te kunnen voeren. De belastingen in 1937 zijn ten opzichte van die in 1929 belangrijk hooger. Hiermede is door het Centraal Kantoor voor de Statistiek natuurlijk rekening gehouden. Tengevolge van de belastingverhooging is in de berekeningen van het Centraal Kantoor voor de Statistiek de levensstandaard niet

verlaagd, maar zijn de kosten van levensonderhoud verhoogd, immers alleen dan is het mogelijk een gelijken levensstandaard te behouden. Een voorbeeld moge dit verduidelijken: Bedraagt de belasting 10% van het inkomen en de kosten van een bepaalden levensstandaard excl. belastingen op het inkomen *f* 900.—, dan bedraagt het inkomen, dat een bepaalden levensstandaard mogelijk maakt niet *f* 990.—, maar *f* 1.000.—. Bij verdubbeling van de belasting, waarbij deze dus 20% van het inkomen zou bedragen en bij gelijkblijvend prijsniveau zou een inkomen van *f* 1.125.— een gelijken levensstandaard mogelijk maken als het inkomen van *f* 1.000.— bij een belasting van 10%. Immers na aftrek van de belasting blijft in beide gevallen een gelijk bedrag n.l. *f* 900.— over voor andere uitgaven. [1])

Stel een werkgever laat de salarissen van zijn personeel schommelen met de kosten van levensonderhoud inclusief de verschuldigde belastingen. Hij salarieert dus zoodanig, dat de levensstandaard van bepaalde type-gezinnen onveranderd blijft. Deze werkgever zal van deze vier type-gezinnen, waarvan het Centraal Kantoor voor de Statistiek de kosten van levensonderhoud berekende, de volgende salarissen hebben moeten betalen:

Gezinsgroep	1929	1937
I	*f* 750.—	*f* 378.15
II	„ 2.150.—	„ 1.166.37
III	„ 4.650.—	„ 2.681.19
IV	„ 10.300.—	„ 6.203.69

Deze salarissen hebben ten opzichte van de kosten van levensonderhoud dezelfde beteekenis. De percentages, welke van deze inkomens betaald moeten worden aan belasting op het inkomen, geven dus den juisten belastingdruk weer, onafhankelijk van de waardestijging van het geld.

De belastingen, welke op bovenstaande inkomens betaald moeten worden, zijn in onderstaande tabel vermeld.

[1]) Dat onder deze andere uitgaven ook uitgaven zijn, welke van het inkomen afhankelijk zijn, is hier verwaarloosd.

Belastingen bij gelijkblijvenden levensstandaard:

Gezinsgroep	Belasting in guldens		Belasting in % v/h inkomen		1937 ten opzichte van 1929 in %
	1929	1937	1929	1937	
1	2	3	4	5	6
I	*f* 16.08	*f* 15.13	2.14	4.—	187
II	,, 55.20	,, 51.68	2.57	4.43	172
III	,, 168.67	,, 164.22	3.63	6.12	169
IV	,, 571.31	,, 497.49	5.55	8.02	145

Vergelijkt men de percentages van kolom 5 van bovenstaande tabel met die van kolom 5 van het staatje op pagina 1, dan blijkt, dat de belastingen in procenten van het inkomen bij gelijkgebleven levensstandaard niet zoo sterk zijn gestegen als bij gelijkgebleven inkomens, behoudens voor gezin No. I. De belastingdruk voor de gezinnen II, III en IV is dus niet zoo sterk gestegen als men geneigd zou zijn uit de tarieven af te leiden. Dit is een gevolg van een daling van de kosten van levensonderhoud en het progressieve, in dit geval, degressieve tarief van de Inkomstenbelasting.

***

Het is ook interessant na te gaan, hoe bij onveranderd tarief de belastingdruk wordt, indien het prijsniveau weer zou stijgen tot het peil van 1929. In dat geval zal de hypothetische werkgever wederom tot salarisverhooging moeten overgaan, zelfs hoogere salarissen moeten besteden dan in 1929, in verband met de hoogere belastingen.

Het inkomen in 1929 was als volgt samengesteld:

Gezinsgroep	Totaal inkomen	Kosten van levensonderhoud excl. belastingen	Belastingen op dat inkomen
I	*f* 750.—	*f* 733.92	*f* 16.08
II	,, 2.150.—	,, 2.094.80	,, 55.20
III	,, 4.650.—	,, 4.481.33	,, 168.67
IV	,, 10.300.—	,, 9.728.69	,, 571.31

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de samenstelling van de totale inkomens of van de salarissen (wat in het aangenomen geval hetzelfde is) bij herstel van het prijsniveau 1929. Dit bestaat, gelijk hiervoren uiteengezet is, uit ten 1° een onveranderd bedrag voor de kosten van levensonderhoud exclusief belasting en ten 2de een bedrag voor belasting berekend volgens het tarief 1937. Hieruit ziet men nogmaals geïllustreerd dat men bij eenzelfde prijsniveau als 1929 een hooger inkomen zou moeten hebben om een gelijken levensstandaard te kunnen voeren en tevens hoeveel procent belasting er betaald zou moeten worden.

Gezinsgroep	Kosten van levensonderhoud excl. belastingen	Belastingen op dat inkomen	Totaal inkomen	Belasting in % v/h inkomen
I	*f* 733.92	*f* 30.58	*f* 764.50	4.—
II	,, 2.094.80	,, 132.02	,, 2.226.82	5.93
III	,, 4.481.33	,, 350.98	,, 4.832.31	7.26
IV	,, 9.728.69	,, 1.078.70	,, 10.807.39	9.98

Deze percentages zijn belangrijk hooger dan die, welke in begin 1937 bij het geldende lage prijsniveau betaald moesten worden, behoudens voor gezinsgroep I, welke in beide gevallen slechts 4% loonbelasting betaalt.

Hieruit volgt, dat de belastingdruk voor de inkomens, welke meer dan 4% loonbelasting moeten betalen, bij stijging van het prijsniveau toeneemt.

Zou men dat niet willen, dan kan men zulks alleen voorkomen door verlaging van de tarieven der inkomstenbelasting.

BOEKBESPREKING

Nieuw-Guinea als kolonisatiegebied voor Europeanen en van Indo-Europeanen, door Dr. J. Winsemius. Uitg. J. Muusses, Purmerend, 1936.

Een boek, dat te juister tijd verscheen. De schrijver, bezield van de hoopvolle verwachting, een Nieuw-Nederland te zullen ontdekken, heeft van het vraagstuk der kolonisatie op Nieuw-Guinea een studie gemaakt, zoo veelomvattend en breed opgezet en zoo diepgaand als wel niemand voor hem ondernam. Het resultaat was hemzelf een ernstige teleurstelling. Het streven naar wetenschappelijke waarheid belette hem er de oogen voor te sluiten, of het ook maar voor een gering deel subjectief te corrigeeren. Hij heeft de uitkomst van zijn studie eerlijk en moedig aanvaard. Zijn boek is daardoor een ernstige waarschuwing geworden.

Het is ondoenlijk hier een résumé te geven van den inhoud van dit werk van bijna 340 bladzijden, waarin, met verwijzing naar een schat van literatuur, een enorm aantal belangrijke en minder belangrijke vraagstukken gedetailleerd behandeld worden. Het schrijdt voort van het algemeene, een definieering van begrippen, naar het bijzondere en concrete: een onderzoek van de factoren door welke de kans op welslagen van kolonisatie van in Europa en van in Indië geboren Europeanen in bepaalde streken van dezen archipel, in het bijzonder in Nieuw-Guinea, worden bepaald. Alles goed doordacht en overvloedig en voortreffelijk gedocumenteerd en voorgedragen in helder, soepel Nederlandsch. Voor de bibliotheek over het vraagstuk van kolonisatie tusschen de keerkringen is dit werk zonder twijfel een belangrijke aanwinst.

In het eerste hoofdstuk behandelt schr. het begrip kolonisatie, in het tweede den invloed van het tropische regenklimaat op den mensch, lichamelijk en psychisch en de vraag, wanneer een Europeaan er geacclimatiseerd mag heeten. Het derde hoofdstuk is gewijd aan een bespreking van de landen binnen de keerkringen, waar Europeanen blijvend gevestigd zijn — Mexico, Costa Rico, Cuba, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru, Bolivia, enz. —, terwijl in het vierde een beschouwing gegeven wordt van de kansen in de Kleine Soendaeilanden en die in het Batakland op grond van de physisch-geografische factoren aldaar, en in het vijfde hoofdstuk van die in de streek der Anggi-meeren, de mijnbouw-kolonisatie in Australisch Nieuw-Guinea en de Zuidkustvlakte. Tenslotte een allerminst opwekkende bespreking van de kolonisatie van Indo-Europeanen in Nieuw-Guinea.

Enkele resultaten van schr.'s onderzoek mogen hier worden medegedeeld.

Het klimaat van het Batakland is goed. Europeanen zouden er duurzaam kunnen wonen, zonder merkbaar verlies aan arbeidsvermogen. Toch liepen de talrijke individueel door Europeanen ondernomen pogingen tot kolonisatie in de Karolanden, waar ook voor landbouwkolonisatie van Europeanen op hoogten boven 1000 meter gelegen nog gronden beschikbaar zijn, practisch

zonder uitzondering op mislukking uit, doordat de concurrentie tegen de energieke aldaar inheemsche bevolking zwaar bleek te zijn.

Of de kolonisatieproef van de I.M.I.W. in de Daïrilanden kans van slagen heeft, is nog niet te zeggen. Het blijft de vraag, of de relatief energieke Toba-immigranten op den duur de kolonisten niet zullen verdringen.

De omgeving van de Anggi-meren biedt tengevolge van te veel neerslag, waardoor de streek te guur is, terwijl zij door den geringen omvang van het gebergte onbeschut en winderig ligt, voor landbouwkolonisatie van Europeanen op eenigszins groote schaal weinig gelegenheid.

In de streek van het Centraal gebergte op Nieuw-Guinea blijken overal de beste stukken grond door Bergpapoea's bezet te zijn, zoodat de relatief dichte bevolking de vestiging van een noemenswaardig aantal Europeanen belet. De mogelijkheid van stichting, in het hooggebergte van Nieuw-Guinea, van een homogene Europeesche nederzetting is gering, afgezien nog van factoren als steile hellingen, onvruchtbaarheid van den bodem enz. Zoo er nog ooit een blijvende Europeesche bevolking in dit bergland zou ontstaan, is door de aanwezigheid van de Papoea's het karakter van een volksplanting met een gemengde bevolking het meest waarschijnlijk, waarbij dan de Europeanen de heerscherslaag, de Bergpapoea's de voor hen werkende bevolking zouden moeten worden. Maar zelfs in het gunstigste geval zou het aantal Europeanen, die hier bij landbouwkolonisatie als landheeren zouden kunnen leven, gering zijn, ten hoogste ongeveer 5000, welk aantal ingeval van mijnbouw iets zou kunnen stijgen.

In de Zuidkustvlakte van Nieuw-Guinea is landbouwkolonisatie van Europeanen uitgesloten voor zoover de factor klimaat betreft.

Het resultaat van de kolonisatie te Manokwari in vier jaren tijds acht schr. wel zeer gering, zoowel wat het aantal kolonisten, dat op 1 Januari 1935 slechts 250 bedroeg, betreft, als wat betreft de aanplantingen, ongeveer 86 ha., die bovendien niet door de kolonisten met eigen knuisten ontgonnen zijn, maar door Papoea-krachten onder hun leiding en toezicht. Het daarvoor benoodigde geld kregen de kolonisten meest van de ondersteuning of dank zij pensioen; ontbreekt geld, dan wordt er niet ontgonnen. Omtrent de kolonisten merkte dr. Vrijburg op: „Nog zij opgemerkt, dat men hier te veel paupers heeft heengezonden. Met menschen, die niets hebben, niets kunnen en niets weten, kan men niets opbouwen, als men ze aan zichzelf overlaat." Met dezelfde krachtsinspanning en denzelfden financieelen steun zouden de kolonisten het op Java verder hebben gebracht. En per saldo zal niemand de ontberingen van kolonisatie verkiezen om een lageren levensstandaard te bereiken dan bij dezelfde moeite in het land van herkomst verkregen kan worden.

In Hollandia bedroeg het aantal kolonisten in 1934 omstreeks 100 zielen, en het is sindsdien vrijwel stationnair gebleven. Ruim de helft van het aantal aangekomenen vertrok weer en werd door anderen vervangen; ze waren tegen de moeilijkheden en ontberingen niet opgewassen. Het is de vraag, of de lieden, die steeds de dienstbaarheid van een maatschappelijk lager ras genoten hebben, ertoe te brengen zijn zelf de handen uit de mouw te steken. Bij de flinksten zal dit op den duur wel gelukken, maar .... deze behooren niet tot de paupers.

De geringe hoedanigheid van het toekomstland Nieuw-Guinea drukt het peil dergenen, die bereid zijn erheen te emigreeren. Het Zigeuner-type is voor kolonisatie ongeschikt en vooral menschen van dit type begaven zich erheen, wier bruikbaarheid voor arbeid bovendien nog verminderde, doordat zij zich tegenover de inheemsche bevolking aristocraten voelden. De steunverleening door de K.N.G. zal permanent moeten zijn. Deze kolonisatie moet tot dusver evenzeer mislukt heeten als die bij Manokwari, terwijl de vooruitzichten nog geringer zijn dan daar.

Schr. komt tenslotte tot de conclusie, dat noch de omgeving der Anggimeren, noch het Centraalgebergte redelijke kansen biedt voor kolonisatie. Slechts zou in het Centraalgebergte goudexploitatie wellicht van eenige beteekenis kunnen worden, maar vooreerst dient dat goud dan nog te worden gevonden en bovendien zal dan moeten blijken of het in exploiteerbare

hoeveelheden voorkomt. Niet door de op Nieuw-Guinea bereikte resultaten, maar door de wereldcrisis staat het land thans in de algemeene belangstelling, — die derhalve allereerst wijst op ongezonde toestanden .... op Java en in Nederland. Voor het overige voorziet de „Nieuw-Guinea-cultus" in een geestelijke behoefte, zooals de Oxford-beweging of Christian Science. Gelijk elk ideaal kracht geeft om de lasten van het dagelijksch leven te dragen, verschaft ook het fata morgana, dat Nieuw-Guinea heet, velen dezen troost. Langzaam teren de middelen in en als redding uit den nood spiegelt het beloofde land rijkdom voor.

Staatssteun voor ontginning van een redelijk goed land is verantwoord, maar voor kolonisatie op Nieuw-Guinea beschouwt schr. het als verkwisting. Zij is economisch niet uitvoerbaar. De eenige beteekenis van de propaganda voor kolonisatie is die van barometer voor de mate van materieelen nood, waarin ons volk heden verkeert.

Aldus de pessimistische slotsom, waartoe schr. komt. Wij kunnen niet beoordeelen, of hij niet te somber, of hij niet verkeerd ziet. Maar om den ernst en de wetenschappelijke eerlijkheid van het werk zouden wij de uitgifte ervan niet gaarne hebben gemist. De voorstanders van en propagandisten voor kolonisatie zullen zich ermee hebben „ab zu finden".

M. K.

Chineesche immigranten in Nederland. Fr. van Heek. Amsterdam 1936.

In een vlot te lezen verhandeling wordt in deze eerste publicatie van het geografisch en sociografisch seminarium ter Universiteit van Amsterdam, ingeleid door Prof. H. N. ter Veen, de harde werkelijkheid van de Chineesche arbeidsmigratie beschreven.

Schrijver schetst het ontstaan van de — overigens betrekkelijk kleine — Chineezenkolonie in de havenkwartieren van Rotterdam (Katendrecht) en Amsterdam en de sociale misstanden, welke tenslotte in de crisisjaren in deze „kampongs" en daarbuiten, — waar hun bedelnegotie hen bracht — gegroeid zijn.

Het sinds 1913 toenemende gebruik van Chineesche krachten op de groote Europeesche handelsvloten veroorzaakte toenemende reservevorming in de groote zeehavens Liverpool en Rotterdam en het vestigen van een pied à terre voor Chineesche zeelieden om hun afmonsteringstijd door te brengen. Naast deze zeeliedenvestigingen ontstond gaandeweg een kolonie handelaren in manufacturen en snuisterijen, die in tegenstelling met de eersten, hoofdzakelijk uit Noord-Chineezen bestaat.

In normale tijden heeft er een volgens Chineesche begrippen groote welvaart in de Zuid-Chineesche zeeliedenkampongs geheerscht, doch deze is na het intreden van de jongste crisis allengs in het tegendeel veranderd.

Inkrimping van de scheepvaart, waarbij vooral de Chineesche stokers gebruikende stoomschepen uit de vaart werden genomen en daarna het weren van Chineesche werkkrachten uit de Britsche handelsvloot heeft de Chineesche kolonies in de voor vreemdelingen-oponthoud zoo vrije Nederlandsche havens doen zwellen ver boven den omvang, die voor een regelmatige arbeidsmarkt gewenscht was.

De sinds 1935 oplevende scheepvaart en een paar gelukkige expedities van naar China en Japan verkochte Britsche schepen hebben de overmaat wat verminderd, doch er is ook nu nog een teveel, dat eerst recht bedenkelijk is, omdat er zooveel oudere, minder waardevolle krachten onder voorkomen. In het geheel tellen de vestigingen nu ± 2250 zielen, waarvan 1000 varend, en 350 in de Noord-Chineesche handelsbedrijven.

Op dezen achtergrond worden de sociale omstandigheden van de gestrande Chineezen geschetst, hun bedrijfjes — de handel van de algemeen bekend geworden pindamannetjes —, hun leefwijze, hun instituten en de daaruit onder nood ontstane miswassen en tenslotte de mogelijkheden om daarvoor

een uitweg te vinden. Door de geheele publicatie heen wordt men getroffen door het detoneeren van de Chineesche enclave in de Westersche samenleving, die vooral in Nederland gekenmerkt wordt door een zorgzame regeling van de arbeidsverhoudingen. Sterk spreekt ook het volkomen maatschappelijk isolement van de Chineesche nederzetting, welke onbegrepen en niet begrijpend uitwegen uit haar moeilijkheden zoekt, vasthoudend aan haar eigen instellingen.

Het is in dit opzicht jammer, dat maar al te vaak blijkt, dat de schrijver zich te weinig heeft ingewerkt in Chineesche arbeidstoestanden in Azië. Voorwaar een vergevenswaardige fout, doch welke tot op zekere hoogte zou zijn voorkomen, wanneer Indische literatuur over Chineezen was geraadpleegd. [1])

In het bijzonder geldt deze opmerking de beschouwingen over de figuur van boardinghousemaster-werfagent, waarin een soort beheerder van arbeidsreserve moet worden gezien en bij wien de zeelieden in normale tijden hun afmonsteringstijd doorbrengen. Het is niet billijk van deze agenten uitsluitend den laakbaren kant te zien. In de boardinghouses is de ondergebrachte werklooze het zekerst van een nieuwe aanmonstering, hij wordt er begrepen en kan er het best zijn zakelijke relaties met de achtergebleven familie in China onderhouden.

Dezen laatsten factor mag men niet verwaarloozen; vrijwel over de geheele wereld worden de relaties van uitzwervende Chineezen met de achtergeblevenen aangehouden door vertrouwensmannen, waartoe de miserabele verkeersmiddelen en de geringe veiligheid in China zelf nopen.

Verder, en dat is wel het voornaamste, passen de werf-agent en de „number one", of zooals hij in de Europeesche huishoudens in Azië genoemd wordt, de „bully", geheel in het beproefde systeem van tusschenpersonen, waarmede de geheele relatie van Westerlingen en Chineezen wordt beheerscht. Iedere Westersche onderneming in China heeft haar compradore; tot aan deze figuur gaat haar bemoeienis, haar opdrachten en haar relaties met de Chineesche wereld en voor de uitwerking staat de tusschenfiguur. Zijn methoden staan ons niet altijd aan en hoe alles in zijn werk gaat begrijpen wij vaak niet, maar dat regardeert ons volgens de Chineesche begrippen ook niet. Pogingen om de tusschenfiguur uit te schakelen zijn tot mislukking gedoemd, zoo ook de in hoofdstuk IV voorgestelde saneering van de Chineesche zeeliedenmarkt in Nederland. Nuttig zou zijn geweest, als de schrijver den strijd tegen ongewenschte wervingsmethoden van den eersten Singaporeschen Protector of Chinese Pickering in de 70-er jaren had bestudeerd.

In de resultaten van het onderzoek worden gegevens over remises naar de achtergebleven familieleden in China noode gemist. Dit punt van onderzoek zou den schrijver nader gebracht hebben tot de mentaliteit van de Chineesche emigranten. De wegtrekkende boerenzoon gaat niet heen ter voorziening in eigen behoeften, doch om zijn familie te kunnen steunen; neemt, om een zoo groot mogelijk bedrag te kunnen remitteeren en om zoo spoedig mogelijk te kunnen terugkeeren, met een zeer sober bestaan genoegen. Zoo wordt althans in Indië waargenomen. Hoe deden de Chineesche zeelieden, die in Nederland waren gestationneerd, in de goede jaren ? Is het verdobbelen van hun geld, het verkwisten aan opium en het zich in schulden steken niet al te somber voorgesteld ?

Deze critiek doet aan het belang van de voorliggende studie voor het overige niet af. Er moet zelfs worden erkend, dat Nederland in dit nuttige soort monografische beschrijvingen Indië vooruit is. Van den socialen toestand van het kleinhandelsgilde van singkeh's in Indië is nog maar droevig weinig bekend, niettegenstaande deze groep zwervers aanzienlijk grooter is dan in Nederland en ondanks ook het feit, dat ook hier in crisisjaren ongewenschte toestanden moeten hebben bestaan.

Cr.

[1]) Publicaties van het Kantoor voor Arbeid. Deli Plantersvereeniging, „Het Chineesche Zakenleven" door Vleeming, en andere, meerendeels in de publicatie van de Volkstelling 1930 deel VII aangehaalde bronnen.

Westersche Techniek en Maatschappelijk Leven in China. Academisch proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de economische wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam, door Fr. van Heek.
N.V. v.h. Firma M. J. van der Loeff, Enschedé, 1935.

Een dissertatie van, behalve index en literatuurlijst, bijna 500 bladzijden. Maar een onderwerp, dat de belangstelling en de inspanning van den schrijver ten volle waard was.

Gemakkelijk heeft hij het zich waarlijk niet gemaakt. Hij is het proces van de wisselwerking tusschen Westersche techniek en Chineesch maatschappelijk leven gaan bestudeeren ter plaatse, waar het zich voltrekt: in China zelf. En toen bleek het een bij uitstek veelzijdig probleem te zijn, waarbij tal van onvermoede factoren in rekening gebracht moeten worden, die verantwoordelijk zijn voor afwijkingen van de werking van algemeen-sociologische ontwikkelingswetten, omtrent welker universeele geldigheid eigenlijk geen twijfel meer bestond. Al deze factoren heeft hij geanalyseerd en hun invloed onderzocht. Daardoor stijgt de beteekenis van zijn boek ver uit boven die van een economisch-geografische beschrijving; wat in deze dissertatie ontleed en aan den loop der ontwikkeling in China gedemonstreerd en geïllustreerd wordt zijn: voorwaarden tot en de gevolgen van beïnvloeding van een primitief-agrarisch milieu door modern-Westersche techniek. Hierdoor ook is dit boek van zoo groote waarde voor ons, hier in Indië; want het doet ons moeilijkheden beseffen vóór deze zich in de practijk hebben voorgedaan. In dezen zin behandelt het het industrialiseerings-vraagstuk voor geheel Oost-Azië.

De schrijver deelde het werk in twee groote helften in: een uitvoerige sociografische beschrijving van het oude, het onontsloten China, en een van het moderne, ontsloten China, met zijn Westersche industriebedrijven en zijn wereldhandel. Deze indeeling was noodzakelijk voor bestudeering van de veranderingen in de economische en de sociale structuur van het rijk na zijn ontsluiting door het Westen en van de weerstanden welke daarbij werden ondervonden en die verder te duchten zijn: om te kunnen verklaren hoe het werd, moest vast staan hoe het was.

Schr. ziet een aantal verschillen in den ontwikkelingsgang in China en dien in Europa. De toeneming der bevolkingsdichtheid ging er niet gepaard met industrialiseering, hetgeen in verband blijkt te staan met de economische verhoudingen en het welvaartspeil. De bevolkingsdichtheid is zeer groot, ofschoon zij blijft beneden die van Japan. In droogteperioden, of als overstroomingen geweldige landstreken teisteren, heerscht hongersnood. Toch ligt ongeveer 17% van de bebouwbare gronden braak; de verspreiding van de bevolking is zeer ongelijk en ondoelmatig, ook doordat de verkeersmiddelen gebrekkig en gering zijn. De nijverheid heeft in het onontsloten China weinig te beteekenen: niet meer dan 3% der bevolking is er werkzaam in de uit het landbouwbedrijf gedifferentieerde handnijverheid. De landbouw overweegt verre.

De gemiddelde bedrijfsgrootte in den landbouw is uiterst gering: minder dan 0.6 hectare per familie van 5 à 6 personen, voor wie uiteraard lang niet genoeg arbeid is. De mannelijke volwassen arbeiders in den landbouw zijn gemiddeld 75% der werkdagen werkloos, indien de werkdag op 10 uren gesteld wordt. De verspilling van arbeidsvermogen is dientengevolge enorm en een oorzaak van ernstige armoede. Van de geringe opbrengsten moeten bovendien hooge pachten betaald worden.

China bezit nagenoeg geen industrie van landbouw-werktuigen en -machines. Toch bedraagt de invoer hiervan uit het buitenland gemiddeld niet meer dan ongeveer 2 cent per gezin van 5 à 6 personen. Volgens Lossing Buck heeft de inventaris aan werktuigen en werkvee van 2866 Chineesche boerderijen een waarde van 110.- Mexicaansche dollars, terwijl die van een even groot aantal

farms in Amerika een waarde heeft van 2157.- Mex.dollars. Dat, niettegenstaande dit verhoudingsgewijs zoo groote verbruik van menschelijke arbeidskracht, de leegloop in den landbouw zoo ontstellend groot is, wijst op geweldige achterlijkheid.

Tengevolge van de geringe gemiddelde grootte der landbouwbedrijven is het gebruik van werktuigen op eenigszins belangrijke schaal economisch vrijwel onmogelijk. Communaal grondbezit komt zoogoed als niet voor, zoodat ook uitgesloten is, daardoor de voordeelen van grootgrondbezit te genieten.

Effectieve reorganisatie zou allereerst het afstooten van millioenen arbeidskrachten tengevolge hebben. En waar zouden deze krachten arbeid vinden? Een ontzaglijke werkloosheid zou erdoor veroorzaakt worden. Slechts een krachtig ontwikkelde moderne industrie zou die krachten kunnen opnemen, die als gevolg van de economisch noodzakelijke bedrijfsvergrooting in den landbouw in groote massa's uit het productieproces gestooten zouden worden.

De schepping daarvan is echter *het* groote probleem, dat voor China opgelost zal moeten worden. Want zelfs de differentiatie der nijverheid uit het landbouwbedrijf in handwerk en manufactuur maakt een geringe kans; het winterseizoen is lang, er heerscht ernstig gebrek aan — dank zij voldoende verkeersmiddelen — bereikbaren bebouwbaren grond, ruil of afzet is slechts binnen de grenzen van een klein rayon mogelijk en wat er aan nijverheid bestaat steunt grootendeels op den arbeid der vrouw, die veel meer dan de man aan huis gebonden is. In die typisch-agrarische maatschappij past de manufactuur, d.i. het grootbedrijf der handnijverheid met een meer of minder ver doorgevoerde arbeidsverdeeling, wel heel slecht. Zij is geheel gebaseerd op de familie-eenheid, d.i. de collectiviteit dergenen, die zich door gelijke afstamming verbonden achten. De familie-grootte staat overigens in direct verband met de bedrijfsgrootte in den landbouw.

In perioden van drukke werkzaamheden in den oogsttijd moeten manufacturen en kleinere handwerksbedrijven in de steden hun bedrijf vaak sluiten, omdat de werkkrachten, de leerlingen en de gezellen naar hun in de omgeving wonende families zijn teruggekeerd om te helpen. Hetzelfde verschijnsel dat o.a. langen tijd in de katoenindustrie te Bombay en Ahmedabad waargenomen werd.

Interessant is het hoofdstuk over de geschiedenis van China's technische ontsluiting, waarmee vooral om militaire redenen een begin werd gemaakt tijdens den grooten Taiping-opstand en na den Japansch-Chineeschen oorlog, toen de onontbeerlijkheid ervan werd ingezien. Na den vrede van Sjimonoseki werd China gedwongen den vreemdelingen in de opengestelde havenplaatsen gelegenheid te geven tot oprichting van industrieele ondernemingen, waardoor zich te Sjang-hai al spoedig een machinale textiel-industrie begon te ontwikkelen. De ondernemers waren hoofdzakelijk Engelschen en Japanners. Dit voorbeeld werkte aanstekelijk; een klasse van Chineesche ondernemers ontstond.

Scherp-ziende hervormers zagen echter wel in, dat, alvorens de Westersche techniek en een Westersch regeerstelsel in China ingevoerd zouden kunnen worden, de sociale structuur diepgaande wijzigingen zou moeten ondergaan. Onontbeerlijk waren besef voor de beteekenis der Westersche sociale moraal, in tegenstelling tot de familiemoraal der Chineezen, Westersch organisatievermogen, vooruitstrevendheid, toewijding aan een ideaal, strijdbaarheid en nationaal gevoel. Dr. Soen Yat-Sen zag voor China drie groote beginselen: het rassenbeginsel, de democratie en de noodzaak van vergrooting van de volkswelvaart.

Schr. deelt dan een aantal bijzonderheden omtrent de modern-Westersche industrie in China mede, van welke wij de volgende noemen.

Het buitenlandsche kapitaal werd vooral aangetrokken door de kapitaalextensieve industrieën, als de katoennijverheid en de steenkolenwinning. Het totaal der Japansche investeeringen wordt geschat op 330.300.000 Mex. d., het totaal der Chineesche op 296.300.000 Mex. d., dat der Engelsche op 112.600.000 Mex. d.

Het totaal aantal arbeiders in de Chineesche industrie wordt geschat op $1^1/_2$ millioen, waarvan ruim 47% in de textielindustrie werkzaam zijn. Hoe

weinig dit nog te beteekenen heeft, kan b.v. daaruit blijken, dat, terwijl het aantal weefgetouwen per 1000 inwoners in Engeland 13.1 is, in Nederland 7, in Duitschland 4,2, in Japan 1,1, het in China slechts 0,1 bedraagt. De arbeidsefficiency laat veel te wenschen over: het jaarlijksch verbruik van katoenbalen van 227 kg per 1000 spoelen is in Engeland 51,6, in Duitschland 136,2, in Nederland 162,3, in Japan 455,8, in China 558,2. Dat wil dus zeggen, dat in China per 1000 spoelen ruim tienmaal zooveel katoen wordt verbruikt als in Engeland en ruim driemaal zooveel als in Nederland.

De loonen zijn laag, maar de productie per werkkracht is zoo gering, dat dit voordeel van een lagen kostprijs daardoor voor een groot deel verdwijnt. Terwijl in de Duitsche spinnerij één werkkracht in 12 uren 125 kg garen produceert, is de productie van de Chineesche werkkrachten in 12 uren niet meer dan 22½ kg. garen van hetzelfde nummer. De technische arbeidsproductiviteit van den Duitschen arbeider is dus vijf maal zoo groot als die van den Chineeschen arbeider. Het loon van den Duitscher is het tienvoudige van dat van den Chinees.

In alle industrieën, behalve de cement-industrie, bestaat nog een belangrijke handnijverheid, welker productie vaak die der concurreerende machinale fabrieken overtreft. Wel maakt de groote bevolkingsdruk industrialiseering noodzakelijk en mogelijk, maar de sociale en de economische structuur staan daarbij in den weg. Merkwaardig is dat, terwijl de machinale zijdespinnerij langzamerhand door de Japansche concurrentie verdrongen wordt, het handweefbedrijf der Chineesche zijde-industrie zich als exportnijverheid ondanks de scherpe Japansche mededinging weet te handhaven.

In China zal de sociale ombouw de industrialiseering gedeeltelijk moeten voorafgaan, terwijl anderzijds een effectieve reorganisatie in den landbouw als voorwaarde stelt, dat de daardoor ontstane werkloosheid door de industrie kan worden opgevangen. Dit is het dilemma, de vicieuze cirkel.

De thans in China bestaande moderne industrie is bovendien in enkele steden opeengehoopt, waar de loonen en de grondprijzen uiteraard hoog zijn. Maar het binnenland is te onveilig, en geen kapitaalbezitter waagt daar zijn geld. Niet minder dan 70% der arbeiders in de machinale industrie wonen in een vijftal steden. Van een gezeten arbeidersbevolking is nog geen sprake; zoodra de arbeider, die zijn geboortegrond in de omgeving der stad verliet om in de industrie te gaan werken, wat overgespaard heeft, keert hij naar zijn familie op het platteland terug. Bij onderzoek bleek dan ook, dat het overgroote meerendeel der arbeiders den dertigjarigen leeftijd nog niet heeft bereikt. Ervaring en geschooldheid laten dientengevolge vrijwel alles te wenschen. Het arbeidstempo is traag, de post in de fabriek wordt herhaaldelijk verlaten. Het tempo is overigens in de Japansche en de Engelsche industrieele ondernemingen sneller dan in de Chineesche.

Met de tendenzen der familie-eenheid als basis van het maatschappelijk leven schijnt in verband te staan, dat de Chineesche ondernemer voorliefde toont voor kleine bedrijven: de Engelsche in China gevestigde katoenspinnerijen hebben gemiddeld 67.630 spindels, de Chineesche slechts 34.950.

De strekking van Van Heeks belangrijke boek is, te doen uitkomen, hoe in China de sterke bevolkingsdruk industrialiseering eischt als oplossing van sociaal-economische moeilijkheden, terwijl de traditioneele sociale structuur zich daartegen verzet. Het vraagstuk is er niet eenvoudig en door stichting van industrieele grootbedrijven zonder meer niet op te lossen.

Het boek is een waardevolle aanwinst voor de literatuur over een probleem, dat zich ook hier te lande aan de aandacht opdringt.

M. K.

BAND JAARGANG 1936

De Redactie stelt voor Jaargang 1936 een groen linnen stempelband beschikbaar, tegen den prijs van f 2,50.

Aanvragen per briefkaart te richten tot de Administratie, N. V. Kon. Drukkerij De Unie, Batavia-C.

INHOUD

Bladzijde

Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder. 227

Ontwikkeling en toekomst van het natuurwetenschappelijk onderzoek voor Nederlandsch-Indië, door Dr. Ir. D. Tollenaar. 237

Onze kwetsbare export, door Dr. W. M. F. Mansvelt 254

De schuldbevrijding in het regentschap Indramajoe, door Mr. H. D. van Werkum 267

Het Nationalisme in de Taman Siswa-beweging, door S. Mangoensarkoro 287

De diverse functies van het Chineesche schrift, door Njo Joe Lan 297

De druk van de belastingen op het inkomen in verband met de daling van de kosten van levensonderhoud, door Dr. A. A. H. Besier 321

Boekbespreking:

Dr. J. Winsemius: Nieuw-Guinea als kolonisatiegebied voor Europeanen en van Indo-Europeanen 326

Fr. van Heek: Chineesche immigranten in Nederland 328

Fr. van Heek: Westersche Techniek en Maatschappelijk Leven in China. Proefschrift Enschedé 1935 330

KOLONIALE STUDIËN

EENIGE AANTEEKENINGEN OVER POLITIEKE PARTIJEN IN INDIË

DOOR J. H. RITMAN

1. *Zijn* er in Indië politieke partijen? De vraag zal beantwoord moeten worden alvorens men aanteekeningen over onze politieke partijen neerschrijft. Zij klinkt paradoxaal. Over onze politieke partijen spreekt men althans in dezen tijd van drukken Volksraadarbeid dagelijks en nog meer wellicht over onze politieke partijen die geen politieke partij willen zijn, zooals het I.E.V. Wie langer dan één Indische generatie 's lands zaken volgt weet, hoeveel strijd het heeft gekost voor de V.C., als „beweging" begonnen en vervolgens lang lijdende aan het ideaal een „overkapping" te zullen vormen van alle Nederlandsche partijen, zich tot „de politiek" bekeerde. Kan het dan nog een *vraag* zijn, of in Indië politieke partijen voorkomen?

Zooals alle paradoxale vragen is zij nochtans niet zonder zin. Laat ik haar eenigszins anders formuleeren: Kan in een staatkundige structuur, waarin de machtsvraag geen rol speelt, waarin het spel der politieke krachten niet leiden kan tot een beslissenden invloed op de ontwikkeling van het regeeringsbeleid, *überhaupt* sprake zijn van politieke partijen? In Indië worden de verhoudingen beheerscht door *staatsrecht*, heeft nog onlangs een scherpzinnig schrijver over de verhouding tusschen Regeering en Volksraad vastgesteld [1]). Het schijnt wenschelijk dergelijke waarheden als koeien van tijd tot tijd te herhalen, omdat, mede als gevolg van het

[1]) Regeering en Volksraad, door een bijzonderen medewerker, Java-Bode 19 Juli 1937.

verduisterend effect der procedure van behandeling der landszaken in ons vertegenwoordigend college de neiging groot is, aan deze aangelegenheden een formaat te geven dat haar niet toekomt. In zijn werkwijze volgt de Volksraad getrouw het voorbeeld van de Staten-Generaal. Men kent er de behandeling in de afdeelingen en het afdeelingsverslag, dat gevolgd wordt door een memorie van antwoord ; de mondelinge discussie is naar den vorm een getrouwe kopie van die in de Tweede Kamer; men dient amendementen in die worden aangenomen en verworpen, en men stemt zelfs over wetsontwerpen, waarover het Opperbestuur krachtens de wet slechts het *advies* van den Volksraad vraagt en kan vragen. Tenslotte kent dan de Volksraad zijn „fracties" van de gekozen of benoemde vertegenwoordigers des volks ; zij vergaderen, stellen hun houding vast en leggen in verband daarmede de regeering vragen voor; ja, bedreigen haar met ultimata. „Ik zal tot mijn spijt mijn stem niet aan deze of geene bepaling, ordonnantie, of zelfs dit wetsontwerp kunnen geven", zegt het geachte lid en dit klinkt alsof er sprake van zou kunnen zijn dat de regeering als gevolg van deze dreigende taal wordt geplaatst voor de keus tusschen overwinnen of sterven. Dat de Indische regeering haar mandaat niet ontleent aan eenigerlei partij of combinatie van partijen, is een feit, dat uit den aard van de zaak natuurlijk nooit uit het oog verloren kan worden, maar waarvan de volstrekte en allesbeheerschende beteekenis voortdurend wordt verduisterd door de suggestieve werking van de analogie met de politieke procedure in Nederland.

Het feit, dat de verantwoordelijkheden anders liggen, dat, in het algemeen gesproken, de invloed van den Volksraad voornamelijk van psychologischen aard is, maar zelfs niet *gelijkt* op de macht van het Haagsche parlement, komt echter in de publieke opinie niet steeds ten volle tot zijn recht en allerminst in den Volksraad zelf, waar de gelijkenis van het uiterlijke met hetgeen in of op het Binnenhof gebeurt soms zelfs leidt tot een dramatische overschatting van eigen mogelijkheden.

Die overschatting uit zich in een gespannen sfeer, alsof straks een minister zal gaan duikelen en het geheele land op zijn politieke grondvesten zal trillen.

Een vraag aan een Nederlandsch bezoeker in zulk een bewogen vergadering: hoe hij dit alles nu wel vond, vond het antwoord: „ik gevoel mij als in de nationale vergadering aan den vooravond van de revolutie...."

Natuurlijk zegt men niet : wij zullen de regeering dwingen. Maar wel : *dat* zal de regeering niet durven, daarbij steunende op den inderdaad niet gering te achten druk, welken een Volksraadvotum, vooral wanneer het in overeenstemming is met de elders tot uiting gekomen publieke opinie, op zeker oogenblik kan uitoefenen. En ook *terecht* uitoefent : het gemeenschappelijk overleg tusschen regeering en volksraad, door de wet geëischt, zou een aanfluiting worden, wanneer het zich bepaalde tot het beoefenen der uiten inlegkunde door regeeringsgemachtigden in het college. Het is echter nuttig voor een goed begrip van hetgeen volgen gaat, dat men den afstand tusschen de machtsuitoefening der politieke partijen in Nederland, welker resultaten tenslotte het regeeringsbeleid vaststelt, en het overleg, waartoe de Volksraad is toegelaten, juist schat.

Het gebrek aan eigen verantwoordelijkheid voor de situatie drijft vaak tot uitspraken, waarvan te betwijfelen valt, of men ze zou herhalen, wanneer de mogelijkheid bestond, tot de realiseering daarvan te moeten overgaan. Dit geeft niet zelden iets onwezenlijks aan beraadslagingen en stemmingen en deze omstandigheid draagt er niet toe bij het verband tusschen de partijen (nu maar een oogenblik aannemende dat zij er inderdaad zijn !) en de publieke opinie buiten den Volksraad (dat zijn dus de leden of althans aanhangers van die partijen) te versterken.

Dit is namelijk een vraag, die hierbij aanstonds tevens moet worden gesteld : gekozen leden van den Volksraad, welke zich met een reeks letters uit het alphabet sieren, mogen zich dan fractie noemen .... het zou kunnen zijn dat zij fracties zijn zonder partij. .... Misschien kan men er zelfs een voorbeeld van vinden in den Volksraad van nu. Laat ons uit de miraculeuze gelijkenis van de verrichtingen der leden van den Volksraad en die der Tweede Kamer vooral niet gedachteloos de conclusie trekken dat er inderdaad in Indië politieke partijen zijn.

2. De politieke leiders in den Volksraad, die reeds zouden vreezen dat men hen, behalve de macht der beslissing, met eenige regels druks tevens het recht er een partij op na te houden, zou onthouden, hebben thans recht op een woord van soelaas. De behoefte tot begripsbepaling heeft geleid tot eenige dozijnen definities van de „politieke partij" en ofschoon velen (Jellinek bijvoorbeeld) daarbij de mogelijkheid van directe machtsuitoefening als essentieel vooropstellen, is de meest gebruikelijke er toch één, welke voor ons doel,

allereerst aannemelijk te maken dat er politieke partijen in Indië zijn, toereikend is. Zij munt uit door de vaagheid welke het kenmerk is van dergelijke definities van begrippen die ieder kent, waarvan niemand het wezen ten volle kan doorgronden en waarover niemand het eens is. Burke dan heeft vastgesteld dat zij is een groep van personen, die zich op de basis van een door allen erkend beginsel vereenigen om hun gemeenschappelijke krachten in den dienst van nationale belangen te stellen. Zooals Walter Sulzbach in een doordringende studie over de grondslagen der politieke partijvorming opmerkt [1]), is van de bepalende factoren er geen enkele verkeerd. „Sie sind nur erlauterungsbedürftig". Inderdaad: zij verplaatsen de moeilijkheid. Wat is een „door allen erkend beginsel"? Voor velen in Indië: dat het Nederlandsch gezag heilzaam is voor Indië; voor anderen: dat het een vloek is voor Indonesië. Kan men dit — het een of het ander — i n d e r d a a d een beginsel noemen? En wat is het „nationaal belang"? Het nationale belang, gezien door Thamrin, is precies het tegenovergestelde van het nationale belang, gezien door Verboom. Nationalisten en nationalisten (de begripsverwarring door het klakkeloos gebruik van deze passe-partouts is werkelijk grenzenloos) zijn twéé.

Laat ons dit voor het oogenblik laten rusten en vaststellen, dat ook in de oogen der officieele wetenschap Indië inderdaad politieke partijen kent. Het is maar goed, dat wij iemand van de reputatie van Burke hebben gevonden om dit te constateeren; zouden wij met Lowell in zee zijn gegaan, dan waren moeilijkheden niet te vermijden geweest. Aan zijn stelling, dat politieke partijen zich voornamelijk bezighouden met „advertising and brokerage" op staatkundig gebied, voldoen onze partijen niet of zeer ten deele.

Doch wij willen dit spel met woorden staken: het heeft zeker zijn nut te trachten even wat dieper te graven dan de oppervlakte en aldus te komen tot een juister waardebepaling dan die in het spraakgebruik geldt; maar men moet er op tijd mee weten te eindigen. Het ware dwaasheid te ontkennen dat Indië politieke partijen kent, kernen van gelijkgezinden, wier inzichten op staatkundig gebied en wier wil tot het beïnvloeden van het landsbeleid hebben geleid tot samenwerking in verbond of vereeniging. Als zij er niet waren, zou men ze moeten uitvinden. Zij hebben nog

[1]) Walter Sulzbach: Die Grundlagen der politischen Partiebildung, Uitg. J. C. R. Mohr, Tübingen 1921.

nauwelijks een verleden, maar zeker een toekomst, al lijken zij dan voorshands in vele opzichten op volledig ontplooide en toegeruste partijen juist zooveel als het befaamde kemedja belazer op een echt planken wambuis.

3. Het is een misverstand te meenen, dat politieke partijvorming *voorafgaat* aan werkzaamheid en politieke colleges. Men mag op goed gezag gelooven, dat de Tweede Kamer geen politieke partijen kende vóór het midden der vorige eeuw. De definitie van Burke, hoe ruim ook, sluit de bekende partijschappen, waarvan onze geschiedenis vol is, vanzelf uit. De Schieringers en de Vetkoopers waren geen politieke partijen ; men kan met eenige moeite de Patriotten en Prinsgezinden daaronder rangschikken.

In 1849 zegt Thorbecke in de Kamer, dat „de natie werkelijk zal beginnen te gelooven, dat er partijen zijn en aan ieder die op het publiek tooneel verschijnt, afvragen, welke kleur hij drage". Tevoren had hij geschreven, dat „op geen gebied van menschelijk bedrijf beweging ontstaat zonder partijschap"; hij zag de partijvorming dus als een noodzakelijke voorwaarde voor de ontplooiing van het staatkundig leven. Deze waarheid is nog niet verouderd. In Indië ontstaan partijen eerst zoodra althans de mogelijkheid van publieke beïnvloeding der regeering is ontstaan door de instelling van vertegenwoordigende lichamen. Die mogelijkheid impliceert tevens de *noodzaak* tot organisatie. Het leek wenschelijk dit hier even vast te stellen. Critici van onze staatsregeling hebben de neiging op de onwezenlijkheid der Indische politieke werkzaamheid te smalen: zij zien geen dwingende reden, waarom men ooit zou zijn overgegaan tot de instelling van een college als de Volksraad, omdat immers politiek leven, in den zin zooals men dat in Nederland kent, hier niet bestond en er mitsdien niets was, dat tot uiting zou moeten komen dan het in Indië vaak overkropt gemoed. De ontwikkeling van zaken in Nederland moge deze slechte historici tot leering strekken. Wie de parlementaire geschiedenis van Nederland doorbladert, zal tot de conclusie komen dat voor en aleer er sprake zou zijn van een definitieve partijvorming er ook na 1849 nog heel wat water naar de zee zou stroomen. Het wordt 1862, vóór Thorbecke constateert : er *zijn* partijen. [1]) Dat deze ontwikkeling uiteindelijk leidde tot een

[1]) Men sla hierop het interessante Vde hoofdstuk na van Dr. N. Kolff's proefschrift: „Over den invloed van politieke partijen op den Nederlandschen regeeringsvorm" (Leiden A. Vilders, 1933).

versnippering, gegarandeerd door waterdichte schotten, zooals wij die in Nederland kennen, is een feit, dat gelukkig geen verband houdt met de logica der dingen. Want al mag men nooit vergeten, dat partijen stamt van „pars", van deel dus, dit impliceert niet dat de natie voor de uitoefening van haar staatsrechtelijke plichten zich in zooveel deelen zal moeten splitsen als maar mogelijk is. Laat ons dus, uit de ontwikkeling in Nederland stichting trekkende, haar vooral niet tot richtsnoer kiezen.

De Indische ervaringen zijn overigens voorshands op dit punt niet opwekkend. In het overzicht van den heer A. C. van den Bijllaardt over ontstaan en ontwikkeling der staatkundige partijen in Nederlandsch-Indië, waarin de data van de Indische partijvorming zijn beschreven, worden precies 125 politieke organisaties genoemd, die in dertig jaren van georganiseerd politiek leven hier het levenslicht zagen en hun rol spelen, of speelden [1]).

4. Dat kiemen van politiek leven ook zonder mogelijkheid tot uitdrukking in den vorm van georganiseerde invloedsoefening op het landsbeleid kunnen ontstaan, moge nog eens blijken uit het, in het licht der ontwikkeling even leerzame als humoristisch verhaal van de eerste Staatkundige vergadering in Indië, die in de Harmonie op 22 Mei 1848, waar de Bataviasche burgerij van Nederlandschen en gemengden bloede onder leiding van „vooraanstaanden" — was niet zelfs de latere minister en Gouverneur-Generaal Meyer in het illustre gezelschap, dat de leiding van deze „massa-actie" had? — politieke wenschen te kennen gaf. Ongetwijfeld zou daar de Indische partij (niet te verwarren met haar naamgenoot van 1908) zijn ontstaan, indien in de gegeven verhoudingen voor een politieke partij plaats was geweest. Vereenigingen en vergaderingen van staatkundigen aard waren echter verboden. Eerst in 1903 zal het recht van vereeniging en vergadering met staatkundig doel worden gegeven. Trouwens al hadde door een omissie van de voor onze politieke gemoedsrust immer zoo bezorgde

[1]) Ontstaan en ontwikkeling der staatkundige partijen in Nederlandsch-Indië, aangevuld verslag van een rede van A. C. van den Bijllaardt Gzn voor kringen van de Vaderlandsche club uitgesproken en uitgegeven door G. Kolff en Co., 1933 — een rede overigens, die Indië zou moeten weerhouden zich ooit aan politieke partijen te wagen, juist omdat zij van de ups en downs in het politieke leven een haast verbijsterend beeld geeft. Volledigheidshalve zij hier, voor wie in dit onderwerp belangstelt, nog verwezen naar het overzichtje van J. Th. Petrus Blumberger van de Politieke partijen en stroomingen in Ned.-Indië, dat veel beknopter doch — uiteraard — veel objectiever is. (Leidsche Uitg. Mij. 1934).

moederlandsche regeering zulk een verbod niet hebben bestaan, de *mogelijkheid* van organisatie der publieke opinie, een der technische Vorausbedingungen voor de politieke partijvorming, ontbrak: er was geen drukpersvrijheid. Dit was dan ook juist een der desiderata die deze vergadering had moeten bespreken, als v. Hoevell zijn zin had gehad.

Men ziet: er is niets nieuws onder de zon. De drukpersvrijheid is nog altijd een acuut probleem. Interessanter nog is het feit, dat de eigenlijke aanleiding der vergadering was de achterstelling van den Indischen Nederlander, daaronder „totok" èn „Inlandsche kinderen" of wel Indo-Europeanen te verstaan, en dat tenslotte ook de vraag .... schrik niet! van de vertegenwoordiging van Indië in de Staten-Generaal aan de orde zou zijn gesteld, indien tenslotte, om moeilijkheden te vermijden — de cavalerie patrouilleerde door de straten van Batavia op het gerucht dezer revolutionnaire actie! — de staatkundige punten niet waren opgeborgen. Men beperkte zich dus tot een klacht over de achterstelling van Indië bij Nederland. Wie zegt, dat in Indië alles zoo snel verandert? [1])

5. De Indische politieke partij vindt haar wieg in de decentralisatiewetgeving. Zoodra in 1903 in zekeren vorm medezeggenschap, hoe gering voorloopig ook — vi coactis — wordt verleend en meteen dus de barrière van het verbod van vereeniging op staatkundige basis wordt weggenomen, blijkt overduidelijk hoeveel politiek leven *aanwezig* is, maar niet tot uiting of ontplooiing is gekomen. Men staat in den kring der Nederlanders, ofschoon te voren reeds vervuld van een onbestemd verlangen over eigen zaken in eigen kring het zijne te kunnen zeggen, aanvankelijk nog wat beduusd en soms krijgt men den indruk dat de Europeesche burgerij die beduusdheid nog altijd niet te boven is gekomen. Maar het komt dan al tot de vorming van politieke partijen, zij het dan niet op de basis van het nationaal dan toch op die van het *locaal* belang, gemakkelijker te vatten en concreter te realiseeren; een goed begin. Aanstonds doet zich immers, zoodra het politieke leven een duidelijke, legitieme bedding heeft gevonden, de behoefte gevoelen aan het formuleeren van algemeene punten, aan het stellen van een *beginsel* waarnaar men zijn houding zal bepalen. Het is niet te verwonderen, dat onder de dan tot medezeggenschap geroepen

[1]) Herlezing van Mr. W. F. Prins' opstel over „Het Indisch adres van 24 Mei 1848" in den Indischen Gids 1936 p. 128 blijft Volksraadleden in hun vrije oogenblikken aanbevolen.

Europeanen in Indië sterk de behoefte wordt gevoeld zich te oriënteeren op bestaande verhoudingen in het moederland. De eerste Europeesche kiesvereeniging, die te Buitenzorg, noemt zich met trots „anti-revolutionnair", maar is in feite nogal radicaal (in den zin van on-historisch, of niet-conservatief). Zij heeft dan ook, ondanks het „beginsel", nimmer de behoefte gevoeld op te trekken onder de leus: tegen de revolutie het Evangelie. Uit haar naamgeving spreekt echter de *behoefte* aan een vast beginsel, voorwaarde van partijvorming.

6. Ofschoon het allerminst de bedoeling is hier een geschiedenis van de politieke partijen in Indië te schrijven, moge hier niet worden nagelaten nog twee feiten te noemen : In de eerste plaats de virulentie van de politieke ontwikkeling in Semarang, die, al is zij in haar resultaten wellicht minder rijk geweest dan zij beloofde, nochtans van groote beteekenis was. Hier groeit het „belang" tot *nationaal* belang, op de basis van *Indische* beginselen.

In Semarang ontstaat in de ook daar spoedig opgerichte kiesvereeniging een scheuring in de radicale en een behoudende groep. Beide staan natuurlijk voor het nationaal, of algemeen belang — „wie wir es auffassen" —. Deze logische controverse is helaas steeds verder vervaagd en verdoezeld, al kan men haar nog wel herkennen. Naar de programma's gerekend, zijn feitelijk alle thans bestaande politieke partijen radicaal; de inheemsche uit innerlijken drang des harten, de Europeesche, omdat men toch vooral niet behoudend moet zijn. Een uitzondering vormt eigenlijk alleen de Vaderlandsche Club die zich duidelijk op historische basis stelt; dat dit in de practijk vaak neerkomt en neerkomen *moet* op *starre* behoudzucht, ligt om redenen, die nog nader in bespreking zullen komen, voor de hand. Overigens: ook met deze kwalificaties moet men weer erg voorzichtig zijn. In het oog van vele Europeanen is wellicht de Volksraadfractie der V.C. vaak nog veel te radicaal en deze zoeken vervolgens hun politieke gemoedsrust waarschijnlijk in den N.S.B., welker eerbied voor het „gezag" (althans, wanneer zij dit zelf in handen zal hebben) het wint van die van alle andere partijen, groepen of stroomingen.

„God looks for India, because it is so big and helpless", heeft Kipling eens geschreven. Historisch is *niet* te verantwoorden de stelling, dat de o, zoo voorzichtige opening, welke de wetgever in 1903 maakte voor de legitieme ontwikkeling, meteen de *oorsprong* was van het politieke leven, zooals velen meenen, die dan

vervolgend verzuchten : was er maar nooit aan begonnen ! Het Oostersche réveil, dat in de jaren 1908—1910 optrad, vond echter aldus zekere te verwezenlijken mogelijkheden ; op het juiste tijdstip was, dank zij de Voorzienigheid, althans de weg geopend, die op den duur tot politieke organisatie en dus tot wezenlijk staatkundig leven zou kunnen leiden.

Als het Nederland ernst is met het indrukwekkende — tot op het vervaarlijke af ! — beginsel der „zedelijke verplichting", moet men de consequenties onder het oog durven zien. Het *moet* leiden tot ruimer zeggenschap.

Naast de Semarangsche politieke sprongvariatie vraagt een tweede feit vermelding: De Indische Bond, die al stamde van vóór 1903. kon zich, dank zij de vrijheid van politieke vergadering thans ontwikkelen tot de Indische partij van Douwes Dekker. De beteekenis van zijn, ook thans nog bijzonder interessante lectuur vormende rede in den Schouwburg te Batavia (17 September 1911) ligt in den titel : *een natie in de maak,* welke ook de slogan werd waaronder zijn actie voor politieke organisatie van „hiergeborenen" in den ruimsten zin des woords werd gevoerd. Men kan zeggen, dat die ook thans nog de leuze is van de geheele politieke inheemsche beweging. De *assimilatie,* althans in politiek opzicht, van Indo- en Inheemsche bevolking is het doel geweest van zijn beweging en dit doel werd niet bereikt. Toch is de invloed der actie groot geweest. Zij kon tevens aantoonen dat men, met de medezeggenschap in locale aangelegenheden, toch ook nog andere dingen had binnengehaald. Moeten wij daarom treuren? Gezien de ontwikkeling van zaken kan op goede gronden de stelling worden verdedigd, dat door het openen van de mogelijkheid van openbare politieke actie in ieder geval de veiligheidsklep niet werd overbelast. „Let them blow their steam off" kan een mager excuus zijn voor zwakheid; het tijdig laten afblazen kan ook een bewijs vormen voor het goede vakmanschap van den machinist.

8. De instelling van den Volksraad *noopt* tenslotte tot organisatie van het politieke leven. Ook in Europa wordt degene die uit beginselprogramma's den aard der politieke gezichtspunten tracht af te lezen, niet veel wijzer. Het politieke leven in Nederland — en daar niet alleen — heeft zich ontwikkeld in bepaalde categorieën, waartusschen het verband niet altijd duidelijk is. Men kan zich eerst met recht vooruitstrevend noemen, wanneer men voorstander is van zware belasting op het vermogen en tegenstander van bewa-

pening, ofschoon het verband tusschen een en ander niet voor de hand ligt. De Indische politieke programma's zijn over het algemeen niet veel helderder, ... voor zoover aanwezig. Maar algemeene tendenzen kan men duidelijk onderscheiden. De inheemsche wereld ziet een ontwikkeling tot zelfstandigheid of, in haar uiterste, tot onafhankelijkheid als doel. Ziedaar een in wezen radicaal program. Zoolang men onder de ban leefde van de gedachte, dat de *natuurlijke* ontwikkelingsgang zou moeten leiden tot een verbreking van den bestaanden band, leek dit program zelfs een onheilspellende profetie. Over die periode zijn wij heen.

9. In het reeds geciteerde boekje van Sulzbach wordt, in de inleiding, de opmerking gemaakt, dat wij ons toch wel zeer ten onrechte verwonderen over de middeleeuwsche theologen, die het stelsel van slechts schijnbaar bewijsbare stellingen voor waarheid versleten en zich door de zekerheid, dat anderen met niet minder kracht der overtuiging geheel andere stellingen verdedigden, niet van de wijs lieten brengen. Deze ketterijen immers waren te verklaren uit het feit, dat nu eenmaal de duivel en zijn helpers eeuwig en altijd op het pad waren om de geesten te verwarren. „Man setze am Stelle des Teufels Egoismus, wirtschaftliche Interessiertheit und geistige und moralische Minderwertigkeit überhaupt, und es ergibt sich das Schema, nachdem sich, nicht im Mittelalter sondern zu allen Zeiten, die Parteitheorie der Politiker gliedert". Deze woorden zijn ook voor Indië geschreven, al is de partijtheorie voorloopig maar een dun boekje. In den partijstrijd speelt de wensch om de actie van tegenstanders te verklaren uit lage motieven, zucht tot eigenbaat en „Minderwertigkeit überhaupt" een groote rol en zij wordt hier niet, of nog niet, getemperd door een ontwikkeling des geestes, die de vraag telkens weer naar voren brengt, of het inderdaad wel alles zoo *is* als het in deze extreme uitersten is geformuleerd. Een Nederlandsch dagblad heeft Thamrin eens een schoelje genoemd, al kon het daarmee alléén zichzelf een brevet van onbehoorlijkheid niet alleen, maar ook van onkunde uitreiken. Het aantal dergenen intusschen, die gaarne en oprecht in deze kwalificatie geloofden, is niet gering. Overigens is dit korte woord beantwoord met vele bijtende en sarcastische opmerkingen over de Nederlanders in de tropen, die slechts op eigen voordeel uit zijn. Ach, ieder is op eigen voordeel uit, maar dit wil niet zeggen dat eigen voordeel de eenige of in vele gevallen zelfs ook maar de voornaamste richtsnoer is van Nederlanders in Indië.

De bewijzen van het tegendeel liggen voor het grijpen. Om het omineuze woord „nationalisme" thans nog eens te gebruiken, maar in ruimer zin dan het gewoonlijk wordt gebruikt: een sterk besef van de verbondenheid van op het eerste gezicht rechtstreeks tegenstrijdige belangen, wordt juist (indirect) door den partijstrijd in den Volksraad vaak eerst duidelijk. Men zal echter door den dikken sluier van woorden, van verkondigingen en vertoogen heen moeten trachten te zien, om te kunnen begrijpen, dat het „nationaal belang" in den zin van de definitie van Burke, ofschoon zeer verscheiden in zijn uiteindelijke interpretatie, toch op zeker oogenblik een geheel van gemeenschappelijke zekerheden vertoont, die een basis kan zijn van gezonden politieken strijd.

Zoowel de inheemsche als de Europeesche politieke partijen lijden in belangrijke mate onder het gebrek aan politieke scholing, hetwelk een gevolg is van de jeugd der politieke organisatie en het typisch karakter der koloniale samenleving. Voor wat aangaat de inheemsche politieke beweging en de daaruit stammende partijen kan men vaststellen, dat de evidentie van een snelle rationalistische ontwikkeling naar het voorbeeld van het Westen een zoo fascineerend ideaal is, dat — alle verschillen daargelaten: tusschen Sosrohadikoesoema en Soeroso gaapt een zeer diepe kloof, maar op dit punt zijn zij het eens — men het veilig als het centrale punt van het inheemsche politieke leven kan beschouwen. Zwakke tendenzen in de richting van een op het volkseigene gebaseerde ontwikkeling, in de twintiger jaren gestimuleerd o.a. door hetgeen Britsch-Indië te zien gaf, bieden klaarblijkelijk te weinig practisch uitzicht. De toenadering der non-coöperatoren tot de regeering, waarvan in recenten tijd teekenen worden opgemerkt, schijnt dit nog eens te bewijzen. De consequentie van dit alles is meteen een streven naar grooter zelfstandigheid. „Wij kunnen het zelf".

De taak der Europeesche politieke partijen is oneindig ingewikkelder en moeilijker. Zij vertegenwoordigen niet alleen bepaalde maatschappelijke geledingen, maar bovendien ook „de Nederlandsche leiding". Zij hebben niet alléén en zeker niet nebenbei, zorg te dragen, dat de beteekenis der Rijkséénheid niet wordt uitgehold, maar van hen moet worden geëischt, dat zij, voor zoover mogelijk, de ontwikkeling in goede banen leiden. Dit is een ondankbaar werk. Het verwijt van behoudzucht kunnen zij niet ontgaan, wanneer zij weigeren mee te hollen op een weg als dien bijvoorbeeld Soetardjo bij de algemeene beschouwingen over de begrooting

1938 heeft getraceerd. Men zal deze verwijten moeten incasseeren zonder er zich overigens door te laten beïnvloeden.

Zijn de Europeesche partijen voor dit doel berekend?

Hun geschiedenis is slechts een bewijs te meer, dat de beduusdheid, waarvan zooeven schertsenderwijs werd gesproken, nog niet geheel is geweken. De Nederlander in Indië (om het even, of hij „Indisch Nederlander" — Indo en blijver — is of zoo maar, een toevallig overgewaaide Nederlander, dan wel een hetzij door idealisme of H.B.B.L.-perspectieven tot emigratie bewogen Nederlander) behoort voor een aanzienlijk deel tot wat karakteristiek genoemd is „die Partie der Nichtwähler". In de geschiedenis der politiek is met de rol dergenen, die zich hoogstens beperken tot politiseeren aan de sociëteitstafel (en dan ook niet malsch), menig hoofdstuk gevuld. In Indië kan men zien, tot welke absurde gevolgen de abstinentie van „politiek" leidt.

De natuurlijke tegenzin tegen de uitwassen van het partijwezen is meestal te groot dan dat hij zelfs de overweging van hetgeen hier op het spel staat, zoo dit ten volle tot de geesten doordringt, gemakkelijk kan overwinnen. Dit geldt dan uiteraard het sterkst voor de Nederlanders, voor wie Indië een onaangenaam oponthoud tusschen de hier aankomende en de thuisvarende mailboot is. Men kan nauwelijks van hen verwachten, dat zij zich vereenigen op een beginsel, om hun gemeenschappelijk streven te richten op het nationaal belang. Op zijn best zeggen zij: Ubi bene, ibi patria, en het Indische patria verdwijnt met de pensionneering vèr achter den horizon.

10. „Tot voor kort heerschten in een groot deel van de Europeesche samenleving groote onverschilligheid en lauwheid ten aanzien van de nationale Nederlandsche zaak" — aldus de inleiding tot een vlugschrift waarmede de V.C. als politieke partij de propaganda ter hand nam. Dit is alweer een woord voor alle tijden. In politieken zin heerschten steeds en ook nu nog in de Europeesche samenleving „groote onverschilligheid en lauwheid". Op een der omstandigheden, die daartoe leidden, is hierboven gedoeld, andere zijn aangeroerd in mijn aanteekeningen over Publiciteit in dezen tijd [1]); herhaling daarvan schijnt te meer overbodig, omdat ieder, die zich met dit vraagstuk bezighoudt, dit verschijnsel kent.

Deze onverschilligheid leidde tot stuurloosheid. Het zijn plotselinge impulsen, meestal van louter negatief karakter, die op zeker oogenblik de onverschilligheid en lauwheid doen overwinnen. Het

[1]) Koloniale Studiën 1936 p. 17 e. v.

schijnt, dat er idealisten zijn, die meenen, dat, wanneer bij zulk een bijzondere gelegenheid het laaiend sentiment met kracht en geweld zich baan breekt, daarmede een nieuwe aera het levenslicht ziet.

Indië heeft een kort geheugen. Het zou zich anders herinneren, dat deze nieuwe tijd in Indië gemiddeld om de vijf jaar aanbreekt.

Nog vóór de instelling van den Volksraad constitueerde zich de Vrijzinnige Bond, zaliger gedachtenis, en in den stijl van den toen aanbrekenden nieuwen tijd was zijn beginselverklaring hoogst vooruitstrevend; dat behoorde zij ook te wezen. Het modestokpaardje is dan: loyaal streven naar zelfbestuur der bevolking van Nederlandsch-Indië moet worden gesteund. Het zelfbestuur voorop — de rest komt vanzelf! Het woord „loyaal", een der „Slagwörter" der politiek in dit goede land, maakte hiermede zijn entree in de politieke arena; het geeft een der naarste tegenstellingen aan die de partijpolitiek in Indië kent.

Aanstonds treedt de reactie tegen die vooruitstrevendheid op. Van de beduusdheid, die hier al meer is aangeroerd, kan het feit getuigen, dat de Vrijzinnige Bond practisch den Volksraad bezette: hij was een eenheidsfront, geen partij, nademaal het essentieele kenmerk van een *deel* van het geheel hem vanzelf ontbreken moest. Uit den aard der zaak intusschen verborg deze eenheid vele tegendeelen. Het zou na de verkiezingen van 1921 blijken, dat vooraanstaande figuren, die zijn beginselverklaring hadden onderschreven, met groot gemak zich in een ander politiek tehuis zouden comfortabel maken! Mr. H. s' Jacob, die wel niemand ooit van onzuiverheid in welk opzicht ook zou willen beschuldigen, was er een van....

„Als reactie op de onverantwoordelijke propaganda van revolutionnaire zijde eenerzijds en op het regeeringsbeleid anderzijds", werd in December 1919 de P.E.B. opgericht. De aanhaling is uit het reeds genoemde boekje van den heer van den Bijllaardt; het geeft in den hier eveneens reeds gememoreerden „partijstijl" een voorbeeld van hetgeen in Indië de gebruikelijke oorsprong eener politieke partij is. Ook deze woorden schijnen eeuwigheidswaarde te bezitten.

Inmiddels was ook het I.E.V. opgericht, voor een niet gering deel ook als gevolg van deze „revolutionnaire propaganda en het regeeringsbeleid" dat, zooals met ziet, nogal wat op zijn geweten heeft.

Met den Vrijzinnigen Bond had de P.E.B. de associatie-basis gemeen. Men onderschatte de kracht van het ideaal der associatie niet; de gedachte, dat men, door de solidariteit van belangen op de voorgrond te stellen, ook gezamenlijk zou kunnen optrekken, is even verheven als onpractisch. Maar vooral : verheven. Het is een gedachte, die boeien kan. Ook hier intusschen weer mist men de bezonkenheid, den logischen groei..... de ietwat wilde behoefte zich te doen gelden zonder precies te weten hoe, vond hier wel een tehuis, maar één dat in tegenstelling tot alle andere semi-permanente bouwsels in Indië den tand des tijds niet kon weerstaan. De P.E.B. sleept heel de kudde mee; hij verovert den Volksraad compleet en blaast den Vrijzinnigen Bond weg; deze bestaat practisch niet meer, al houdt de Gouverneur-Generaal Fock hem de hand boven het hoofd, dank zij de mogelijkheid,welke de regeering is verbleven tot politieke correcties, door benoeming, welke correcties in de practijk neerkomen op een rem op de politieke ontwikkeling. Ook remmen zijn noodzakelijke attributen, tusschen haakjes! Er heerscht in ons politieke leven veel afwisseling; in de benoemingspolitiek van de regeering, gegrondvest op het Heilig Antecedent, heerscht echter een stabiliteit, die de mogelijkheid van duidelijke partijvorming bepaald tegenwerkt. Een soort hybride tusschen een organische en een politieke vertegenwoordiging schijnt daarbij het verborgen en nooit bereikbare doel te zijn.

11. Aan de geschiedenis van den P.E.B. kunnen zij, die zich in argeloosheid de vraag stellen, waarom toch niet alle menschen van van goeden wille, die „het landsbelang wenschen te behartigen", zich kunnen vereenigen in één organisatie, welke dan in de toekomst alles ten beste zal regelen, zich spiegelen. Deze eendracht was alweer de bron der grootste tweedracht, en wanneer men zich slechts even losmaken wil van de eeuwige fictie, dat *wijzelf* het goede willen en „de ander" slechts naar inblazingen des duivels luistert, kan dit toch ook geen verbazing wekken. Geen algemeene politieke gezichtspunten toch hebben tenslotte den P.E.B. in het leven geroepen: hij was een reactie op een door deze pioniermaatschappij als te radicaal ervaren bewind, en aan dit vitium originis is de Bond overleden. Dit pleit voor de mogelijkheden van gezonde partijvorming ook in Indië.

In dergelijke stemmingen ondernomen politieke acties kan geen lang leven beschoren zijn, tenzij inmiddels de mogelijkheden worden geopend voor een *duurzame* organisatie, en daarvoor lagen,

binnen het tijdelijk raam van den P.E.B., de verhoudingen te ver uiteen. Den heer Engelenberg lag de rol eener Voorzienigheid beter dan die van partijleider. Wien zou het ooit mogelijk geweest zijn, Mr. van Gennep's inzichten te verzoenen met die der inheemsche P.E.B.-ers en omgekeerd? En zoo ziet men ook den P.E.B. in 1921, 19 van de 24 door verkiezing te bezetten zetels veroveren, de vreugdevuren ontsteken, om reeds bij de volgende verkiezing slechts bij de gratie van het inmiddels in de politieke arena getreden I.E.V. nog een eenigszins draaglijk figuur te slaan.

Het einde is gekomen sedert de V.C. haar entree maakte. De heer Roep kan zeggen: de P.E.B. — dat ben ik! Van hetgeen goede bedoelingen vermogen, kunnen twee inheemsche Volksraadleden en één Chineesch, die aangesloten zijn gebleven bij „de fractie", een welsprekende getuigenis afleggen.

Met de geschiedenis der V.C., die het associatiebeginsel verwerpt en zich openbaart als een typisch Nederlandsch-conservatieve *partij* — dit nu, het spreekt vanzelf, niet bedoeld in den zin der partij-dialectiek, doch als tegenstelling tot radicaal —, betreden wij het tijdvak, dat ook aan de jongste lezers van dit tijdschrift eenigermate bekend moet voorkomen : zoo lang leeft men nu ook weer wel in Indië. Een ietwat uitvoerige schets van de voorafgaande gebeurtenissen was evenwel hier van pas, omdat juist de geschiedenis der Europeesche politieke partijen in Indië zoo duidelijk bewijst, waar en hoe de koloniale Nederlander faalt in zijn taak tot het temporiseeren der koloniale ontwikkeling. Nimmer is een politieke beweging onder de Europeanen hier te lande ontstaan uit de behoefte den plicht te vervullen, dien de staatsregeling, maar zij niet alleen, hun oplegt.

De Nederlander in Indië is, door de omstandigheden der koloniale maatschappij, vooral een wils-mensch en geen beschouwende figuur. Hij heeft groote behoefte aan daden, meer dan aan geestelijke werk zaamheid, omdat hij de ontzaglijke beteekenis van „daden" hier sterker dan in het moederland heeft leeren kennen. Dat daden slechts wezenlijke waarden vertegenwoordigen, wanneer zij wortelen in de geestelijke beweging, is een inzicht, dat hem vaak ontsnapt. Hij denkt in eenvoudige categorieën en in zooverre ligt de politieke terminologie hem zeer wel, dat hij groote behoefte heeft om goed van zichzelf en slecht van „den vijand" te vernemen. Nergens is de behoefte aan het zwart-en-wit-procédé sterker dan juist in deze sociale puberteitssfeer. Hij is slechts „uit lauwheid en onverschil-

ligheid" te wekken door het „roode gevaar" of „verkeerd regeeringsbeleid" — U zegt me daar zooiets ! — en reageert daarop als de man die een slang in zijn bed vindt : hij slaat om zich heen. De politieke wijsheid der meeste Nederlanders is kort saam te vatten in één zinsnede : er is al genoeg „bedorven" door allerlei „hervormingen", schei er nu in hemelsnaam mee uit. *Blijf er af* ! In hoeverre hij het werkelijk bij het rechte eind heeft, zou hem achteraf nog kunnen verbazen.

Ook dit sentiment zou men miskennen, wanneer men er uitsluitend behoudzucht aan ten grondslag zag: wel degelijk is de vrees voor al te snelle ontwikkeling behoorlijk gefundeerd en behoorlijk te motiveeren. Daartoe komt het in den regel niet ; het verband tusschen de politieke zaken is voor den kolonialen Nederlander nog vaak zeer duister. Een politieke partijvorming die zich zoo weinig om haar kiezers bekommert als de Indische politieke partijen steeds hebben gedaan, kan niet verwachten, dat zij verandering brengt in dezen toestand.

12. Dit geldt voor wat hier reeds is genoemd „Partei der Nichtwähler" — dezelfde partij, die in Nederland, gedwongen tot stemmen, met liefde Colijn aan drie zetels meer hielp. Afzonderlijke figuren zijn de partijen, die hun voedingsbodem vonden in de Nederlandsche politiek : de confessioneele groepen en de I.S.D.P. Zij vertoonen grooter stabiliteit, wat een voordeel is, en tevens een zekere mate van onzekerheid in hun optreden door hun verbinding met Nederlandsche politieke verhoudingen. Kan dit op den duur vruchtdragend zijn ?

13. Rest het I.E.V. Tot dusver heeft deze politieke partij, die er geen is (men kan het ook omdraaien) zich staande weten te houden niet alleen, maar het heeft zich zelfs machtsbeperkingen opgelegd die haar in staat stelden de V.C. over een moeilijk moment heen te helpen, toen háár ideaal — „verkeerd regeeringsbeleid" te keeren — aan spankracht had ingeboet.

Het feit dat het Verbond zich als belangenpartij blijft afficheeren, is zijn kracht en zijn zwakheid. Zijn wezenlijke beweegkracht ontleent hij aan het feit dat hier inderdaad sterk sprekende belangen in het gedrang zijn; een politiek van manoeuvreeren kan in de omstandigheden, waarin het I.E.V. verkeert, aanvankelijk soms ongedacht succesvol zijn. Op den duur zal de organisatie van de Indo-Europeanen echter definitief moeten kiezen of deelen, omdat nu eenmaal een principieele politiek de eenige is, welke duurzame

weerkracht geeft. Ten slotte gaat van een sterk ideaal, geformuleerd in een beginsel, een grooter werking uit dan van een op toevalligheden gerichte belangenbehartiging. Het gebruik van het woord ideaal duidt niet op een gemoedsgesteldheid van zweverige edelmoedigheid, waarmede men pronkt als dat zoo te pas komt ; niemand heeft overtuigingen en idealen, welke strijdig zijn met zijn belang. De kristallisatie van die belangen in ideologie is echter in den thans voor Indië gekozen vorm van vertegenwoordiging de eenige mogelijkheid welke op den duur resultaat belooft. De ontwikkeling van het I.E.V. ligt in den schoot der goden: zal het in staat zijn ten slotte vorm te geven aan een typisch Indische politiek ?

14. Want hierop komt het aan, zoowel voor de Nederlanders uit Nederland als voor die, welke in Indië werden geboren : dat zij zich thans ten volle rekenschap gaan geven van den toestand en zich bewust gaan richten op een *Indische* politiek. Dat de ontwikkeling der Indische politiek tot dusver sterk den indruk geeft van zoeken en tasten.... en *niet* vinden is, behalve uit de jeugd van het politieke leven, mede te wijten aan het dynamisch karakter van de maatschappij en de exceptioneele verhoudingen der koloniale maatschappij. Dit behoeft geen reden te zijn te wanhopen aan steviger en stelliger fundeering van het Indische politieke leven; het zou slechts een prikkel te meer moeten zijn tot grootere krachtinspanning.

15. Doel van deze aanteekeningen is eenig licht te verspreiden over de geschiedenis en het karakter der politieke partijen in Indië. „Nieuwe gezichtspunten" zijn daarin niet geopend, maar Indië leeft snel en vergeet nog sneller en het leek nuttig eenige bekende feiten in de herinnering terug te roepen. Gegeven de vormen die de wetgever heeft gesteld voor de medewerking der burgerij aan de landstaak schijnt de eenige mogelijkheid van machtsuitoefening door die burgerij gelegen te zijn in de organisatie van politieke partijen. Het benoemingsrecht der regeering en de wijze waarop zij dit uitoefent staat aan die gedachte niet in den weg. Het feit dat de regeering uit eigen hoogheid anderen dan gekozen vertegenwoordigers den toegang tot 's lands vergaderzaal mogelijk maakt, staat de politieke partijontwikkeling wel in den weg; zij maakt deze intusschen niet minder nuttig en noodig. Ook de beletselen die de koloniale maatschappij zelve in den weg legt aan die ontwikkeling en die vooral de organisatie der Europeesche

burgerij tot een zeer moeilijk vraagstuk maakt verandert aan het principieele gezichtspunt niets. De Nederlander in Indië — dit geldt in het bijzonder ook voor den totok — zal zich er rekenschap van moeten geven dat deze weg, al legt hij hem wellicht niet met genoegen af — een essentieel onderdeel vormt van zijn plicht tegenover de Nederlandsche leiding.

Bat.-C., Juli 1937

Naschrift: Tijdens de algemeene beschouwingen over de begrooting 1938 in den Volksraad heeft zich een debat ontwikkeld over de politieke partijen in Indië, op aanstichting van den heer Kerstens. Om alle misverstand te vermijden zij hier medegedeeld dat deze aanteekeningen in eersten aanleg tot stand kwamen vóór deze discussie werd gevoerd, en dat zij dus niet kunnen beschouwd worden als een reactie of commentaar op hetgeen de sprekers bij die gelegenheid hebben opgemerkt. Daar in het bijzonder de eerste alinea den indruk zou kunnen wekken dat het Volksraadsdebat de inspiratie vormde voor deze aanteekeningen zij hier nadrukkelijk het tegendeel vermeld. — R.

EENIGE OPMERKINGEN OVER INHEEMSCHE ARBEIDERS BIJ WESTERSCHE CULTUURONDERNEMINGEN, HUN LOONEN EN MINIMUM-LOONEN

DOOR Dr. Ir. Ph. LEVERT

1. DE ARBEIDERS.

A. Inleiding.

De mate en het tijdstip van arbeidsaanbod bij de groote landbouw-ondernemingen, worden beheerscht door de toestanden in het inheemsch agrarisch productie-proces, waarin deze arbeiders in meer of mindere mate een rol vervullen. Een inzicht in het arbeidersvraagstuk kan dan ook slechts verkregen worden, nadat men eenigszins op de hoogte is van de voorwaarden en omstandigheden, waaronder dit inheemsch productie-proces functionneert.

Om noodelooze ingewikkeldheid te voorkomen, wordt als werkhypothese aangenomen, dat de productie-eenheden (de desa als territoriale groepsgemeenschap), waaruit de Westersche landbouwondernemingen hun arbeiders betrekken, in het algemeen een gelijksoortig karakter vertoonen, n.l. dat van een samenstel van dwerg- en klein-bedrijven, met het inlandsch gezin als productiekern, produceerend voor consumptie, practisch zonder

gebruikmaking van vreemde productie-middelen en gezamenlijk vormend een vrijwel autarkische eenheid, waarin geld nog slechts een geringe rol vervult.

Een tweetal aspecten van het economisch leven dezer gemeenschappen zijn, van het standpunt van het arbeidersvraagstuk uit bekeken, van belang, n.l. a) de mate en mogelijkheid van behoeftebevrediging voor de individuen in deze gemeenschap en *b*) de vorm en periodiciteit van arbeidsaanwending in het agrarisch productieproces.

B. Behoefte-bevrediging.

Landhuishoudkundig gesproken wordt het *dwergbedrijf* [1]) gekenmerkt door de omstandigheid, dat het netto-provenu (= bruto opbrengst minus productie-kosten) onvoldoende is voor de bevrediging der minimum-behoeften van de productie-kern — het inlandsch gezin — hetwelk wij voorshands als ondeelbare grootheid wenschen te beschouwen.

Bij het *klein-bedrijf* is het netto-provenu juist voldoende voor de minimum-behoeftebevrediging.

De grenslijn tusschen dwerg- en klein-bedrijf is uiteraard zeer vaag. Een, door gunstige verhouding der natuurlijke productiefactoren veroorzaakt, toevallig overschot kan in een gunstig oogstjaar een dwergbedrijf aan de kenmerken van een kleinbedrijf doen beantwoorden en omgekeerd.

Opmerking verdient verder, dat het bebouwd oppervlak bij de onderscheiding tusschen dwerg- en klein-bedrijven geen kenmerk van belang vormt.

In de eerste plaats ligt het minimum-behoefte-peil voor de verschillende productie-kernen op verschillende niveau's, zoodat, onder overigens gelijke omstandigheden, het tot bevrediging dezer minimum-behoeften benoodigde grond-oppervlak wisselt.

In de tweede plaats is, bij een aangenomen behoefte-peil, het netto-provenu van de oerproductie afhankelijk van tallooze factoren, als vruchtbaarheid van den grond, weersomstandigheden, aard der productie, prijs der producten, intensiteit der productie, gebruik van vreemde productie-middelen, etc. etc.

[1]) Verg. voor de gebezigde termen Ir. E. de Vries: „De cultuur- en bedrijfsontledingen in den inlandschen landbouw". Landbouw, 6, 1930/31, No. 2, pag. 110 e.v.

In het algemeen zal dus voor de productie-kern, werkzaam in het dwergbedrijf, de *economische noodzakelijkheid* tot het verdienen van een aanvullend inkomen bestaan.

De mogelijkheden, die hiertoe bestaan, zijn in de weinig gedifferentieerde inlandsche samenleving gering.

Het *erf-bezit* en, in mindere mate, de z.g. *tweede gewassen* openen de mogelijkheid om, naast de noodzakelijke aanvulling van het menu, met passar-kleinhandel het dagelijksch huishoudgeld te verdienen. Vooral het erfbezit is in deze van uitstekend belang, in het bijzonder met het oog op de omstandigheid, dat de inkomsten, hieruit getrokken, minder periodiciteit vertoonen dan die, verkregen uit de teelt der hoofd-voedselgewassen.

Daarnaast mag het erfbezit als mogelijkheid tot het verdienen van een aanvullend inkomen nimmer overschat worden. De passar-kleinhandel blijft in feite een ruilhandel, waarbij een klein surplus van een bepaald voedselgewas geruild wordt tegen een ander.

Inkomsten uit ander bezit dan grond, zooals huizen, gereedschap, vee, etc. mogen veilig verwaarloosd worden, althans bij die bevolkingsgroep, waaruit arbeiders gerecruteerd worden.

De verdere mogelijkheden tot het verdienen van een aanvullend inkomen zijn *huisvlijt* en *loondienst in eigen of uitheemsch milieu.*

Hoewel huisvlijt in het algemeen een groot aantal beoefenaars en een aanzienlijk aantal arbeidsuren kent, is daarmede het belang, als bron van aanvullend inkomen, niet in overeenstemming. Het gebrek aan kapitaalgoederen en de weinige differentiatie in behoeften veroorzaken, dat de huisvlijt, evenals de verschillende vormen van passar-kleinhandel, in mindere mate als bron van aanvullend inkomen, dan wel als tegemoetkoming aan eigen minimum-behoeften — andere dan voedingsbehoeften — is te beschouwen.

Vormt de huisvlijt inderdaad een bron van inkomsten, welke van belang te achten is, dan zullen hierbij in de meeste gevallen vreemde invloeden aan het werk zijn. De bron van inkomsten zal in deze gevallen (bv. batik-industrie) meer zijn op te vatten als een vorm van loondienst.

Loondienst in eigen of uitheemsche productie-milieu zal dus het voornaamste correctief zijn op de onmogelijkheid om met eigen middelen de minimum-behoeften te bevredigen.

De mogelijkheden van loondienst in het eigen agrarisch milieu zijn gering. In die streken, waar, door het afslijten van het beschikkingsrecht, meerdere differentiatie in grondbezit en daardoor

midden- of zelfs grootbedrijven konden ontstaan zou de mogelijkheid van bezoldigde landarbeiders bestaan, ware het niet, dat in deze gevallen aan deelbouw de voorkeur wordt gegeven. De z.g. koelie boeroehs, die een gedeeltelijke bezoldiging in geld ontvangen, zijn betrekkelijk gering in aantal. Voor bezitters van dwergbedrijven bestaat slechts de mogelijkheid om in tijden van arbeids-cumulatie (oogst) een aanvullend inkomen te verdienen. Gedurende de perioden van organische werkloosheid vormt deze mogelijkheid in het eigen milieu een te verwaarloozen factor.

Resumeerend kan vastgesteld worden, dat voor het inlandsch gezin de noodzakelijkheid tot het verdienen van een aanvullend inkomen bestaat in die gevallen, waarbij het verschil tusschen bruto-opbrengst van het grondbezit en productiekosten negatief is. Landhuishoudkundig gesproken is dit het geval bij alle dwergbedrijven.

De mogelijkheden om dit aanvullend inkomen in de eigen economische sfeer te verdienen door middel van handel, huisvlijt, loonarbeid of anderszins zijn gering, doch worden ten volle en primair benut. Loonarbeid in uitheemsch milieu, hetzij Overheidsdiensten, landbouwondernemingen, of anderszins, vormt het voornaamste correctief op het tekort aan inkomsten uit eigen milieu, doch blijft secundair.

Als belangrijke stelregel voor het arbeidersvraagstuk mag worden aangenomen, dat *arbeid, dienende tot behoefte-bevrediging, primair in het eigen agrarisch productie-milieu geschiedt en pas secundair (noodgedwongen) in het uitheemsche productieproces, hoezeer de geldelijke resultaten van dezen laatsten arbeid hooger mochten zijn.*

Wenscht men plaatselijk nauwkeurig te weten, wanneer de noodzakelijkheid tot het verdienen van een aanvullend inkomen bestaat, dan zal, voor elke desa afzonderlijk, een exacte bedrijfsontleding uitgevoerd moeten worden. Daarnaast zal het minimum-behoefte-peil vastgesteld moeten worden.

Hierboven was in het bijzonder sprake van de mogelijkheid tot bevrediging der eerste *levensbehoeften* in het eigen milieu.

In dit verband mag niet verzuimd worden de aandacht te vestigen op het bestaan van een zekere *geldbehoefte.*

Deze behoefte aan baar geld in de desa ontstaat in de eerste plaats door de verplichting, om verschillende Overheidslasten in

geld te voldoen en in de tweede plaats door de sociale verplichting van elk zich respecteerend desagenoot, om, ter gelegenheid van bijzondere gebeurtenissen in het gezinsleven of anderszins, feestelijkheden te geven, waarvan de kosten een relatief belangrijk deel van zijn inkomsten vormen.

In hoe sterker mate de desa een autarkische, op consumptie gerichte, productie-gemeenschap vormt, des te moeilijker zal het den desa-genooten vallen aan deze geldbehoefte in eigen milieu te voldoen.

De behoefte aan geld voor consumptieve doeleinden doet zich uiteraard het sterkst voor bij de grondbezitsloozen, voor zoover zij niet een eenheid met het gezin van den grondbezitter vormen.

Voor de grondbezitters ontstaat de geldbehoefte meer als uitvloeisel van Overheidslasten en sociale verplichtingen. Aan de geldbehoefte voor consumptieve en productieve doeleinden kan meestal geheel of gedeeltelijk worden tegemoet gekomen door de opbrengst der tweede of z.g. geld-gewassen. Bestaat er echter een wanverhouding tusschen productenprijzen en geldlasten, dan zullen ook de grondbezitters, evenals de grondbezitsloozen, gedwongen zijn op de een of andere manier een aanvullend geld-inkomen te verkrijgen.

Uiteraard zal liefst de weg van den minsten weerstand bewandeld worden, n.l. de woekeraar, doch deze weet de grenzen der credietbevoegdheid van zijn cliënten nauwkeurig te trekken. In deze gevallen is het verdienen van een aanvullend geld-inkomen in uitheemschen loondienst, waar dat mogelijk is, een uitkomst.

C. Periodiciteit van den arbeid.

In het agrarisch productieproces bestaan tijden van arbeidscumulatie en van arbeidsslapte. Vooral in tijden van oogst en, in mindere mate, ook in tijden van grondbewerking zijn alle handen van noode. Zelfs in het dwergbedrijf, waar, gerekend over een geheel jaar, steeds arbeidskracht ongebruikt blijft, kan in tijden van oogst gebrek aan handen zich voordoen.

In de communale groepsgemeenschap wordt deze moeilijkheid opgelost door het gezamenlijk, areaalsgewijze, afoogsten van den aanplant. Voor verschillende andere werkzaamheden, die veel arbeid vereischen, kent de desa de verschillende vormen van onderling en wederkeerig hulpbetoon, waarvan de benamingen en voorwaarden streeksgewijze wisselen.

In de perioden van arbeidscumulatie zal uiteraard voor bijkans geen der desagenooten de noodzakelijkheid tot het verdienen van een aanvullend inkomen bestaan. Herhaald moge worden, dat in het algemeen arbeid in het eigen productie-milieu altijd vóórgaat boven arbeid in het uitheemsch milieu, hoe zeer de geldelijke resultaten van dezen laatsten arbeid hooger mogen zijn dan bij den eersten.

Het aanbod van arbeiders bij Westersche landbouw-ondernemingen zal dus in het algemeen kleiner of afwezig zijn in tijden van arbeidscumulatie in het inheemsch productie-milieu. Ook in een periode na den oogst der belangrijkste voedselgewassen zal het arbeidersaanbod minder zijn dan normaal, daar men in de desa over een voorraad beschikt, welke eerst wordt ingeteerd.

In streken, waar de omstandigheden van grond, water en klimaat het mogelijk maken ná het hoofdgewas z.g. tweede gewassen te telen, zal dus een *intermitteerend arbeidersaanbod* optreden, waarvan de frequenties correleeren met de tijden van seizoenswerkloosheid in het inheemsch agrarisch productie-milieu.

Opmerking verdient, dat, naar gelang der seizoenswerkzaamheden, het aanbod van mannelijke en vrouwelijke arbeidskrachten wisselt. Tijdens den sawah-padi-oogst is het aanbod van vrouwelijke arbeidskrachten gering, van mannelijke koelies voldoende ; in tijden van grondbewerking omgekeerd.

In streken, waar de natuurlijke productiefactoren slechts het telen van één hoofdgewas toelaten, zal, eenigen tijd na den hoofdoogst een massaal arbeidersaanbod zich kunnen voordoen. Men heeft hier dus niet te maken met een intermitteerend aanbod, doch met het *massaal uitzwermen van bepaalde bevolkingsgroepen gedurende een geheel seizoen.* Dit doet zich b.v. voor bij de Madoereesche arbeiders bij de Java-suikerindustrie in den Oosthoek.

Wenscht men, zoowel bij het intermitteerend als bij het seizoensaanbod van arbeidskrachten, het juiste oogenblik te bepalen, wanneer dit aanbod zich zal voordoen, dan dient een streeksgewijze nauwkeurige cultuurontleding van het inlandsch bedrijf gemaakt te worden, liefst gedurende den tijdsduur van een geheele vruchtwisselingscyclus.

Hierboven werd slechts gesproken over de economische *noodzakelijkheid* tot het verdienen van een aanvullend inkomen, welke zich, voor de productiekernen als geheel, voordeed bij een bestaande

wanverhouding tusschen bruto-opbrengst van het dwergbedrijf en productiekosten en tot uiting kwam door arbeidersaanbod in tijden van seizoenswerkloosheid in eigen milieu.

Het is echter duidelijk, dat het seizoenskarakter van den arbeid in het agrarisch productieproces, voor bepaalde productiekernen de *mogelijkheid* opent tot het verdienen van een aanvullend inkomen. Ook al mocht, b.v. bij het klein- of middel-bedrijf, het netto-provenu voldoende zijn voor de bevrediging van de behoeften van de productiekern, dan zal, van arbeidsstandpunt uit bezien, ook hier in tijden van arbeidsslapte de mogelijkheid bestaan in uitheemschen loondienst een aanvullend inkomen te verdienen.

Dit aanvullend inkomen zal dan niet behoeven te dienen tot bevrediging der allereerste materieele behoeften, doch zal gebruikt kunnen worden voor het afdoen van schulden, voor opschik, voor feestelijkheden, voor den aanschaf van kapitaalgoederen, etc.

Een scherp onderscheid tusschen arbeidersaanbod als gevolg van de *noodzakelijkheid* en de *mogelijkheid* tot het verdienen van een aanvullend inkomen is niet te maken. Men zal allerlei overgangsvormen aantreffen, waarbij het arbeidsloon geheel, gedeeltelijk of in het geheel niet gebezigd wordt tot bevrediging der eerste materieele behoeften. Opvallend is vaak het verschijnsel van groot arbeidersaanbod in de maand voorafgaande aan Garebeg Poeasa. Een gedeelte van het verdiende arbeidsloon wordt dan ongetwijfeld gebezigd voor den aanschaf van nieuwe kleedingstukken, ten einde op feestelijke wijze aan het „alal bahalal" te voldoen. Na de Garebeg Poeasa vermindert het arbeidersaanbod sterk.

D. Sociale standing.

Tot nu toe was slechts sprake van het gezin, in de ruime beteekenis van het woord, als ondeelbare grootheid, de productiekern.

Thans wenschen wij echter te weten uit welke sociale lagen het arbeiderscontingent der uitheemsche landbouwondernemingen gerecruteerd wordt.

Van Vollenhoven onderscheidt [1]):

a) Kerndorpers, gehuwde afstammelingen der eerste ontginners, bezitters van woonerf en akkers.

b). Bijwoners, hetzij woonerfbezitters, hetzij huisbezitters wonende op andermans erf. Zij bezitten geen akkers, uit hen worden voornamelijk de deelbouwers gerecruteerd.

[1]) C. van Vollenhoven, „Het adatrecht van Nederlandsch-Indië", 1918, 1, pag. 524 e.v.

c) Kostgangers of inwoners, noch huis, noch erf, noch grond bezittend. Zij bestaan uit de al dan niet getrouwde huiskinderen, vrouwen, schoonzoons, schoonouders en daarnaast de al dan niet getrouwde loonknechten.

's Jacob [1]) splitst de niet-grondbezitters, gewoonlijk „penoempangs" genoemd, nog in drie typen, n.l.;

1) de bij een grondbezitter wonenden, door hem gekleed en gevoed tegen de verplichting met hun gezin allen arbeid te verrichten, hun door den huisheer opgedragen.
2) de bij een grondbezitter inwonenden, die als contra-praestatie hun huisheer bij bepaalde akkerwerkzaamheden behulpzaam zijn en daarvoor voedsel krijgen, doch die overigens voor hun eigen levensonderhoud moeten zorgdragen.
3) de categorie, welke een eigen gebouwd huisje op andermans erf bezit, de grondbezitter soms behulpzaam is tegen betaling, doch verder geheel in eigen levensonderhoud moet voorzien.

De arbeiders bij uitheemsche landbouwondernemingen worden nu voornamelijk betrokken uit de categorie der penoempangs, of niet-grondbezitters en voor een kleiner deel uit de woonerf- en kleingrondbezitters. Bezitters van sawahs zal men zelden, tegallanbezitters meer als arbeider aantreffen.

Beziet men de opeenvolgende werkzaamheden in het dwergbedrijf met b.v. sawahcultuur, dan zullen in tijden van arbeidscumulatie alle handen, ook die der penoempangs noodig zijn. Bij de grondbewerking zullen de mannelijke penoempangs behulpzaam moeten zijn. De tusschenliggende werkzaamheden zullen door den grondbezitter en zijn naaste familieleden zelf uitgevoerd worden.

Opmerking verdient, dat bij de aanplantwerkzaamheden in de Java-suikerindustrie de grondenverhuur een vertroebelenden factor vormt. Een groot contingent der aanplantarbeiders bleek hier n.l. te bestaan uit grondbezitters, die hun gronden verhuurd hadden. Deze grondbezitters oefenden een soort voorkeursrecht op het verrichten van loonarbeid uit.

E. Samenvatting.

Arbeid, benoodigd voor behoeftebevrediging, zal primair in het eigen inheemsch productieproces gezocht worden en pas secundair (noodgedwongen) in het uitheemsch milieu.

[1]) H. 's Jacob : „De desa-volkshuishouding in cijfers". 1913, pag. 57 e.v.

Met uitzondering van de op de ondernemingen gevestigde vaste arbeiders, die hun contact met de desa geheel of gedeeltelijk verloren hebben, bestaat het gros der ondernemingswerklieden dus uit z.g. Teilarbeiter, voor wie het arbeidsloon een *aanvullend* inkomen beteekent.

De economische *noodzakelijkheid* tot het verrichten van loonarbeid in uitheemsch milieu zal bestaan voor die individuen, waarvan

a) de bevrediging der primaire levensbehoeften in het eigen milieu niet of slechts gedeeltelijk gegarandeerd is,
b) de bevrediging der primaire levensbehoeften wel gegarandeerd is, doch die moeten voldoen aan bepaalde verplichtingen in geld.

Het arbeidsloon dient in deze gevallen — met alle denkbare tusschenvormen — onder noodzakelijk tot aanvullend inkomen gerangschikt te worden en zal niet tot kapitaal-vorming kunnen leiden.

De *mogelijkheid* tot het verrichten van loonarbeid in uitheemsch milieu bestaat voor die individuen, waarvan de bevrediging der primaire levens- en geldbehoeften gegarandeerd is, als uitvloeisel van de periodiciteit der arbeidsaanwending in het agrarisch productieproces. In deze gevallen zal het arbeidsloon dienen tot bevrediging van behoeften, liggende boven het peil der minimum-levensbehoeften. Het arbeidsloon kan in deze gevallen tot kapitaalvorming in een of anderen vorm (gereedschappen, sieraden, etc.) leiden.

Als uitvloeisel van de periodiciteit van de arbeidsaanwending in het eigen agrarisch productieproces zal arbeidersaanbod optreden :

a) intermitteerend gedurende het geheele jaar,
b) gedurende een seizoen van het jaar.

Een en ander hangt af van de verhouding, waarin de natuurlijke productiefactoren voorkomen. In streken, waar teelt van tweede gewassen mogelijk is na het hoofd-voedselgewas, zal intermitteerend aanbod optreden, correleerend met tijden van arbeidsslapte in eigen milieu. In streken, waar slechts de teelt van één hoofdvoedselgewas mogelijk is, zal seizoensgewijze uitzwerming van individuen plaats vinden.

Wat betreft de sociale standing der arbeiders kan geconstateerd worden, dat deze hoofdzakelijk afkomstig zijn uit de categorie der „penoempangs" en kleine grond-, voornamelijk tegallanbezitters.

2. DE LOONEN.

A. Arbeiders-categorieën.

Over het algemeen onderscheidt de beheerder van een Westersche landbouwonderneming een drietal categorieën arbeiders:

1) Vaste, op de onderneming in kampongs gevestigde arbeiders,
2) Periodiek uitzwermend werkvolk, van elders afkomstig,
3) Arbeiders, afkomstig uit de gezeten inlandsche bevolking der aan de onderneming grenzende gebieden.

Tot de eerste categorie behooren schrijvers, toekangs, mandoers en het verdere vaste toezicht-houdende personeel, benevens een groep „vaste" koelies — plaatselijk bekend onder verschillende benamingen — welke in den aanplant voor verschillende werkzaamheden gebezigd worden.

Deze vaste arbeiders vonden in het voorgaande hoofdstuk geen bespreking, daar zij het contact met de desa in de meeste gevallen geheel verloren hebben. Zij zijn voor hun levensonderhoud geheel afhankelijk van het verdiende arbeidsloon.

Ter onderscheiding van de arbeiders, behoorende tot de 2de en 3de categorie kan een *afstands-* en een *seizoens-criterium* worden aangelegd.

Het periodiek uitzwermend volk keert, in tegenstelling met de arbeiders uit de naaste omgeving, na afloop van het dagelijksch werk *niet* naar hun woonplaatsen terug ; het periodiek uitzwermend werkvolk verricht gedurende een korter of langer seizoen vrij regelmatig arbeid, terwijl de andere categorie gedurende het geheele jaar door incidenteel arbeid verricht.

Tijdens de seizoenswerkzaamheden van het periodiek uitzwermend werkvolk dient het verdiende arbeidsloon tot bevrediging der minimumlevensbehoeften, doch een overschot (verdiend door extra-hard werken of zuinig leven) kan individueel tot kapitaalvorming leiden.

Voor de arbeiders, afkomstig uit de naaste omgeving van de onderneming en incidenteel arbeid verrichtend, kan het arbeidsloon aangewend worden tot tallooze doeleinden, variee-

rend van bevrediging der minimumlevensbehoeften tot zuivere kapitaalvorming. Deze twee uitersten zullen zelden voorkomen. In de meerderheid der gevallen is het arbeidsloon een aanvullend inkomen, dienend tot bevrediging van behoeften, liggende boven de noodzakelijke minimum-voedselbehoeften.

B. Loonsystemen.

De twee belangrijkste loonsystemen, die op de Westersche ondernemingen gelden, zijn het *tijd- of dagloon* en het *stukloon* (borongan), met verschillende tusschenvormen als premieloon etc., welke echter onbelangrijk zijn.

Bij het tijdloon geniet de arbeider een vast loon, onafhankelijk van de werkpraestatie. Hij is daarentegen gebonden aan voorgeschreven arbeidstijden en is meestal onderworpen aan een min of meer intensief toezicht.

Bij het stukloon (borongan) geniet de arbeider betaling naar geleverde arbeidspraestatie, welke aan bepaalde, vooraf afgesproken minimum-eischen van qualiteit en soms van tijdsduur, moet voldoen. Hij is verder geheel vrij in zijn arbeidstijden en meestal in mindere mate onderworpen aan het knellend toezicht van bovengestelden.

Als algemeene regel kan aangenomen worden, dat qualiteitsarbeid in tijdloon uitgevoerd wordt en arbeid, waarvan de quantiteit belangrijker is dan de qualiteit, in „borongan".

C. Minimum- en maximum-loonen.

Ten aanzien van de hoogte van het arbeidsloon der verschillende categorieën werkvolk interesseeren ons allereerst het theoretisch *minimum- en maximum-loon,* tusschen welke uitersten het werkelijk verdiende loon zich wel zal bewegen.

Met *Van Gelderen's* opvatting [1]), dat de onderste grens van het loon gevormd wordt „door het inkomen, dat de betrokken arbeider zou kunnen verkrijgen, indien hij in de desa, in den inlandschen landbouw tewerk gesteld ware", kan hier niet worden ingestemd.

Hierboven werd opgemerkt, dat voor het gros der arbeiders het arbeidsloon een aanvullend inkomen beteekent. De term „aanvullend" vormt een rekbaar begrip, waarvan de spanwijdte zich beweegt tusschen de twee uitersten : aanwending voor 100 % tot bevrediging der minimum-levensbehoeften en aanwending tot

[1]) J. van Gelderen: „Voorlezingen over tropisch-koloniale staathuishoudkunde" 1927, pag. 62.

uitsluitende bevrediging van ,,luxe"-behoeften. Als daarnaast beseft wordt, dat het inheemsch agrarisch productieproces tijdperken van volkomen werkloosheid kent, waarin dus de *mogelijkheid* tot het verrichten van arbeid in eigen milieu uitgesloten is, is het duidelijk, dat de onderste grens van het arbeidsloon voor alle groepen van arbeiders en zelfs voor elk seizoen wisselt.

Voor die arbeiders, waarvan het arbeidsloon in bepaalde seizoenen geheel moet dienen tot bevrediging der minimum-levensbehoeften, zal de onderste grens van dit loon gelijk moeten zijn met de kosten van het minimum-levensonderhoud (een zeer rekbaar begrip), waarbij het individu physiologisch in stand kan blijven. Met een, overigens niet bestaande, ,,loonstandaard" in het inheemsch milieu heeft dit minimumloon niets te maken, daar in die bepaalde seizoenen in het inlandsch productieproces in het geheel geen behoefte aan arbeiders bestaat.

Voor die arbeiders, waarvan het arbeidsloon dient tot uitsluitende bevrediging van niet-economische ,,luxe"-behoeften, zal de onderste grens van het loon in het geheel niet samenhangen met de kosten van het levensonderhoud (de bevrediging hiervan is voor deze individuen reeds verzekerd in het eigen milieu), doch samenvallen met de in geld uitgedrukte grootte van de individueele arbeids-onlustgevoelens.

Hierbij dient in het oog gehouden te worden, dat, naar *Boeke's* onderscheiding, de intensiteit, waarmede ,,sociale" behoeften zich doen gevoelen, vaak grooter is, dan bij ,,economische" behoeften het geval is. Deze grootere intensiteit leidt tot een andere waardeering der voor de bevrediging daarvan benoodigde offers dan bij de arbeiders, waarvan het arbeidsloon moet dienen tot bevrediging der economische behoeften.

Hoe grooter plaats enkele sociale behoeften in de psychologie van den arbeider, wiens economische behoeften reeds in eigen milieu bevredigd zijn, innemen, met des te minder arbeidsloon zal deze tevreden zijn. Economisch bezien is hier de mate, waarin het crediet-element in de arbeidsovereenkomst voorkomt, doorslaggevend.

Wenschen wij dus het *theoretisch laagst denkbare minimumloon* aan te geven, dan wordt dit gevormd door de in geld uitgedrukte grootte van de arbeids-onlustgevoelens van die individuen, waarvan de bevrediging der noodzakelijke levens- en geldbehoeften in het eigen inheemsch milieu gegarandeerd zijn.

Het theoretisch hoogst denkbare minimumloon wordt gevormd door de kosten van het levensonderhoud van die individuen, waarvan de bevrediging dezer eerste levensbehoeften niet of slechts ten deele in het eigen milieu gevonden kan worden.

Hoe onwetenschappelijk het ook schijnen moge een onsplitsbaar begrip als „minimum" te splitsen, voor een inzicht in het ingewikkelde loonvraagstuk lijkt het gewenscht, duidelijk naar voren te doen komen, dat er van het begrip „minimumloon" in het dualistisch productieproces geen sprake kan zijn, daar dit minimum loon wisselt voor diverse categorieën arbeiders en zelfs voor deze categorieën in diverse seizoenen.

Zoolang de economische structuur van het inlandsch milieu zelfs de *mogelijkheid* tot bevrediging van enkele (voornamelijk geld-) behoeften niet of slechts ten deele kent, zal het individu, waarvoor deze behoeften bestaan, de bevrediging ervan moeten zoeken in het uitheemsch milieu tegen den prijs, die dat individu daarvoor over heeft.

Resumeerend kan geconstateerd worden, dat het laagst denkbare arbeidsloon gevormd wordt door de in geld uitgedrukte grootte van de arbeids-onlustgevoelens en dus stoelt, *niet* op economische waarden, doch op psychologische gronden. Deze onderste grens van het arbeidsloon *kan* dus liggen beneden de kosten van het minimumlevensonderhoud en heeft niets te maken met een „loonstandaard" in het inheemsch productieproces.

Het *maximum-loon* is eenvoudiger aan te geven. De hoogste grens van het arbeidsloon berust immers op een zuiver economische waarde, n.l. de rentabiliteit van de onderneming. Deze rentabiliteit is uiteraard ook een rekbaar en voor elke onderneming wisselend begrip, doch valt, bij niet al te groote conjunctuur-wisselingen, te berekenen.

D. De werkelijke loonen.

Op welke hoogte bewegen zich nu de werkelijk betaalde loonen op de uitheemsche landbouw-ondernemingen?

In de eerste plaats valt op het groote verschil in loonhoogte tusschen „skilled" en „unskilled labour".

De bevolkingstoename, de daarmede gepaard gaande grondversnippering en het seizoenkarakter van de agrarische productie, veroorzaken op Java een zeer omvangrijk aanbod van „unskilled

labour". „Skilled labour" en verder betrouwbaar, toezichthoudend personeel met een „feeling" voor Westersche economische opvattingen, is relatief schaarsch en ontvangt daardoor een vrij aanzienlijke premie boven het „Erhaltungslohn" der groote massa van ongeschoolde arbeiders. Deze premie valt toe, in steeds afnemende mate, aan schrijvers, laboranten, toekangs, mandoers en verder b.v. aan rubbertappers en soms aan bijzondere ploegen als snoeiers, etc.

Ten aanzien van deze categorie geldt, dat de ondernemers zich in de meeste gevallen verzekerd hebben van het regelmatig uitkomen dezer arbeiders, door hen met vaste banden aan de onderneming te binden. Meestal zijn zij op de onderneming gevestigd in ondernemingskampongs en genieten bepaalde emolumenten (licht, water, dokter, etc.). Door een en ander hebben zij het contact met de desa in meer of mindere mate verloren en zijn voor hun levensonderhoud geheel afhankelijk van het verdiende arbeidsloon.

Afgezien van de omstandigheid, dat bij conjunctuurwisselingen de mogelijkheid bestaat, dat het reëele loon tijdelijk lager ligt dan de kosten van het bestaansminimum, is er, zooals hierboven werd opgemerkt, een categorie arbeiders, voor welke het loon *voortdurend lager kan liggen dan de kosten der eerste levensbehoeften.*

Dat dit soort arbeiders veelvuldig op ondernemingen arbeid verricht, kan betwijfeld worden, doch vast staat, dat men na plaatselijk onderzoek, vooral in bepaalde seizoenen en voor bepaalde bezigheden, ploegen arbeiders kan aanwijzen, waarvan met recht verondersteld mag worden, dat zij arbeiden tegen een loon, gelegen beneden de kosten van het minimum-levensonderhoud. Wanneer dergelijke arbeiders *ploegsgewijze* opgemerkt worden, bestaan zij meestal uit half-volwassenen. Het arbeidsloon wordt dan voornamelijk besteed voor aankoop van lekkernijen, snuisterijen, etc.

Een omstandigheid, welke het optreden van werklieden, arbeidende tegen een loon, liggende beneden het „Erhaltungslohn", bevordert, is het veelvuldig optreden van *gezinsarbeid.* Wanneer vader en moeder met hunne verdiensten de gezinsbehoeften kunnen bevredigen, kunnen de mogelijke verdiensten van de half-volwassen kinderen aangewend worden voor andere doeleinden dan de bevrediging van het minimum-levensonderhoud. Behalve kinderen en halfvolwassenen ziet men ook soms nauwelijks valide ouderen zeer lichte werkzaamheden (b.v. uitzoeken van koffie-afval, het zoeken van insecten, etc.) onder deze voorwaarden verrichten.

Individueel zullen ook volwassen, voornamelijk mannelijke arbeiders, vaak zelfs grond-(tegallan-) bezitters, werkzaam zijn om een oogenblikkelijke geldbehoefte te bevredigen. Het arbeidsloon zal dan besteed worden voor aankoop van kapitaalgoederen (patjoel, ploeg, etc.)

Deze individueele werkers worden echter zelden als zoodanig herkend, doordat zij in ploegen van „normale" arbeiders zijn opgenomen. Minutieuze plaatselijke onderzoekingen, vooral naar omvang en oorzaak van absenteïsme kunnen in deze materie slechts het gewenschte exacte cijfermateriaal opleveren.

Uit de omstandigheid, dat het minimumloon voor deze categorie van arbeiders kan liggen beneden het „Erhaltungslohn", mag echter geenszins de conclusie getrokken worden, dat hier dus „onderbetaling" zou plaats vinden. Juist voor deze categorie van arbeiders, waarvan de bevrediging der primaire behoeften reeds gegarandeerd is in eigen milieu, zal het onlustgevoel tot het verrichten van loonarbeid in uitheemsch milieu dusdanige afmetingen kunnen aannemen, dat de in geld uitgedrukte grootte er van zal liggen boven de kosten van het bestaansminimum, geldend voor die arbeiders, waarvoor de economische *noodzakelijkheid* tot het verdienen van een aanvullend inkomen bestaat. Hieruit volgt reeds, dat het aantal arbeiders, genegen om tegen een onder het „Erhaltungslohn" liggend bedrag te werken, gering is en van deze categorie dus nauwelijks een loon-drukkende tendenz kan uitgaan. Méér gecompliceerd wordt het arbeidersvraagstuk er wél door, daar bij deze categorie elk verband tusschen kosten van het minimumlevensonderhoud en arbeidsloon ontbreekt.

Behalve de categorie van geschoold en toezichthoudend personeel welke een vaak aanzienlijke premie *boven* het „Erhaltungslohn" ontvangt en de categorie arbeiders, welke genoegen kan nemen met een arbeidsloon, gelegen *beneden* het „Erhaltungslohn", ontvangt het gros der arbeiders dus een arbeidsloon, dat ongeveer overeenkomt met de kosten van het minimum-levensonderhoud.

Hoe geschiedt in de practijk de vaststelling daarvan?

In het algemeen bepaalt de wet van vraag en aanbod de loonhoogte. Wat betreft de „borongan"-arbeiders wordt b.v. voor een bepaalde werkzaamheid een bepaalde eenheidsprijs vastgesteld. Een zeker aantal arbeiders zal zich aanmelden om dit werk te verrichten.

Is de eenheidsprijs, van bedrijfseconomisch standpunt uit bezien, te hoog aangelegd, dan ziet men successievelijk een steeds grooter arbeidersaanbod optreden. Bij verlaging van den eenheidsprijs vermindert het aanbod en houdt na het bereiken van een bepaalde grens zelfs geheel op.

Bij een te hoogen eenheidsprijs zal toenemend arbeidsaanbod optreden, doch in vele gevallen kan men dan *vermindering* der individueele arbeidspraestatie (meer rustperioden, korter arbeidsduur) en — in mindere mate — grooter absenteïsme constateeren. Hieruit volgt, dat men in de practijk het bestaan van een te hoogen eenheidsprijs minder bemerkt aan een hooge gemiddelde verdienste per arbeider, dan wel aan een groot arbeidersaanbod. Van bedrijfseconomisch oogpunt wordt op de ondernemingen gestreefd naar het vaststellen van een *eenheidsprijs, waarbij een voldoend arbeidersaanbod gepaard gaat aan een bevredigende individueele arbeidspraestatie.*

Bij een juiste vaststelling van dezen prijs wordt de toestand verkregen, dat men met volwaardige arbeiders volwaardigen arbeid kan verrichten.

De verschillende en zeer uiteenloopende eenheidsprijzen, betaald voor de tallooze werkzaamheden, die tegelijkertijd op een onderneming uitgevoerd worden, vormen zoodoende een onverbrekelijk geheel, dat in volkomen evenwicht verkeert.

Bij het bestaan van een bepaald arbeiderscontingent zal een verbreking van dit evenwicht, door een te hooge prijszetting voor een bepaalde werkzaamheid, bij deze ongeschoolde arbeiders resulteeren in arbeidsverloop bij de andere werkzaamheden.

Door jarenlange ervaring zijn de meeste ondernemers er in geslaagd in dit netwerk van eenheidsprijzen een evenwicht te vormen, waarbij de zekerheid bestaat, dat elke arbeider die werkzaamheid verricht, waarvoor hij den meesten aanleg bezit.

Zooals bekend spelen ook talrijke *niet-economische factoren* een zeer belangrijke rol bij de bepaling van de loonhoogte. De meer of mindere bekendheid of geliefdheid van een bepaalde werkzaamheid, de tact van het toezichthoudend personeel, de „naam" van de onderneming t.a.v. strikt rechtvaardige en regelmatige loonbetaling, de starheid van het loon, etc., etc. zijn even zoovele factoren, die de ruilpositie van ondernemer en arbeider beïnvloeden.

Doch ook *strikt economische factoren* versterken of verzwakken de ruilpositie van den arbeider. Zoo zal de ondernemer in tijden van arbeidscumulatie in het inheemsch productieproces (oogst, etc.) evenals in de periode vlak na den oogst (voorraadvorming) een extra-*seizoenspremie* moeten toeleggen, wil hij voor bepaalde noodzakelijk te verrichten werkzaamheden voldoende volk krijgen.

Anderzijds wordt de ruilpositie van den arbeider verzwakt in die periodes, tijdens welke bij hem een groote behoefte aan baar geld bestaat, zonder de mogelijkheid deze behoefte in eigen milieu te kunnen bevredigen.

Resumeerend kan aangenomen worden, dat voor het gros der ongeschoolde taakwerkers de loonhoogte schommelt om de kosten van het bestaansminimum. De schommelingen worden veroorzaakt door de oogenblikkelijke ruilpositie van den arbeider, welke weer beïnvloed wordt door een complex van niet-economische en economische factoren.

Voor de ongeschoolde arbeiders, die in *tijdloon* (gewoonlijk dagloon) werken, is de toestand weer anders.

Hiervoor werd reeds opgemerkt, dat het tijdloon in het algemeen slechts wordt toegepast bij qualiteitsarbeid. De gebondenheid van den arbeider aan bepaalde werktijden, strenger toezicht en de omstandigheid, dat de arbeid goed en accuraat verricht moet worden, veroorzaken, dat deze arbeiders in de meeste gevallen een hooger loon dan het Erhaltungslohn genieten.

Voor deze categorie betaalt de ondernemer boven het minimumloon een zekere *„onlust-premie"* voor gebondenheid en toezicht.

Bij de daglooners, die regelmatig gedurende het geheele jaar door arbeid verrichten (b.v. ziektebestrijding), wordt bovendien een zekere *premie voor regelmatig uitkomen* in het dagloon verdisconteerd. In tegenstelling met de vaak niet onaanzienlijke onlustpremie kan deze premie voor regelmatig uitkomen *minder* bedragen, daar de mogelijkheid, regelmatig, gedurende het geheele jaar door, inkomsten uit arbeid te kunnen trekken, voor vele arbeiders een groote aantrekkelijkheid vormt.

Deze arbeiders vormen op den duur een overgang tusschen geschoolde en ongeschoolde arbeiders. Men kan ze het best „angelernte" arbeiders noemen.

E. Samenvatting.

Resumeerend kan men op uitheemsche groote landbouwondernemingen de volgende groepen arbeiders naar hun loon onderscheiden !

1) *geschoolde arbeiders,* (plus toezichthoudend personeel), maand- of dag-looners, Erhaltungslohn plus een aanzienlijke premie voor „skilled labour", meestal op de onderneming gevestigd.

2) *„angelernte" arbeiders,* daglooners, Erhaltungslohn plus onlustpremie plus premie voor regelmatig uitkomen, afkomstig uit de naaste omgeving van de onderneming, of op de onderneming gevestigd.

3) *ongeschoolde arbeiders,* taakwerkers, Erhaltungslohn met schommelingen naar boven (seizoenspremie en een complex niet-economische factoren) en naar beneden (behoefte aan baar geld in bepaalde periodes van werkloosheid in eigen milieu), afkomstig uit de naaste omgeving van de onderneming (intermitteerend aanbod), of van elders uitzwermend (seizoensgewijze aanbod).

4) *ongeschoolde arbeiders,* taak- of dag-looners, loon is de in geld uitgedrukte grootte van de individueel gevoelde arbeidsonlustgevoelens, *onafhankelijk van Erhaltungslohn,* afkomstig uit de naaste omgeving van de onderneming.

3. LOONBEWAKING EN MINIMUM-LOONEN.

A. Inleiding.

In Mei 1936 werd door den Eersten Gouvernements Secretaris een schrijven gericht tot eenige werkgevers-organisaties in Indië.

Onder erkenning van de toenmaals zorgelijke omstandigheden voor de meeste landbouwondernemingen, werd hierin de wensch naar voren gebracht, een inzicht te verkrijgen in den geldenden loonstandaard van cultuurondernemingen, daar de indruk verkregen was, dat de loonen in bepaalde gevallen beneden de kosten van het minimum-levensonderhoud gedaald waren.

Naar voren werd gebracht, dat, bij stabilisatie en stijging der prijzen van export-producten, voor ondernemers de moreele verplichting bestond, de loonen aan dergelijke gewijzigde omstandigheden aan te passen, hetgeen in versterkte mate zou gelden,

wanneer een mogelijke verbetering mede te danken zou zijn aan getroffen overheidsmaatregelen.

Uitdrukkelijk werd gestipuleerd, dat het vaststellen van wettelijke minimum-loonen door de Regeering voorshands niet overwogen werd.

De vraag doet zich voor, op welke gronden de Regeering haar indruk gebasseerd heeft, dat in sommige gevallen „onderbetaling" voorkwam.

Over het vraagstuk der arbeidsverhoudingen op Europeesche landbouwondernemingen en de mate van afhankelijkheid der arbeiders van het verdiende arbeidsloon, is, mede in verband met de meestal nog volkomen onwetendheid betreffende het levenspeil van een arbeidersgezin ten plattenlande, nog zóó weinig bekend, dat het voorkomen van vaak zeer lage nominale loonen wel tot deze Regeerings-opvatting geleid zal hebben.

Men zal het den ondernemers — deze „Realpolitiker" bij uitnemendheid — echter niet euvel kunnen duiden, dat de plotselinge behoefte van de Regeering tot het instellen van een „loonbewaking" verbazing wekte.

Gedurende het geheele verloop der economische depressie handhaafde of verscherpte deze zelfde overheid een fatale wanverhouding tusschen in geld op te brengen directe en indirecte overheidslasten en de prijzen der inlandsche producten, waardoor op groote schaal geld-drainage ontstond en zelfs, voor de allerarmsten, een soort economische arbeidsdwang veroorzaakt werd.

Daarenboven voerde deze overheid op 1 Januari 1935, door instelling van de loonbelasting, een wettelijk gesanctionneerde loonsverlaging van 4 % in, welke uiteraard wederom de minst verdienenden het zwaarst trof.

Onder deze omstandigheden kon de door de Regeering voorgestelde loonbewaking bij ondernemers geen anderen indruk wekken dan een streven, om grootmoedig, op kosten der ondernemers, met de rechterhand te geven, wat met de linkerhand genomen was.

Bij de meeste ondernemers zal vermoedelijk wel geen onrust ontstaan zijn als uitvloeisel van het besef, dat de reëele waarde der door hen betaalde loonen beneden een redelijk peil zou liggen.

Die nader tot den inheemschen arbeider en de inlandsche samenleving in contact staat, dan mogelijk is van achter een bureau

in een der groote steden uit, komt al spoedig tot het besef, dat de inlander, als economisch denkend en handelend wezen, meestal grovelijk onderschat wordt. Hij moge, vooral van Westersch standpunt uit bekeken, nog verder afstaan van den „homo economicus" dan de Westerling zelf; men moge, vreugde of teleurstelling over dit feit uitend, een standbeeld voor hem willen oprichten, of de poenale sanctie wenschen in te voeren, vaststaat, dat hij zijn eigen belangen — niet de hem van hoogerhand opgelegde — kent en behartigt.

Ondanks het feit, dat in het tropisch-koloniaal milieu de Westersche gebruiker van inheemschen arbeid „producers rent" geniet, door de grootere productiviteit, welke dezen inheemschen arbeid in het Westersch rentebedrijf toekomt boven dien in eigen bedrijf, leert de relatieve waardeleer ons, dat hierdoor voor den inheemschen arbeider nog geen „onderbetaling" behoeft voort te vloeien.

Deze onderbetaling, dit misbruik maken van de zwakke ruilpositie van den inheemschen arbeider, zal alleen dan kunnen plaats vinden, wanneer er een wanverhouding bestaat tusschen overheids-(geld-)-lasten en productenprijzen. Slechts dan zal de inheemsche arbeider, wiens minimum-levensbehoeften geheel of grootendeels in het eigen milieu bevredigd kunnen worden, gedwongen zijn, zelfs onder onereuse voorwaarden, geld op te nemen of loonarbeid te verrichten.

Bestaat deze wanverhouding niet, dan is het passief weerstandsvermogen van den inheemschen arbeider voldoende om een redelijk arbeidsloon af te dwingen.

B. Loonbewaking.

Ondertusschen bleek deze berg der loonbewaking een muis te baren in dien zin, dat de door ondernemingen, met ingang van October 1936, te verstrekken loongegevens, slechts betrekking hadden op oogst- en bereidings-(sortatie-)-werkzaamheden.

Het geheele quantitatief belangrijke complex van aanplantwerkzaamheden als graaf- en kapwerk, wieden („babat"), snoei, bijplant, ontginning, ziektebestrijding, en de verdere 1001 aanplantmaatregelen, welke de planter, in het belang zijner onderneming — hoofdzakelijk in taakwerk — doet uitvoeren, valt zoodoende buiten beschouwing.

Of deze beperkte opzet der loongegevens veroorzaakt werd door een helder inzicht in de bestaande, zeer ingewikkelde, arbeids-

toestanden, zooals hierboven getracht werd te beschrijven, of juist door het ontbreken daarvan, is niet aan te geven.

Vaststaat, dat een „loonbewaking", of het verkrijgen van een inzicht in den „loonstandaard van cultuurondernemingen" op deze manier even onvolledig is als het vellen van een oordeel over den export van Java, uitsluitend gebaseerd op den uitvoer van suiker.

Behalve de *onvolledigheid* der te verstrekken gegevens, is een tweede bezwaar nog, dat juist deze loongegevens door hun *eenzijdigheid* wel het minst in aanmerking komen voor het verkrijgen van een inzicht in den z.g. loonstandaard van een onderneming.

Wat betreft den *fabrieksarbeid*, in dagloon verricht voor de bereiding der verschillende producten (thee, rubber, kina, koffie), werd hiervoor reeds opgemerkt, dat deze arbeiders — over het algemeen „skilled" of minstens „angelernt" — boven het Erhaltungslohn een relatief aanzienlijke premie genieten. Bovendien zijn deze arbeiders, in de meeste gevallen, grootendeels op de onderneming gevestigd en genieten uit dien hoofde verschillende emolumenten. Ongerustheid over een mogelijke onderbetaling dezer arbeiders zal in de meeste gevallen misplaatst zijn.

Hetzelfde geldt, zij het in mindere mate, voor de arbeiders, belast met de *sortatie* (thee en koffie). Hoewel deze arbeid in „borongan" uitgevoerd wordt, geschiedt hij ook bijna uitsluitend door „angelernte" krachten, die alleen uit dien hoofde al een premie boven het Erhaltungslohn ontvangen.

Deze arbeid wordt vrijwel uitsluitend door *vrouwen* verricht. Opmerkelijk is daarbij het verschijnsel, dat deze vrouwen uit een ander (vaak beter) milieu afkomstig zijn, dan de arbeidsters in den aanplant. Men behoeft slechts de meestal kleurige kleeding en het uiterlijk van een ploeg sorteervrouwen van een theefabriek te vergelijken met die van hunne zusters in den aanplant, om deze omstandigheid te erkennen.

In de gemiddelde individueele dagverdiensten behoeft dit echter niet tot uiting te komen. De vrouwen, die nog in het stadium van leerling verkeeren, drukken het gemiddelde loon, terwijl bovendien de arbeidstijden onregelmatig en gemeenlijk kort, het absenteïsme groot is.

Voor de verschillende *oogstwerkzaamheden* geldt in de eerste plaats het bezwaar, dat zij, vooral voor thee- en koffiepluk, wederom vrijwel uitsluitend voor *vrouwen* gelden.

Deze werkzaamheden geschieden in „borongan". Ook hier geldt het verschijnsel, dat de oogstvrouwen een bepaalde categorie vormen, waarvan de samenstelling afwijkt van die der aanplantwerksters (b.v. „babat").

De „groote" koffie-oogst b.v. draagt niet zelden een feestelijk karakter, waarbij het in groepen, gezamenlijk oogsten, het sociaal gevoel (gezelligheids-streven) tegemoet komt.

Gezinsarbeid en arbeid van halfvolwassenen komen bij deze oogstwerkzaamheden veelvuldig voor. Hoewel een en ander in een vaak lage gemiddelde verdienste tot uiting komt, is deze arbeid b.v. meer geliefd dan ander werk, waarbij meer verdiend kan worden. In het algemeen komt onder de oogstvrouwen ook veel absenteïsme voor, d.w.z. regelmatige arbeid gedurende een langere periode is zeldzaam. [1]).

De rubbertappers behooren tot de categorie der „angelernte" arbeiders en genieten uit dien hoofde een premie boven het Erhaltungslohn. In de meeste gevallen zijn ook de tappers op de ondernemingen gevestigd en genieten verschillende emolumenten.

De loongegevens, waarop thans door de bevoegde instanties een oordeel over den loonstandaard gebaseerd wordt, hebben dus betrekking op een groep in dag- of taakloon werkende arbeiders, die veelal „skilled" of „angelernt" zijn en in de meeste gevallen in ondernemingskampongs gevestigd zijn, en op een relatief betrekkelijk geringe groep vrouwelijke, in taakloon werkende, oogst- en sorteerarbeiders.

Eenerzijds verdienen deze arbeiders, uit hoofde hunner meer of mindere geschooldheid, een bepaalde premie boven het Erhaltungslohn, terwijl zij verder emolumenten genieten. Anderzijds veroorzaken de aard van het werk (oogsten) en de sexe der arbeiders een loonniveau, waarop geen conclusies t.a.v. den loonstandaard gebaseerd mogen worden.

De onvolledigheid en eenzijdigheid dezer loongegevens rechtvaardigen dus a priori twijfel aan de waarde der op deze gegevens te baseeren conclusies en mogelijke maatregelen.

C. Minimum-loonen.

Wat valt thans nog over de mogelijke invoering van een minimum-loonregeling op te merken?

[1]) Verg. P. de Kat Angelino : „Some remarks on the wages paid in the Netherlands Indies". 1936, pag. 7.

Op de algemeene opmerkingen en bezwaren inzake deze materie behoeft hier niet nader te worden ingegaan. In een uitvoerige bijdrage in dit tijdschrift [1]) heeft *Scheltema* een en ander aan een bespreking onderworpen, waarbij eveneens de historische en theoretische zijde van dit vraagstuk belicht werden. Met zijn conclusies kan volkomen ingestemd worden.

De consequenties van een mogelijke minimum-loonregeling moge hier echter beschouwd worden van ondernemersstandpunt uit bezien.

Mochten de betreffende instanties, op grond van de onvolledige en eenzijdige loongegevens der ondernemingen, tot het plaatselijk voorkomen van onderbetaling concludeeren, dan zal allereerst een uitgebreid streeksgewijze onderzoek ingesteld moeten worden naar de hoogte en periodiciteit der inkomsten in producten en geld der inlandsche gezinnen en anderzijds naar het complex van overheids- en andere lasten. Deze gegevens zouden dan weer vergeleken moeten worden met het individueel gevoelde welvaartstekort.

Het spreekt wel vanzelf, dat het eenvoudiger is deze desiderata neer te schrijven, dan een dergelijk onderzoek uit te voeren. De gecombineerde krachtsinspanning van landbouw-voorlichtingsdienst en binnenlandsch bestuur lijkt nauwelijks voldoende voor het verkrijgen van exact materiaal.

Gevreesd moet dan ook worden, dat men volstaan zal met het volgen van den gemakkelijksten weg, n.l. het verzamelen van een aantal monografische gegevens. Deze arbeid is echter alleen nuttig, wanneer men het *totaal* der looninkomsten voor een geheele streek aan een onderzoek wil onderwerpen. In stede daarvan zou een budget-onderzoek, zooals *Ochse* en *Terra* voor Koetowinangoen bij eenige gezinnen uitvoerden, de meest juiste weg zijn. De geweldige arbeid, aan een dergelijk onderzoek verbonden, zal echter den meest verstokten optimist afschrikken iets dergelijks streeksgewijze, in een snel tempo, te willen doorvoeren, nog afgezien van de omstandigheid, dat conjunctuur-wisselingen het moeizaam verzamelde feitenmateriaal al spoedig achterhalen.

Mocht men echter met een minder nauwkeurig onderzoek genoegen nemen, mocht men de moeilijkheid van het vinden van een basis voor het minimumloon, het instellen van een regelend en

[1]) Koloniale Studiën 20e Jaargang, 1936 p. 81.

controleerend apparaat kunnen oplossen, welke zijn dan de gevolgen voor de inheemsche arbeiders als directe belanghebbenden?

Wanneer een minimum-loon vastgesteld wordt zal dit voorzeker, het eenvoudigst zijn voor de daglooners. Het spreekt wel vanzelf dat in dit geval de arbeiders tevens aan bepaalde arbeidstijden gebonden moeten worden. In dit geval zal de ondernemer, om zekerheid te hebben, dat in deze vastgestelde arbeidsuren ook inderdaad aan het minimum-loon evenredige arbeid verricht wordt, zijn apparaat van toezichthoudend personeel aanzienlijk moeten uitbreiden, tenzij met elken daglooner een arbeidsovereenkomst gesloten wordt, welke in deze materie dwingende voorschriften met sanctie bevat. Daar het laatste uitgesloten geacht mag worden, blijft den ondernemer niets anders over, ter vermijding van te hooge kosten voor toezicht, de daglooners, waar mogelijk, door taakwerkers te vervangen. Slechts op de bereidings-emplacementen, waar meestal voldoende toezicht uitgeoefend kan worden, zullen de daglooners dan gehandhaafd blijven.

Het vaststellen van een minimum-loon voor „borongan"-arbeiders lijkt practisch onuitvoerbaar.

Slechts voor een betrekkelijk gering aantal, steeds terugkeerende en ongeveer steeds gelijke, werkzaamheden zou het vaststellen van een eenheidsprijs mogelijk zijn. In dit verband noemen wij het benoodigde graafwerk („Reynoso-systeem") voor suikerrietuinen, waarbij het mogelijk zou zijn een bepaalden minimum-prijs per m^3 verzetten grond vast te stellen in een bepaalde streek.

Vooral in de bergcultures treft men echter een dusdanige hoeveelheid zeer uiteenloopende en met het seizoen wisselende werkzaamheden aan, dat het vaststellen van eenheidsprijzen daarvoor a priori onmogelijk geacht moet worden.

Bestrijkt men met een minimumloon-regeling niet het geheele samengestelde complex van werkzaamheden — zoowel in tijd- als stukloon uitgevoerd — dan zal het nut van een dergelijke regeling illusoir blijken. De ondernemer zal den weg van den minsten weerstand volgen, waarbij de inheemsche arbeiders hem vermoedelijk gaarne zullen volgen, daar het gebruikelijke loonsysteem n.h.v. geheel aan hun behoeften en wenschen beantwoordt.

Zou een minimumloon-regeling tot stand gebracht kunnen worden, welke inderdaad de belangrijkste werkzaamheden omvat, dan zal de ondernemer genoodzaakt zijn een uiterst strenge selectie op zijn arbeiders toe te passen.

De minderwaardige arbeiders, halfvolwassenen, ouden van dagen, vele vrouwen, kortom zij, voor wie het arbeidsloon zulk een belangrijke economische en sociale functie vervult, zullen geweerd worden. Hierdoor zal de toestand ontstaan, dat een bepaald loonvolume verdeeld wordt over een betrekkelijk *kleine* groep hoogwaardige arbeiders, instede van de verdeeling van een bepaald loonvolume over een zoo *groot* mogelijk aantal individuen.

In het inlandsch milieu bestaat in sterke mate de opvatting, welke het productieproces als „verzorgingsinstituut voor zooveel mogelijk individuen" ziet. Vooral de padi-oogst is daar een voorbeeld van.

Het handhaven, zoo mogelijk uitbreiden, van de mogelijkheid tot het verdienen van een aanvullend inkomen, hoe gering ook, voor zooveel mogelijk menschen, lijkt voor Java aanzienlijk belangrijker dan stijging der inkomsten voor een kleine groep bevoorrechten.

D. Slotopmerking.

Onder erkenning van de moreele verplichting voor ondernemers om de voordeelen der stijgende productenprijzen ook aan hun inheemsche arbeiders ten goede te doen komen, worde opgemerkt, dat het tot bereiking van dit doel ingevoerde systeem van „loonbewaking" en het daaruit mogelijk voortvloeien eener minimumloon-regeling ondoelmatig en ongewenscht te achten is.

Ondoelmatig, omdat de verstrekte loongegevens eenzijdig en onvolledig zijn ; ongewenscht, omdat elke minimumloon-regeling de tendenz heeft bepaalde groepen van arbeiders de mogelijkheid tot het verdienen van een aanvullend inkomen te ontnemen. De invoering van een, het rechtsgevoel bevredigende, minimumloonregeling stuit in het tropisch-koloniaal productieproces bovendien op schier onoverkomenlijke moeilijkheden.

Als het ingevoerde systeem der loonbewaking als middel beschouwd mag worden om te geraken tot het doel, de inheemsche arbeiders in meerdere mate te doen genieten van de stijging der productenprijzen, verdient elke andere weg dan het instellen van minimum-loonen of (wie weet ?) winstaandeelkassen, de voorkeur. Verlaging der directe en indirecte overheidslasten, waarvan de inkomstenderving mogelijk opgevangen zou kunnen worden door een extra-uitvoerrecht op bepaalde producten, lijkt hiertoe de meest aangewezen weg.

Men hoede zich echter voor elken maatregel, die, bij het bestaan van een bepaald loonvolume, het aantal loontrekkenden vermindert ten bate van een groep, welke dan een hooger individueel loon zou genieten.

De arbeidsloonen, door Westersche landbouwondernemingen aan hun arbeiders betaald, vervullen een functie van nauwelijks te overschatten belang in het economisch leven van de millioenenbevolking ten plattelande, welke bevolking helaas nog te vaak de door een goed-willende overheid voor welvaarts-stimuleering uitgetrokken bedragen ziet aanwenden voor den aanleg van ziekenhuizen, monumentale passars, regeeringsgebouwen, etc. in de groote steden.

VOORLICHTING OP HET GEBIED DER KOLONIALE GESCHIEDENIS

DOOR Dr. F. R. J. VERHOEVEN

In 1934 is verschenen een door Dr. Jan Romein en anderen samengestelde geschiedenis van het Nederlandsche volk van Duinkerken tot Delfzijl, „De lage landen bij de zee". Wellicht dient deze ietwat gezocht aandoende geographische omschrijving van het Nederlandsche volk te worden opgevat als verontschuldiging voor den horrelvoet aan dit geschiedeniswerk, evenals de mededeeling van den auteur, in de eerste alinea van de inleiding, dat niet hij, maar zijn uitgever den omvang van dit boek bepaald heeft. Dr. Romein vertelt voorts nog, dat hem vaak het gevoel bekropen heeft alsof hij een geraamte van ijzer en beton had opgetrokken voor een gebouw, waaraan de muren en de meubileering nog ontbraken.

En verontschuldigingen zijn hier zeker niet overbodig. Want den lezer, die nog iets verder heeft leeren zien dan Delfzijl of Duinkerken, zal evenals mij het gevoel bekruipen, dat ook aan het ijzeren en betonnen geraamte van dezen bouwmeester der historie van de lage landen nog heel wat ontbreekt en dat met name het dertigste en laatste hoofdstuk van zijn boek, dat den weidschen titel draagt: „Nederlanders buitengaats" meer heeft van een armelijke plaggenhut dan van een koene constructie uit modern materiaal. Het is een miserabel iets, dat de koloniale geschiedenis van Nederland in eigen omgeving doorgaans geldt als inferieur, iets waar men beter het zwijgen toe kan doen, of — om de woorden van Dr. Romein zelf te gebruiken — den aan zijn nationaal verleden gebonden Neder-

lander, als hij haar overziet, een gevoel geeft van schaamte. Men noeme het nu geen grofheid of ijdel spel van woorden, als ik zeg, dat Dr. Romein zich eerder schamen moest omdat hij onze koloniale geschiedenis zoo weinig heeft overzien, want in den grond is het den schrijver van dit boek niet eens euvel te duiden dat hij niet beter wist. Het is niet, dat de geschiedenis van Nederland overzee het volle licht niet kan verdragen, neen, het is met haar eerder als met de kaars, die wel brandt, maar in het verborgen of onder een korenmaat. Ook dit is duidelijk waar te nemen in het boek van Dr. Romein: niet alleen is er de wanverhouding van de 678 bladzijden, gewijd aan wat traditioneel vaderlandsche geschiedenis genoemd wordt, tegenover de 24 pagina's handelende over de geschiedenis van de Nederlanders buitengaats [1]), maar vooral de boekenlijst achter in dit geschiedkundig werk geeft aan, waar de oorzaak te zoeken valt van het falen in dit opzicht van Dr. Romein of van een zijner medewerkers. Gaat men na, wat in deze lijst wordt opgegeven aan nieuwere werken bijvoorbeeld over de geschiedenis voor Suriname, dan zijn daar twee boeken genoemd, namelijk de in 1861 verschenen „Geschiedenis van Suriname" door J. Wolbers en het geschrift van A. de Kom „Wij slaven van Suriname" van 1934. En deze keuze komt niet voort uit onkunde van den schrijver, integendeel, hij is goed ingelicht: inderdaad is het eenige boek over de geschiedenis van Suriname, dat betrouwbaar genoemd kan worden, in 1861, dus ruim driekwart eeuw geleden verschenen. Afgescheiden van het feit, dat Dr. Romein als historicus mijns inziens beter had gedaan het vermelden van het boek van iemand als De Kom in deze lijst achterwege te laten, treft hem noch zijn uitgever in dit opzicht eenige blaam. De fout ligt elders en ook de slecht gekozen verhouding in „De lage landen bij de zee" is daarvan slechts een uitvloeisel. In dit verband wil ik het boek van Dr. Romein slechts zien als een symptoom; straks krijg ik de gelegenheid om de nu nog verborgen oorzaak aan te wijzen.

Wellicht zal de lezer een weinig ongeduldig uitroepen: Gij hebt U wel een gemakkelijken prooi gekozen, immers, wat kunt ge anders verwachten van een populair geschreven boek, van een schrijver, die ervan overtuigd is, dat „het bewustzijn der menschen bepaald wordt door het maatschappelijk zijn" en die — ik moge het door Prof. Dr. G. W. Kernkamp bij „De lage landen bij de zee"

[1]) De drie Hollandsche eeuwen in Indië worden zelfs in nauwelijks 8 bladzijden afgedaan.

geschreven voorwoord andermaal aanhalen — in de materieele productie den oorsprong van de beschavingsgeschiedenis van het volk van Noord- en Zuid-Nederland als een innig samenhangend geheel zoekt. Inderdaad zou dit argument juist zijn, ware het niet, dat deze redeneering in het door ons gestelde verband weinig hout snijdt. Immers, het becritiseeren van de zienswijze van Dr. Romein — die hij zelf verantwoorden moet — is niet mijn doel, maar wel is het mij te doen om het feit, dat het inzicht in de koloniale geschiedenis van den schrijver noodwendig onvolledig of onjuist moest zijn, omdat het feitenmateriaal, waarop hij de hand kon leggen, ontoereikend was en nog steeds is.

Om echter den schijn van schieten op gebonden wild te ontgaan, moge ik een ander voorbeeld geven.

Een van de meest bekende onderzoekers op het gebied der koloniale geschiedenis is Dr. A. P. Newton, Rhodes Professor of Imperial History in the University of London, Fellow of King's College in Londen. Slechts om een indruk te geven van de beteekenis van Professor Newton als geleerde, vermeld ik, dat hij na het overlijden van Professor H. E. Egerton de nieuwere drukken van diens bekende werk: „A short history of British Colonial Policy" verzorgd heeft, terwijl hij „general editor" en tevens medewerker is van de uitgebreide, nog niet geheel voltooide „Cambridge History of the British Empire." Door Professor Newton nu is geschreven „A Junior History of the British Empire oversea" en blijkens het voorwoord van de tweede uitgave hoopt de schrijver dat „this book „will be of interest to boys and girls in many parts of the globe, „because it tells the essential parts of the history of how the British „Empire has come to be what it is." Dat het boek inderdaad veel gelezen wordt, blijkt uit het verloop der oplagen, de eerste in 1933, de tweede in 1934 en de derde, waaraan ik deze en de volgende gegevens ontleend heb, in 1935. Dit compacte geschiedeniswerk, dat toch nog bijna 300 bladzijden telt, is geschreven op instigatie en met goedkeuring van het „Education Committee of the Federation of Chambers of Commerce of the British Empire" en het „Imperial Studies Committee of the Royal Empire Society". Men ziet — waarborgen voor onpartijdigheid en betrouwbaarheid te over ! En toch — het is haast niet te gelooven — is ook in dit boek een flagrante onjuistheid over ons koloniaal verleden geslopen.

Ik meen goed te doen het betreffende gedeelte in zijn geheel over te nemen:

„THE AMBOYNA MASSACRE, 1623.

„The last efforts of the English to trade in the Moluccas ended „in a terrible tragedy which quite put an end to their old friend- „ship with the Dutch, and was a real turningpoint in our history „in Asia, for henceforward the two nations were bitter rivals. In „the island of Amboyna in the Moluccas there was a small English „trading post with eighteen Englishmen living dispersed among „the native villages. There were two hundred Dutchmen in the „island with a strong fort and many native troops in their employ „but in 1623 the Dutch governor falsely accused the English of „plotting to destroy them all. He arrested and tortured the unfor- „tunate men in order to compel them to confess, and under the „terrible pains they suffered some of them were driven to swear „what they knew was false. But this won them no mercy, and ten „days later the governor had ten of them executed in the presence „of thousands of natives in horrible shame and cruelty. The news „caused an outburst of horror and anger when it reached England, „but King James I could obtain no redress, and not even an ex- „pression of regret from the Dutch government. By reason of his „difficulties at home and abroad he was unable to do anything but „Englishmen did not forget the wicked deed done against their „fellow-countrymen. The East India Company gave up its attempt „to contest the Dutch monopoly in the islands and tried elsewhere „but the Dutch found that their treachery was repaid as soon as „England was again in the hands of a strong ruler. When Oliver „Cromwell came to govern, one of his early acts was to declare „war against the Dutch, and one of the principal grounds on which „he sought the support of all Englishmen was their memory of the „Massacre of Amboyna. When the Dutch wanted to make peace „after the war, they had to pay very heavy compensation, so that „thirty years after it had occurred, the most atrocious crime in the „struggle for Asiatic trade received its punishment".

Op bladzijde 63 tot en met 65 wordt nog driemaal gesproken over de „Massacre of Amboyna", en de straf, die onze voorvaders hiervoor hadden te ondergaan om vrede te kunnen sluiten na den eersten Engelschen oorlog van 1652—1654. Aan dit voorval is in het boek bijzondere aandacht besteed [1]) in verhouding tot andere ook

[1]) Eenige jaren geleden schreef de toenmalige Landsarchivaris Dr. F. de Haan: „niet zoodra is er eenig koloniaal geschil tusschen Engeland en „ons, of de „Ambonsche Moord" springt — floep ! — weer voor den „dag even automatisch als het hoofd van Karel I dit deed in de rekesten „van den armen idioot bij Dickens" (zie pag. 53 van Oud-Batavia 1922 — pag. 43 van den tweeden druk van dit werk.)

voor Engelschen belangrijke bijzonderheden uit de Hollandsche koloniale geschiedenis. Zelfs den meest onverschillig gestemde ten aanzien van ons koloniaal verleden zal het duidelijk zijn, welke consequenties dergelijke uiteenzettingen van gezaghebbende zijde kunnen hebben, indien daaruit onder bepaalde omstandigheden op handige wijze munt wordt geslagen. De beteekenis, die dergelijke onjuiste voorstellingen kunnen krijgen, is onopzettelijk nog eens onderstreept in het in de Java-Bode van 2 Juni j.l. verschenen hoofdartikel over „Koloniën en grondstoffen". In dit artikel wordt er op gewezen, dat met de koloniale wenschen of eischen van landen als Duitschland, en ook Italië en Japan, allerwegen de aandacht is gevallen op de territoriale verdeeling van de voortbrenging van grondstoffen. Wat Duitschland betreft hebben slechts twee koloniale landen een belangrijk aandeel in den invoer van dit land: Britsch- en Nederlandsch-Indië. Herverdeeling van koloniaal bezit op die basis, als eisch gesteld in dit nog geen koloniën bezittend land, zou, volgens den schrijver althans, onbillijk zijn tegenover de (koloniale) geschiedenis, omdat daardoor ten eenenmale zou worden miskend, dat sommige landen in vroeger eeuwen wel en andere niet, zich geroepen gevoeld hebben om een belangrijk deel van hun nationale kracht te wijden aan den opbouw van koloniale rijken. Hoe zal Nederland — vraag ik mij in gemoede af — tegenover agressieve „wenschen" van landen, arm aan koloniën, zich ooit durven beroepen op zijn koloniale geschiedenis, indien reeds van Engelsche wetenschappelijke zijde Holland voorgesteld wordt als schuldig aan het bedrijven van gruwelen, die doen denken aan de beschuldigingen in den wereldoorlog tegen Duitschland geuit.

Maar evenmin als bij het boek van Dr. Romein is de propagandistische zijde van de zaak voor mij het voornaamste; in de eerste plaats is het mij te doen om de redenen, welke geleid hebben tot een dergelijke misvatting van de historische feiten. En hier geeft het zoojuist aangehaalde Oud-Batavia (2e druk 1935) van Dr. de Haan een vingerwijzing in de noot op pagina 43, waar te lezen valt, dat het thans alweer verouderde „Twentieth century impressions of Netherlands India" het eerste en eenige werk in de Engelsche taal is waarin, doordat ook Nederlandsche bronnen zijn gebruikt, de „Ambonsche Moord" onpartijdig was besproken. Niet Britsche eigenwaan, maar gebrek aan kennis is het, die dergelijke misvattingen van ons koloniaal verleden doet ontstaan en voortbestaan.

En dit gebrek aan kennis kan niet Engeland aangerekend worden, immers dit land heeft zooveel belangstelling voor de Hollandsche koloniale geschiedenis, dat sommige documenten, voor die geschiedenis van belang, slechts in een Engelsche uitgave te vinden zijn ! De fout is dezelfde als die welke ik noemde bij de bespreking van „De lage landen bij de zee"; ik kom er later op terug.

Maar ik kan een nog sterker sprekend voorbeeld geven van gebrek aan historisch feitenmateriaal uit Nederland overzee. Korten tijd geleden is in Amsterdam geopend het „Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis". Dit instituut is ondergebracht in een fraai heerenhuis op de Keizersgracht; dichtbij, op de Heerengracht, bevindt zich de Economisch-Historische Bibliotheek, waar het instituut voordien gehuisvest was en waarmede het nog eng verbonden is. De leider van het instituut, Professor Dr. N. W. Posthumus, heeft naast zich een aantal wetenschappelijke medewerkers die ieder een eigen afdeeling of kabinet beheeren, waarin de sociaalhistorische literatuur van een bepaald land of groep van landen, zooals Nederland, Duitschland en Oostenrijk en de Angelsaksische landen is ondergebracht. Dit instituut, het grootste in zijn soort in Nederland — de bibliotheek telt reeds meer dan 10.000 boeken en een uitgebreide verzameling dagbladen, brochures, pamfletten, manifesten en andere drukwerken, welke voor de geschiedenis van de denkbeelden van de laatste drie eeuwen van belang zijn — geeft een review en een bulletin uit in de Engelsche en de Fransche taal. Het instituut heeft voorts een verzameling aangelegd van archieven van personen, die een leidende rol in de geschiedenis van het menschelijk leven hebben gespeeld.

De taak van de stichting is de kennis en de wetenschappelijke studie van de nationale en internationale sociale geschiedenis te bevorderen, materiaal te verzamelen, dat hiervoor dienstig kan zijn, deze verzamelingen toegankelijk te stellen voor het publiek en het steunen en uitgeven van wetenschappelijke publicaties op het gebied van de sociale geschiedenis. Het algemeene inzicht van de beteekenis der geschiedenis voor het begrip van den eigen tijd en het besef, dat het geschreven boek over een historisch onderwerp na verloop van tijd niet meer bevredigend is, sterker nog, dat in de geschiedenis niets vast ligt en dat elke generatie opnieuw haar geschiedenis kan en moet schrijven, deden den wensch ontstaan dit instituut op te richten.

Men zou zich onverdeeld kunnen verheugen over het tot stand komen van een fraaie en belangrijke inrichting als dit Internationaal Instituut van Sociale Geschiedenis, als deze schoone roos niet een voor ons zeer scherpen doorn had, die pijnlijke schrammen maakt. Want gebleken is, dat het het instituut zeer moeilijk valt om over deze gewesten sociaal-historische gegevens te verzamelen; Indië is op de kaart der sociaal-historische geschiedenis een verrassend blank gebied. Niet omdat op deze eilanden niets van beteekenis voorvalt, maar omdat de feiten en de gegevens als zand tusschen de vingers wegvloeien. Er is in Indië geen instantie waar de historische werkelijkheid kan neerslaan, behoudens het Landsarchief, dat echter alleen documenten van publieken aard verzamelt. Ook hier is duidelijk: er is gebrek aan documentatie op het gebied der koloniale geschiedenis.

Uit de drie voorbeelden door mij genoemd — het zou gemakkelijk zijn met het aanhalen voort te gaan, verlokkend als het recente geval van het beroep van Dr. E.F.E. Douwes Dekker voor de rechtbank op de historische juistheid van het door hem geschreven boek is — is evident waar de schoen wringt: namelijk gebrek aan deskundige voorlichting op het gebied van onze koloniale geschiedenis. In tegenstelling tot wat in het buitenland geschiedt — zelfs Portugal is eenige jaren geleden overgegaan tot het uitgeven van een goed verzorgde periodiek om het buitenland te herinneren aan wat het als koloniseerend land beteekend heeft en nog is — gebeurt bij ons te dezen aanzien nauwelijks iets. Er is geen gezaghebbend werk over onze koloniale geschiedenis, dat in een moderne vreemde taal is vertaald; er bestaat zelfs geen, dat de moeite van vertalen waard zou zijn. De verwachting, dat een buitenlander het werk zal verrichten, lijkt een vrome wensch; een Motley voor onze koloniale geschiedenis zou voor ons een beschamende oplossing zijn. Maar zelfs het woord „oplossing" is hier te positief. Men luistere:

„Thus, in the years 1590—1610 the Dutch and English passed
„from the pelagic to the oceanic phase — a change akin to that
„which replaced privateering by commerce, the mother of empire.
„As might be expected from their limited land base, small popula-
„tion and oligarchic town government, Dutch efforts were nar-
„rowly commercial; and Mothley exaggerates when he hails in
„the Dutch the first free nation to put a girdle of empire around

„the earth. Only in Great Britain were found the political and „social conditions favouring the further development from what „may be called the factory to the family stage; and the beginnings „of her Empire having been firmly laid in successful seamanship „and national unity (consummated in 1603 by the union of the „English and Scottish Crowns), the growth of the fabric was hen„ceforth both rapid and sustained ....".

Deze zinnen, aangehaald uit het in 1929 verschenen eerste deel van de Cambridge History of the British Empire — een geschiedeniswerk, gedacht in 8 deelen — roepen weer in de herinnering terug het woord van Professor Sir John Seeley, wiens in 1883 verschenen bijbel der Engelsche imperialisten „The expansion of England" thans nog herdrukken beleeft, het vernietigende woord voor Nederland over de uitgespeelde rol als koloniale mogendheid.

Neen, het is onze eigen taak om het zoo broodnoodige licht te verspreiden, om het feitenmateriaal aan landgenoot en vreemdeling voor te leggen. En deze plicht rust thans voornamelijk op Indië, want al te veel reeds is in dit opzicht geprofiteerd van de bereid willigheid der vaderlandsche wetenschap. [1]) Nu moge het tot op zekere hoogte waar zijn, wat kort geleden van de Indische samenleving is gezegd, n.l. dat zij historieloos is, [2]) maar het zou toch zeker onjuist zijn onze samenleving alle gevoel voor historie te ontzeggen. Gevoel voor geschiedenis is hier te lande wel degelijk aanwezig, maar het gevoel is nog vaag, verwaterd. Er ontbreekt nu nog te veel aan de organisatie van de historische belangstelling en aan de wetenschappelijke outillage, die noodig is om de diffuse belangstelling samen te trekken en in wetenschappelijk verantwoorden arbeid om te zetten. De organisatie kan thans buiten beschouwing blijven, maar de outillage dient onafhankelijk daarvan ter hand te worden genomen. Tot deze outillage behoort het toegankelijk maken voor het publiek van de archieven en het inrichten van een bureau voor historische documentatie. Een dergelijk documentatiebureau heeft nuttig effect naar twee kanten: niet alleen wordt de eigen omgeving opgewekt tot historisch onderzoek, maar tevens wordt de voorlichting in den vreemde, door ruil van gegevens als anderszins ver-

[1]) Een zeer gelukkig voorbeeld van wat daar bereikt is, is het door Prof. Mr. J. E. Heeres in 1899 in het Nederlandsch *en het Engelsch* uitgegeven: „Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië (1606—1765)".

[2]) Door Dr. W. M. F. Mansvelt in zijn artikel „De omzetting van 's Lands Plantentuin tot Departement van Landbouw" in Koloniale Studiën 1937.

beterd. Als een voorbeeld, van wat op dit gebied bereikt kan worden, kan gelden de Royal Empire Society (voordien het Royal Colonial Institute) in Londen.

Tusschen de statige Northumberlandavenue en de smalle Cravenstreet in Londen ligt het nieuwe grootscheepsche gebouw van de Royal Empire Society, een vereeniging die tusschen de 17.000 en 18.000 leden telt. Deze vereeniging, voortgekomen uit de Royal Colonial Institute, heeft zich onder meer ten doel gesteld „to encourage the study of the History, Geography, Literature, Art and „Resources of the Empire, and of its Policy". [1]) Zij heeft daartoe ruim 50 jaar geleden een bibliotheek aangelegd, die thans de meest volledige verzameling van „Empire"-boeken en -pamfletten heeft, „the literary thesaurus of all students of the British Empire". Daar zijn ruim 250.000 boeken en brochures bijeengebracht, niet alleen over alles wat het ontstaan en den groei van het Britsche rijk betreft, maar ook over kolonisatie en koloniale administratie in het algemeen, evenals over de geschiedenis en het bestuur van vreemde koloniale gebieden. Er zijn ook bijzondere verzamelingen, zooals de collectie van een Britsch ambtenaar in Cyprus, die tijdens zijn verblijf daar een volledige collectie van de publicaties over deze kolonie bijeen had gebracht. Men vindt er de Imperial en Colonial Blue Books en Government gazettes en alle officieele publicaties van gebieden overzee betreffende — ik maak slechts een keuze — handel en nijverheid, onderwijs, spoorwegen, archieven en archeologie. Met het vooropgezette doel de studie van de vergelijkende koloniale geschiedenis en van het bestuur en de administratie van andere koloniën aan te moedigen, wordt aan de uitgebreide afdeelingen „Foreign Colonisation" en „American Colonial History" veel aandacht besteed. In de modern geoutilleerde bibliotheek is het personeel en het publiek zeer comfortabel ondergebracht; het bestudeeren van den boekenschat wordt zoo aantrekkelijk mogelijk

[1]) Deze doelstelling, die slechts in het verband van dit betoog verder minder belangwekkend is, houdt onder anderen nog in :
„To promote the preservation of a permanent union between the mother country and all other parts of the Empire.
To keep to the fore the subject of migration and to do everything possible towards filling the unoccupied spaces of the Empire with British people.
To create an atmosphere of good comradeship and inquiry, in which visitors are made welcome and where fresh ideas flourish.
And generally, as a non-sectarian, non-party organization, to maintain the best traditions of the Empire, and to work for its consolidation and the extension of its influence".

gemaakt. Er is een aparte kamer voor hen, die een langdurig onderzoek instellen en eveneens een aparte zaal voor het raadplegen van kranten, krantenknipsels en periodieken.

Het personeel bestaat uit een bibliothecaris, twee assistent-bibliothecarissen, een hoofdcatalogusmaker met zijn assistent en lager personeel. Het wetenschappelijk personeel besteedt een belangrijk deel van den beschikbaren tijd aan het catalogiseeren der boeken en het samenstellen van handige bibliographieën en boekenlijsten over bepaalde onderwerpen, die uitgegeven worden. Aan dezen bibliographischen arbeid wordt bijzondere aandacht besteed; behalve een uitgebreide zakelijke catalogus in 4 deelen, [1]) zijn reeds 8 bibliographieën uitgegeven, die voor weinig geld verkrijgbaar zijn. [2])

Bovendien worden in samenwerking met het National Book Council boekenlijsten uitgegeven, die, eenvoudiger van opzet en uitvoering, bedoeld zijn als hulpmiddel tot oriëntatie ten aanzien van de geschiedenis, de economie enzoovoorts van bepaalde gebieden (zooals „British Empire", 6 pagina's en „India", 12 pagina's met boekentitels, prijzen der boeken en uitgevers).

Het zijn vooral deze bibliographieën en boekenlijsten, die mij zeer belangrijk voorkomen. Hierdoor toch wordt de studie over de verschillende onderwerpen zeer vergemakkelijkt, doordat het langdurige en onzekere zoeken vermeden wordt, terwijl men redelijkerwijs zeker is, dat men een volledig overzicht heeft over de recente literatuur. Om één stem uit den vreemde aan te halen: Dr. H. Dehérain, conservateur de la Bibliothèque de l'Institut de France, heeft gezegd, dat de bibliographische rijkdom van deze bibliotheek ten opzichte van boeken, handelend over koloniale geschiedenis en aardrijkskunde, elders niet overtroffen wordt.

[1]) Deel 3, handelend over Canada, West-Indië en de koloniale geschiedenis van Amerika, bevat 40.000 onderwerpen en 10.000 namen van schrijvers.

[2]) Als voorbeeld moge ik noemen: *Bibliography No. 1.* A select Bibliography of publications on Foreign Colonisation, compiled by W. C. Hall, 48 bladzijden 1915.
Bibliography No. 3. Select Bibliography of recent publications in the Library of the Royal Colonial Institute illustrating the relations between Europeans and coloured Races, compiled by Evans Lewin, 62 bladzijden 1926.
Bibliography No. 5. Select list of publications relating to Warren Hastings, compiled by V. Ward, 11 bladzijden 1932.
Bibliography No. 7. A Bibliography of Italian Colonisation in Africa with a section on Abbessinia, compiled by Douglas H. Varley, B.A. and published jointly by the Royal Empire Society and the Royal Institute of International Affairs, 92 bladzijden 1936.

Met dit enkele voorbeeld meen ik te kunnen volstaan om aan te geven welk een hoogte in het buitenland de voorlichting op het gebied der koloniale geschiedenis is gestegen.

Allicht zal thans de vraag rijzen — een vraag, die in het ambtelijke Indië zeer zeker gerechtvaardigd is —: heeft ons gouvernement op dit punt dan nooit iets verricht? Immers, wetenschap is in Indië meer nog dan in Nederland een regeeringszaak. Is in Nederland in het wetenschappelijke onderzoek ten aanzien van onze koloniale geschiedenis reeds een achterstand ontstaan, in deze gewesten is het met de beoefening van dit voor ons zoo belangrijke onderdeel van de geschiedenis-wetenschap gesteld als met de kleine fontein van het Landsarchief: men hoort wel een zacht geklater in de verte, maar in den ruimen en zonnigen tuin kan het oog van den niet ingewijden bezoeker het magere straaltje slechts met moeite ontdekken.

Maar het zou onbillijk zijn om de Regeering alle schuld in de schoenen te schuiven. Want het feit is daar — en moge het nú een spoorslag zijn — dat juist een eeuw geleden de Regeering een bekendmaking in de officieele courant deed plaatsen ter introductie van „het statistiek bureau", een afdeeling van de Algemeene Secretarie, die in 1856 zou veranderen in een „historisch bureau". [1]) Reeds deze naamswisseling duidt er op, dat men onder statistiek destijds iets anders of meer verstond dan wij thans doen. Uit de verdere bijzonderheden zal blijken, dat wij inderdaad te maken hebben met een instelling welke wij tegenwoordig zouden noemen bureau „voor documentatie". De bekendmaking van 1837 luidt als volgt:

„Wij vernemen dat Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal
„bij het een dezer dagen genomen besluit, bepalingen heeft daar-
„gesteld ter voorkoming dat belangrijke werken over Nederlandsch-
„Indië, geschiedkundige en statistieke schrifturen en andere stuk-
„ken van dien aard, door den tijd verloren gaan, en dat daarbij
„bevolen is om zoodanige werken aan te schaffen welke aan de
„Gouvernements boekerij ontbreken. In verband daarmede zullen
„de in 's Gouvernements archieven verspreide schrifturen, me-
„moriën, kaarten en wat aldaar verder ter zake voorhanden is, of komen mogt, worden vereenigd en volgens de verschillende onder-
„werpen gerangschikt, en alzoo ook de grondslag van een statistiek

[1]) De hiernavolgende gegevens zijn ontleend aan de in 1894 gepubliceerde „Geschiedkundige nota over de Algemeene Secretarie".

„bureau gelegd worden, hetwelk reeds vastgesteld is dat te Buiten-
„zorg zal gevestigd zijn.

„Het lijdt geen twijfel dat eene dusdanige inrigting hoogst nuttig
„is en alleszins welkom moet wezen voor hen, wien het belang dezer
„gewesten ter harte gaat en hunnen tijd besteed hebben om bij-
„dragen te leveren tot vermeerdering van derzelver kennis. Hunne
„namen worden daardoor aan de vergetelheid ontrukt en van der-
„zelver arbeid en verdiensten zal het meest mogelijke nut getrokken
„worden. Andere welgezinden zullen zich daardoor vinden aange-
„spoord, om insgelijks van derzelver belangstelling te doen blijken
„door afstand te doen van welligt bij hen aanwezige bouwstoffen
„of door alsnog nuttig werkzaam te zijn. Dat zulks in ruime mate
„door het Gouvernement ondervonden worde, wenschen wij voor
„den bloei eener inrigting, welke voorzeker alle ondersteuning
„verdient en in het vervolg eene bron van wetenschap zal kunnen
„worden ten aanzien der aangelegenheden van Nederlandsch-Indië."

Bij het gouvernementsbesluit van 8 November 1837 No. 4 was namelijk bepaald, „dat

„a. de gouvernementsboekerij, benevens de insgelijks ter Al-
„gemeene Secretarie en bij het Kabinet van den Gouverneur-
„Generaal aanwezige land- en zeekaarten, respectievelijk betrek-
„king hebbende tot Oost-Indië, zullen worden gesteld onder de
„te Buitenzorg bescheiden Referendarissen en dat deze zullen
„trachten om de verzameling allengs te completeeren, zoowel
„door den inkoop en ontbieding van klassieke werken, brochures,
„enz. als door inteekening op tijdschriften en wat dies meer zij;

„b. dat de gemelde Referendarissen zich voorts ten pligt zul-
„len maken om in het bezit te geraken van handschriften en van
„bouwstoffen, welke eventueel zullen kunnen dienen tot voort-
„zetting der geschiedenis van Nederlandsch-Indië, en in het bij-
„zonder der vroegere en latere geschiedenis van Java;

„c. dat bij de gemelde Referendarissen zal zijn gevestigd het
„Statistiek bureau der Algemeene Secretarie, waaromtrent des
„vereischt nadere regelingen zullen worden vastgesteld."

Voorts worden de plaatselijke autoriteiten op en buiten Java aangeschreven om mede te werken tot bevordering van de richtige werking van het statistieke bureau, terwijl voorloopig een som van *f* 3000.— werd beschikbaar gesteld ter bestrijding van de uitgaven

noodzakelijk voor het nieuwe instituut. De uit de verschillende deelen van Indië ingediende statistische opgaven en bijdragen zouden nu eveneens op dit bureau verwerkt worden. Het bewerken van statistieken was echter niet het hoofddoel van de instelling, integendeel, het bureau werd gebezigd om den Gouverneur-Generaal meer gedegen voorlichting te verstrekken en in het bijzonder historische verdieping aan de behandeling der dagelijksche zaken te geven. Eerst het in 1864 aan de Algemeene Secretarie verbonden „Statistiek Bureau" had tot opdracht in de eerste plaats de noodige gegevens te verzamelen voor een behoorlijke Statistiek van Nederlandsch-Indië. Toch behoorde evenzeer tot de taak van dit tweede Statistiek-bureau — wij zijn nog steeds in de zestiger jaren der vorige eeuw — het classificeeren en catalogiseeren van het oud archief!

Blijkens de „Regeling voor het Statistiek Bureau" van 15 Januari 1839, opgesteld door den toenmaligen Algemeenen Secretaris Cornets de Groot, dienden bij het statistiek-bureau bouwstoffen te worden verzameld ten einde meer grondig te leeren kennen den toestand en de belangen van land en volk, benevens derzelver regeering. Die bouwstoffen moesten worden geput of verkregen uit 's Gouvernements archieven van vroegeren of lateren tijd, en door andere middelen welke onder bereik konden komen. Al wat betrekking had tot Indië, zooals de toestand der bevolking, voortbrengselen, geschiedenis, godsdienst, staatkunde, wetenschappen, in één woord stukken, rakende de algemeene of hoogere belangen en aangelegenheden der kolonie, moesten bij het statistiek-bureau worden verzameld, geclassificeerd en geschikt gemaakt ter raadpleging. De beide referendarissen, die aan het hoofd van het statistiekbureau stonden, moesten „om in derzelver betrekking tot den „Algemeenen Secretaris nuttige diensten te kunnen bewijzen, zich „beijveren om hun bureau in den gewenschten staat te brengen, „ten einde daarvan voor de behandeling van zaken te kunnen „gebruik maken".

„Naar gelang van derzelver toenemende kennis omtrent de hoo„gere aangelegenheden van Nederlandsch-Indië, zal de Algemeene „Secretaris daarvan partij trekken door het opdragen aan de Refe„rendarissen der samenstelling van toelichtende nota's of het be„werken van belangrijke rapporten, dispositiën of dergelijke, voor „de goede bewerking waarvan de kennis, bij het statistiek bureau „verkregen, beschouwd moet worden als een vereischte".

Het zou zeker minder juist zijn, deze loffelijke poging tot verkrijging van verdieping en betere oriëntatie gering te achten en daardoor over het hoofd te zien, dat — wat tenslotte ook de resultaten waren — het voortreffelijke principe hier een oogenblik den administratieven dam heeft doorbroken. Een principe, waarvan gezegd kan worden — wellicht met eenigen overmoed — dat het thans meer dan vroeger erkenning vindt in Indië, maar tevens, dat de toepassing daarvan hier nog veel te wenschen overlaat.

Het moge nu ietwat ironisch aandoen, als een eeuw geleden in voorstellen als deze voorop wordt gesteld, dat de nieuwe wetenschappelijke ambtenaren niet voor den bureaudienst, maar wel voor 's Gouvernements groote belangen, dat wil zeggen voor den persoon van den Gouverneur-Generaal rechtstreeks aan den Algemeenen Secretaris moesten worden toegevoegd, maar wie zal de goede bedoeling en den verheven ernst van den toenmaligen Algemeenen Secretaris in twijfel durven trekken, als hij nog in hetzelfde jaar in een rapport aan den Gouverneur-Generaal meldt, dat de leiders van het statistiek-bureau

„met den alleszins doelmatigen en schoonen titel van Referendaris,
„door welke derzelver bestemming zoo juist wordt uitgedrukt,
„gedurende een aantal jaren aan de belangen van het statistiek
„bureau verbonden blijven en aldaar, naar verdienste in traktement
„bevorderd wordende en in eene aangename en vertrouwelijke
„positie tot den Algemeenen Secretaris geplaatst, geen gegrond
„verlangen behoeven te koesteren om vooreerst tot een andere
„loopbaan te worden geroepen, waartoe de neiging in het
„algemeen tot wezenlijk nadeel van den dienst zoo menig-
„vuldig is".

Allerminst deden dit de ambtelijk fraai uitgedoste referendarissen, die in hun eerste rapport zoo overtuigd bleken van het gunstig resultaat van hun arbeid, dat nog geen jaar na de instelling van het nieuwe bureau door den Algemeenen Secretaris gezegd kon worden: „Er zal nu weldra bij het hoofdbureau van den Gouverneur-Generaal een inrigting bestaan, door de raadpleging waarvan het „Gouvernement zich in staatkundige, financieele en andere aan-
„gelegenheden van gewichtigen aard steeds eene juiste, grondige
„beoordeeling en beslissing zal kunnen waarborgen".

Men ziet hoe verrassend dicht bij de bron van wetenschap de ambtelijke kanalisatie begint. En is het nu, honderd jaar later, wel

zooveel anders ? Is het zelfs den lezer, die dit opstel slechts vluchtig doorleest, niet of in deze ambtelijk-romantische taal van weleer het geluid van de moderne Indische administratie doorklinkt ? Dezelfde moeilijkheden, dezelfde verwachtingen en dezelfde neigingen tot veradministreeren zijn ook thans evenzeer te bekennen !

Intusschen, de lotgevallen van het statistiek-bureau kunnen even blijven rusten om een wijle aandacht te besteden aan een minder ambtelijk aandoende figuur uit die jaren, wiens geoefende stem wel dadelijk krachtig en opwekkend klonk, maar die niet heeft volbracht, wat hij met zoo'n kloek geluid had aangekondigd. Het is de militante predikant en schrijver baron W. R. van Höevell geweest — de man, die om zijn liberale denkbeelden uit Indië weg is moeten gaan — die in 1838 een adres bij de Regeering heeft ingediend, waarbij hij zijn denkbeelden ontwikkelde over de mogelijkheid en uitvoerbaarheid van het vervaardigen van een geschiedenis van Nederlandsch-Indië. Van Höevell zou niet de eerste door het gouvernement aangestelde historicus van Nederlandsch-Indië zijn; de predikant J.W.G. de Serière was reeds in 1828 benoemd geworden tot geschiedschrijver van Nederlandsch-Indië op een bezoldiging van *f* 1000.— 's maands en het genot van vrije woning. De heer De Serière heeft in dit ambt echter geen tastbare resultaten behaald; na korten tijd is hij bij het binnenlandsch bestuur aangesteld en wat heel wat erger is, de hem toevertrouwde archiefstukken zijn te Krawang een prooi der vlammen geworden bij een brand in 1831, die zijn woning in de asch legde.

Zijn opvolger Van Höevell was door den toenmaligen Gouverneur-Generaal persoonlijk tot het ondernemen van dit werk aangezegd. Dat dit woord van aanmoediging van hoogerhand krachtig op hem gewerkt heeft werd bewezen — en het woord is thans weder aan den heer Cornets de Groot — door „de bereidvaardigheid „waarmede hij bezield is, even prijzenswaardig is het zeer gema„tigde zijner voorstellen, hetgeen gewis als een bewijs zijner be„langeloosheid mag worden aangemerkt."

„Deze voorstellen zijn de volgende:

„Vooreerst. Dat hem worde opgedragen het vervaardigen eener „geschiedenis van Nederlandsch-Indië, met bepaling dat hij vrij„heid heeft om, gedurende den tijd dat hij daarmede belast is, „zijne andere werkzaamheden, uitgezonderd die, welke onmid„dellijk aan zijne betrekking als Predikant zijn verbonden, naar „verkiezing te staken.

„Ten tweede. Dat dit werk het eigendom blijft van den schrijver „en dat het, eenmaal tot zekere hoogte gebragt zijnde, door dezen „reeds aanvankelijk in Nederland mag worden uitgegeven, zonder „vooraf van Gouvernementswege eene censuur te moeten onder- „gaan.

„Ten derde. Dat hem echter vrijheid wordt verleend, wanneer „hij onverhoopt na eenigen tijd mogt ondervinden dat hij dien „arbeid niet ten einde kan brengen, om het werk alsdan te staken, „onder verpligting nogtans van, in dit geval, het afgewerkte aan „het Gouvernement af te staan.

„Ten vierde. Dat het hem wordt toegestaan van 's Gouverne- „ments archief voor het te vervaardigen werk gebruik te maken; „en tevens dat hij tot het nieuw opgerigte statistiek bureau in zoo- „danige betrekking zal staan, waardoor hij alle stukken, die tot „dat bureau behooren, voor zijnen arbeid mag bezigen; terwijl „hij wederkeerig verpligt zal zijn, wanneer hem gedurende dien ar- „beid eenig stuk mogt in handen komen, 't welk voo. dit bureau „belangrijk kan geacht worden, om dan dat stuk aan hetzelve „bekend te maken.

„Ten vijfde. Dat het hem almede vergund worde zich voor „Gouvernements rekening alle die aardrijks- en geschiedkundige „werken aan te schaffen, welke gerekend kunnen worden bij zijnen „arbeid noodzakelijk te zijn, terwijl hem maandelijks eene som „zal worden toegestaan voor eenen klerk en voor schrijfbehoeften.

„De adressant heeft zijne gemelde voorstellen doen voorafgaan „van een betoog der hooge wenschelijkheid dat met de vervaar- „diging eener geschiedenis van Nederlandsch-Indië niet langer „worde getoeft en van het daadzakelijke dat er, vooral in 's Gouver- „nements archief, voldoende hulpmiddelen tot die vervaardiging „worden aangetroffen, doch dat deze naar gelang van het meerdere „tijdsverloop welligt verminderen zullen. De wijze waarop de zaak „door den Heer Baron Van Höevell wordt voorgedragen; de zedige „geringschatting zijner bekwaamheden tot den onderwerpelijken „arbeid in tegenstelling der grondige kennis, welke hem algemeen „wordt toegeschreven; het in zijne voordracht doorstralende dat „hem de bezwaren en de moeilijkheden, waarmee hij zal te worstelen „hebben, niet vreemd zijn gebleven; dat hij daarentegen volkomen „inziet welke gewichtige taak door hem zal ondernomen worden; „.... dit een en ander geeft een genoegzaam vertrouwen, dat het „Gouvernement zich in de keuze van den Heer Van Höevell niet

„zal bedriegen. De gunstige beoordeeling behoort denzelven niet „onbekend te blijven en kan hem op geen meer vereerende wijze „worden medegedeeld dan door zijne benoeming tot Geschied- „schrijver van Nederlandsch-Indië.

„Daardoor zal tevens het voordeel worden verkregen, dat de „Heer Van Höevell, met opzigt tot zijn werk, in een meer bepaalde „betrekking tot het Gouvernement zal staan, hetgeen noodig voor- „komt om den waarborg eener goede reussite te vermeerderen, „welke overigens zeer gering zijn zou en nagenoeg alleen in de „moraliteit van den persoon zou moeten gezocht worden".

Ter bespoediging van het werk was Ds. Van Höevell gevraagd den predikantsdienst geheel te laten varen, doch hij bleek volstrekt ongenegen „om in deze het voetspoor van den heer De Serière „te volgen en zijn beweegredenen zijn te braaf, dan dat daarin „niet zou moeten worden berust".

Ds. Van Höevell wilde, dat hem de gelegenheid gelaten werd om den kerkdienst waar te nemen, als het zijn beurt was. Overeenkomstig dezen opzet werd nog in hetzelfde jaar door de Regeering beschikt. Helaas voldeden, zooals ik al vermeldde, ook de resultaten van den historischen arbeid van Van Höevell niet aan de gewekte verwachtingen. Een „Geschiedenis van Nederlandsch-Indië" heeft hij nooit geschreven. Hoe weinig op historisch gebied toen nog gedaan was, blijkt uit een verzuchting van een Algemeenen Secretaris uit 1845 over het gemis van historische kennis dezer gewesten, welke, *omdat Valentijn onze voornaamste vraagbaak nog uitmaakt,* [1]) de misslagen doet herhalen, welke door eene historische raadpleging onzer archieven zouden zijn vermeden.

Doch laten wij het statistiek-bureau niet vergeten. In 1842 feitelijk opgeheven, was het in 1845 in eere hersteld, echter zonder dat de levensvatbaarheid vergroot was. In dit laatste jaar vertoonde zich een nieuwe strooming, die, met terzijdestelling van het bruikbaar maken van de historische gegevens, het groote belang van een wetenschappelijke bearbeiding en beoefening van de statistiek trachtte aan te toonen. En daarmede was het keerpunt gekomen „in de inzichten omtrent hetgeen men meende noodig te hebben „om den Gouverneur-Generaal in staat te stellen zijne moeilijke „taak te vervullen; de historie kwam op den achtergrond, de

[1]) Dezerzijdsche cursiveering François Valentijn's „Oud en Nieuw Oost-Indiën" was in 1724 gepubliceerd!

„statistiek, in den engeren zin van het woord, op den voorgrond, „en dit verklaart de latere oprichting van eene inzonderheid aan „de Indische statistiek gewijde instelling ter Algemeene Secretarie „naast eene historische afdeeling".

In 1853 werd de naam van het oude statistiek-bureau veranderd in dien van Historisch bureau, een benaming die later in onbruik is geraakt. In dat jaar bevonden zich bij het historisch bureau:

1e. de Gouvernementsboekerij;
2e. eene verzameling belangrijke historische oorkonden, verslagen betreffende Nederlandsch-Indië, enz.;
3e. eene verzameling kaarten van Nederlandsch-Indië;
4e. het zoogenaamde Oordeelkundig Register;

terwijl dat bureau voorts belast was met het opmaken van artikelen voor de Javasche Courant uit de maandrapporten der gewestelijke besturen, met het leveren van historische nota's ter toelichting van politieke zaken en het uitwerken van beschikkingen omtrent politieke zaken en tenslotte met het verzamelen en redigeeren der aanteekeningen, benoodigd voor het politiek verslag.

In deze tijden werd nog gesproken van „de studie onzer geschiedenis in Indië, voor elk ambtenaar zoo heilzaam". Er zijn toen ook nog plannen gemaakt voor het uitgeven van „Echte bescheiden uit de archieven van Nederlandsch-Indië" en het aanleggen van een „kronijk der gebeurtenissen", die zou moeten worden bewerkt uit de oudste documenten en zou moeten aanvangen met den vroegsten tijd, terwijl daarnevens nog een hedendaagsche kronijk zou worden aangelegd, geput uit de stukken van het afgeloopen jaar.

Maar de belangstelling voor de historie, vooral gewekt door de onzekerheid die de Regeering gevoeld had in de eerste decaden na het herstel van het Nederlandsche gezag, was danig aan het tanen. En toen in 1863 bij de Algemeene Secretarie een afdeeling statistiek werd ingesteld, die in de eerste plaats een behoorlijke statistiek van Nederlandsch-Indië diende samen te stellen, was het historisch bureau reeds onopgemerkt een zachten dood gestorven. Dertig jaar later was ook het tweede statistiek-bureau geheel opgelost in de Algemeene Secretarie. In een rapport, in 1890 geschreven naar aanleiding van het mislukken van deze tweede poging om een wetenschappelijk georiënteerd bureau uit

de administratie te scheppen, legde de toenmalige 1ste Gouvernements Secretaris den vinger op de wondeplek, die tenslotte den dood van deze instellingen ten gevolge had gehad. Het statistiek bureau (of het historisch bureau) kon „haar doel niet ten volle „bereiken tengevolge van den hybridischen toestand, waarin zij „bij de organisatie gebracht is. De samenkoppeling van streng „wetenschappelijken, rustig voortgezetten arbeid op een nog „geheel onontgonnen terrein met werk van geheel anderen aard, „dat op tijd gereed moest zijn, kon niet anders dan een ongun- „stigen invloed uitoefenen op de vervulling van de beide gedeelten „der haar opgelegde taak en uit den aard der zaak was 't het „wetenschappelijk gedeelte, dat dien invloed het meest, zoo niet „uitsluitend ondervond".

Het waren de ambtelijke sfeer en de eischen der administratie, die de goede bedoelingen voor de wetenschap verstikten.

Toch zijn de hierboven geschetste pogingen niet geheel tevergeefsch geweest. Immers, na een zeer duistere periode voor het zoogenaamde oud-Archief, waarop ik in ander verband hoop terug te komen, is in 1892 besloten tot indienststelling van een Landsarchivaris. Op het Landsarchief is, vooral door het werk van Dr. De Haan, veel verricht tot verrijking van de kennis omtrent onze koloniale geschiedenis. Maar, zooals uit het voorgaande wel kan blijken, nog bij lange na niet genoeg om te voorkomen, dat door gebrek aan kennis in Nederland en in het buitenland ook van wetenschappelijke zijde over ons koloniaal verleden onjuiste opvattingen heerschen.

En daarom moge ik herhalen:

Goede historische voorlichting is een nationaal belang!

Goede historische voorlichting veronderstelt echter geordende en voor het publiek toegankelijke archieven, wetenschappelijke bewerking der bronnen en publiciteit.

Ook Nederlandsch-Indië is als beschaafd land verplicht dit terrein niet verder te verwaarloozen.

Hoe een begin gemaakt moet worden en wat met bescheiden middelen bereikt kan worden, zal het onderwerp zijn van een volgende bespreking.

JAVAANSCH PANTHEISME EN MONISME

DOOR Dr. P. ZOETMULDER

II. Gods inwoning. Radicaal monisme.

Een in het Javaansch mysticisme vaak gebruikte vergelijking is die van kris en scheede. Vlecht in Uw gesprek met een Javaan de woorden in: „de scheede gaat binnen in de kris", en hij zal U begrijpend, of minstens bewonderend en in afwachting van verdere verklaring omtrent dit als hoogere wijsheid bekende, aanzien. Een Javaansch geschrift werkt dit gegeven aldus uit met betrekking tot de gelijkvormigheid, die er tusschen het onstoffelijke (soeksma) in den mensch en den Absoluten Onstoffelijke bestaat:

> „De eenheid tusschen kris en scheede openbaart zich aldus: de kris gaat binnen in de scheede, de scheede gaat binnen in de kris. Ze hebben geen onderscheiden plaats of ligging ten opzichte van elkaar, omdat ze één zijn .....
>
> Er bestaat een uitspraak van het heilige boek, die luidt: de mensch is Mijn geheimenis (sirr). Dat is: de scheede gaat binnen in de kris. Doch daartegenover staat: de kris gaat binnen in de scheede, wat overeenkomt met het tweede gedeelte dier uitspraak: Ik ben zijn geheimenis. De beteekenis van dit laatste is: na het scheppingswoord wordt de wereld zichtbaar. Doch het eerste duidt op den tijd vóór het scheppingswoord, waarin alles zich nog besloten bevindt binnen den goddelijken Wil; waarin er nog geen verschil is tusschen man

en vrouw, er nog geen rekening gehouden wordt met groot of klein, noch met de specifiek aan elk toekomende eigenschappen der geschapen dingen".

Er wordt hier een onderscheid gemaakt tusschen twee verschillende vormen van vereeniging met God. De eerste — de scheede binnengaande in de kris —: het is de mensch, of in het algemeen heel de schepping, voor het zichtbaar naar buiten gemanifesteerd worden verborgen in de Godheid en daar als het ware Haar „geheimenis" vormend. De tweede — de kris binnengaande in de scheede —: het is God in den mensch. Want wanneer het eerst in God verborgene zich in emanatie ontplooid heeft, in zekeren zin buiten God geraakt is, — al blijft het één met Hem in *zijn* —, dan zoekt God den mensch weer op, treedt in hem binnen en woont in hem.

Het is deze verdeeling, door het Javaansche geschrift zelf aan de hand gedaan, die we als grondslag genomen hebben voor de verdeeling der stof tusschen dit en ons vorig artikel. Dáár trad op den voorgrond de emanatiegedachte: al het zichtbare een ontplooiing van het goddelijk Wezen, een afspiegeling ervan. Al wat het aan werkelijkheid bezit, is in waarheid de werkelijkheid Gods. De ware wijze, die tot de hoogte van dit inzicht is opgeklommen, weet dus, dat dáár zijn eigenlijke plaats is; dat hij, die door de emanatie zich van zijn oorsprong verwijderd heeft, moet trachten, daarheen terug te keeren langs de ladder der emanatiegraden, waarlangs hij afdaalde. De diepste zin en het hoogste doel van deze geheimleer is dus, in enkele woorden samengevat: de mensch in God, wat de Javaan versluierde onder het raadsel: de scheede in de kris.

Nu zullen we zien, hoe nog een andere vereeniging tusschen beiden het onderwerp uitmaakt van bespiegeling: de afdaling en het inwonen van het goddelijke in het schepsel, God in den mensch, of Javaansch: de kris in de scheede.

Dit goddelijk element wordt met verschillende woorden aangeduid. Eén daarvan is: rasa. Dit woord is, door de vaagheid en het wisselen van zijn beteekenis, daarvoor uitermate geschikt. Het duidt aan: smaak en kan zich zoo ontwikkelen tot: het smaken en ervaren van de hoogere werkelijkheid; het is: lichaamssap, essentie, en zoo het meest wezenlijke in alles; het is: zaad, en aldus drager van het leven; het wordt verwisseld met: rahsa, het Sanskrit-

woord, dat geheim beteekent, en dus een vertaling van het Arabische sirr, dat we boven reeds als weergave van het goddelijke in den mensch gebruikt zagen.

Zoo drukt dan de Javaansche dichter het bereiken van het hoogste als volgt uit:

> „Hij heeft nu een andere rasa gevonden: de verheven rasa, waarnaar men haakt en die men overal zoekt. In al zijn helderheid heeft deze nu zijn plaats gevonden in het reine hart, dat zoo geworden is als een kristallen vat, gevuld met honig, waarvan men van buiten af de uiterste voortreffelijkheid al kan zien. Vat en inhoud doen zich voor als één; tot in het diepste zijn ze in elkaar versmolten."

En dan volgt een vermaning, dat men, om God te vinden, niet zich als kluizenaar in het woud moet terug trekken, noch ook een voortdurend getrouw vervullen der godsdienstplichten als het middel daartoe moet beschouwen. Daar zijn geen bijzondere observaties voor noodig. De waarlijk wijze vindt God in zijn eigen hart, wat hij ook doet. „In het geheimenis, in de rasa, des harten vindt hij het ware Wezen Gods".

Dit goddelijk element wordt ook aangeduid als „het leven". De Soeloek Anak, de Soeloek van het kind, geeft daarover een bespiegeling in den vorm van een gesprek tusschen vader en zoon. De eerste wijst op het raadselachtige in het leven, dat van ouders op kind wordt overgebracht, daarbij anders wordend en toch ook weer hetzelfde blijvend. Het omspant verschillen en tegendeelen, openbaart zich op vele manieren, en toch: „Het leven is één enkel leven. Het is het *Zijn* zelf, dat zich openbaart", zoo luidt de conclusie.

Elders wordt van den djalma loewih, den volmaakten mensch, gezegd, dat hij is degene, die „het leven bereikt heeft, het leven namelijk van God"; „wiens leven Gods wezen zelf is, wiens leven de Onstoffelijke (soeksma) is". Voor hem wordt dan ook alle huldigen en vereeren van God een huldigen en vereeren van zichzelf; de geloofsbelijdenis, dat er slechts één God is, verandert van zin:

> „Gijzelf zijt het, die hulde brengt en ontvangt, indien ge één geworden zijt met en geheel doordrongen door den Hoogheilige, Die één en eeuwig leven is. Er is geen ander leven dan deze Levende .... Gijzelf zijt het, die uzelf prijst, dat gij Schepper en Hoogheilig zijt".

Waar de Tjentini ergens de initiatie in de meest verborgen wetenschap beschrijft, blijkt deze te bestaan in de woorden: Ook ik heb het Leven; woorden, schijnbaar vaag en nietszeggend, voor oningewijden onbelangrijk en gewoon, — daarom misschien ook juist zoo gekozen, — maar wier meest verborgen beteekenis, pas na maanden van ascese en vasten te achterhalen, blijkt te zijn, dat men, mét alle andere levende wezens, één is in het Leven, dat aan geen dood is onderworpen.

Het meest echter gebruikt men, waar men over dit goddelijk element in den mensch spreekt, den term soeksma, d.i. fijn, onstoffelijk. Mét het honorifiek voorvoegsel: Hjang Soeksma, duidt het, ook in niet pantheïstisch getinte passages, de Godheid aan als dé Onstoffelijke bij uitnemendheid, doch in de onderhavige teksten wordt daarnaast soeksma gebruikt voor dat deel in den mensch, dat met de Godheid verbonden, één in wezen ermee is. Het wordt erdoor beleefd, ontvangt Haar rasa (geheimenis, essentie enz.) en zijn functie is, dezen Onstoffelijke, die buiten het bereik van den mensch ligt, te manifesteeren. Het is er één mee, wordt erdoor tot bestaan gebracht en gaat er bij den dood weer in op.

Elders wordt dit nog eenigszins anders uitgewerkt. Men onderscheidt een dubbel lichaam: het stoffelijke en het vergeestelijkte. Beiden zijn een manifestatie van de Godheid, maar het eerste op zoo onvolmaakte wijze, dat de ingewijde het beschouwt als niet bestaande en er zich niet mee ophoudt. Het tweede echter is van een hoogere orde, hetgeen duidelijk blijkt uit een vergelijking: Hjang Soeksma wordt erin aangeduid door een juweel, het lichaam als de vatting. Dàn komt het juweel het mooiste tot zijn recht, wanneer de vatting van dezelfde stof vervaardigd is. Het stoffelijk lichaam is slechts een vatting van goud; het vergeestelijkte echter als van juweel. Zoo leert deze vergelijking, dat Hjang Soeksma zich in het vergeestelijkt lichaam bevindt, dat „van dezelfde stof gemaakt is" als Hij, dus evenzeer fijn, onstoffelijk (soeksma), van dezelfde soort en hetzelfde wezen als Hij. Door Hem ontvangt het een leven, dat ver staat boven het gewone leven en niet afhankelijk is van organen, waaraan dit laatste in zijn werkingen gebonden is.

Van dengene, die zulk een staat bereikt heeft, zegt men, dat hij: angraga soeksma, dat is: een lichaam heeft, dat soeksma (geestelijk) is en tegelijkertijd dient tot woning van Hjang Soeksma, den Allerhoogsten Onstoffelijke, die het geheel doordringt en waarmee het onscheidbaar één is, zoodat de benamingen Schepper en schepsel

niet meer van toepassing zijn. Dit inzicht wordt in enkele woorden weergegeven door de vaak in deze teksten aangehaalde kernspreuk uit de Mohammedaansche mystiek: Wie zich zelf kent, kent zijn Heer. En die tegen deze leer opwerpen, dat het lichaam toch te klein en te gering is, om den Allerhoogste in zich te bevatten, weerlegt men door hen te wijzen op de zon, die zich gelijkelijk weerspiegelt in met water gevulde kruiken, of ze groot zijn of klein.

Sluiten we deze korte uiteenzetting van de leer omtrent de inwoning van God in den mensch met een passage uit een der teksten, welke den Godszoeker beschrijven, die overal naar God speurt, doch slechts op één plaats Hem kan vinden: in zich zelf.

> „De Onstoffelijke onttrekt zich zoo aan het oog, dat Hij volkomen verdwijnt en onzichtbaar is. Verloren heeft men het schouwen van den Eenig Werkelijke. Waar is de weg om Hem weer te vinden? Men zoekt deze tot op de toppen der bergen, maar den soeksma in zich zelf ziet men niet. Men daalt snel weer af en spiedt zorgvuldig overal rond, doch tevergeefs; en men raakt vervuld van liefdeverlangen en smart. Deze draagt men gelaten .... (men geeft zich gewonnen en wordt) als een bloem, door de rivier meegevoerd, (die zich gewillig laat meedrijven op den stroom). Men heeft afstand gedaan van al wat uiterlijk zichtbaar is en den blik slechts gericht op het hart. Zal men Hem nu niet weldra vinden?
> Waarlijk, de Soeksma is niet ver verwijderd van den eigen persoon; Hij heeft Zijn verblijf op de plaats zelf. Hij is ver, als men Hem als ver beschouwt; doch dichtbij, als men Hem dichtbij acht. Hij is onzichtbaar, omdat Zijn aldoordringende macht tusschen Hem en den zoeker zich bevindt. Men vindt Hem — en het is, of men Hem niet vindt — binnen in Zijn paleis. Want Hij wordt aan het oog onttrokken door Zijn stralende helderheid."

* * *

Pantheïstisch was de ondergrond van de in het voorgaande aangehaalde bespiegelingen, want steeds vonden we erin terug, duidelijk uitgesproken of bedektelijk verondersteld, de eenheid van *zijn* tusschen God en mensch, of men die voorstelde als door emanatie te verklaren dan wel door God te zien als de diepste werkelijkheid in den mensch, als diens ware ik. Doch er zijn teksten, waar men nog verder gaat; waar men als hoogste wijsheid een radicaal monis-

me leert en het laatste verschil, dat tusschen God en den mensch aanwezig bleef, een graad- en geen wezens-verschil, ook nog doet verdwijnen. Zulk een tekst vinden we b.v. in de Serat Tjentini, waar het onderricht weergegeven wordt van den wijze Ragajoeni aan enkele hoofdpersonen uit dat werk.

Als voorbereiding behandelt Ragajoeni de leer, in het eerste gedeelte van dit artikel gegeven. Het inwendige van den mensch wordt één met God, wat betreft Diens wezen, eigenschappen en werken, maar nog niet, wat betreft de *namen* Gods. Zich God te *noemen* mag men zich dus nog niet aanmatigen. Doch geheél onbereikbaar is het niet.

> „Dat binnengaan van de namen Gods in den mensch is iets nog meer geheimzinnigs, dat niet door het materieele gevoel te bereiken is, noch bekend gemaakt mag worden in het openbaar, doch slechts in de ware eenzaamheid, waarin geen andere menschen zich mengen, ... waarin het „zelf" zich geheel overgeeft aan den Onstoffelijke en de Onstoffelijke aan het „zelf"; want het „zelf" van God is het „zelf" van den mensch".

Zoo zijn de toehoorders voorbereid op iets nog hoogers. Ze weten dat het stadium, dat ze bereikt hebben, nog niet de bekroning van alles is, en vol verwachting zien ze naar dit hoogere uit. Zullen ze reeds waardig gekeurd worden, deze laatste openbaring te ontvangen? Reeds is tijdens hun gesprek de nacht gevorderd. Wat volgt, wordt aldus beschreven:

> „Ten slotte begaven ze zich ter ruste. Koelawirja leunde opzij en ging daarna liggen. Noeripin en Wanatawa sliepen al lang. Doch Djajèngresmi en Djajèngraga (zij, die alleen de hoogste initiatie waardig gekeurd blijken te zijn) bleven nog zitten met Sèh Ragajoeni en diep in den nacht drongen ze nog verder door in de hoogste wetenschap.
> Op datzelfde oogenblik werd het bladstil. Geen nachtelijke geluiden waren er meer, die schrik konden aanjagen; ze waren stil geworden en er heerschte een geheimzinnig zwijgen. Geen windzuchtje verhief zich. Op dat nachtelijk uur openbaarde Sèh Ragajoeni de ware esoterische wetenschap, zijnde het derde stadium van zijn verheven leering. Vol waardige rust sprak hij: „Mijn kinderen, moogt ge getrouw aannemen deze genadegaven, die de voltooiing zijn der volmaaktheid, de diepste kern

van de ware wetenschap." Alle drie bogen ze het hoofd diep naar elkaar toe, Djajèngresmi, Djajèngraga en Ragajoeni. Toen sprak Ragajoeni zacht en fluisterend zijn openbaring:

„Mijn beide kinderen, de allerlaatste waarheid van de ngèlmoe is deze: Het wezen Gods is ons wezen; Gods eigenschappen zijn onze eigenschappen; Gods namen zijn onze namen; Gods werken zijn inderdaad onze werken. Alle geesten, de engelen en de vervloekte duivel, al wat bestaat in de lucht, op aarde en in de onderwereld, wat beneden is en wat boven is, dat zijn wij. Gods eeuwigheid is onze eeuwigheid; Gods barmhartigheid is onze barmhartigheid, Gods gunst onze gunst. De wereld, dat zijn wij; hemel en hel zijn wij; ja alles zijn wij.

Volledig omvat is alles in ons. Wij gaan geheel op in en zijn gelijk aan het Wezen Gods, het Wezen, dat noodzakelijk bestaat. Wij zijn er identiek mee. Het is als „banjoe" en „toja": slechts twee verschillende woorden voor een zelfde zaak. Gods negatie is onze negatie: beiden kan men zich niet voorstellen. Het is als leegte en eenzaamheid; er is geen verschil tusschen, tenzij in het woord. Hier is men gekomen tot de kern der wetenschap, tot de eenheid en de ware volmaaktheid; hier heeft het geheimenis (de rasa) zijn eindpunt bereikt."

Hier stelt dus de mensch, bewust en uitdrukkelijk, zich volledig gelijk aan God en aan het heelal. De verschillen, die men meent waar te nemen, zijn slechts schijnbaar; in de werkelijkheid beantwoordt daaraan niets, zoomin als bij synoniemen — of duidelijker en juister nog: bij woorden in hoog- en laag-Javaansch voor dezelfde zaak — aan het woordverschil een verschil in begrip beantwoordt.

Praegnant vindt men dit monisme uitgedrukt in de woorden, door heel de Javaansche mystieke literatuur verspreid: ora ana pangéran nanging ingsoen (er is geen Heer dan Ik), variant op de Mohammedaansche geloofsbelijdenis: er is geen God dan Allah. En dit krijgt dan soms een nog radicaler zin dan de boven weergegeven leering bezit. Want daar werd de mensch *gelijkgesteld* aan God, konden we dus in zekeren zin nog spreken van pantheïsme; doch elders wordt dit gelijkstellen een *in de plaats* stellen. Al de namen, gebaseerd op de eigenschappen, welke de Mohammedaansche theologie aan God toekent: de Levende, de Wetende, de

Machtige, de Hoorende, de Ziende, de Willende, de Sprekende, de Eeuwige, — zij worden uitdrukkelijk aan God onttrokken en aan den mensch toegekend: „Rahman — niet is hier bedoeld de barmhartigheid van den Verhevene; de barmhartige zijt Gij."

Hier is nog slechts een eenheidsleer, waarin het goddelijke als zoodanig geen plaats meer heeft; hier vinden we een louter monisme.

Men is zich wèl bewust geweest, dat men zich daarmee recht tegenover den orthodoxen Islam plaatste, en heeft de consequentie aanvaard. Het hoogtepunt der volmaaktheid is: een ongeloovige, een ketter te zijn (volgens de orthodoxe zienswijze). Dat is de eenig ware Islam of, zooals men het pikant uitdrukt: men is nog geen Islamiet, als men geen ongeloovige is; die zich aan den (orthodoxen) Islam houdt, is een ongeloovige en een ketter (voor den ingewijde, dus: in werkelijkheid). Heel de wettelijke godsdienst, ja zelfs het eenheidsstreven en de mystiek, die niet tot aan dit radicale monisme doordringen, worden in het belachelijke getrokken.

> „Het is alles slechts ijdele praat, slechts polytheïsme, een wetenschap, die in den blinde rondtast. Men is met veel drukte in de weer om zijn Godsvereering te verrichten met reciet en prosternatie, en alle voordeel, dat men ervan heeft, is een buil op zijn hoofd."

Elders heeft men dit zeer origineel uitgebeeld. Bekend is in de Mohammedaansche eschatologie de voorstelling, dat na den dood twee doodsengelen, Munkar en Nakir, in het graf verschijnen om den overledene op zijn rechtgeloovigheid te onderzoeken. Dit wordt in het bedoelde Javaansche geschrift ook beschreven, eerst wat betreft den gewonen Moslim:

> „Dan komen plotseling twee engelen, Kiroen en Wanakiroen, die er beiden uitzien als de zon. Ze zwaaien hun knotsen, toonen hun tanden, hun stem is als van den donder .... Zwart is hun gelaat; hun oogen flikkeren als zonnen; hun haren zijn wanordelijk aaneengeklit. Vreeselijk groot is hun knots; uit al het ijzer in de wereld zou men haar niet kunnen maken. Ze roepen den doode toe en vragen hem: „Hé daar, lijk, we stellen je deze vraag: wie is je Heer?" .... De toegesprokene weent; zijn gelaat is bleek en hij snakt naar adem. Zich bewegen kan hij niet; zijn krachten hebben hem begeven. „Allah is mijn

Heer; Mohammed is waarachtig mijn Profeet; de Koran is mijn Gids. De godsdienst van den Islam is mijn godsdienst; ik ben een kind van Adam".
Doch hij krijgt geen antwoord van Karoen en Wanakiroen. Huiveringwekkend klinkt hun geschreeuw. Ze zwaaien hun knotsen en slaan hem, tot zijn lichaam geheel verbrijzeld is. Zijn beenderen worden als meel verpoederd, zoodat ze niet meer kunnen herstellen en zich met de aarde vermengen. Zoo is niet de dood van den volmaakte .... Hij geeft tot antwoord: „Ik heb geen Heer. Het is er ver van af, dat ik een God zou erkennen buiten „mij" en „U"."
Op datzelfde oogenblik verandert het uiterlijk der engelen. Ze zien er nu jong en schoon uit, alsof ze achttien jaar oud zijn. Hun haar is dik en zwart-glanzend. Ze buigen zich voor den doode en prosterneeren zich beiden voor hem."

Nog een laatste consequentie heeft men uit deze esoterische leer getrokken, een consequentie voor de praktijk: de minachting voor elke wet en het verwerpen van alle moreele normen, zoodat er voor den ingewijde geen onderscheid meer is tusschen goed en kwaad; ja, zoodat hij zelfs met opzet het door den godsdienst en de zedewet verbodene zal doen, om zijn onafhankelijkheid daarvan te toonen. Het is een verschijnsel, dat helaas geenszins tot één land en één godsdienst beperkt is, maar in alle tijden als degeneratieverschijnsel in vele godsdiensten is opgetreden, vooral daar, waar men een pantheïstische of monistische leer als fundeering dezer vrijheid bij de hand had. Hetzelfde vinden we ook hier. Beschrijvingen zijn er in de Javaansche geschriften, welke dergelijke bijeenkomsten schilderen, waarin men zich door gezamenlijke dikir-beoefening in een toestand van opgewondenheid en extase brengt, waarin alles geoorloofd is, promiscuïteit heerscht in den hoogsten graad en geen regel van zedelijkheid of fatsoen meer van kracht is.

Het doorgevoerde monisme, dat een theoretische ontkenning is van elken godsdienst, brengt aldus ook met zich een levenspractijk, die de met den godsdienst onverbrekelijk verbonden moraal negeert.

DE JAVANEN-KOLONISATIE IN DE LAMPONGSCHE DISTRICTEN

DOOR H. R. ROOKMAAKER

1. Korte geschiedenis.

In het begin dezer eeuw vond meer en meer de gedachte ingang dat Java overbevolkt was, dat er in vele streken gebrek en armoede heerschten en iets gedaan moest worden om den nood te lenigen.

Men zocht naar middelen en meende, dat emigratie verlichting brengen kon.

Naar geschikte terreinen werd een onderzoek ingesteld zoowel in Oost-Java als elders. In 1904 kwam de toenmalige Assistent-Resident Heyting in de Lampongs en viel het oog op 'n boschcomplex, het tegenwoordige Gedong Tataän. Men begon op zeer bescheiden schaal ; alles kostte veel geld en overredingskracht ; de moeilijkheden waren groot. De immigratie ging met horten en stooten en was zeer kostbaar, omdat de moeilijkheden te veel met geld werden opgevangen, hetgeen tenslotte ook den ondergang van de Lampongsche Volkscredietbank ten gevolge had. De uitgaven kwamen voor menig gezin op *f* 1000,— te staan.

In 1921 besloot men een tweede kolonisatie n.l. Wonosobo in de onderafdeeling Kotaägoeng te openen. Reeds dadelijk had men echter met zoodanig zware malaria-explosies te kampen, dat men den moed opgaf en den aanvoer van nieuwe kolonisten verbood.

In 1926 werd de last tot opheffing der kolonisatie gegeven, doch niemand wenschte heen te gaan.

Op verzoek van de desalieden in Wonosobo werden er in 1935 weer emigranten heen gezonden, waarmede in 1936 werd voortgegaan. De resultaten zijn zeer gunstig en het is thans een der gezondste kolonisaties.

In de Lampongs had in 1928 de Inlandsche bestuursreorganisatie plaats, de oude margaverbanden (adatverbanden) werden als Inlandsche gemeente erkend en een Inlandsche Gemeente Ordonnantie voor de marga's in het leven geroepen.

Naast deze Inlandsche gemeenten — marga's — werden de toen bestaande kolonisaties Gedong Tataän en Wonosobo gehandhaafd.

Deze kolonisaties staan dus buiten margaverband (Stbl. 1929 No. 362), in tegenstelling met alle andere kolonisaties, — met uitzondering van de Soekadanakolonisatie waarvoor nog geen uiteindelijke beslissing genomen is — die in het margaverband zijn opgenomen, en werden ingepast in de betrokken Inlandsche rechtsgemeenschappen.

Het regeerings-standpunt, dat opneming in het adatverband ongetwijfeld een der leidende beginselen moet zijn, is m.i. volkomen juist te achten.

Slechts t.a.v. de groote Soekadanakolonisatie zal hierop noodgedwongen een uitzondering moeten worden gemaakt.

Het zielental der Javanen in de Soekadanakolonisatie toch, bedraagt thans reeds meer dan het dubbele van dat der betrokken marga's Oenji en Boeai Noeban en zal dit in de toekomst tot meer dan 150.000 zielen kunnen uitgroeien.

Een goede behartiging van de economische belangen van deze groote Javanengemeenschap, zou ongetwijfeld de krachten der margahoofden verre te boven gaan.

Vóór 1933 zag men alleen heil in groote kolonisatiecomplexen met geïrrigeerde gronden, waarop ik nader zal terugkomen.

Na een periode van stilstaan ging in 1932 Resident Junius bijgestaan door den Controleur van der Zwaal ertoe over in het Westelijk deel van Gedong Tataän een 8000 zielen te plaatsen.

Vervolgens werd op een den 29sten September '34 gehouden conferentie te Bandoeng op het Departement van Verkeer en Waterstaat met de Directeuren van Binnenlandsch Bestuur, Verkeer en Waterstaat en andere autoriteiten besloten, dat met de Soekadanakolonisatie zou worden begonnen, doch voor de bevloeiing uit de Way Sekampong v.z.v. mogelijk gebruik zou worden gemaakt van door de kolonisten te presteeren onbetaalden arbeid, waardoor

opvoedende kracht uit het werk zou gaan en de kosten oorspronkelijk op $2^1/_2$ millioen begroot, aanmerkelijk zouden worden gedrukt. Zoo werd afgesproken, dat de hoofdtoevoerleiding op 3 K.M. na, welke nabij de opdamming liggen en moeilijk werk vereischten, daarnevens ook de secundaire leidingen en andere werken, die ervoor in aanmerking komen door de kolonisten om niet gegraven zouden worden.

De resultaten zullen uit eenige in dit artikel nog te geven cijfers voldoende blijken.

2. Bevolkings- en oppervlakte-cijfers.

Voor een beter inzicht wil ik thans eerst eenige bevolkings- en oppervlakte-cijfers noemen.

Gedong Tataän is 23.000 bouw groot met 34.000 zielen en nagenoeg geheel bevolkt.

Wonosobo bevat momenteel 5851 zielen en beslaat een oppervlakte van rond 6000 bouw, waarvan 2000 bouw in cultuur gebracht.

In de Soekadana-kolonisatie kwamen de eerste kolonisten op 3 April 1935.

Het eerste gedeelte, dat thans onder handen genomen is, beslaat 27.000 bouw, waarvan technisch bevloeibaar 10.000. Het aantal opgezetenen bedraagt momenteel ± 21.000 zielen, die ± 3000 bouw in cultuur hebben gebracht, terwijl het aantal wegen alleen in de Soekadana-kolonisatie thans een lengte van 84 KM beslaat, waarvan in een tijdsverloop van ongeveer 3 maanden ten behoeve van de nieuwe nederzettingen van kolonisten, die in het voorjaar van 1937 uitkwamen, 52 KM behoorlijke boschwegen ter breedte van 6 M en per motorfiets berijdbaar werden aangelegd.

Het tweede gedeelte der Soekadana-kolonisatie is groot 20.000 bouw.

Van dit totaal van 47.000 bouw zal 25.000 à 30.000 bouw technisch bevloeid kunnen worden.

Daarnaast zijn de verlaten Way Sekampong erfpachtsperceelen met een oppervlakte van ± 12.000 bouw, welke mogelijk ook bevloeibaar zullen blijken, terwijl vermoedelijk ook een deel der ongeoccupeerde terreinen aan de overzijde van den weg Soekadana — Goenoengsoegih bevloeid kan worden. Er is dus hier nog een overvloed van grond beschikbaar. Dit groote oppervlak zal bevloeid worden uit de Way Sekampong, welke zelfs in den drogen tijd een capaciteit van 35 M^3/sec. heeft.

3. Bodemgesteldheid en opbrengst; Irrigatie.

De gronden in de Lampongs zijn over het algemeen goed, in enkele streken zelfs buitengewoon vruchtbaar, de regenval is regelmatig en gunstig, de afwezigheid van vele ziekten en plagen maken het land zeer geschikt voor kolonisatie.

Een voorname factor bij koloniseeren is de wetenschap hoeveel de grond produceert. Daarvoor worden geregeld een groot aantal proefsnitten gehouden, die de basis vormen voor een goede verdeeling van het plukloon (bawon) bij het rijstoogsten.

Daaruit blijkt, dat droge gronden door Javanen bewerkt per bouw gemiddeld 35 picol padi (droog) opbrachten tegen droge gronden door Lampongers beplant slechts 26 picol per bouw, terwijl men zou mogen veronderstellen, dat deze laatsten in het ladangen beter thuis zijn dan de Javanen.

Voor enkele jaren huldigde men de opvatting, dat zonder irrigatie geen kolonisatie mogelijk was.

Ik kan deze stelling ten eenenmale niet deelen en bestrijd deze, verwijzende naar den toestand in heel Nederlandsch-Indië, waar het allergrootste deel der bevolking van de opbrengst van droge gronden leeft, althans van niet technisch bevloeide terreinen.

Irrigatie is ongetwijfeld veel beter, kost echter te veel geld en tijd om terstond op ruime schaal toegepast te worden en is niet strikt noodzakelijk. De talrijke kolonisaties in de Lampongs bewijzen dit.

Voor het vestigen van een kolonisatie werd de bruikbaarheid van den grond onderzocht door het Bestuur in samenwerking met den landbouwconsulent, Javanen en Lampongers.

Aan het oordeel van beide laatsten dient groote waarde te worden gehecht.

Door den Bodemkundigen Dienst werd de laatste jaren alleen in 1932 en 1934 een onderzoek ingesteld in de Soekadana-kolonisatie en Way Djepara.

Als merkwaardigheid moge vermeld worden, dat de gronden in Gedong Dalem (Soekadana-kolonisatie) door den Bodemkundigen Dienst als matig werden betiteld, waarvan men hoogstens tweemaal een oogst kon verwachten. Nu is de vijfde oogst binnen, welke 20 tot 30 picol droog per bouw opbracht; [1]) de eerste aanplant

[1]) De op 9 plaatsen te Gedong Dalem op voor de 5e maal beplante gronden gehouden proefsnitten leverden een gemiddelde op van 31 picol (nagedroogde padi met steel in pic./bouw).

leverde ± 50 picol per bouw op. Ik teeken hierbij aan, dat op Java de gemiddelde opbrengst per bouw sawah slechts 25 picol is.

4. Wijze van koloniseeren; familie en spontane kolonisatie.

Het systeem groote complexen voor de kolonisatie aangewezen te krijgen verdient nadere beschouwing. Zijn die inderdaad in den aanvang nuttig — doch niet altijd noodzakelijk — als de magneten om den Javaan te trekken, later, wanneer het land vol raakt met Javanen zal de inheemsche bevolking met leede oogen naar die reservaten zien, gronden waarop zij niets te zeggen heeft, in tegenstelling met de vele verspreid liggende Javaansche nederzettingen waar banden ontstaan uit wederzijdsche hulp, huwelijk enz.

Op Sumatra en elders heeft men reeds honderden Javaansche dorpjes van ex-wegwerkers, ondernemingskoelies, enz. — Wanneer er toe zou kunnen worden besloten aan die kernen nieuwelingen toe te voegen, zoo zou men in één jaar tijds Java reeds van tienduizenden gezinnen kunnen ontlasten. Zeker, men zal de risico loopen, dat hier en daar de bestaansvoorwaarden ongunstig zijn, doch men bedenke, dat gronden in overvloed op korten of grooteren afstand aanwezig zijn, terwijl in het algemeen het individu veel gemakkelijker naar eigen smaak een stuk grond kan uitzoeken dan dat hem zulks door het Bestuur wordt aangewezen. Zoo verlieten meerdere kolonisten de veelbelovende Soekadana-kolonisatie om zich een hun eigenend plekje uit te zoeken en elders in de alang-alang (o.a. Tandjoeng Sarie) te beginnen, waar zij zich ondanks mindere qualiteiten van den bodem zooveel meer „senang" (voldaan) gevoelden.

In dit verband merk ik terloops op, dat men het wegloopen uit kolonisaties niet te zwaar moet opvatten ; deze wegloopers vormen elders weer de kernen voor latere nederzettingen.

De toestanden op de Buitengewesten zeer wel kennende is het mijn vaste overtuiging, dat bij eenige zorg van de plaatselijke ambtenaren alles behoorlijk verloopen zal. In de Lampongs is dat gebleken.

In 1937 werd voortgegaan met het aanvullen en creëeren van kleine Javaansche nederzettingen in de richting Palembang en Benkoelen, teneinde een trekweg te vormen waarlangs de immigranten van kolonisatie tot kolonisatie, van warong tot warong trekkend, uiteindelijk de in dit jaar in het Palembangsche te openen

nieuwe kolonisaties Loeboek Linggau met 600 gezinnen en Belitang met 250 gezinnen kunnen bereiken.

Een goede stap in deze richting is in 1937 geweest de stichting van 4 kolonisaties langs den autoweg Negeri Agoeng (Station Z.S.S.) — Pakoean Ratoe in de onderafdeeling Kotaboemi, waardoor men nog slechts ± 15 K.M. van Belitang verwijderd is.

Ook de trekwegen naar de Residentie Benkoelen, t.w. Talang Padang — Oeloe Beloe — Oeloe Semoeng — Moetar Alam en Boekitkemoening — Moetar Alam (Way Tenoeng) hebben de aandacht.

Men moet zich echter vooral niet blind staren op hetgeen in de Lampongs, in Benkoelen en straks in Palembang geschiedt.

Een methode, die in de Lampongs slaagt kan elders mislukken, de toestanden toch zijn vaak zeer uiteenloopend. Daarom ware elke wijze van kolonisatie toe te passen, die na degelijk overleg van de plaatselijke ambtenaren uitkomst geven kan. Van dezen moet de belangstelling, het werk vooral uitgaan!

Naar 100 % perfectie behoeft niet gestreefd te worden.

Ook het inschakelen b.v. van het particulier initiatief, van hen die zich buitengewoon voor de kolonisatie interesseeren, is vaak zeer wel mogelijk gebleken.

Zoo zijn in de Lampongs op verzoek van enkele beheerders van cultuurondernemingen kolonisaties opgericht. Alle mogelijke hulp en zorg werden van hun kant ondervonden.

Zij deden zulks zeker met het doel later over voldoende werkvolk te beschikken. Maar zit daarin iets slechts en is het geen uitkomst voor den Javaan naast de opbrengst van zijn grond nog werkgelegenheid te hebben?

Het gaat er immers alleen om Java van zijn surplus bevolking te ontlasten en te zorgen, dat de emigranten het buiten Java beter hebben dan in hun geboorteland.

Welke methode ook gekozen wordt, men bedenke daarbij echter steeds dat de spontane trek, het spontaan doen emigreeren van den Javaan naar elders, dus geheel zonder bemoeienis van het Gouvernement, het groote einddoel is.

Het is niet alleen van zoo'n overwegend belang, dat de kolonisatie in het heden goed gaat, de blik moet vooral en steeds op de toekomst gericht zijn.

In 1905 begon de regeeringsbemoeienis met de kolonisatie en thans is deze zoo ver, dat in massatransporten jaarlijks ± 15.000

Javanen naar de Lampongsche Districten worden vervoerd. Hoe gemakkelijker en aangenamer voor de kolonisten die transporten worden uitgevoerd, des te verder is men van het doel de menschen hun eigen weg te laten vinden. Het moet ondenkbaar worden geacht, dat op den duur het transport van honderdduizenden op die wijze zou kunnen plaats hebben. Als overgang naar de spontane kolonisatie moet de trek naar familie en kennissen buiten Java voortdurend worden aangemoedigd ; eerst met regeeringshulp en tenslotte alles geheel aan het individu overlatende. Men moet dus buiten de massatransporten om zelf zijn weg vinden.

Hoe eerder men dit principe doorvoert, des te beter!

5. De Verstandhouding tusschen de autochthone bevolking en de immigranten.

Een goede verstandhouding tusschen de autochthone bevolking en de immigranten is voor het welslagen der kolonisatie van groot belang en moet er nauwlettend op worden toegezien, dat deze op geenerlei wijze verstoord wordt.

De Lamponger is den Javaan thans welgezind, omdat hij in hem o.a. een goede arbeidskracht ziet voor zijn peper- en koffietuinen, de bewerking van zijn gronden enz.

Er dient echter angstvallig gewaakt te worden, dat de voor de Lampongers bestemde gronden en vooral die, geschikt voor de pepercultuur, niet door Javanen worden geoccupeerd.

Men bedenke, dat er eenmaal een tijd zal komen, dat de gronden ook voor den Lamponger schaarscher zullen worden ; dàn begint de tijd van het zoeken naar elkaars fouten en de autochthone bevolking zal het als een onjuistheid aanvoelen, dat in haar midden stukken Java zijn neergeplant, waarbinnen zij weinig of niets te zeggen heeft.

Hoe anders is dat bij de kleine kolonisaties, waar Javaan en Lamponger tenslotte tot elkaar komen; door huwelijk, enz. ontstaan banden, die zooveel goeds voor de toekomst voorspellen.

Als voorbeeld van deze samenvloeiing noem ik het ondervolgende :

Een voornaam Lamponger (penjimbang), groot-grondbezitter te Marga Kaja, Way Semah, kreeg op verzoek een aantal kolonisten toegewezen.

Momenteel is hij loerah in de kolonisatie Pareredjo en verdedigt waar noodig de rechten van zijn dessagenooten tegen zijn eigen

Volksgenooten, daarbij gebruik makend van de macht, die hij als adathoofd heeft.

Ook de tegenwoordige Pasirah van Wai Lima is van origine Javaan. Hij is met een voorname Lampongsche vrouw gehuwd en door dit „tjamboer Soembai"-huwelijk heeft hij de rechten van een penjimbang gekregen en kon hij, gelijk is geschied, tot Pasirah verkozen worden.

6. Uitzending en selectie van kolonisten.

't Is gewenscht de menschen van Java te zenden zooals zij zijn, dus geen geselecteerde personen.

Ongetwijfeld toch hebben de minst bedeelden, dus vaak de physiek zwakken, het meeste recht op een kans op een beter bestaan.

Dat is ook de moreele eisch, die aan de kolonisatie gesteld kan worden.

Voor de plaatselijke ambtenaren is zulks uiteraard minder aangenaam, er zullen minder vleiende krantenberichten komen, meer ziekte en sterfte zijn gedurende de eerste periode te verwachten. Alleen in 1935 werd geen selectie toegepast en was de armoede en ellende aan de meeste kolonisten te zien. Eenige maanden later was het meerendeel reeds bijgekomen en thans zijn het gelukkige grondbezitters met een behoorlijk huis en welbewerkt erf ; geen onderscheid valt te constateeren tusschen deze kolonisten en hen, die in 1936 uitkwamen en aan wie niet te zien was, dat zij zware crisisjaren hadden doorgemaakt.

Het is mede onnoodig te selecteeren op beroepen.

De grobakvoerder, de haarknipper e.a. die op Java geen bestaan kunnen vinden, hebben zeker evenveel recht dit te verkrijgen.

Ook van hen bleek, dat zij als de nood aan den man kwam, de gronden wisten te bewerken ; in den aanvang wat minder, doch van lieverlede niet slechter dan de volbloed tani.

Slechts kolonisatie van intellectueelen zal zeer moeilijk tot eenig gunstig resultaat kunnen leiden. Het intellect is maar al te vaak een vijand van zelf de handen aan den ploeg te slaan, van een „hard struggle for life" gedurende de eerste maanden van het verblijf in het nieuwe land. Is het de bedoeling den intellectueelen eenig kapitaal of ondersteuning te geven, ten einde daarmede gronden te ontginnen met kolonisten van Java dan zullen deze laatsten toch zeker elders een stuk grond voor zich zelf bewerken, dat dan in hun

bezit blijft, instede van als ondernemingskoelies behandeld te worden.

Een proef in 1935 in de Lampongs genomen met intellectueelen en ambachtslieden, die werkloozensteun op Java genoten, is volkomen mislukt.

De enkele intellectueelen die met de gewone kolonisten-transporten uitkwamen en als zoodanig werden behandeld, hebben door den zuren appel heen gebeten en zijn thans lieden, die zich gelukkig voelen een goede toekomst te zien.

7. Overtochts- en andere kosten bij uitzending. Vestiging van kolonisten.

In 1935 is men er mede begonnen de overtochtskosten door het Gouvernement voorgeschoten, te doen terugbetalen, hetgeen niet meer dan billijk kan worden genoemd.

De kosten bedragen per gezin ongeacht de grootte daarvan *f* 12.50; voor een vrijgezel (boedjang) *f* 5.— Deze voorschotten moeten binnen 3 jaren worden terugbetaald, gedurende welken tijd de kolonisten vrijgesteld zijn van belasting en heerendiensten.

De eerste 3 à 4 maanden op zijn nieuwe verblijfplaats zijn voor den kolonist als regel zeer moeilijk door de geheel andere sfeer waarin hij zich geplaatst ziet, door ziekten en door allerlei emoties, maar vooral door het werken in omstandigheden (oerwoud enz.) die hem elders vreemd zijn.

Voortdurend moet hij gewezen worden op zijn plicht zooveel mogelijk terrein te ontginnen, doch ondanks alle moeite blijkt, dat de kolonisten in het eerste jaar niet meer dan ± een halve bouw grond openleggen, dit ook als gevolg van de geringe eischen, die de Javaan voor zijn levensonderhoud stelt. [1])

Deze $^1/_2$ bouw brengt den kolonist gemiddeld op 20 picol padi droog, waarmede een gedeelte van zijn schuld en ook andere schulden moeten worden terugbetaald, zoodat men kan zeggen, dat hij voor eigen gebruik nog 10 picol padi overhoudt ; met de

[1]) „Van hoe weinig grond de landbouwende bevolking op Java moet bestaan blijkt hieruit, dat één gezin gemiddeld slechts de beschikking heeft over 0,33 h.a. sawah, 0,10 h.a. erf en 0,37 h.a. drogen grond of in totaal 0,80 h.a.".
(Uit Economie der Desa; cursus van Dr. E. de Vries ; Java-Bode 23 Januari 1937).

bijverdiensten, die hij zich kan bezorgen en de opbrengst van zijn erf kan hij daar zeker van leven.

Die andere schulden zijn als regel minimaal. Aan de kolonisten worden nooit voorschotten in geld verleend, hoogstens kunnen zij op afbetaling krijgen wat landbouwgereedschappen en kookgerei, totaal voor ten hoogste ± *f* 3.50 per gezin.

Bij den eersten termijn van terugbetaling van de transportkosten betoont men de noodige soepelheid bij de vaststelling van het terug te betalen bedrag ; rekening wordt gehouden met omstandigheden en opbrengst. De volgende twee jaren moet echter de achterstand worden ingehaald.

In 1936 werd het eerst terugbetaling gevorderd en bedroeg deze 17 %, instede van 33 %, n.l. *f* 8.295,81 op een totale schuld van *f* 48.996,82.— Op ultimo 1936 was door de nieuwe kolonisten van 1936 op een schuld van *f* 48.022,41 een som van *f* 1.745,22 aangezuiverd, derhalve rond 4 %. Dit laatste werd vrijwillig voldaan, aangezien zij voor de aanzuivering eerst in 1937 moeten zorgen.

De kosten voor het Gouvernement t.b.v. de kolonisatie 1936 bedroegen gemiddeld per gezin *f* 9,463 en per ziel *f* 2,448.

— De uitzendingskosten voor vrije arbeiders op de Europeesche ondernemingen bedroegen in Juni 1937 per gezin *f* 42.— franco Oosthaven, terwijl eigen werving is uitgesloten.

Daarbij komt, dat voor terugzendingskosten naar Java (Stbl. 1911 no. 540) nog op *f* 26.— per gezin gerekend moet worden.

8. Kosten der kolonisatie.

Steeds wordt er naar gestreefd de kosten der kolonisatie te drukken.

Eenige cijfers mogen dit illustreeren.

In 1935 werd in de Lampongs uitgegeven aan transportkosten *f* 49.000.—.

In 1936 berekend naar een ongeveer gelijk aantal kolonisten *f* 42.000.—.

In 1935 aan andere uitgaven in de Lampongs *f* 26.000.— tegen *f* 20.000.— in 1936.

In 1935 werd uitgegeven aan het bouwen van loodsen (bèdèngs) *f* 8.400.— in 1936 *f* 4.300.—.

Vroeger bouwde men groote loodsen ad ± *f* 180.— per stuk waarin 80 en meer gezinnen gehuisvest werden.

Bij den grooten aanvoer van kolonisten in een korten tijdsduur is het beslist noodzakelijk, dat de kolonisten niet langer dan 12 à 14 dagen in de loodsen verblijven, waarna een nieuw contingent aankomt. Gedurende dien tijd bouwen zij gemeenschappelijk in kongsi's van ± 5 gezinshoofden een eigen huis.

De luie en zieke personen bleven na afloop van den gestelden termijn veelal in de loodsen achter, hetgeen moeilijkheden meebracht.

Nu bouwt men loodsen ad ± *f* 5.— à *f* 10.— voor 5 à 6 gezinnen die na 12 à 14 dagen voor nieuwe gezinnen moeten plaats maken, welk systeem in de practijk goed voldoet.

Men bouwe vooral niet te mooie loodsen, waaardoor de neiging, naar eigen grond te verhuizen, niet wordt aangemoedigd.

De Javaan voldoet op behoorlijke wijze aan zijn verplichtingen tegenover den Lande.

Als voorbeeld moge genoemd worden de belastingachterstand op ultimo 1936 in Gedong Tataän ad 7 %, over alle kolonisaties omgeslagen 8.7 %, tegenover een achterstand van de Lampongers en Bantammers ad 15 %; voor afkoop heerendiensten zijn deze cijfers resp. 2.07 en 18 %.

Zooals de kolonisatie thans verloopt, kan van een winstgevend bedrijf gesproken worden.

De stille en zichtbare baten dekken ruimschoots de kosten. Uiterste waakzaamheid moet echter betracht worden om de uitgaven niet te vermeerderen, integendeel op verlaging der kosten moet alles gezet worden.

9. Eigenbelang en zelfwerkzaamheid.

Met alle kracht dient er naar gestreefd te worden de kolonisten aan den grond te hechten.

Een der middelen daartoe is het zelf doen ontginnen van den grond, het oprichten van een eigen huisje en vooral het doen planten van overjarige gewassen.

Te dien einde worden in ruime mate allerlei zaden en stekken verstrekt ; pisang, klappers en andere vruchtboomen worden in grooten getale aangeplant.

Het gevoel voor eigenbelang en de zelfwerkzaamheid moeten zooveel mogelijk worden gestimuleerd, want vooral den eersten tijd zal steeds de neiging bestaan maar een beroep op de overheid te doen.

Hoe moeilijk ook, men wijze alle hulpverleening af, die niet strikt noodzakelijk is ; het stelsel niets voor niets dient streng en consequent te worden doorgevoerd.

De juiste grens moet daarbij gevonden worden, aangezien iedere overschrijding daarvan reeds dadelijk leiden zal tot toenemende zorg en gelduitgaven, die tenslotte de draagkracht der gemeenschap te boven gaan en een vlot verloop der kolonisatie schaden.

De geschiedenis leert te over, dat overal waar de overheid te veel geldelijk hielp, zulks op een mislukking uitliep. Kunstmiddelen, te veel wetenschappelijk werk, geestelijk en lichamelijk selecteeren zullen de kolonisatie slechts maken tot een kunstproduct.

Wanneer men zooveel mogelijk de kolonisatie op haar natuurlijk verloop laat, is het een simpel werk.

De eeuwen door was kolonisatie nu eenmaal een hongertocht, het zoeken van een uitweg naar betere levensvoorwaarden.

Het spreekt vanzelf, dat bij kolonisatie door de overheid de scherpste kanten er aan ontnomen moeten worden.

Met streve echter steeds naar minder steun en zorg, teneinde daardoor het einddoel, de spontane kolonisatie te stimuleeren.

Het is aan te bevelen vanaf het eerste begin op het kolonisatieterrein de nieuwelingen in bèdèngs onder te brengen en hun aan te zeggen binnen den kortst mogelijken tijd op hun eigen erf een huisje te bouwen. Het doen intrekken bij oude kolonisten, het laten bouwen van te mooie tijdelijke loodsen enz. wreekt zich steeds op de vorderingen van eigen aanplant.

Bij individueelen arbeid krijgt de kolonist loon naar werk, naar zijn eigen willen en capaciteiten.

Het gezamenlijk, communaal doen openkappen van het bosch, het bewerken van den eersten aanplant, moet van dit standpunt bezien dan ook als minder juist worden beschouwd.

Het eerste uiterlijk resultaat zal ongetwijfeld beter zijn dan bij de individueele ontginning, doch het bevredigt minder en het werkelijk resultaat is na 1 á 2 jaar reeds merkbaar : de minder geschikte kreeg te veel, teerde op de arbeidskracht van zijn buurman, hetgeen zich bij het onderhoud van de tuinen enz. spoedig demonstreert.

10. Voedselvoorziening.

Zoodra de kolonisten uit Java komen, worden zij naar oogstbare velden gestuurd, teneinde hun pluk - of snijloon, zgn. „bawon" te verdienen. Zij krijgen dan gemiddeld per gezin 5 picol padi,

waarmede zij de eerste 3 à 4 maanden van hun verblijf op de plaats van bestemming kunnen leven.

Het zgn. „bawonnen" (het verdienen van plukloon bij den rijstoogst) is in feite geen nieuw systeem. Overal en ook hier wordt vanouds de padi op de velden door helpers gesneden tegen afstand van een deel van het geoogste als pluk- of snijloon.

Op georganiseerde wijze is genoemd systeem thans aan de kolonisatie dienstbaar gemaakt, teneinde de kolonisten zoo spoedig mogelijk „selfsupporting" te maken.

Daarnaast bestaat voldoende gelegenheid in loondienst eenige bijverdiensten te verwerven.

Vroeger was men voor het snijden van de bawon uitsluitend op de oude kolonisatie Gedong Tataän aangewezen, nu echter kan reeds ± 50% der nieuwkomers tot dat doel naar andere kolonisaties worden gezonden.

Men zorge steeds dat vóór de komst der kolonisten overal op ruime schaal ketella (singkong) en papaja worden aangeplant.

Het volk moet eten hebben!

Dat behoeft volstrekt niet alleen rijst te zijn; op Java leefde het meerendeel der kolonisten van heel wat minder dan ketella en was rijst voor de meesten een ongekende weelde.

Het is goed, dat de kolonist het hier beter heeft, doch overdrijving zou schaden.

Vóór alles moet de voedselvoorziening de aandacht hebben; het is volstrekt onnoodig, dat de kolonisten zich in den aanvang reeds toeleggen op den verbouw van uitvoerproducten voor de wereldmarkt.

Rijst (padi) kostte na den oogst in 1936 *f* 0.65, in 1937 *f* 1.10 de picol in Gedong Tataän, gepelde djagoeng in de Soekadanakolonisatie begin 1937 *f* 0.85 de picol; in de andere kolonisaties naar verhouding.

Ketella kan men gratis weghalen, terwijl de andere voedingsgewassen goedkoop zijn.

Van belang is het de kolonisten tegen zichzelf te beschermen.

Indien n.l. geen goede contrôle op hen wordt uitgeoefend, doen zijn na het bawonsnijden vaak hun verdiende padi van de hand tegen minimale prijzen en zouden zij daardoor zonder een eigen voorraad voedingsmiddelen op de hun toegewezen plaatsen aankomen.

Merkwaardig is, dat niettegenstaande groote rijstopbrengsten zij steeds tot de economisch zwakke broeders behooren. De Lam-

ponger staat in dit opzicht belangrijk hooger. Verbouw van peper heeft door den Javaan niet plaats; zijn rijst verkoopt hij kort na den oogst. De importhandel levert veel aan de inheemsche bevolking en nagenoeg niets aan den Javaan.

Het zijn de rijstpellerijen, die maar al te gaarne profiteeren van den verkooplust en de domheid der Javanen.

Het vorig jaar kwam voor het eerst rijst van de kolonisaties op de Bataviamarkt.

Werd vroeger veel rijst geïmporteerd, thans wordt ook geregeld van Oosthaven rijst naar Java uitgevoerd.

De toename van de rijstproductie wordt door de navolgende cijfers weergegeven :

in 1934	invoer-overschot	2002,16 ton	=	32.293 pic.
in 1935	,, ,,	1758,96 ,,	=	28.532 ,,
in 1936	uitvoer ,,	2573,4 ,,	=	41.506 ,,

Gedurende de maanden November 1936 tot en met Maart 1937 werden uitgevoerd 26730 picol van 65 K.G. (1737,45 ton) waarvan alleen in de maanden Februari en Maart 1937 respectievelijk 5900 en 14438 picol (383,50 en 938,47 ton).

11. De kolonist als arbeidskracht t.b.v. de Inheemsche en Europeesche cultures.

Opgemerkt dient te worden, dat de kolonisatie niet alleen van belang is als middel tot vermindering der overbevolking op Java, doch ook van zeer groot belang voor de Buitengewesten zelf. Het land wordt in cultuur gebracht.

De inheemsche bevolking, die voor wat betreft de peper, het hoofdproduct in genoemd gewest, met een export in 1936 van 60.039 ton, nagenoeg 70% van de geheele wereldproductie beheerscht, heeft veel werkvolk noodig. Jaarlijks kwamen en gingen tot voor kort ± 50.000 Bantammers. Door de kolonisatie voorziet men zich thans zooveel gemakkelijker van werkvolk; de vele Europeesche ondernemingen trekken er eveneens haar nut uit. De goedkoope en gemakkelijk te verkrijgen arbeidskrachten, speciaal voor de koffieondernemingen, hebben deze door de moeilijke tijden, welke nu achter ons liggen, heen geholpen. Maar ook voor de in de Lampongs gevestigde Javanen is het een uitkomst die werkgelegenheid te hebben. Op de koffieonderneming Talang

Padang, de grootste van Nederlandsch-Indië, werkten in 1936 in den pluktijd tot 4300 man daags.

Wanneer men de kolonisten volgens de desbetreffende bepalingen en in afwijking van de tot 1936 in de Lampongs in de practijk gehuldigde opvatting, dat zij waren „losse" arbeiders, wil maken tot „vrije" werklieden, zoo zal zulks met zich brengen meerdere zorg van ondernemingszijde en grootere kosten voor de plaatselijk aangenomen arbeidskrachten.

Het gevolg zal zijn, dat men liever het werkvolk van Java laat overkomen, waardoor meer zekerheid bestaat dat geregelde, blijvende arbeiders worden verkregen.

Het doorvoeren van bedoelde opvatting volgens de letter der Wet zou derhalve beteekenen nadeel voor de ondernemers en de plaatselijk werkzoekenden, waarmede de kolonisatie zeker niet gediend is.

De kolonisatie zou er bij gebaat zijn, indien het Gouvernement er toe over zou kunnen gaan de Europeesche Cultures te ontheffen van de verplichting om, indien de ex-arbeiders dat wenschen, hen naar Java terug te zenden (Stbl. 1911 no. 540 art. 3 (1).

Volstaan zou kunnen worden met het doen uitbetalen van de overtochtskosten, waardoor een zeer groot aantal Javanen buiten het land van herkomst blijft en door den overvloed van grond een goed, althans beter bestaan dan op Java zal vinden.

Nu gaan de meesten naar Java terug om na korten tijd hun nabestaanden tot last te zijn, ontwend als zij zijn aan het gewone leven in de desa. Velen trachten dan weer als kolonist naar buiten te gaan, ten deele op kosten van den Lande. Wanneer zij op de Buitengewesten waren gebleven, hadden zij kernen voor latere kolonisaties kunnen vormen.

Men denke echter niet, dat de ruime werkgelegenheid de al overheerschende factor is voor het slagen der kolonisatie. Zeker is deze van groot belang, maar bestaat die werkgelegenheid niet, of slechts in geringe mate, zooals in de kolonisaties Oeloe Beloe, Toeloeng Seriboe, Toeloeng Boho, Way Kerap en Argopantjoeran e.a., dan komt men er ook.

Teneinde werkgelegenheid te scheppen, werd bij de opening der Soekadanakolonisatie dwars door het terrein een weg aangelegd, waarbij men behoorlijk kon verdienen. Niettegenstaande alle moeite lukte het niet de kolonisten in eenigszins voldoende mate eraan te laten werken en moest ten slotte de weg door importkrachten uit Garoet aangelegd worden.

En zoo is er meer. Wij denken zoo gauw, dat de kolonisten te kort komen, terwijl zij reeds lang voldaan zijn !

Om te voorkomen, dat kolonisten spoedig na hun aankomst in de Lampongs naar de ondernemingen overgingen, werd aan de Europeesche werkgevers het verzoek gericht de kolonisten gedurende het 1ste jaar van hun verblijf niet als koelies te verbinden aan hunne ondernemingen zonder voorafgaande toestemming van den betrokken bestuursambtenaar.

In dit opzicht werd de grootste medewerking ondervonden.

Voor alles toch dient er voor gezorgd te worden, dat de nieuwkomers aan hun grond gehecht raken, waartoe, zooals reeds vermeld, een huisje, overjarige gewassen, pluimvee enz. medewerken.

12. Propaganda.

Propaganda op groote schaal is op Java noodig om de menschen er heen te leiden zelf te leeren uitzwermen. Elke mogelijkheid ter bevordering hiervan moet worden aangegrepen.

Het plaatselijk bestuur in de Lampongs verleent zijn hulp om door middel van correspondentie, het verstrekken van briefkaarten en postzegels de kolonisten er toe te krijgen hunne ervaringen en verwachtingen aan familie en kennissen op Java mede te deelen.

Bedroeg in 1935 het aantal brieven door kolonisten aan hunne relaties op Java gezonden 1500, in 1936 was dit welhaast 15.000.

Een waardevol middel tot opwekking van emigratie is het zenden van propagandisten, die met medeneming van allerlei plantmateriaal en op de kolonisaties verkregen product als bewijsstuk op Java verschillende desa's bezoeken en daar verhalen over het leven in het nieuwe vaderland.

Werden in 1935, 16 propagandisten gezonden, in 1936 bedroeg hun aantal 46.

Het is vooral ook zeer nuttig dat ambtenaren, hoofden en landbouwers van Java telkenjare naar de kolonisaties worden gezonden, teneinde met eigen oogen te kunnen zien wat daar te koop is.

In Januari 1937 werd zulks na 4 jaren weer voor het eerst gedaan. Ook de ambtenaren van de Buitengewesten, die met de kolonisatie bemoeienis hebben, moeten in de gelegenheid gesteld worden eens een kijkje op Java te nemen, teneinde eenen zuiveren indruk van de toestanden in de desa's te kunnen verkrijgen.

Voor de propaganda zou ook Volkslectuur het hare kunnen bijdragen, terwijl verder op welwillende Inlandsche politieke partijen een beroep zou kunnen worden gedaan.

Door het bestuur der Posterijen is nagegaan hoeveel geld door de kolonisten per postwissel naar Java is gezonden; in 1935 beliep dit bedrag *f* 165.000; in 1936 tot ultimo September *f* 115.000.—. Daarnaast zijn natuurlijk ook geldsommen in aangeteekende brieven enz. verzonden of aan personen, die naar Java gingen, medegegeven. Het totaal bedrag is dus aanmerkelijk grooter.

Het opnemen van leeslesjes met plaatjes over de kolonisatie in de boekjes van de Volksscholen op Java, het bevestigen van propagandaplaten in openbare gebouwen, de verspreiding van sluit- en opplakzegels over Java zijn propagandamiddelen, die volle aandacht verdienen.

Een waardevolle opname met stilstaande beelden werd gemaakt van de vestiging van de eerste emigranten in de Soekadana-kolonisatie, e.d.

Thans is gereed een 16 m.m. smalfilm, ter lengte van 1800 voet, met een projectietijd van $1^1/_2$ uur, van de kolonisatie in al haar geledingen. Van een ongetwijfeld zeer kostbare geluidsfilm door een beroepszaak opgenomen, verwacht ik niet zoodanig nuttig effect, dat aan uitgave van mogelijk ± *f* 80.000.— daarvoor gemotiveerd zou zijn.

Mijn ervaring is, dat primitieve volken op een sprekende film meestal met nervositeit reageeren, met als gevolg dat het verhaal hun geheel of voor een belangrijk deel ontgaat.

Dit alles is echter nog slechts een begin der propaganda, die nog veel en veel intensiever gevoerd zal moeten worden.

13. Voorlichting door de Pers.

Ik moge hier ook wijzen op het goede, dat de Pers in het belang der kolonisatie kan doen.

Het lanceeren echter van verkeerde berichten ten nadeele van allen, die met de kolonisatie te maken hebben, is hoogst ongewenscht.

Ik denk b.v. aan berichten als in Inlandsche bladen waarin vermeld, dat de kolonisten, die hier komen, zeer hard moeten werken, zwaar met malaria en andere ziekten te kampen hebben, *f* 12.50 aan transportkosten moeten terugbetalen en dergelijke dingen meer.

Dit alles is ten deele waar, doch de wijze waarop het verteld wordt, is zeer afkeurenswaardig en wekt een verkeerden indruk.

Inderdaad zijn er malaria-streken in de Lampongs, doch zeker niet meer dan elders ; de gezondheidstoestand en de medische verzorging steken hier over het algemeen ver uit boven hetgeen men in andere deelen der Buitengewesten aantreft en zijn vermoedelijk beter dan voor de gemiddelde dorpsbevolking op Java het geval kan zijn.

Dat er velen bij het openleggen van nieuwe terreinen ziek worden, is bekend en geschiedt overal.

De gezondheidstoestand der nieuwe kolonisten heeft in de Lampongs de voortdurende aandacht van het Bestuur en den geneeskundigen dienst en is, alle omstandigheden in aanmerking genomen, gunstig te noemen.

Het sterftecijfer bedraagt voor alle kolonisaties gerekend voor 1936 gemiddeld ± 30$^0/_{00}$ tegen een sterftecijfer voor Java van ± 20$^0/_{00}$.

Nogmaals, kolonisatie is een werk vol risico en dikwijls ruw ; wenscht men daarbij perfectie, dan is vaak het einde te bezien.

Het gaat helaas niet anders !

14. Toekomstbeelden.

Momenteel is van de Moederlandsche 25 millioengift 3 millioen beschikbaar voor Inheemsche kolonisatiedoeleinden.

Bij de groote bevolkingstoename op Java zal men t.z.t. voor enorme moeilijkheden komen te staan ; misoogsten kunnen nu en later de bitterste ellende veroorzaken.

Met het bedrag van 3 millioen, dat in 3 jaren of althans binnen afzienbaren tijd verwerkt moet worden, kan thans veel, zeer veel gedaan worden om het toekomstbeeld te verzachten.

Er wordt thans gemompeld, dat te veel geld aan personeel, onderzoekingen enz. wordt uitgegeven waardoor de risico wel wordt verminderd, doch de emigratie op groote schaal en in vlug tempo niet gediend is. Men zoekt de zaak te ver ; indien de plaatselijke bestuursambtenaren zich met ernst voor dit mooie, koloniale werk van de eerste orde zetten, hun de geheele verantwoordelijkheid wordt gegeven, zou dat, met eenig advies en veel propaganda van boven, zeker kunnen slagen.

Hetgeen in de Lampongs en Benkoelen, straks in Palembang gedaan wordt, is slechts een uiterst bescheiden deel van hetgeen over heel Indië tot stand kan worden gebracht.

De wegen, die voor verruiming der kolonisatie openstaan zijn nog vele, terwijl daarnaast op Java energiek propaganda gemaakt moet worden.

Men moet zich echter niet voorstellen, dat Java door de kolonisaties op groote schaal geheel van haar overbevolking zal worden ontlast.

Slechts in geringe mate zal dat geschieden.

Evenwel zal door de vele wegtrekkers meer levensruimte aan de achterblijvers gegeven worden.

Van de belangrijke toename der zielentallen op de kolonisaties in de Lampongsche Districten gedurende het tijdvak ultimo Juni 1933 — 18 Juni 1937 geven de ondervolgende cijfers een duidelijk beeld :

Zielental kolonisaties ult. Juni 1933:

Gedong Tataän opgericht in 1905	31.965	zielen.
Wonosobo „ „ 1921	3.644	„
Andere kolonisaties	1.648	„
Totaal .	37.257	zielen;

waarvan ± 30.000 zielen met overheidsbemoeienis overgebracht.

In het tijdvak ult. Juni 1933 — 18 Juni 1937 met overheidszorg naar de kolonisaties in dit gewest overgebracht :	47.547	zielen
Totaal zielental kolonisaties 18 Juni 1937 . . .	84.804	zielen.

Totaal zielental Javanen in dit gewest 147.000, waarvan 78.000 zielen met overheidszorg en 69.000 op eigen gelegenheid in de Lampongs gekomen zijn.

Werden derhalve gedurende het 28-jarige tijdvak 1905 — 1933 met overheidszorg naar de Lampongsche Districten overgebracht ± 30.000 zielen — 35 % van het huidige totaal zielental der kolonisaties — in het vierjarig tijdvak 1933 — 1937 was dit aantal rond 48.000 zielen — 57 % van het huidige totaal zielental der kolonisaties.

In de laatste 4 jaren bedroeg dus het aantal kolonisten, dat werd ingevoerd, ± 68 % meer dan in de 28 voorafgaande jaren.

Aangeteekend zij, dat deze overbrenging van ± 48.000 zielen plaats had tegen minimale kosten voor het Gouvernement, mogelijk nog geen 2 % van hetgeen het eertijds kostte, terwijl de import

dezer kolonisten geschiedde gedurende de zwaarste crisisjaren, op een tijdstip, dat tengevolge van de zeer gedeprimeerde productenprijzen de werkgelegenheid uiterst gering was.

Niet zoodra was het bekend, dat een groot bedrag voor de kolonisatie beschikbaar was, of er gingen stemmen o.a. in de dagbladen op, het aantal immigranten tot 50 à 100.000 's jaars op te voeren.

Zeer terecht besliste echter de Regeering niet meer dan 15.000 zielen 's jaars met overheidszorg naar de Lampongs te zenden.

Met de uitgestrektheid grond, die men nu voor de kolonisatie in de Lampongs op het oog heeft, doch welke slechts een fractie is van hetgeen voorhanden is, kan men dan ± 12 jaar geregeld elk jaar genoemd aantal kolonisten zenden.

Inmiddels wordt overal elders dit grootsche werk aangevat.

Teleurstellingen en mislukkingen zullen daarbij niet uitblijven, die heeft men te aanvaarden ; inmiddels gaat elk jaar geregeld de stroom wegtrekkers naar de Lampongs door en zal dat een gangmaker zijn om het werk weer elders te beginnen.

15. Slotbeschouwing.

Tot slot wordt er de aandacht op gevestigd, dat elk jaar de bevolking van Java met ± 600.000 zielen toeneemt.

Nu is er reeds nauwelijks uitkomst en alleen dàn wanneer de oogst meeloopt en andere gunstige omstandigheden zich voordoen.

Bij de gestadige toename van bevolking kan, indien niet thans reeds afdoende voorzorgen worden getroffen, straks over 10, 20 of meer jaren, wanneer een misoogst voorkomt of de ongunst der tijden drukt, hongersnood mogelijk gepaard gaande met epidemieën niet uitblijven en zulks de Regeering voor een onoverkomelijke débâcle plaatsen.

De aandacht van het buitenland zou hier ongetwijfeld op vallen en men zou er op wijzen, dat wij in groote mate zijn te kort geschoten in onzen plicht om tijdig het bevolkingssurplus van Java naar de minder bevolkte eilanden over te brengen.

Bij de toenemende vraag naar koloniën wordt aldus het thans brandende kolonisatie-vraagstuk in de internationale belangstelling betrokken.

Met het voor kolonisatiedoeleinden toegestane deel der welvaartsbijdrage kan voor de toekomst dus zoo'n ontzaglijk leed voor velen op Java worden voorkomen, zoo'n goed werk worden verricht voor het hooghouden van onze koloniale roeping.

Organisatie, de durf om risico's te aanvaarden, gepaard aan snelheid van handelen, zijn daartoe een onafwijsbare eisch. Het incasseeren van toenemende ellende en moeilijkheden wordt anders slechts naar de toekomst verschoven.

Nogmaals, Kolonisatie is een eenvoudige, natuurlijke zaak, waarin alle neigingen om er problemen van te maken, moeilijkheden op te werpen, slechts tijd kosten en remmend werken.

Belast de bestuursambtenaren met het werk ; laat ze hun gang gaan ieder op zijn manier, steun ze in elk opzicht, laat hun verzoek om hulp niet de stem eens roepende in de woestijn zijn.

Zij zullen ongetwijfeld teleurstellingen boeken, mislukkingen zullen niet uitblijven, maar al doende leert men en het werk wordt op breede basis doorgevoerd.

Met het bedrag van 3 millioen heeft men thans de gelegenheid de zaak kordaat aan te vatten.

Op elken bestuursambtenaar rust de plicht naar vermogen ertoe mede te werken ; het is een goed menschelijk en Koloniaal werk, dat tot groote voldoening stemt.

Laat elk het zijne ertoe bijdragen en met voortvarendheid en energie de zaak aanvatten.

De kolonisatie op breede basis doorgevoerd zal een uitkomst zijn voor de overbevolking van Java en tegelijk een krachtige economische ontwikkeling van de Buitengewesten met zich brengen. Zij zal een zegen zijn voor heel Nederlandsch-Indië.

ENKELE BESCHOUWINGEN OVER DEN DESA-KLEINHANDEL OP JAVA EN MADOERA

DOOR Dr. E. DE VRIES EN Drs. H. COHEN

De kleinhandel in de inheemsche maatschappij op Java en Madoera behoort tot die economische verschijnselen, welke hun beteekenis voornamelijk hieraan ontleenen, dat zij die geheele maatschappij doordrenken met tallooze op zichzelf onbelangrijke en oninteressante handelingen. Eerst door een meer nauwlettende bestudeering van den samenhang met andere karakteristieke verschijnselen begint het te voren vlakke beeld te leven, eerst daardoor treedt vaak ook het maatschappelijk belang duidelijker aan den dag.

In dit artikel kan nog geen synthetisch beeld worden ontworpen van den kleinhandel hier te lande ; de gegevens daarvoor ontbreken nog. Wellicht draagt het echter bij tot meer oplettendheid ten aanzien van dit onderdeel van het economisch leven. Thans immers wordt dit vaak en bagatelle behandeld. Zoowel de verslagen van de Mindere Welvaartscommissie als het verslag van het onderzoek 1924 en dat van de Commissie voor den Inlandschen Middenstand hebben als grondtoon : „de kleinhandel is meestal in handen van Inlanders en heeft weinig beteekenis".

Omdat de literatuur schaarsch en eentonig is, moge worden volstaan met enkele aanhalingen. De eerste daarvan duidt erop, dat het beeld van den kleinhandel, tenminste uiterlijk, in de laatste 300 jaar weinig is veranderd.

In Maart 1658 werd een plakkaat uitgevaardigd ter invoering van heffingen op pasars en van „huyswinckels", dat tevens strekte ter wering van vrouwen, die „in plaets datse eenige eerlijcke handteringe souden aenvangen om bequamelijck haer cost te winnen, haer alleen soecken te generen met geheele dagen op de straten te sitten ende het vercoopen van een weijnich groente ende andere cleijnichheden van geringe waardije, in soo grooten getal ende menichte, datse malcander verdringen ende groote disordre op de markt veroorsaeken, behalven datse malcandren benemen het voordeel ende proffijt om van haere neringe behoorlijck te connen leven".

In de publicatie „Naar aanleiding van Staatsblad 1878" wijdt Sollewijn Gelpke op verschillende plaatsen een bespreking aan den kleinhandel en de beteekenis daarvan. Hij zegt o.m. : „.... daar (in de groote waroengs) komen slechts de welgegoeden, ... niet de gewone landbouwer of zijne vrouw, die hunne waren ter markt brengen, en voor enkele centen genoeg moeten hebben. Deze voorzien zich onder de tijdelijke kraampjes, de z.g. „bango", of aan de open tafeltjes, waar men een enkel gerecht kan verkrijgen, en waar de verkoopsters morgen wellicht iets anders gaan doen" [1]).

„Voor een groot deel der bevolking is de kleinhandel een nevenberoep, en wel een middel, om de door landbouw of nijverheid zelf verkregen opbrengsten van de hand te doen, of de uit het landbouwbedrijf gewonnen inkomsten te vermeerderen. Uit dit laatste is ook te verklaren, dat velen slechts tijdelijk, wanneer de gelegenheid daartoe gunstig is, handel drijven, n.l. gedurende de poeasa en in tijden, dat geen veldwerkzaamheden te verrichten zijn. Roepen de bezigheden hen weer naar het veld, dan wordt de handel gestaakt. Het geheele jaar door wordt dit bedrijf uitgeoefend door hen, die als eenigen grond hun erf hebben, het kortst door hen, die hun bouwgrond na den rijstoogst met handelsgewassen beplanten".

Enkele recente onderzoekingen, verricht door personeel van den binnenlandschen handelsvoorlichtingsdienst en Bestuursambtenaren, hebben duidelijke aanwijzingen gegeven omtrent het belang van den kleinhandel in voedings- en genotmiddelen.

Dat dit onderzoek was opgezet als een bestudeering van de rol van de kleinste koperen pasmunt in de desahuishouding, moge hier terloops worden vermeld.

[1]) Sollewijn Gelpke: „Naar aanleiding van Staatsblad 1878, No. 110", blz. 269.

Het geldverkeer in de desa.

Uit laatstgenoemd onderzoek is gebleken, dat het gebruik van geld voor elke categorie van menschen nagenoeg algemeen is, alhoewel in de laatste jaren meer dan vóór de crisis ruilhandel werd geconstateerd en ontvangsten en betalingen in natura geschieden. Zoo is in meerdere streken waargenomen, dat minder veelvuldig voorkomende betalingen van grootere bedragen — b.v. de afkoop van pantjèndiensten — wel geschieden door het afdragen van het equivalent in gewassen. Ook schulden worden wel voldaan in natura — zoo o.m. in het Tjiandjoersche door betaling in klappers en eieren. Bovendien zijn gevallen gerapporteerd, waarbij betaling van schoolgelden aan desaonderwijzers geheel of ten deele plaats had in natura.

Behoudens bovenvermelde verschijnselen, waar het gaat om slechts sporadisch voorkomende vereffeningen van grootere geldelijke verplichtingen, heeft de desaman echter *dagelijks* een *klein bedrag in geld* noodig voor den aankoop van zijn *allereerste behoeften.*

Slechts in enkele afgelegen streken kan men ternauwernood spreken van „geldverkeer". Daar tracht men door verkoop van een deel der verkregen opbrengst aan landbouwgewassen zooveel geld bijeen te garen, als noodig is voor het betalen van fiscale heffingen; in goede jaren of perioden spaart men het surplus in goud- of zilvergeld. Overigens hebben in laatstbedoelde streken — voornamelijk in de Buitengewesten en verder op een beperkte oppervlakte van Java en Madoera voorkomende — ruilhandel en betaling in natura plaats.

Het staat echter wel vast, dat het *geldverkeer* — vooral met betrekking tot evengenoemde voorziening in kleine dagelijksche behoeften — in het *overgroote deel van Java* van een niet te onderschatten beteekenis is.

In de plattelandshuishouding koopen betrekkelijk weinig personen het geheele jaar door de primaire voedingsmiddelen (rijst, maïs, e.d.) aan. Grootendeels toch zijn de menschen in de desa landbouwers. Zelfs de loontrekkers hebben veelal nog een klein stukje grond, waarvan zij voedselgewassen verkrijgen, hetzij van eigen bouwgrond of in deelbouw bewerkte gronden dan wel van het erf. In het algemeen verkoopt de landbouwer een groot deel zijner gewassen thuis of op den pasar aan opkoopers en tusschenhandelaren. Het gaat daarbij dan veelal om den verkoop van grootere

hoeveelheden tegelijk, waarbij de kleine pasmunt een ondergeschikte rol speelt. Veel grooter is de beteekenis van de koperen pasmunt bij het te gelde maken van erfproducten, hetgeen normaliter op iederen pasardag geschiedt, en bij het verwerven van z.g. „neven-inkomsten" uit een oneindig gevarieerd aantal bronnen. Met deze kleine inkomsten worden de regelmatig terugkeerende huishoudelijke uitgaven betaald.

De geldelijke inkomsten.

De ontvangsten in geld van gezinnen van ongeveer eenzelfde samenstelling loopen in verschillende streken uiteraard zeer uiteen. Om de gedachten te bepalen, kan worden vermeld, dat op het platteland van Java vele gezinnen zijn aangetroffen, bestaande uit man, vrouw en 4 of 5 kinderen, die 1 tot 5 centen per dag ontvangen, uit welk bedrag het dagelijksch huishoudbudget moet worden verzorgd. In de batikkerijen bedragen de dagloonen veelal 10 tot 15 centen voor een man — kostwinner voor een gezin —, terwijl een vrouw doorgaans 4 tot 5 centen verdient; laatstbedoeld inkomen vormt niet zelden een nevenbron van inkomsten van tijdelijken aard voor een gezin. In den regel is de bron van inkomsten in geld op ondernemingen, in de steden en in industriecentra grooter dan op het platteland, doch daartegenover staat een geringer inkomen in natura. Zoodra men huishuur moet betalen en rijst dient aan te koopen, moet het dagloon belangrijk hooger zijn dan in de desa.

In alle streken op Java is gebleken, dat ook de armen in de desa een bepaald inkomen in geld, hoe gering ook, moeilijk kunnen ontberen. Was het benoodigde bedrag voor de veelvuldig terugkomende kleine uitgaven vroeger 25 centen per dag, thans zijn de dagelijksche betalingen in geld veelal gereduceerd tot ± 5 centen.

Bij een onderzoek, door het Binnenlandsch Bestuur in de residentie Kedoe ingesteld, bleek, dat de pasargangsters gemiddeld ongeveer $3^1/_2$ cent uitgaven voor het aankoopen van huishoudelijke benoodigdheden, rijst of maïs hiervan uitgezonderd. Van de 87 personen, welke bij terugkeer van den pasar werden ondervraagd, bleken de gedane uitgaven op den dag van onderzoek in totaal de volgende te zijn :

6	personen	gaven	1 cent uit,
12	„	„	$1^1/_2$ „ „,
14	„	„	2 „ „,
15	„	„	$2^1/_2$ tot 3 cent uit,
10	„	„	$3^1/_2$ „ 4 „ „,
11	„	„	$4^1/_2$ „ 5 „ „,
7	„	„	$5^1/_2$ „ 6 „ „,
7	„	„	$6^1/_2$ „ 7 „ „ en
van 5	„	lagen de uitgaven daarboven.	

De besteding van het huishoudgeld.

Op welke wijze de geldelijke inkomsten in de desa worden besteed, moge met enkele voorbeelden worden toegelicht.

a) In de desa Poerworedjo (residentie Madioen) werd o.m. een gezin aangetroffen, bestaande uit 6 personen, waarvan 3 kinderen, hetwelk zijn bras van eigen bouwvelden verkreeg. In den regel werden de andere benoodigdheden voor 2 dagen tegelijk ingekocht, waarbij $3^1/_2$ cent werd uitgegeven, als volgt verdeeld:

zout	1 cent
boemboe-boemboe	$^1/_2$ „
lombok	$^1/_2$ „
trasi en kemiri	$^1/_2$ „
petroleum	1 „
Totaal	$3^1/_2$ cent.

b) In de desa Tjimareme (in het Bandoengsche) bleek een normaal gezin, exclusief bras en groenten, welke van eigen tuin en erf werden verkregen, voor een behoefte van 2 weken in den regel ongeveer 29 cent uit te geven, d.i. ± 2 centen per dag. Hier werd voor zoo'n langen duur ingeslagen, omdat alles betrokken moest worden van een ondernemingspasar, welke slechts 2 maal per maand werd gehouden. De uitgaven werden als volgt verdeeld:

1 bierflesch petroleum (voor 15 à 18 dagen)	9 cent
$^1/_2$ gandoe zout (voor 2 weken)	6 „
trasi (voor 2 weken)	7 „
tjengeh (voor 2 weken)	1 „
ontjom en andere ingrediënten (voor 2 weken)	6 „
Totaal	29 cent.

c) In het Koedoesche bleek, dat de tani's, visschers en de armsten onder de loontrekkers een gemiddeld daginkomen genoten van 3 à 4 cent, dat dan als volgt werd besteed:

rijst	$2^1/_2$ à 3 cent
petroleum	$^1/_2$,,
zout en tjabé	$^1/_2$,,
Totaal . . .	$3^1/_2$ à 4 cent.

d) Bij een gezinsonderzoek in het regentschap Pekalongan is o.m. gebleken, dat een koelie in de batikindustrie, die per dag gemiddeld 10 cent verdient, dit bedrag — hij heeft een gezin met 3 à 4 kinderen te verzorgen — dagelijks als volgt besteedt:

$1^1/_2$ katti rijst à $2^1/_2$ cent	4 cent
petroleum	$^1/_2$,,
sambalans, zout, etc.	$^1/_2$,,
sajoer	1 ,,
versnaperingen	1 ,,
rookartikelen	$^1/_2$,,
brandhout	$^1/_2$,,
Totaal . . .	8 cent.

Daarnaast moeten nog belasting en andere geldelijke verplichtingen worden voldaan.

e) In de desa Mantjak (Cheribon) heeft het Binnenlandsch Bestuur de uitgaven van een tiental gezinnen gedurende twee dagen in den oogsttijd nagegaan. Besteed werd in die periode — er wordt in den oogsttijd geen rijst gekocht — in totaal $27^1/_2$ cent, d.i. 1,4 cent per gezin per dag. Het geld werd besteed voor visch, rookgerei, zout, sirih en petroleum.

f) In het Klatensche (Soerakarta) werd door een gezin van 9 personen (5 volwassenen en 4 kinderen) in twee dagen 5 cent uitgegeven. Rijst en groenten werden zelf verbouwd. Het geld werd besteed voor bijgerechten en huishoudelijke benoodigdheden ; in die periode werd o.m. 2 cent aan zout uitgegeven.

Kleinhandel als beroep.

De Volkstelling van 1930 bracht aan het licht, dat op Java en Madoera ongeveer 1 millioen inheemschen hun hoofdberoep vinden in den handel in en de bereiding van voedings- en genot-

middelen, terwijl voorts een 100.000-tal den gemengden kleinhandel (waroenghandel) als hoofdberoep uitoefent. Verder dient er nogmaals op te worden gewezen, dat een deel der landbouwende bevolking in mindere of meerdere mate den handel in en bereiding van vorengenoemde artikelen als nevenberoep uitoefent.

In de hierbij gevoegde tabel worden de Volkstellingsgegevens in beeld gebracht. Daaruit blijkt vooreerst, dat de détailhandel voor Java en Madoera van zeer veel grootere beteekenis is dan voor de Buitengewesten. Voorts, dat dit bedrijf in Midden- en Oost-Java in veel grootere mate als hoofdberoep wordt uitgeoefend dan in West-Java ; laatstgenoemd gebiedsdeel vertoont in dit opzicht meer overeenkomst met de Buitengewesten.

Het is frappant, dat juist in die streken, waar de allerkleinste détailhandel zich het levendigst heeft ontwikkeld, de gemengde voeding van groote beteekenis is. Daar toch wordt — in tegenstelling met West-Java, waar rijst het hoofdmenu vormt — meer maïs en cassave geconsumeerd. Vooral de knolvruchten worden veelal gekookt en bereid en détail verkocht, zoodat de gemengde voeding een groote variatie van bijgerechten meebrengt en aan velen in den détailhandel een bestaan geeft. Het sterkst is dit het geval in de residenties Semarang, Japara-Rembang, Banjoemas, Kedoe, Bodjonegoro, Madioen, Kediri en Madoera, alsmede de Vorstenlanden. De residenties, waar voor het geheele ressort — en zonder aarzeling — op de behoefte aan een kleinere munteenheid dan de halve cent werd gewezen, liggen vrijwel uitsluitend in ditzelfde gebied van gemengde voeding.

Bij die bereiding van en den handel in voedings- en genotmiddelen speelt de vrouw de hoofdrol, en wel zeer sterk in Midden- en Oost-Java. Op elke 1000 vrouwen, die een beroep uitoefenen, zijn in laatstgenoemde deelen van Java niet minder dan 180 bij dit bedrijf geïnteresseerd.

Per 1000 zielen worden in West-, Midden- en Oost-Java en in Jogjakarta en Soerakarta respectievelijk door 14, 31, 28, 49 en 33 inheemschen een bestaan gezocht in dezen tak van kleinhandel. Voor geheel Java en Madoera bedraagt dit cijfer 28.

Ook in 1905 was — blijkens de toen gehouden Volkstelling — het aantal kleinhandelaren reeds groot. Toenmaals was het aantal vrouwen, betrokken bij den kleinhandel, eveneens ver in de meerderheid. Voor geheel Java en Madoera waren zij in dat jaar tweemaal zoo sterk vertegenwoordigd als de mannen. Voor Midden- en

Oost-Java waren de vrouwen ook toentertijd twee tot drie keer zoo sterk in aantal als de mannen. Hetzelfde is thans nog het geval, doch de onderhavige bedrijfsvorm is naar rato van het zielental sterk toegenomen, zooals uit onderstaand staatje moge blijken:

Jaar	Zielental van Java en Madoera, exclusief de Vorstenlanden	Inheemschen, met als hoofdberoep: handelaar, w.o. tokohouder, waroenghouder, rondventer, etc.		Aantal per 1000 zielen.
		mannen	vrouwen	
1905	27.000.000	130.000	260.000	14
1930	37.000.000	400.000	700.000	30

Voorts blijkt uit de hierbij gevoegde tabel, dat de bereiding van en de handel in voedings- en genotmiddelen in veel sterkere mate als bedrijfsvorm voorkomen dan de gemengde kleinhandel.

Het aantal Chineezen, bij de eerste categorie betrokken, is zeer gering. Naast een totaal aantal inheemschen van 1.050.000, dat daarin een hoofdberoep vindt, nemen daaraan slechts 36.000 Chineezen deel. Relatief sterker is de Chinees bij den kleinhandel geïnteresseerd als waroenghouder. Naast een totaal aantal inheemschen van 100.000, dat zich op Java en Madoera met dit bedrijf bezighoudt, vindt men 50.000 Chineezen; in Midden-Java treft men naast 16.500 Inlandsche waroenghouders zelfs 11.000 Chineezen aan, die dezen vorm van handel tot beroep hebben gekozen.

De aard der transacties.

De kleinhandel in zijn meest gedétailleerden vorm, betreft transacties, welke elken dag voorkomen. Op pasardagen kiezen zij, die dezen vorm van handel beoefenen, hun standplaats op den pasar, omdat zij dan op een gemakkelijke wijze een groote groep van cliëntèle kunnen bereiken. Uiteraard vinden die verhandelingen ook wel op en bij den pasar plaats, wanneer het geen pasardag is. Op dergelijke dagen echter zoowel als op pasardagen zitten zij tevens

langs den weg of bewegen zich door de desa, om hun koopwaren te gelde te maken.

De pasar is voor deze lieden — zooals bleek vnl. koopvrouwen, de z.g. „bakoels"— naast verkoopplaats tevens een centrum voor het aanschaffen van koopwaren, die in de daarop volgende dagen worden bereid en verkocht.

Vanzelfsprekend bereiden die „bakoels" eveneens wel hun eigen erfproducten voor de consumptie. Verder worden de te verhandelen artikelen wel bij een Chineeschen tokohouder op crediet genomen.

Daarnaast komt het voor, dat de „bakoels" onvoldoende „bedrijfskapitaal" bezitten, om een of andere reden niet een leening kunnen sluiten, en hun toevlucht nemen tot den verkoop van artikelen, afkomstig van andere koopvrouwen, die op den pasar aanwezig zijn; dit is het zg. „èbèr-èbèr-systeem".

In 1916 schreef L.A. (dam) daarover in het Koloniaal Tijdschrift[1]) B.N. gaat gewoonlijk met niet meer dan 25 cent naar den pasar („het is voor èbèr-èbèr-handelaars altijd gewenscht toch wat geld mee te nemen, „soepaja kantongè ora sépén" [2]), zei eens een desahoofd); daar ontvangt zij waren tot een bedrag (reeds te voren vastgesteld) van *f* 1.— van een harer kennissen; het meegenomen geld wordt bij wijze van voorschot betaald; na afloop van den pasar heeft de verrekening plaats. Heeft zij geen winst kunnen maken, dan krijgt zij een geringe belooning, één cent op elke 25 cents, die zij met haar handel heeft weten te verkrijgen. De zelfbehaalde winst komt natuurlijk altijd aan haar".

Om aan „beginkapitaal" te komen, tracht men ook wel een bedrag te leenen, waarbij niet zelden het z.g. „ngidjo-stelsel" wordt toegepast, d.w.z.; men leent geld vóór den padioogst en betaalt de leenschuld nà den oogst in natura terug.

Ook wordt geld geleend van desabanken, pasarbankjes en de z.g. „tjina mindering". De pasarbankjes zijn vergeleken met de desabankjes heel weinig in aantal. Zij worden niet door desa's, maar door gemeenten, regentschappen en vereenigingen opgericht.

Om eenig idee te verkrijgen van de werking van een pasarbankje volgt hieronder een korte beschrijving van de werkwijze der pasarbank te Sragen.

[1]) „Hoe Bakoels aan bedrijfskapitaal komen", Koloniaal Tijdschrift 1916 : blz. 1606 en 1607.

[2]) = Opdat ze niet met een leege beurs komen.

De pasarbank, die begin 1935 door de Coöperatieve Centrale te Sragen is opgericht, heeft tot doel de „bakoels" te helpen aan snel klein crediet, met een rentevoet varieerende tusschen die der desabanken en van den z.g. „tjina mindering", terwijl de crediet-verstrekking niet door al te stroeve maatregelen aan banden wordt gelegd. Er wordt meer soepelheid betracht. Echter wordt bij de aanname van leden een strenge selectie toegepast.

Het maximumcrediet wordt op *f* 5.— gesteld. Op de leening moet 20% rente worden betaald, terwijl de schuld in 40 termijnen moet worden afgelost. Van iedere leening wordt 5% opzij gelegd bij wijze van verplicht spaargeld, dat na het derde jaar vanaf de oprichting telkenjare wordt uitgekeerd. Daar de Sragensche pasarbank elken dag wordt geopend, is de rentevoet derhalve 15 % in 40 dagen. De koopvrouwen achten deze rente, in vergelijking met den eertijds bestaanden toestand, laag. Een dactyloscopische waarmerking der schuldbewijzen, zooals bij de desabank gebruikelijk is, wordt hier niet gemaakt, zoodat het slagen van de pasarbank in hooge mate afhankelijk is van de eerlijkheid van den beheerder en van de leeners.

Kleinhandel en erfcultuur.

Het in 1932 en 1933 gehouden onderzoek te Koetowinangoen van Ochse en Terra [1]) heeft eveneens waardevolle gegevens opgeleverd met betrekking tot den détailhandel.

Daarbij is gebleken, dat in het bijzonder in de sawahstreken de erfcultuur allerlei producten oplevert, welke bestanddeelen voor de voeding vormen, die niet van sawah's worden verkregen, zooals klappers, pisang, djeroek, sawoh, zuurzak, mlindjo, djamboe, oewi, gadoeng, gembili enz.. Ook treft men deze producten aan op de erven in de heuvelstreken. De erfproducten worden òf op den pasar verhandeld, òf aan opkoopers verkocht, terwijl zij voorts, zooals gezegd, door den producent zelf voor de consumptie worden bereid ter verdere distributie (alsdan wordt deze handel in de Volkstelling 1930 als nevenbedrijf beschouwd).

In Koetowinangoen maakte bij een 15-tal gezinnen het verkochte deel van de erfproductie — inclusief de talrijke klappers — in 1932 75 % daarvan uit, en in 1933 68 %.

[1]) „Het onderzoek naar den economischen en landbouwkundigen toestand en het voedselverbruik te Koetowinangoen", „Landbouw", 10e jaargang No. 4 en 5, October-November 1934.

Uit een onderzoek in het regentschap Pasoeroean is gebleken, dat daar in de jaren 1927 en 1928 ± 50 % van de erfopbrengst werd verkocht. [1])

Dat de bereide snoeperijen en bijgerechten *dagelijks* worden verkocht, hebben ook Ochse en Terra nog eens bevestigd. Zij zeggen o.m.: „Indien er veel werk op sawah of tegalan te doen valt, wordt om 8 uur 's morgens een soort ontbijt genuttigd ; dit bestaat in den regel uit getoek — d.i. gestoomde of geraspte met zout en klapperraspsel vermengde cassave —, slappe thee en klappersuiker, of uit nasi ramas — d.i. een mengsel van rijst en groenten met als ingrediënten zout, lombok, brambang en witte uien. Dit alles *bereidt* de tani *niet zelf*, doch hij *koopt* het van straatverkoopsters. Arme landbouwers volstaan 's ochtends met een kopje warme thee". [2])

Getoek wordt voor het ontbijt veelal aangekocht door de armen, nasi ramas door de rijkeren.

Het feit, dat men deze snoeperijen niet zelf aanmaakt, doch koopt, wordt in bovengenoemd rapport t.a.p. [3]) nogmaals in het licht gesteld, waar de rapporteurs zeggen: „Nu moet getoek, om de moeite van de bereiding loonend te maken, in grootere hoeveelheden worden aangemaakt, en aangezien deze niet lang bewaard kunnen worden, kunnen de *arme* gezinnen deze snoeperijen moeilijk zelf bereiden, doch moeten de voor het ontbijt bestemde snoeperijen *gekocht* worden".

In verband met het feit, det de inkomsten en uitgaven in geld in de desa veelal op zeer geringe bedragen betrekking hebben, hebben Ochse en Terra bij hun gezinsonderzoek in Koetowinangoen voor de verwerking van de gegevens omtrent de budgetten de geldswaarde daarvan niet afgerond, zoodat halve centen en zelfs $^3/_4$ centen als onderdeel van het totale budget voorkomen; daardoor kon het maken van fouten tot geringe afmetingen worden gereduceerd.

De kosten van voeding van een aantal gezinnen bedroegen in 1933 gemiddeld 2.75 cent per dag per ziel, waarvan voor 1.35 cent in natura werd genoten en voor 1.4 cent werd bijgekocht. Voor loontrekkers lagen die kosten in de onderzochte streek in den regel hooger.

[1]) E. de Vries: „Landbouw en Welvaart in het regentschap Pasoeroean" (diss. 1931) blz. 280 en 281.
[2]) „Landbouw" t.a.p. blz. 40.
[3]) „Landbouw" t.a.p. blz. 130.

Kleinhandel en gemengde voeding.

In het bovenstaande is enkele malen gewezen op de hooge percentages kleinhandelaren in Midden- en Oost-Java, alsmede op het belang van den kleinhandel voor den afzet van erfproducten.

Men kan beide feiten onder één gezichtspunt samenvatten. In streken met een betrekkelijk laag volksinkomen, (in geld berekend) kan een evenwichtig samengesteld menu alleen door een veelvormig vertakte kleinhandel gehandhaafd blijven. Naarmate het aantal dwergbedrijfjes toeneemt, de kleinindustrie en een bedrijf als de suikerindustrie met een groot quantum „bijverdiensten" in het volksinkomen van meer beteekenis is, groeit de noodzaak van meer kleinhandel. Men neemt waar, hoe de locale surplussen en tekorten over groote afstanden worden uitgewisseld, hoe elk onderdeel van het product daar heen trekt, waar er de hoogste waarde aan wordt toegekend.

Zonder een sterk ontwikkelden détailhandel lijkt het onmogelijk in dergelijke streken, waar een minder goede distributie onmiddellijk tot ernstige storingen aanleiding geeft, zetmeel, vetten, plantaardige en dierlijke eiwitten, voedingszouten, vitaminen, kortom alle bestanddeelen van een goed menu, in ieder huisgezin te brengen. Klemmend wordt dit, waar cassave en bataten een groot deel van de zetmeelvoeding uitmaken en het gevaar voor deficiëntieziekten groot is. Trouwens, eenzijdige rijst- of maïsvoeding brengt deze gevaren evenzeer mee.

Een „model"-desa op Java zal derhalve een ruime plaats moeten inruimen, zoowel aan het erf als aan den kleinhandel in voedings- en genotmiddelen.

De omzet.

Men mag wel aannemen, dat gemiddeld $2^1/_2$ cent tot 5 cent — afhankelijk van het seizoen en het welvaartsniveau in een streek — per gezin wordt uitgegeven voor het betrekken van de dagelijks benoodigde bijgerechten, snoeperijen, e.d. Als een globaal gemiddelde ware 4 cent per dag te aanvaarden.

Voor ± 42 millioen zielen of $9^1/_2$ millioen gezinnen zou dat neerkomen op een uitgave van rond *f* 140.— m.m. per jaar.

Behalve de vroeger genoemde categorie van 1 millioen personen, die hun hoofdberoep vinden in den kleinhandel, houden — zooals reeds werd opgemerkt — ook landbouwers en hun vrouwen zich als nevenberoep met dergelijke transacties bezig. Men kan niet

met nauwkeurigheid de onderlinge verhouding van beide categorieën bepalen.

Wanneer we echter aannemen, dat ongeveer *f* 40 m.m. voor rekening van het nevenberoep der landbouwers komt, zou de dagelijksche omzet van hen, die dit bedrijf als hoofdberoep uitoefenen, ongeveer 27 cent bedragen.

Hoe gedétailleerd die vorm van handel moet zijn, wordt daarmede nog eens geïllustreerd.

Een recente raming van de waarde van de totaal-erfopbrengsten op Java en Madoera, berekend tegen de waarde van het verkochte surplus, op een bedrag van *f* 80 m.m. tot *f* 100 m.m. geeft een idee van het belang van die cultuur voor het volksinkomen. Het is aannemelijk, dat daarvan voor rond *f* 50 m.m. wordt verkocht, en dan veelal door de koopvrouw tot eetwaren wordt verwerkt. Aan te nemen valt voorts op grond van enkele cijfers van Ochse en Terra, dat in den kleinsten detailhandel de grondstof 70 à 75 % van den omzet uitmaakt. Bij een omzet van ± *f* 140. m.m. per jaar zou dan rond *f* 50 m.m. aan erfproducten en *f* 50 m.m. aan andere artikelen ((granen, knol- en peulvruchten, eieren, visch, vleesch, zout etc.) worden verwerkt, terwijl daaruit *f* 40 m.m. inkomen kan worden verkregen.

Het aandeel der „bakoels" — dus der beroepshandelaars — zou dan neerkomen op *f* 25 à *f* 30.— per jaar, d.i. 7 à 9 cent per dag.

Dit stemt overeen met een recente berekening van de Afdeeling Nijverheid van het Departement van Economische Zaken, dat in de inheemsche nijverheid per jaar per persoon ± *f* 25.— kan worden verdiend.

AANTAL INLANDSCHE BEROEPSBEOEFENAARS PER RES
DEN HANDEL IN VOEDINGS- EN GENOTMIDDELEN

Ressort:	Bereiding van voedings- en genotmiddelen.			Handel in voedings- en genotmiddelen.		
	Totaal	Aantal beroepsbeoef. per 1000 inh. zielen	waarvan mannen	Totaal	Aantal beroepsbeoef. per 1000 inh. zielen	waarvan mannen
1	2	3	4	5	6	7
Res. Bantam	2.331	2.3	811	3.893	3.8	2.609
„ Batavia	10.931	4.5	8.192	27.366	11.2	24.261
„ Buitenzorg	10.124	4.7	7.045	21.283	9.8	18.754
„ Priangan	20.856	6.2	12.683	30.015	6.7	22.629
„ Cheribon	10.232	5.—	4.961	13.523	6.7	7.60[illegible]
Prov. West-Java	54.454	4.9	33.692	96.080	8.7	75.86[illegible]
Res. Pekalongan	5.272	2.—	2.525	49.623	19.1	18.45[illegible]
„ Semarang	19.383	9.9	5.596	36.716	18.8	5.47[illegible]
„ Japara-Rembang	58.080	31.3	19.352	39.819	21.4	6.72[illegible]
„ Banjoemas	31.136	12.7	9.043	41.636	17.—	10.02[illegible]
„ Kedoe	23.267	11.1	6.368	34.399	16.4	4.89[illegible]
Prov. Midden-Java	137.138	12.5	42.884	202.193	18.4	45.57[illegible]
Gouv. Jogjakarta	38.787	25.2	10.418	37.452	24.3	3.66[illegible]
Res. Klaten	15.915	16.8	1.729	26.905	28.5	2.20[illegible]
„ Soerakarta	20.528	12.9	4.368	20.957	13.2	2.84[illegible]
Gouv. Soerakarta	36.443	14.4	6.097	47.862	18.9	5.05[illegible]
Res. Soerabaja	28.745	15.9	9.202	25.683	14.2	11.73[illegible]
„ Bodjonegoro	12.859	6.5	3.907	17.221	8.8	4.99[illegible]
„ Madioen	15.866	8.4	2.869	27.093	14.3	2.38[illegible]
„ Kediri	49.656	20.4	13.203	39.159	16.1	5.99[illegible]
„ Malang	22.582	8.4	7.644	36.797	13.7	10.75[illegible]
„ Besoeki	17.805	8.7	6.337	50.704	24.7	10.24[illegible]
„ Madoera	17.041	8.7	1.143	55.934	28.6	5.00[illegible]
Prov. Oost-Java	164.554	11.1	44.305	252.591	17.1	51.11[illegible]
Java en Madoera	431.376	10.5	137.396	636.178	15.6	181.26[illegible]
Buitengewesten	108.779	6.0	73.475	88.053	4.9	53.8[illegible]

R RESIDENTIE, BETROKKEN BIJ DE BEREIDING VAN EN
LEN ALSMEDE BIJ DEN GEMENGDEN KLEINHANDEL.

en	Gemengde kleinhandel (waroengs)			Bereiding en handel in voedings- en genotmiddelen door de inheemsche bevolking als hoofdberoep.				Aantal inheemschen per 1000 inheemsche zielen, dat als hoofdberoep uitoefent:	
				Aantal beroepsbeoefenaars		Promille resp. kolom 11 en 12 van het totaal aantal			
aarvan annen	Totaal	Aantal beroepsbeoef. per 1000 inh. zielen	waarvan mannen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	Bereiding en handel in voedings- en genotmiddelen.	Gemengde kleinhandel (waroengs)
						dat een hoofdberoep uitoefent			
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
2.609	1.672	1.6	1.126	3.420	2.784	16	34	6.1	1.6
4.261	7.862	3.2	6.601	32.453	5.844	57	78	15.7	3.2
8.754	3.313	1.5	2.949	25.799	5.608	52	42	14.5	1.5
2.629	12.569	3.7	8.690	35.312	15.559	46	62	12.9	3.7
7.60	5.912	2.9	2.820	12.570	11.185	28	97	11.7	2.9
5.862	31.328	2.8	22.186	109.554	40.980	44	56	13.6	2.8
8.456	5.964	2.3	2.108	20.981	33.914	37	115	21.1	2.3
5.47	3.307	1.7	1.254	11.067	45.032	23	168	28.7	1.7
6.722	2.327	1.3	1.140	26.074	71.825	55	214	52.7	1.3
0.029	1.672	0.7	804	19.072	53.700	35	222	29.7	0.7
4.897	3.356	1.6	1.093	11.265	46.401	23	183	27.5	1.6
45.575	16.626	1.5	6.399	88.459	250.872	34.	180	30.9	1.5
3.662	3.212	2.1	815	14.080	62.159	38	220	49.5	2.1
2.207	1.475	1.6	352	3.936	38.884	15	154	45.3	1.6
2.846	3.544	2.2	826	7.214	34.271	18	118	26.1	2.2
5.053	5.019	2.—	1.178	11.150	73.155	17	135	33.3	2.—
11.731	7.966	4.4	4.401	20.933	33.495	43	136	30.1	4.4
4.996	3.176	1.6	1.331	8.903	21.177	20	186	15.3	1.6
2.385	7.620	4.—	801	5.254	37.705	12	182	22.7	4.—
5.996	7.658	3.1	1.621	19.199	69.616	33	251	36.5	3.1
10.755	9.211	3.4	3.393	18.400	40.979	27	136	22.1	3.4
10.240	4.788	2.3	2.191	16.581	51.928	29	152	33.4	2.3
5.007	1.710	0.9	1.011	6.149	66.826	14	213	37.3	0.9
51.111	42.129	2.8	14.749	95.419	321.726	27	179	28.2	2.8
81.268	98.314	2.4	45.327	318.662	748.892	33	158	26.1	2.4
53.853	48.584	2.7	35.292	127.312	69.520	29	59	10.9	2.7

BOEKBESPREKING

Japan's Feet of Clay, by Freda Utley. Faber and Faber Ltd, 24 Russell Sqaire, London, 1936. 379 blz. 8.

Een boek dat, naar te hopen is, de aandacht trekken zal die het verdient. De schrijfster, die de toestanden en verhoudingen in Japan jarenlang ernstig en tot in bijzonderheden bestudeerd heeft — eenige jaren geleden verscheen van haar hand *Lancashire and the Far East*, dat veel waardeering vond — is er in geslaagd, van het economisch fundament van Japan's weermacht een heldere, scherpe en overtuigende analyse te geven, door welke de voorstelling dat militair Japan op „voeten van leem" rust, inderdaad tot groote hoogte gerechtvaardigd wordt. Dit boek is, behalve voor economen, in zeker niet mindere mate voor politici interessant. Bertrand Russell noemde het „one of the most fascinating books that I have read for a long time" en achtte het „of great and immediate importance in relation to current international problems. It is absorbingly interesting, and I should say, a great book".

De strekking van het boek is, duidelijk te maken, dat „the real Japan is a seething cauldron of misery and injustice, social hatreds, revengeful passions, hysteria and chauvinism; a country of continuous conflict between landowners and tenants, employers and workers, monopolists and small industrialists, and also between men and women and between the young and the old". Japan heeft een moderne groot-industrie van beperkten omvang, en is voor het overige zoowat in elk opzicht achterlijk. Het heeft noch vertegenwoordigende lichamen, noch een vrije pers, noch een Westersch staatsstelsel, met scheiding van uitvoerende en rechterlijke functies. Er is geen Habeas Corpus, en de politie neemt in hechtenis wien zij wil en houdt haar arrestanten in de cel zoolang als zij wil, zonder rechterlijk onderzoek. Japan is een politiestaat, die geregeerd wordt door geweld, niet door wetten en met instemming van de geregeerden. Zij, die Japan voor het land der naaste toekomst en voor onoverwinnelijk houden, zien de beteekenis der interne verhoudingen als bron van zwakte in daadwerkelijk optreden naar buiten over het hoofd.

Japan's armoede aan grondstoffen is bekend. De eenige grondstof die er in overvloed geproduceerd wordt, is ruwe zijde, die uitgevoerd en niet in het land zelf verwerkt wordt, omdat Amerika een hoog invoerrecht heft op zijden stoffen. Daardoor is de welvaart in Japan, althans die op het platteland, voor een groot deel afhankelijk van de koopkracht der Amerikaansche markt; de landbouw levert den boeren te weinig op voor een bestaan zonder honger. De zijde-export is ook, met dien van goedkoope textiel-producten, de voornaamste compensatie voor den invoer van grondstoffen voor de industrie, die, bij gemis

van een voldoend koopkrachtige markt, exporteeren moet. Toch wordt de uitvoer van katoenen stoffen door den invoer van ruwe katoen overtroffen. Japan's handelsbalans is dan ook doorloopend negatief : in 1929 : 68 millioen yen, in 1930 : 76 mm.y., in 1931 : 98 mm.y., in 1932 : 21 mm.y., in 1933 : 56 mm.y., in 1934 : 110 mm.y.

Schr. beschouwt als grondoorzaak van Japan's sociaal-economische achterlijkheid de verhoudingen ten plattelande, waar de boer ter gelegenheid van de „Restauratie" of „Revolutie" van 1868 niet bevrijd werd, maar feitelijk lijfeigene of hoorige bleef.

De klasse der adellijke grondbezitters werd niet, als in Frankrijk, onttroond en onteigend, maar bleef oppermachtig. De landerijen werden haar niet ontnomen, en den boer werd de gelegenheid onthouden, zelf in eenigszins belangrijke mate grondbezitter te worden. De graven en baronnen grond-eigenaars, verpachtten den grond in kleine perceelen tegen ontvangst van een deel van den oogst. Thans is het percentage der landbouwers die hun grond in eigendom hebben, nog slechts 30. Het zijn maar kleine lapjes, die ze bezitten. Uitgestrekte bezittingen zijn er maar weinige, en ook daarop wordt bij uitzondering het groot-landbouwbedrijf, met toepassing van moderne methoden, beoefend; ze worden, in kleine stukken verdeeld, verpacht. Gebruik van landbouwmachines, zelfs dat van dierlijke arbeidskracht, komt weinig voor. De totale oppervlakte bebouwbare grond is $7^1/_2$ millioen hectare, waarvan slechts 6 millioen ha in exploitatie is. Hiervan is een vijfde onvoldoende gedraineerd, een ander vijfde deel is onvoldoende bevloeid. Maar de regeering kan geen geld vinden om daarin verbetering te brengen; de industrie en leger en vloot eischen te veel.

De Japansche landbouw-productie is dan ook gering; de 14 millioen mannelijke en vrouwelijke krachten produceerden in 1931 — '35 gemiddeld jaarlijks voor een waarde van 2.704 millioen yen, d.i. ongeveer 158 millioen pond sterling. In Engeland, waar de landbouw-techniek waarlijk niet op hoog peil staat, produceerden 2 millioen arbeidskrachten in 1932—'33 een waarde van 178 millioen p.st.

De Japansche boer, die den grondeigenaar een deel van den oogst en aan de schatkist belasting in geld heeft op te brengen, is straatarm. Hij zit diep in de schuld bij credietbanken en geldschieters: de schuld van den boer-eigenaar bedraagt gemiddeld 1.158 yen, die van den pachter 403 yen, die van den eigenaar die tevens een stuk grond gepacht heeft, 987 yen.

Het is duidelijk, dat een landbouwende bevolking die in zoodanig armoedige omstandigheden leeft, voor de eigen industrie geen markt van beteekenis kan vormen. De industrie is dan ook veel minder omvangrijk dan in het algemeen verondersteld wordt ; in 1929, toen de yen nog zijn volle waarde had, produceerde de Japansche machine-industrie een waarde van 68 millioen pond sterling, die van Engeland een van 472 mm. p.st. De productie van het scheepsbouw-bedrijf is gemiddeld 11 % van die van het Engelsche bedrijf. De maximum capaciteit der automobiel-industrie is 10.000 stuks per jaar ; die van de Engelsche auto-industrie 342.000 stuks, die van de Amerikaansche industrie 1.370.000 stuks p.j.

In het groot-bedrijf overwegen trouwens de z.g. lichte industrieën, die van verbruiksgoederen : metallurgie, machine-industrie, scheepsbouw en chemische industrie geven tezamen aan 28 % der industrie-abeiders werk, de textielindustrie en de voedingsmiddelen-bedrijven alleen aan 55 % der arbeiders. In Engeland is de verhouding juist tegengesteld : 2,7 millioen arbeiders in de zware industrie, 1,3 millioen in de textiel-industrie. De Japansche textielindustrie is tot een hoogen graad gemechaniseerd, zoodat het arbeidersleger voor 80 % uit vrouwen en meisjes kan bestaan, die van het overbevolkte platteland met zijn laag levenspeil naar de stad trekken en practisch elk loon accepteeren. Maar de zware industrie heeft geschoolde arbeidskrachten noodig, en deze zijn schaarsch: het loon van een eenvoudig technisch geschoolden arbeider in de machine-industrie is minstens driemaal zoo hoog als dat van een arbeider in de textiel-industrie.

In de fabrieksindustrie werken niet meer dan 7 % der bevolking. Het getal der kleine bazen is groot; de verhouding tusschen hun aantal en dat hunner arbeiders is 2 : 5. Hiermee staat in verband dat, in tegenstelling tot de verhouding in de landen van West- en Midden-Europa, in Japan bijna evenveel lieden in den handel werkzaam zijn als in de nijverheid: resp. 4,4 millioen en 5,3 millioen :

	% *van de arbeidende bevolking*	
	in de nijverheid	*in den handel*
Japan	19,4	15,1
Zwitserland	44,1	11,7
Engeland	39,7	13,9
België	39,5	10,7
Nederland	36,1	11,7
Duitschland	35,8	8,7
Frankrijk	33,9	10,4
Tsjechoslovakije	33,8	6,0

Dit overwegen van het klein-nijverheidsbedrijf is karakteristiek voor het beeld van Japan's industrieele ontwikkeling. Zelfs in de machine-industrie spelen de kleine bedrijven een belangrijke rol. Schr. haalt een mededeeling in een Japansche courant aan, volgens welke een firma die een contract sluit voor den bouw van vliegtuigen, zich de medewerking verzekeren moet van ruim 400 kleine bedrijven. Rijwielonderdeelen worden in een groot aantal kleine bedrijfjes vervaardigd; de ondernemingen, waarin tenslotte de montage plaats heeft, zijn grooter, maar geheel Japan telt er slechts drie.

Het klein-nijverheidsbedrijf werkt overigens bijna geheel in dienst van het grootbedrijf. Dit is, dank zij de zeer lage loonen, goedkooper dan de productie in den vorm van manufactuur of machinaal gedreven fabriek, en belemmert bovendien de vorming van een numeriek sterke stedelijke arbeidersklasse, los van de verhoudingen op het platteland; want de baronnen der groot-industrie kennen de stemming en vreezen georganiseerde actie voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden. Dit gevaar dreigt niet van de zijde der vrouwen en meisjes, in de lichte industrieën te werk gesteld, noch van de in huisnijverheid in dienst van de grootbedrijven werkende arbeiders.

Het gemis van een koopkrachtige binnenlandsche markt stelt een grens aan de ontwikkeling der groot-industrie, die exporteeren *moet* om zich te kunnen handhaven. Haar bestaan is, in deze verhoudingen, mogelijk, doordat zij zich de weelde permitteert, de groote massa der eigen bevolking als een koloniaal volk te behandelen, en dank zij een uiterst lagen kostprijs door lage loonen.

Zoolang de toestanden ten plattelande blijven zooals ze zijn, d.w.z. de landbouwproductie per hoofd gering blijft, doordat de millioenen kleine boeren en pachters leven onder een druk, welke hen belet, zich er boven-op te werken, hun gronden uit te breiden en moderne landbouw-methoden toe te passen, beleggen de grootindustrieelen hun kapitaal liever in ondernemingen buitenlands dan in pogingen om den eigen landbouw op hooger plan te brengen en daardoor mede te werken tot daling van de rijstprijzen en in het algemeen verhooging van het welvaartspeil. Vergrooting van de productiviteit van den landbouw is trouwens enkel mogelijk door rationaliseering, waardoor vrijwel onmiddellijk millioenen krachten overbodig zouden worden, voor wie in de industrie — welke eerst op den duur van de verhooging van het peil ten plattelande door vergrooting van haar afzet zou profiteeren — voorloopig nog geen plaats zou zijn te vinden. Noch de regeering, noch de industrie-baronnen durven of willen de gevolgen daarvan riskeeren, — en bepalen zich ertoe, uitingen van de zeer ernstige en hand over hand toenemende verbittering te onderdrukken.

Dit verklaart mede, dat Japan niet een rechtsstaat is, maar een politiestaat, en dat in stijgende mate gesteund wordt op leger en vloot, als waarborg voor uitbreiding en reserveering, waar mogelijk, van buitenlandsch afzetgebied.

In de laatste hoofdstukken wijst schr. er op, hoezeer de kracht van Japan's weermiddelen zelve lijdt aan ondermijning door de invloeden, welke van

de interne sociaal-economische verhoudingen uitgaan. Wij kunnen daarop, in het raam van deze bespreking, niet nader ingaan. Wat hier omtrent den inhoud werd medegedeeld, moge overigens voldoende zijn om den indruk te wekken, dat het enthousiasme van Bertrand Russell daardoor volkomen gerechtvaardigd wordt. Het is een buitengewoon belangrijk boek, — niet het minst voor ons hier in Nederlandsch-Indië, voor wie uit de economische analyse veel te leeren valt. Wij denken hier b.v. aan de inleiding, door het hoofd der afdeeling Nijverheid op de conferentie van landbouw- en nijverheidsconsulenten gehouden, en zijn verwijzing naar de verhoudingen in Japan, waar 60 % van de uitgevoerde industrie-artikelen in kleinbedrijf vervaardigd worden. De schrijfster maakt ons duidelijk, dat dit allerminst de waarde heeft van een navolgenswaardig voorbeeld, doch integendeel een verschijnsel is, dat zich uit de achterlijkheid der verhoudingen in Japan, waar de grootindustrie een binnenlandsche markt mist, moet worden verklaard. En het typisch-koloniale verschijnsel van het gemis van een min of meer koopkrachtige binnenlandsche markt kennen wij hier ook!

M. K.

INHOUD

Bladzijde

Eenige aanteekeningen over Politieke Partijen in Indië, door J. H. Ritman 339

Eenige opmerkingen over Inheemsche arbeiders bij Westersche Cultuurondernemingen, hun loonen en minimum-loonen, door Dr. Ir. Ph. Levert 357

Voorlichting op het gebied der Koloniale geschiedenis, door Dr. F. R. J. Verhoeven 383

Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder. 402

De Javanen-Kolonisatie in de Lampongsche districten, door H. R. Rookmaaker 411

Enkele beschouwingen over den Desa-kleinhandel op Java en Madoera, door Dr. E. de Vries en Drs. H. Cohen 432

Boekbespreking:
D. M. G. Koch: Japan's Feet of Clay, by Freda Utley . . 445

KOLONIALE STUDIËN

OP WEG NAAR EEN „INDISCHE" REGERING

DOOR Prof. Mr. J. J. SCHRIEKE

I

In een opstel, getiteld „Indië en dominion-status", in September van het vorig jaar in dit tijdschrift opgenomen, heb ik getracht de grondslag aan te geven, waarop een herziening van de Indische staatsregeling dient te worden ondernomen. *Dient,* want, aldus het opstel, „niemand, die de resultaten van de vorige arbeid aan de practijk heeft kunnen toetsen, zal ontkennen, dat deze, met name voor wat betreft het tot stand komen van wettelijke regelingen, een grote verbetering betekenden. Daarom is voor overhaaste herziening geen aanleiding. Doch dezelfde ervaring heeft de ogen kunnen openen voor veel dat te doen is overgebleven. Daarom kan een herziening niet achterwege blijven".

De grondslag daarvoor zou, meende ik, zijn te zoeken in de richtlijnen, getrokken door de moederlandse regering zelf in 1922, die, hoezeer strevend naar bevrediging van indische wensen, voor de periode, welke zij overzag, niettemin daadwerkelijke nederlandse leiding onmisbaar achtte. De vraag wordt dan, of wat in de jaren 1922/1925 is tot stand gekomen, niet meer doeltreffend en bevredigend had kunnen zijn. Of concreet uitgedrukt : waar loopt de weg naar een „indische" regering?

Merkwaardig : wanneer begrepen wordt, dat *indisch* in dit verband niet synoniem is met „indonesisch", heeft Indië vroeger een eigen indische regering gehad. Onder de V.O.C. mocht „de Hooge Regeering" [1]) inderdaad zo heten. Reeds *Coen* trachtte de

[1]) Art. 1 der instructie voor *Pieter Both* : „Raad van Indië"; 1617: „Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië; de patriase missive van 16 April 1626: „het ligchaam der Hooge Regeering".

heren bewindhebbers van uit Indië te dicteren, wat zij te doen hadden. En al lieten deze veelal afweten en bepaalde de politiek van hen en hun opvolgers zich voornamelijk tot de vraag: hoe te komen aan de hoogst mogelijke dividenden met de minst mogelijke kosten, — in Indië leerde men onderscheiden, in hoeverre aan patriase opdrachten gevolg *moest* worden gegeven en waar men zich oostindisch doof kon houden en zijn eigen weg gaan. Zo vond de indische regering de methode om enerzijds aan heren majores en hun wensen inzake productenleveringen en wat dies meer zij, tegemoet te komen, anderzijds doelbewust een eigen staatkunde te volgen, die uitliep op de stichting van het indische rijk. Dit deel van haar taak verrichtte zij — ondanks de fouten welke het bestuurstelsel dier dagen aankleefden — zo goed, dat dit rijk zich zelfs van 1794 tot 1808 zonder hulp van het moederland heeft kunnen staande houden.

Twee factoren hebben dit mogelijk gemaakt: de collegiale regeringsvorm en de bizondere aard van de landvoogdij.

De regering bestond uit landvoogd èn raden van Indië. De eerste was primus inter pares, tegenover Holland verantwoordelijk en desnoods, wanneer het gelijk zo zeer aan zijn zijde was, dat het in Europa niet kon worden betwijfeld, bevoegd om naar eigen mening te besluiten. De raden waren daadwerkelijk mede-regeerders en vormden in eenstemmigheid met den gouverneur-generaal een collectiviteit, die zich van uit de verte kwalijk op zij liet schuiven.

De landvoogdij ontwikkelde zich al spoedig tot een functie voor het leven. Sedert *Antonio van Diemen* (1636 — 1646) bleven de gouverneurs-generaal, op hoogst enkele uitzonderingen na, tot hun dood in het hoge ambt, dat zij eerst na een langdurige eervolle indische loopbaan bereikten. Persoonlijk en indisch belang raakten zo wel innig verbonden.

Naar een dergelijke regering gingen bij de voorbereiding van het herstel van Nederlands gezag in het Oosten de gedachten der leidende personen in het vaderland weer uit. Wel had de laatste der gouverneurs-generaal-oude stijl, de brave *Wiese*, in 1807 den minister van koophandel en koloniën onder koning *Lodewijk* gewaarschuwd [1]): „De form der Regeering .... is in de tegenswoordige noodlottige omstandigheid van zaken niet zodanig, dat

[1]) *D. J. Mackay*. De handhaving van het europeesch gezag en de hervorming van het regtswezen onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Mr. H. W. Daendels over Java en onderhoorigheden (1808 — 1811). Proefschrift. Leiden 1861, blz. 2.

eenheid in de oogmerken en daden der Regeering daarvan kan worden verwagt. Langwijlige deliberatiën, tot over de minste aangelegenheden, en van welke den uitslag afhangt van een wisselvallige meerderheid van stemmen, waarop zo veele bijkomende oorzaken en personeele bedoelingen eenen grote invloed hebben, verlammen een bestuur .... Daar, waar eene grote verantwoordelijkheid gevonden werd, dient ook de macht van het goede te kunnen uitwerken, gegeeven te worden, en deze macht is nog aan de civile nog aan de militaire qualiteit van den Gouverneur-Generaal gegeeven....".

Doch die stem ging verloren. Opvallend is de eenstemmigheid, waarmede het collegiale karakter der indische regering in het regeringsreglement van 1815 werd opgenomen: alleen in geval van grote aangelegenheden en betreffende het welvaren van het moederland of het behoud der bezittingen, zou de landvoogd de macht hebben het besluit op te maken overeenkomstig zijn bizonder gevoelen [1]). In die richting ging het advies van de raad van koophandel en koloniën. *Elout*, die commissaris-generaal zou worden, sloot er zich bij aan en ook de raad van state was overtuigd van de juistheid van dit inzicht, omdat „uit welk oogpunt men de zaak ook beschouwe, het toevoegen van vier Raden welke met den Gouv. over alle zaken de Hoge Regering betreffende delibereren, en onder wier ogen en in wier bijzijn als het ware de Gouverneur alle de daden zijner functie verrigt zonder dat dezelve hem tot het nemen van enige mesure kunnen noodzaken, of het nemen van enige mesure kunnen beletten, wel eene waarborg oplevert dat de zaken meer van alle zijden zullen worden beschouwd, als van één mensch, welke ook zijne talenten mogen zijn, immer te wagten is; wel eene waarborg oplevert tegen overijling, tegen misbruik van magt, tegen de verleiding van baatzugt, partijdigheid en andere schadelijke driften, maar nimmer die verantwoordelijkheid van den Gouverneur eniger mate zal kunnen verzwakken, dewelke alleen door verdeling van magt zoude veroorzaakt kunnen worden" [2]).

Typerend is een passage uit de „Voorlopige reflectiën", welke het lid van de raad van koophandel en koloniën, *J. Goldberg*, weldra directeur-generaal van deze takken van dienst, terwijl de

1) Art. 20 Regeringsreglement 1815.
2) *P. J. Platteel.* De grondslagen der constitutie van Ned. Indië. Proefschrift Utrecht. 1936, blz. 78, 163/166, 189, 195/196.

raad zelf nog over zijn advies broedde, aan den algemenen secretaris van staat presenteerde :

„Men mag en moet onderstellen, dat de keuze van Z. K. H. zal vallen op zodanig een man die de zaken, het land en het karacter der Indische volken grondig kent ; die de ontworpene verbeteringen hartelijk en zonder de minsten aanhanglijkheid aan het oude.... is toegedaan ; een man geschikt om op eenen zoo grooten afstand, te durven beslisschen over zaken van zooveel aanbelang, zonder vrees voor zijne verantwoordelijkheid, wanneer hij slechts voor zichzelve overtuigd is den regten weg gekozen, het regte oogenblik waargenomen en de gepaste middelen ter verzekering en handhaving zijner maatregelen bij de hand genomen te hebben; .... gezind zijn leven lang in de Indiën te verblijven" [1]).

En het afscheidsgesprek tussen *Willem I* en *Van der Capellen* sluit hier wonderwel bij aan :

Z.M. : „Mijnheer, het gezag dat gij weldra zult bekleeden zal uitgebreider zijn dan het mijne ; want gij zult geene staten-generaal hebben".

V.d.C. : „Sire, hoewel ik daar ginds magtig zal zijn, zal ik echter nooit vergeten, dat Uwe Majesteit boven mij verheven is".

Z.M. : „Dat is waar, maar op een afstand van vier duizend mijlen is ieder toezigt onmogelijk" [2]).

Later kon Van der Capellen dan ook schrijven [3]): „Ik heb mij nooit veel bekreund over de verantwoordelijkheid. Ik redeneerde aldus: Ik bezit het vertrouwen van den vorst, dien ik vertegenwoordig; hoe zou hij handelen zoo hij zich in mijn plaats bevond, of hoe zou hij moeten handelen, zoo hij dezelfde kennis van zaken had, die ik verkregen heb?"

Helaas, dit indisch bewind heeft tot een débacle geleid: de Java-oorlog en het geldelijk bankroet; aan 's Konings bevelen had het zich onvoldoende gelegen laten liggen. Toen kwam de ommekeer.

[1]) *Platteel*, t.a.p., blz. 59 (noot), 140/142.

[2]) *Baron C. F. Sirtema van Grovestins*, Gedenkschriften van den graaf van der Duyn van Maasdam en van den Baron van der Capellen. Amsterdam 1853, blz. 488.

[3]) Idem, blz. 489.

II

Het was nodig gebleken den gouverneur-generaal aan de leiband te houden: hem van strikte bevelen te voorzien en de naleving daarvan behoorlijk te controleren. Van den Bosch is de man geweest, die, eerder nog dan de Koning, heeft ingezien, dat verandering van de bestuursorganisatie in Indië onvermijdelijk was. Aldus zijn blik op het vraagstuk, dat in 1814 aan de raad van state nog vrijwel ontgaan was:

Het bestuur in Indië kan zijn zuiver collegiaal, wat meer eenhoofdig en bijna onmiddellijk afhankelijk van 's Konings invloed. Wanneer het collegiaal is, bepaalt noodwendig de meerderheid het te volgen stelsel en tevens de middelen om het oogmerk te bereiken. De strekking van zodanig bestuur is geheel koloniaal. De belangen van het moederland worden daarbij ter zijde gesteld of althans aan die der kolonie te enen male ondergeschikt. Het bezit een natuurlijke tendance tot onafhankelijkheid en lichtelijk worden bevelen of voorschriften uit het moederland geëludeerd, omdat het eenparig gevoelen der leden of der grote meerderheid, die voor onuitvoerlijk verklaart of wel in de uitkomst doet mislukken. Het beseft zeer wel dat een geheel college, dat in de vorm een gepaste ondergeschiktheid in acht neemt, niet kan worden weggezonden en zo door een ander vervangen.

Geeft men den landvoogd een zeker overwicht over de raad en stelt men hem persoonlijk verantwoordelijk, dan leert hij spoedig de raad naar zijn hand zetten — aldus onder de V.O.C. — of de raad leert zich schikken — als onder art. 12 Regeringsreglement 1818 [1]). Zo ontwikkelt zich een overeenkomstige onafhankelijkheid der kolonie van het moederland. Al blijft de schijn van een collegiale regering bewaard, de raad is te zwak om het beoogde tegenwicht tegen 's landvoogds macht te vormen en deze laatste komt in een staat van feitelijke onafhankelijkheid, welke zich niet laat verenigen met de belangen van het moederland — en van het gehele koninkrijk, zouden wij geneigd zijn in te voegen — althans geen waarborg oplevert, dat de bedoelingen van het opperbestuur zullen worden verwezenlijkt .....

[1]) Art. 2 Rr. 1818: .... Aan den G.G. wordt echter de magt toegekend, om, wanneer hij zulks ten oorbaar van den lande en van des Konings dienst rekent, tegen de gevoelens van de meerderheid te beslissen, en het besluit op te maken.

Bovendien ontstaat uit het overwicht van gezag bij den gouverneur-generaal het bezwaar, dat alsdan het bestuur te weinig vastheid en duurzaamheid in zijn beginselen, oogmerken en ontwerpen heeft. Elk opvolgend gouverneur-generaal breekt het voorafgaande systhema af om op deszelfs puinhopen een eigen stelsel te bouwen .....

Het middel om deze gevaren te ontgaan wordt in de practijk reeds toegepast: sedert enige tijd is de tendance van het opperbestuur ten aanzien van Indië veranderd; het heeft een diepe inzage van en groter invloed op de handelingen van het bestuur overzee verlangd. Hier alleen kan het gezag van den gouverneur-generaal worden gecontroleerd.

Dit is het juiste stelsel, maar het moet dan ook consequent in het regeringsreglement worden opgenomen.

Vanwege den Koning moeten in Nederland de hoofdbeginselen van het bestuur worden bepaald, niet in bizonderheden, maar in algemene hoofdtrekken. Van uit Nederland moet het gedrag van den gouverneur-generaal worden gecontroleerd ....

Eenmaal zodanig systema bepaald zijnde, zou de raad, aan den gouverneur-generaal toegevoegd, niet te delibereren hebben over het systema zelf, maar hem alleen behulpzaam moeten zijn in de details en middelen van uitvoering. Zijn leden zouden dus niet alleen stemmende, maar ook werkende raden zijn, en medehelpers van den gouverneur-generaal [1]).

Deze denkbeelden vonden niet aanstonds gehoor [2]), doch hebben niettemin langzaam maar zeker de overwinning behaald, eerst in de practijk [3]) vervolgens in het geschreven recht [4]).

Indië werd nu, voor wat de grote lijn betreft, van uit Holland bestuurd en van regelingen voorzien, de gouverneur-generaal had als eerste taak het uitvoeren van 's Konings regelingen en

[1]) Nota- *Van den Bosch* van 16 April 1829 in *W. A. Knibbe*. De vestiging der monarchie. Het conflict Elout — van den Bosch in verband met de voorgeschiedenis der Regeerings-Reglementen van 1830 en 1836. Proefschrift. Utrecht 1935. Bronnen, blz. 13/20.

[2]) *Knibbe*, t.a.p. Bronnen, blz. 24/50. Rr. 1830. artt. 2 en 9.

[3]) *Knibbe*, t.a.p. Bronnen, blz. 91, 93/94.

[4]) *Knibbe*, t.a.p. Bronnen, blz. 155/166 (de raad van state blijft tegenstribbelen, doch redeneert als in 1814), 176/182, 187, 192. Rr. 1836 art. 2. Instructie voor den G.G. 26 Maart 1836, art. 12: „De G.G. is gehouden in alle zaken waaromtrent zulks wegens de volstrekte ontwijfelbaarheid, of de min belangrijkheid, niet voor overbodig is te houden, het advies in te winnen van den R. v. I. ....

bevelen, pas daarna was hij zelf bestuurder en regelaar ten aanzien van de details [1]). Dit stelsel werd als gevolg van de geldnood in het moederland tot in uiterste consequentie doorgevoerd. Het maakte uiteraard verschil, of in Indië dan wel in Nederland een sterkere persoonlijkheid aan het roer stond, doch aan de beginselen deed dit niéts af.

Ook de grote gebeurtenissen van 1848 — de liberale grondwet — en 1854 — het eerste bij de wet vastgestelde regeringsreglement — brachten daarin geen verandering.

De grondwetsherziening van 1848 schonk aan de nederlandsche volksvertegenwoordiging ruime bemoeienis met het indisch beleid, met name als gevolg van het ook hierop toepasselijk instituut der ministeriële verantwoordelijkheid, doch deze veroovering zou niet tot een verplaatsing van het zwaartepunt van dit beleid naar Buitenzorg leiden. Daarvoor was het wantrouwen tegen het bestuur in Indië al te diep geworteld. Thorbecke schreef dan ook over „het ligchaam der aldaar van oude misbruiken levende ambtenaren"; hij wilde, dat de wetgevende macht des rijks die voor de koloniën zou zijn [2]).

Er was een nog dieper grijpende reden voor die houding: het batig slot en — aldus het oud-lid van den raad van Indië, Jhr. H. C. van der Wijck in 1865 [3]) — „de daaruit voortspruitende zucht om het indische bestuur zoo veel mogelijk aan banden te leggen, en ook des ministers werkkring te bemoeijelijken; de zorg der bewaking en verdeeling van den buit, (men vergeve het mij wanneer ik dezen in het regeringsreglement met zulk eene schoone vacht getooiden en daaronder geheel verborgen wolf zoo naakt uitkleede,) moest van zelfs, welligt onbewust, tot wantrouwen leiden ....

„Naarmate het onderling wantrouwen grooter, en de koloniale strijd in Nederland heviger werd, nam, als een onvermijdelijk gevolg, ook de bemoeijing met het indische bestuur toe, en werd de regering van Indië meer en meer naar het Ministerie en de Kamers overgebragt".

Het ligt in de rede, dat er, toen men in Nederland ten aanzien van Indië tot bezinning kwam en een andere koers gestuurd wenste

[1]) *Thorbecke*, Bijdrage tot de herziening der grondwet, blz. 25: „.... ook in de niet voorbehouden stukken hangt het bestuur in de kolonie van de ministeriële bevelen geheel af."
[2]) Idem, t.a.p., blz. 28, 24/25.
[3]) Onze koloniale staatkunde. 'sGravenhage, 1865, blz. 36.

te zien, nog groter geneigdheid ontstond — men had immers zoveel goed te maken ! — om van uit de kamers en het ministerie Indië de weg van het geluk op te drijven.

Van 1854 dateert het in 1926/1927 vervallen regeringsreglement, dat de samentrekking van macht in handen van den landvoogd gemitigeerd heeft door hem, voor wat betreft regeling en bepaalde bestuursdaden, enigermate te binden aan de medewerking van de raad van Indië; geen wezenlijke verandering, hoogstens het mengen van wat indische nuance in de kleur der regering.

Van meer betekenis was in dit opzicht de komst (1918) van de alles in het openbaar besprekende volksraad. De scherpzinnige 's Jacob, later lid van die raad, had het in 1913 al voorzien, dat de regering, daardoor in nauwere aanraking gebracht met de practijk van het volksleven, in immanent indisch karakter zou winnen. De wet, die het college in het leven riep, gaf dan ook uiting aan een diepgevoelde overtuiging, dat Indië niet van uit het moederland bestuurd kon blijven. Daarom moest zij noodzakelijkerwijze het uitgangspunt worden van een door zoeken en tasten langzamerhand zich aftekenende grenslijn tussen de bemoeienissen der staten-generaal en die van het indische college.

Tot de verrassingen, welke de wereldoorlog bracht, behoort de leuze van het zelfbeschikkingsrecht der volkeren. Haar waarde blijve hier in het midden gelaten; in ieder geval maakte zij het vraagstuk der verhouding van Indië tot het moederland plotseling acuut. Ook dit heeft de toenmalige landvoogd, graaf van Limburg Stirum, een slag eerder dan anderen gezien.

III

Achtereenvolgens zijn nu drie oplossingen van het vraagstuk voorgesteld en verworpen.

De *eerste* is afkomstig van de Indische herzieningscommissie (1918/1920). Overtuigd, dat een aan de volksraad verantwoordelijke indische regering nog niet tot de mogelijkheden behoorde, stond zij een terugkeer voor tot de ordening van vóór 1836; de historische lijn, die in dat jaar plots [1]) werd afgebroken, moest worden doorgetrokken: in plaats van den gouverneur-generaal zou weer treden

[1]) „Eeuwen lang is Indië collegiaal bestuurd, tot in 1836 de Raad van Indië als straf voor zijn zelfstandigheid van mederegeerend tot zuiver adviseerend lichaam werd gedegradeerd". Aldus de commissie; het klopt niet precies met de geschiedenis.

een collegiale regering, de gouverneur-generaal in rade. De meeste leden van deze raad zouden tevens belast zijn met de leiding der departementen van algemeen bestuur — de werkende raden van Van den Bosch — en op de aanstelling van een deel der leden — een geheel nieuwe noot — zou de volksraad door middel van een aanbeveling invloed kunnen oefenen. Slechts bij wijze van uitzondering zou de landvoogd kunnen afwijken van de beslissing van het college of daarop vooruitlopen dan wel, ten aanzien van bepaalde onderwerpen, in persoon de beslissende macht behouden.

In haar toelichting ontwikkelde de commissie het bezwaar, dat de regering werd uitgeoefend door een, met veel te grote verantwoordelijkheid belast, in zijn taak op onvoldoende wijze ter zijde gestaan, éénhoofdig gezag. Wat, ook na sterk doorgevoerde decentralisatie, door den landvoogd verricht moet worden, vereiste h.i. meer dan één man kan dragen. Die last werd niet verlicht, doordat anderen raden, hoe zij moet worden gedragen, men moest ook daadwerkelijk helpen; de goede raadgevers moesten mede de schouders zetten onder de te zware last. Daarom zou men die te zamen moeten dragen en de regering collegiaal moeten zijn.

Het tweede argument raakte eveneens de technische zijde van de zaak. „Er is geen twijfel aan", zo oordeelde de commissie, — en het oud-vaderlands „op z'n elf en dertigst" schijnt herleefd — „dat een persoonlijk overleg oneindig vlotter en meer vruchtbaar is dan een wisseling van stukken; een gezamenlijke bespreking en vaststelling van de algemeene bestuursvoering op juister beleid meer kans biedt dan de wil van één persoon. In dit college zal zich paren de onbevangenheid van den G.G. die veelal vreemd is aan de Indische atmosfeer met de ervaring van hen, die den lande jaren lang hebben gediend en Indië kan er alleen bij winnen, als geene beslissing kan vallen, dan nadat het voor en tegen van aangezicht tot aangezicht, uitdrukkelijk is overwogen en uiteengezet ....." [1]).

[1]) Er volgt nog een derde argument, dat die naam echter niet verdient: „Waar onder het bestaande stelsel in den Gouverneur-Generaal de volheid van het gezag gelegen is, wordt hij ook voor het regeeringsbeleid verantwoordelijk gesteld, door de publieke opinie en de pers meer nog, dan, gelet op zijne verhouding tot den Minister, rechtvaardig is .... Wordt het regeeringsbeleid nu bepaald door een college, dan zal de kritiek daarop ook haar persoonlijk karakter verliezen en daardoor in zakelijkheid winnen". De staatsinrichting gehanteerd als middel om verantwoordelijkheden niet te vestigen maar te omhullen en — daardoor of desondanks? — meer zakelijke critiek te bevorderen!

Evenals de raad van state in 1814 en 1836, liet de herzieningscommissie het kardinale punt der verantwoordelijkheid onaangeroerd. Goochelt men niet met woorden, dan betekent „collegiale regering" niet, dat het eenhoofdig gezag zich in een college met zijn adviseurs beraadt — ook Napoleon deed dit — doch dat de verantwoordelijkheid voor het regeringsbeleid collegiaal wordt gedragen d.i. verdeeld wordt. Alleen de aanvaarding van verdeelde verantwoordelijkheid zou een beheer der departementen door aan den landvoogd niet ondergeschikte raadslieden mogelijk hebben gemaakt. Dan zouden inderdaad, volgens de aanbeveling der commissie, de goede raadgevers mede hun schouders hebben gezet onder de te zware last. En daarin zou de zeer principiële betekenis van haar voorstel hebben gelegen, want er zou opnieuw een krachtig tegenwicht zijn ontstaan tegen de bevelen uit Nederland. Aanvaardt men de collegiale verantwoordelijkheid niet, dan kan een collegiale bestuursvorm alleen versluiering van verantwoordelijkheden bewerken, zoals het verloop der geschiedenis dan ook uitwijst. En verlichting van de taak van den landvoogd is langs andere weg zeer wel mogelijk; daarvoor is deze vorm zeker niet onmisbaar.

Over dit punt schijnt de commissie met zich zelf niet tot klaarheid te zijn gekomen. Want naast de hogerweergegeven voorstellen van blz. 88/89 van haar verslag, die over de verantwoordelijkheid zwijgen, wordt op blz. 19/22 de verantwoordelijkheid van den landvoogd aan de Kroon uitdrukkelijk gehandhaafd en daarom ook zijn bevoegdheid de raad te overstemmen, d.w.z. te besluiten in strijd met de meerderheid. Daarnaast wordt hem als nieuwe plicht opgelegd aan het indisch vertegenwoordigend lichaam rekenschap te geven van zijn daden. Ten slotte wordt in de door haar ontworpen wet op de landsordening van Indië juist van deze verantwoordelijkheid niet meer gerept, wordt de rekenschap aan het vertegenwoordigend lichaam beperkt tot het geven van al de verlangde inlichtingen, voor zover 's lands belang naar zijn oordeel zich daartegen niet verzet en de bevoegdheid om tegen 's raads meerderheid te beslissen onbeperkt toegekend.

Het is begrijpelijk, dat de moederlandse regering, die de geschiedenis van vóór 1836 blijkbaar juist interpreteerde en het behoud der nederlandse leiding als beginsel vooropstelde, aanstonds geweigerd heeft dit in zijn gevolgen niet doordachte, althans niet ontwikkelde advies te volgen en door de grondwettelijke regel,

dat het algemeen bestuur in Ned.-Indië door den gouverneur-generaal wordt uitgeoefend, een werkelijk collegiaal bestuur onmogelijk heeft gemaakt.

Een *tweede* oplossing werd — juridisch-technisch voortreffelijk — geformuleerd in de *Proeve* [1]). Zij ging uit van de gedachte, dat het mogelijk zou zijn om uit het indisch beleid bepaalde onderwerpen af te zonderen — in limitatieve opsomming: de betrekkingen met landschappen, de legerinrichting, het indische munt- en bankwezen, concessie en overeenkomsten in zake land- en mijnbouw van internationale betekenis, het havenwezen enz., de betrekkingen tot christelijke kerkgenootschappen, het horen van de volksraad op ontwerpen van wetten en algemene maatregelen van bestuur alsmede de uitvoering van verdragen, wetten en algemene maatregelen van bestuur van de staat — ten opzichte waarvan de oude band tussen Kroon en landvoogd zou moeten blijven bestaan, terwijl deze band voor het overige zou worden gevierd.

Voor zijn gehele beleid zou de landvoogd aan de volksraad verantwoording schuldig zijn; zij zou zich intussen nimmer kunnen oplossen in een bevoegdheid van dit college om zich ongezind te verklaren met den landvoogd verder samen te werken; het zou niet meer kunnen doen dan den Koning om diens ontslag te verzoeken.

Met betrekking tot de niet gereserveerde onderwerpen zou de gouverneur-generaal tegenover de Kroon alleen gehouden zijn tot het verstrekken van alle verlangde inlichtingen, met dien verstande, dat Zij de grote bevoegdheid zou bezitten om daarop betrekking hebbende bestuursbesluiten van den landvoogd te schorsen en bij de wet te vernietigen alsmede om hem te ontslaan.

Deze constructie is gestrand op twee klippen.

Een beperking van de oude ondergeschikte verhouding van het algemeen tot het opperbestuur, tot een bepaald omschreven aantal onderwerpen is practisch nog niet mogelijk: juist in typisch indische aangelegenheden is nog teveel, dat zijn basis vindt en alleen *kan* vinden in de nederlandse suprematie — vgl. blz. 39/41 van het hogeraangehaalde opstel van September 1936. Verwonderlijk is dit niet, want ook ten aanzien der britse „selfgoverning colonies",

[1]) *Mr. J. Oppenheim* c.s. Proeve van eene staatsregeling voor Nederlandsch-Indië. Leiden. 1922, blz. 12/13, 48/49.
Idem, Memorie ter aanvulling van de „Proeve" enz. Leiden. 1923, blz. 13/15.

die later tot „dominions" uitgroeiden, heeft de wet er zich toe bepaald de feitelijke ontwikkeling te volgen en er niet naar gestreefd die voor te schrijven.

Een openlijk désaveu van den indischen landvoogd vanuit Nederland — schorsing of vernietiging van een bestuursbesluit — tast rechtstreeks het gezag in Indië aan. Dit moge in uiterste gevallen niet te vermijden zijn, als hoofdbestanddeel van een regelmatig werkend contrôlesysteem, dat overeenstemming in beleid in de beide gebiedsdelen moet waarborgen, is het onbestaanbaar.

De *derde* oplossing bestond uit een nieuwe, door minister de Graaff ontworpen constructie van de verhouding tussen landvoogd en minister van koloniën. Aan de hand van de omvangrijke staatsrechtelijke literatuur, welke zij deed ontspringen [1]), mag wel worden vastgesteld, dat genoemde staatsman er niet in geslaagd is, zijn bedoelingen voldoende duidelijk te maken, laat staan de houdbaarheid der constructie aannemelijk te maken. De tweede kamer heeft haar dan ook tweemaal meedogenloos afgewezen door den landvoogd, zowel in de Oost (1925) als in De West (1936) overnieuw te binden aan „de aanwijzingen des Konings".

Uit het vorig jaar dateert een nieuwe poging, en wel van 29 September, toen de volksraad het verzoek deed tot het bijeenroepen van een conferentie, bestaande uit vertegenwoordigers van Nederland en Nederlands-Indië, die tot taak zou hebben, op de voet van gelijkgerechtigdheid, een plan op te stellen, ten einde aan Indië, langs de weg van geleidelijke hervorming, binnen een zodanige tijd als de conferentie voor de uitvoering van de gedachte mogelijk zal achten, de staat van zelfstandigheid toe te kennen, binnen de grenzen van art. 1 der grondwet [2]).

Hier wordt alleen gesproken van „de staat van zelfstandigheid" en in het duister blijft, wat daaronder moet worden verstaan. De voorstellers hadden dienaangaande echter wel een klaar omlijnde voorstelling: de door de Kroon benoemde gouverneur-generaal onschendbaar staatshoofd, de volksraad volwaardig parlement, de departementshoofden verantwoordelijk aan de volksraad. Het is niet meer een poging tot afsnoering, het is een radicaal door-

[1]) Laatstelijk *Dr. Mr. J. L. A. Buiskool*, Surinaamsch Staatsrecht. Amsterdam. 1937, blz. 30/65, 77/80.

[2]) Koloniaal Tijdschrift, Maart 1937, blz. 115 e.v.

snijden van iedere band van ondergeschiktheid tussen Indië en het moederland: de dadelijke vervanging van de nederlandsindische door een indische regering.

Uit de besprekingen over de petitie in de volksraad is echter wel gebleken, dat de meerderheid aldaar zóver niet meegaat; alleen al om die reden zal ook deze aanloop wel in de landsarchieven haar einde vinden. Een geheel andere vraag is of Nederland niettemin de gevraagde conferentie zal bewilligen: het is vooralsnog het geheim der toekomst.

IV

Het moge vermetel schijnen, na vier vergeefse pogingen, het vraagstuk nogmaals ter tafel te brengen — er is daarvoor een geldige verontschuldiging: de noodzaak. Zeker, het heeft niet meer de internationale betekenis van onmiddellijk na de wereldoorlog, doch het blijft een feit, dat er iets hapert in de regeling van de verhouding tussen Indië en Nederland. Dit is voor den onbevooroordeelden buitenstaander de slotsom zowel van de petitiedebatten in de volksraad als van een brochure als „De organisatie van de Indische regeering" van den heer H. J. van Mook [1]) of een artikel als Dr. Meyer Ranneft's: „Hollands fout in Indië" [2]), ondanks alle bedenkingen, welke men tegen de inhoud van deze beide ook zou willen aanvoeren.

Dit scheve recht te zetten is niet eenvoudig; het historisch gegroeide, door zoveel en velerlei, elkaar doorkruisende, belangen beheerst, laat zich niet langs regelmatige weg als met een slag buigen of rekken. Ieder voorstel tot wijziging van het bestaande zal zich daarom moeten beperken tot het openen van een baan voor nieuwe ontwikkeling. De vorige hervormingspogingen hebben proefondervindelijk geleerd, dat een wettelijke of bedekte afsnoering van de sterke band tussen landvoogd, minister en staten-generaal onmogelijk is. Daarom zullen de punten van uitgang dezelfde moeten zijn als in 1922/1925; één der waarborgen voor een bestendig, aan moderne eisen voldoend regeringsbeleid in Indië blijft gelegen in de werking van het door Kroon en nederlandse vertegenwoordiging uit te oefenen toezicht; aan de wetgevende macht in Nederland moet de bevoegdheid blijven tot regeling van de daarvoor, naar haar oordeel, in aanmerking komende indische aangelegenheden.

[1]) Batavia C. 1932.
[2]) De Gids, Maart 1937.

Het zoeken naar de nieuwe weg ziet zich zodoende beperkt tot twee punten: de positie van den gouverneur-generaal in Indië en de aard van het toezicht uit Nederland.

V

Het is nog slechts enkele jaren geleden, dat de voorzitter van de raad van departementshoofden, in een afscheidswoord, de landvoogdelijke functie tekende: niet alleen vertegenwoordiger van H. M. de Koningin, niet alleen bestuurder over geheel Ned.-Indië, doch ook hardwerkend ambtenaar.

De tekening is juist en pijnlijk.

De functie is zo geworden, nadat nederlandse leiding en bestuur in Indië in één persoon waren geïdentificeerd. Sedert draagt de gouverneur-generaal in zijn dubbele kwaliteit bij uitsluiting de verantwoordelijkheid voor alles wat niet bij de wet aan andere autoriteiten of later aan autonome gebiedsdelen is overgelaten; daarom kunnen beslissingen van hoe weinig importantie ook, eigenlijk alleen van hem uitgaan [1]).

Aan de mogelijkheid, dat één man het gehele indische bestel in lengte, breedte en diepte zou kunnen beheersen, kon nog geloofd worden in 1855 bij een weinig gecompliceerd gewestelijk en plaatselijk bestuur, bij een civiel bestuur dat alleen de departementen van financiën, der middelen en domeinen, der producten en civiele magazijnen, der cultures alsmede der burgerlijke openbare werken omvatte, terwijl de zorgen voor justitie verdeeld waren over den president van en den procureur-generaal bij het hooggerechtshof. De ontwikkeling en differentiëring der indische maatschappij en de groei der overheidstaak hebben dit, naar de herzieningscommissie juist inzag, tot een fictie gemaakt. Als gevolg daarvan staan dan ook de huidige zes burgerlijke departementen: justitie, financiën, binnenlands bestuur, onderwijs, economische zaken, verkeer en waterstaat zonder onderling verband, zelfs niet door staatkundige homogeniteit der directeuren

[1]) *Van der Wijck*, t. a.p., blz. 38/39:
„De gouverneur-generaal moet daarbij alles doen, zoo wel het groote als het kleine; met dezelfde pen en in hetzelfde uur moet hij soms twee besluiten teekenen, het eene om den oorlog te verklaren en een groote expeditie te gelasten, het andere om een eersten klerk of derden commies een buitengewoon voorschot te weigeren".
Sedert is dit buitengewoon voorschot wel enige treden op de ambtelijke ladder gedaald; in beginsel bleef de toestand dezelfde.

gelijkgericht, naast elkaar. Voor talloze departementszaken is formeel een uitspraak van Buitenzorg nodig; ook het kleinste onderlinge meningsverschil tussen de departementen kan alleen daar worden beslist.

Al even teleurstellend is de regeling van de betrekkingen tussen de onderdelen van het centrale en het gewestelijk bestuur. Dit laatste deelt met de departementen het voorrecht rechtstreeks onder den landvoogd te staan, zodat ook hier meningsverschillen in vele gevallen — art. 2 lid 2 der gouverneursinstructie van 1925 — de gehele ambtelijke ladder naar Buitenzorg moeten opklimmen.

Zelfstandig naast den landvoogd staat de raad van Indië, zijn eerste wettelijke adviseur. 's Raads werk weerspiegelt dat van den gouverneur-generaal: het varieert tussen volstrekt onbelangrijk en uiterst important. Als adviescollege mist het iedere zeggenschap over de organen van centraal en gewestelijk bestuur, zodat het wel maatregelen kan voorstellen doch hoegenaamd niet voor een behoorlijke uitvoering kan zorgdragen. Haar adviezen berusten op gedegen ambtelijke ervaring, niet op algemene staatkundige verbondenheid met landvoogd of opperbestuur — om van de departementshoofden in dit verband maar te zwijgen —, zodat daaraan soms zelfs de staatkundig aanvaardbare basis ontbreekt. Overwegend samengesteld uit personen, die met de centrale administratie onbekend zijn, bieden 's Raads voorstellen, voor zover deze van die der departementshoofden afwijken, niet altijd waarborgen voor meerdere juistheid, soms zelfs niet voor uitvoerbaarheid

In enkele gevallen is de landvoogd aan het college gebonden, des, dat hij, zich met 's raads meerderheid niet kunnende verenigen, de beslissing der Kroon moet inroepen.

Met de volksraad is de gouverneur-generaal in die mate gecoördineerd dat hij in de regel noch op wetgevend, noch op begrotingsgebied zonder overeenstemming met dit college kan handelen. Het spreekt, min of meer getrouw, met de stem der samenleving, die beter weet heeft van wat zij wenst dan van mogelijk -of noodzakelijkheden. Daarom dringt deze raad dikwijls in een andere richting dan de eerder genoemde adviseurs.

Niet boven, maar tussen deze krachten staat daar de eenzame, uit Nederland gezonden landvoogd, begraven onder tegenstrijdige adviezen, zonder dat de ambtelijke machine er op ingericht is hem deze overzichtelijk, gecoördineerd en onderling afgewogen voor te

leggen. Vlotte beslissingen, met volledige kennis van zaken, worden daardoor welhaast onmogelijk gemaakt. Overladen met detailwerk, kan de gouverneur-generaal de ware bestuurskunst: het *laten* werken, slechts in beperkte mate beoefenen. En ondanks dit alles stelt de representatie ook nog haar onverbiddelijke eisen!

Natuurlijk redt de practijk zich wel.

Naar mogelijkheid tracht de raad van Indië de noodzakelijke mate van eenheid in het regeringsbeleid te verzekeren, door haar adviezen na collegiale beraadslaging in tegenwoordigheid der betrokken departementshoofden, doch vooral door de individuële bemoeienis van haar leden als leiders van commissies of besprekingen.

Veel doet de algemene secretarie, wier invloed achter de schermen meer naar het gewicht der leidende personen en de drang der feitelijke omstandigheden dan naar objectieve rechtmatigheid moet worden afgemeten.

Als redder uit den nood fungeert vooral het, als zodanig onvolprezen instituut der delegatie, wettelijke en buitenwettelijke [1]) — het woord: onwettige wil niet uit de pen, want ook hier schept nood recht — waardoor de feitelijke beslissing gewoonlijk op de juiste trap van de ambtelijke ladder genomen wordt.

Krachtig werkt mee het verantwoordelijkheidsbesef van hogere en lagere ambtenaren, die steeds weer trachten de gebreken van het systeem door overleg en tact te overwinnen.

En ten slotte is daar de individueel verschillende methode, waarmede iedere landvoogd zich door het werk heenslaat.

[1]) Twee onschuldige voorbeelden.

Art. 35 Ind. Comptabiliteitswet: De vorderingen ten laste der begrooting van Nederlandsch-Indië worden verevend: .... door den Gouverneur-Generaal of zijne gedelegeerden, wanneer enz.

In *A. J. G. A. Wiemans*, Het financieel administratief stelsel van Ned.-Indië, Weltevreden 1928, het officiële handboek, leest men — I, blz. 82 — „In Nederlandsch-Indië.... hebben verevening en betaalbaarstelling nooit plaats door den Gouverneur-Generaal, maar steeds door zijn gedelegeerden".

Art. 25 I.C.W.: De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië heeft het algemeen bestuur van 's Lands geldmiddelen en eigendommen aldaar.

Het officiële handboek, I, blz. 72: „Dat de Gouverneur-Generaal een zoo omvangrijke beschikkingsbevoegdheid, waar rechtens alle landsuitgaven uit zouden moeten voortvloeien, geheel aan zich zou voorbehouden, is natuurlijk uitgesloten. De Landvoogd wordt daarin bijgestaan door tal van machtshebbenden, op wie in meerdere of mindere mate overdracht of delegatie van bevoegdheid heeft plaats gehad".

Doch dit alles kan niet verhinderen, dat naar mate de te behandelen aangelegenheden van meer gewicht zijn en meer omstandige overweging behoeven, zij des te groter gevaar lopen in verdrukking te geraken en dat de staatsmachine met al te veel interne wrijving loopt: grootscheepse verspilling van kostbaar arbeidsvermogen [1]).

Het zijn de hier getekende gebreken, welke door een nieuwe organisatie moeten worden weggenomen. Zij laat zich het duidelijkst tegen deze achtergrond tekenen, omdat zij dan voor zich zelf spreekt.

Het verslag der indische herzieningscommissie (blz. 19) zag terecht als *de* taak van den landvoogd het handhaven van de eenheid in het regeringsbeleid [2]). „Overigens" — zo gaat het voort — „zal zijn rol voortstuwend eenerzijds, controleerend anderzijds zijn. *Voortstuwend* in zooverre van hem verlangd moet worden aandrang tot de behartiging van belangen, *controleerend* in zooverre hij al hetgeen dientengevolge voorgesteld wordt, behoort te toetsen aan de juiste regeringsbeginselen.

„De Landvoogd behoort veel meer te worden *leidende* dan *beslissende* overheid en in ruime mate het beslissen over te laten aan anderen zonder nochtans ooit het recht prijs te geven om zoo noodig in te grijpen".

Ten einde deze juiste gedachte te verwezenlijken, is het nodig om, *niet*, gelijk de commissie wenste den gouverneur-generaal op te sluiten in een college, doch hem uit de strijd der meningen te lichten en daarboven te stellen.

Onder zich behoort hij te hebben een organisatie, compleet in zich zelf, die zonder hem rustig kan voortwerken, doch gehoorzaamt aan zijn druk.

Daartoe zal, onder zijn bevelen, een raad van departementshoofden moeten worden gevormd, homogeen ten aanzien der leidende beginselen en mede met het oog daarop uitgekozen, al

[1]) *Van Mook*, t.a.p., blz. 3/4 : „Wie iets beseft van de ontzaglijke verspilling van tijd en arbeidskracht, door de bestaande organisatie gevorderd, kan niet anders dan overtuigd zijn van de dringende noodzaak tot verbetering in deze periode, nu tijd en arbeid in de staatshuishouding meer geld kosten, dan beschikbaar is. Doch men onderschatte de geestelijke nadeelen evenmin. Wij weten wel, dat men voor goed werk in de eerste plaats geschikte personen behoeft. Maar het is minder erg bij tijden met wat minder bekwame krachten voort te gaan, dan telkens de geestdrift en de daadkracht van uitstekende bestuurders de zien doodloopen op de wrijvingen en de weerstanden van een overmatig gecentraliseerde en in het centrum volstrekt ondoelmatig ingerichte organisatie".

[2]) Hier dient te worden bijgevoegd : in overeenstemming met de uit Nederland voorgeschreven beginselen.

zal dit bij het ene departement nauwer luisteren dan bij het andere. De indivuele taak der leden zal zoveel mogelijk in verordening en overigens in aanvullende beschikking van den gouverneur-generaal moeten worden omschreven.

Aan het hoofd van de raad zal een vertrouwensman van den landvoogd moeten staan, de *directeur-generaal* [1]), los van een der bestaande departementen en belast met het beheer der algemene zaken. Tot zijn taak zal behoren de afdoening der zaken, welke de raad in haar geheel behandelt, voorzover deze niet aan den gouverneur-generaal behoren te worden voorgelegd, en met name de zorg voor de volledige voorbereiding van alles wat door laatstgenoemde zelf moet worden afgedaan. In verband hiermede zal de raad over een kwalitatief goed bezette secretarie moeten beschikken.

Bij deze competentie-regeling zal moeten aansluiten een zoveel mogelijk wettelijke afbakening van het eigen terrein der hoofden van gewestelijk bestuur ter vervanging van het ordening-schuwe, hogergenoemde art. 2 lid 2 der gouverneursinstructie.

Het overleg met de volksraad geschiede nu van de zijde der regering steeds door en op naam van de departementshoofden. Iedere ontwerp-ordonnantie, ieder begrotingsvoorstel kome daar, nadat de landvoogd verlof tot indiening heeft gegeven, als departementsvoorstel. Het overleg en de middelen om tot overeenstemming te geraken worden zoveel mogelijk aan den betrokken directeur overgelaten. Zo wordt een regelmatige vruchtbare en rustige samenwerking tussen regering en vertegenwoordigend lichaam aangekweekt. Blijft er belangrijk meningsverschil bestaan dan wordt dit aan den landvoogd ter beslissing voorgelegd. Nu eerst overweegt hij de argumenten die over en weer zijn aangevoerd; hem blijve het laatste woord. Dit betekent, dat de zogenaamde conflictenregeling, die de autoriteiten in Nederland in het geval betrekt komt te vervallen. Indië dient er aan te wennen, dat de eindbeslissingen in het land zelf worden genomen.

Staatkundig gesproken wordt langs deze weg de eenheid, door nederlandse leiding en indisch bestuur tot nog toe in de persoon van den gouverneur-generaal gevormd, vervangen door de tweeëenheid: landvoogd en raad van departementshoofden, neder-

[1]) De titel dateert uit de eerste tijd der V.O.C. (1614) ; de directeur-generaal was het hoofd der handelszaken en ten slotte de eerste na den landvoogd. Dit is zozeer historie geworden, dat de titel nu zeer wel bruikbaar is voor de aanduiding van den president-directeur.

lands gericht in den eerstgenoemde, indisch in de laatste. 's Landvoogds verantwoordelijkheid aan het opperbestuur blijft onverzwakt bestaan, doch een mogelijkheid tot ontwikkeling is geopend: de ervaring zal leren, welke onderwerpen zonder schade aan de raad van departementshoofden en zijn samenstellende leden kunnen worden overgelaten en welke de persoonlijke behandeling door den gouverneur-generaal blijven behoeven. In de correspondentie met den minister van koloniën zullen de gevolgen daarvan zich op den duur van zelf gaan afspiegelen.

V

Er is nog een tweede groep voorzieningen nodig.

Geleidelijk aan is Indië meer in het wereldverkeer betrokken, het is meer deel van het koninkrijk geworden, de indische belangen in Nederland, de moederlandse belangen in Indië zijn verveelvoudigd en verinnigd. Deze ontwikkeling heeft haar sprekende gevolgen ten aanzien van de defensie, de buitenlandse betrekkingen en wat men pleegt aan te duiden als „de economische samenwerking". Hierbij moeten indische organen rekenen met omstandigheden en belangen behartigen, die buiten, soms boven de indische uitgaan. Dit maakt een bizonder getint overleg met Nederland nodig, bizonder, omdat het zich niet beperken kan en mag tot het departement van koloniën. Bij de tegenwoordige koppeling tussen de beide gebieden kan dit overleg alleen plaats hebben langs de toppen der wederzijdse organisaties: het moet steeds lopen van den gouverneur-generaal naar den minister van koloniën, vandaar naar zijn ambtgenoten van defensie, buitenlandse of economische zaken en dan dezelfde weg terug. Dit overleg is vanzelfsprekend tijdrovend, moeilijk — zijn de hoogste autoriteiten eenmaal in een zaak betrokken, dan beginnen onmiddellijk de gezagsverhoudingen haar rol te spelen — en onpractisch — de deskundigen, die deze aangelegenheden voorbereiden en de boven hen staande gezagsdragers voorlichten, zijn van de bizonderheden van elk geval veel beter op de hoogte en hebben daarom meer oog voor mogelijke varianten in de aanbevolen oplossingen van moeilijkheden. Worden zij intijds over en weer met elkaar in aanraking gebracht, dan zouden zij ongetwijfeld bestaande mogelijkheden beter zien en benutten, de bezwaren beter begrijpen. Een dergelijk officieel onderhands contact moet daarom doelbewust worden gevestigd.

Voor wat dit punt betreft, verkeert het indische departement der marine in een bizondere positie. Het heeft deze rechtstreekse aanrakingen met het nederlandse departement van defensie al; art. 31 der indische staatsregeling sanctionneert ze als „administratieve betrekkingen". Zonder gevaar voor grove onjuistheid, mag men zeggen, dat ze zo nauw en vèrstrekkend zijn als zich maar enigszins met de verantwoordelijkheid van den landvoogd verdraagt.

Dergelijke relaties ontbreken tussen genoemd ministerie en het indische departement van oorlog. Zolang de indische legermacht in feite slechts een instrument was tot handhaving van de inwendige rust en orde, hadden dergelijke betrekkingen geen reden van bestaan. Doch de tijden zijn veranderd: het indische leger heeft een belangrijk aandeel in de handhaving van de uitwendige veiligheid van het koninkrijk. Dit maakt rechtstreeks overleg met het verantwoordelijk departement in Nederland meer en meer onvermijdelijk. Een afzonderlijk contact-orgaan zou hier niet op zijn plaats zijn. Omdat het hierbij gaat om de bestemming, de uitrusting en het gebruik van de gehele krijgsmacht, waarover het hoofd van het indische departement van oorlog als legercommandant beschikt, moet hij ook voor deze „imperiale" aangelegenheden de adviseur van den landvoogd blijven; hij is voor het voeren van zodanig rechtstreeks overleg de aangewezen autoriteit.

Ten aanzien van de buitenlandse aangelegenheden staat de zaak moeilijker. Er is een ontwikkeling gaande, die, tot schade van hogere belangen, haar weg kiest buiten het haagse ministerie om. De taak der buitenlandse consuls in Indië ligt voor een deel op diplomatiek terrein; toch vinden zij aan de zijde der indische regering geen speciaal deskundig contact-adres. Met omliggende landen vinden meermalen besprekingen plaats over wederzijdse belangen; in 1934 werden tussen Japan en Indië netelige onderhandelingen gevoerd, waarvoor het onderhandelingsorgaan aan indische zijde moest worden geïmproviseerd. Dit betekent diplomatie door amateurs, die goed kan uitvallen maar waarin toch grote gevaren schuilen. Uiteraard spreken dergelijke bezwaren minder in de ambtsperiode van een landvoogd, die zelf tot de diplomatieke dienst heeft behoort, doch ook dan blijven zij latent aanwezig. Het ministerie van buitenlandse zaken heeft hier wel degelijk een leidende taak, die het van uit de verte niet goed kan vervullen, terwijl het evenmin mogelijk is al deze zaken over Den

Haag te laten lopen. Daarom kome het ministerie naar Indië in de persoon van een door dit ministerie ter beschikking van den gouverneur-generaal gesteld, diplomatiek geschoold adviseur, die, onder de bevelen van eerstgenoemde en met het ministerie in nauw informatorisch contact, zijn studie maakt van Indië's aanrakingen met het buitenland, de indische regering daarover voorlicht en, al naar de zaken liggen, daarbij zelf kan optreden of leiding geven.

Ten slotte maakt ook de economische samenwerking tussen Indië en Nederland een nieuwe bewerktuiging nodig. Hoeveel moeilijkheden en wrijving improvisatie op dit terrein heeft veroorzaakt, ligt nog vers in het geheugen. Toch is terugtred niet mogelijk, want, hoe veler subjectieve voorkeur ook gekeurd moge zijn, de omstandigheden dwingen tot versterking ervan [1]). Het probleem is thans, gedeeltelijk, uitgekwartierd bij een haagse ministeriële commissie; men behoeft geen profeet te zijn om te voorzien, dat zij slechts met weinig concreets zal kunnen komen. Want de verlangde samenwerking kan wel van boven of van buiten als beginsel worden gedecreteerd, zij laat zich slechts van onderen af opbouwen. Om daarin te slagen zal het ministerie van economische zaken in Indië moeten beschikken over een man, die, de nederlandse zijde van het vraagstuk beheersend en terzake door dit ministerie op de hoogte gehouden, de opbouw in Indië stimuleert. Ook zijn ambtelijke positie zal moeten zijn die van adviseur van den gouverneur-generaal, rechtstreeks aan deze ondergeschikt. Hij zal in Indië de gelegenheden voor de economische samenwerking moeten opsporen, zich inzicht moeten eigen maken in de moeilijkheden, die daarbij rijzen, en, waar hij mogelijkheden ziet, er naar streven die, in nauwe samenwerking met de daarbij betrokken organen en diensten van het indisch economisch departement, tot verwezenlijking te brengen.

De voorstellen van deze adviseurs zullen den landvoogd slechts via departementshoofd en directeur-generaal mogen bereiken; hun ambtelijke positie zal zonodig waarborg geven, dat deze op die weg noch onder het loodje zullen geraken, noch te lang worden opgehouden.

Zo kan onder den gouverneur-generaal een tweede kring ontstaan, de sfeer der internationale en interregionale zaken. Terwijl in de eerstbesproken kring, die der indische aangelegenheden, de

[1]) Koloniaal Tijdschrift, Juli 1937 : Indië en Nederland.

nederlandse leiding voorbestemd is om geleidelijk af te zwakken, zal zij in de tweede tot vruchtbaarder ontplooiing komen.

Het zal weinig betoog behoeven, dat in een aldus samengestelde indische regering voor een raad van Indië in haar huidige functie en samenstelling geen plaats meer zal wezen. Een andere vraag is, of de landvoogd ook in het nieuwe bestel, bij zeer gewichtige beslissingen of in moeilijke tijden, geen behoefte zal hebben aan de voorlichting van enkele, buiten de dagelijkse beslommeringen staande, in de dienst van Indië vergrijsde, verdienstelijke mannen, die hem als college tevens van advies zouden kunnen dienen bij belangrijke administratiefrechtelijke geschillen, zoals er bij de toeneming, in aantal en betekenis, van de zelfstandige lagere rechtsgemeenschappen, zeker tussen deze onderling alsook tussen haar en de landsadministratie zullen rijzen. Het is een vraag van het tweede plan, die hier verder onbesproken wordt gelaten.

VII

Als tweede punt blijft ter bespreking over: de aard van het uit Nederland te oefenen toezicht.

Ook wanneer men dit, gelijk in dit opstel het geval is, in zijn volle waarde wil laten, valt er te onderscheiden tussen het geven van leiding en het daadwerkelijk regeren van uit Nederland. Juist dit laatste is voor versobering vatbaar.

Hoever gaan de indische bemoeienissen der nederlandse wetgevende macht?

Dat de indische staatsinrichting bij de wet geregeld wordt; dat ook ten aanzien van indische aangelegenheden onbeperkte bevoegdheid tot regeling bij de wet bestaat, zodra aan zodanige regeling behoefte bestaat, is in de bestaande feitelijke verhoudingen rationeel. Hetzelfde mag ook gelden voor de tussenkomst der wet bij geldleningen ten laste van Indië en de goedkeuring bij de wet van belangrijke regeringsovereenkomsten voor de opsporing en ontginning van delfstoffen, al zou hierbij — naar het voorbeeld der Proeve — enige matiging kunnen worden betracht.

Op welke aannemelijke overweging berust echter het voorschrift (art. 104 I.S.), dat alle indische begrotingen om te kunnen werken, goedkeuring behoeven bij de wet? Er is voor bemoeienis van de wet met het tot stand brengen van deze begrotingen in redelijkheid slechts in drie gevallen ruimte, te kennen uit art. 114 der nieuwe Surinaamse staatsregeling:

1. zo er in Indië geen begroting intijds mocht zijn vastgesteld; 2. zo de Kroon bezwaar mocht hebben tegen de in Indië tot stand gekomen begroting en 3. zo deze met een tekort mocht sluiten.

Wat daarboven of -buiten gaat, is schadelijk, want het verzwakt het verantwoordelijkheidsgevoel bij indische regering en volksraad beide en het verleidt de nederlandse autoriteiten tot het uit het oog verliezen van het juiste karakter der toeziende functie.

Het is ook overbodig. Zijn gouverneur-generaal en volksraad het over onderdelen niet eens, dan late men rustig aan eerstgenoemde het laatste woord. Voor de rol van arbiter ten aanzien van *concrete* punten — als zodanig wel te onderscheiden van beginselvragen — missen de staten-generaal voldoende locale kennis en dus gezag. Zijn de geschilpunten van belangrijke aard, dan kunnen zij, zonder ernstige schade voor het gezag, den landvoogd niet openlijk désavoueren; zijn ze onbelangrijk, dan loont het de moeite niet. En wil men den gouverneur-generaal beschermen tegen een al te royale indische vertegenwoordiging, dan is het eenvoudiger de wet op de staatsinrichting met het voorschrift te verrijken, dat toevoeging van nieuwe posten aan een begroting of verhoging van daarop uitgetrokken bedragen slechts kan uitgaan van de regering. Al is dit geen nederlands staatsrecht — het ontbreken ervan hangt misschien samen met onze volksaard —, toch behoeft niemand zich door de opname ervan gekrenkt te gevoelen, want deze regel geldt voor „the mother of parliaments" en als gevolg daarvan o.a. ook in Brits-Indië [1]).

Verder sluipen nog telken jare een aantal indische ordonnanties 's lands vergaderzaal ter goedkeuring binnen. Daar paradeerden b.v. in 1934/1935 ordonnanties betreffende de rubberrestrictie, de slachtbelasting, de Java-tabak, de motorvoertuigen en de benzine-accijns, een kwijtschelding van voorschotten aan de gemeente Meester-Cornelis (I.S. 1934 nos. 341, 700, 716-718, 686). Deze exotische bezoekers hadden vanzelfsprekend hun geldig entreebiljet (art. 183 I.S., art. 16 en 19 I.C.), toch is dit mis. Want dergelijke besprekingen kweken in Nederland al te grote bereidheid om terug te vallen in de voor de kamers uitgespeelde rol van indisch voogd zonder dat, om de hogeraangegeven redenen, deze herbehandeling enig nut kan afwerpen. Ook hier valt nog wat van het oude Biedermeier-meubilair op te ruimen.

[1]) *J. P. Eddy* en *F. H. Lawton*, India's new constitution. London. 1935, blz. 60.

In de mogelijkheid hun oordeel over het indisch beleid zelfs in scherpe vorm uit te spreken, zullen de kamers zich daardoor niet belemmerd behoeven te zien. De verhouding tussen haar en den minister van koloniën wordt er immers in het minst niet door gewijzigd. En voor de jaarlijkse behandeling van de indische begroting trede een periodieke bespreking van het indisch beleid in de plaats, met deze begroting en het Indisch verslag als grondslag. Wordt daaraan de behoefte gevoeld, dan kan bij deze gelegenheid bij motie een uitspraak over dat beleid worden gegeven.

Ook de bemoeienissen der Kroon met Indische aangelegenheden zijn, met volledig behoud der in art. 1 lid 1 en 3 I.S. neergelegde beginselen, voor principiële inkrimping vatbaar.

Schiet de indische regering in haar regelingsplicht bepaaldelijk tekort en laat zij na het vereiste gehoor te geven aan te dien aanzien gegeven „aanwijzingen", dan zal de Kroon, doet het nood, zelf een voorziening moeten kunnen treffen. Daarvoor kan de wet op de indische staatsregeling zorgen.

Voorts kan het op zakelijke gronden nodig of nuttig zijn een bepaald onderwerp niet in Indië doch bij algemene maatregel van bestuur te doen regelen; ook hierin kan de evengenoemde dan wel een speciale wet voorzien.

Doch alles wat verder gaat, is ook hier zakelijk veroordeeld.

Hiermede wordt in de eerste plaats gedoeld op art. 91 I.S., dat voor een reeks van onderwerpen — al hetgeen betreft de met vreemde mogendheden gesloten verdragen en andere overeenkomsten en de uit het volkenrecht voortvloeiende rechten en verplichtingen in het algemeen, zomede de verdediging van het grondgebied van Nederlands-Indië — regeling door de Kroon eist. Zolang de verantwoordelijkheid van deze laatste volledig gedekt wordt door haar bevoegdheid om te doen regelen door de organen in Indië, met de hogerbedoelde noodbevoegdheid achter de hand, is voor deze lijst geen goede grond te vinden. In de practijk geeft het artikel zoveel moeilijkheden, dat het op specieuze wijze moet worden geharteerd [1]).

[1]) Men vgl. b.v. Ind. Staatsbl. 1932 — 62 met de nederlandse wet van 13 Mei 1927 S. 156, houdende wijziging van het wetboek van strafrecht .... in verband met de verdragen ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen enz.; Ind. St. 1934. 1934 — 562 met de nederlandse wet van 25 Juli 1932 S. 405 tot wijziging van het wetboek van koophandel enz. naar aanleiding van het verdrag tot invoering van een eenvormige wet op wisselbrieven en orderbriefjes.

Verder dan zakelijk verantwoord is, reikt ook de bevoegdheid welke de Kroon ontleent aan de zgn. conflictenregeling (art. 89 en 90 I.S.). Hoger werd reeds toegelicht, waarom bij meningsverschil tussen gouverneur-generaal en volksraad over een ontwerp-ordonnantie, de eindbeslissing aan den eerstgenoemde moet blijven. Voor een beroep op de Kroon is hier geen plaats, omdat deze haar vertegenwoordiger, zo hij in overeenstemming met den minister van koloniën regeert, niet in de steek *kan* laten.

Dat een en ander zijn consequenties zal hebben voor het ministerie van koloniën, wordt hier pro memorie vermeld; het zou te ver voeren daarop hier verder in te gaan.

VIII

Het tracé voor de nieuwe weg is hiermede gegeven.

Het heeft het voordeel te passen in de „koloniale" grondwetsartikelen en zich te onthouden van alles wat met reden als *forceren* zou kunnen worden aangeduid.

Het heeft het nadeel — zo het inderdaad een nadeel is — niet te passen in een politieke „cry".

Aan het slot van zijn hogeraangehaald Gidsartikel constateerde Dr. Meyer Ranneft:

„..... daarom behoeft Indië, Indië zooals het nu is, onder zijn eigen Indische Nederlandsche Regeering meer zelfstandigheid".

Het zou niet juist zijn te menen, dat verwezenlijking van de hogeruitgesproken gedachten aanstonds die meerdere zelfstandigheid zou brengen. Dat daarmede echter verscheidene der in die korte formule opgesloten wensen in vervulling zouden gaan, de indische regering zich vrijer zou kunnen bewegen en aan eigen indisch gehalte zou winnen, staat voor mij buiten twijfel.

Leiden, Juli 1937.

DE STRIJD OM DE MONOGAMIE

DOOR Dr. G. F. PIJPER

De Moslimsche bevolking van Nederlandsch-Indië is sedert Juni 1937 in beroering. Godsdienstige vereenigingen beleggen vergaderingen, comité's tot bescherming van den Islam worden opgericht en houden drukbezochte bijeenkomsten in moskeeën en in de open lucht, er worden moties aangenomen en ter kennis van de Regeering gebracht, de Maleische dagbladen en tijdschriften behelzen lange beschouwingen, alle over hetzelfde onderwerp. Tot in de desa's op Java is de tijding doorgedrongen, en de kleine kolonie van Nederlandsche onderdanen te Kairo heeft vergaderd ter bespreking van het belangrijke nieuws uit het vaderland.

Zoo groot gerucht is veroorzaakt door de bekendmaking, niet vanwege de Regeering, maar vanwege het Departement van Justitie, van het voorloopige ontwerp eener Ordonnantie tot regeling van het huwelijksrecht der Moslimsche bevolking. Eigenlijk omvat deze ontwerp-ordonnantie nog veel meer: blijkens de considerans is zij bestemd voor alle „die Inlanders en Vreemde Oosterlingen, die niet zijn onderworpen aan bij algemeene verordening vastgesteld huwelijksrecht", dus volstrekt niet voor de Moslimsche bevolking alléén. Maar de Moslimsche bevolking heeft terecht begrepen, dat deze „Ordonnantie op de ingeschreven huwelijken" vooral van belang was voor háár huwelijksrecht, al komen de namen Moslimsch, Mohammedaansch, of Islamietisch zelfs geene enkele maal in den tekst der Ordonnantie voor.

Het is wijs beleid der Regeering geweest, goed te vinden, dat deze ontwerp-ordonnantie, alvorens zij bij den Volksraad zou worden

ingediend, eerst in wijden kring zou worden bekendgemaakt, opdat degenen voor wie zij bestemd is, zich eerst een oordeel zouden kunnen vormen over de gevolgen van eene zoo diep ingrijpende bemoeienis der Regeering met hun huwelijksrecht. Nadat deze ontwerp-ordonnantie het Departement van Justitie verlaten had, heeft de Adviseur voor Inlandsche Zaken zijne tusschenkomst verleend om haar ter kennis te brengen van een aantal godsdienstige, staatkundige, en maatschappelijke vereenigingen. Ook is daartoe gebruik gemaakt van de hulp der Inheemsche pers. Hoezeer deze openbaarheid in Inheemsche kringen is gewaardeerd, is overvloedig tot uiting gekomen: bij monde en in geschrifte is, ook van de zijde van beginselvaste tegenstanders van het ontwerp, hulde gebracht aan de Regeering, dat Zij de Moslimsche samenleving niet had overrompeld met eene wettelijke regeling van haar huwelijksrecht, maar haar in de gelegenheid had gesteld om het ontwerp te bestudeeren en zich erover uit te spreken.

Het is niet de bedoeling van dit opstel, de ontwerp-ordonnantie zelve in beschouwing te nemen. Hier zal slechts over haar gehandeld worden in verband met de uitwerking die hare openbaarmaking geoefend heeft op de Moslimsche samenleving. Al zou zij den Volksraad noch het Staatsblad ooit bereiken, dan heeft deze ontwerp-ordonnantie toch haar nut gehad voor het onderkennen van de beweging der geesten. Zij heeft aan het licht gebracht, hoever de Moslimsche gemeenschap van onzen tijd wil gaan in de aanpassing van haar huwelijksrecht aan Westersche begrippen ten aanzien van het huwelijk, in het bijzonder ten aanzien van de positie der vrouw. En daarbij is gebleken dat — al is het kennelijk doel dezer Ordonnantie de rechtspositie der gehuwde Moslimsche vrouw in het algemeen te verbeteren, den huwelijksband tusschen man en vrouw te verstevigen — de Moslimsche gemeenschap als de kern gevoeld heeft het Westersche pogen om het veelvrouwendom in den Islam te bestrijden. Monogamie of polygamie in den Islam? — tot dit sjibboleth hebben velen den strijd rondom de „Ordonnantie op de ingeschreven huwelijken" vereenvoudigd. En zoo is een nieuw hoofdstuk toegevoegd aan die merkwaardige geschiedenis die zich in onze dagen afspeelt onder de ontwikkelde Moslims in vele landen, namelijk: de geschiedenis van den strijd der denkbeelden over het Moslimsche huwelijk, kortweg — en ik erken mij niet gansch volledig uit te drukken — de strijd om de monogamie.

De „Ordonnantie op de ingeschreven huwelijken" draagt het beginsel der monogamie niet op het voorhoofd, maar zij spreekt dat beginsel in artikel 13 onomwonden uit: „Toepasselijkheid van deze ordonnantie op het huwelijk heeft ten gevolge, dat de man tegelijkertijd slechts met één vrouw door het huwelijk verbonden kan zijn". Die toepasselijkheid hangt af van den vrijen wil der echtgenooten: op verzoek van de echtgenooten kunnen huwelijken, welke niet worden beheerscht door bij algemeene verordening vastgesteld huwelijksrecht, worden ingeschreven op den voet van deze ordonnantie en het daarbij behoorende reglement op den burgerlijken stand. Die inschrijving heeft ten gevolge, dat op het huwelijk, behalve het adatrecht, voorzoover met na te noemen voorschriften niet in strijd, de bepalingen van titel II der ordonnantie van toepassing zijn; de inschrijving werkt terug tot den dag der huwelijkssluiting en is onherroepelijk (art. 1). De voornaamste bepalingen van titel II zijn de volgende: toepasselijkheid van deze ordonnantie op het huwelijk heeft ten gevolge, dat de man tegelijkertijd slechts met één vrouw door het huwelijk verbonden kan zijn (art. 13); indien na de voltrekking van een huwelijk, waarop deze ordonnantie van toepassing is, blijkt, dat de man ten tijde van die voltrekking reeds gehuwd was, kan, onverminderd de toepassing van de strafwet en de vordering tot ontbinding van het ingeschreven huwelijk, zoolang er een vroeger huwelijk naast het ingeschreven huwelijk bestaat, van dat laatste door ieder belanghebbende, als ook door het openbaar ministerie, de nietigverklaring worden gevorderd (art. 14); eveneens kan, op dezelfde wijze, de nietigverklaring worden gevorderd van een nà de voltrekking van een ingeschreven huwelijk door den man gesloten ander huwelijk, eveneens onverminderd de toepassing van de strafwet en de vordering tot ontbinding van het ingeschreven huwelijk (art. 15). Het ingeschreven huwelijk kan op geen andere wijze worden ontbonden dan, ten eerste, door den dood; ten tweede, door afwezigheid van een der echtgenooten van zijn woonplaats gedurende twee jaren, zonder dat eenige tijding van zijn leven of dood is ingekomen, en een daarop gevolgd nieuw huwelijk van den anderen echtgenoot, gesloten met vergunning van den gewonen rechter; ten derde, door een vonnis van echtscheiding, uitgesproken door den gewonen rechter (art. 17). De gronden, welke eene echtscheiding kunnen ten gevolge hebben zijn acht in getal: 1. overspel; 2. kwaadwillige verlating; 3. veroordeeling wegens misdrijf tot eene vrijheidstraf van twee jaren of

langer; 4. zware verwonding of mishandelingen door den eenen echtgenoot jegens den anderen gepleegd; 5. het niet verstrekken van levensonderhoud aan de vrouw overeenkomstig den stand der partijen gedurende den termijn van twee maanden; 6. lichamelijke gebreken, of na het aangaan van het huwelijk ontstane ziekten, die den echtgenoot voor het huwelijk ongeschikt maken; 7. onheelbare tweespalt tusschen de echtgenooten; 8 een hetzij voor, hetzij na het sluiten van het ingeschreven huwelijk gesloten tegelijkertijd bestaand ander huwelijk van den man (art. 18). Indien de vrouw, op wier verzoek de echtscheiding is uitgesproken, in behoeftige omstandigheden verkeert, zal de rechter haar uit de goederen van den man eene uitkeering tot onderhoud mogen toeleggen (art. 26). De verplichting tot het verschaffen van levensonderhoud houdt op door opnieuw huwen van de vrouw of den dood van een der echtgenooten en herleeft niet na ontbinding van een volgend huwelijk van de vrouw (art. 28). De rechter zal, na verhoor van de daarvoor in aanmerking komende verwanten der echtgenooten en met inachtneming van het adatrecht, bij het vonnis van echtscheiding tevens voor ieder der uit het huwelijk gesproten kinderen afzonderlijk bepalen, welke der gescheiden echtgenooten met de zorg voor hun opvoeding en onderhoud zal belast zijn, alsmede welke bijdrage in de kosten daarvan ten aanzien van de aan de zorg van de vrouw toevertrouwde kinderen moet worden voldaan door den man (art. 29). De rechter zal mede, zoo daartoe termen zijn, na overleg met de echtgenooten en met inachtneming van het adatrecht, de verdeeling regelen van de hun gemeenschappelijk toebehoorende goederen (art. 30).

Aldus de kern van die bepalingen der ontwerp-ordonnantie, die zooveel beroering verwekt hebben in de Moslimsche wereld. Zelfs voor dengene die slechts oppervlakkig bekend is met het huwelijksrecht van den Islam, zal het duidelijk zijn, dat vooral twee beginselen in deze Ordonnantie bezwaren zouden ontmoeten: vooreerst, dat den man die een ingeschreven huwelijk gesloten heeft, het recht ontnomen is om nog een tweede huwelijk aan te gaan; ten tweede, dat het hem niet meer vrijstaat, zijn huwelijk te ontbinden door het uitspreken van den talâq, de dusgenaamde verstooting. Tegen deze beide punten zijn dan ook de voornaamste aanvallen der tegenstanders gericht geweest.

De eerste aanval is uitgegaan van de vereeniging van oudgeloovige schriftgeleerden, Nahdatoel Oelama. Dezen hielden van 19

tot 24 Juni 1937 te Malang een congres, zooals zij er elk jaar een houden, ter bespreking van dusgenaamde mas'alah's, dat zijn godsdienstige vraagstukken. De schriftgeleerden die bij Nahdatoel Oelama zijn aangesloten, vertegenwoordigen een groot deel van de godsdienstige bevolking van Java en Madoera, Zuid-Sumatra, Zuid-Borneo en nog enkele andere plaatsen in de Buitengewesten; van millioenen menschen zijn zij de geëerde godsdienstige leidslieden. Daarom was het van het grootste belang, welke houding deze invloedrijke godgeleerden tegenover de Ordonnantie zouden aannemen. Die houding bleek ondubbelzinnig: met algemeene stemmen is de Ordonnantie verworpen. Wèl werd de Regeering geprezen, dat Zij zoo verstandig was geweest, de Ordonnantie niet dadelijk uit te vaardigen, maar haar eerst voor te leggen aan de Moslims zelf. Men verklaarde te weten, dat het plan van deze Ordonnantie eigenlijk niet was uitgegaan van de Regeering, maar van eene bepaalde groep van vrouwen uit de Preanger, die al jaren lang bezig zijn geweest, de Regeering in deze richting te drijven. Wie geen besef heeft van den diepen zin van de instellingen van den Islam, zal geneigd zijn eene Ordonnantie als deze te prijzen, omdat zij oogenschijnlijk de positie der vrouw verbetert. Maar de monogamie, die deze Ordonnantie wil brengen, zal slechts een schijnbeeld wezen, immers werkelijke monogamie is in de maatschappij zeldzaam, overal bestaat onwettige polygamie, hetzij onder de gedaante van prostitutie, hetzij onder de gedaante van concubinaat. Deze Ordonnantie zou het aantal onwettige verhoudingen tusschen man en vrouw niet verminderen, maar integendeel vermeerderen. De huwelijkswetten van den Islam, mits goed toegepast, zullen blijken volmaakt te zijn, maar aan die toepassing heeft tot nog toe het een en ander ontbroken. Intusschen is dit eene zaak van de Moslims zelf; zaak van de Regeering is eerder, prostitutie en concubinaat te bestrijden, wat de Nahdatoel Oelama, evenals verschillende Moslimsche vrouwenvereenigingen, de Regeering reeds meer dan éénmaal vergeefs heeft verzocht. Onlangs heeft de Volkenbondsconferentie te Bandoeng omstandig beraadslaagd over de vraagstukken van handel in vrouwen en van prostitutie. Waarom stelt ook de Regeering zich niet liever tot taak, de ontucht te bestrijden, in plaats van de als godsdienstige instelling erkende, bij de Wet van den Islam geregelde polygamie? Tenslotte, nadat vele sprekers, soms met groote opgewondenheid, het woord hadden gevoerd, nam het Congres eene motie aan, waarin der Regeering dringend

verzocht werd, de ontwerp-ordonnantie op de ingeschreven huwelijken in te trekken.

De Partij Sjarikat Islam Indonesia heeft de Ordonnantie aan de orde gesteld op haar congres te Bandoeng, in Juli 1937.

Het was te verwachten, dat deze streng Moslimsche partij, die Regeeringsbemoeienis met zaken van godsdienst in beginsel afwijst, een onbarmhartig oordeel zou vellen. De vrouwelijke afgevaardigden voerden het eerst het woord en — wat op het eerste gezicht vreemd mag lijken, maar niet vreemd is voor wie de geschiedenis der Moslimsche vrouwenbeweging in Indië kent — geen van haar kon zich met de Ordonnantie vereenigen. Hier werden dezelfde argumenten gehoord voor het veelvrouwendom, die bekend zijn van tallooze vergaderingen waar de huwelijksinstellingen van den Islam verdedigd werden tegen de aanvallen van het ongeloof; in het voor de Inheemsche vrouwenwereld veelbewogen jaar 1930 heeft de Moslimsche vrouwenvereeniging Aisjijah, vrouwenafdeeling der machtige Moehammadijah, op haar congres te Fort de Kock de voordeelen der polygamie uiteengezet, en nadien behooren Moslimsche vrouwen vaak tot de apologeten van het veelvrouwendom, in woord en in geschrift. — Te Bandoeng was het niet anders, ook hier verdediging van de polygamie, maar beschouwd uit een ideaal-godsdienstig oogpunt, want dat er aan de toepassing der goddelijke huwelijkswetten veel ontbreekt, vond onverholen erkenning. Misstanden in huwelijk en echtscheiding behooren te verdwijnen, maar aan de instellingen van den Islam worde niet getornd. Er was eene spreekster die uitriep, dat zij voor honderd procent niet accoord ging met de ordonnantie, ofschoon zij ernstige bezwaren had tegen de misbruiken die tegenwoordig met de polygamie en de echtscheiding gepaard gaan, maar men moet uitgaan van het beginsel, dat Allah's Wet in zichzelf volmaakt is.

Ook hier werd de meening van het Congres neergelegd in eene motie, waarbij verklaard wordt, ten eerste, dat de P.S.I.I. de houding der Regeering waardeert, die er prijs op heeft gesteld om de Ordonnantie voor de inschrijving van huwelijken volgens den Burgerlijken Stand ter overweging voor te leggen aan alle Indonesische vereenigingen; ten tweede, dat het ontwerp beteekent, diepere inmenging van de Regeering in zaken van de Wet van den Islam; ten derde, dat de P.S.I.I. tot haar groote spijt niet kan instemmen met het ontwerp, omdat dit ten zeerste in strijd is met de

bepalingen van de Wet van den Islam; ten vierde, dat de P.S.I.I. bedoelde ontwerp-ordonnantie afwijst, met de hoop, dat het ontwerp niet tot Ordonnantie zal worden gemaakt; ten vijfde, dat wanneer het ontwerp tot Ordonnantie zou worden gemaakt, de P.S.I.I. hare leden verbiedt een huwelijk tot stand te brengen volgens die Ordonnantie; ten zesde, dat zij de geheele Indonesische Islam-gemeente oproept om in de zaken van het huwelijk zich te gedragen overeenkomstig de houding der P.S.I.I.; ten zevende, dat zij het aanstaande Indonesische Islam-Congres de oprichting aanbeveelt van een Madjlis Sjar'î, om huwelijksregelingen te ontwerpen volgens het zuivere Islamietische recht.

De groep van Hadji A. Salim, die zich in 1937 zelfstandig gemaakt heeft onder den naam van Barisan Penjadar Sjarikat Islam („Groep tot bewustmaking van de P.S.I.I.") heeft zich eveneens critisch over de Ordonnantie uitgelaten. Op eene vergadering te Batavia in September hield de leider van deze beweging eene van zijne groote redevoeringen, geheel gewijd aan de Ordonnantie. Een welsprekend en scherpzinnig betoog, zooals men dat van Salim gewoon is. De ideale eischen van de Moslimsche huwelijksregeling werden gesteld tegenover de gebrekkige uitvoering daarvan in de hedendaagsche maatschappij — de artikelen der Ordonnantie werden vergeleken met de huwelijkswetgeving voor Europeanen en getoetst aan de bepalingen op huwelijkssluiting en echtscheiding in de Moslimsche Wet — eene vergelijking werd getrokken tusschen de positie der gehuwde vrouw onder Moslimsch en onder Europeesch recht. De Moslimsche vrouw behoudt ook in het huwelijk haar volledige handelingsbevoegdheid, zij kan haar eigen vermogen beheeren en behoeft in rechten niet de tusschenkomst van haren man, hare rechtspositie is in dit opzicht dus gunstiger dan die der vrouw, onder Europeesch recht staande. Wat de echtscheiding betreft, men verwijt wel aan den Islam, dat in zijn stelsel de huwelijksontbinding te gemakkelijk gaat en dat het recht van talâq eenzijdig gelegd is in de handen van den man. Deze Ordonnantie wil de mogelijkheid van echtscheiding beperken voor Moslimsche echtparen, terwijl men in Europa juist een streven opmerkt om de mogelijkheden tot echtscheiding te verruimen. Vanwaar dat streven der Europeesche maatschappijen? Zeker niet omdat men echtscheidingen op zichzelf wil in de hand werken, evenmin als de Moslimsche volken dat willen, maar omdat twee menschen, voor wie geene wettelijke echtscheidingsgronden be-

staan, op den duur toch uiteengaan en onwettige verhoudingen beginnen met anderen. Onzedelijkheid, onwettige kinderen, abortus zijn de gevolgen van dien toestand. Wanneer nu ook bij de Moslims hier te lande de mogelijkheden tot echtscheiding worden beperkt, dan zullen gelijke oorzaken gelijke gevolgen hebben, maar er zal niets veranderen aan de huwelijkszeden van hen die nu eenmaal geene hooge opvatting van het huwelijk hebben. — Een merkwaardig stuk is de motie waartoe de vergadering besloot. Hierin wordt duidelijk uitgesproken dat de zaken van huwelijk en echtscheiding onder de verschillende bevolkingsgroepen met hunne verschillende godsdiensten en adats ontegenzeglijk verbetering behoeven, in het bijzonder ter bescherming van de rechten en het lot van de vrouwen en kinderen. De „Ordonnantie op de ingeschreven huwelijken" zou in het huwelijksverband het element van dwang invoeren dat, zooals de feiten bewijzen, verre van de huwelijksverhoudingen te verbeteren, veeleer ten zeerste afbreuk doet aan het karakter en de hoogheid van het huwelijk. Weliswaar zal niemand gedwongen worden zich aan deze Ordonnantie te onderwerpen, maar het karakter der Ordonnantie wekt veronderstellingen en verwachtingen welke zij niet kan vervullen, zij zal daarom uit paedagogisch oogpunt een verkeerden invloed oefenen, terwijl zij tegelijkertijd eene valsche voorstelling van den Islam opwekt. De Wet van den Islam is toereikend en ruim genoeg om de deugdelijkste regelingen te verschaffen, in overeenstemming met elken trap van ontwikkeling, zonder aantasting van de grondslagen van het huwelijk, en in harmonie met den aard van den mensch en van de gemeenschap. Het Islamietische volk dient met ernst en inspanning te streven naar verbetering van de regelingen betreffende huwelijk en echtscheiding. Daarom wijst de Penjadargroep dit ontwerp van „Ordonnantie op de ingeschreven huwelijken" af, maar zij richt tevens een oproep tot de voormannen en godgeleerden, om zoo spoedig mogelijk te beraadslagen over de vorming van een Comité of eene Commissie, zoo mogelijk erkend en gesteund door de Regeering, die eene nieuwe regeling zal opstellen van huwelijk en echtscheiding volgens de beginselen van den Islam. — Een voorbeeld dus van opbouwende critiek.

Nahdatoel Oelama, P.S.I.I., Penjadar-Groep, drie van de belangrijkste Moslimsche organisaties op Java hebben zich dus uitgesproken. De vereeniging Moehammadijah, die den geheelen archipel omspant, zal de Ordonnantie aan de orde stellen op haar jaarcongres dat in October te Jogjakarta zal worden gehouden.

Intusschen hebben nog vele andere vereenigingen, commissies en comité's op Java, Sumatra, Borneo, Celebes, Ambon, te Kairo en te Mekka hunne bijdrage tot de Moslimsche openbare meening geleverd. Eene overstelpende menigte besluiten, moties, beschouwingen is over Indië neergedaald, vlugschriften hebben het licht gezien, om niet te spreken van ingezonden stukken in de Maleische pers. Enkele grepen zullen voldoende zijn.

Er zijn op Java twee godsdienstige bewegingen, oorspronkelijk uit Voor-Indië afkomstig, die zich beide Ahmadiyah-beweging noemen; de eene staat nader bekend als de Ahmadiyah-beweging van Lahore, de andere als de Ahmadiyah van Qâdiân. Tusschen deze twee groepen bestaan gewichtige geloofsverschillen, maar tegenover de Ordonnantie hebben zij ééne lijn getrokken: zij hebben zich tegen verklaard. Die van Lahore heeft medegedeeld dat zij omtrent huwelijksregelingen alléén datgene kan aannemen, dat overeenkomt met den Koran en de Soennah; voorts zal deze groep nog een vertoog over haar standpunt doen verschijnen. De Ahmadiyah-beweging van Qâdiân verklaarde zich achter de Regeering te scharen, indien de Regeering eene regeling zou uitvaardigen, waardoor de polygamie zou worden tegengegaan, zonder dat deze instelling van den godsdienst bij de wet verboden zou worden verklaard, want dan zou de Regeering in botsing komen met de Wet van den Islam. De Beweging formuleerde haar standpunt ten slotte als volgt: 1. de Moslims die zich aan de Ordonnantie zouden onderwerpen, zouden eene godsdienstige voorstelling (itiqâd) vestigen, die in strijd is met de godsdienstige voorstellingen van den Islam, zij zouden namelijk het oordeel van verboden (harâm) uitspreken over eene handeling die door den godsdienst geoorloofd (moebâh) is verklaard, ja die door den godsdienst wordt geprezen; 2. de Regeering opent voor de Moslims de gelegenheid zich te gedragen op eene wijze die in strijd is met de Wet van den Islam.

Op Madoera en in Banjoewangi werden vergaderingen in de open lucht gehouden, bijgewoond door duizenden. Te Soekaradja in Banjoemas kwamen omstreeks twee duizend menschen samen om de Ordonnantie te hooren veroordeelen; men beriep zich hier op de vrijheid van belijdenis van godsdienstige meeningen, die de Indische Staatsregeling aan ieder waarborgt; men sprak zich uit voor de instelling van eene commissie van Moslimsche godgeleerden en vertegenwoordigers van godsdienstige vereenigingen,

erkend door de Regeering, met opdracht het vraagstuk van de huwelijksregelingen te onderzoeken. De pas opgerichte vereeniging van Penghoeloes en moskeedienaren, de „Perhimpoenan Penghoeloe dan Penggaweinja", vergaderde te Solo, en kwam tot de slotsom, dat de verbetering van de huwelijkstoestanden moest worden overgelaten aan de godsdienstige autoriteiten, en dat de huwelijksregeling, voorgesteld in de Ordonnantie, in strijd was met de regelingen van den godsdienst. In Semarang, op verschillende plaatsen in de Preanger, te Batavia vergaderden godsdienstige vereenigingen, en alle spraken zich tegen de Ordonnantie uit. Niet anders was het gesteld in de Buitengewesten, waar ook talrijke vergaderingen zijn gehouden. Te Palembang werd de open-lucht-vergadering van het „Comité tot verdediging van den Islamietischen godsdienst", volgens een vliegend blaadje, bijgewoond door omstreeks tienduizend menschen. Te Medan vergaderde in September een gezelschap zich noemende „de godgeleerden van geheel Oost-Sumatra"; deze zeven-en-tachtig geleerde mannen spraken zich in een „fatwâ" (godsdienstig advies) tegen de Ordonnantie uit. In Tapanoeli verging het der Ordonnantie niet anders in de handen van verschillende comité's; te Siboïga wees een comité van vrouwen de Ordonnantie af. De godgeleerden van Minangkabau, tot verschillende richtingen behoorende, spraken zich eenparig tegen de Ordonnantie uit. In Zuid-Borneo, te Makasser, te Ambon was het niet anders.

Waar bleven intusschen — zoo mag men vragen — terwijl de Moslimsche organisaties vrijwel in koor hare stemmen tegen de Ordonnantie verhieven, de voorstanders van de Ordonnantie? Lieten de vrouwenvereenigingen, vooral die welke niet op Moslimschen grondslag staan, zich geheel onbetuigd? Dit kan zeker niet beweerd worden van de strijdvaardige Istri Sedar, de „Bewuste Vrouw", zooals de naam is van de sinds 1930 bestaande, links georiënteerde, onafhankelijke vrouwenvereeniging, welke streeft, blijkens hare statuten, „naar de bewustwording van de vrouwen van Indonesia en naar gelijke positie en waardeering tusschen vrouw en man in de Indonesische maatschappij". Istri Sedar heeft van 21 tot 24 Juli 1937 te Batavia een congres gehouden, en daar is gebleken, dat de „Ordonnantie op de ingeschreven huwelijken" Istri Sedar heeft wakker geschud en tot vernieuwde werkzaamheid geprikkeld. Mevrouw Pringgodigdo, de Voorzitster, leidde in eene doorwrochte rede het onderwerp in; zij beschreef de polygamie in

de verschillende landen der wereld; zij wees op de maatschappelijke en zedelijke gevolgen van het veelvrouwendom en van de losheid van den huwelijksband. Vervolgens behandelde zij, aan de hand van uitgebreid cijfermateriaal, gedeeltelijk ontleend aan de uitkomsten der Volkstelling van 1930, gedeeltelijk aan nieuwere onderzoekingen, de polygamie in Indië en het euvel der veelvoudige echtscheidingen. Istri Sedar heeft van hare oprichting af tegen het kwaad der polygamie gestreden, miskenning en verguizing zijn het deel geweest van de beweging die de Indonesische vrouw uit hare vernedering heeft trachten op te heffen — aldus Mevrouw Pringgodigdo, die de Ordonnantie begroette als eene stap in de goede richting, al vond zij dat de Ordonnantie nog niet ver genoeg ging in de vastlegging van de vrouwenrechten, en al had zij de Ordonnantie ook in enkele onderdeelen anders willen hebben. Het Congres van Istri Sedar, trouw aan de Voorzitster, heeft zich daarop vóór de Ordonnantie verklaard.

Een gelijken triomf behaalde de Ordonnantie bij de Soerabajasche vrouwenvereeniging Poetri Boedi Sedjati. Deze kwam op 8 Augustus in openbare vergadering bijeen, met het doel, aan den inhoud der Ordonnantie zoo groot mogelijke bekendheid onder de vrouwen te geven. De Voorzitster, Mevrouw Goenawan Mangoenkoesoemo, wees in hare openingsrede op het feit, zoo vaak over het hoofd gezien, dat de onderwerping aan deze Ordonnantie geheel vrijwillig zal geschieden. Misverstand belet vele menschen te begrijpen, dat deze Ordonnantie verhooging van den staat der vrouw beteekent. In het huwelijk, geregeld naar de voorschriften van den Koran, heeft de man het recht meer dan ééne vrouw te trouwen, maar hij heeft tevens tot plicht, zijne liefde en zijne goederen gelijkelijk onder zijne vrouwen te verdeelen. In de practijk bespeurt men van deze hem opgelegde rechtvaardigheid niet veel, gewoonlijk schenkt de man zijne gunsten aan de jongste vrouw. De godsdienst keurt af, dat de man zijne vrouw zonder reden verstoot, maar in de practijk ziet men dat de man zich op hoogst willekeurige wijze van zijne vrouw ontdoet. Dat zijn de twee oorzaken van den vernederden staat der vrouw. De voorgestelde Ordonnantie zal hierin verbetering kunnen brengen, en daarom behooren alle vrouwen haar te ondersteunen. — Een volgende spreekster, Mevrouw Soedirman, voormalige Voorzitster van Poetri Boedi Sedjati, nam de hedendaagsche huwelijkstoestanden in beschouwing, die verkeerd zijn tengevolge van de zelfzucht der mannen en de domheid

der vrouwen. De mannen maken misbruik van hun recht tot vier vrouwen te huwen, want zij vergeten, dat in den tijd van den Profeet Mohammed de vrouwen in andere, gunstiger omstandigheden verkeerden dan nu. Immers destijds behoefden de vrouwen niet te werken, dat was de taak der mannen, zoodat dezen zich tot het uiterste moesten inspannen, als zij meer dan ééne vrouw wilden onderhouden. Maar tegenwoordig zijn er vele vrouwen, die haar eigen levensonderhoud kunnen verdienen, en daarmede is eene belangrijke reden voor de polygamie vervallen. Nu beweert men wel, dat het verbod van polygamie de onzedelijkheid zal in de hand werken, maar in werkelijkheid is het andersom, want de polygamie beteekent voor de vrouw slechts zedelijke en maatschappelijke ellende. Tegenwoordig behandelen vele mannen hunne vrouwen met de grootste willekeur, zij laten haar bijvoorbeeld zonder opgave van redenen teruggaan naar hare ouders, en sturen haar een „soerat tjerai", een scheidbrief, achterna. Deze Ordonnantie is niet in strijd met den godsdienst, wat de godsdienstige leiders ook beweren mogen, en alle vrouwen behooren mede te helpen, dat zij tot stand komt. — Nadat nog de voornaamste gedeelten der Ordonnantie waren voorgelezen en toegelicht en op onderdeelen wijzigingen waren voorgesteld, nam de vergadering het besluit: „Poetri Boedi Sedjati stemt in met de Ordonnantie op de ingeschreven huwelijken."

Uit Sumatra kwam bericht, dat de afdeeling Padang Pandjang van de bekende vrouwenvereeniging Sarikat Kaoem Iboe Soematera (S.K.I.S.) over de Ordonnantie beraadslaagd en haar met groote meerderheid van stemmen aanvaard had. Het verdient opmerking, dat het ook de S.K.I.S. was, die op het bekende congres van Aisjijah te Fort de Kock in 1930, waar de polygamie verdedigd werd, tegen dit apologetische streven verzet aanteekende. Men heeft mij verzekerd, dat nog eene andere vrouwenvereeniging op Sumatra's Westkust in stilte instemt met de Ordonnantie, maar het om bepaalde redenen beter vindt, hare gezindheid niet te doen blijken. Onder de Minangkabausche vrouwen is dus verdeeldheid van inzicht, doch wie ook neiging moge toonen om de Ordonnantie niet gansch te verwerpen, zeker niet de Minangkabausche strijdster Rasoena Said, bekend om hare welsprekendheid en vurige nationalistische denkwijze: deze sprak in Augustus te Medan in eene vergadering van vijfhonderd vrouwen, bijeengeroepen door eene commissie van vrouwen, „Komisi Menghadapi Ordonansi

Pendaftar Nikah" (Commissie tegen de Ordonnantie voor registratie van huwelijken), en verklaarde zich vlakuit tegen de Ordonnantie. Zou er — zoo durf ik vragen — onder haar gehoor niemand geweest zijn, die in haar hart met het doel der Ordonnantie instemde? Ik durf deze vraag opwerpen, omdat men mij verzekerd heeft, dat er, althans op Java, duizenden ontwikkelde vrouwen zijn die elk voor zich zelve de Ordonnantie toejuichen, maar wier stem niet gehoord wordt. Ik zelf heb vele intellectueelen ontmoet, die mij verklaarden voorstanders te zijn van de Ordonnantie. Niemand minder dan een Regent, een geloovig Moslim, betuigde mij zijne instemming met de strekking der Ordonnantie, zuiver en alleen reeds ter wille van de toekomst zijner dochters. Het verlangen naar verbetering van de huwelijksverhoudingen leeft in breede kringen, onder godsdienstigen en ongodsdienstigen. Zulks is gebleken sinds 1924, toen een Comité, gevormd door te Bandoeng gevestigde Inheemsche vereenigingen, der Regeering het verzoek deed de huwelijkstoestanden bij de Moslimsche bevolking te verbeteren. Daarop volgt in 1927 het verzoek van het Melati-Comité te Palembang om verbetering te brengen in den rechtstoestand van de Palembangsche vrouw met betrekking tot het huwelijks- en familieleven. Dan komt in 1928 het eerste groote vrouwencongres te Jogjakarta, waar vrouwen van verschillende godsdienstige en politieke overtuiging over hare belangen beraadslagen. In de volgende jaren blijken de Moslimsche en de niet uitgesproken Moslimsche vrouwenbewegingen voorgoed uiteen te zijn gegaan. In 1930 geeft de polygamie aanleiding tot een heftigen strijd. Het aantal vrouwenvereenigingen neemt toe; de vrijmaking der vrouw gaat geleidelijk haren gang, de bezorgdheid der godsdienstige kringen voor te ver gaande emancipatie gaat gepaard met toenemenden ijver voor de godsdienstige opvoeding van de vrouw. Van Moslimsche zijde wordt het huwelijksrecht van den Islam in bescherming genomen tegen de aanvallen van het ongeloof; de tablîgh (godsdienstverkondiging) wordt tot in de kleinste desa dienstbaar gemaakt aan de verheerlijking van het ideale Moslimsche huwelijksrecht.

De staatkundige vereenigingen hebben tot nog toe over de Ordonnantie het stilzwijgen bewaard. Met ééne uitzondering: Pasoendan en hare vrouwenafdeeling, genaamd Pasoendan Istri, bij afkorting Pasi. Gedurende September belegden de Pasoendan en de Pasi tezamen conferenties, afwisselend te Cheribon, Buitenzorg,

Bandoeng en Tasikmalaja, waaraan veertig afdeelingen van Pasoendan en vijfentwintig van Pasoendan Istri deelnamen. De uitkomst dezer besprekingen is van opbouwenden aard geweest. Wel kon men de Ordonnantie als geheel niet aanvaarden, maar men erkende dat het streven der Regeering om de huwelijksrechten, inzonderheid die van de Inheemsche vrouw, te beschermen, toejuiching verdiende. Men wees erop, dat de echtscheiding door den rechter volstrekt geene beteekenis zal hebben, namelijk als de Moslimsche man blijft weigeren den talâq uit te spreken. Pasoendan en Pasoendan Istri wenschen eene andere ordonnantie, die de positie van de Inheemsche vrouw in het huwelijk beschermt, eene ordonnantie die niet in strijd is met den Islam. Bemoeienis van de Overheid met de uitvoering van de huwelijkswetten in de Inheemsche maatschappij is noodzakelijk, aangezien thans alles afhankelijk is van de plaatselijke huwelijksbeambten. Daarom is zeer wenschelijk eene ordonnantie, waarin wordt vastgelegd, waaraan de Kaoem (d.w.z. de huwelijksbeambten) zich hebben te houden bij echtscheiding, het sluiten van een tweede huwelijk door een reeds gehuwden man, en bij andere rechtshandelingen die op den Koran berusten. Daar de inkomsten der huwelijksbeambten afhankelijk zijn van het aantal huwelijken en echtscheidingen, en veel willekeur daarvan het gevolg is, ware de positie van de huwelijksbeambten op eene andere wijze te regelen, en wel zóó, dat die beambten van Overheidswege worden bezoldigd. Voorts ware eene wettelijke regeling te treffen voor de positie van de vrouwen die leven in die eigenaardige verhouding, welke in Indië nog zeer algemeen is, namelijk eene concubinaatsverhouding met een Europeaan. Om willekeur bij de echtscheiding tegen te gaan ware te eischen, dat man en vrouw gezamenlijk bij de Kaoem verschijnen, opdat de Kaoem kan beoordeelen of er redenen bestaan tot verstooting. Hierdoor zal worden voorkomen, dat de man eene vrouw verstoot die bijvoorbeeld voor eene bevalling bij hare ouders vertoeft, wat veel voorkomt. Indien de man scheiding wenscht, zonder dat de vrouw schuld heeft, ware de financieele positie der vrouw te regelen, totdat zij hertrouwt. Bij het sluiten van een huwelijk behoort de Kaoem te vragen, of de man niet reeds eene echtgenoote heeft, zoo ja, dan mag de Kaoem het huwelijk slechts sluiten, indien de man aan bepaalde voorwaarden kan voldoen: hij moet gegronde redenen kunnen opgeven voor zijn tweede huwelijk, bijvoorbeeld de gezondheidstoestand van zijne eerste vrouw, hij

moet de vrijwillige toestemming hebben van zijne eerste vrouw, hij moet genoeg middelen hebben om twee gezinnen naar zijn rang en stand te onderhouden, zonder dat de eene vrouw boven de andere wordt voorgetrokken, zonder dat de kinderen uit beide huwelijken benadeeld worden, hij moet in staat zijn rechtvaardig te handelen en vrede te houden tusschen beide gezinnen, opdat de opvoeding van de kinderen niet in het gedrang komt.

Onder de vele stemmen die zich over deze Ordonnantie hebben laten hooren, heeft wel het luidst geklonken de stem van den Islam. Is daarmede de verbetering van de huwelijkstoestanden, door alle partijen gewild, voorgoed van de baan? Die dat zou beweren, ziet twee dingen over het hoofd: hij miskent den ernst van het streven dat de leidende, intellectueele kringen der Inheemsche maatschappij sinds ruim vijf-en-twintig jaar kenmerkt, namelijk het streven naar waarachtige opheffing. Men ziet daar ter dege in, dat de ware opheffing van het volk alleen te bereiken is door zedelijke middelen, en dat verbetering van de heerschende huwelijkszeden een der krachtigste middelen is. Maar tevens zou hij, die beweerde dat de verwerping van deze Ordonnantie het einde beteekent van alle hervormingspogingen, zich misrekenen in de verborgen krachten van den Islam. Ook in ontwikkelde godsdienstige kringen toch leeft het verlangen naar gestadige verbetering van maatschappelijke en zedelijke toestanden, en men zoekt het hier in de naleving van de geboden van Allah, Die ook ideale huwelijkswetten gegeven heeft.

De verdere ontwikkeling der dingen moeten wij afwachten. Zal het mogelijk zijn, een weg te vinden, leidende tot eene regeling van huwelijkssluiting, huwelijksverhoudingen en echtscheiding, die aannemelijk is voor alle richtingen en partijen? Eéne gewichtige les valt zeker voor den aandachtigen buitenstaander te trekken uit de huidige geestelijke beroering rondom deze Ordonnantie: de macht van den Islam.

DE TINFUSIE

DOOR Ir. P. HÖVIG.

Bij de behandeling in den Volksraad van het wetsontwerp betrekking hebbende op de fusie van de tinbedrijven in Nederlandsch-Indië hebben verschillende leden van den Volksraad, bij hun betoog ter bestrijding van het voorstel, zich bediend van een artikel in „Koloniale Studiën" (Juni 1935) van de hand van den Heer D. J. Gerritsen, Lid van de Rekenkamer, te Batavia.

Als binnenkort het betrokken wetsontwerp in Nederland in behandeling komt, is te verwachten, dat ook de leden van de Tweede en Eerste Kamer dit artikel zullen raadplegen. Het leek daarom van belang de beschouwingen van den Heer Gerritsen en de conclusies, waartoe die geleid hebben, nog eens critisch te bekijken.

Daar is inderdaad gereede aanleiding toe, omdat hier een vraagstuk behandeld wordt, voor de beoordeeling waarvan meer speciale deskundigheid en locale kennis noodig zijn dan waarover de Heer Gerritsen uiteraard beschikt. Om zich uit rapporten en verslagen een volledig beeld van de situatie te vormen dient men van alle „in and out's" van een bedrijf terdege op de hoogte te zijn, waaronder de plaatselijke verhoudingen van niet gering belang zijn.

Niettemin is hier een woord van waardeering op zijn plaats voor de wijze waarop de Heer Gerritsen zich overigens tot de zuiver zakelijke zijde van het vraagstuk heeft weten te bepalen.

Dit is inderdaad een zaak van primair belang. Wil men zich over een of ander willekeurig onderwerp een zuiver oordeel vormen, dan dient men de verschillende factoren, die er bij te pas komen, in logische volgorde in het geding te brengen.

Wat nu de exploitaties op Banka, Billiton en de andere tineilanden betreft, valt het niet te ontkennen, dat men hier in de eerste

en voornaamste plaats met zuivere winstbedrijven te doen heeft. Volkomen terecht werd zulks dan ook, bij de indiening van het betrokken wetsontwerp door de Indische Regeering, vooropgesteld. Ergo dient men te beginnen met zich een *objectief* oordeel te vormen over de zuiver zakelijke zijde van het vraagstuk. Alle andere factoren, hoe belangrijk en eventueel beslissend zij ook mogen zijn, komen in d i t geval, omdat zij niet noodzakelijk en uitsluitend alleen met t i n in verband behoeven te staan, voor het bepalen van het individueele standpunt, eerst daarna aan de orde. Het leek wenschelijk hierop eens de aandacht te vestigen, omdat het een stelregel is waartegen nog al eens gezondigd is bij al hetgeen omtrent de tinfusie te doen geweest is.

Om nu tot de zaak zelf te komen, zullen de verschillende punten in dezelfde volgorde worden besproken, die door den Heer Gerritsen werd toegepast. Deze besprak achtereenvolgens de drie factoren, die voor de winstgevendheid van het bedrijf een rol spelen, nl. :

I. De ertsreserve.
II. De kostprijs.
III. De marktprijs van tin.

Vervolgens trok hij uit een en ander zijn conclusies over de

IV. Winstcapaciteit.

Daarna volgde een hoofdstuk over

V. Het beheer van het gecombineerde bedrijf,

en werden tenslotte de conslusies samengevat ten aanzien van de vraag:

VI. Reorganisatie Bankabedrijf of Fusie?

I. De Ertsreserve.

Het begrip ertsreserve is relatief, omdat het een functie is van marktprijs en kostprijs. Bij lageren kostprijs of hoogeren marktprijs, in het algemeen gesproken dus bij grootere winstmarge, zullen armere ertsen nog met voordeel kunnen ontgonnen worden, die bij een ongunstige wijziging van de factoren niet meer tot de ertsreserve gerekend kunnen worden. Bovendien geven de boringen geen volstrekte zekerheid omtrent hoeveelheid en aard van het ertsvoorkomen, doch slechts aanwijzingen, die naar gelang men een meer of minder conservatieve methode van registreeren wenscht

toe te passen, in lagere of hoogere cijfers kunnen worden uitgedrukt. Men spreekt verder, naast „geregistreerde" ertsreserve, van „vermoedelijke" ertsreserve en „mogelijke" ertsreserve. Op grond van de ervaringen, die het bedrijf in den loop der jaren heeft opgedaan omtrent meevallers dan wel tegenvallers in de practijk bij de uitwerking van de geregistreerde reserves, is het mogelijk om op de geregistreerde reserves een z.g. „verwerkingsfactor" toe te passen. Als bv. in de practijk slechts de helft van het erts uit den grond gewonnen wordt, dat volgens de registers aanwezig had moeten zijn, zal men op de geregistreerde reserve den factor 0,5 toepassen ; blijkt er daarentegen tweemaal zooveel aanwezig te zijn als er te boek stond, dan zal men die reserve met 2 vermenigvuldigen.

Het is dus duidelijk dat, als twee bedrijven, elk volgens eigen methode te werk gaande, een ertsreserve boeken, deze reserves zich niet zonder nadere toelichting voor vergelijking leenen. De Heer Gerritsen is daar overheen gestapt en stelt tegenover elkaar de ertsreserve van de Banka Tinwinning resp. die van de G.M.B., zooals deze gepubliceerd zijn in de jaarverslagen.

Alvorens andere vergelijkingscijfers daarvoor in de plaats te stellen, willen wij wijzen op enkele omstandigheden waaruit kan blijken, van welke orde de misslagen zijn die op die wijze begaan worden. Het jaarverslag van de Banka Tinwinning publiceert de ertsreserve inclusief den hierboven vermelden „verwerkingsfactor"; dat van Billiton daarentegen exclusief dien verwerkingsfactor. Hoe groot het hieruit voortvloeiende verschil is, blijkt uit pag. 16 van het jaarverslag van de G.M.B. over 1936, waar voor het eerst, naast de geregistreerde ertsreserve ad 1.137.071 quintalen tin, is vermeld, hoeveel deze reserve bedraagt met toepassing van den z.g. verwerkingsfactor ; zij groeit dan tot niet minder dan 2.127.194 quintalen tin.

De Heer Gerritsen heeft nagelaten te vermelden de reserve der G.M.B. van primair erts, volgens haar jaarverslag rond 70.000 quintalen bedragende. Voorts heeft hij er mede volstaan om in een voetnoot te vermelden, dat de ertsreserve van de Nitem (die eveneens in de fusie begrepen is) nog 103.394 quintalen bedraagt ; dit cijfer moet dus bij de ertsreserve van de G.M.B. worden opgeteld. Van nog meer belang is de ook in de fusie begrepen ertsreserve op Singkep, waarvoor de Heer Gerritsen eveneens volstaat met vermelding in de voetnoot. Hij neemt daarvoor op het cijfer van 135.875 quintalen, dat gepubliceerd werd op het tijdstip dat de G.M.B.

het Singkepbedrijf overnam. Welke mogelijkheden dat eiland echter nog in zich bergt, heeft de G.M.B. al spoedig kunnen aantoonen, want door her- en bijboringen en voortzetting van het onderzoek was deze reserve volgens de laatste gepubliceerde cijfers al vergroot tot 420.000 quintalen.

Het is duidelijk dat al deze factoren op de cijfers, die de Heer Gerritsen aan de jaarverslagen ontleent (Banka ulto. December 1934 rond 4 millioen quintalen en G.M.B. ulto. Mei 1934 rond 1,2 millioen quintalen tin), een dergelijke rol spelen dat deze cijfers als basis voor een vergelijking elke waarde verliezen.

De Heer Gerritsen wijst in verband met de ertsreserve nog op een anderen factor, nl. dat op Banka groote terreinen nog slechts vluchtig verkend zijn en men op dat eiland dus nog voor ongekende mogelijkheden staat, terwijl op Billiton alle ertsvoorkomens bekend zijn en men daar dus staat voor „een afloopend bedrijf". Dat Billiton een afloopend bedrijf zou zijn, is zoo al een- en andermaal beweerd en men heeft de reden daarvoor, zooals ook weer uit het betoog van den Heer Gerritsen blijkt, waarschijnlijk te zoeken in de beschouwingen die hierover ten beste gegeven zijn ten tijde van de oprichting van het gemengde bedrijf der G.M.B., vóór 1924. Op de *toenmalige gegevens* afgaande meende men zich te moeten baseeren op een periode van 10 à 15 jaar, waarvoor de toen bekende ertsreserve toereikend zou zijn. De commissie van deskundigen, die in dien tijd een onderzoek instelde naar de waarde en de vooruitzichten van het bedrijf van de Billiton Maatschappij, kwam tot de conclusie, dat de alluviale ertsreserve van Billiton gesteld moest worden op ten hoogste rond 1.800.000 *picols* tin (overeenkomende met ongeveer 1.100.000 quintalen).

Het merkwaardige feit doet zich echter voor, dat gedurende de daarop volgende periode van 1923 t/m 1936 door het gemengde bedrijf 1.283.490 quintalen tin op Billiton gewonnen zijn en dat thans zijn ertsreserve inclusief verwerkingsfactor, zooals boven vermeld, te boek staat voor 2.127.194 quintalen tin !

Dit feit klinkt zoo ongeloofwaardig, dat het een afzonderlijke toelichting behoeft, die niet anders dan eenigszins uitvoerig kan zijn. Men vindt over dit onderwerp in het in *1930* geschreven „Historisch overzicht van het ontstaan der G.M.B." [1]) op blz.

[1]) Dit „Historisch Overzicht" is gedrukt en op beperkte schaal verspreid, doch niet in den handel.

35 t/m 40 de volgende verklaring, die voor dit doel uitstekend geschikt is :

„De conclusie, waartoe de Commissie [1]) was gekomen, nl. dat aanwezig was een totale ertsreserve van 1.800.000 picols tin per 30 April 1921, welke reserve met de bestaande hulpmiddelen in rond 12 jaar zou kunnen worden uitgewerkt, terwijl de mogelijkheid van het vinden van geheel nieuwe tinterreinen op Billiton, in de territoriale wateren en op de omliggende eilanden uiterst gering moest worden geacht, verdient, in het licht beschouwd van de later gebleken veel grooter mogelijkheden, wel eene afzonderlijke toelichting.

Toen de Financieel Technische Commissie (F.T.C.) in Februari 1922 haar onderzoek verrichtte naar de waarde en de vooruitzichten van het bedrijf, durfde zij — en terecht — zich niet te wagen aan eene rentabiliteitsberekening. De tinprijzen bewogen zich op een niveau van *f* 100,— per picol, de kostprijs van het product op Billiton bedroeg over het jaar 1920/'21, voorafgaand aan dat waarin het onderzoek der F.T.C. viel, *exclusief* afschrijvingen, *f* 115,58. Wel werd voor het loopende jaar een belangrijke daling in den kostprijs verwacht, doch op dat tijdstip viel niet te voorzien, dat de tinprijzen in de komende jaren zoo'n hooge vlucht zouden nemen (in 1923 gemiddeld *f* 150,—, in 1924 *f* 180,—, in 1925 *f* 195,—, in 1926 *f* 220,—, in 1927 idem, in 1928 *f* 170,—, in 1929 *f* 150,—), noch dat eene verdere verlaging van den kostprijs op Billiton bereikt zou worden, niettegenstaande de regelmatige daling van den tinrijkdom.

De ontginningsmogelijkheden, welke de F.T.C. onder die omstandigheden meende te moeten aannemen, zijn niet meer te vergelijken met die onder de aanzienlijk gunstiger voorwaarden, waaronder het bedrijf later kwam te verkeeren.

Het zal niet mogelijk zijn om een goed begrip van die *ontginningsmogelijkheden* op Billiton te krijgen, zonder eene

[1]) Noot van den schrijver van dit artikel „De Tinfusie":
Deze Commissie bestond van Regeeringszijde uit de Heeren J.A. Lagas, wd. Hoofd van den Gouvernements Accountantsdienst, en Ir. P. Hövig, Hoofd der Bankatinwinning, en van de zijde der Billiton Maatschappij uit de Heeren F.J. Houert, Vertegenwoordiger tevens Hoofdadministrateur, en H.J. van Arkel, accountant dier maatschappij, terwijl als Secretaris aan de Commissie was toegevoegd de Heer Ir. A. Groothoff, Hoofdingenieur ter beschikking van den Directeur van Gouvernementsbedrijven.

nadere beschouwing te geven over de ertsreserve in verband met de factoren die daarop invloed uitoefenen.

Eene dergelijke beschouwing kan hier niet gemist worden wil men de latere uitkomst der ontginningen, zoowel als de toeneming der ertsreserve op Billiton, alles schijnbaar zooveel gunstiger dan de verwachtingen van de F.T.C., juist beoordeelen.

In de jaarverslagen der B.M. treft men sedert '06/'07 als bijlage een overzicht van de resultaten van het grondonderzoek en van de productie van alluviaal tin. Daarin werden de verschillen aangegeven, percentsgewijze, van hetgeen meer geproduceerd werd dan afgeschreven uit de registers. Deze percentages liepen in de periode, dat het grondverzet voor het grootste deel plaats had in handarbeid, dus tot en met '14/'15, uiteen van 63 tot 101 %. Door de verdere toepassing van machinale grondverzetsmethoden, waarmede een beter waschrendement gepaard ging, liep dit percentage met sprongen naar boven, zoodat in 1920/'21 184 % meer geproduceerd werd dan afgeschreven uit de registers.

Aan de hand van dit percentage kon men eene aannemelijke ertsreserve benaderen. In de laatste drie jaar dat dit percentage in de jaarverslagen vermeld wordt, komt men tot onderstaande schattingen :

Jaar	Werkelijke productie in pic. tin	Kollongrestant in de registers in picols	Meer geproduc. dan afgeschreven	Aannemelijke ertsreserve in pic. tin
1918/'19	106.048	479.513	146 %	1.179.600
1919/'20	113.662	410.201	150 %	1.025.500
1920/'21	116.103	429.780	184 %	1.220.900

Het behoeft wel geen betoog, dat met de verdere mechanisatie van het bedrijf en de verschillende methodes van grondverzet, de oude wijze van registreeren der ertsreserve niet meer voldeed. Daarom werd in den loop van het werkjaar 1921/'22 een andere methode van registreeren, afschrijven en waardeeren der ertsreserve ingevoerd, waarbij voor het benaderen der aannemelijke ertsreserve een z.g. verwerkingsfactor (Fv) werd toegepast. Deze factor geeft de verhouding aan

tusschen het uit de ontginning verkregen product en dat als gevolg van de ontginning uit de registers wordt afgeschreven. Bovendien ging men er op Billiton toe over om de ertsreserve te splitsen in groepen afhankelijk van de te volgen ontginningsmethode, omdat de Fv. van elk der groepen sterk uiteenliep.

.....

Hoe waren nu in den loop van 1921/'22 tijdens het onderzoek der Financieel Technische Commissie de resultaten der bovenbedoelde ontginningsgroepen, m.a.w. welke cijfers stonden deze commissie ter beschikking om de ontginningsmogelijkheden op Billiton te kunnen beoordeelen?

Onderstaand staatje geeft daarvan een beeld in vergelijking met de resultaten behaald in 1928/'29:

	Kosten grondverzet per m³	Werkel. grondverzet per man	Gem. werkel. tinrijkdom	Kostprijs p. pikol tin	Alg. onkosten p. picol	Totaal
Pompbaggers	*f* 1,—	1100 m³	15,—	*f* 65,—		*f* 91,—
idem Resultaten.. behaald in 1928/'29	„ 0,40	2500 „	7,—	„ 66,—		„ 85,—
Spuitbaggers	„ 0,95	—	14,—	„ 65,—		„ 91,—
idem Resultaten.. behaald in 1928/'29	„ 0,43		10,—	„ 51,—	*f* 26,—	„ 70,—
Emmerbaggers ..	„ 0,50	—	8,5	„ 50,—	„ 19,—	„ 76,—
idem Resultaten .. behaald in 1928/'29	„ 0,40		6,—	„ 64,—		„ 83,—
Part. leverantie ..	„ 0,85	800 m³	14,—	„ 48,—		„ 74,—
idem Resultaten .. behaald in 1928/'29	„ 0,64	900 „	13,—	„ 47,—		„ 66,—

De pompbaggers hebben tot nu toe elk jaar het belangrijkste aandeel in de productie geleverd. Zij bewerken alleen ertsafzettingen van kleinen omvang en geringe diepte, waarvoor de aanleg van kostbare waterwerken niet noodig is. Het loswerken van den grond geschiedt in handenarbeid, de praestatie van den arbeider speelt hier dus een groote rol.

Vergelijkt men de tegenwoordige resultaten der pompbaggers met die tijdens het onderzoek der F.T.C., dan blijkt, dat de kosten van het grondverzet inmiddels gedaald zijn tot 40 cent per m³. Dat wil dus zeggen, dat ongeveer *twee en een*

half maal zoo arm terrein thans tegen eenzelfden kostprijs per eenheid van het product ontginbaar is, als in de dagen der F.T.C. [1])

Men heeft op Billiton door eene zeer doeltreffende regeling de pompbaggers, waarmede in '21/'22 werd begonnen, de arbeidspraestatie voortdurend weten op te voeren, zoodat in 1928/'29 een gemiddeld grondverzet van 2.500 m^3 per man werd behaald. Deze resultaten hebben zelfs de stoutste verwachtingen overtroffen.

Terrein dat vroeger als te arm en dus als onontginbaar werd beschouwd, is daarmede onder den greep der ontginning gekomen. Bij bevredigende marktprijzen is thans tinrijkdom 3 (3 pic. tin per 1.000 m^3 grondverzet) met winst te ontginnen, in de dagen der F.T.C. was deze ontginbaarheidsgrens, tinrijkdom 7,5 à 8,—. De ontginningsmogelijkheid en daarmede de pompbaggerreserve zijn derhalve buiten verwachting aanmerkelijk toegenomen.

Ook voor het grondonderzoek werden dus weder nieuwe mogelijkheden geopend om waardevolle afzettingen aan te toonen. Dit werd dus weder krachtig hervat.

Spuitbaggers. Ook met de spuitbaggers heeft men door voortdurende verbeteringen, zoowel in de technische uitrusting als in de werkmethode, den prijs van het grondverzet belangrijk naar beneden weten te brengen.

Zij worden als regel gebruikt in terrein, dat zich minder goed leent voor ontginning met emmerbaggers. De kosten van het grondverzet, die in de dagen der F.T.C. nog op 95 ct. per m^3 kwamen, bedroegen in 1928/'29 slechts *f* 0,43 per m^3, waardoor dus wederom aanzienlijk meer terrein onder den greep der ontginning is gekomen. Ook deze gunstige resultaten kon de F.T.C. moeilijk voorzien.

Noot van den schrijver van dit artikel „De Tinfusie":

1) In de laatste jaren is de mechanisatie van het bedrijf in snel tempo voortgezet. Terwijl er in 1929 7 emmerbaggers op Billiton in bedrijf waren, zullen er einde 1937 12 zijn, benevens 3 op Singkep. Voorts zijn er 3 emmerbaggers in aanbouw. De latere molens zijn bovendien van veel grooter capaciteit dan de vroegere.

Het gevolg is dat de pompbaggers, die met kleiner materieel en veel arbeiders werken, sedert 1929 voor een belangrijk deel door de groote tinbaggermolens verdreven zijn, die thans het leeuwenaandeel in de productie opbrengen. Deze emmerbaggers werkten in 1935/'36 tegen een grondverzetsprijs van *slechts 17 cent per* m^3!

Wat de *emmerbaggers* betreft, dient in aanmerking genomen te worden, dat er zich in 1922 nog slechts één emmerbagger op Billiton bevond, die sedert Juli 1920 in bedrijf was.

Alweder door technische verbeteringen alsmede door vertrouwd geraken met deze grondverzetsmethode, werden de mogelijkheden tot ontginning belangrijk grooter dan men vroeger verwachten kon.

Thans zijn er 7 tinbaggermolens in bedrijf. [1]) De ontginbaarheidsgrens ligt op dezelfde hoogte als die van de pompbaggers.

Groote waterrijke valleien zijn met deze grondverzetsmethode ontginbaar geworden, die te voren nimmer daarvoor in aanmerking zouden zijn gekomen.

Verder dient gewezen te worden op de gelukkige omstandigheid, dat, door onvermoeide proefnemingen, men er op Billiton tenslotte in slaagde, om eene boormethode te vinden, welke in staat stelt om betrouwbaarder boorbeelden te verkrijgen dan vroeger het geval was.

Zoo werden in Manggar in het terrein der spuitbaggers met die nieuwe boormethode in 1925/'26 ertsafzettingen op groote diepte aangetoond, welke het beschikbaar terrein voor twee der spuitbaggers met tien jaren vermeerderde.

Het ligt voor de hand, dat met die nieuwe methode ook op andere plaatsen van het eiland nog ontginbare afzettingen gevonden zijn en gevonden zullen worden.

Aangeteekend zij nog, dat het onderzoek op de omliggende eilanden niets en in de territoriale wateren van Billiton zeer weinig heeft opgeleverd.

Uit het bovenstaande blijkt wel duidelijk, dat door de krachtige hervatting van het grondonderzoek in terreinen die vroeger als niet ontginbaar werden beschouwd, en in terreinen die zelfs reeds eenmaal in handarbeid ontgonnen waren, langzamerhand de ertsreserve moest groeien, vooral als men bedenkt dat de hooge tinprijzen het bewerken van zeer arme afzettingen mogelijk maakten, zoodat terrein van beter gehalte kon worden gespaard.

. . . . . .

Op grond van de verrichte boringen en herberekeningen konden in de jaren, volgende op het onderzoek der F.T.C., geregistreerd worden 2.573.176 picols tin.

[1]) Zie voetnoot vorige bladzijde.

Daarvan waren 62 % van een kwaliteit, die, in de dagen dat het onderzoek der F.T.C. plaats had, als onontginbaar moesten worden beschouwd, 27 % met een tinrijkdom welke toen als bevredigend gold, en slechts 11 % van goede kwaliteit.

Tengevolge van het nadere onderzoek moesten uit de registers worden afgevoerd 828.546 picols en wegens ontginning worden afgeschreven 354.800 picols, zoodat de aanwinst der geregistreerde ertsreserve bedroeg 1.389.830 picols tin.

Dit verklaart waarom aan het einde van het werkjaar 1928/'29 er nog bijna 1.900.000 picols tin in geregistreerde alluviale ertsreserve aanwezig waren, niettegenstaande in de tusschenliggende jaren belangrijke producties uit de alluviale ontginningen zijn verkregen, n.l. 1.181.000 picols tin.

Geconcludeerd kan dus worden, dat men op Billiton nog vele jaren zal kunnen blijven exploiteeren op den tegenwoordigen voet, mits men medegaat met de verbetering, die de techniek — ook op het gebied van tinexploitatie — verschaft."

In de tweede helft van 1934 kreeg een Commissie opdracht om gegevens te verzamelen voor de bepaling van de waardeverhouding van de tinbelangen van de Banka Tinwinning eenerzijds en de G.M.B.-groep anderzijds met het oog op de in overweging genomen fusie van alle Indische tinbedrijven. Deze Commissie was samengesteld uit deskundigen van beide partijen [1]) en kreeg de gelegenheid om ter plaatse een onderzoek in te stellen en gegevens te verzamelen ; zij was daardoor in staat om voor de verschillende eilanden denzelfden maatstaf van beoordeeling aan te leggen.

Tot welke resultaten deze Commissie gekomen is met betrekking tot de ertsreserves, blijkt uit de Memorie van Antwoord van de Nederlandsch-Indische Regeering aan den Volksraad. Volgens dit stuk heeft bedoelde Commissie de ertsreserve van Banka berekend op 8.343.000 quintalen tin en die van de Billiton-groep op 3.046.000 quintalen tin. De Memorie van Antwoord vermeldt daarbij het volgende (cursiveering van ons):

„De voor Billiton aangenomen reserve omvat de op grond van nauwkeurige onderzoekingen vastgestelde geregistreerde

[1]) Een ingenieur en een accountant, die van Landswege benoemd waren door den Directeur van Verkeer en Waterstaat, en een accountant en een ingenieur, die door de G.M.B. aangewezen waren, resp. de heeren Ir. A.L. ter Braake, A. Ritz, H.J. van Arkel en Ir. C.H. van Hasselt (later vervangen door Ir. A.M.A. Wijnans).

en vermoedelijke ertsreserve, terwijl *voor Banka* in het genoemde bedrag, behalve de geregistreerde en vermoedelijke, *bovendien nog zoo volledig mogelijk rekening is gehouden met de mogelijke ertsreserve van kansgevende terreinen. Bij de waardeering van de Banka-reserve op* 8.343.000 *quintalen is deze schatting van de hoeveelheid „mogelijk" erts aan den ruimen kant gehouden".*

Door de deskundige samenstelling van deze Commissie en de wijze, waarop zij haar werk heeft kunnen verrichten, alsmede omdat zij beschikte over de meest recente gegevens, ligt het voor de hand om haar cijfers als uitgangspunt te nemen en daaraan méér waarde toe te kennen dan aan de vele min of meer in de lucht hangende beschouwingen, die voor en na over de ertsreserves van Banka en Billiton geleverd zijn. Deze Commissie komt tot een voor Billiton belangrijk gunstiger verhouding dan de Heer Gerritsen, terwijl zij niettemin in haar cijfers de kansen, die Banka nog biedt in onbekende terreinen, reeds verdisconteerd heeft.

II. De Kostprijs.

Ook zijn kostprijzen heeft de Heer Gerritsen ontleend aan de jaarverslagen resp. van de Banka Tinwinning en van de G.M.B., waarop hij, om de cijfers vergelijkbaar te maken, een correctie heeft toegepast [1]).

Ook hier blijkt weer de moeilijkheid om vergelijkingen te treffen tusschen gegevens, die verschillende bedrijven elk volgens eigen methode samenstellen. Daardoor vervalt de schrijver ook hier noodgedwongen in onjuistheden van zoodanige orde, dat het vergelijkingsmateriaal zijn waarde verliest.

Zoo houdt hij geen rekening met de omstandigheid, dat Banka zijn productie voor een groot deel ex Batavia en ex Singapore verkocht heeft. Bij verkoop ex Batavia betaalt *de kooper* het uitvoerrecht, statistiekrecht en verschillende kleinere kosten alsmede de vracht. Bij verkoop ex Singapore betaalt de kooper de vracht. De G.M.B. daarentegen heeft in de latere jaren practisch geheel

[1]) De Heer Gerritsen heeft namelijk de rente, die Banka aan het Land vergoedt over het geïnvesteerde kapitaal, niet als exploitatielast gerekend, dus voor den kostprijs buiten beschouwing gelaten. Dit is juist, aangezien een dergelijke rente ook bij particuliere bedrijven niet als kostprijsfactor voorkomt. In de hierna volgende berekeningen is dan ook, in navolging van den Heer Gerritsen, steeds de door Banka vergoede rente buiten den kostprijs gelaten resp. onder de winst van Banka begrepen.

cif. Europa of Amerika verkocht. Bij Banka drukken de genoemde kosten uiteraard de opbrengst van het tin, doch blijven buiten den kostprijs, die dientengevolge geen zuivere vergelijking meer biedt met den kostprijs van Billiton. Om dit verschil op te heffen moet de kostprijs uit het jaarverslag van Banka vermeerderd worden, voor zoover het den verkoop ex Batavia betreft, met *f* 3,50 per quintaal tin uit hoofde van uitvoerrecht, $^1/_4$ % van de waarde van het tin uit hoofde van statistiekrecht en tenminste *f* 3,— per quintaal tin uit hoofde van vracht (kleinere kosten, die ten laste van den kooper komen, worden hierbij verwaarloosd). Voor zoover het den verkoop ex Singapore betreft, dient alleen *f* 3,— per quintaal tin uit hoofde van vracht te worden bijgeteld.

In de tweede plaats wordt in de opstelling van den Heer Gerritsen over het hoofd gezien, dat Banka geen „Directie-kosten" behoeft te betalen, ofschoon zulk een Directie wel aanwezig is in den vorm van het Departement van Verkeer en Waterstaat met zijn Directeur, den Dienst van den Mijnbouw, het Centrale Inkoopbureau e.d. Voor een juiste vergelijking is het daarom noodig om in mindering van den kostprijs van Billiton te brengen haar kosten kantoor Den Haag en kosten van vertegenwoordiging te Batavia.

In de jaren 1931 vermeldt de Heer Gerritsen den kostprijs van Billiton exclusief de z.g. „bijzondere kosten", dat zijn de kosten als gevolg van inkrimping van het bedrijf en stilliggen van materieel. Voor Banka is hij er volgens zijn mededeeling niet in geslaagd om dezen kostenfactor in die jaren afzonderlijk te berekenen. Voor een juiste vergelijking is het dus gewenscht om den kostprijs van Billiton in die jaren ook *in*clusief de bijzondere kosten te nemen, waardoor deze hooger wordt. Anders is het in de jaren 1933 en 1934; in die jaren heeft de Heer Gerritsen zoowel den kostprijs van Banka als dien van Billiton verminderd met de „bijzondere kosten". Nu heeft echter Banka, zooals ook uit een vergelijking van den kostprijs inclusief en exclusief deze bijzondere kosten blijkt, een veel grootere groep van uitgaven onder die bijzondere kosten gebracht dan Billiton [1]). Om die reden valt dan ook de vergelijking van de kostprijzen van Banka en Billiton exclusief de bijzondere kosten, zooals de Heer Gerritsen dat in de jaren 1933 en 1934 doet,

1) Het jaarverslag 1936 van Banka gaat nog een stap verder. Daarin zijn onder de „bijzondere kosten" gerangschikt tegelijkertijd de kosten als gevolg van onderbezetting van het bedrijf èn de kosten „in verband met het snelle opvoeren der productie".

in het nadeel van Billiton uit. Een juistere vergelijking verkrijgt men door naast elkaar te plaatsen de kostprijzen zonder aftrek van bijzondere kosten.

En tenslotte moet opgemerkt worden, dat het een bekend feit is, dat Banka en Billiton een verschillende afschrijvingspolitiek toepassen en Billiton in het algemeen aanzienlijk zwaarder afschrijft. Daarom is het van belang om naast de kostprijzen inclusief afschrijving ook die exclusief afschrijving te vermelden.

Welke wijzigingen de cijfers van den Heer Gerritsen door deze correcties ondergaan, is in bijlage dezes berekend voor de jaren 1930 en volgende, waarvan het resultaat als volgt kan geresumeerd worden:

Kostprijzen van tin per quintaal.

	Volgens D. J. Gerritsen.			Na correctie.	
	Banka	Billiton		Banka	Billiton
				(Verschil: *f* 49,73)	
1930	*f* 106,55	*f* 164,20	—	(A) *f* 112,32	*f* 162,05
	(verschil: *f* 57,65)			(B) ,, 95,40	,, 129,72
				(*f* 34,32)	
				(*f* 30,48)	
1931	*f* 109,58	*f* 137,29	—	(A) *f* 115,46	*f* 145,94
	(*f* 27,71)			(B) ,, 103,61	,, 112,50
				(*f* 8,89)	
				(*f* 21,15)	
1932	,, 115,22	*f* 133,03	—	(A) *f* 121,31	*f* 142,46
	(*f* 17,81)			(B) ,, 101,33	,, 98,99
				(—*f* 2,34)	
				(*f* 29,54)	
1933	,, 82,17	*f* 129,39	—	(A) *f* 106,05	*f* 135,59
	(*f* 47,22)			(B) ,, 73,89	,, 102,22
				(*f* 23,33)	
				(*f* 24,83)	
1934*)	*f* 59,22	*f* 96,86	—	(A) *f* 78,14	*f* 102,97
	(verschil; *f* 37,64)			(B) ,, 59,25	,, 80,82
				(*f* 21,57)	
				(*f* 12,34)	
1935*)	*f* 55,81	*f* 85,75	—	(A) *f* 74,53	*f* 86,87
	(*f* 29,94)			(B) ,, 68,46	,, 75,08
				(*f* 6,62)	

(A) = inclusief afschrijving
(B) = exclusief afschrijving

*) Zie de laatste voetnoot van bijlage dezes.

Behalve de kostprijzen werden, op pag. 157 van het besproken artikel, nog de jaarlijksche winsten van de Banka Tinwinning tegenover die van de G.M.B. gesteld. Deze blijken gedurende de jaren 1924 t/m 1934 bij de Banka Tinwinning in totaal te bedragen rond *f* 282.600.000,—, bij de G.M.B. — volgens de aan de jaarverslagen ontleende opgave van den Heer Gerritsen — rond *f* 99.000.000,—. In deze vergelijking is echter over het hoofd gezien, *dat de G.M.B. vennootschapsbelasting aan het Indische Gouvernement betaald heeft,* die de Banka Tinwinning niet betaalt. Bij een vergelijking van de winstcapaciteit der bedrijven moet daarom bij de winst der G.M.B. de betaalde belasting worden opgeteld; daardoor wordt het genoemde bedrag van rond *f* 99.000.000,— verhoogd tot rond *f* 110.500.000,—.

En ook dan nog geven deze cijfers geen zuiver beeld, omdat aan de zijde van de G.M.B. geen rekening is gehouden met de aanzienlijke winstcapaciteit van *Singkep* en de winstmogelijkheden van andere in de fusie begrepen bedrijven, zooals de *Nitem* en *Nibem,* en eveneens van de *Hollandsche Metallurgische Bedrijven,* op de aandeelen van welke laatste maatschappij het Gouvernement een optie krijgt. Over de belangrijke winstcapaciteit van Singkep en H.M.B. volgen hierna enkele gegevens op pagina 128—130.

III. De Marktprijs.

De Heer Gerritsen vangt aan met een grafiek, waaruit blijkt, dat de algemeene prijstendenz van tin van het begin dezer eeuw tot 1926 een stijgende was. Aan de daling, die vervolgens is ingetreden en die in de crisisjaren na 1929 een bijzonder ernstig karakter vertoonde, kent hij een principieele beteekenis toe en hij ziet daarin een verschijnsel van blijvenden aard. Op den achtergrond van dat verschijnsel zou staan het feit van de mechanisatie van de tinwinning gedurende de laatste jaren. Investeering van groote kapitalen in machinale hulpmiddelen zou, naar het oordeel van den Heer Gerritsen, vermindering van het natuurlijke vermogen, om de productie aan de consumptie aan te passen, ten gevolge hebben.

Ook dezerzijds werd aanvankelijk een min of meer overeenkomstige stelling geponeerd, hoofdzakelijk in verband met de toe-

standen in de Federated Malay States, met hunne talrijke eenvoudige Chineesche bedrijfjes, die toen grootendeels handenarbeid gebruikten, en met hunne wel modern geëquipeerde, doch eveneens kleine, Europeesche ondernemingen. Er werd dan ook het voorbehoud bij gemaakt, dat „dit verandert naarmate de bedrijven grooter worden en, in plaats van met een of twee, met tien of meer dredges gaan werken. Om er dan een paar buiten bedrijf te stellen behoeft niet zoo bezwaarlijk te zijn. Deze soepelheid is er dan echter een van geheel anderen aard: niet meer een onbeheerschte reactie, doch een vorm van bewust bedrijfsbeleid" [1]). Evenmin gaat de stelling op voor een g r o o t bedrijf als de Bankatinwinning, die aan de arbeiders door contracten gebonden is. Van de circa 19.000 arbeiders in het jaar 1928/'29 dienden 11.620 onder tweejarig, 6.050 onder eenjarig verband.

In Nederlandsch-Indië is dan ook inderdaad in de practijk gebleken, dat juist het groote en grootendeels mechanische Billitonbedrijf een grootere elasticiteit te zien gaf, doordat het zich met meer gemak en minder kosten laat beperken en evenzoo in korten tijd weer uitbreiden, dan Banka, waar een en ander moest worden verkregen door terugzenden van g e s c h o o l d e mijnwerkers en later weer aanwerven van uiteraard o n g e s c h o o l d e arbeidskrachten.

De Heer Gerritsen heeft vervolgens het feit onder oogen gezien, dat de tinprijs zich ten tijde van het schrijven van zijn artikel (Juni 1935) reeds voor een groot deel hersteld had en al gedurende vele maanden op een constant niveau van ongeveer £ 230 was gebleven. Dit is echter te danken aan de restrictie en de schrijver wijst op verschillende omstandigheden, die het waarschijnlijk maken dat lagere tinnoteeringen in de toekomst onvermijdelijk zijn. Dat de tinprijs op een niveau van £ 230 te hoog lag, toont hij aan met een grafiek, weergevende de correlatie tusschen prijzen van tin en andere non-ferrous metalen. Van 1925 tot omstreeks 1931 loopen deze prijzen ongeveer evenwijdig, waarna onder invloed van de restrictie de tinprijs sterk naar boven afwijkt. Een dergelijke, in verhouding tot het algemeene prijsniveau te hooge tinprijs moet leiden tot uitbreiding van de „outsiders"-productie, tot bevordering van het gebruik van vervangingsmiddelen en instandhouding van de duur werkende producenten, waartegen de goedkooper werkende producenten zich op den duur zullen verzetten.

[1]) Economisch Statistische Berichten van 13 November 1929.

Deze geheele beschouwing van den Heer Gerritsen lijdt aan het euvel, dat er bij de beschouwing van een fusie, die voor vele tientallen jaren zou worden aangegaan, geredeneerd is vanuit omstandigheden, *die kennelijk een tijdelijk karakter dragen,* n.l. de crisis van de jaren na 1929 en de daarmede samenhangende beperking van de tinproductie. Terwijl slechts enkele jaren verloopen zijn na het schrijven van zijn artikel, zijn zijn uiteenzettingen reeds door de omstandigheden achterhaald. Wij zijn daardoor in de gelegenheid de door den Heer Gerritsen gegeven grafiek, aangevende de correlatie tusschen prijzen van tin en andere nonferrous metalen, op de volgende wijze aan te vullen: [1])

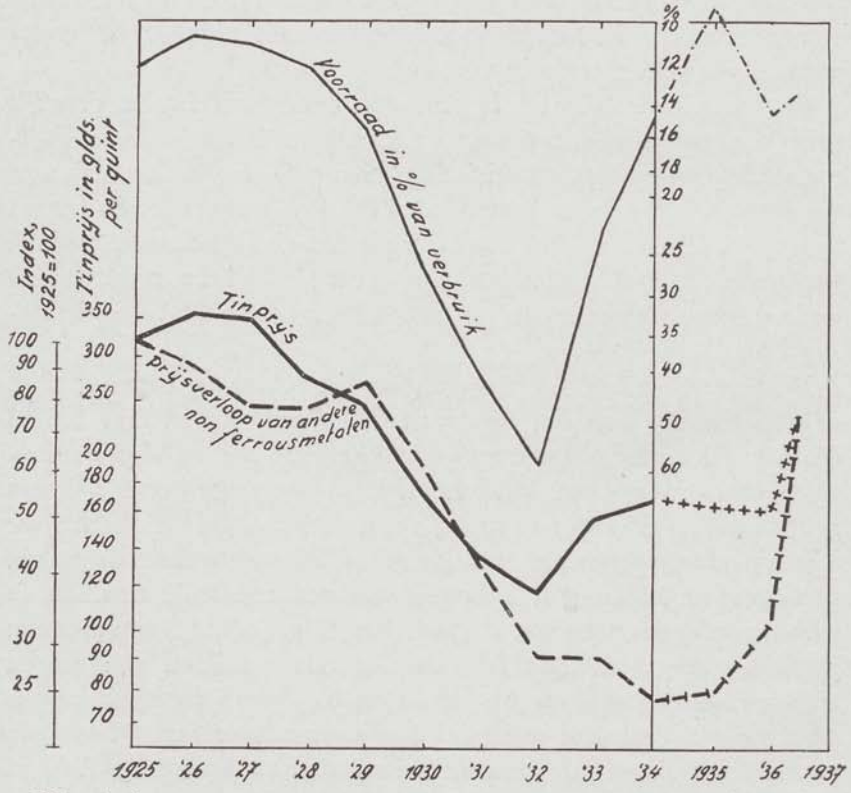

Hieruit kan men constateeren, dat de prijzen van tin en de andere non-ferrous metalen weer met elkander in overeenstemming zijn gekomen en dat de invloed van de tinrestrictie alleen deze is geweest,

[1]) De linkerzijde van deze grafiek is zonder meer van den Heer Gerritsen overgenomen, terwijl de rechterzijde bijgewerkt is met gebruikmaking van dezelfde bron als waaraan de Heer Gerritsen zijn gegevens heeft ontleend.

dat zij de ernstige crisis, die de andere non-ferrous metalen hebben doorgemaakt, voor een groot deel heeft opgevangen en het tempo van het herstel heeft bespoedigd. De prijsindex van tin is thans weer in overeenstemming met dien van de andere non-ferrous metalen en van een eigenlijke restrictie kan, nu het quotum sedert geruimen tijd meer dan 100% bedraagt, niet meer gesproken worden; hoogstens kan men het tinschema nog aanduiden als „een internationale regeling" van de tinproductie. Daarmede vervallen echter alle argumenten van den Heer Gerritsen, die steunen op het bestaan van een beperking van de tinproductie.

Dat in groote lijnen en met zooveel mogelijk nivelleering van hausse- en baisse-conjuncturen de tinprijs sedert 1880 een voortdurende stijgende lijn vertoont, wordt op interessante wijze weergegeven door een grafiek van „Moving Averages" over eenigszins langere perioden, waarvoor in onderstaande grafiek perioden van 20 jaar zijn gebruikt: [1]).

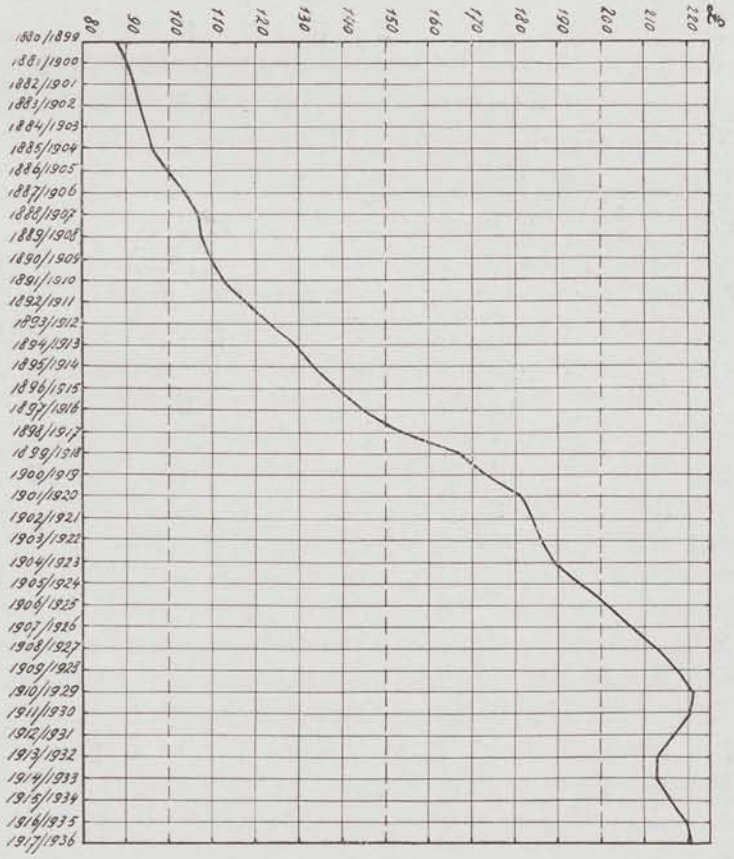

[1]) Deze grafiek is opgenomen in „De Java-Bode" van 18 Januari 1937.

IV. Winstcapaciteit.

Wat de winstcapaciteit betreft op pag. 157 en 158 o.m.:

„Zou het mogelijk zijn het huidige prijsniveau te handhaven, dan zou het Billitonbedrijf nog met een gematigd rendement kunnen voortwerken gedurende het beperkte aantal jaren, dat de ertsreserve met een tinrijkdom als benoodigd om den thans gereduceerden kostprijs te behouden, toereikend is".

. . . . . .

„Daling van het prijsniveau waaraan, naar wordt vermeend, niet te ontkomen is, zal echter het Billitonbedrijf spoedig en dicht naar de rij der grensproducenten dringen, daar dit bedrijf met zijn armere ertsafzettingen, niet tot voortgezette kostprijsverlaging van beteekenis in staat zal zijn".

. . . . . .

„Beëindiging van de restrictie waarvan een ongebreidelde concurrentie aller productie-landen gedurende de eerstvolgende periode en dientengevolge een ongekende prijsdaling het gevolg zal zijn, zal voor Billiton zoodanig verliesgevende jaren meebrengen, dat dit bedrijf spoedig zal moeten worden gestaakt".

Als het mogelijk is het huidige prijsniveau te handhaven, dan zal Billiton „met een gematigd rendement kunnen voortwerken". Maar aan daling van het prijsniveau zal wel niet zijn te ontkomen en dan zal Billiton spoedig „moeten worden gestaakt". Hierbij had de Heer Gerritsen den tinprijs voor oogen van Juni 1935 en den laatst bekenden kostprijs, nl. dien over het werkjaar 1933/'34. De tinprijs was toen £ 230, een waarde vertegenwoordigend van *f* 160/170,— per quintaal, terwijl de kostprijs van Billiton met inbegrip van alles ongeveer *f* 140,— per quintaal bedroeg.

Deze gedachtengang berust blijkbaar geheel op de veronderstelling, dat de omstandigheden, zooals deze waren ten tijde van het schrijven van zijn artikel, van blijvenden aard waren. In 1934 en in de eerste helft van 1935 bedroeg het productie-quotum onder het restrictie-schema slechts 40 — 50% van de standaardproducties. *De kostprijs was in overeenstemming daarmee hoog*, omdat op een klein product de algemeene kosten zwaar drukken. Nog een andere factor werd daarbij als normaal aangenomen (al was daartoe gereeder aanleiding), *nl. de verhouding van de waarde van Pond Sterling en Gulden*, die toen was £ = *f* 7,25; hoewel

toch met evenveel recht kon beweerd worden, dat er sedert de devaluatie van het Pond Sterling in 1931 voor de Nederlandsch-Indische tinindustrie een abnormale toestand was ingetreden en dat er bij herstel van de valuta-verhoudingen een wijziging in gunstigen zin voor deze producenten mocht worden verwacht.

De feiten hebben trouwens ook hier de redeneering achterhaald. De wereld-tinproductie is sedert geruimen tijd weer terug op, ja boven het peil van 1929. Als gevolg van de grootere productie en ingevoerde reorganisatie, m.a.w. aanpassing aan de gewijzigde omstandigheden, kon de kostprijs aanzienlijk naar beneden worden gebracht. De tinprijs is in samenhang met de prijzen voor de andere metalen nog belangrijk boven £ 230 gestegen. Bovendien is door de devaluatie van den gulden de opbrengst in guldens uitgedrukt naar verhouding nog aanzienlijk meer gestegen.

De huidige marktprijs van £ 260 komt overeen met een prijs van *f* 230,— per quintaal. De laatst bekende kostprijs van Billiton is die over het werkjaar 1936/'37. Teneinde uit het oogpunt van winstcapaciteit een zuivere vergelijking met Banka te krijgen, moet deze kostprijs (zie hierboven sub „Kostprijs") verminderd worden met kosten Den Haag en Batavia en met het over 1937 betaalde extra-uitvoerrecht ad 2% ad valorem, ingesteld na de depreciatie van den gulden. De kostprijs van Billiton wordt dan rond *f* 85,— per quintaal. De laatstbekende kostprijs van Banka, nl. die over 1936, bedroeg *f* 55,67 per quintaal, te verhoogen met *f* 4,01 per quintaal wegens uitvoerrecht, stastistiekrecht en vracht voor verkoopen ex Batavia, welke anders in mindering van de opbrengst gebracht zouden moeten worden (zie hierboven sub „Kostprijs"), zoodat deze kostprijs op rond *f* 60,— per quintaal tin kan gesteld worden. (Exclusief afschrijving is de kostprijs van Banka rond *f* 52,—, die van Billiton rond *f* 70,—). Het verschil in kostprijs van Banka en Billiton speelt bij een dergelijke winstmarge (tinprijs van *f* 230,—) geen overwegende rol meer, en in geenen deele de rol, die de Heer Gerritsen in zijn betoog daaraan toekent.

De wijze, waarop het herstel van meer normale toestanden in de tinindustrie en die van andere metalen tot stand gekomen is, geeft geen steun aan de redeneering, dat men voor de toekomst rekening heeft te houden (zooals de Heer Gerritsen dat gedaan heeft) met omstandigheden en prijzen, die volkomen zouden afwijken van die van de laatste decennia.

V. Het beheer van het gecombineerde bedrijf.

Onder dit hoofd wijst de Heer Gerritsen in hoofdzaak op twee gevaren, verbonden aan een gemengd tinbedrijf overeenkomstig de constructie van de tegenwoordige G.M.B.

In de eerste plaats de bevoegdheid van het bestuur der G.M.B. om *deel te nemen in met tinbelangen in verband staande ondernemingen, buiten Billiton gelegen.* De statuten van de G.M.B. zijn zoo ruim geredigeerd, dat het bestuur, binnen zijn bevoegdheden blijvende, zelfs zou kunnen participeeren in dergelijke ondernemingen *in andere landen,* hetgeen voor het Land niet aanvaardbaar moet worden geacht.

In het wetsontwerp, betrekking hebbende op de oprichting van de „venit", is dit bezwaar echter ondervangen. Artikel 12, lid (1) van het wetsontwerp, zooals dit is ingediend bij de Tweede Kamer, bepaalt, dat besluiten tot deelneming in andere ondernemingen de voorafgaande goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië behoeven.

Op het voetspoor van de vooropgestelde opmerking van den Heer Gerritsen, dat „uit de met de G.M.B. opgedane ervaring aanwijzingen kunnen worden geput omtrent de wenschelijkheid en de doelmatigheid van die constructie voor het thans in overweging zijnde gecombineerde bedrijf", is het interessant eens na te gaan wat het resultaat is van de voornaamste ondernemingen buiten Billiton, waarin de G.M.B. tot nog toe heeft deelgenomen en die door den Heer Gerritsen dan ook speciaal worden vermeld. Dit zijn de deelnemingen in de N.V. Hollandsche Metallurgische Bedrijven (tinsmelterij te Arnhem) en in de N.V. Singkep Tin Exploitatie Maatschappij „Sitem".

De *N. V. Hollandsche Metallurgische Bedrijven (H. M. B.)* werd opgericht in 1928. De G.M.B., die oorspronkelijk voor ongeveer $^1/_5$ in haar kapitaal deelnam, heeft dit bezit langzamerhand uitgebreid en heeft thans rond nominaal *f* 3.500.000 aandeelen van het totale aandeelenkapitaal van *f* 4.500.000.

Het dividend van de H.M.B. bedroeg over

1934	4%
1935	8%
1936	10%

terwijl er ruim werd afgeschreven en gereserveerd.

De vooruitzichten voor 1937 zijn in verband met de hoogere tinproductie wederom gunstiger dan het resultaat van 1936. De

„Java-Bode" wees er eenigen tijd geleden op, dat het een verheugend verschijnsel is, dat het Nederlandsch-Indische Gouvernement door deze deelneming van de G.M.B. in de H.M.B. belangrijke inkomsten trekt uit een fabriek in Nederland.

Het Singkep-tinbedrijf werd in 1933 door de G.M.B. van de Singkep Tin Maatschappij overgenomen, en ondergebracht in een afzonderlijke naamlooze vennootschap, de *N.V. Singkep Tin Exploitatie Maatschappij „Sitem"*. Practisch het geheele kapitaal is in het bezit van de G.M.B. De aankoopsom, vermeerderd met alle kosten verbonden aan de overneming, bedroeg rond *f* 4.500.000. Daar de G.M.B. dit bedrijf financiert gedeeltelijk door deelneming in het aandeelenkapitaal en gedeeltelijk door een annuïteitenleening, bestaan haar revenuen uit dit bedrijf uit dividend en rente van de annuïteitenleening. De G.M.B. heeft van de „Sitem" ontvangen:

in 1934	*f* 118.000
„ 1935	„ 495.000
„ 1936	„ 859.000

terwijl de „Sitem" bovendien reserveerde en onverdeeld liet een totaal bedrag van *f* 160.000.

De hoogere winstcapaciteit van het Singkep Tinbedrijf is voor een belangrijk deel het gevolg van de verbeteringen in dit bedrijf, die onder leiding van de G.M.B. sedert 1933 zijn aangebracht.

Terwijl het Nederlandsch-Indische Gouvernement vóór 1933 geen andere directe inkomsten uit het Singkep-bedrijf had dan vast recht, cijns en vennootschapsbelasting, ontvangt het sedert 1933, behalve die inkomsten, als gevolg van de deelneming door de G.M.B. $^5/_8$ van de totale winst van het Singkep-bedrijf.

Over het werkjaar 1936/1937 wordt de winst van de „Sitem" voorloopig getaxeerd op niet minder dan *f* 1.700.000, na betaling van vennootschapsbelasting. En ook dit bedrijf is in de fusie begrepen!

Het tweede gevaar, dat de Heer Gerritsen signaleert, is het belang, dat de Directie van de combinatie Banka/Billiton in andere tinontginningen kan hebben, waardoor *tegenstrijdige belangen* kunnen ontstaan.

Ook in dit bezwaar is voorzien door het wetsontwerp betrekking hebbende op de oprichting van de „Venit", zooals dat bij de Tweede Kamer is ingediend. Artikel 11, lid (10) bepaalt:

> „De directie of de leden der directie mogen behoudens goedkeuring door den Raad van Beheer direct noch

indirect, middellijk noch onmiddellijk, rechtstreeks noch zijdelings geïnteresseerd zijn in na de totstandkoming van de Venit gevormde ondernemingen, welke de opsporing en/of winning van tinerts beoogen. Evenmin mogen zonder zoodanige goedkeuring de belangen worden uitgebreid, welke de directie of de leden der direcrie bij de totstandkoming van de „Venit" reeds mochten hebben bij ondernemingen met zoodanig doel. Indien een goedkeuring tot vestiging van nieuwe of uitbreiding van bestaande belangen door den Raad van Beheer mocht worden geweigerd, staat der directie beroep op den Gouverneur-Generaal open".

Als een opmerking, die het beheer van de G.M.B. raakt, is ook te beschouwen hetgeen de Heer Gerritsen op pag. 155 schrijft over het *te lage standaardtonnage*, dat naar zijn meening onder het „International Control Scheme" aan Nederlandsch-Indië, en in het bijzonder aan Banka, is toegewezen. Het zijn n.l. enkele leidende personen uit de Billitongroep geweest, die deze internationale onderhandelingen voor Nederlandsch-Indië gevoerd hebben.

Dit is een moeilijk punt om over te twisten. Het vaststellen van de productiebasis der verschillende landen onder het restrictieschema was een kwestie van onderhandeling en compromissen. Zooals men daarbij gewoonlijk ziet gebeuren, meenden alle partijen na afloop tekort gekomen te zijn. Zoo bestond bij het beëindigen der onderhandelingen het algemeene gevoelen bij de niet-Nederlandsche afgevaardigden, dat aan de wenschen van Nederlandsch-Indië, en Banka in het bijzonder, te ver was tegemoet gekomen. In Malakka nam dit zelfs den vorm aan van een heftige perscampagne tegen de „preferential treatment of the Dutch".

Het argument van den Heer Gerritsen is, dat het onjuist was en voor Banka onvoordeelig om het jaar 1929 als basisjaar voor de vaststelling van de quota aan te nemen, omdat de prijsval van tin na 1929 veroorzaakt is door de groote productie-uitbreiding sinds 1926 voornamelijk door Malakka, Bolivia en Nigeria tot stand gebracht, waartegenover de productie van Banka practisch gelijk gebleven is. Op zichzelf is een dergelijke redeneering geschikt om indruk te maken, meer er staan argumenten tegenover, die ook niet van waarde ontbloot zijn. In 1926 bedroeg de wereldproductie, ongeveer in overeenstemming met de toenmalige wereldconsumptie, rond 143.000 tons, terwijl de voorraden op een laag peil waren (rond 15.000 tons). Na 1926 is het verbruik snel

toegenomen, tot dit in 1929 zelfs 184.000 tons bedroeg. Uitbreiding van de productie is dus noodzakelijk geweest, wilde men geen tinhonger laten ontstaan. Malakka, Bolivia, Nigeria en ook Billiton hebben zich toen aan deze uitbreiding van de productie „schuldig gemaakt" en Banka heeft zich in die jaren belangrijke winsten laten ontgaan door den stelregel te verzaken: „Make hay while the sun shines". (Over 1929 was de gemiddelde tinprijs nog £ 204 per ton of ruim *f* 240 per quintaal).

Door Malakka werd tegen Nederlandsch-Indië aangevoerd, dat het standpunt van Nederlandsch-Indië juist was, indien men terugging tot het jaar 1926, maar dat het niet meer juist was, als men verder zou teruggaan. Van 1900 tot 1914 is de productie van Malakka n.l. nimmer lager geweest dan rond 37% van de wereldproductie, het percentage, dat het bij de internationale overeenkomst toegewezen kreeg. Als gevolg van den oorlog is de productie in Malakka gedaald en deze heeft zich na 1922 geleidelijk weer hersteld, doch ook in 1929 had men nog slechts een punt bereikt, dat lager lag dan dat, hetwelk vóór den oorlog als normaal gemiddelde werd beschouwd.

Eén ding is zeker, dat, als iedere partij op eigen standpunt was blijven staan, de internationale contrôle niet tot stand was gekomen. Welke gevolgen dit voor alle partijen en dus ook voor Nederlandsch-Indië zou hebben gehad, kan men nagaan, als men zich indenkt, hoe de lijn van den „tinprijs" in de op pag. 125 opgenomen grafiek ook na 1929 evenwijdig gebleven zou zijn aan die van de andere non-ferrous metalen! [1]).

VI. Reorganisatie Bankabedrijf of Fusie?

De Heer Gerritsen acht fusie niet noodig, hoewel hij erkent, dat de tegenwoordige beheersvorm van Banka groote bezwaren heeft en dus wijziging moet ondergaan. Een belangengemeenschap met de Billiton Maatschappij is daarvoor echter z.i. niet noodzakelijk, het zou voldoende zijn om Banka om te vormen tot een op particuliere leest geschoeid Staatsbedrijf, waarvoor de Staatsmijnen in Nederland als voorbeeld kunnen worden genomen.

En de laatste stelling, die de Heer Gerritsen in zijn „Samenvatting" gegeven heeft, luidt (cursiveering van ons):

[1]) Opmerking verdient ook dat, nu de toegestane productie sedert April 1937 op 110 % van de productie van 1929 is gebracht, Banka niet in staat blijkt te zijn zijn volle quotum te produceeren ; vide schrijver dezes in Economisch-Statistische Berichten van 7 Juli 1937 pag. 501.

„Onvoorwaardelijke samenwerking tusschen Banka en Billiton op zoodanige wijze, dat 's Lands belangen in geen enkel opzicht ooit in het gedrang behoeven te komen, *kan ook bij den bestaanden toestand bereikt worden middels de meerderheid van het aandeelenbezit in de G.M.B. en het recht tot benoeming van de meerderheid van de leden van den Raad van Beheer.*

De gemengde bedrijfsvorm is in 1923 juist gekozen om het Land in overwegende mate zeggingsschap in het beheer der Billiton-exploitatie te geven om voorgoed een exploitatie, welke het Land schade zou kunnen veroorzaken, onmogelijk te maken".

Deze stelling berust op een misverstand. Het is de taak van het Bestuur van de G.M.B. om voor de belangen van *die vennootschap* op te komen, *niet* voor de bijzondere belangen van één van haar aandeelhouders. Deed zij dit toch, dan zou het een *onrecht* zijn tegenover den anderen aandeelhouder.

De Raad van Beheer der G.M.B. heeft tot taak om voor die vennootschap zoo goed mogelijke resultaten te bereiken en zoo blijft dus het Billitonbedrijf op ieder gebied, zoowel waar het betreft de productie als den verkoop, de concurrent van Banka. Zoo kan het onder zekere omstandigheden in 's Lands belang zijn om de productieverhouding tusschen Banka en Billiton te wijzigen, doch dit is bij den tegenwoordigen toestand niet te bereiken, wijl dit een benadeeling zou zijn òf van het Gouvernement of van de Billiton Maatschappij. Ook is het bij den tegenwoordigen toestand niet te ontgaan, dat Banka en Billiton elkaar op de markt en bij consumenten als concurrenten ontmoeten.

Onze conclusie is daarom, dat alleen door een radicale fusie van alle Indische tinbelangen de voordeelen te bereiken zijn, waarnaar moet worden gestreefd:

1e. Het brengen van alle tinbedrijven onder den particulieren exploitatievorm, die voor dergelijke zuivere winstbedrijven de meest juiste is.

Het belang hiervan is ook door den Heer Gerritsen erkend en als volgt onder woorden gebracht:

„De beheersvorm van het Billitonbedrijf als een op particulieren voet geschoeid gemengd bedrijf laat een soepel beheer toe, in staat om zich snel aan gewijzigde omstandigheden en productie-methoden aan te passen en het initiatief van het

personeel door toekenning van financieele voordeelen te prikkelen. Het Bankabedrijf ondervindt van zijn beheersvorm — het in de ambtelijke sfeer werkend Landsbedrijf — een vertragenden factor in de aanpassing aan de zich wijzigende interne en externe bedrijfsfactoren, terwijl het voor de belooning van zijn personeel vastgekoppeld is aan de voor alle Landsdienaren geldende regelingen".

2e. Het laten wegvallen van alle tegenstrijdige belangen, welke er bij den tegenwoordigen toestand bestaan tusschen Banka en de andere Nederlandsch-Indische tinproducenten. Daarmede de mogelijkheid van een rationeeler en goedkooper uitwerking van de gezamenlijke tinertsreserves van Nederlandsch-Indië.

3e. Versterking van de internationale positie van Nederlandsch-Indië als tinproducent. Door de ontwikkeling in de tinindustrie van de laatste jaren, waardoor de tinproductie voor een groot deel een onderwerp geworden is van internationale regeling, is dit een factor geworden van groote beteekenis.

's-Gravenhage, 15 September 1937.

Bijlage

KOSTPRIJZEN VAN TIN PER QUINTAAL.

	Banka	Billiton
1930		
(a)	Opgave D. J. Gerritsen . . *f* 106,55	(A) Opgave D.J. Gerritsen. . . *f* 164,20
(b)	bijberekening uitvoerrecht, vracht en statistiekrecht . . ,, 5,77 [1]	(B) Kosten Den Haag en Batavia . . . . ,, 2,15
(c)	kostpr. incl. afschr. . . . . *f* 112,32	(C) kostpr. incl. afschr. . . . *f* 162,05
(d)	afschrijving . . ,, 16,92	(D) afschrijving . ,, 32,33
(e)	kostpr. excl. afschr. . . . . *f* 95,40	(E) kostpr. excl. afschr. . . . *f* 129,72
1931		(A) *f* 137,29
	(a) *f* 109,58	(A1) bijzondere kosten . . . ,, 11,19
	(b) ,, 5,88	*f* 148,48
	(c) *f* 115,46	(B) Kosten Den Haag en Batavia ,, 2,54
	(d) ,, 11,85	*f* 145,94
	(e) *f* 103,61	(D) ,, 33,44
		(E) *f* 112,50

[1] Als volgt berekend: Verkoopen ex Batavia 119.124 q. of 70,37 % van het totaal.
Verkoopen ex Singapore 50.152 q. of 29,63 % van het totaal.

Kostprijsverhooging voor verkoopen ex Batavia: vracht *f* 3.— + uitvoerrecht *f* 3,50 + statistiekrecht $^1/_4$ % × *f* 172,12 (gemiddelde opbrengst), tezamen *f* 6,93. En voor verkoopen ex Singapore vracht *f* 3,—.

Gemiddelde kostprijsverhooging wordt dan:
0,7037 × *f* 6,93 = *f* 4,88
0,2963 × *f* 3,— = ,, 0.89
f 5,77 per q.

Op het voetspoor van den Heer Gerritsen is verwaarloosd het feit, dat deze kosten niet geheel op dezelfde hoeveelheden betrekking hebben als de productie.

KOSTPRIJZEN VAN TIN PER QUINTAAL.

	Banka		Billiton	
1932				
	(a)	*f* 115,22	(A)	*f* 133,03
	(b)	,, 6,09	(A1)	,, 13,67
	(c)	*f* 121,31		*f* 146,70
	(d)	,, 19,98	(B)	,, 4,24
	(e)	*f* 101,33	(C)	*f* 142,46
			(D)	,, 43,47
			(E)	*f* 98.99
1933				
(a)		*f* 82,17	(A)	*f* 129,39
(a1)	bijzondere kosten	,, 19,99	(A1)	,, 10,47
		f 102,16 [1])		*f* 139,86
(b)		,, 3,89	(B)	,, 4,27
(c)		*f* 106,05	(C)	*f* 135,59
(d)		,, 27,16	(D)	,, 33,37
(e)		*f* 78,89	(E)	*f* 102,22

[1]) De Heer Gerritsen vermeldt een kostprijs incl. bijzondere kosten van *f* 96,47. Als bijzondere kosten heeft hij daarin n.l. alléén opgenomen de afschrijving op buiten bedrijf gestelde activa. Evenals op Billiton dienen daar echter ook onder opgenomen te worden de kosten verbonden aan het sluiten van mijnen (*f* 2,80 per q.) en de kosten in verband met de tinrestrictie (*f* 0,63 per q.). Voorts moet nog onder de kosten worden opgenomen het „surplus aan in de groote mijnen verrichte werkzaamheden ten behoeve van 1934" (*f* 2,26 per q.), daar deze kosten niet meer zijn opgenomen in den kostprijs van 1934. Aldus komt men op een kostprijs van *f* 102,16.

Bijlage

KOSTPRIJZEN VAN TIN PER QUINTAAL.

	Banka		Billiton
1934			
(a)	*f* 59,22	(A)	*f* 96,86 [1]
(a1)	,, 14,31	(A1)	,, 9,34
	f 73,53		*f* 106,20
(b)	*f* 4,61	(B)	*f* 3,23
(c)	*f* 78,14	(C)	*f* 102,97
(d)	,, 18,89	(D)	,, 22,15
(e)	*f* 59,25	(E)	*f* 80,82
1935			
(a)	*f* 55,81 [1]	(A)	*f* 85,75 [1]
(a1)	,, 15,05	(A1)	,, 3,77
	f 70,86		*f* 89,52
(b)	,, 3,67	(B)	,, 2,65
(c)	*f* 74,53	(C)	*f* 86,87
(d)	,, 6,07	(D)	,, 11,79
(e)	*f* 68,46	(E)	*f* 75,08

[1] Deze kostprijzen zijn niet meer door den Heer Gerritsen vermeld, omdat de gegevens hem ten tijde van het schrijven van zijn artikel nog niet ter beschikking stonden. Wij hebben ze aan de jaarverslagen ontleend op dezelfde wijze als de Heer Gerritsen voor de vorige jaren gedaan heeft.

HET LANDSARCHIEF EN HET ARCHIEFWEZEN IN EUROPA

DOOR Dr. F. R. J. VERHOEVEN

ALGEMEEN GEDEELTE.

„Die sorg waarmee 'n nasie die monumente van sy verlede „bewaar kan as maatstaf geneem word van die trap van beskawing, „wat hy bereik het. Die argief van 'n nasie is sy kostbaarste erfenis, „en vorm die vernaamste monument van sy geskiedenis. Dit „word nou algemeen deur al die verligte nasies erken dat 'n Staat 'n „plig verskuldig is aan sy geskiedenis en dat hy syn publieke „dokumenten toegangklik behoort te maak. Dit kan alleenlik „geskied as daar 'n behoorlike archiefbestuur bestaan sowel as „geskikte geboue vir die huisvesting van die kostbare skatte. „'n Besoek aan 'n paar van die vernaamste argieve in Europa sal „selfs die onverskilligste besoeker laat besef hoe ten volle die „verskillende lande bewus is van hul plig om hul dokumente te „bewaar en gebruik daarvan te maak".

Deze woorden, in 1921 neergeschreven door den heer C. Graham Botha, Hoofdarchivaris van de Unie van Zuid-Afrika, geven geheel den indruk weer, dien ik heb gekregen als gevolg van de mij door de Regeering in September 1936 verleende opdracht om gedurende mijn verblijf in Europa een studie te maken van de technische zijde van het archiefwezen.

De inrichting van de archiefgebouwen in Europa, de zorg, waarmede de archiefstukken worden omringd en de vlucht, die de archieftechniek heeft genomen, zijn waarlijk verrassend. En

dit is niet alleen het geval in de hoofdsteden, waar de centrale archiefdepots zijn gevestigd [1]), maar ook op de kleinere archiefbewaarplaatsen in de provincie is reeds veel tot stand gebracht. In het algemeen is overal een hooge standaard van archiefbewaking en documentenverzorging bereikt. In een stad als Antwerpen bijvoorbeeld, waar twee groote archiefbewaarplaatsen zijn, het gemeentearchief (waarin zich het archief van de Compagnie van Oostende bevindt) en het rijksarchief, is het laatste ondergebracht in een in 1906 bepaaldelijk voor dit doel gebouwd archiefdepot.

Een ander voorbeeld: de groote waarde, die in Duitschland ook reeds vóór het huidig regiem aan archivalia werd toegekend, maakt het niet verwonderlijk, dat de beide groote archieven in Berlijn, het rijksarchief en het Pruisische staatsarchief, moderne gebouwen zijn van indrukwekkende afmetingen en met een verfijnde outillage.

Omdat het Landsarchief een gebouw is, dat voorheen tot paleislandhuis diende en eerst na eeuwen als archiefbewaarplaats is aangewezen, is veel aandacht besteed aan de oneigenlijke archiefdepots, dat wil zeggen oude gebouwen, die eerst in later tijd als bewaarplaatsen voor documenten zijn geadopteerd. Dit is het geval in Brussel, Gent en Parijs, waar de archieven ondergebracht zijn in oude paleizen (onderscheidenlijk in het Ancienne Court van de hertogen van Nassau, in het 13e eeuwsche „Château de Gérard le Diable", en in de paleizen van den Prins de Soubise en den Hertog de Rohan), die eerst in de vorige of deze eeuw tot archiefbewaarplaatsen zijn ingericht. In het paleis van den Hertog de Rohan, den bekenden Cardinal de Collier, was de verbouwing nog in vollen gang. Ook in Den Haag, Middelburg en Antwerpen zijn de archieven ondergebracht in gebouwen, die oorspronkelijk niet voor dit doel bestemd waren.

* * *

Opvallend is de goede naam, dien Nederland op archiefgebied in het buitenland geniet. De in 1898 uitgegeven „Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven," samengesteld door S. Muller, J. A. Feith en R. Fruin wordt algemeen als een standaardwerk beschouwd; het is vertaald in het Fransch, Duitsch

[1]) Berlijn met het Reichsarchiv en het Preussisches Geheimes Staatsarchiv, Brussel met de Archives Royales en Parijs met de Archives Nationales, het Public Record Office te Londen en het Algemeen Rijksarchief in Holland.

en Italiaansch en de Fransche vertaling van 1910 b.v. is herhaaldelijk geciteerd in het Engelsche standaardwerk „A manual of Archive Administration" door H. Jenkinson, waarvan de 2de druk in het begin van dit jaar is uitgekomen. Wel een bewijs hoe hoog de waarde van dit voortreffelijke Hollandsche boek ook in het buitenland wordt geschat!

De groote belangstelling, welke in Nederland is gewekt door de aanstelling door het Engelsche Gouvernement te Ceylon van een Hollandsche archivaresse met de opdracht om de oud-Hollandsche documenten in het archief te Colombo te bewerken, kan gelden als aanwijzing voor de aandacht, die de koloniale archieven daar hebben. Een andere pijl, die in deze richting wijst, is een artikeltje in het Nederlandsche archievenblad 1930/1931, handelende over „de buitengewone zorg, die Frankrijk reeds „sedert de 2de helft van de 18de eeuw aan zijn koloniale archieven „heeft gewijd, zoodat *daaruit ook voor ons als koloniale mogendheid „veel leering* is te trekken." [1])

De publicatie van archiefstukken uit de oud-Hollandsche archieven te Kaapstad, Madras en Ceylon doet zien, dat ook van Engelsche zijde daadwerkelijke belangstelling voor onze koloniale documenten bestaat.

Weliswaar is Nederlandsch-Indië, ondanks het door verschillende geleerden van naam op dit gebied verrichte werk, op archieftechnisch gebied niet geheel met den tijd medegegaan, maar de achterstand kan zeker weer worden ingehaald. Vooral op gelijkmatigen en continuen arbeid komt het bij goed archiefbeheer aan. Een gevolg daarvan is ook, dat het niet zoozeer gaat om aanwending van groote sommen ineens, maar wel, dat het aankomt op het regelmatig verstrekken van het in verhouding kleine bedrag, dat ieder jaar noodig is, om het Landsarchief behoorlijk, maar zonder overdaad, te kunnen beheeren en bewerken. Men vergete toch niet, dat het Landsarchief niet alleen het eenige archiefdepot is in de Nederlandsche overzeesche gewesten, maar ook, dat het verreweg het belangrijkste depot voor documenten over koloniale geschiedenis is en tenslotte, dat het in grootte het derde archief van den Staat der Nederlanden [2]) genoemd mag worden. Dat op

[1]) dezerzijdsche cursiveering.

[2]) Slechts het Algemeen Rijksarchief en het Gemeentearchief van Amsterdam zijn grooter, dat wil zeggen hebben een grootere lengte aan verticaal naast elkaar geplaatste documenten.

den bestaanden toestand ook wel critiek wordt geoefend, blijkt uit de stelling door Dr. Platteel te Utrecht verdedigd bij zijn promotie in het begin van dit jaar, namelijk dat de onvolledige beschrijving der koloniale archieven een der voornaamste oorzaken is van de onvoldoende resultaten der koloniale geschiedbeschrijving.

In het algemeen kan gezegd worden, dat de tijd voorbij is, dat verwaarloozing van archieven geweten kon worden aan onkunde. De denkbeelden ten opzichte van het archiefwezen hebben in de beschaafde wereld gedurende de laatste halve eeuw grondige wijziging ondergaan. Meer en meer wordt ingezien, dat het bewaren, verzorgen en openbaar maken van documenten van publieken aard een van de voornaamste plichten is van een gouvernement. Wordt deze plicht veronachtzaamd, dan moet de landshistorie noodwendig een moeilijk toegankelijk terrein blijven, behalve voor enkele bevoorrechte personen.

Daar komt voor Nederlandsch-Indië een bijzonder punt bij. Met de snel voortschrijdende ontwikkeling der inheemsche bevolking zullen ook voor deze groep de archivalia, voortgekomen uit de werkzaamheid van de centrale Regeering, de voornaamste kenbron gaan vormen voor de historische waardeering van de huidige overheid. Reeds zijn er teekenen die wijzen op toenemende belangstelling van inheemsche zijde voor de origineele documenten en hun historische sfeer. Als vertegenwoordiger van een der oudste westersche koloniale mogendheden is hier voor het Indische Gouvernement een cultureele taak weggelegd, die zeker niet verwaarloosd mag worden.

* * *

Tot de belangrijkste plichten van degenen, aan wie het beheer van de archivalia is opgedragen, behooren het veilig bewaren, het verzorgen en het bruikbaar maken van de documenten. In het meerendeel der beschaafde landen zijn wetten uitgevaardigd, waarin deze plichten zijn vastgelegd en de noodige bevoegdheden zijn gegeven. Engeland heeft zijn archiefwetten van 1838, terwijl ook Frankrijk, Italië en België wetten van dezelfde strekking hebben uitgevaardigd. In Nederland zijn in 1918 en in Zuid-Afrika in 1922 wetten tot regeling van het archiefwezen vastgesteld.

Naar mijne meening is het tijdstip gekomen om over te gaan tot het vastleggen van de richtlijnen van het archiefwezen in

Indië. Zulks niet met het oog op het zoogenaamde Oud-Archief, dus de archivalia van 1600 tot 1816, maar meer in het bijzonder naar aanleiding van den reusachtigen aanwas van de archiefstukken na dat tijdstip. De toenemende bemoeiingen en werkzaamheden van de overheid, de uitbreiding der departementen, de instelling van nieuwe departementen en gouvernementen eischen, dat een bevredigende oplossing voor het opbergen en verzorgen van den pyramidalen aanwas van documenten, die daarvan het natuurlijk gevolg is, wordt gevonden en dat binnen afzienbaren tijd.

In het algemeen kan worden gezegd, dat de administratie zelve aan de documenten, die zij niet meer geregeld noodig heeft, weinig zorg zal en kan besteden, hetgeen er toe leiden moet, dat deze stukken, die na verloop van tijd zekere historische waarde zullen krijgen, aan de vernielende werking van onverschillig opstapelen, of vochtigheid en vuur worden blootgesteld. Dit kan voorkomen worden door een regeling, waarbij bepaald wordt, dat de documenten, die niet langer van administratieve waarde zijn op geregelde tijden aan het centraal archiefdepot worden gezonden (zie verder onder „Nieuw Archief").

ADMINISTRATIE EN PERSONEEL.

De Europeesche archieven hebben zich tot wetenschappelijke inrichtingen ontwikkeld; aan de leidende ambtenaren worden hooge eischen gesteld, omdat een succesvolle organisatie van een archief in de eerste plaats afhangt van het stafpersoneel. Tot voor kort werd in Nederland sterk de nadruk gelegd op de archieftechnische ontwikkeling van den archivaris, maar, vergis ik mij niet, dan valt hier een verandering van opvatting te constateeren. Meer en meer wint het inzicht veld, dat de sedert het begin dezer eeuw heerschende star-technische opvatting van het archivarisambt op den duur of beter nu reeds, niet bevredigen kan. De nadruk wordt nu weer meer gelegd op de wetenschappelijke activiteit van den archivaris. Naar mijn meening komt in de laatste jaren in Nederland de nooit geheel verdwenen (men denke bijvoorbeeld aan den hoogleeraar P. J. Blok [1]) en den Utrechtschen Rijks-

[1]) Professor Blok heeft in 1904 nog gezegd, dat „de archivaris in de eerste plaats een goed onderlegd historicus moet zijn, omdat zijn vak zich geheel en al op het gebied der geschiedenis (staatkundige, economische, kerkelijke, juridische enz.) beweegt." (Nederlandsch Spectator 1904 No. 12).

Archivaris Mr. S. Muller Fzn) organisch-historische strooming onder de archivarissen weer boven, nadat ongeveer een kwart eeuw de technisch-juridische opvatting van Professor Fruin en zijn school den boventoon had gevoerd.

De opleiding aan de archiefschool, annex aan het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, is voor het aan het Landsarchief te verbinden hooger personeel slechts zeer ten deele geschikt te achten, omdat daar meerendeels vakken onderwezen worden, die betrekking hebben op middeleeuwsche documenten en de vaderlandsche geschiedenis. Voor de „koloniale" archieven moet m.i. als eerste eisch gesteld worden een grondige kennis van de algemeene en de Nederlandsche koloniale geschiedenis, een kennis, die in Nederland — ook onder historici — merkwaardig genoeg altijd nog als een specialistische beschouwd wordt.

Het is wellicht niet ondienstig er op te wijzen, dat de werkzaamheden op een modern archief menigvuldig zijn en verscheiden. Het belangrijkste werk is uiteraard het bewaren en het organisch rangschikken van de documenten en het samenstellen van inventarissen en catalogi [1]). Dat de uitbreiding van de historische kennis afhangt van de vraag of de archivalia behoorlijk gerangschikt en tevens voldoende gecatalogiseerd zijn, is een uitspraak in een der „Reports of the Royal Commission on Public Records in England" (1912-1919).

Dit werk moet verricht worden door wetenschappelijk gevormde ambtenaren. Daarnaast staat het algemeene werk op het archief, zooals de correspondentie over administratieve zaken en het verstrekken van inlichtingen, de verzorging van het eigenlijke archiefdepot en de daarin bewaarde documenten, het ontvangen en sorteeren van ontvangen archivalia, het verpakken en verzenden van eventueel te leenen documenten, toezicht op de leeskamer, eenvoudige voorlichting van het publiek, het maken van afschriften,

[1]) „Now the questions of *Listing*, *Arrangement*, and *Classification* form „the very cornerstone of Archive Science ; no trouble is too great „to get them truly settled. Yet it is, and probably always will be a „popular belief that sorting, listing, and indexing are mechanical „processes which anyone can with little or no preparation easily „master ; it is a tradition that a prominent politician once seriously „suggested that the whole of the legal and other archives of the „sixteenth and early seventeenth centuries in England might be „arranged on a system based on the requirements of persons interest-„ed in the life of Shakespeare by sorters imported fom the General „Post Office"., zie pagina 225 van „A Manual of Archive Admini-„stration" door H. Jenkinson, 2de druk, 1937).

uittreksels of fotografische reproducties, het innen van de door het publiek verschuldigde kosten. Dit werk moet aan lager personeel overgelaten kunnen worden, zoolang het geen ingewikkelde gevallen betreft. Indien echter, zooals in Europa meer en meer gebruikelijk geworden is, algemeene regels voor vernietiging van waardelooze documenten uit den jongsten tijd zijn vastgesteld en voorts in eenigerlei vorm toezicht vereischt wordt op de archieven, die nog niet in het centraal archiefdepot zijn opgenomen, als dus een meer geregeld archiefwezen gaat ontstaan, behoort het leiding geven op dit gebied eveneens tot de taak van de wetenschappelijke archiefambtenaren.

Tenslotte komt dan nog de z.g. materieele verzorging der archivalia, waarover hieronder meer.

ARCHIEFGEBOUWEN.

In Europa is thans de algemeen gangbare meening op archieftechnisch gebied, dat een archiefgebouw dusdanig van opzet dient te zijn, dat een duidelijke en doelmatige afscheiding bestaat tusschen het gedeelte, bestemd voor de werkzaamheden van het personeel en het publiek en het deel, waar de documenten worden opgeborgen, het eigenlijke archiefdepot. Doel hiervan is te bereiken, dat de toegang tot het eigenlijke archiefdepot voor onbevoegden gesloten blijft, voorts, dat behoorlijk toezicht op het inbrengen en uithalen der documenten kan worden gehouden en ten slotte, dat de mogelijkheid van brand zooveel mogelijk beperkt blijft tot de vertrekken bestemd voor het personeel en de bezoekers, kortweg administratiegebouw genoemd. Op plaatsen, waar men niet over voldoende terrein beschikte of waar een reeds bestaand gebouw tot archiefbewaarplaats moest worden ingericht, is getracht hierin te voorzien door het bouwen van een boven het dak uitstekenden brandmuur tusschen het archiefdepot en het administratieve gedeelte, maar deze oplossing is weinig meer dan „faire bonne mine à mauvais jeu." Men neemt aan, dat er maar één goede oplossing is en wel het bouwen van twee afzonderlijke gebouwen, op voldoenden afstand van elkaar, verbonden door een beperkt aantal corridors, die afgesloten kunnen worden door een dubbel stel branddeuren.

Het is een gelukkige omstandigheid, dat het huis van Reinier de Klerk, waar thans het centraal archiefdepot van Nederlandsch-Indië gevestigd is, in dit opzicht voldoet aan de eischen der moderne

archieftechniek. Immers, indien het hoofdgebouw als administratiegebouw zou worden gebezigd, een der paviljoens aan de materieele verzorging der stukken (waarover hieronder meer) wordt gewijd en de documenten in de bijgebouwen worden ondergebracht, is een uit archieftechnisch oogpunt geheel bevredigende oplossing verkregen.

Een gelukkige omstandigheid is, dat de bijgebouwen naar hun aard uit een aantal gelijksoortige vertrekken bestaan. Het zoogenaamde kamerstelsel voor bewaring van documenten is vooral in Engeland tot ontwikkeling gekomen. Het eigenlijke archiefdepot van het Public Record Office te Londen bestaat uit een groot aantal kleinere, brandvrije vertrekken, en toen de archiefleiding —, omdat men gebrek aan bergruimte voorzag —, de beschikking over een oude gevangenis te Canterbury had gevraagd en gekregen, zijn in de cellen daarvan de minder belangrijke documenten opgeborgen. Het in 1906 te Antwerpen gebouwde rijksarchiefdepot is eveneens volgens het kamerstelsel ingericht, terwijl ook de naoorlogsche archiefdepots in Berlijn in kleinere ruimten zijn verdeeld, waardoor zij in wezen gelijken op een modern schip met waterdichte schotten.

De conclusie, die hieruit mijns inziens wel getrokken mag worden is, dat klaarblijkelijk het systeem, waarbij het depot bestaat uit één groote ruimte opgevuld door ijzeren rekken met loopplanken — zooals het in 1902 voltooide gebouw van het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage — in den laatsten tijd minder toepassing heeft gevonden. De voordeelen van het kamerstelsel zijn uiteraard de groote overzichtelijkheid en de beperking van het brandgevaar. Een groot nadeel is, dat de bouwkosten bij het kamerstelsel hooger zijn, maar dit nadeel kan geen gewicht in de schaal werpen ten aanzien van het Landsarchief, waar dit systeem door den opzet van het geadapteerde gebouw wel doorgevoerd móét worden.

VERZORGING DER ARCHIVALIA.

Vooral in de laatste jaren is de bescherming van de archivalia tegen vernielende invloeden van buiten, zooals stof, vocht en brand in de Westersche landen zeer geperfectionneerd. De beschermende maatregelen tegen brand — het meest „sprekende" euvel — bestaan vooral in het zooveel mogelijk verwijderen van mogelijke brandhaarden in de onmiddellijke omgeving van het archief, het

aanbrengen van voldoende bluschapparaten in of bij de archiefgebouwen en een nauwe samenwerking met politie en brandweer. In de Koninklijke archieven te Brussel bijvoorbeeld worden op geregelde tijden in samenwerking met het personeel oefeningen door de brandweer gehouden. In Londen is bij het Public Record Office een permanente politiepost opgesteld. In het algemeen is als regel aangenomen, dat een der verantwoordelijke archiefambtenaren zoo dicht mogelijk bij het archiefdepot woont, teneinde in geval van onraad spoedig ter plaatse te kunnen zijn en de noodige aanwijzingen te kunnen geven voor het behoud der archiefstukken. Voorts moet, volgens de huidige opvattingen, een brandvrije strook grond om het geheele archiefgebouw heen als een eerste eisch gesteld worden.

Het Landsarchief is ten opzichte van stof en vocht gunstig gelegen in verhouding tot het meerendeel der bezochte archieven. De groote tuinoppervlakte bij het Landsarchief en de geringe hoogte der omringende bebouwing maken, dat eenerzijds lucht en licht voldoenden toegang hebben, terwijl anderzijds door den betrekkelijk grooten afstand van den openbaren verkeersweg het stof op een afstand blijft. Ware er geen hout voor den bouw van het huis van De Klerk gebezigd, dan zou dit naar mijn overtuiging door zijn opzet en gunstige ligging tot een bijna ideale archiefbewaarplaats kunnen worden ingericht.

Zoodra de archiefmassa behoorlijk ingedeeld en op de rekken gerangschikt is, is uiteraard de voornaamste taak van het wetenschappelijke archiefpersoneel het opstellen van inventarissen en catalogi ter contrôle en ten bate van het belangstellende publiek, maar daarbij mag niet vergeten worden de zoogenaamde materieele verzorging der documenten, waaraan vooral in Engeland en Holland sedert eenige jaren groote aandacht besteed is. Gebleken is namelijk niet alleen, dat door het onvoorzichtig gebruik der documenten door personeel en publiek — hoe fragiel de archiefstukken kunnen zijn weet een iegelijk die wel eens in een archief gewerkt heeft — onherstelbare ravages worden aangericht, maar evenzeer met welk een verrassende resultaten nauwgezette restauratiepogingen vaak worden bekroond. De techniek van het preserveeren en het restaureeren van documenten heeft in Engeland zoo'n hoogte bereikt, dat voor een leek het onderscheid tusschen oud en nieuw niet of nauwelijks te zien is. In het Public Record Office te Londen zijn op het „repairing department" ± 20 vak-

lieden werkzaam, terwijl het geheel onder het directe toezicht van een der wetenschappelijk gevormde ambtenaren staat. Ook het bundelen of bewaren in portefeuilles en doozen — niet alleen van de stukken, maar ook van zegels en dergelijke — heeft in Europa veel aandacht gehad in den laatsten tijd.

Voor het netelige werk van het herstellen en de verzorging der documenten zijn handige vingers en een grondige kennis van de kunst van boekbinden gelijkelijk vereischt. Doel van den reparatiearbeid is het uiteenvallende materiaal te restaureeren en te versterken, zoodat het weer gebruikt kan worden zonder verdere beschadiging en het — wat verreweg het belangrijkste is — de komende eeuwen kan trotseeren. Om het gewenschte resultaat te bereiken wordt het document versterkt met doorzichtig Japansch papier (in Holland) of zuivere zijden chiffon (in Engeland).

Door het nemen van fotografieën is het voorts mogelijk het gebruik van de kwetsbare documenten door personeel en publiek zooveel mogelijk te beperken, doordat instede van de origineele stukken de fotografische afdrukken gebruikt worden. De ontwikkeling der microfotografie — de voor een archief minst kostbare wijze van reproduceeren — opent nieuwe perspectieven op het gebied der archieffotographie.

NIEUW ARCHIEF.

„Het is wenschelijk, dat de in het archiefdepôt opgenomene „archieven geleidelijk worden aangevuld uit de bureaux der „administratie. Als beginsel van scheiding behoort te worden „aangenomen, dat stukken van een bepaalde tak van administratie „worden overgebracht, voor zooverre die voorafgaan aan de laatste „belangrijke verandering van beheer. Ook wanneer dergelijke „verandering seder 25 jaren niet heeft plaats gehad, behooren de „stukken, die ouder zijn naar het archiefdepôt te worden over„gebracht".

Deze stelling is overgenomen uit de reeds eerdergenoemde „Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven" door Muller, Feith en Fruin. Daaraan kan nog worden toegevoegd, dat de overgangstijd uit het eind der 18de en het begin der vorige eeuw in het algemeen als de afsluiting van het oud-archief wordt beschouwd, in Nederland zoowel als hier te lande. Die regeling, stammende uit het midden der 19de eeuw, vindt haren grond in eene destijds algemeen gangbare, doch sedert het einde dier eeuw

in Nederland als onjuist veroordeelde beschouwing der oude archieven als *louter* wetenschappelijke instellingen en niet als een bureau van de landsadministratie. Deze verdeeling heeft bovendien een overwegend bezwaar; sedert 1815 is ruim een eeuw verloopen en de bescheiden der administratie hebben zich allengs op onrustbarende wijze opgehoopt. Het behoeft geen betoog, dat het gevaar van verwaarloozing der stukken uit de 19de eeuw zeer reëel is, omdat zij voor de administratie van weinig belang en voor het Landsarchief nog onbereikbaar zijn. Wil men aan het gevaar ontkomen, dat er, om ruimte te verkrijgen, zal worden vernietigd zonder sorteering en zonder onderscheiding, dan dient het sluitingsjaar van het „oud-archief" te worden verplaatst en dient tevens ook het in de stelling aangegeven beginsel te worden vastgesteld, waarnaar in de toekomst de grens tusschen oud-archief en nieuwarchief zal worden bepaald.

De hierboven aangegeven termijn van 25 jaar moet slechts als een „Durchschnitt"-getal worden beschouwd, om aan te geven, dat het wenschelijk is, na een zekeren, niet al te langen termijn de bureau's der administratie te ontlasten, ten behoeve van het Landsarchief, waarin de stukken, behoorende tot het verleden en niet meer dagelijks noodig voor loopenden administratieven dienst, worden bewaard.

In een artikel in het jongste nummer van het Nederlandsch Archievenblad, getiteld „Nog eens: Het programma onzer vereeniging", schrijft Dr. W. Moll, gemeentearchivaris van 's-Gravenhage, over het vraagstuk der nieuwe archieven:

„Het bestaande archiefwezen, door wie ons voorgingen zoo „bekwaam en logisch opgebouwd, is tenslotte een op de wetenschap „georiënteerde dienst; het is voortreffelijk voor de oudere, in de „eerste plaats voor de historische wetenschap waardevolle archieven, „maar het is niet geschikt voor de nieuwere archieven, die nog „voor de administratie van direct belang zijn.

„Wij zullen nu, naar mijne vaste overtuiging, onze volle aan„dacht moeten gaan geven aan de nieuwere archieven. Het is „misschien niet aangenaam, want ook wij allen zijn persoonlijk „meer wetenschappelijk en historisch georiënteerd, maar er is „eenvoudig niet aan te ontkomen. En nu is het m.i. de duidelijke „taak van onze Vereeniging [1]) ook hier, als in het verleden, leiding „te geven.

[1]) n.l. de „Vereeniging van Archivarissen in Nederland."

„Hoe zal men zich dan de toekomstige organisatie van het „archiefwezen moeten denken? Voor mij lijdt het geen twijfel, „dat men kloekweg zal moeten scheiden wat niet meer bijeen- „hoort. Men zal moeten komen tot twee naast elkaar, zij het ook „niet volkomen van elkaar losstaande diensten: een oud- en een „nieuw-archiefwezen."

In het nieuw-archiefwezen wenscht Dr. Moll dan ondergebracht te zien de archieven „tot het 31e jaar voor den loopenden dienst, „desgewenscht tot nog jonger datum."

In het algemeen is in andere landen de regel aanvaard, dat documenten ouder dan 30 à 40 jaar[1]) naar het centraal archiefdepot worden overgebracht en daar voor zoover mogelijk toegankelijk worden gemaakt voor het publiek. Waar afwijkingen van dezen toestand bestaan, zijn zij veelal slechts het gevolg van gebrek aan bergingsruimte in het betrokken archiefdepot.

In het vervolg zal ik nog gelegenheid vinden om eenige woorden te wijden aan de kwestie der 19de eeuwsche archieven.

[1]) In Zuid-Afrika b.v. is bij besluit van den Gouverneur-Generaal bepaald, dat alle documenten, die ouder zijn dan 37 jaar, zonder meer onder het beheer van den Hoofdarchivaris zijn gesteld. (zie artikel 1 van de „Rules and Regulations respecting the public use of the archives in the Union of South Africa," van 23 Juli 1923).

WESTERSCHE VERNIEUWING IN JAPAN EN CHINA

DOOR Dr. Hk. RIEMENS

Bij de nadering van Tokio verandert het vredige Japansche landschap in een demonisch warnet van electrische hoogspanning; in drie, vier en meer richtingen kruisen zij elkaar, op verschillende hoogte, en in de magere veldjes rijzen de ijzeren masten op, die dezen last van draden torsen. Transformatoren, electrische spoorlijnen met vier, zes en acht sporen naast, boven en onder elkaar, met snelle treinen, die op elkaar toeschuiven, langs elkaar heenglijden, elkaar in een bocht verlaten en daarna weer samenkomen. De bekoorlijke bergen met hun vlakverdeeling in miniatuur zijn teruggeweken, en de spoorlijn buigt langs Yokohama, een zee van grijze houten huisjes met een paar groote gebouwen op den achtergrond, langs de baai. De blauwe oceaan, waarlangs de spoorlijn een uur geleden nog voerde, is teruggeweken evenals de bergen, en de menschen hebben van die vrijgekomen plaats gebruik gemaakt, om zich bij millioenen te vestigen. In snelle vaart glijdt de trein tusschen dat alles door, vlak langs vele kleine, geheel open Japansche huizen met hun leege vertrekken en hun mattenvloeren, langs groote en kleine fabrieken, door heele slierten van onaanzienlijke voorsteden. En boven alles uit die reeksen electrische draden. Zelfs wanneer het geheele electrische net van Japan bovengrondsch is, dan moet het verbruik van stroom ontzaglijk groot zijn — wat het dan ook is.

Dan verdwijnen de armelijke kleine velden geheel, er zijn alleen nog huizen en fabrieken, en daarna begint plotseling, met een

wijden, drukken ringweg, Tokio. Voor de kleine houten huizen komt een reeks imposante vierkante kantoorgebouwen in de plaats, groote bouwwerken met betonnen geraamten en bekleed met muren uit baksteen of natuursteen. Een heel groote stad, met drukke, breede straten, rechtlijnig, en toch, in hun modernen eenvoud, vol kleurig leven: de vrouwen bijna uitsluitend in Japansche dracht, met kleurige katoenen kimono's, waarin het paars en donkerblauw overwegen. De trein stopt aan een paar groote stations, waar ook andere treinen, van het verkeer met de voorsteden, stilhouden om hun vracht van spoedende kantoormenschen — confectiepakjes naar Europeesch model en stroohoeden à la Maurice Chevalier, echter ernstig recht en niet schuins op het hoofd — te lossen. Dat gebeurt alles ordelijk, zonder lawaai, en heel snel. Weinige seconden later schuift de electrische trein weer verder. De heele opzet van deze lijn, die de stad in haar lengterichting doorkruist, en ook de vorm, ja de kleur van het spoorwegmateriaal zijn die van de Stadtbahn van Berlijn. Maar het is alles in Japan gemaakt, en de hoedanigheid doet niet onder voor die van de A. E. G. of van Siemens & Halske. De prijs evenwel is veel lager.

Wij sporen nu langs het drukke zakencentrum, langs niet één, maar tien of twintig groote kantoorgebouwen als dat van de Directie der Nederlandsche Spoorwegen in Utrecht, achter het Imperial Hotel langs, en dan door weer andere drukke wijken. Na aldus gestopt te hebben aan het Tokiosche Bahnhof Zoo en Friedrichstrasse komen wij aan het eindpunt van onze lijn, het Ueno-station, in Berlijnsche bewoordingen Schlesischer Bahnhof. En zooals van het laatste station de treinen naar het Oosten van het land vertrekken, zoo is Ueno het beginpunt voor de lijnen naar het Westen. Groote luidsprekers kondigen in eentonig gezang de stations aan, waarheen de treinen van elk perron vertrekken. Een groote drukte heerscht op ieder van die perrons; de drukte van een station in den vacantietijd. De kinderen zijn vaak al op zijn Europeesch gekleed, ook de meisjes; de vrouwen blijven in hun dracht het uiterlijk van het oude Japan getrouw, met hun obi's in zachte tinten, die kimono en lichaam insnoeren, van onder de armen tot op het middel. Ook menige mannelijke Japanner reist liever in de geriefelijke, ruime kimono dan in het warme westersche pak. En in één opzicht richten deze vacantiegangers hun reis veel practischer in dan wij Westerlingen: een minimum aan bagage,

soms in een fiber koffertje, maar meestal in een groen katoenen doek, voeren zij met zich mee.

De trein, die naar het Westen voert, is een stoomtrein, zonder veel gerief, maar zindelijk zooals alles in Japan. Dit oude materiaal is nog uit den tijd der buitenlandsche maatschappij, die eens de spoorwegen in Japan aanlegde. Thans lijkt dat tijdvak van buitenlandsche belegging van kapitaal en van buitenlandsche deskundigen verder weg dan al het andere, ja, het is, alsof Japan zoo uit den tijd van de tempels van Nara in de twintigste eeuw is beland, zonder hulp van buitenaf. Al wat onze techniek en beschaving bieden, is overgenomen en aangepast aan de Japansche verhoudingen, ook aan de verhoudingen van prijs. Voor enkele yens reist men honderden kilometers.

Aan dezen anderen kant van Tokio een overeenkomstig landschap van voorsteden, met daartusschen wat schrale akkers en rijstveldjes. Fujita behoefde niet naar Parijs te gaan om er indrukken uit de „banlieue" op te doen. Een paar lange bruggen over half drooge, breede rivieren, bergstroomen, die in de vlakte beland zijn, en het Japansche platteland heeft zijn rechten hernomen. Het is heet als in Italië, niet als in Indië, en in die hitte werken de boeren, vaak met ontbloot en gebruind bovenlijf. Het leven heeft hier eenvoudige vormen, op het armelijke af, maar alles is helder en zindelijk.

Op de kleine lijnen die geëlectrificeerd zijn, hangen de draden, die de stroomleiders moeten dragen, veelal eenvoudig aan houten palen, en op een vrij groot station, met minstens acht sporen, is het zelfde te zien: het heele net hangt er aan enkele niet eens heel zware, ietwat krom getrokken palen. Deze werkwijze is wel heel anders dan de onze, die groote betonnen voetstukken en indrukwekkende ijzeren constructies vraagt voor elk stukje electrische lijn.

De vlakte van Tokio is niet heel groot, naar het Noorden beginnen de bergen op minder dan vijftig kilometer afstand van de zee, en naar het Oosten, naar den Stillen Oceaan toe, is haar breedte tachtig kilometer. Een oppervlakte dus, die ongeveer overeenkomt met het deel van Nederland, dat tusschen de vier steden Amsterdam, Utrecht, Rotterdam en den Haag ligt. Een tweede, belangrijk kleinere vlakte ligt rondom Nagoya, en een derde om Osaka. Voor het overige bestaat Japan bijna uitsluitend uit bergland, en voor het grootste deel uit niet heel vruchtbaar bergland. Ieder

bruikbaar hoekje is dan ook ontgonnen, en tegen de heuvels op is duidelijk te zien, welke lapjes grond eerst onlangs aan het bouwland zijn toegevoegd. In de vlakte van Osaka heeft de rijst de overhand, in die van Tokio de thee. Over den druk der bevolking op het platteland is al zooveel geschreven, dat het moeilijk zou zijn, daarover nog iets nieuws te zeggen. Het belangrijkste van dit verschijnsel is, dat de welvaart er laag moet blijven, bij het groote aantal menschen, dat van de opbrengst van een klein veld moet leven, en dat daardoor in de steden steeds beschikt kan worden over goedkoope, ofschoon ongeschoolde arbeidskrachten. Nippon is een land van den arbeid; een ieder zoekt zijn toestand te verbeteren, en komt behoorlijk voor den dag. Van stuitende armoede, zooals in China, blijkt hier niets, al is het ook duidelijk te zien, dat het volk niet in overvloed baadt. Ook de stedelijke bevolking leidt een eenvoudig leven, en ook zij woont in kleine, houten huizen. Wat anders zou doen vermoeden, de groote gebouwen en winkels van Tokio, Osaka of Kobe, dat is slechts de buitenkant.

De bergen, die de vlakte van Tokio omringen, rijzen steil op, en de spoorlijn moet zich door een smal dal, met een eindelooze reeks korte tunnels, een weg banen. De last van dezen langen trein vol vacantiegangers schijnt haast te zwaar te zijn voor de locomotief; de helling is duidelijk te voelen in de wagens, en de snelheid wordt minder en minder. Wanneer de trein stopt aan een klein station, dan vraagt men zich af, of hij zich wel weer in beweging zal kunnen zetten. Zelfs onze sneltrein heeft voor veertig kilometer van dit moeilijke terrein nog één uur en veertig minuten noodig.

Buiten de groote hoofdlijn in de lengterichting van het eiland, van Tokio naar Shimonoseki, en eenige andere voorname verbindingen, kan nog veel verbeterd worden aan deze spoorwegen, en hetzelfde geldt voor de autowegen, die meestal heel smal zijn, en door een onafgebroken rij van steden en dorpen voeren. Daar kan men gereedelijk tegenover stellen, dat er ook in Europa geen land is, waar dit alles volmaakt zou zijn. Het verbeteren van de verkeersmiddelen zou in dit bergachtige land groote kapitalen vereischen; de energie van Japan is grootendeels in andere richting aangewend, en de snelle ontwikkeling van de nijverheid en van het bouwbedrijf in de groote steden heeft die andere drijfveer tot omvangrijke overheidswerken, een groote werkloosheid, weggenomen.

* * *

Japan is zeker een van de meest schilderachtige landen op aarde. Onvergetelijk mooi is de aankomst in de blauwe wateren van Nagasaki. De stad ligt tegen de heuvels, met hooge bergen op den achtergrond, maar voor men haar bereikt, vaart men tusschen een veelheid van kleine groene eilanden door een diepe baai binnen. De zee is als op een Japansche prent, en tegen den teeren horizon steken zich ontelbare zeilen van visschersschepen af.

In Nagasaki wordt men van den modernen vooruitgang van Japan nog maar betrekkelijk weinig gewaar. Wel zijn er groote scheepswerven en enkele fabrieken, maar de stad zelf bestaat nog geheel uit lage houten huizen. De groote schepen liggen op de reede, en daar worden, van platte schuiten uit, de kolen geladen. Nog altijd geschiedt dit mand voor mand, en het zijn vooral vrouwen, die dit zware werk doen.

Nagasaki ligt op het meest zuidelijke van de vier groote eilanden, op Kioesjoe. De vaart vandaar naar Kobe is sprookjesachtig mooi. Door de nauwe straat van Shimonoseki bereikt men de Japansche Binnenzee, omsloten door Kioesjoe, Sjikokoe en het hoofdeiland. De Binnenzee is langgerekt en smal, niet meer dan veertig kilometer breed in haar grootste uitgestrektheid, en op sommige plaatsen veel smaller. Zij is bezaaid met eilandjes, waarop de dorpen, akkers en bosschen zich scherp afteekenen in de doorschijnende lucht en tegen het helderblauwe water. De booten, die hun koers zoo kort mogelijk nemen, voeren vlak langs sommige van deze kleine eilanden. Het is druk bevaren water; reeksen kleine en groote vrachtschepen, maar ook vele hoog opgetuigde schoeners, driemasters, en hoe al deze half vergeten zeilvaartuigen mogen heeten, kiezen dezen weg. Alle drie de groote eilanden zijn zeer ontwikkeld, zoodat een druk verkeer te water noodig is; Kobe is naast een van de grootste zeehavens voor de groote vaart ook een zeer drukke binnenhaven. In de verte, aan de oevers van de groote eilanden aan weerszijden, liggen ettelijke groote steden, kenbaar aan de hooge fabrieksschoorsteenen, die zich tegen den horizon afteekenen. Zij vallen niet uit den toon, maar worden gemakkelijk opgenomen in deze groote harmonie van groene bergen en blauw water.

Vóór Kobe verbreedt zich de zee, zij wijkt terug in een baai, waaraan ook Osaka ligt. Het eerste, dat van de stad te zien is, is het groote complex gebouwen van de universiteit, gelegen op een voorgebergte, juist boven de zee. Daarna buigt de kustlijn om, en de stad zelf wordt zichtbaar. Imposanter nog dan de groote, moderne

haven, waarin de reuzen van het transpacific-verkeer zich ruim kunnen bewegen, is het mastbosch van fabrieksschoorsteenen daarachter, en verder de heele kust langs, tot aan den gezichtseinder. Het is de stedengroep Kobe-Osaka, een van de grootste fabriekscentra op aarde.

Hier is het moderne Japan tot volle ontwikkeling gekomen. Alles maakt een nieuwen, netten indruk, zelfs de havenetablissementen en de groote pakhuizen van Kobe. Maar ook Osaka, de stad van de textiel, en van de Japansche „Schwerindustrie." Overal wordt gebouwd, stations, viaducten, groote verkeersaders dwars door dichtbevolkte stadswijken heen, enorme kantoorgebouwen en winkels. Alles lijkt te trillen van jonge energie, en die energie is ook gevaren in de taxichauffeurs, die in geen land ter wereld zoo woest rijden als hier. Wie uit Europa komt, en Osaka ziet, krijgt het onbehaaglijke gevoel, dat ons werelddeel werkelijk afgeleefd is: in enkele jaren verandert hier het stadsbeeld van onder tot boven. Het groezelige, sombere van zoo menige fabriksstad in Europa ontbreekt hier: de industrie van Osaka heeft een voorsprong van een eeuw op ons, en behoeft niet eerst een „steenkolentijdperk" door te maken, alvorens zij zich van electrischen stroom bedient.

Wie het oude Osaka wil zien, wordt naar het feodale kasteel verwezen, een burcht, die achter hooge muren ligt, en door grachten omringd is. Maar in dien burchttoren met zijn sierlijke, opgekrulde pannendaken, voert een lift naar boven toe, en de geheele binnenbouw is niet van hout, maar van gewapend cement .... Men heeft met een, uiterlijk zeer zuivere, reconstructie te doen. Het is eigenlijk al net zoo met de tempels gesteld. Osaka heeft een uitgestrekte tempelwijk, indrukwekkend groot. Maar is niet de verdienste van den Japanschen tempel juist, om er goed onderhouden, nieuw gelakt uit te zien? Al het houtwerk wordt van tijd tot tijd vernieuwd — vaak maakt een brand ook noodig om alles van den grond af nieuw op te trekken — en de vormen mogen dan al dezelfde blijven van die van eeuwen her, voor ons Europeesche gevoel missen deze monumenten toch de wijding van het oude.

Niet het oude, maar het nieuwe Japan is het meest merkwaardig. Dat wordt men ook duidelijk gewaar in Tokio, de stad, die na de groote aardbeving van 1923 vrijwel geheel nieuw is opgebouwd. Ook voordien was het nimmer een stad van veel oudheden, want eerst in de zeventiende eeuw werd de hoofdplaats van Kioto naar

hier overgebracht. Behalve het keizerlijk paleis, dat in een zeer groot park verscholen ligt, en waartoe oningewijden geen toegang hebben, herinnert eigenlijk niets in Tokio aan het Japansche verleden, althans niet aan het verre verleden. Maar daartegenover staat, dat hier een stad herrezen is, die als een der hoofdsteden van de wereld mag gelden. De opbouw van dit moderne Tokio is indrukwekkend snel geschied. In 1890 gaf Judith Gautier de volgende beschrijving van de stad in een boek waarvan de titel in de Nederlandsche vertaling „De Hoofdsteden van de Wereld" luidde:

„Tokio, de hoofdstad van het oosten, is lief gelegen aan het einde van eene bekoorlijke baai en in eene vlakte met kleine heuvels afgewisseld. De stad heeft muren noch duidelijke grenzen: men weet niet goed, waar ze begint of eindigt. In allen gevalle beslaat ze eene ontzaglijke ruimte. Men stelle zich maar een millioen inwoners voor in huisjes met tuintjes. Deze huizen vormen niet altijd een rij straten. Ook liggen er onbebouwde terreinen, soms bebouwde velden tusschen. Het geheel is doorsneden door rivieren, grachten en tallooze bruggen. Voorts bevinden er zich tempels met heilige bosschen, groote vorstelijke woningen omringd door uitgestrekte parken ...." In het kort, een groote oostersche stad, die haar reden van bestaan voornamelijk vond in de aanwezigheid van hof en regeering, een stad, waarin het station van den spoorweg naar Yokohama en het gebouw van de bank nog werden gebrandmerkt als storende nieuwigheden.

Thans kan men de „bevallige baai" alleen nog van het dak van een der hooge gebouwen af ontdekken, en een groot industrieterrein scheidt de stad van de zee af. De kleine houten huisjes zijn steeds in geweldigen getale aanwezig, maar zij zijn van de hoofdstraten verdrongen door groote, moderne gebouwen, banken, kantoren en winkels. Zij hebben daarentegen reeds lang alle onbebouwde terreinen en bebouwde velden gevuld, want in plaats van één millioen inwoners telt de stad er zeker vier .....

De bouwtrant van het nieuwe Tokio is vrij gebleven van veel moderne excessen, terwijl men aan den anderen kant, na 1923, gemakkelijk vermijden kon wat in vroeger jaren aan wanstaltigs zou kunnen zijn voortgebracht — het eens moderne Berlijn van de tweede helft der negentiende eeuw bijvoorbeeld —. Tokio is modern in den goeden zin, eenvoudig, en geenszins smakeloos van bouw. Natuurlijk is de greep niet steeds even gelukkig geweest,

maar in het geheel is een harmonieus beeld verkregen. Wolkenkrabbers heeft men hier niet gebouwd.

Daarmee heeft Tokio ontegenzeglijk het uiterlijk van een zeer groote westersche stad gekregen, die zich als zoodanig weinig onderscheidt van andere westersche steden. Tot nieuwe vormen is men niet gekomen, en evenmin heeft men gepoogd, om de vormen van de oude Japansche architectuur tot uitgangspunt te kiezen. Op dit laatste gebied — aanpassing van de moderne techniek aan de oostersche architectuur — zijn eenige interessante scheppingen in China tot stand gekomen; het ging daar echter niet om den herbouw van geheele steden, doch slechts van enkele groote openbare gebouwen. Voor het moderne Tokio zou zich deze oplossing kwalijk geleend hebben.

Op het eerste gezicht is hier, althans in de oogen van een westerschen tourist, verlies geleden; dit zal althans de meening van velen zijn. Maar het is daarmee gesteld als met al die bewonderaars van oude, doch onbewoonbaar geworden hoeken van onze Europeesche steden: voor de bewoners zelf brengt deze zienswijze geen gewenschte oplossing. Tokio zou zich nimmer hebben kunnen ontwikkelen tot een der grootste centra op aarde, uit stoffelijk en uit geestelijk oogpunt, wanneer het gebleven was een conglomeraat van huisjes en tuintjes, liefelijk gelegen aan een baai. En men kan er zich slechts over verheugen, dat datgene, wat komen m o e s t, op een zoo harmonieuze wijze tot stand is gekomen. Dat zulks in het minst niet als vanzelf zoo gebeurt, weet een ieder, die ook maar iets nader bij den bouw van een stad betrokken geweest is, en het voorbeeld van Sjanghai en van zoo menige andere oostersche stad, die in het moderne wereldverkeer wordt meegesleurd, is er om te bewijzen hoe het niet moet worden.

Wat veel belangrijker is dan de westersche aanpassing naar het uiterlijk, is het proces, dat zich hier kennelijk aan den binnenkant heeft afgespeeld. Tokio is niet alleen een stad van wereldhandel en van groote banken en kantoren, het is ook een stad van theaters, van boeken en in het algemeen van een wijde geestelijke belangstelling. Indrukwekkend is reeds de buurt om de universiteit, met haar onafgebroken reeks van boekwinkels, eerste- en tweedehandsch. In de laatste komt men soms wonderlijk mooie exemplaren tot uit den vroegsten tijd der Europeesche boekdrukkunst tegen, naar Japan gebracht door de Spaansche missionarissen en later door de Hollanders in den tijd der Compagnie. Verder zijn er

studieboeken, natuurlijk meest in het Japansch, maar ook in Fransch, Duitsch en Engelsch. Alleen al het feit, dat alle drie deze talen in Japan bekend zijn, en dat de boeken, die daarin verschijnen — tot de nieuwste toe — ook werkelijk, en met aandacht en kennis, gelezen worden, is heel merkwaardig, wijl met den buitenlandschen handel alleen het Engelsch naar het Verre Oosten is gekomen. Maar er is meer. Wanneer men te Tokio het groote magazijn van het Mitsui-concern bezoekt — een magazijn als onze Bijenkorf —, dan vindt men daar op een der bovenste verdiepingen een afdeeling voor boeken, die werkelijk tot ontzag stemt. Het is veeleer een tentoonstelling van het moderne Engelsche, Fransche, Duitsche en Amerikaansche boek, stelselmatig naar onderwerpen verdeeld, dan een afdeeling van een groot magazijn, waar men, tusschen de gramofoonplaten en het schrijfpapier, ook een roman kan koopen. Een heele plank met werken over Shakespeare, een andere, in de Duitsche afdeeling, over Hegel ..... Voorts moderne Fransche geschiedkundige werken, bellettrie, in het kort alles, wat een ontwikkeld en belezen publiek met algemeen gerichte belangstelling vermag te interesseeren. Welk van onze groote magazijnen, in Parijs, Londen of Amsterdam, kan zich op een dergelijke afdeeling voor boeken beroemen? En wanneer men er zich dan rekenschap van geeft, welk een afstand dit lezende publiek van Japan — met een eigen literatuur, die aan hoe weinigen van ons bekend is? — heeft te overbruggen, alvorens ook maar een van onze Europeesche talen te kennen, dan is men met diepen eerbied vervuld. Japan heeft Europa grondig leeren kennen, het beste van de Europeesche beschaving tot zich getrokken, en het begrepen.

* * *

Groot is de tegenstelling tusschen Japan en China. In beide landen is onze westersche beschaving in aanraking gekomen met een gelijksoortige cultuur van één enkelen oorsprong. Maar hoe verschillend is de reactie geweest! Zonder twijfel is Japan veel verder geschreden op den weg der verwestersching. Men zou zich evenwel vergissen, wanneer men zou meenen, dat de Chineezen zelf zich te weer hebben gesteld tegen de westersche vernieuwing; de dorst naar al wat het Westen aan een oostersch land brengen kan is hier even groot als in het land van de Rijzende Zon. Maar een veelheid van oorzaken, waaronder vóór alles het

ontbreken van de krachtige leiding, die in Japan van de regeering uitging bij den herbouw van het land, heeft de ontwikkeling in China vertraagd. Het zoeken naar deze oorzaken, waartoe velen, die het Verre Oosten leerden kennen, zich reeds gezet hebben, blijft min of meer een gissen; de juiste invloed van elk dier oorzaken ontsnapt aan de waarneming.

China zoowel als Japan hadden zich steeds gekant tegen het toelaten van handelaars uit Europa. Niet dan onder allerlei geenszins aanlokkelijke beperkingen was het onze Oost-Indische Compagnie mogelijk geweest, een soort monopolie voor den handel op Japan te verkrijgen, terwijl op China in de zeventiende en achttiende eeuw alleen een oogluikend toegelaten handel mogelijk was voor Hollanders, Engelschen, Franschen en anderen, op termen, die voor de handelaars in quaestie bepaald vernederend waren. Dit geringe contact, dat bovendien beperkt bleef tot enkele punten in het Zuiden van beide rijken, Nagasaki en Canton, bracht het Verre Oosten geenszins in volle aanraking met het Westen. Deze aanraking moest China opgedrongen worden in den Opiumoorlog. De vrede van Nanking bracht aan de vreemdelingen vrijheid van vestiging en van uitoefening van handel en bedrijf in enkele steden; hiermede ontstonden de verdragshavens, die op de latere ontwikkeling van China van zoo grooten invloed zijn geweest. Ware destijds het geheele land opengesteld, dan zou China zich meer geleidelijk, en minder uitsluitend in enkele kustplaatsen, aan de techniek van het Westen hebben kunnen aanpassen. Een tweede voorwaarde daartoe zou evenwel geweest zijn, dat ook de openbare rust en veiligheid overal in het binnenland gehandhaafd konden worden.

Zooals de zaak nu was, wachtte China nog tientallen jaren lang lijdelijk af, het aan de Westersche duivels overlatend wat zij van hun concessies in de verdragshavens wilden maken. In Japan, waar de openlegging eerst later kwam — met de verschijning van de vloot van den Amerikaanschen Commander Perry voor Yokohama — handelde men zelf, daarbij krachtig geleid door den Keizer, die kon steunen op een kaste van zichzelf verloochenende ambtenaren. Dáár nam men westersche deskundigen als raadgevers in dienst, hier liet men het aan de vreemdelingen zelf over, wat zij op de hun afgestane lapjes grond wilden verrichten. Eerst omstreeks 1890, een halve eeuw bijna na den vrede van Nanking, begon in China het besef door te dringen, dat het om veel meer

ging dan om het streven van enkele vreemdelingen, en dat het hier een beweging gold, die langzaam maar zeker het heele Chineesche volk in haar greep ging omvatten. Maar het losse regeeringsstelsel van China, dat nagenoeg alles aan het plaatselijke, aan het dorpsgezag overliet, en waarin het Hof te Peking nauwelijks iets anders dan een ceremonieele functie had, was al heel weinig geschikt om de taak te vervullen die vereischt was.

Dit laatste was ook gedeeltelijk de oorzaak van een andere omstandigheid, die een geleidelijke ontwikkeling zeer gestoord heeft: de politieke onrust, eerst, in het midden der negentiende eeuw, in den verschrikkelijken opstand van de Taipings, later in den Chineesch-Japanschen oorlog, in den Bokseropstand en niet het minst in den burgeroorlog bij den val van de monarchie. Ook de Chineesche Republiek, die in 1911 geboren werd, was aanvankelijk, door het voortwoekeren der burgeroorlogen, vrijwel machteloos, en zeker niet in staat, om de leiding te geven, die zoo dringend noodig was. Eerst in den allerlaatsten tijd, na de opzegging van de samenwerking met de Sovjets door de toenmalige regeering van Canton, zijn meer normale verhoudingen ontstaan. De Zuidelijken zijn in dien tijd naar het Noorden opgerukt, hebben het land, althans in naam, onder één regeering gebracht, en de hoofdstad van Peking naar Nanking verplaatst. Dit was echter niet anders dan een begin, want in het lange tijdvak van ontwrichting hadden zich in tal van gewesten legeraanvoerders opgeworpen tot plaatselijke machthebbers. De rechtstreeksche invloed der regeering van Nanking heeft zich sindsdien gestadig uitgebreid, ook al heeft het regeeringsstelsel geenszins die intensiteit, waaraan men thans in de ontwikkelde Europeesche en Amerikaansche staten, en ook in Japan gewend is. Ernstige moeilijkheden kwamen in 1931, met de bezetting van Mandsjoerije door Japan, en in 1932, met het bombardement van Sjanghai. Hoezeer deze gebeurtenissen China geschaad mogen hebben, zij hebben toch dezen goeden kant gehad, dat het nationale gevoel thans in breede lagen van de bevolking is wakker geroepen. Nog slechts enkele tientallen jaren geleden was de nationale band, die de Chineezen bond, zóó zwak, dat die slechts door enkelen gevoeld werd. China was een wereld op zichzelf, een oostersche eindeloosheid, en wat daarbuiten geschiedde, had geen beteekenis.

Thans ontbreekt zoomin het nationale gevoel bij het volk als bij de regeering het besef, dat voor vernieuwing van het land

gewerkt moet worden. Deze laatste staat echter nog maar aan het begin van haar geweldige taak. China is vijf en twintig maal grooter dan Japan, het telt vier honderd millioen inwoners, en het is in vele streken veel minder toegankelijk dan het eilandenrijk van Oost-Azië. Niet de geringste moeilijkheid is gelegen in het Chineesche volkskarakter: de Chinees is schrander genoeg, maar zeer individualist; hij is vaak ook een harde werker, wiens belangensfeer echter niet verder reikt dan tot de eigen familie. Waartoe de Chineezen het onder een geregeld, ordelijk staatsbestuur kunnen brengen, dat leert hun positie in Nederlandsch-Indië en in Britsch-Malakka. Om uit het Chineesche menschenmateriaal echter de geschikte, onkreukbare bestuurders voor de lage en hooge rangen te betrekken, is voor de regeering van Nanking lang geen gemakkelijke taak, niet in de laatste plaats, omdat in het nabije verleden zoo talrijke voorbeelden van wanbestuur en van afpersing der bevolking te vinden zijn. Ook ontbreekt het geld om de ambtenaren behoorlijk te betalen.

Onder deze omstandigheden is het begrijpelijk, waarom China in het huidige stadium van zijn ontwikkeling een veel minder duidelijk, een minder „einheitlich" beeld vertoont dan Japan. De buitenlandsche concessies, die in Japan in de jaren na negentig werden afgeschaft, tezamen met de exterritoriale rechten voor de buitenlanders, bestaan in China nog voort; door de voortdurende onrust en onzekerheid, die tot voor kort geheerscht hebben, zou men zich de ontwikkeling, die er heeft plaats gehad, zonder deze instituten niet gemakkelijk kunnen denken. Ook thans worden de groote Chineesche banken gebouwd op het terrein van de internationale nederzetting te Shanghai, en niet op Chineesch grondgebied. In deze concessies is ook het bescheiden begin van de industrialisatie van China tot stand gekomen, een ontwikkeling, die zich nog kan verhonderdvoudigen.

Want — het is niet overbodig om dit in het voorbijgaan aan te stippen — het geweldige, meest tastbare belang, dat Japan, en niet minder China hebben bij deze westersche vernieuwing, die menig westersch droomer melancholiek kan stemmen, is gelegen in de bare mogelijkheid om te bestaan. China is overbevolkt, zooals Japan het zonder industrie zou zijn. De opbouw van een industrie, gepaard aan een verbetering van de verkeersmiddelen en van den landbouw, kan ook voor het noodlijdende Chineesche platteland uitkomst brengen. Anders dan Japan, behoeft China slechts weinig

grondstoffen in te voeren; het verbouwt zelf katoen, beschikt over steenkolen en ijzer, alsook over andere metalen. Het is dus niet genoodzaakt, om door een geforceerden uitvoer van fabrikaten de aankoopen in het buitenland van deze grondstoffen te betalen. Door een doelmatiger uitwisseling van producten dan met de huidige verkeersmiddelen mogelijk is, door een meerdere arbeidsverdeeling, en in het algemeen door een rationeelere productie, kan de Chineesche nijverheid in het eigen land een zeer groote markt vinden.

* * *

Doch dit is alles toekomstmuziek. Het huidige beeld van China is nog zoo onregelmatig, oud naast nieuw, en anarchie naast orde, dat niet weinigen allen vooruitgang, dien het land reeds gemaakt heeft, miskennen. In waarheid gaat de vernieuwing, ondanks alle hindernissen, snel voort, al blijft een reusachtige taak te vervullen. China heeft na de burgeroorlogen den aanleg van spoorwegen, die langen tijd stilgestaan had, hervat. Alleen het Oosten van het land heeft eenige groote lijnen in de richting Noord-Zuid; de verbinding van Peiping met Canton per rail is in 1936 eindelijk voltooid. Voorts is er een enkele lijn loodrecht op de kust, de Lung-hai spoorweg, die tot ver in Sjensi doorloopt. Maar dat is op het oogenblik, afgezien van eenige kleinere lijnen, nog alles; van een net van spoorwegen kan onmogelijk worden gesproken. Het geheele Westen van China is nog slechts bereikbaar langs de rivieren, en wanneer de waterstand laag is, is vrijwel alle gemeenschap afgesloten. Wel zijn er luchtvaartdiensten, maar voor het massale vervoer van goederen hebben deze natuurlijk geen beteekenis. Ook liggen lang niet alle streken, die eens een belangrijke economische rol kunnen vervullen, aan bevaarbaar water.

Voorts wordt er hard gewerkt aan den wegenaanleg. Bij de geweldige afstanden, waarom het hier gaat — China heeft een oppervlakte als Europa — kan het vervoer langs den weg alleen nooit de oplossing brengen; de kosten blijven dan te hoog. Niettemin vervullen deze wegen een groote taak: zij heffen het eeuwenlange isolement van vele landelijke gewesten op. Men is er niet op uit, om dure autowegen aan te leggen, doch om met de beperkte middelen zooveel mogelijk te bereiken; de wegen voldoen dan ook geenszins aan Europeesche of Amerikaansche eischen, doch zijn voor het verkeer van karren, autobussen en vrachtwagens vol-

doende. De meeste provincies langs de kust en die in het midden van China staan thans reeds door wegen met elkaar in verbinding. Op den duur zullen deze wegen dienst moeten doen als toe- en afvoerkanalen voor de spoorlijnen.

* * *

Van Zuid naar Noord is de afstand in China geweldig, van Oost naar West nog grooter. De greep van het Westen heeft, zooals wij zagen, het meest op de kuststeden vat gekregen. Canton met zijn anderhalf millioen rumoerige inwoners is een Chineesche stad gebleven, ondanks de pseudo-moderne verbreeding van verschillende hoofdstraten. Zoo fraai als de Chineesche bouwkunst van enkele paleizen en tempels is, zoo stootend leelijk is de bouw van de gewone woonhuizen, in Canton zoogoed als elders. Over de rivier ligt een groote brug, de trots van de stad. Het was een Amerikaansche ingenieursfirma die haar bouwde. Benedenstrooms, bij Whampoa, waar tijdens den Opium-oorlog de rivier door de Britten versperd werd, wordt thans een haven aangelegd; de Nederlandsche Maatschappij voor Havenwerken is hiermee belast. Zal dan Canton het trotsche Britsche Hongkong, een schepping van na den Opium-oorlog, kunnen overvleugelen, zooals het eens, vóór de komst van de vreemdelingen, vóór den tijd van Macao en dien van Hongkong, de groote haven was? Zóó snel zal de ontwikkeling zeker niet zijn, want het tegenwoordige project voor de haven van Whampoa is maar bescheiden, en een gevestigde handel wordt niet van den eenen dag op den anderen verlegd. Toch zal Canton zeker voordeel trekken van de verbeteringen, welke de westersche techniek het eindelijk brengen: spoorwegen naar het binnenland, thans reeds naar Hankou en Peiping, weldra ook naar Sjanghai, via Tsjangsja en Nantsjang; en een kleine zeehaven, voor uitbreiding vatbaar. Terzijde van de drukke Chineesche stad ligt de kleine Europeesche nederzetting van Sjamien te dutten. Zij is verdeeld in een Britsche en een Fransche concessie. Auto's zijn er niet toegelaten, de banken en kantoren liggen aan voetpaden. Vandaar zal de vooruitgang niet komen! De andere havens van de Zuidkust hebben nauwelijks een achterland, bij gebrek aan toegangswegen te land en te water. In dat opzicht heeft Canton aan den mond van de Parelrivier een vrij goede ligging, minder goed dan Sjanghai, maar veel beter dan Swatou, Amoy of Foetsjou.

Verder naar het Noorden toe liggen andere groote steden aan de kust: Ningpo, een zuiver Chineesche handelsstad, reeds in de nabijheid van de monding van den Yangtze, doch te ver daarvan verwijderd om den strijd te kunnen opnemen tegen Sjanghai met zijn moderne wereldhaven. Ningpo is een handelshaven voor jonken gebleven, en het traditioneele China blijft hier voortbestaan. Ook Hangtsjou, diep naar binnen aan een baai gelegen, is niet tot een groote haven voor de oceaanvaart geworden; het is een belangrijk plaatselijk centrum, met meer dan een half millioen inwoners, een middelpunt voor de zijde-industrie. Het is de hoofdplaats van Tsjekiang, en de stad heeft een groot verleden: het was de zetel van het hof en de keizerlijke regeering onder de Zuidelijke Soeng-dynastie. Aanleg en bouw zijn er ruimer, ordelijker en zindelijker dan in de meeste Chineesche steden, zonder dat echter het eerbiedwaardig verleden er veel sporen heeft achtergelaten in den vorm van fraaie bouwwerken.

Sjanghai is bij uitstek de stad van de vreemdelingen in China; vóór den Opium-oorlog lag hier een vrij kleine Chineesche handelsstad, thans is het de drukste haven en de grootste industriestad van het vasteland van Azië, met drie en een half millioen inwoners. Hoezeer ook het Westen den spoorslag heeft gegeven, de stad is bijna uitsluitend door Chineezen bewoond — evenals Hongkong onder Britsch, Macao onder Portugeesch, en eens Formosa onder Hollandsch bestuur —. Terwijl de stad dus van het midden der vorige eeuw dagteekent, is de moderne nijverheid hier eerst omstreeks 1900 gevestigd; bij het verdrag van Shimonoseki, dat een einde maakte aan den Chineesch-Japanschen oorlog, verkregen de Japanners en, door de clausule van de meest begunstigde natie, de andere buitenlanders het recht om hier fabrieken te stichten. De Chineezen hadden voordien niet anders gedaan dan arsenalen en een enkele fabriek bouwen, en het waren niet de kooplieden doch enkele hooge dignitarissen geweest, die deze eerste industrie op westerschen grondslag vestigden, op de wijze van de manufacturen onder Frederik den Grooten. De eerste fabrieken in buitenlandsch bezit waren Engelsche fabrieken; thans zijn de Japansche industrieele belangen sterk overheerschend. Chineesche ondernemers hebben het voorbeeld gevolgd, en thans rooken de schoorsteenen dag en nacht rondom zoowel als in Sjanghai, in de internationale nederzetting, de Fransche concessie, en ook daarbuiten, op Chineesch territoir. Sjanghai is vooral een stad

van de katoen- en de zijde-industrie. De laatste tak van bedrijf is zuiver Chineesch gebleven. Voorts is er een belangrijke sigaretten-industrie, een vrij groote industrie van rubbergoederen, een chemische nijverheid van beteekenis, en ten slotte treft men er een veelheid van kleine bedrijven en werkplaatsen aan, waar met een minimum aan gereedschappen alles wordt vervaardigd wat denkbaar is. Alleen voor de meeste voortbrengselen der metaal-industrie moet China thans nog in het buitenland terecht; pogingen om deze takken van industrie in het binnenland, nabij Hankou, te vestigen, hebben slechts gedeeltelijk succes gehad.

Wat ontegenzeglijk aan den handel van Sjanghai zijn groote beteekenis geeft, is het feit, dat alle producten van het bekken van den Yangtze, bevaarbaar tot meer dan twee duizend kilometer stroomopwaarts, hier verhandeld worden. Meer dan de helft, in vele jaren meer dan zestig procent van den totalen in- en uitvoer van China loopen over Sjanghai, en deze stad is een groote markt zoowel voor houtolie uit Szetsjoean en Hoepei als voor geconserveerd eiwit en eigeel uit geheel Midden-China, voor huiden en vellen uit de Westelijke provinciën, voor varkenshaar en darmen, alweer uit Szetsjoean, voor groene en zwarte thee uit Anchwei, voor katoen uit Kiangsoe en zijde uit Tsjekiang. Sjanghai is ook het groote financieele centrum van China, zóózeer, dat de nationale munt veelal als Sjanghai-dollar wordt aangeduid. Naast de buitenlandsche banken zijn groote Chineesche banken verrezen, die bij de moderne ontwikkeling van het land een voorname rol spelen, en die in nauwe betrekking tot de regeering in het nabije Nanking staan. De geliefkoosde uitlating van vele kenners van het Verre Oosten, als zou Sjanghai niet China zijn, is zeker zonder voorbehoud niet juist. Sjanghai is een stad van cosmopolitischen aard, maar het is ook het brandpunt van het economische en financieele leven van China.

De stad zelf heeft een rommelig aanzien, enkele hooge, groote gebouwen en vele lage Chineesche arbeiderswoningen, in twee verdiepingen-bouw, aan nauwe sloppen gelegen. De verschillen van rijkdom en armoede zijn nog stuitender dan elders in China, de loonen zijn lager dan in eenig ander land, met inbegrip van Japan. Volgens een studie van het bureau voor sociale zaken van het gemeentebestuur van Groot-Sjanghai verdienen vier vijfde van de arbeiders of arbeidsters in de fabrieken niet voldoende voor hun bestaan, en de arbeidsdag duurt van zes uur 's ochtends tot

in den avond. De fabrikaten moeten het in goedkoopte winnen van de voortbrengselen van de huisnijverheid, en inderdaad vindt ook in China het proces van de verdringing van de huisvlijt, dat zich anderhalve eeuw geleden in Engeland en sedert in elk industrieland afspeelde, voortgang. Hoe ongelijkmatig de moderne ontwikkeling van China nog plaats vindt, blijkt duidelijk uit het feit, dat dit land, met een oppervlakte en een bevolking zoo groot als bijna geheel Europa, van niet meer dan drie of vier centra uit van fabrikaten wordt voorzien. Sjanghai is van die centra het grootste, en de katoenen weefsels gaan vandaar tot in de provincie Yunnan in het verre Zuiden, waarheen zij over Haiphong in Indo-China verscheept moeten worden. De regeeringen van staat en provincies streven tegenwoordig naar decentralisatie van de nijverheid.

Over den Yangtze vindt een druk verkeer plaats van jonken en stoomschepen. Per etmaal zijn er meestal niet minder dan twee of drie afvaarten van Sjanghai naar Hankou, aan den Midden-Yangtze. Britsche, Japansche, Chineesche, Fransche en Italiaansche maatschappijen oefenen de vaart op de rivier uit, en de Britsche vlag heeft de overhand. Evenzoo is het gesteld met de kustvaart, voor zoover die met stoomschepen wordt onderhouden. Ook dit geeft een indruk van het overwicht der vreemdelingen bij de moderne ontwikkeling van China, zooals dat nog steeds bestaat.

Niet slechts de Yangtze zelf voert ver het binnenland in; er zijn tal van goed bevaarbare zijrivieren, en andere, die minder goed bevaarbaar, maar voor jonken toch toegankelijk zijn. Tot Nanking en Hankou, de laatste plaats eenige dagen stroomopwaarts, kunnen de zeeschepen de rivier opvaren, en de stoomvaartdiensten van Sjanghai uit gaan tot Tsjoengking in Szetsjoean.

Op het stuk van spoorwegen is Sjanghai echter veel minder goed bedeeld. Behalve de lijn naar Nanking en vandaar, of liever van Poekou aan den overkant van den Yangtze naar Tientsin en Peiping, is er slechts de spoorlijn naar Hangtsjou, met een splitsing aldaar naar Ningpo en naar Nantsjang in Kiangsi. Geen van de groote kaden voor oceaanschepen heeft spoorwegaansluiting, omdat de spoorlijnen niet op het gebied van de vreemde concessies worden aangelegd. Een dergelijke kleine rivaliteit tusschen Chineesche en vreemde belangen remt zonder twijfel de ontwikkeling van het land.

Van Sjanghai naar Nanking is niet verder dan van Brussel naar Parijs, doch men reist een geheelen nacht over dien afstand, en de enkele trein, die vlugger gaat, schudt zoodanig, dat men nau-

welijks een hap eten naar den mond kan brengen. Deze lijn is, evenals haast alle spoorwegen in China, met buitenlandsch kapitaal aangelegd; zij wordt thans verbeterd en van dubbel spoor voorzien. Zoo groot is het gemis aan verkeersmiddelen in China, dat elke spoorlijn, mits behoorlijk beheerd, er groote winsten afwerpt. In den tijd der burgeroorlogen echter was dit beheer meestal verre van behoorlijk, terwijl het rollende materiaal voor vervoer van troepen werd gebruikt, en meestal misbruikt. Daar men in China ervan doordrongen is, dat de verdere ontwikkeling van de spoorwegen afhankelijk is van de toevloeiing van buitenlandsch kapitaal, is de dienst op eenige achterstallige spoorwegleeningen hervat, zij het ook na een drastische verlaging van den rentevoet. Een nieuw beroep op de Europeesche en Amerikaansche kapitaalmarkt zal zeker volgen, en verschillende groote banken met belangen in China, zooals de Banque de l'Indochine, hebben reeds overeenkomsten voor nieuwe leeningen van dezen aard gesloten. Groote gebieden zullen op deze wijze kunnen worden opengelegd voor den wereldhandel.

Nanking is sedert 1927 de hoofdstad van China. Wie de pracht van Peking, thans gedegradeerd tot Peiping, kent, betreurt dit. Ook hierom, omdat het in de geschiedenis van China steeds tijden van zwakte waren, waarin de hoofdstad naar het Zuiden verlegd werd. Sedert het midden van de zeventiende eeuw was Nanking, waarvan de naam „Zuidelijke hoofdstad" beteekent, geen hoofdstad meer geweest, en binnen de oude wallen lagen meer akkers dan huizen. Slechts aan de rivier waren eenige bescheiden buitenlandsche kantoren met een buurt eromheen verrezen. Nu heeft men binnen de poorten groote rechte wegen, met hier en daar ministeries en andere regeeringsgebouwen, aangelegd, en gaandeweg vormt zich hier een nieuwe Chineesche stad. Fraai is deze niet te noemen, maar om Nanking als hoofdstad van China te kunnen beoordeelen, zal men enkele tientallen jaren moeten wachten. Er wordt hier gewerkt, en niet aan den stadsaanleg alleen; in weinige jaren tijds is de zoogenaamde Nanking-regeering onmiskenbaar tot de nationale regeering geworden, zoogoed als de Sjanghaidollar is geworden tot nationalen dollar, gangbaar in bijna het geheele land, met een vasten koers in verhouding tot het pond sterling en den Amerikaanschen dollar.

Van Nanking naar Noord-China is een groote afstand, ook in geestelijk opzicht. Nanking is de hoofdstad van de Kuomintang

en deze partij van het volk is in het Noorden met zijn eigen lange regeer-tradities nooit zeer gewild geweest. Mede daarom is Peking, de Noordelijke hoofdstad, niet hoofdstad gebleven na den val van de regeering aldaar. De onvergetelijke paleizen en tempels van Peiping blijven voor iederen kenner of bezoeker van China de zuivere uitdrukking van den geest en de beschaving van het land, wáár ook thans de hoofdstad ligt, en wie er ook de meesters van het oogenblik mogen zijn.

* * *

De westersche vernieuwing is in China later en ongelijkmatiger gekomen dan in Japan, en het plukt daar thans de wrange vruchten van. Maar vernieuwing is er, en de snelheid, waarmede die de allerlaatste jaren voortschreed, zal ook in de toekomst niet te remmen zijn. Na een langen en moeilijken overgangstijd is het gelukt om de techniek van het Westen te enten op den ouden maar nog krachtigen stam van de Chineesche beschaving. En het is niet de techniek alleen, die zich vernieuwt, het is ook het geheele staatsbestuur, en het is het geloof van het volk aan het eigen land, dat niet slechts een groot verleden, doch ook een groote toekomst heeft.

DE ECONOMISCHE PROBLEMEN VAN CHINA EN JAPAN

DOOR D. M. G. KOCH

De redactie van het om de twee maanden verschijnende *Weltwirtschaftliches Archiv, Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel*, heeft de goede gedachte gehad, de Maart-aflevering van den loopenden jaargang geheel te wijden aan beschouwingen over het vraagstuk der economische, in het bijzonder der industrieele ontwikkeling van China. De Juli-aflevering is geheel gevuld met beschouwingen over de volkshuishouding van Japan en de economische politiek der Japansche regeering.

Naar alle waarschijnlijkheid geven deze artikelen een min of meer eenzijdigen kijk op de toestanden en resultaten in beide landen. De schrijvers zijn, op twee uitzonderingen na, eenerzijds allen Chineezen, anderzijds allen Japanners, bekleeders van zoodanige posities, dat het element der critiek, naar te vreezen valt, onvoldoende tot zijn recht komt. Ondanks deze vermoedelijke eenzijdigheid der verzamelingen beschouwingen loont het in ruime mate de moeite, er kennis van te nemen. In elk geval is ieder der schrijvers op zijn gebied autoriteit. Het lijkt daarom goed, van beide reeksen studies een overzicht te geven.

*

De Maart-aflevering van het *Weltwirtschaftliches Archiv* opent met een oriënteerende beschouwing van den minister van Financiën van China over: „Chinas Industriewirtschaft im Aufbau".

China streeft er, schrijft hij, door heroriënteering naar, zich aan de eischen van den modernen tijd aan te passen. Men kan

zeggen, dat dit streven reeds geboren werd op het oogenblik, waarop het land met vertegenwoordigers en voortbrengselen van het Westen in aanraking kwam. Economisch is de verandering enorm; de industrialiseering is niet langer een wensch, maar een in gang zijnd proces. China heeft het stadium der uitsluitende productie door handenarbeid achter zich en staat op den drempel van het tijdvak der machinale voortbrenging.

De ervaringen van den z.g. Opium-oorlog waren aanleiding tot oprichting, in 1862, van een geweer- en munitiefabriek. Drie jaren later volgde de eerste scheepswerf, en in 1875 de eerste scheepvaartmaatschappij, de China Merchants' Steam Navigation Company. De eerste rijstpellerij dateert van 1863, de eerste spoorbaan — van Sjanghai naar Woesoeng — van 1876. Een zijdespinnerij werd in 1873 opgericht, een wolfabriek in 1878. In vele gevallen ging de staat voor, maar het aantal particulieren in industrie en handel nam allengs sterk toe.

Na den Chineesch-Japanschen oorlog van 1894-'95 steeg het aantal bedrijven die eigendom van buitenlanders waren, en China ondervond, zegt schr., „dat economische onderdrukking nog erger is dan militaire". Het leerde de ontwikkeling van zijn eigen economische macht, en in verband daarmee die van zijn industrie, als onontbeerlijk zien.

Gedurende den Wereldoorlog vormden de sterke vermindering van den invoer en de stijging van de prijzen een sterken stimulans voor de industrieele bedrijvigheid. De katoenindustrie breidde zich snel uit. Maar na den wapenstilstand trachtten de Europeesche landen de Chineesche markt te heroveren. In de hausse-periode van 1925-'29 hadden de Chineesche fabrieken een verbitterden concurrentiestrijd te voeren tegen de geïmporteerde artikelen en de bedrijven in het eigen land, die in handen van buitenlanders waren. En in de crisis- en depressiejaren bevonden de Chineesche ondernemingen zich op den rand van den ondergang.

Sjanghai telde in 1935 niet minder dan 3600 fabrieken met 300.000 arbeiders, waarin totaal een bedrag van 473 millioen dollar geïnvesteerd was. In 1929 was dit bedrag 293 millioen dollar; een toename in zes jaren tijds derhalve van 180 millioen dollar. Dit zou een gunstig verschijnsel zijn, indien niet 59 % van het in bedrijven te Sjanghai geïnvesteerde kapitaal buitenlandsch ware, waardoor de Chineesche ondernemingen een vertwijfelden strijd om het bestaan hadden te voeren. Bovendien wordt de

industrieele ontwikkeling vertraagd, tengevolge van kapitaalgebrek, tekort aan technische scholing en opleiding en het gemis van wetenschappelijke bedrijfsleiding.

Besproken worden dan de voornaamste industrieën: de katoenindustrie, die voor 40 à 45 % in Japansche handen is; de zijdeindustrie, de meel-, de cigaretten-, de lucifersindustrie, de cementproductie, de steenen- en pannenbakkerij, de opkomende chemische industrie. De moderne ijzer- en staalnijverheid is eerst een halve eeuw oud. De steenkolenproductie biedt goede vooruitzichten.

De buitenlandsche investeeringen in China zijn in deze eeuw sterk toegenomen, zocals het volgende staatje van indexcijfers (1914 = 100) aangeeft:

	1902	1932
Engeland	42,8	195,8
Japan	0,5	517,7
Rusland	91,5	101,4
Ver. Staten	40,0	399,0
Frankrijk	53,2	112,3
Duitschland	62,3	33,0
Overige landen	48,9	201,4

De instrooming van vreemd kapitaal vormt voor de Chineesche regeering een ernstig probleem. Voor zoover zij den vorm aanneemt van aankoop van aandeelen en obligaties van ondernemingen in Chineesche handen, is zij welkom, maar tegen stichting en uitbreiding van bedrijven in handen van buitenlanders past de grootste waakzaamheid.

Een plan of program van industrieelen opbouw is vastgesteld.

*

Het tweede artikel is van de hand van Professor Hsien-Ding Fong te Tientsin en behandelt: „Die Industrialisierung Chinas unter Berücksichtigung der ländlichen Industrien". In China zou, heet het, van industrialiseering geen sprake zijn, als vèr-ziende staatslieden haar niet hadden gestimuleerd.

Karakteristiek is het overwegen van het kleinbedrijf, terwijl de zware industrieën verhoudingsgewijs weinig ontwikkeld zijn. De moderne industrie in China is in de kust- en havensteden geconcentreerd: Kanton, Sjanghai, Tsingtao, Tientsin, Dairen.

De moderne industrie wordt in haar ontwikkeling belemmerd door China's sociale organisatie; initiatief en ondernemingsgeest

kunnen zich niet laten gelden. Op het platteland is de nijverheid een neven-bezigheid naast den landbouw. Maar het kleinbedrijf is gedoemd eerlang te verdwijnen; het verkeert reeds in verval, zoowel tengevolge van den eigen achterlijken bedrijfsvorm, als door den invoer van goedkoope machinaal vervaardigde artikelen.

Hai-Fong Chen schrijft over den arbeid als voorwaarde voor verdere industrialiseering van China.

Er is een groot over-aanbod van arbeiders, die evenwel de noodige scholing missen, hetgeen mede de industrieele ontwikkeling vertraagt, terwijl anderzijds die scholing eerst door arbeid in de industrie kan worden verkregen. De Chineesche arbeider is ijverig en gezeglijk, maar het tempo van zijn arbeid is onregelmatig en hij onderbreekt zijn werk herhaaldelijk. Hij wijzigt van tijd tot tijd zijn arbeidsproces en gebruikt andere werktuigen. Het zijn eigenschappen, die hem voor arbeid in de moderne groot-industrie nog minder geschikt maken.

Het loon van den Chineeschen fabrieksarbeider is gemiddeld 10 à 15 dollar per maand, dat van den handwerksman $7^1/_2$ tot 10 dollar. De gezondheidstoestand van arbeiders die eenige jaren in een groote stad als fabrieksarbeider werkzaam zijn geweest, blijkt dan achteruit te zijn gegaan, als gevolg van onvoldoende loonen en slechte arbeidsvoorwaarden.

De opleiding en scholing van arbeiders genieten de bijzondere zorg van de regeering. Er zijn 230 scholen voor fabrieksarbeiders, 68 scholen voor mijnwerkers en 66 scholen voor transportarbeiders, voor het meerendeel door locale overheden en door ondernemers gesticht. Daarnaast zijn er inrichtingen voor de opvoeding van arbeiderskinderen. Onderwezen wordt voornamelijk het lezen van het Chineesche schrift; slechts in negen scholen wordt ook technisch onderricht gegeven. Zoo wordt wel het analphabetisme bestreden, maar de technische geschiktheid, die sinds eeuwen door het leerlingwezen verkregen wordt, wordt er maar weinig door bevorderd. Het leerlingwezen overweegt nog in de fabrieken zoowel als in het handwerk. De positie en de plichten van den leerling komen in vele opzichten overeen met die van den gezel uit den tijd van het gildewezen in West-Europa.

Dank zij de rationaliseering van de Japansche textielindustrie is de productie per arbeider daar grooter dan in de Chineesche

bedrijven, waar trouwens ook de leiding te wenschen laat; de productie van katoenen stoffen per weefstoel is 717,34 tegen 447,52 stukken. Maar individueel is de Chineesche arbeider de meerdere van den Japanschen.

Voorwaarden voor industrieele ontwikkeling in China zijn: loonsverhooging, verkorting van den arbeidstijd, verbetering van de arbeidsvoorwaarden. Daardoor zal de geschiktheid voor den arbeid toenemen, en zullen de productiekosten dalen. In het algemeen is de productie per arbeider het grootst in landen met hooge algemeene ontwikkeling, welke den grondslag vormt voor technische ontwikkeling en scholing. Voorts zal de bedrijfsleiding verbeterd moeten worden.

De arbeidsreserve in China is voornamelijk uit den landbouw afkomstig. Daarom zijn de volgende maatregelen ter vermindering van de overbevolking noodzakelijk: bebouwing van braak liggende gronden en koloniseering van de grensprovinciën, verbetering van de landbouwtechniek en van het handwerk.

*

Professor Dr. Chi Chu bespreekt de algemeene voorwaarden voor beschikbaarstelling van kapitaal ten behoeve van de industrialiseering van China.

Het bankwezen is er van betrekkelijk jongen datum. De bankdeposito's namen in de jaren 1921-'31 snel toe. Maar als gevolg van de Japansche invasie in Mandsjoerije in 1931 en de gevechten bij Sjanghai in het volgende jaar werd China's crediet sterk geschokt, de koersen van alle regeeringsstukken vielen en de deposito's namen snel af. Sindsdien is evenwel herstel ingetreden.

Een buitengewoon snelle toeneming toonden de spaargelden en de beleggingen bij buitenlandsche in China gevestigde banken. Een schatting van China's potentieel kapitaal is moeilijk, doordat de grootte ervan afhankelijk is van een aantal factoren, als de veiligheid en stabiliteit van het economisch leven, den spaarzin van het individu en de reservevorming door ondernemingen.

In een hoog ontwikkelde crediethuishouding heeft kapitaalvorming echter niet enkel plaats op grond van den rijkdom aan potentieel kapitaal, maar ook door het scheppen van crediet, waarbij het verleende crediet de waarde der activa overtreft. De grens wordt aangegeven door de verhouding tusschen het bedrag aan

baar geld en dat der deposito's, die in Engeland 1 : 9 is, in de Vereenigde Staten 1,5 : 7. In China is zij ongeveer 1 : 3, hetgeen op groote mogelijkheden van schepping van crediet wijst.

Een mogelijkheid van kapitaalvorming is ook de zelf-financiering der industrie; nieuwe beleggingen uit reserves. Daarvoor zal de industrie tegen buitenlandsche concurrentie door invoerrechten beschermd moeten worden.

Kapitaalinvoer behoort in het belang van de eigen Chineesche volkshuishouding aan strikte voorwaarden gebonden te worden.

Schr.'s conclusie is, dat de kapitaalvoorziening afhankelijk is van een aantal voorwaarden, maar in de eerste plaats van: de vorming van een hechte nationale eenheid, economisch en politiek.

*

Over het kapitaal- en het muntprobleem in verband met de industrialiseering van China schreef Dr. Ssu-Mu Liang.

De Chinees beschouwt den grond als basis voor zijn bestaan, en wie over eenig geld beschikt, is geneigd, daarvoor grond te koopen. Zoo is grootgrondbezit ontstaan. De verkooper van een stuk grond zal in het algemeen de ontvangen koopsom niet productief besteden, maar zonder meer uitgeven, b.v. voor een huwelijk of een begrafenis, of om een bij het spel geleden verlies te dekken. De grootgrondbezitter bebouwt zijn grond als regel extensief, zoodat de productiviteit van den landbouw er door zoodanige transacties nog op achteruitgaat. De concentratie van grondbezit heeft dus tot gevolg, dat de grondprijs omhoog gaat — waardoor het voor middel- en kleine boeren moeilijk wordt, zich grondbezit te verwerven — en de productiviteit afneemt. En er gaat geldkapitaal verloren.

Verkoop van grootgrondbezit heeft natuurlijk andere gevolgen: de prijs daalt, de middelbare en de kleine boer kunnen zich van een stuk bouwgrond voorzien, zij kunnen hun bezit vergrooten en de productiviteit doen stijgen; want zij bewerken den grond intensief. Maar ook in dit geval wordt geldkapitaal door den verkooper improductief verteerd, en niet b.v. in de industrie belegd.

Dit is een belangrijke oorzaak van de kapitaalarmoede van het traditioneele, „oude" China.

De Chineesche ondernemer mist over het geheel begrip voor het wezen der kapitaalwerkzaamheid in den modernen vorm, en hij prefereert familiebezit of deelgenootschap door aandeelenbezit.

Ongeschoolde arbeid en ouderwetsche ondernemingsleiding, verouderde techniek en geringe wetenschappelijke en technische kennis, geringe behoeften van de massa en een door traditie bepaalde en aan traditie gebonden sociale orde zijn de factoren die China's industrieele ontwikkeling belemmeren. Daardoor blijft zooveel kapitaal onbenut en improductief; een aantal takken van industrie kan in China niet of eerst langzaam ingevoerd worden. Dit is bovendien afhankelijk van een oplossing van het zilvervraagstuk, van het muntvraagstuk in het algemeen. Moderniseering van het credietwezen eischt centraliseering van de bankbiljettenuitgifte.

*

De ontwikkeling en de uitbreidingsmogelijkheden van het transportwezen met het oog op de industrialiseering zijn het onderwerp van een uitvoerig opstel van Ho-Sen Chen, die wijst op de beteekenis van dit vraagstuk in verband met het drievoudige doel der economische politiek van de Chineesche regeering: ontwikkeling van den landbouw, uitbreiding van de industrie en verlichting van den bevolkingsdruk. Het verkeer is ongeregeld en de transportkosten zijn hoog, en het gevolg hiervan is, dat de geheele landbouwende bevolking enkel voor eigen verbruik produceert. Ook werd daardoor de vestiging van industrieën in de daarvoor meest geëigende streken belet.

Noodig is krachtige centrale leiding van reorganisatie en opbouw van het verkeerswezen. Voor China's industrieele ontwikkeling is dit onontbeerlijk.

*

De beteekenis van het spoorwegwezen voor het industrialiseeringsproces in China, door Professor Y.-S. Chun te Sjanghai.

De totale lengte van China's spoorwegnet is 9793 km. De ontwikkeling ervan werd belemmerd door de burgeroorlogen. De classificatie van de goederen en de tarievenpolitiek deugen niet; in het algemeen laat het beheer, dat te bureaucratisch is, veel te wenschen over.

De steenkolenmijnbouw dankt zijn (betrekkelijke) beteekenis aan de spoorwegen. Blijkens de vervoerscijfers neemt het steenkolenverbruik in de steden geleidelijk toe. De voornaamste naar het binnenland vervoerde artikelen zijn zout, petroleum, suiker, papier en cigaretten, en de kwanta hiervan wijzen, ondanks on-

regelmatigheid, op stijgende koopkracht. Verfstoffen worden naar het binnenland vervoerd voor de daar groeiende textielindustrie.

Opvallend is, dat de industrialiseering van de steden in het binnenland door de spoorwegen eenerzijds bevorderd wordt, door vervoer van grondstoffen, anderzijds belemmerd door invoer in het binnenland van in de verdragshavens vervaardigde of daar uit het buitenland aangevoerde goedkoopere massaproducten.

In het door het spoorwegnet ten noorden van den Yangtse bestreken gebied liggen vierentwintig binnenland-steden met moderne fabrieken. De koopkracht der bevolking is evenwel in de eerste plaats van den stand der landbouw-ontwikkeling afhankelijk.

*

Postwezen en industrialiseering, door Dr. Liang-Lën Chang te Sjanghai.

Het Chineesche postwezen staat technisch en organisatorisch op vrij hoog peil, heeft een leger van goed geschoold personeel, en blijft zich bevredigend ontwikkelen.

Voor de industrie is het zeer goed werkende postspaarbankwezen van groot belang.

*

Tenslotte behandelt Dr. P.-W. Koo te Sjanghai de beteekenis van den buitenlandschen handel voor China's industrialiseeringsproces.

De moderne industrie in China werkt nog voornamelijk voor de binnenlandsche markt, die een groote potentieele koopkracht bezit. Toch zou het industrialiseeringsproces sterk gestimuleerd kunnen worden, indien maatregelen werden genomen om den uitvoer van industrieproducten — die slechts ongeveer 10 % van den totalen uitvoer bedraagt — te bevorderen. Een land dat, als China, meer grondstoffen dan afgewerkte producten uitvoert, is daardoor in den regel tegenover het buitenland in het nadeel. Daarom zal China zich er op moeten toeleggen, den uitvoer van afgewerkte industrieproducten te doen toenemen, hetgeen uiteraard een stimulans zal zijn voor de industrieele ontwikkeling. Een politiek van deze strekking is dan ook door de Chineesche regeering aanvaard.

***

Het eerste artikel in het Juli-nummer van *Weltwirtschaftliches Archiv* geeft een beschouwing over de cultureele en geestelijke voorwaarden voor Japan's opkomst, van de hand van Professor Yasuma Takata te Kyoto.

Om Japan te begrijpen, moet men de structuur der Japansche maatschappij kennen. Een volk van rond 70 millioen zielen is tot een eenheid saamgesmeed, en deze vaste band geeft het zijn stootkracht en bepaalt het rhythme van zijn arbeid. Het fundament voor dezen socialen bouw is de familie, die het prototype vormt voor het geheel. Het Japansche volk beschouwt zich als één groote familie, met den keizer aan het hoofd.

De Japansche cultuur bevat belangrijke Chineesche en Indische, en in toenemende mate Westersche elementen, die zonder gevaar voor de eigen cultureele zelfstandigheid opgenomen konden worden dank zij de eenheid en homogeniteit van het Japansche volksleven. Achter de Westersche vormen gaat een Japansche geesteswereld met scherpe eigen trekken schuil, en daar zijn de krachten aan het werk, die het van buiten gekomen nieuwe aan het van oudsher overgeleverde aanpassen.

Kenmerken van het Japansche volkskarakter zijn: bereidheid tot zelfopoffering voor het geheel en soberheid. Schr. beschouwt deze trekken als de voornaamste punten van verschil tusschen het Japansche karakter en dat der volken van West- en Midden-Europa, en als de diepere oorzaak der snelle economische ontwikkeling van het land.

*

De voor-kapitalistische periode in de ontwikkeling der Japansche volkshuishouding, door Professor Eijiro Honjo te Kyoto.

Toen, in 1603, Tokugawa Ieyasu sjogoen werd, heerschte het feudalisme nog in Japan. Het sociale leven werd gekenmerkt door een star kastenstelsel en een even starre heer-onderdaan-verhouding. Ten aanzien van het buitenland werd een politiek van strikte isoleering gevoerd; de economische betrekkingen met de buitenwereld waren inderdaad van geringe beteekenis. De Tokugawa-periode is bekend gebleven als die der „rijst-huishouding", omdat het geldwezen en de economische orde op rijst gebaseerd waren. Maar het gebruik van geld als ruilmiddel was destijds al wijd verbreid. De akkerbouw was het voornaamste bestaansmiddel, doch daarnaast ontwikkelden zich handel en nijverheid en een

klasse van niet-adellijke burgers. De belastingdruk op den boer was zeer zwaar, en de landbouw geraakte in verval.

Het feudalisme zag tenslotte geen kans, zich te handhaven. Handel en nijverheid hadden zich zoodanig uitgebreid, dat aan de politiek van isoleering een eind moest komen. Nieuwe machines en arbeidsmethoden werden uit het Westen ingevoerd. De centrale regeering begreep, geheel haar politiek te zullen moeten wijzigen. Invloeden uit het buitenland bespoedigden het tempo.

Toch waren het niet de niet-adellijke burgers, wier positie als groep nog niet sterk genoeg was, die de Tokugawa-regeering ten val brachten, maar de samoerai's, de klasse van den armen, lageren landadel, die door een omwenteling niets te verliezen en alles te winnen zouden hebben. Zij wisten hun sociale positie te verbeteren en trokken een groot deel van de politieke macht aan zich; feitelijk ging de macht van de hoogere samoerai's op de lagere over, die belangrijke regeeringsposten bezetten. In toenemende mate gingen vroegere staatsondernemingen in handen van samoerai's over. De klasse der kleinere grondbezitters bestaat nog hoofdzakelijk uit samoerai's, maar anderen, klassegenooten, worden allengs de leiders van de Japansche zakenwereld.

*

De doorbraak van het kapitalisme in Japan, door Professor Yosio Honyden te Tokyo.

De Restauratie van 1868, toen Japan staatkundig een eenheid werd, maakte een nationale volkshuishouding mogelijk. De regeering nam de leiding bij den economischen opbouw, waarin drie tijdvakken zijn te onderscheiden. In de jaren tot 1890 werden de algemeene grondslagen voor kapitalistische ontwikkeling gelegd. Daarop volgde de eigenlijke industrieele revolutie, mede dank zij een krachtige tariefpolitiek, welke periode tijdens den Wereldoorlog afgesloten werd. De derde periode, die na den Wereldoorlog begon en waarin Japan thans nog verkeert, is die van het monopoliekapitaal, naar Westersch model.

*

Sociaal sentiment en volkisch-politieke grondslagen als voorwaarden voor het Japansche industrialiseeringsproces, door Professor Dr. Johannes B. Kraus te Tokyo.

Het voornaamste element in het sociale sentiment der Japanners is hetzelfde, dat het fundament vormt van de Japansche cultuur: gemeenschapszin, een sterke familieband, liefde voor het gemeenschappelijke nationale ideaal, collectieve discipline en een geest van zelfopoffering, eenvoud, soberheid en vlijt. De sterke economische ontwikkeling was mede mogelijk door de geringe waarde, die aan geldbezit gehecht wordt. Bovendien heeft de Japanner blijkbaar een soort zesde zintuig, dat tegen dreigende gevaren waarschuwt: „Mit feiner Einfühlung und Witterung weisz der Japaner drohende Gefahren für das Ganze zu erkennen — auch auf lange Schicht —, eine Gabe, die dem Abendländer geradezu ein Rätzel ist. Diese bewunderenswerte Einfühlung, man möchte beinahe sagen, dieser sichere Instinkt, mit dem der Japaner drohende Gefahren vorausahnt, wirkt sich natürlich auch im Wirtschaftsleben aus und läszt ihn rechtzeitig zu einem An- und Ausgleich schreiten, wenn das Ziel nicht anders zu erreichen ist. Aus der engen Familienverbundenheit der ganzen Nation erwächst dem einzelnen Mitglied gleichsam ein neuer sechster Sinn — das instinktsichere und triebhafte zielbewuszte Empfinden für Wohl und Wehe des Ganzen und das selbstverständliche Denken und Handeln im Rhythmus des Ganzen".

Dit citaat is karakteristiek voor de strekking van het artikel.

*

Nieuwe politieke krachten voor den economischen opbouw, door Professor Eijiro Kawai te Tokyo.

Met deze nieuwe staatkundige krachten wordt het nationaalsocialisme bedoeld. Zij wortelen in het aloude staatsabsolutisme, dat bleef toen het kapitalisme groeide, doordat de Japansche regeering in den strijd om het bestaan tegen de andere kapitalistische staten de leiding moest nemen. Dank zij dezen steun kon het kapitalisme zich handhaven. Maar liberalisme en individualisme konden zich slechts laten gelden voor zoover het staatsabsolutisme dit toestond. In deze omstandigheden is een volwaardig parlement als uitdrukking van den wil des volks ondenkbaar; het werd van boven af ingesteld.

De aantrekkingskracht van het staatsabsolutisme is buitengewoon groot. Het vindt zijn aanhang in het bijzonder onder de militairen, de ambtenaren, de kleine boeren, ambachtslieden en kleine handelaren. Vooral laatstgenoemde groepen zijn anti-

kapitalistisch, zij weten, dat algeheele overwinning van het kapitalisme hun ondergang zal beteekenen. En de sterke positie van militairen, ambtenaren en middenstand berust daarop, dat de politieke en economische ontwikkeling van Japan niet hetzelfde peil heeft bereikt als in andere landen. In hun afwijzing van de economie van het grootkapitaal vormen al deze groepen van aanhangers van het staatsabsolutisme een eenheidsfront. In dezen zin zijn ze alle anti-kapitalistisch.

Maar anti-kapitalisme is nog geen socialisme. Het denkbeeld van afsterven van den staat en het internationalisme worden verworpen. Daardoor wenden die groepen zich tot het nationaal-socialisme.

*

De sociaal-politieke structuur als grondslag voor Japan's economische opkomst, door Professor Masamichi Royama te Tokyo.

De taak van Japan's economische politiek omvat in hoofdzaak: maatregelen tot tegengaan van de depressie, in het bijzonder agrarisch-politieke maatregelen; de met de uitbreiding van de bewapening verband houdende vergrooting van de productiecapaciteit; en de uitbreiding en organiseering van het buitenlandsche handelsverkeer. Deze vraagstukken staan met elkaar in nauw verband. Schr. geeft een uiteenzetting van wat op deze arbeidsterreinen tot stand werd gebracht.

De snelle groei van de industrie was overigens een natuurlijk proces; de industrialisatie schiep zelve de voorwaarden voor haar verdere ontwikkeling.

*

Het bevolkingsvraagstuk en de volkshuishouding in het huidige Japan, door Professor Dr. Teijiro Uyeda te Tokyo.

De voornaamste verschijnselen zijn: de snelle toeneming van het totale zielental en de trek van het platteland naar de steden. Het zielental verdubbelde zich in 60 jaren, en neemt jaarlijks met circa 1 millioen toe. Deze toename is overigens niet sneller dan die van b.v. de bevolking van Duitschland in het eerste tiental jaren der 20e eeuw.

Tegelijk hadden een groote verandering en uitbreiding plaats van de bestaansmiddelen der bevolking; het aandeel van den landbouw in de totale productie was in 1872: 78%, in 1920: 51% en in 1930: 48 %.

Schr. tracht de toename der bevolking in de komende decenniën te schatten en komt tot een raming van bijna 88 millioen zielen in 1970.

De trek van het platteland naar de steden is vooral in de laatste jaren sterker geworden. In de periode 1930-'35 werd 60% van de bevolkingstoename door de steden en de directe omgeving der steden opgenomen.

In de laatste tien jaren nam het aantal in de industrie tewerkgestelden toe met 500.000 personen, d.i. met 10%, dat der in den handel werkzamen met $1^1/_2$ millioen, d.i. met 50%. Het aantal vrouwelijke arbeidskrachten in de industrie nam af, dat der mannelijke steeg met ongeveer 550.000; hetgeen toegeschreven wordt aan de snelle mechaniseering, o.a. de vervanging van handweefstoelen door electrisch gedreven weeftoestellen.

Een viertal verschijnselen is van belang:

1. Plattelandsarbeiders blijven in hun dorpen wonen, houden zich daar met ambacht en nijverheid bezig, of begeven zich elken dag naar de fabrieken.
2. Ze arbeiden slechts een deel van het jaar in de stad.
3. Ze begeven zich naar de stad, om daar gedurende eenige jaren als industrie-arbeiders werk te zoeken.
4. Ze blijven verder geheel in de stad.

In algemeenen zin kan gezegd worden, dat de loop der bevolking en de daarmee samenhangende verschijnselen overeenkomen met die, welke in de landen van West- en Midden-Europa ten tijde van de invoering van moderne productie- en verkeersmethoden waargenomen werden. Het groote vraagstuk is, hoe het groeiend leger van arbeidskrachten in het productieproces een plaats te verzekeren.

*

Opbouw van de industrie en technische vooruitgang in Japan, door Professor Dr. Saburo Shiomi te Kyoto.

Japan is voor ongeveer een derde van de grondstoffen voor de industrie op invoer aangewezen. Blijkens de beroepstelling van 1930 waren toen 21% van het arbeidende deel der bevolking in de industrie en den mijnbouw werkzaam, tegen 48% in den landbouw. Het aandeel van industrie en mijnbouw in het nationaal inkomen bedraagt 35%, dat van den handel 25% en dat van landbouw en visscherij samen 20 %. De toename van het nationaal

inkomen in de jaren 1925-'30 met 17% moet vrijwel geheel op rekening van de industrie gesteld worden.

Het aantal industrieele ondernemingen met 5 of meer werkkrachten was in 1911: 14.394 met 1.093.000 arbeiders, in 1934: 80.880 met 2.580.000 arbeiders. Nog niet 2% van alle bedrijven werken met 200 of meer arbeiders, terwijl meer dan de helft van alle arbeiders werkzaam zijn in bedrijven met 100 of meer arbeiders. Van de totale waarde der industrieele productie is iets meer dan één vijfde afkomstig van bedrijven met minder dan 30 arbeiders, ongeveer een derde van bedrijven met 30 tot 200 arbeiders en bijna de helft van bedrijven met meer dan 200 arbeiders.

De Japansche industrie wordt dus gekarakteriseerd door het bestaan van een groot aantal middel- en kleine bedrijven, die niet als overgangsvormen, maar als duurzaam beschouwd moeten worden. Japan is dus in hooge mate een land met kleinnijverheidsbedrijven, die nog in vele opzichten de patriarchale trekken van het oude familiesysteem in den tijd van het halffeudale gildewezen behouden hebben.

Dit verschijnsel is aan economische en sociale oorzaken toe te schrijven. De kleine bedrijven eischen maar weinig kapitaal, de arbeidskrachten zijn goedkoop, de geheele familie kan in het arbeidsproces mee werken. De producten dezer kleinbedrijven worden voor een belangrijk deel in het land zelf verbruikt. Technisch is het bestaan van kleinbedrijven mogelijk dank zij de electriciteitsvoorziening, welke een decentraliseering van de bedrijven en gebruik van deze arbeidskracht bij elke machine toelaat.

Doordat Japan eerst laat in het stadium der industrieele ontwikkeling kwam, was het in de gelegenheid, zich alle technische ervaring van West-Europa en Amerika ten nutte te maken.

Onder den druk der depressie moest de gouduitvoer verboden worden, waardoor de koers van den yen met ongeveer 40% viel. Dit gaf een grooten voorsprong bij den uitvoer, ondanks de importbelemmeringen in de afzetgebieden. De invoer in Japan-zelf werd duurder, hetgeen leidde tot sterke uitbreiding van de productie voor binnenlandsch verbruik. De vergroote productie van de zware industrie met het oog op de bewapening in verband met het Mandsjoerije-conflict en de gespannen internationale toestand veroorzaakten verhoogde levendigheid in tal van andere takken van nijverheid. Het indexcijfer voor de waarde der totale industrieele productie (1931-'33 = 100) was voor 1936 : 159,1. De zware en

de chemische industrie en de industrie van productiemiddelen ontwikkelden zich sterker dan de industrie van verbruiksgoederen, zoodat de verhoudingen der bruto-waarden van de productie der eene en die der andere groep zich belangrijk wijzigde :

	Zware industrie	Lichte industrie
1925	27,3 %	72,7 %
1931	35,6 %	64,4 %
1934	45,5 %	54,5 %

De verhouding tusschen de in beide groepen werkzame aantallen arbeiders was in 1925: 27,3 tot 72,7 en in 1934 : 37,7 tot 62,3. Hoe de metaalindustrie groeide, blijkt o.a. daaruit, dat, terwijl in 1929 : 23% van de gebruikte machines ingevoerd moesten worden, dit percentage in 1934 tot 12 gedaald was.

*

Doel en karakter der agrarische politiek, door Professor Dr. Shiroshi Nasu te Tokyo.

De taak der Japansche agrarische politiek is drieërlei:

1. Opheffing en redding, waar noodig, van de om hun bestaan vechtende boerenbedrijven.

2. Hervorming van de sociaal-economische structuur van het platteland. Sociale misstanden moeten worden bestreden, de overmatige trek naar de stad moet worden tegengegaan, de kloof tusschen arm en rijk minder diep gemaakt, en een gezonde en levenskrachtige boerenstand moet worden geschapen.

3. Medewerking van den boerenstand, de eeuwige bron van frissche volkskracht, aan de weerkracht des lands dienstbaar te maken.

Getracht werd, het sub 1 genoemde doel te bereiken door regeling van de landbouw-productie, verbetering van de bedrijven en regeling van de prijzen der landbouwproducten, teneinde de koopkracht der steden en die van het platteland meer met elkaar in overeenstemming te brengen.

De periode van 1914 — 1930 staat in het teeken van een streven naar sociale hervormingen en verscherpten strijd tegen de kapitalistische ideologie en sociale structuur. Ook de agrarische politiek beweegt zich in deze richting en vertoont sterke sociaal-politieke trekken, als gevolg, vooral, van onrust onder de kleine boeren en de pachters. Zij leidde na 1931 tot tal van regeeringsmaatregelen tot opheffing van den landbouw, uitvoering van openbare werken,

o.a. irrigatiewerken, verhooging van rijst- en zijdeprijzen, regeling van de emigratie naar Mandsjoekwo, verbetering van den hygiënischen toestand. Er ontstond een „beweging tot wederopbouw van het dorpsgenootschap", welk streven in een vijf-jaren-plan geconcretiseerd werd. Getracht wordt, de nadeelen van het versnipperd grondbezit op te heffen door de boeren tot samenwerking te brengen, en den druk der op den landbouw rustende schulden te verlichten. Volgens de „rijstcontrôlewet" van 1933 worden een maximum- en een minimumprijs voor rijst wettelijk vastgesteld, en beïnvloedt de regeering de markt door rijstaankoopen. Zij dwong tot contrôle op den rijstinvoer uit Formosa en Korea en schiep een belangentegenstelling tusschen Japan en die koloniën.

*

Credietsysteem en credietpolitiek in het Japansche industrialiseeringsproces, door Professor Mitsutaro Araki te Tokyo.

De ontwikkeling van de industrie gaat parallel aan de uitbreiding van het geheele credietsysteem. Het totale bedrag aan deposito's, inlagen bij de spaarbanken en spaarkassen, reserven van assurantiemaatschappijen en levensverzekeringen steeg van 3 milliard yen in 1914 tot 24,2 milliard yen in 1934. In datzelfde tijdvak nam het volume der productie tot het vijfvoudige, dat van den buitenlandschen handel tot het viervoudige toe. De omloop van bankbiljetten werd 3,7 maal zoo groot. Het gevolg was sterk verhoogde investeering. Het nationaal inkomen was in 1919 : 10,7 milliard yen, in 1929 : 11,9 milliard en in 1936 : 13,1 milliard yen. Het directe inkomen der loonarbeiders steeg van 3,5 milliard yen in 1919 tot 5,9 milliard in 1929 en 6,2 milliard yen in 1936, en groeide dus sneller aan dan het geheele volksinkomen, — een aanwijzing voor de toegenomen beteekenis der industrie.

Na een opsomming van de voornaamste banken en andere industrie-financieringsinstituten bespreekt schr. de karakteristieke kenmerken van het Japansche credietsysteem. De effectenmarkt is zwak, doordat eerste-klas-papieren maar in gering aantal verhandeld worden. Dit is daaraan toe te schrijven, dat de grootste ondernemingen staats- of familiebezit zijn, en het zonder effectenmarkt kunnen stellen. Als dekking voor korte credieten hebben effecten dientengevolge geringe beteekenis.

De geweldige toeneming van de bewapening heeft de begrootingstekorten doen stijgen. Getracht werd, deze tekorten door leeningen

te dekken. Het geld stroomde naar de bewapeningsindustrie, die zich snel ontwikkelde en den groei van andere takken, vooral van de grondstoffenproductie, stimuleerde. De winsten en de deposito's stegen, en ook het kapitaal waarvoor geen bestemming te vinden was groeide sterk aan, zoodat de rentevoet daalde. Het is niet gelukt, het daaruit ontstane inflatiegevaar afdoend te ondervangen.

*

Staatshuishouding en industrialiseering, door Professor Dr. S. Hijikata te Tokyo.

Vergeleken bij de uitgaven voor sociale maatregelen in de Europeesche landen zijn die in Japan bijzonder gering, hetgeen eensdeels aan de zwakte der vakvereenigingen, anderdeels aan het gesloten familiesysteem toegeschreven moet worden. Maar even opvallend is het hooge bedrag der uitgaven voor openbare werken, tengevolge van catastrophen, vooral overstroomingen.

Tijdens en na den Wereldoorlog stegen de ontvangsten der schatkist sterk, vooral dank zij het groote uitvoeroverschot. In de jaren 1928 tot einde 1931 werd gestreefd naar vermindering van de bewapeningsuitgaven, en de gouden standaard kon hersteld worden. Maar na het Mandsjoerije-conflict, dat groote uitgaven eischte, bleek noodzakelijk, de landbouwende bevolking financieel te steunen. De uitgaven voor bewapening sprongen omhoog, zoodat staatsleeningen noodig waren om de begrootingstekorten te dekken. Minister Takahashi wilde geen belastingverhoogingen en voerde een politiek van bezuiniging, ook op de bewapeningsuitgaven, waardoor het zakenleven inderdaad gezonder werd. Maar de legerofficieren eischten hooger defensie-uitgaven, zoodat dit conflict leidde tot de ernstige onlusten op 26 Februari 1936. Het kabinet-Hirota kwam aan het bewind en verhoogde de oorlogsbegrooting. Nieuwe en verhoogde belastingen en leeningen waren onvermijdelijk. De yen viel en de prijzen stegen. Getracht werd, het uitgavenbudget, dat voor 1937 ruim 400 millioen yen meer bedroeg dan voor het voorgaande jaar, zoo laag mogelijk te houden, o.a. door sterke reductie van de uitkeeringen aan de provincies, maar het tekort bleef groot. Gevreesd wordt, dat de leeningen een sterke prijsstijging zullen veroorzaken, die trouwens reeds intrad tengevolge van de snelle vergrooting van de bewapening. Het plaatsen van binnenlandsche leeningen stuit op toenemende moeilijkheden, zoodat nieuwe ontvangsten uit belastingen

gevonden moeten worden. Maar reeds wordt aan belastingen 22% van het totale nationale inkomen geëischt!

*

Structuurveranderingen van den buitenlandschen handel in den loop van het industrialiseeringsproces, door Professor Kichihiko Taniguchi te Kyoto.

Het volume van den uitvoer was in 1934 50 maal zoo groot als in 1873, en dat van den invoer 34 maal zoo groot. De jaarlijksche toename wordt evenwel voortdurend geringer; die van den uitvoer is van 8,3% in 1873-'74 gedaald tot 7% in 1893-'94, 6,1% in 1912-'13 en 5,1% in 1933-'34. De toename van den invoer daalde van 12,7% in 1973-'74 tot 7,8% in 1893-'94, 4,9% in 1912-'13 en 3% in 1933-'34.

De verandering in de samenstelling van den Japanschen uitvoer blijkt uit de volgende cijfers, welke het gemiddeld jaarlijksche procentsgewijze aandeel van de voornaamste groepen van artikelen in den totalen export aangeven:

	1868-'72	1933-'36
voedings- en genotmiddelen . .	25,4	8,0
grondstoffen	23,1	4,4
halffabrikaten	40,8	26,4
afgewerkte fabrikaten	1,9	58,4
diversen	8,8	2,8

In deze cijfers komt de snelle industrialiseering van Japan tot uitdrukking.

De samenstelling van den invoer wijzigde zich aldus:

	1868-'72	1933-'36
voedings- en genotmiddelen . .	29,0	8,2
grondstoffen	4,1	61,8
halffabrikaten	20,2	17,8
afgewerkte fabrikaten	44,5	11,3
diversen	2,2	0,9

Ook in deze cijfers weerspiegelt zich de ontwikkeling van de Japansche industrie. Het beeld van den handel, dat in 1868-'72 karakteristiek was voor een agrarisch land, is thans dat van den handel van een industrieland. Hierbij nam de differentiatie van uit- zoowel als invoer sterk toe.

Illustratief is een vergelijking van de structuur van uit- en invoerhandel van Japan met die van andere landen in 1930-'34:

Uitvoer :

	voedings- en genotmiddelen	grondstoffen en halffabrikaten	afgewerkte fabrikaten
	%	%	%
Groot-Brittannië . .	8,3	12,0	75,9
Ver. Staten	14,4	40,9	44,7
Duitschland	3,5	18,7	77,2
Frankrijk	14,1	24,9	61,0
Japan	8,5	36,6	53,7
Invoer :			
Groot-Brittannië . .	48,9	24,6	25,6
Ver. Staten	25,9	31,0	24,3
Duitschland	27,9	54,5	16,5
Frankrijk	31,7	48,7	19,6
Japan	10,9	74,2	14,3

Voor al deze landen zijn fabrikaten de voornaamste groep van uitvoerwaren, waarop dan de groep van voedings- en genotmiddelen volgt. Hieruit blijkt, dat de economische ontwikkeling dezer landen in dezelfde richting gaat.

Ten aanzien van de voorziening in voedings- en genotmiddelen is Japan nagenoeg autark, terwijl daarentegen zijn invoer van grondstoffen relatief het grootst is.

Japan zet ongeveer een zesde van zijn landbouw- en industrieele productie in het buitenland af. De dekking van de binnenlandsche behoeften geschiedt voor ongeveer 17% door invoer. Van de kunstzijdeproducten wordt ongeveer drie-vierde uitgevoerd, van de katoenproducten de helft.

Ondanks de sterke industrialiseering heeft Japan het karakter van een landbouwland, met handhaving, tot groote hoogte, van feudale verhoudingen, voor een groot deel behouden.

*

De economische betrekkingen tusschen Japan en Mandsjoerije en haar beteekenis voor de industrialiseering, door Professor Dr. Zenechi Itani te Tokyo.

Mandsjoekwo levert Japan grondstoffen en is afzetgebied voor Japansche verbruiks- en productiegoederen. Mandsjoekwo is

verder vestigingsgebied voor een deel van Japan's bevolkingsoverschot. Verwacht wordt, dat Mandsjoekwo op den duur van groot belang zal worden voor Japan's industrie.

*

Het Pacific-probleem en de mogelijkheid van zijn oplossing, door Professor Dr. Hikomatsu Kamikawa te Tokyo.

Het Pacific-probleem is, volgens schr., feitelijk het Chineesche probleem en het probleem Nederlandsch-Indië.

Japan's positie hangt ervan af, dat China niet door de mogendheden verdeeld wordt. Het eischt de onschendbaarheid van China en voerde daarom oorlog met Rusland. Het zorgde er voor, dat China's grensprovincies niet in vreemde handen zouden vallen, — een weldaad, die blijkbaar door China vergeten is .....

De handhaving van de zelfstandigheid van het eigenlijke Chineesche rijk als Chineesche republiek is te danken aan het daadwerkelijk ingrijpen van Japan en den moreelen steun der Vereenigde Staten.

Dat de Indische archipel nog onder Nederlandsche heerschappij staat, althans nominaal, is aan Engeland te danken.

Het Pacific-vraagstuk kan in de volgende elementen ontleed worden:

1. De strijd der imperialistische mogendheden om territoir.
2. De economische concurrentie tusschen de imperialistische mogendheden.
3. Het immigratieprobleem voor verscheidene nationaliteiten en rassengroepen.
4. De nationalistische bewegingen der z.g. achterlijke rassen.

Zoekt men voor dit vraagstuk een oplossing, dan moet voorop gesteld worden, dat behoud van den status quo onmogelijk is. Maar het schijnt uitgesloten te zijn, dat een staat een stuk grondgebied afstaat zonder voor het behoud ervan te vechten.

Zoolang Nederland zijn liberale politiek in Ned.-Indië handhaaft en verstandig genoeg is om tegemoet te komen aan de wenschen der nationalisten, en zoolang de Britsche vloot den archipel verdedigt, is verdeeling ervan uitgesloten.

Zal het Pacific-probleem langs vreedzamen weg opgelost worden, dan is noodzakelijk, dat:

1. geen verwerving van koloniale gebieden door de imperialistische mogendheden meer plaats hebben zal;

2. den nationaliteiten en rassengroepen onafhankelijkheid, of althans zelfstandigheid geschonken wordt;

3. een onpartijdige en liberale immigratiepolitiek wordt gevoerd;

4. de beschikking over grondstoffen en de toegang tot de koloniale landen voor alle landen opengesteld worden.

*

Wij meenden goed te doen door voor de lezers van dit tijdschrift een kort overzicht van den voor ons hier te lande zeer leerzamen inhoud der beide afleveringen van het *Weltwirtschaftliches Archiv* te maken.

INHOUD

Bladzijde

Op weg naar een „Indische" Regeering, door Prof. Mr. J. J. Schrieke 451

De Strijd om de Monogamie, door Dr. G. F. Pijper 476

De Tinfusie, door Ir. P. Hövig 491

Het Landsarchief en het Archiefwezen in Europa, door Dr. F. R. J. Verhoeven 519

Westersche vernieuwing in Japan en China, door Dr. Hk. Riemens 531

De Economische problemen van China en Japan, door D. M. G. Koch 550

KOLONIALE STUDIËN

EEN MIJLPAAL VOOR HET BOSCHWEZEN 1897 – 1937

DOOR W. ZWART

§ 1. 1937 is en zal voor den dienst van het Boschwezen een merkwaardig jaar blijven. Het vormt een mijlpaal, die noodt tot een terugblik in het verleden, nl. in het veertig-jarig bestaan van den afzonderlijken Dienst en tevens een keerpunt, omdat eindelijk het ruime en grootsche arbeidsveld der Buitengewesten beter aangepakt zal kunnen worden.

Met Staatsblad 1897 No. 61 en het G.B. van 9 Februari 1897 No. 21 (Bijblad 5164), waarbij een afzonderlijke dienst van het Boschwezen werd gevormd, kwam het Boschwezen niet uit de lucht vallen. Het was een voorloopig eindpunt van een lange geschiedenis, doch het beginpunt voor een modern boschbeheer. Dit gaat uit van een bepaling van de plaats, die het bosch in het economisch bestel van het land duurzaam moet innemen om het daarna te beheeren volgens boschwetenschappelijke beginselen, iets waartegen in het verleden zwaar was gezondigd.

§ 2. Van de boschgeschiedenis, vóór den Compagniestijd, is ons weinig met zekerheid bekend. Een van de aardigste bijzonderheden is, dat in den bloeitijd van Modjopait in Lasem alle schepen werden gebouwd, waarvoor de djatibosschen in de omgeving de grondstof leverden.

Ook ten tijde van Mataram bestond langs de kust ven Midden-Java, vooral tusschen Semarang en Soerabaja, een houthandel en scheepsbouwnijverheid, die aan het overige Insulinde en zelfs daarbuiten hout en prauwen leverde.

Van een eigenlijk beheer der bosschen in dien tijd kan men moeilijk spreken. De Sultans eischten wel de tienden van het gekapte hout, maar aan verjonging of verpleging der bosschen werd niets gedaan.

Men kapte, waar dit het gemakkelijkste was en gezien den overvloed van bosch was dit door de betrekkelijk geringe houtbehoefte geen bezwaar voor het voortbestaan der bosschen. Voor uitputting of overkapping behoefde men niet te vreezen, hetgeen met de komst der Compagnie echter veranderde. De behoefte aan hout werd veel grooter, zoowel wat de hoeveelheid als wat de zwaarte der sortimenten betreft. Roekeloos werd er in de bosschen gekapt en toen men omstreeks 1750 maatregelen ging beramen ter verbetering, werden de voorschriften meestal niet of slecht uitgevoerd, omdat de plaatselijke residenten er veel te veel persoonlijk belang bij hadden, dat de oude toestand bleef bestaan.

Daendels, o.a. steunend op de denkbeelden van den bekenden Nicolaas Engelhard—den laatsten Gouverneur van Java's N. O.-kust — en Dirk van Hogendorp, schiep ook hierin orde. Het groote nationale belang der bosschen — men hoopte daarmee ook de Hollandsche oorlogs- en Koopvaardijvloot te kunnen herbouwen — werd ingezien en een afzonderlijke boschdienst in het leven geroepen. Terwijl onder de Compagnie alle mooie bepalingen niets hielpen, omdat men de overtreders niet strafte, liet Daendels niet met zich spotten. Jammer genoeg werd de wel wat dure afzonderlijke boschdienst van Daendels door Raffles weer opgeheven. Ware zij blijven bestaan, dan zou Java alle andere koloniën ver vooruit zijn geweest en in menig opzicht een beter geleide economische ontwikkeling hebben gehad. We zouden misschien hier en daar wat te veel bosch hebben overgehouden, maar in geen geval ontwoude bergen ! De bosschen kwamen echter weer onder het beheer van de Residenten, m.a.w. ondanks enkele goed bedoelde voorschriften en wat aanplantingen werden ze niet beheerd. In géén geval waren de Residenten de mannen, om, toen de bosschen onverbiddelijk werden opgeofferd aan het cultuurstelsel, daartegen ten minste verzet aan te teekenen, gesteld, dat dit onder Van den Bosch mogelijk geweest zou zijn ! Het Bestuur was toen zelf geldelijk betrokken bij de uitkomsten van het cultuurstelsel en miste uiteraard alle boschwetenschappelijk inzicht.

De djatibosschen leden, behalve door den aanleg van vestingwerken (Willem I), ontzettend door den bouw van de vele fabrieken

en loodsen voor de suiker en de tabak, terwijl die bedrijven enorme hoeveelheden brandhout en droogdolken eischten. Terwijl men in den Compagniestijd enkel de kuststreken kon afroomen en uitbuiten, zette dit proces zich nu meer in het binnenland voort.

De gebergtebosschen werden even bruut opgeofferd aan de gedwongen koffiecultuur. De koffie leverde hoofdzakelijk de millioenen van het batig saldo, zoodat daarvoor alles moest wijken en steeds nieuwe koffietuinen op de beste boschgronden werden aangelegd. Ter wille van de koffiecultuur werd nog in 1884 de benedengrens der wildhoutbosschen in het bergland op 1300 — 1600 m vastgesteld, welke grens in vele gevallen veel te hoog is.

Heele landstreken op Java, zijn door de koffiecultuur ontwoud en daardoor verarmd. Toch gingen ook in dien tijd waarschuwende stemmen op tegen de afslachting en het slechte beheer der bosschen. In het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië van 1849 vindt men o.a. een klacht over het ontbosschen van den Diëng en een voorstel om de djatibosschen in het Rembangsche onder bepaalde voorwaarden maar te verkoopen, omdat er van het beheer door het Gouvernement toch niets terecht kwam ! Bij de overgave van het bewind door G. G. Rochussen aan G. G. Duymaer van Twist in 1851 werd de toestand der bosschen „zorgwekkend" genoemd.

Fromberg schreef in opdracht van de Regeering in 1855 de eerste verhandeling over den invloed der bosschen op het klimaat en in verband daarmee tot welke hoogte de bergen ten bate van den landbouw konden worden ontgonnen. Teysman, de bekende botanicus van 's Lands Plantentuin, gaf reeds in het zelfde jaar in een verhandeling de beginselen aan volgens welke de herbebossching met kans op succes moest plaats hebben. Beide feiten wijzen er op, dat de toestand inderdaad „zorgwekkend" was.

§ 3. De eerste stap ter verbetering was intusschen gezet. In 1849 liet men drie Nassauers, 2 houtvesters en een landmeter uitkomen om met een betere behartiging der boschbelangen te beginnen. Dat daarvoor Nassauers gekozen werden zal wel verband gehouden hebben met de verwantschap van ons Vorstenhuis aan dat landje.

Twee van de drie uitgekomenen vielen reeds spoedig door ziekte af. De overblijvende, Mollier, werd te werk gesteld in Rembang en wist daar de eerste werkelijke boschtechnische verbetering tot stand te brengen. Tot zijn komst werden nl. de

benoodigde houtwerken jaarlijks verspreid in de bosschen gekapt uit de boomen, waarvan men dacht, dat zij de gevraagde sortimenten zouden leveren.

Daarbij werd onnoodig veel hout verkapt en nog meer vernield, terwijl voor verjonging der bosschen niet kon worden gezorgd.

Mollier concentreerde den kap in perceelen, waar al het voorradige hout werd gekapt en daardoor een verjonging der bosschen mogelijk werd gemaakt. Wie langs den weg Blora—Tjepoe rijdt kan daar in de fraaie oude bosschen nog het werk van dezen eersten houtvester bewonderen.

Langzamerhand werden meer houtvesters te werk gesteld en in 1865 kwam het eerste Boschreglement tot stand. De aankap der bosschen in gedwongen arbeid voor Gouvernementsrekening, het z.g. blandongstelsel, werd daarmee vervangen door aankap door particulieren met vrije arbeiders. Dit systeem bracht evenwel groote boschtechnische bezwaren mee. Er moesten groote aaneengesloten perceelen van enkele honderden ha worden uitgegeven ter exploitatie, waarop ook veel niet-kapbaar hout voorkwam, terwijl de cultuurtechniek onvoldoende ontwikkeld was om dergelijke vlakten weer met succes te beplanten. De toen geslagen wonden zijn nog in het bosch te zien.

Ondanks enkele mooie prestaties bijv. de herbebossching van Bagelen en een groote technische verbetering in den cultuuraanleg[1]), zat er, alles bij elkaar, toch weinig vooruitgang in de behartiging der boschzaken, zoodat er stemmen opgingen om de houtvesters maar weer af te schaffen.

Tot omstreeks 1890 enkele mannen — w.o. vooral de houtvester Bruinsma met eere genoemd dient te worden — in woord en geschrift een beter boschbeheer bepleitten en ten slotte de Regeering van de wenschelijkheid en mogelijkheid daarvan wisten te overtuigen.

Hun stellingen kwamen in het kort hierop neer, dat de bosschen en speciaal de djatibosschen niet opleverden, wat zij konden opleveren. Er kon bij een beter beheer, gegrond op de regels der boschwetenschap, veel meer hout gekapt worden en zoodoende ook veel hoogere geldelijke opbrengsten uit de bosschen getrokken worden.

1) In plaats van aanleg met koelies geschiedde dit voortaan hoofdzakelijk door plantcontractanten, die tegen een vaste betaling per ha en het recht om voedselgewassen tusschen de djatirijen te teelen, de cultuur klaar afleverden.

De bosschen zouden daartoe behoorlijk afgebakend, opgemeten, geïnventariseerd en tot kleine beheerseenheden, de z.g. houtvesterijen van maximum 10.000 ha — inplaats van de bestaande groote boschdistricten van 50 tot 100.000 ha en meer —, moeten worden ingericht. In tegenstelling met het oude systeem, waarbij groote percee'len aaneengesloten bosch — waaronder noodzakelijk veel onrijp hout was — werden leeggekapt door particulieren, waarna het Boschwezen weer met de bebossching werd belast, zou nu die toelaatbare oogst gekapt worden op veel kleiner leegkapvlakten, die door hun gesteldheid het meest en eerst daarvoor in aanmerking kwamen. Na uitvoerige behandeling werden de beginselen voor een beter boschbeheer eindelijk vastgelegd in het Boschreglement van 1897 (Staatsblad 61).

Door Staatsblad 1897 No. 61 en het G.B. van 9 Febr. 1897 No. 21 (Bijblad 5164) werd nu een afzonderlijke dienst van het Boschwezen in het leven geroepen.

Welke de gevolgen waren van dit nieuwe systeem, kan hier natuurlijk niet uitvoerig worden behandeld.

Doorslaggevend was, dat op de kapvlakten de houtoogst belangrijk werd opgevoerd en dat deze tegen behoorlijke prijzen afzetbaar bleek. Ofschoon zulks niet uitdrukkelijk in het boschreglement was bepaald, begon van nu af aan de exploitatie van het hout in eigen beheer door het Boschwezen voorgoed wortel te schieten. Door de kleine leegkapvlakten kreeg men automatisch kleine cultuurvlakten van 5 — 15 ha, die veel meer zekerheid van slagen boden dan de groote cultuurvlakten van 50 ha en meer van vroeger. Daarmee was de duurzaamheid van het boschbedrijf, de grondslag van het geheele beheer, verzekerd.

De noodzakelijke grootere personeels- en kapitaalsuitgaven konden intusschen uit de nu veel grootere opbrengsten gemakkelijk worden betaald en tevens nog veel grooter overschotten dan vroeger aan 's Lands schatkist worden afgedragen.

§ 4. Den nieuwen dienst werd het leven echter niet gemakkelijk gemaakt en moest een harden strijd om het bestaan voeren. Slechts zelden heeft hij zich in de welwillende belangstelling van de Regeering of haar organen, vooral van het Binnenlandsch Bestuur, mogen verheugen, zooals Irrigatie- en Landbouwvoorlichting dit deden.

Dat de nieuwe richting van het Boschwezen geen onverdeelde instemming had, blijkt o.a. uit de volgende uitspraak van den grootsten houthandelaar uit die dagen.

„Het was bespottelijk om bij een jaarlijkschen aankap van 225.000 m^3 djatihout op gemiddeld een bate van *f* 13.— per m^3 te durven rekenen; een zoo aanzienlijke uitbreiding der exploitatie als in uitzicht werd gesteld moest noodwendig de prijzen drukken. Op de koopkracht van de Inlandsche bevolking viel niet te rekenen, dat „volkje" had als regel behalve den sarong geen cent om nog een baadje te kunnen koopen.

Al de drukte, die de minister zich voor de verbetering van het boschbeheer wilde getroosten, was eigenlijk maar onzin, laat hij eenvoudig in een of twee eeuwen de staatsbosschen uitroeien, het hout verkoopen en den grond aan de steeds toenemende bevolking uitgeven".

In 1849 werd tenminste nog het voorstel gedaan de bosschen aan de particulieren te verkoopen, met verplichting te zorgen voor de verjonging der bosschen. Nu durfde men zelfs voorstellen alle bosschen eenvoudig langzamerhand leeg te kappen.

Ook de bekende ingenieur Homan van der Heyde, later Directeur van Burgerlijke Openbare Werken, meende in zijn Economische Studiën en Critieken, dat het veel beter zou zijn zooveel mogelijk bosch leeg te kappen en den grond uit te geven aan de inlandsche bevolking. Het Gouvernement zou uit de landrente grooter inkomsten trekken dan de netto-inkomsten van het Bosch bedroegen en ook de gemeenschap in haar geheel veel meer baat hebben bij omzetting der bosschen in landbouwgrond.

De houtvester Ham gaf op deze en soortgelijke critieken een goed antwoord in zijn nog steeds lezenswaardig artikel : „Grond en Boschpolitiek op Java en Madoera".

§ 5. Met de groothandelaren in hout, die zich in hun toenmaligen vorm van bestaan terecht op den duur bedreigd voelden, ontstond een langdurige strijd over de vervreemding van het te oogsten djatihout. Tot dusverre hadden de groote handelaren hun hout betrokken van door hen zelf gekapte boschperceelen. Daarin konden zij kappen en hun bestellingen uitvoeren, zooals hen dat zelf het beste, gemakkelijkste en voordeeligste leek.

Naarmate de inrichting der bosschen tot houtvesterijen zou voortschrijden, zou die groothandel, langzaam maar zeker, gedwon-

gen worden het hout te koopen in de sortimenten, zooals het Boschwezen die op de openbare veilingen zou aanbieden en dus hun bedrijf moeten omschakelen.

Herhaalde strubbelingen en onderhandelingen waren daarvan het gevolg. Steeds probeerden de groothandelaren de oude exploitatiewijze terug te veroveren of andere bijzondere voorwaarden te bedingen.

De strijd werd pas in 1925 door het z.g. Vejahoma-contract in zooverre ten gunste van het Boschwezen beslist, dat de exploitatie in eigen beheer als hoofdbeginsel zou gelden.

§ 6. Nadat het Boschwezen van een afdeeling van het Departement van Binnenlandsch Bestuur onder een inspecteur was geworden tot een zelfstandig onderdeel met een Hoofdinspecteur, kon het zich toch niet harmonisch over geheel Ned.-Indië ontwikkelen.

Grootere saldi waren beloofd en dat was toen, helaas nog meer dan nu, een zeer voornaam punt voor betere behartiging der boschbelangen door de Regeering, zoodat men op de eerste plaats moest zorgen voor die grootere saldi.

Hoofdzakelijk werd daarom aandacht geschonken aan het djatiboschgebied. Voor het wildhoutboschgebied op Java's bergen kon voorloopig niet veel worden gedaan. Deze wierpen en werpen indirect grooter nut af dan de djatibosschen, omdat van hun welstand voor een groot gedeelte de regelmatige levering van irrigatiewater en dus het behoud van Java's landbouw afhangt. Direct leverden en leveren deze bosschen echter steeds nadeelige saldi.

Aan een beheer der bosschen op de Buitengewesten werd nog heelemaal niet gedacht en men huiverde zelfs daarmee te beginnen, ofschoon Treub, de Directeur van Landbouw — onder wiens gezag het Boschwezen bij de oprichting van het Departement van Landbouw was gekomen —, graag daar grootscheepsche exploitaties had gezien naar het Amerikaansche voorbeeld in de Philippijnen. Afgezien van enkele sporadische tochten of onderzoekingen en een heel tijdelijke standplaats duurde het eigenlijk tot 1910, voor de eerste houtvester voor goed op de Buitengewesten een standplaats kreeg.

Toch moet men de verwaarloozing van het boschbelang op de Buitengewesten het Boschwezen niet al te euvel duiden. Pas omstreeks 1900 was ons gezag in groote deelen van de Buitengewesten

op steviger basis gevestigd en slechts in het laatste tiental jaren komt er van Bestuurszijde zelf meer drang om boschwetenschappelijke voorlichting. Helaas is het tevens mogelijk, dat daar tot voor kort op de zonderlingste wijze met de bosschen kon worden en dan ook werd omgesprongen door wisselend inzicht van achtereenvolgende Residenten. Het weifelend beleid en de overdreven huldiging van werkelijke of zoogenaamde adatrechten heeft ontzaglijk veel kwaad gedaan.

De mate, waarin de boschbelangen voor Java en de Buitengewesten behartigd kunnen worden bij de tegenwoordig organisatie van den dienst, blijkt o.a. uit een overzicht van de personeelsformatie.

EINDE 1936 WAREN WERKZAAM:

Personeelsgroepen	Hoofdkantoor	Boschbouwproefstation	Dienst Java en Madoera	Dienst Buitengewesten	Totaal
I. Leiding en inspectie .	2	1	10	1	14
II. Hooger beheersperson.	4	8	59	20	91
III. Middelbaar en lager beheerspersoneel . .	2	11	374	64	451
IV. Boschpolitiepersoneel	—	9	1254	173	1436
V. Opname en teekenpersoneel	—	1	95	66	162
VI. Overig lager techn. personeel	—	3	71	61	135
VII. Administratief personeel	41	4	433	103	581

Het Hoofdkantoor en het Proefstation werken zoowel voor Java als voor de Buitengewesten.

Let men enkel op het hooger personeel, dan vindt men op Java 69 houtvesters op ongeveer 3.000.000 ha bosch of 1 per 43.500 ha en voor de Buitengewesten 21 houtvesters op 120.000.000 ha of 1 per 6.000.000 ha!

Deze vergelijking is natuurlijk slechts zeer globaal. Op Java moet men nog onderscheiden het tamelijk intensief beheerde djatiboschgebied en de meer extensief beheerde wildhoutbosschen. Op de Buitengewesten waren einde 1936 in :

Sumatra	14	
Borneo	3	
Celebes	2	
Kleine Soendaeilanden	1	
Groote Oost	0	houtvesters.

Er zijn echter op de Buitengewesten gebieden, zoo groot als Java, waarvan de bebosschingstoestand ongunstiger is dan op Java, zonder dat daarvoor voldoende boschpersoneel ter beschikking kan worden gesteld!

§ 7. Aan het djatiboschgebied op Java werd, zooals gezegd, in de afgeloopen veertig jaar de grootste zorg besteed.

De eerste taak was een goede afbakening, opmeting, kaarteering en inrichting van dit gebied. Onder inrichting in algemeenen zin moet dan verstaan worden het opmaken van een bedrijfsplan uit gegevens, verkregen na een indeeling en inventariseering der bosschen. In het bedrijfsplan berekende en regelde men den toelaatbaren oogst aan hout naar plaats en tijd, terwijl tevens de noodzakelijke middelen tot uitvoering van het plan werden ontworpen. Dit laatste betrof in hoofdzaak het bouwen van de woningen voor het noodig geachte personeel, de afvoerwegen voor het gekapte hout naar de stapelplaatsen en den bouw en de inrichting hiervan.

De voortgang van dit werk mogen blijken uit enkele cijfers.

Jaar	Oppervlakte der djatibosschen 1) ha	Ingericht tot houtvesterijen ha	Lengte der railbanen km
1897	± 650000	4000	—
1905	649000	37000	± 50
1910	672000	103000	375
1915	713000	173000	811
1920	739000	326000	1101
1925	770000	440000	1421
1930	735000	699000	2138
1936	760000	760000	2602

1) Voor zoover deze behooren tot het Djatibedrijf. In het gebied van de wildhoutbosschen liggen ook nog ongeveer 50.000 ha djatibosch.

De toename van het djatiareaal berust deels op een betere bepaling der oppervlakte, deels op toevoeging van stukken wildhoutboschgebied of vrij staatsdomein aan het djatiareaal. Van grondhonger van het Djatibedrijf kan niet gesproken worden, integendeel! In den loop van deze jaren zijn juist door de afbakening nog heele lappen djatiboschgebied afgestaan aan de bevolking.

Uit de gegeven cijfers blijkt, dat het werk in den beginne slechts weinig opschoot. Men had gebrek aan personeel en werkte te precies. Toen meer personeel beschikbaar kwam en men een vluggere werkmethode toepaste, kon ten slotte in goed 30 jaar een gebied van 760.000 ha ingericht worden op een manier, die zich met de beste Europeesche kan meten.

Voor een goed geleide exploitatie van het hout is een goed ontsloten net van vervoerswegen eerste vereischte. Een nadeel van het vroegere systeem van de exploitatie door particulieren was steeds, dat deze — door de omstandigheden gedwongen — daaraan niet veel tijd en geld konden besteden. Binnen een klein tijdsverloop moest de geheele baan afgeschreven worden.

Met de inrichting tot houtvesterijen en de exploitatie in eigen beheer door het Boschwezen veranderde dit. De staat — eigenaar van het bosch en tevens de exploitant daarvan — kon een net van vervoerswegen aanleggen, dat duurzaam zou zijn, omdat hij jaar in jaar uit dit net zou kunnen gebruiken.

In den beginne werd veel aandacht besteed aan het traceeren van karrewegen, doch al spoedig begon men met het aanleggen van railbanen. Eerst waren deze nog primitief en slecht. Als regel werden zij n.l. aangelegd op de terreinruggen, omdat dit het gemakkelijkst en het goedkoopst was, n.l. heel weinig kunstwerken vereischte. Later werden de banen, na een behoorlijk ontwerp, aangelegd in de kalidalen om zooveel mogelijk profijt te trekken van de terreingesteldheid. In plaats van tegen de ruggen opgesleept te worden, wat natuurlijk ontzettend veel arbeidskracht vereischt, kon het hout nu naar beneden worden gesleept en beweegt het beladen verkeer op de railbanen zich ook hoofdzakelijk in dalende richting. De capaciteit der banen is daarmee vertwee- tot verdriedubbeld. Zonder rente en afschrijving van de railbanen en rails kost dit vervoer, inclusief laden en lossen van het hout, van $1^1/_2$ — 2 cent per ton/km.

Zooals men ziet, is het baannet van het Djatibedrijf ongemerkt bijna even groot als dat van de S.S.

Het zal echter noodig zijn met de banen steeds dieper in de bosschen binnen te dringen. Wanneer men aanneemt, dat ongeveer 1 km baan op 200 ha bosch noodig is, dan zal de totale lengte van het net 3800 km worden. Voorloopig is nog niet te verwachten, dat — behoudens in bijzondere omstandigheden — het massavervoer van hout goedkooper zal kunnen geschieden door karren op rubberwielen of vrachtauto's.

Wel dwong de noodzakelijkheid om steeds grooter oppervlakte bosch door middelbaar personeel te doen beheeren tot een ontsluiting der bosschen voor autoverkeer. Kon de houtvester vroeger te paard een groot gedeelte van zijn werk doen en was hij met een goede personenlorrie dan reeds den koning te rijk, nu zou hij zonder auto onmogelijk zijn werk eenigszins behoorlijk kunnen verrichten. Men dient niet te vergeten, dat zelfs in het intensief beheerde djatiboschgebied een houtvester een 4 tot 5 × grooter oppervlak te beheeren heeft dan zijn Europeesche collega. In een tiental jaren is dan ook binnen het boschgebied op eenvoudige en goedkoope wijze een net van honderden km bruikbare autowegen aangelegd.

§ 8. De vooruitgang in den houtoogst der djatibosschen voor en na de invoering van het boschreglement van 1897 blijkt uit de onderstaande cijfers.

Gemiddeld per jaar bedroeg de kap van djatihout.

Tijdvak	Exploitatie		Dunning		Samen	
	Timmerhout m^3	Brandhout s.m.	Timmerhout m^3	Brandhout s.m.	Timmerhout m^3.	Brandhout s.m.
1873 — 1896	83000	281000	?	?	83000	281000
1897 — 1899	101000	293000	?	?	101000	293000
1900 — 1904	149000	394000	?	?	149000	394000
1905 — 1909	236000	735000	?	?	236000	236000
1910 — 1914	264000	1021000	?	?	264000	264000
1915 — 1919	205000	1156000	15000	58000	220000	1214000
1920 — 1924	174000	983000	23000	96000	197000	1179000
1925 — 1929	296000	1168000	80000	200000	376000	1368000
1930 — 1934	197000	600000	87000	103000	284000	703000
1935	109000	428000	105000	175000	214000	603000
1936	131000	469000	104000	220000	235000	689000

Voor zoover noodig zij medegedeeld, dat onder exploitatiehout het oude kaprijpe hout uit de leegkappen en zuiveringen der bosschen wordt verstaan en onder dunningshout het over het algemeen jonge hout, afkomstig van de verpleging der jonge aanplantingen door wegname van de overtollige stammen.

Een jonge aanplant begint n.l. in den regel met een gemiddeld aantal van 3000 planten per ha, waarvan er op den kaprijpen leeftijd van 80 — 100 jaar slechts 250 overblijven. De overige moeten in den loop van het productie-proces verwijderd worden.

De gegeven cijfers zouden een lange toelichting behoeven om volledig verklaard te worden, doch dan zou men er ook de heele economische geschiedenis van Java in weerspiegeld vinden; de opgang nà 1900 met zijn verschillende hoogtepunten tot de groote malaise van 1930 — 1936 toe ! Bij een splitsing der cijfers zouden nog interessante gegevens te voorschijn komen, zooals de geleidelijke overgang van den kap door aannemers naar den kap door het Boschwezen.

In het begin van deze periode gebeurde de kap nog geheel door particulieren; in 1912 was voor het eerst de kap door het Boschwezen grooter dan die der particulieren, terwijl in 1935 deze laatste kap geheel was verdwenen.

Door het steeds stijgend oppervlak van jonge aangelegde bosschen en hun betere verzorging konden steeds grootere massa's dunningshout tegen relatief goedkoope prijzen worden geleverd. Verreweg het grootste gedeelte van dit dunningshout vindt zijn afzet onder de inlandsche bevolking, die daarmee haar houtbehoefte voor eenvoudige woningen en gereedschappen kan dekken. Ondanks de malaise is de afzet als geheel genomen dezelfde gebleven en na de verbetering van den economischen toestand onmiddellijk sterk gestegen.

§ 9. Ofschoon het djatiboschgebied de meeste aandacht trok, werden de belangen van het wildhoutboschgebied op de berghellingen toch niet verwaarloosd. Vooral de reorganisatie van 1929 beloofde aan dat onderdeel eindelijk ook de volle aandacht te geven, die het verdiende. Helaas heeft de malaise hier zeer storend ingegrepen, ofschoon er in de laatste 7 jaren veel werk is verricht.

Nog heel wat zwaarder strijd dan in het djatigebied had het Boschwezen in de bergbosschen te voeren om voor Java een behoorlijk percentage bosch te behouden.

Toen in 1890 de eerste groote reserveering van wildhoutbosschen in het staatsblad verscheen, steunde dit eigenlijk op een veel te haastig en oppervlakkig onderzoek en van alle kanten werd het gereserveerde bosch nog belaagd en beloerd.

In het boschreglement van 1897, dat het moderne boschbeheer inluidde, stond nog uitdrukkelijk, dat de wildhoutbosschen o.a. in stand werden gehouden ten behoeve van de Gouvernements-koffiecultuur ! Daardoor gingen dan ook nog heele lappen bosch, die dringend noodzakelijk waren voor een behoorlijke reguleering van het irrigatiewater, verloren.

De wettige, maar vooral clandestiene ontginningen van de zijde der bevolking knaagden eveneens aan de boschoppervlakte en de ondernemingen op erfpacht aasden nog voortdurend op nieuwe stukken verschen boschgrond.

Afbakenen, kaarteeren en het opstellen van een proces-verbaal van grensregeling, zoodat de grenzen tusschen bosch en andere gronden goed waren vastgelegd, was ook hier eerste eisch.

Omstreeks 1900 schatte men de oppervlakte in stand te houden wildhoutbosch op Java op ongeveer 1 millioen ha. Door betere oppervlakteberekeningen en verdere reserveeringen was deze oppervlakte einde 1936 aangegroeid tot 1827000 ha, [1]) waarvan 1794000 ha waren afgebakend en waarvan voor 1733000 ha een proces-verbaal van grensregeling met bijbehoorende kaarten was opgemaakt.

Dit werk is dus nog niet afgeloopen. Hoe zelfs binnen de goedgekeurde grenzen de bevolking soms nog clandestien ontgon, bleek in 1918 — 1920 ten tijde der voedselschaarschte o.a. in Banjoemas, waar enkele duizenden ha plotseling ontgonnen werden en ook gedurende den laatsten voedselnood groote clandestiene ontginningen voorkwamen.

Op het oogenblik loopt de boschreserveering van Java — behoudens plaatselijke verbeteringen — ten einde.

In 1933 is in het gebied der wildhoutbosschen een onderzoek ingesteld naar de bestemming, te geven aan het nog beschikbare vrije landsdomein. Dit onderzoek, gehouden in overeenstemming met het Plaatselijk Bestuur, strekte zich uit over 462.000 ha, die als volgt konden worden verdeeld.

1). Hieronder vallen echter ruim 50.000 ha djatibosschen, die bij het wildhoutboschgebied zijn ingelijfd.

		ha
I.	Niet geschikt voor ontginning	
	a) voor Boschareaal	98.000
	b) voor andere instellingen	38.000
II.	Geschikt voor ontginning.	
	a) Ruilgronden voor het Boschwezen	29.000
	b) Slechts geschikt voor boomgewassen	26.000
	c) voor alle gewassen	271.000

De overblijvende djati- en wildhoutbosschen beteekenen voor Java een boschpercentage van ruim 20 %.

Voor een land met den terreinvorm van Java, waar de landbouw zoo afhankelijk is van regelmatige rivierdebieten ten behoeve van de irrigatie, is dit onvoldoende.

Ter vergelijking mogen hier eenige bebosschingscijfers van Europeesche landen volgen.

Duitschland	26.3 %
Frankrijk	17.7 %
Zwitserland	22.7 %
Oostenrijk (oud)	32.6 %
Nederland	8 %

Vooral de cijfers van Duitschland, Zwitserland en Oostenrijk, die toch zeker ook behoefte hebben aan landbouwgrond, manen tot voorzichtigheid om op Java het boschareaal niet te verminderen. Voor het vlakke Holland met zijn uitgebreid net van waterwegen zijn de omstandigheden uiteraard heel anders, ofschoon ook daar, bijv. in Drente, geklaagd werd, dat het verdwijnen der bosschen den bouw van huizen duur had gemaakt.

In het wildhoutboschgebied was de exploitatie van hout en andere boschproducten steeds van weinig belang. Men zat wat te veel vastgeroest aan het idee van „beschermen" van het bosch; was te huiverig om te kappen, zoodat de exploitatie hoofdzakelijk een voorziening werd van de kleine eigen omgeving. Jarenlang leverde deze exploitatie slechts ongeveer 20.000 m^3 timmerhout en 200.000 m^3 brandhout. Daarbij mag echter niet vergeten worden, dat van de in ontginning komende erfpachten en bevolkingsontginningen veel hout werd afgezet.

In de laatste jaren is men gelukkig van meening veranderd en tot de opvatting gekomen, dat een goed geleide exploitatie van het bosch aan de schermboschbelangen niet behoeft te kort te doen. Juist omdat de wildhoutbosschen in verschillende klimaten

en op verschillende gronden liggen, zijn zij, beter dan het djatiboschgebied in de heete vlakten op grootendeels arme mergelgronden, geschikt om bepaalde houtsoorten te telen, die voor de industrieele ontwikkeling van Indië van groot belang zullen zijn, of zelfs belangrijke exportproducten zullen kunnen leveren (kistenhout, basten, papierhout, harsen). Voorwaarde daarvoor is echter weer een goede ontsluiting der bosschen om de producten af te kunnen voeren, hetgeen in het bergland in hoofdzaak door autowegen voor vrachtauto's zal dienen te geschieden.

De bronnen buiten het bosch, waaruit de bevolking tot dusverre haar behoeften aan timmerhout en brandhout dekte, beginnen hoe langer hoe meer op te drogen.

Dit is een van de redenen waarom de verkoop van het djatidunningshout sterk stijgt. De bevolking heeft echter niet alleen timmerhout, maar ook brandhout noodig. Het eenvoudigste potje rijst, djagoeng of cassave eischt brandstof om klaargemaakt te worden! Om toestanden als in Britsch-Indië en China — waar groote hoeveelheden mest gebruikt worden als brandstof — te voorkomen, is daarom voor elke streek van Java een percentage bosch noodig. Wanneer ook in de vlaktestreken de natuurlijke mest meer gebruikt zal worden voor landbouwdoeleinden [1]), zal dit alleen mogelijk zijn door de aanwezigheid van bosch, tenzij eventueel een groot bestand van klappers of vruchtboomen dit bosch vervangt. De bergbevolking van Java, die in sommige districten en regentschappen toch ook over de 300 inwoners per km² telt, heeft een grootere behoefte aan hout dan die in de vlakte, omdat het koelere klimaat meer brandstof eischt. De beteekenis van een goede brandhoutvoorziening van Java blijkt toevallig heel aardig in Koloniale Studiën van Augustus 1937 uit de ontleding van het budget van een koeli in de batiknijverheid in Pekalongan. Van de dagverdienste van 10 cent, werd 8 cent gebruikt voor de dagelijksche nooddruft, doch van die 8 cent was $^1/_2$ cent, m.a.w. ± 6%, voor brandhout. Op z'n Amerikaansch uitgerekend vertegenwoordigt het brandhout, benoodigd voor het koken van het dagelijksch etenspotje, al een „waarde" van meer dan *f* 12 millioen gulden per jaar voor heel Java en Madoera.

[1]) Het is merkwaardig, dat men voor de stijging van de opbrengsten uit den inlandschen landbouw zoo vaak slechts heil verwacht van kunstmest. In vele tegalanstreken in de bergen wordt de natuurlijke mest zorgvuldig bewaard, maar ik heb het in de vlakte zelden gezien.

§ 10. Voor de inlandsche bevolking in haar geheel is de reorganisatie van het Boschwezen dan ook een zegen geweest. Een van de sociale argumenten in den strijd voor een beter boschbeheer was, dat de houtvoorziening van de inlandsche bevolking beter ter hand genomen zou kunnen worden. De particuliere exploitanten schonken daaraan geen aandacht, doch het Boschwezen heeft dit doel steeds voor oogen gehouden en voor een belangrijk gedeelte ook bereikt.

Wèl was het absoluut noodzakelijk, dat een onverbiddelijke strijd werd aangebonden tegen de groote euvels van clandestiene ontginning binnen de boschgrenzen, branden en diefstallen, terwijl regelingen moesten worden getroffen voor het weiden van vee, snijden van gras, enz.

Dat schiep vaak conflicten met de bevolking en haar aangewezen pleitbezorgers, het Binnenlandsch Bestuur. Het valt niet te ontkennen, dat het Boschwezen wel eens gezondigd heeft door „trop de zèle" en te weinig rekening hield met van oudsher bestaande toestanden, die niet *op stel en sprong* konden worden gewijzigd.

Wanneer echter het Boschwezen niet tegen de bovengenoemde euvels was opgetreden, zouden de bosschen ondanks hun beheer toch hun ondergang tegemoet zijn gegaan. Voor diefstal, clandestiene ontginning en boschbranden zal iedere leek dit inzien; voor veeweide en gras snijden misschien niet. Ten slotte is echter een regeling der veeweide enz. niets anders dan het bij elke goede landbouwpolitiek in algemeenen zin gehuldigde beginsel, dat de landbouw moet leeren bestaan op het hem ter beschikking staande terrein. Het bosch — vooral in dicht bevolkte gebieden meestal reeds teruggedrongen op de schrale tot slechtste gronden — kan niet produceeren wat verlangd wordt, als het doorloopend een voor het eigenlijke landbouwbedrijf *te grooten* veestapel in het leven moet houden door gelegenheid te geven vee te weiden of gras te snijden. Door de veeweide en het grassnijden gaat het productievermogen van den boschgrond ten slotte achteruit. De geschiedenis levert daarvan, ook op Java zelf, maar al te leerzame voorbeelden! Het bosch kan hoogstens tijdelijk eens bijspringen in tijden van zeer grooten nood. Ondanks alle bescherming en regeling en verboden van gouvernementswege van veeweide in de jonge bosschen, zijn honderden ha aanplant, die van 70 tot 100 en meer gulden per ha hebben gekost, door veeweide en grassnijden totaal vernield en

mislukt, terwijl duizenden ha cultuur of bosch voor veeweide en grassnijden een gedeelte van hun productieviteit hebben ingeboet, hetgeen slechts door langjarige bescherming en verzorging weer hersteld zal kunnen worden.

De strijd tegen de boschvernieling is niet alleen met een soort negatieve politieverboden gevoerd, doch ook wel degelijk met positieve maatregelen gestreden, zij het niet overal met evenveel succes.

Het sprokkelen in den zin der boschwetgeving is steeds vrijgelaten [1]), terwijl van den beginne af aan naar middelen gezocht is om aan de houtbehoeften der inlandsche bevolking tegen lage prijzen zooveel mogelijk tegemoet te komen. Van de laatste jaren dateert het z.g. kitir-systeem, waarbij het, op een buitengewoon eenvoudige manier, mogelijk is gemaakt z.g. afvalhout ter beschikking van de bevolking te stellen. Het gevolg is geweest, dat de inlandsche bevolking in haar geheel reeds een van de groote afnemers van het Boschwezen is, terwijl het in de toekomst een van de voornaamste afnemers zal worden, zoodat daarvoor zelfs ingrijpende bedrijfsmaatregelen — verlaging van den kapbaarheidsleeftijd van den djati — genomen zullen moeten worden. Waren de tijden van 1925—1928 blijven bestaan dan zou er waarschijnlijk van de goedkoope houtsortimenten niet genoeg geleverd kunnen worden. Zelfs in deze tijden van depressie zijn er streken, die hun behoefte aan z.g. bevolkingshout niet uit haar eigen bosschen kunnen dekken, zoodat aanvoer van verderaf gelegen boschgebieden noodzakelijk is. Dat het Boschwezen aan de behoeften der Inlandsche bevolking, nl. goedkoop hout voor eenvoudige behoeften, kan voldoen, is alleen mogelijk geworden door een regelmatige verjonging van de leeggekapte vlakten en het met hand en tand verdedigen van de jonge aanplantingen tegen boschschenderijen. Ofschoon, helaas, erkend moet worden, dat de toestand nog lang niet overal is, zooals hij wezen moet en er nog veel werk te doen valt — vooral in het wildhoutboschgebied —, is de toestand toch zóó, dat die beter is dan in elk ander koloniaal land.

Als een uiterlijk bewijs voor de werkelijke verbetering der boschgesteldheid kan o.a. gelden, dat de zoo schadelijke en gevaarlijke alang[2], die vroeger welig in de djatibosschen tierde, daar nu zoo goed als verdwenen is !

[1]) Behoudens met hooge plaatselijke uitzonderingen.

De twee *groote* voordeelen echter, die de inlandsche bevolking uit de reorganisatie van het boschwezen getrokken heeft, zijn ten eerste de verbetering van de boschgesteldheid in de gebergtebosschen, zoodat de debieten der rivieren voor de irrigatiedoeleinden niet verder verminderen en voorts de groote arbeidsgelegenheid in het djatiboschgebied.

In de gebergtebosschen is nog lang niet bereikt, wat bereikt moet worden. Tegen de adviezen van het Boschwezen in zijn er groote oppervlakten grond in den loop der jaren nog uitgegeven voor ontginning. De fouten van het verleden worden nu erkend. Veel stervend land — terre à vocation forestière, zooals de mooie Fransche uitdrukking luidt — wordt aan het Boschwezen teruggegeven om de gronden daarvan weer vast te leggen en moeizaam productief te maken. Met de erfpachten worden gronden geruild, waarbij beide partijen voordeel hebben, terwijl na afloop van het erfpachtsrecht automatisch weer vele fouten kunnen worden goedgemaakt.

In het djatiboschgebied heeft het Boschwezen de legende van Soenan Bonang, die een djatibosch in goud veranderde, werkelijkheid gemaakt.

Vóór de reorganisatie was de werkgelegenheid in een streek zeer beperkt, zeer geconcentreerd en bovendien tijdelijk. Was het boschperceel na eenige jaren leeg gekapt, dan trok het — meestal uit andere streken afkomstige — werkvolk naar elders en voor den omwonende bevolking droogde de bron van arbeidsgelegenheid weer vrijwel geheel op.

De invoering der exploitatie in eigen beheer met den even grooten jaarlijkschen kap binnen het zelfde gebied noodzaakte tot belangrijke kapitaalsuitgaven, waarvan het grootste deel in inlandsche handen kwam en verschafte *duurzaam* werk aan enkele honderden opzichters, tienduizenden mandoers en koelies.

Alleen de kapitaalsuitgaven van het Djatibedrijf bedroegen tot 1935 *f* 33.000.000.—, waarbij voor de gebergtebosschen eveneens nog eenige millioenen komen! Rekent men alle koeliewerk om in koeliedagloonen, dan leverde het boschbedrijf op Java doorloopend werk aan een 70.000 koelies. Het sociale nut van deze arbeidsgelegenheid is echter veel grooter. Het boschbedrijf is voor de inlandsche omgeving een ideaal werkgever. Seizoenarbeid kent het Boschwezen nagenoeg niet ; het heele jaar is — of was er althans — volop werk. Vóór de malaise was er in vele streken nog een

tekort aan arbeidskrachten, speciaal aan kappers. Bijna 90% van al het werk was taakwerk, waarvan begin of einde niet aan bepaalde uren is gebonden. Het boschbedrijf stelde zoodoende den tani in staat zijn overtollige arbeidskracht productief aan te wenden, wanneer dit *hem* gelegen kwam. Dat het Boschwezen deze rol vervulde blijkt hieruit, dat het aanbod van werkkrachten in tijden van oogst of grondbewerking altijd terugliep. Het boschbedrijf was in de groote arme streken tusschen Semarang en Soerabaja, waar geen groote andere cultures liggen, de ruggesteun van den tani!

§ 11. Er blijft nog genoeg werk over voor het Boschwezen om niet op de gewonnen lauweren te gaan rusten.

Wat bereikt is, moet met veel geringer krachten, dan men dit vroeger voor mogelijk gehouden zou hebben, worden behouden en daarbij duiken nog telkens nieuwe problemen op. Het beheer der wildhoutbosschen op Java staat nog lang niet op het peil van dat der djatibosschen. Doch een andere enorme taak wacht nog. Het is juist het gedenkwaardige van 1937, dat, bij de afsluiting van een met succes gekroond tijdvak van 40 jaar, nieuwe perspectieven geopend worden.

Een goed geworden boschwezen is in de geschiedenis van bijna elk volk een kind van den nood. Men gaat er gewoonlijk pas toe over, als het bijna „te laat" is, hetgeen door de boschgeschiedenis van de Buitengewesten voor de zooveelste maal bevestigd wordt. Wanneer men nog eens de oppervlaktecijfers van de bosschen der Buitengewesten — 120 millioen ha — vergelijkt met de ongeveer 3 millioen ha van Java, dan zal men beseffen, dat de strijd voor een geordend boschbeheer en technisch goed geleid boschbedrijf op Java maar een inleiding en leerschool is geweest voor het moeizame werk, dat op de Buitengewesten nog wacht.

Ook daar is — de geringheid van personeel en hulpmiddelen in aanmerking genomen — reeds veel bereikt, zij het hier meer en daar minder.

Het ontbreken van een duidelijk gestelde boschordonnantie heeft buitengewoon nadeelig gewerkt op de ontwikkeling van het Boschbeheer. Veel te veel was overgelaten aan het inzicht der plaatselijke bestuurders, waardoor de opvolger vaak afbrak, wat de voorganger had opgebouwd.

Het is daarom te hopen, dat de in de laatste jaren in den Volksraad

behandelde Boschordonnantie voor de Buitengewesten spoedig van kracht worde.

Intusschen zal in 1938, aansluitend op de Bestuurshervorming, de organisatie van het benoodigde personeel beter kunnen worden opgezet en uitgebreid.

Door vereenvoudiging van de toporganisatie van Java zal voor de Buitengewesten weer een Adviseur der bosschen van de Buitengewesten, welke functie als gevolg van de bezuiniging was vervallen, kunnen worden aangesteld. Onder den Hoofdinspecteur van het Boschwezen zal deze te Buitenzorg het geheel van het Boschwezen in de Buitengewesten kunnen overzien en leiden.

Aansluitend aan de 3 groote Gouvernementen: Sumatra, Borneo en de Groote Oost zullen 3 inspectiekringen worden geschapen, waarvan de inspecteurs [1]) zullen toegevoegd worden aan de Gouverneurs. Door het scheppen der Gouvernementen zullen bijna automatisch ook de boschzaken beter behartigd worden.

Met de splitsing van de te groote dienstkringen zal het aantal zelfstandige houtvesters worden uitgebreid, welk systeem ook op Java een succes is gebleken, terwijl eveneens meer middelbaar en lager personeel ter beschikking zal worden gesteld.

Een speciale exploratieafdeeling met zetel te Buitenzorg zal in gebieden, waar tot dusverre te weinig is gewerkt, op korten termijn de voornaamste gegevens leveren, die onmisbaar zijn voor een behoorlijk boschbeheer (oppervlakte en gesteldheid der bosschen; noodzakelijke boschreserveeringen voor hydrologische doeleinden, vaststelling van exploiteerbare voorraden enz. enz.).

De uitbreiding van het Gouvernementspersoneel [2]) blijkt het beste uit het volgende overzicht.

Jaar	Leiding en Inspectie	Houtvesters	Middelbaar personeel	Boschpolitiepersoneel	Ander personeel	Totaal
1929	2	26	61	165	38	292
1936	1	20	64	173	230	488
1938	3	25	88	193	292	601

[1]) In Borneo is voorloopig alleen gedacht aan een Opperhoutvester.
[2]) Daarnaast bestaat nog plaatselijk personeel van de landschappen en rechtsgemeenschappen.

Er behoeft niet aan getwijfeld te worden, dat, wanneer de verbetering van de conjunctuur aanhoudt, in 1939 en volgende jaren nog meer personeel beschikbaar zal worden gesteld.

Eindelijk heeft men begrepen dat het bekende gezegde „Faîtes moi des bonnes finances et je vous ferai une bonne politique" juist moet worden omgekeerd. Met een goede „Regeeringspolitiek" en met voldoende personeel om die uit te voeren zal het Boschwezen garandeeren voor de toekomst van het boschbedrijf op de Buitengewesten, zooals het dit voor Java in 1897 heeft gedaan: veel ruimere baten door een beter gebruik van de natuurschatten der Buitengewesten en behoud van de bronnen van 's Lands welvaart daar.

§ 12. Het moet helaas erkend, dat de regeeringsbelangstelling voor het Boschwezen hoofdzakelijk werd en grootendeels nog wordt bepaald door de geldelijke resultaten. Zelfs indirecte voordeelen als de groote hydrologische en orologische belangen door een goed boschbeheer behaald, leggen, tot het meestal te laat is, maar weinig gewicht in de schaal.

In den laatsten tijd vindt men dat op Java bevestigd door het teruggeven aan het Boschwezen van groote lappen „stervend land", om die weer productief te maken en algeheele ruïneering van geheele landstreken elders te voorkomen.

Tot slot daarom een overzicht van de saldi van den dienst.

Tijdvak	Saldo in guldens	
	Totaal	Gemiddeld per jaar
1875 — 1890	[1])	+ 160.000
1891 — 1895	[1])	+ 830.000
1896 — 1900	[1])	+ 1.010.000
1901 — 1904	+ 5.130.000	+ 1.283.000
1905 — 1909	+ 10.500.000	+ 2.100.000
1910 — 1914	+ 11.877.000	+ 2.375.000
1915 — 1919	+ 16.700.000	+ 3.340.000
1920 — 1924	+ 17.893.000	+ 3.579.000
1925 — 1929	+ 30.486.000	+ 6.097.000
1930 — 1934	— 8.234.000	— 1.647.000
1935	— 694.000	— 694.000
1936	— 160.000	— 160.000

[1]) Mij niet precies bekend.

De gemiddelde saldi zijn dus steeds gestegen tot deze in de groote malaise plotseling zijn omgeslagen.

De achteruitgang was in 1936 nog niet volledig opgevangen en zal pas over 1937 weer worden omgezet in een batig saldo.

In totaal heeft het Boschwezen echter sedert 1900 nog een batig saldo van $83^1/_2$ millioen gulden in 's Lands schatkist gebracht. Behalve deze rechtstreeksche baten is de toestand der bosschen belangrijk verbeterd, omdat groote, dadelijk afgeschreven kapitaalsuitgaven mogelijk waren, n.l. 33 millioen gulden voor de djatibosschen, enkele millioenen voor de wildhoutbosschen, idem voor 's Lands caoutchoucbedrijf, terwijl jaren lang het boschwezen der wildhoutbosschen en op de Buitengewesten is gefinancierd.

Het aandeel van de verschillende onderdeelen van den dienst in de inkomsten en uitgaven blijkt uit het volgende overzicht.

	In duizendtallen guldens							
	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Hoofdkantoor								
Inkomsten	25	17	15	11	10	6	6	1
Uitgaven	197	195	197	175	174	145	147	134
Saldo	— 177	— 178	— 182	— 164	— 164	— 139	— 142	— 133
Boschbouwproefstation								
Inkomsten	0	1	0	0	0	1	0	0
Uitgaven	186	218	224	190	140	137	136	123
Saldo	— 185	— 217	— 224	— 190	— 140	— 136	— 135	— 122
Dienst Java en Madoera								
Inkomsten	22504	15091	10942	7538	6446	5769	5267	5312
Uitgaven	15856	15114	13818	9805	7494	6300	5587	5191
Saldo	+ 6648	— 23	— 2875	— 2267	— 1048	— 541	— 320	+ 121
Dienst Buitengew.								
Inkomsten	2472	2103	1459	1154	802	753	779	750
Uitgaven	1550	1548	1391	1153	971	957	876	776
Saldo	+ 922	+ 556	+ 68	+ 1	— 169	— 204	— 97	— 26
Totaal Boschwezen								
Inkomsten	25002	17212	12417	8704	7258	6529	6052	6064
Uitgaven	17788	17075	15630	11324	8779	7548	6746	6224
Saldo	+ 7214	+ 137	— 3213	— 2619	— 1520	— 1019	— 694	— 160

Java en Madoera zijn dus in geldelijk opzicht nog verreweg het belangrijkst.

Daarbij moet echter bedacht worden, dat de cijfers voor het Boschwezen in de Buitengewesten slechts betrekking hebben op de Gouvernementsinkomsten en uitgaven, door het Boschwezen verantwoord. De werkelijke overheidsinkomsten en uitgaven d.w.z. die van Gouvernement — waaronder dan o.a. de rechten op boschproducten vallen —, Zelfbesturende Landschappen en Rechtsgemeenschappen zijn veel belangrijker en geven uiteraard een juister beeld.

Inclusief het uitvoerrecht op de boschproducten, ten bate van het Gouvernement, was het geldelijke resultaat over 1936.

	Inkomsten	Uitgaven	Saldo
Gouvernement	*f* 1036000	851000	+ 185000
Landschappen	,, 1046000	578000	+ 468000
Rechtsgemeenschappen	,, 197000	34000	+ 163000

Voor den staat zijn bovendien een groot gedeelte der uitgaven weer andere bronnen van inkomsten geworden, omdat vele uitgaven van hem als ondernemer, bronnen van inkomsten voor zijn landskinderen zijn.

Een aardig voorbeeld van den invloed van goed boschbeheer leveren toevallig bekende gegevens van de Semarangsche djatibosschen.

Gemiddeld per jaar bedroegen de :

Periode	Inkomsten	Uitgaven	Saldi
1873 — 1879	*f* 173000	66000	107000
1891 — 1900	,, 215000	97000	118000
1916 — 1920	,, 3177000	1873000	1304000

Van 1873 tot 1879 kon men nog nauwelijks van een beheer der bosschen spreken; men had een houtvester, enkele opzieners en mantri's voor heel Semarang en de Vorstenlanden; het tijdvak 1891 — 1900 omvat de periode vlak voor de reorganisatie van 1897, terwijl 1916 — 1920 een beeld geeft van de inkomsten en uitgaven als gevolg van die reorganisatie en een goed geleid beheer.

§ 13. Het Boschwezen kan zich de weelde veroorloven alle gemaakte fouten in het verleden te erkennen en toch nog met gepasten trots op dat verleden terugzien!

Nog een groot voordeel in 's Lands belang mag de Dienst van het Boschwezen op zijn naam boeken. Het heeft den Hollander, die van nature door zijn scheepvaart, handel en intensieven ondernemingslandbouw het bosch ontwend was, „boschgezind" gemaakt. Hij begint nu het belang van een goed beheerd boschgebied voor 's lands welvaart te beseffen en daarom zullen ten slotte de wetgevende en andere maatregelen, die noodig zijn om dit te verwezenlijken, spoediger worden getroffen.

BUITENZORG, October 1937.

EEN 125-JARIGE SCHEPPING VAN RAFFLES

DOOR Dr. N. A. C. SLOTEMAKER DE BRUÏNE

Indië is het land van komende en gaande menschen, van acties met korten levensduur, van instellingen welker voorgeschiedenis niet bekend is, van vereenigingen, die in de geschiedenis opduiken, doch welker ontwikkeling of opheffing niet bekend is en die eenvoudig verdwijnen.

Indië is ook een land, waar instellingen blijven bestaan, zij het ook onder de oppervlakte van het bewuste gemeenschapsleven, om geen andere reden dan dat er geen aanleiding bestaat om ze op te heffen of omdat zij een kapitaaltje bezitten.

In verschillende archieven hier te lande liggen stapels bescheiden, die wachten op ordening, schifting, publicatie en wetenschappelijke bewerking.

Door bijzondere omstandigheden kwam ik in aanraking met een vrij onbekende vereeniging, het Nederlandsch Oost-Indisch Bijbel- en Zendelinggenootschap, gevestigd te Batavia. Waar en wanneer deze vereeniging en haar fondsen ontstaan zijn, was niet bekend. Met behulp van eenige aanknoopingspunten kon ik echter een draad volgen, die door enkele archieven heen voerde naar een vereeniging met een geheel anderen naam: „Javaasch medewerkend Bijbelgenootschap", opgericht in 1814. De naam van dit genootschap was wel bekend, het wordt ook hier en daar in de literatuur vermeld, maar niet bekend was, wat van dit genootschap was geworden. Men meende, dat het verdwenen was. Bij

nasporing bleek nu, dat de eerstgenoemde vereeniging de wettige en directe voortzetting is van de tweede. In 1939 kan men het 125-jarig bestaan herdenken van een genootschap, dat hier ter stede op 4 Juni 1814 in het paleis Rijswijk onder presidium van den Luitenant-Gouverneur Raffles is opgericht.

* * *

Het is niet de eerste maal, dat behoefte wordt gevoeld aan een onderzoek naar de herkomst van het Nederlandsch Oost-Indisch Bijbel- en Zendelinggenootschap en van zijn kapitaal, dat op het oogenblik beheerd wordt door de predikanten bij de Protestantsche Gemeente te Batavia.

De notulen van de bestuursvergadering van 11 December 1885 vermelden het volgende. „Op de vraag van Ds. Adèi of er een regle-„ment bestaat, antwoordt Ds. Prins, dat hij indertijd het secretariaat „van Ds. Brouwer heeft overgenomen, dat hij diezelfde stukken „heeft overgegeven aan Ds. Knottnerus en dat daaronder geen „reglement gevonden wordt. Mr. van Goens neemt op zich zoo „mogelijk op te sporen, wanneer en op welke voorwaarden het „door ons beheerd wordend fonds vroeger tot stand is gekomen."

Typeerend voor het verloop van dergelijke zaken in Indië is nu, dat op de eerst volgende vergadering (24 Januari 1887 !) Mr. van Goens wel aanwezig was, doch geen mededeeling deed over zijn nasporingen en dat bij de eerste vergadering daarna, 23 Januari 1888, de Heer van Goens uit het bestuur verdwenen is. De voorgeschiedenis bleef onbekend.

In 1907 rees de vraag naar de herkomst opnieuw. De aanleiding was een moeilijkheid bij het terugvorderen van uitgeleende gelden. Voor stappen bij de Justitie was rechtspersoonlijkheid noodig. Men wist, dat de vereeniging deze niet bezat en ging nieuwe statuten maken. De secretaris, Ds. Rooker, begaf zich naar de bibliotheek van het „ethnografisch museum" te Batavia en vond daar een exemplaar van in 1854 en 1860 vastgestelde reglementen. Ook ontdekte hij, dat het genootschap ontstaan was door samensmelting van „het Oost-Indisch Bijbelgenootschap" en het „Javaasch mede-werkend Zendelinggenootschap" (notulen der vergadering van 31 Oct. 1907). Verdere nasporingen verrichtte hij echter niet, de gevonden oude reglementen waren voldoende als uitgangspunt voor het practische doel: samenstelling van statuten.

Het is de moeite waard om hieronder de hoofdzaken te vertellen uit de geschiedenis van deze merkwaardige instelling, beter gezegd: van deze combinatie van instellingen.

* * *

Op 4 Juni 1814 had in het Paleis Rijswijk de oprichting plaats van het „Javaasch medewerkend Bijbelgenootschap" onder presidium van den Luitenant-Gouverneur Thomas Stanford Raffles.

Het was tijdens het Engelsche tusschenbewind, Daendels was in 1811 opgevolgd door Raffles, Nederlandsch Oost-Indië werd als een Engelsche kolonie bestuurd. Het is bekend, dat de Engelschen in deze periode op verschillend gebied veel goeds hier te lande gebracht hebben. In dit verband interesseert ons in het bijzonder de stoot, dien zij gaven aan de bestudeering der Inheemsche talen en aan de verspreiding van den Bijbel [1]).

Het was de tijd der Bijbelgenootschappen. In 1804 was het „Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap" te Londen opgericht. Het stimuleerde de oprichting van overeenkomstige genootschappen elders, die zich òf zelfstandig organiseerden, (zooals het „Nederlandsch Bijbelgenootschap" in 1814 deed), òf als z.g. „Auxiliary Societies". De bedoeling met deze „medewerkende genootschappen" was deze: eenerzijds het verkrijgen van financiëele hulp in zoo ruim mogelijke mate ten behoeve van het moedergenootschap te Londen en anderzijds steunpunten in het leven te roepen voor de verspreiding van den Bijbel over de geheele wereld [2]).

[1]) Verg, Dr. H. Kraemer „Het Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta", Djawa, Dec. 1932, blz. 262, 266.

[2]) W. Canton zegt ervan in zijn „History of the British and Foreign Bible Society" (London, 1904, Vol. I, bldz. 47 en 49) : „The principle which, „by a happy inspiration they had adopted for the Continent, contained „onrecognized, the germ of the Auxiliary Societies and prepared the „way for their general acceptance .... the succes of the Bible Society was „to be dependent on the utmost decentralization possible .... In the „Nottingham organization it was provided that one half of the amount „of the funds of the society shall be subscribed to the British and „Foreign Bible Society and the remainder appropriated to the dischar„ge of the expenses of the society and to purchase Bibles and Testa„ments of the British and Foreign Bible Society to be distributed for „the benefit of this town and neighbourhood. Broadly speaking these „conditions formed the basis of all the Auxiliaries, which now began to „spring up in rapid succession".

In het Oosten werden de „Auxiliary Societies" het eerst opgericht in streken onder Engelsch bewind. Zoo kwam na Calcutta, Colombo e.a. ook Java aan de beurt. Op 4 Juni 1814 werd te Batavia opgericht „The Java Auxiliary Bible Society". Het jaarverslag van het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap over 1815 [1]) maakt melding van „liberal contributions at Batavia" en van groote belangstelling van de zijde van den Luitenant-Gouverneur Raffles en van zijn opvolger, „the Dutch Governor General of Batavia, lately appointed in Holland, one of the first subscribers to the English Bible Society at Amsterdam." [2])

De secretaris van het genootschap, Rev. J. C. Supper, schrijft 3 Sept. 1814 naar Londen: de oprichting „has now actually taken „place in the house and under the presidency of his Excellency „Lieutenant Governor Raffles. The object shall be to encourage „the circulation of the Holy Scriptures without note or comment „throughout Eastern Asia and especially among the native Christ-„ians of that part of the globe .... The New Testament shall „be translated with the low Malay dialect and be printed as soon „as possible." [3])

Reeds dadelijk bij het begin maakte men ernst met de dubbele doelstelling: verspreiding en vertaling van den bijbel. De beteekenis daarvan wordt niet verminderd, wanneer uit het vervolg van dezen brief blijkt, dat Rev. Supper en de zijnen niet precies wisten wat eigenlijk het „low Malay dialect" was of waar het „hoog-Maleisch" gesproken werd. Hij legt het verschil aan zijn vrienden in Londen als volgt uit: „The high Malay is spoken in the upper parts of „the Island of Java, and the other in the lower, as for instance in „Batavia and the whole neighbourhood .... There is between „the high and the low Malay a still greater difference than between „the German and the Dutch language."

Men had groote plannen. Supper ziet als plicht van het zoo juist opgericht genootschap om, wanneer de vertaling in het laag Maleisch gereed zou zijn, „afterwards to extend its sphere of

[1]) „Reports of the British and Foreign Bible Society", deel III, bldz. 278.

[2]) Bedoeld is het Engelsche Bijbelgenootschap, dat als „medewerkend genootschap" van Londen werd opgericht te Amsterdam op 23 Maart 1814, doch overging in het op 29 Juni 1814 opgerichte zelfstandige „Nederlandsch Bijbelgenootschap".

[3]) „Reports of the British and Foreign Bible Society", deel III, bijlage XL, bldz. 422.

„activity farther, when perhaps the inhabitants of Japan deserve „our attention." [1])

* * *

De oprichting van het genootschap had, zooals blijkt uit het gedrukte verslag daarvan [2]), met groote plechtigheid en voortvarendheid plaatsgehad.

„Na het eindigen hunner bezigheden in een kleine zameling „van sommige Leden van een ander Genootschap vereenigden „deze zich tot het dadelijk ontwerpen van een voorloopig plan, „o.a. het vaststellen van den oprichtingsdag. Geen gunstiger tijdstip „voor derzelver openlijke grondvesting kon zich voordoen dan „de naderende verjaardag van zijn Groot-Brittannische Majesteit „op den 4den Juni aanstaande; deze dag werd dan ook bepaald „ter plegtige oprigting van het Medewerkend Bijbel-Genootschap „van dit Eiland."

„De heugelijke dag daarzijnde schaarde op een aangekondigd „uur ten Gouvernements Huize op Rijswijk een aanzienlijke „menigte bij elkander."

Thomas Stanford Raffles aanvaardde het presidium, Professor Ross „van den Heer President aangewenkt, nam nu het woord „en ontwikkelde kortelijk in een ernstige aanrede den oorsprong,

[1]) Het is met de voorgenomen vertaling in het laag-Maleisch niet voorspoedig gegaan. Het „Verslag van het Ned. Oost-Indische Bijbelgenootschap", uitgebracht op 5 Maart 1830, vermeldt daarover het volgende: „Men „maakte een aanvang met het Nieuwe Testament, en de vertalers werden „voor hun moeite goed beloond; doch de vertaling voldeed geenszins aan „de verwachting, om reden, dat dezelve gebrekkig was, waarvan de oor„zaak ten deele gelegen was in de armoede der laag-Maleische taal, waarom „men dan ook dit nutteloos werk staakte, terwijl de afgewerkte stukken „bij het archief bleven berusten".
De blijkbare incapaciteit van den vertaler W. Robinson heeft tot gevolg gehad, dat men in de behoefte aan Maleische bijbels heeft voorzien door het herdrukken van de van 1758 dateerende „hoog-Maleische" vertaling van Leydekker. Tot dezen herdruk werd in 1819 besloten door het Hoofdbestuur van het Ned. Bijbelgenootschap (verg. C. F. Gronemeyer, Gedenkboek Ned. Bijbelgenootschap 1814—1914, Amsterdam 1914, bldz. 45; Gronemeyer vermeldt echter niets van de plannen van Supper c.s.).

[2]) In de boekerij van het Kon. Bat. Genootschap is een exemplaar aanwezig van de verslagen van de oprichting van het Javaasch medewerkend Bijbelgenootschap en van zijn werkzaamheden gedurende het tijdvak 4 Juni 1814—4 Juni 1815 ; van de verslagen van het Ned. O. I. Bijbelgenootschap uitgebracht op 5 Maart 1830, 7 Jan. 1832 en 19 Juni 1846; en van de verslagen van het Javaasch medewerkend Zendeling Genootschap, uitgebracht op 1 April 1830 en 15 Febr. 1832.

„de bedoeling en het allergewigtigst belang van instellingen als „deze .... Zigtbaar had deze rede een gewenschte werking. De „inteekening werd aanstonds geopend. Met algemeenen ijver werd „ingeschreven; een goed fonds om mee te beginnen was ras ver- „zekerd en het Bijbelgenootschap opgericht."

Aan de eerste Algemeene (jaar)vergadering werd op 4 Juni 1815 verslag uitgebracht van de werkzaamheden gedurende het eerste jaar. Aan den zendeling W. Robinson was opdracht gegeven voor de vertaling van het Nieuwe Testament in het Laag-Maleisch; de fondsen waren versterkt; 460 Bijbels, 620 Nieuwe Testamenten (zoowel Nederlandsche als Engelsche) waren verkocht; 36 exemplaren van den Arabischen Bijbel waren grootendeels verkocht en enkele daarvan „als een geschenk aan eenige Inlandsche Vorsten toegezonden."

* * *

Dit verslag is, voor zoover mij bekend, het eerste en het laatste geweest, dat door het genootschap onder dezen naam werd gedaan. Kort na den terugkeer van het Nederlandsch bewind werd de naam gewijzigd in dien van „Ned. Oost-Indisch Bijbelgenootschap". Wanneer dit gebeurde, heb ik niet kunnen ontdekken, zeker is, dat dit vóór 1822 plaatsvond. [1])

De geschiedenis tot 1852 van dit door Raffles opgerichte doch van naam veranderde genootschap kan kort worden beschreven. In 1823 werd het gereorganiseerd, het stond onder leiding van een Hoofdbestuur te Batavia. In 1828 deed men een circulaire uitgaan aan vele vrienden „zoo hier op Java als op de buiten-etablissementen" met de uitnoodiging om „hulpbijbelgenootschappen" op te richten, dit werd herhaald in 1830. Het verslag van 1832 vermeldt het bestaan daarvan te Soerabaja, Timor-Koepang, Banda, Amboina, Djocjacarta en Padang, te wijl „inteekeningen plaats hadden" te Makasser, Ternate, Japara, Buitenzorg, Palembang en Bandjermasin.

Met het Nederlandsch Bijbelgenootschap te Amsterdam werkte men hartelijk samen. Het doel bleef: vertaling en verspreiding

[1]) Blijkens de correspondentie van het Ned. Bijbelgenootschap bestond het „Ned. O. I. Bijbelgenootschap" te Batavia in 1822 reeds eenige jaren; zie Gronemeyer, bldz. 47. Verg. ook Canton, deel I, bldz. 289: „Shortly „afterwards .... on the restoration of Java to the Dutch through the „operation of the Treaty of Paris, the Auxiliary at Batavia was trans- „ferred to the Netherlands Bible Society".

van den Bijbel, zoo had men bemoeienis met het drukken der Javaansche vertaling van het N. Testament van Bruckner.

Ook de financieele toestand was in deze periode gunstig. In 1830 had men in kas *f* 5015.43, daarbij nog niet gerekend de elders (Soerabaja, Banda) geïnde, doch nog niet te Batavia ontvangen contributies.

Vanaf 1832 maakte de ijver der eerste jaren plaats voor verslapping en achteruitgang, 14 jaren lang verscheen geen verslag der werkzaamheden. Het Indische verschijnsel van intermitteerende activiteit openbaart zich.

Wanneer men in 1846 weer wakker wordt en eenige ijverige mannen het eerste verslag na 1832 publiceeren, beginnen zij met te constateeren: „Sedert het laatste in druk uitgegeven verslag „des Genootschaps in January 1832 is de toen nog bloeiende staat „van hetzelve van jaar tot jaar achteruitgegaan; de onderscheidene „hulpgenootschappen op Java en de buitenbezittingen, met welke „tot op dat tijdstip een levendige briefwisseling, wederkeerige „medewerking en ondersteuning had bestaan, zijn langzamerhand „verdwenen en door het steeds afnemend getal van contribueerende „leden zijn de inkomsten aanhoudend verminderd en alzoo „gelegenheden en middelen aan het Genootschap ontnomen om „aan deszelfs hooge roeping te beantwoorden." Men had weliswaar in de afgeloopen periode allerlei gedaan voor bijbelvertaling en bijbelverspreiding, doch achtte bijzondere maatregelen noodig om aan het genootschap nieuw leven in te blazen.

De bekende predikant W. R. van Hoevell werd uitgenoodigd om vóór de jaarvergadering van 1846 een redevoering in de Willemskerk te houden over het onderwerp: De Bijbel in Indië. Hij knoopte aan bij een twee dagen te voren „door het bulderen van het geschut bekend gemaakte" overwinning op een „weerspannigen en trouwloozen vorst van het eiland Bali", die „onze opperheerschappij in den Archipel, die thans een eerbiedwekkend gevaarte is geworden, opnieuw verzekerd en bevestigd heeft .... Dat heeft God gedaan voor Nederland! En wat heeft Nederland in Indië voor God gedaan?" Vanuit deze gedachte voerde Van Hoevell vervolgens een warm pleidooi voor de bijbelverspreiding.

Een tweede vrucht van de oplevende activiteit (in deze jaren werkten te Batavia de bekende predikanten Van Hoevell, Budding, Bierhaus en van Hengel) was de reorganisatie van het Ned. O. I. Bijbelgenootschap door de samenvoeging met het „Javaasch

medewerkend Zendelinggenootschap". Zij kwam tot stand in 1852, de combinatie ontving den naam: „Ned. O. I. Zendeling en Bijbelgenootschap" en bleef onder dezen naam tot heden werkzaam.

* * *

Alvorens over deze samenvoeging en de verdere lotgevallen der nieuwe combinatie verder te spreken, enkele mededeelingen over de herkomst van het andere samenstellende lid.

Het „Javaasch medewerkend Zendelinggenootschap" (niet te verwarren met het in 1814 opgerichte „Javaasch medewerkend Bijbelgenootschap"!) was bijna even oud als zijn broedergenootschap. Het was opgericht in 1816 [1]) als steunpunt voor den arbeid van het „Nederlandsch Zendelinggenootschap". Deze bekende en oudste der Nederlandsche Zendingscorporaties was opgericht 19 Dec. 1797 te Rotterdam; eerst na afloop van het Napoleontische tijdperk kon het daadwerkelijk hier te lande optreden. De eerste zendelingen Kam, Bruckner en Supper werden naar Indië gezonden in 1814, en wel door tusschenkomst van de „London Missionary Society", die tijdens het tusschenbewind gemakkelijker zendelingen naar Java kon zenden dan een Nederlandsch Genootschap [2]). Na herstel van het Nederlandsch bewind hadden opleiding en uitzending der volgende zendelingen vanuit Nederland plaats.

Naar den trant der Bijbelgenootschappen stichtte men ook ten behoeve van den arbeid van het Ned. Zend. Genootschap hulpgenootschappen. Behalve dat te Batavia bestonden er volgens het Jaarverslag van 15 Febr. 1832 nog „medewerkende zendelinggenootschappen" te Soerabaja, op Amboina en op Timor.

[1]) 5 Aug. 1815 wordt opgegeven door S. Coolsma: „De Zendingseeuw voor Ned. O. Indië, bldz. 64. De bestuurderen noemen zelf in 1852 als jaar van oprichting 1816; dit jaar wordt ook genoemd door E. F. Kruyff: „Geschiedenis van het Nederlandsch Zendelinggenootschap" bldz. 111.

[2]) Deze Engelsche corporatie heeft hen als eigen zendelingen beschouwd, die naar een nieuw arbeidsveld der L.M.S. trokken. In zijn Gedenkboek „The History of the London Missionary Society ,1795—1895" (deel II, bldz. 437, 438) zegt R. Lovett: „In 1814 the Directors decided to beg „a mission in Java, which from 1811 to 1818 (sic!) was under British „control.... Joseph Kane (!), Bruckner and Supper who had been educated „by the Netherland Society .... were prevented from proceeding thither. „They were sent over to London, were accepted by the Directors .... and appointed in 1813 to begin a mission at „Batavia. They reached Batavia March 26th, 1814". Deze drie zendelingen verlieten den dienst der L. M. S. Bruckner werd in 1816 zendeling bij de Doopsgezinden te Semarang, Kam ging over in dienst der Protestantsche Kerk en Supper stierf in 1816. De London Missionary Society zelf had lang in haar dienst Medhurst, hij werkte te Batavia van 1821—1843 en is de eigenlijke stichter der Engelsche gemeente aldaar. „In 1833 the Batavia Mission came to an end," aldus eindigt Lovett zijn mededeelingen.

Hun taak bestond in de eerste plaats uit het verzamelen van bijdragen, waarmede zij het zendingswerk en de bijbelvertaling konden steunen.

Zoo vermeldt het Jaarverslag van 1 April 1830, dat men „tot de alleszins doelmatige onderneming" van de Javaansche vertaling van het Nieuwe Testament door Bruckner „aan het Nederlandsch O. I. Bijbelgenootschap tweeduizend guldens heeft opgeschoten", en dat men den druk en de verspreiding van twee „tractaatjes" in het Maleisch heeft bezorgd: „De vrijmoedige Christen" en „Over de verpligting van het ter kerke gaan".

Daarnaast stond de behartiging van de belangen der uit Nederland gezonden zendelingen. Zoo hield men contact met den later om zijn grondleggenden arbeid in China beroemd geworden zendeling „Gutslaaf", (gewoonlijk genoemd Gutzlaff), die aanvankelijk in dienst van het Ned. Zend. Genootschap onder de Chineesche bevolking op Riouw werkte, doch naar Siam vertrok en daarna jaren lang in China werkzaam was.

In deze periode bestond een nauwe samenwerking tusschen de Regeering en het Ned. Zend. Genootschap: een groot aantal der uitgezonden zendelingen werd na aankomst hier te lande benoemd tot predikant of hulpprediker. „Daar bijna alle tevoren „door het Hoofdbestuur van het Ned. Zend. Genootschap te „Rotterdam uitgezonden zendelingen bij derzelver aankomst alhier „op Java door het Indiesch Gouvernement werden bezoldigd, zoo „vloeide hier uit voort, dat ook dit Gouvernement over de plaatsing „dier Zendelingen beschikte." [1])

Bij deze benoeming en plaatsing vervulde het Jav. medewerkend Genootschap een adviseerende rol. Op merkwaardige wijze is deze verhouding vastgelegd in het „Reglement op het Bestuur der Protestantsche kerk", dat goedgekeurd en gearresteerd is bij K. B. van 28 Oct. 1840 no. 57 en van kracht is gebleven tot op 1 Aug. 1935 de administratieve scheiding tusschen de Protestantsche kerk en den Staat voltrokken werd. Art. 18 van dit reglement luidt: „Ingeval van noodzakelijkheid is het Kerkbestuur bevoegd „na overleg met het Javaasch medewerkend Zendelinggenootschap „te Batavia, om zendelingen, door de Indische Commissie in „Nederland geordend, aan het Gouvernement voor te dragen ter „tijdelijke plaatsing als Hulppredikanten in bijzondere Gemeenten."

[1]) Verslag Javaasch medewerkend Zendelinggenootschap van 1 April 1930, bldz. 2.

Dit was dus het derde onderdeel van de taak van dit Genootschap: regeling van, resp. advies aangaande de plaatsing der zendelingen.

* * *

Wij moeten volstaan met deze korte mededeelingen over de geschiedenis van dit Genootschap van 1816 tot 1852. Veel andere gegevens staan niet ter beschikking. Reeds in 1855 moest men constateeren, dat hoewel „reeds sedert geruimen tijd de nood-„zakelijkheid gevoeld en ter sprake gebracht" was „om zoo mogelijk „een algemeen overzigt te geven van de werkzaamheden van het „Javaasch medewerkend Zendelinggenootschap sedert zijn op-„rigting in 1816, . . het al aanstonds openbaar werd uit een in „1845 ingeleverd rapport van een der leden van het Bestuur, dat „reeds toen dit overzigt als onuitvoerlijk werd beschouwd, daar „de notulen en bescheiden betreffende de eerste oprigting en „eerste werkzaamheden en wel die van 1816 tot 1825 in het on-„gereede waren geraakt en spoorloos verdwenen."

Drie feiten kunnen echter uit deze periode nog worden vermeld.

Vooreerst dat blijkbaar vrijwel dezelfde personen veelal zitting hadden zoowel in het bestuur van het Javaasch medewerkend Genootschap als in dat van het Ned. O. I. Bijbelgenootschap. Zoo was in 1829 Mr. G. Buyskes van beide voorzitter en Ds. D. Lenting secretaris. Hetzelfde geldt van twee andere bestuursleden.

Voorts blijkt, dat althans gedurende een zekeren tijd de voorzitter of alle leden van het bestuur benoemd werden door de Regeering. Zoo werd bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 5 Jan. 1849 no. 1 „het lid van den Raad van Indië, Mr. H. J. „Hoogeveen, onder dankbetuiging voor de als zoodanig bewezen „diensten eervol ontheffing verleend van de betrekking van „President van het Bestuur over de Protestantsche kerken in „Ned.-Indië en van de betrekking van voorzitter van het „Ned. O. I. Bijbelgenootschap en van het Javaasch medewerkend „Zendelinggenootschap".

Ten slotte is de verhouding tot het Nederlandsch Zendeling-genootschap allengs gewijzigd. „In 1851 werden te Semarang „voorloopige maatregelen getroffen tot het laten oprigten eener „afdeeling van het Ned. Zend. Genootschap, afgescheiden van „het Javaasch medewerkend genootschap. De verhouding waarin „dit Genootschap tot hiertoe tot het Hoofdbestuur van het Ned. „Zend. Genootschap te Rotterdam had gestaan daardoor eenige

„wijzigingen hebbende ondergaan, zoo werd na gevoerde corres-
„pondentie besloten om genoemd Javaasch medewerkend genoot-
„schap met het Ned. O. I. Bijbelgenootschap te vereenigen." [1])

De zooeven genoemde correspondentie had o.m. plaats met den Inspector van het Ned. Zend. Genootschap, Ds. L. J. van Rhijn, die van 1846 tot 1848 Indië bereisde. Er was geen sprake van een conflict, doch van verschillende werkwijze. Ook na 1852 wilde men de meest hartelijke verstandhouding bewaren met de in Nederland gevestigde Bijbel- en Zendelinggenootschappen.

* * *

Practische overwegingen leidden er derhalve toe, dat men zich tot de Regeering wendde met het verzoek om de vereeniging van beide genootschappen te willen goedkeuren en de combinatie onder den nieuwen naam „Nederlandsch Oost-Indisch Bijbel- en Zendelinggenootschap" te erkennen.

Het verzoek werd gedaan door Bestuurders van het Javaasch medewerkend Zendelinggenootschap (bij schrijven van 23 Aug. 1852 no. 224), die in dezelfde samenstelling tevens het bestuur vormden van het Nederlandsch O. I. Bijbelgenootschap. Zij deelden mede, dat de vereeniging hun „doelmatig is voorgekomen", dat de naam „Javaasch" niet meer in overeenstemming is met de werkzaamheden, die zich „ook over de buitenbezittingen uitstrekken" en dat, waar „het doel van beide zoo zeer overeenkomt", de beoogde vereeniging de „werkzaamheden aanmerkelijk *kan* vereenvoudigen en gemakkelijker maken."

Bij Gouvernementsbesluit van 27 Oct. 1852 no. 11 werd te kennen gegeven, „dat er van Gouvernementswege geen bezwaar bestaat tegen de bedoelde vereeniging".

De Raad van Indië had geadviseerd niet uitdrukkelijk goedkeuring te verleenen. Het was in den tijd, dat de Regeering zich van de regeling van interne kerkelijke zaken begon terug te trekken. Als analoog geval worde vermeld, dat de Regeering op het voorstel van een Hoofd van Gewestelijk Bestuur op Java om ergens een kerkeraad in te stellen en ouderlingen en diakenen aan te wijzen, besliste, dat een zoodanige benoeming „een inmenging in kerkelijke „aangelegenheden daarstelde, niet strookende met de Regeerings-„beginselen, neergelegd in het Reglement op het beleid der

[1]) Verslag van het Ned. O. I. Zendeling en Bijbelgenootschap over de periode van 1 Nov. 1852 tot 31 Oct. 1855, bldz. 8

„Regeering in Ned.-Indië" van 1855. Met „eenvoudige goedkeuring van de samenstelling" van kerkelijke colleges wenscht de Regeering te volstaan. [1])

* * *

Hiermede was het nu nog te Batavia bestaande en onder denzelfden naam werkende Genootschap tot stand gekomen. Het ligt buiten het bestek van dit artikel om uitvoerig de „faits et gestes" van de laatste 85 jaar te vermelden. De bedoeling was slechts om den draad, die tot 1814 terugvoert, bloot te leggen. Indrukwekkende gebeurtenissen hebben trouwens in deze periode niet plaats gegrepen. Uit de beschikbare bronnen (een gedrukt verslag over de jaren 1852-1855 en een notulenboek van bestuursvergaderingen, aanvangende in 1874) blijkt, dat men trouw bleef aan de oude doelstellingen: bijeenbrengen van gelden voor zendingsarbeid en Bijbelvertaling en -verspreiding. [2]) In 1852 werden door het nieuwe bestuur waarin o.m. de bekende Mr. Anthing zitting had, grootsche plannen gemaakt; de uitvoering is echter evenmin als vroeger steeds evenredig daaraan geweest. Perioden van levendigen arbeid werden gevolgd door tijden van een bijna ondergrondsch bestaan. Telkens werden dan in de sporadische bestuursvergaderingen [3]) nuttige incidenteele beslissingen genomen: voorschotten of giften ten behoeve van Maleische lectuurverspreiding, uitgifte van catechisatieboekjes, kerkreparaties, aanschaffing van kerkboeken, subsidie voor zendingsscholen te Modjowarno, Swaroe en Soemedang.

In 1907 begint een duidelijke opleving: de statuten worden herzien, principieele richtlijnen worden vastgesteld, [4]) geen leeningen worden meer aan personen verstrekt.

Uit den laatsten tijd valt te vermelden het besluit om het Britsch en Buitenlandsch en het Nederlandsch Bijbelgenootschap financieel te steunen bij hun onderneming: een nieuwe vertaling van den geheelen Bijbel in het Maleisch, en wel in een Maleisch, dat begrijpelijker is dan dat van den ouden Leydekker, meer aansluit

[1]) G. B. van 5 Juni 1857 no. 53. Bijblad no. 198.

[2]) In 1874 bedroeg het kapitaal *f* 23288.16.

[3]) Van 1874 tot 1906 werden er in het geheel 21 gehouden ; van 1907 tot 1930 49.

[4]) Zoo werd in 1911 besloten om eenerzijds de Gereformeerde Zending niet meer te steunen, anderzijds om de „Leidsche Vertaling" en „moderne godsdienstige lectuur" niet meer te verspreiden.

bij de verzorgde spreektaal en zoo mogelijk bruikbaar zal zijn van Sumatra en de Straits tot aan de Minahasa en de Molukken. [1])

Merkwaardigerwijs is met dit besluit op dubbele wijze de band met het verleden weer aangeknoopt.

Het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap gaf den stoot tot het oprichten van het genootschap in zijn eersten verschijningsvorm: „Java Auxiliary Bible Society" (1814). Vóór 1822 was het omgezet in een steunorganisatie voor het Ned. Bijbelgenootschap: „Nederlandsch O. I. Bijbelgenootschap". In den financieelen bijstand voor het gemeenschappelijk werk van beide ontmoeten zij elkaar na meer dan een eeuw weer.

Het tweede punt betreft het object: de Maleische „begrijpelijke" Bijbelvertaling. In het begin van dit artikel heeft men kunnen lezen, dat juist dit op het programma stond bij de oprichting van het Javaasch medewerkend Bijbelgenootschap. Destijds zijn de plannen niet tot uitvoering gekomen; mede dank zij den steun na meer dan 100 jaren verleend, mag nu de verwezenlijking worden verwacht.

[1]) Dit werk is aangevangen in 1930; het Nieuwe Testament is reeds gereed en zal waarschijnlijk begin 1938 verschijnen; het Oude Testament hoopt men over 5 jaar vertaald te hebben.

ADATUITGAVEN IN ZUID-BALI

DOOR Dr. F. W. T. HUNGER Jr.

„De Balische dorpen zijn allereerst offergemeenschappen, waarvan de leden het vergaren van stoffelijke goederen slechts beschouwen als een middel om tot een hooger doel te geraken". (Korn, Adatrecht van Bali II, blz. 542).

De fraaie tempels, de luisterrijke adatfeesten en de kleurige offeranden zijn een lust voor het oog van iedereen toeschouwer, maar een financieele last voor de bevolking. In deze bijdrage, gebaseerd op gegevens, die zijn verzameld in de jaren 1929 tot en met 1934, zal uitsluitend de financieele zijde der adatceremoniën worden belicht, maar geen oordeel worden uitgesproken over de vraag, of deze godsdienstige en maatschappelijke plichten ook te zwaar zijn. Voor een niet-Hindoe is en blijft het onmogelijk de opofferingen, die een Baliër overheeft en over moet hebben om alleen of met zijn gezin in deze maatschappij innerlijk en uiterlijk in vrede te kunnen leven, naar waarde te schatten.

Evengoed als in onze eigen maatschappij, maakt het ook hier een groot verschil tot welk deel der bevolking men behoort, waar en in welke streek men woont, welke positie en stand men heeft, welke waarde men aan de uitoefening van godsdienstplichten hecht; ook hangt het van nog vele andere groote en kleine omstandigheden af, in welke mate men uit vrijen wil dan wel gedwongen, hetzij naar algemeen geldende maatstaven of slechts minimaal, deelneemt aan het nakomen van de bestaande adatgebruiken.

Deze, in de onderafdeelingen Tabanan, Badoeng, Gianjar en Kloengkoeng van de afdeeling Zuid-Bali, verzamelde gegevens hebben dan ook niet alle dezelfde waarde en zijn evenmin in de verste verte volledig. Zij beoogen slechts een indruk te geven van den omvang der adatverplichtingen en van de verhouding daarvan tot het geheel van lasten en lusten der Balische maatschappij.

Adatplichten bestaan:

A. voor een persoon, een gezin en een heele familie;

B. tusschen verschillende personen, gezinnen en families.
Deze lasten verliezen al eenigszins het private karakter en worden meer beheerscht door publieke conventies en worden als zoodanig algemeen erkende verplichtingen, ten deele (bij patoes) met boete-sancties.

C. Tenslotte zijn er de adatplichten jegens bandjar, desa, soebak en landschap, welke in wezen publieke lasten zijn met sancties bij wanpraestatie.
Zij alle kunnen „einmalig" zijn, althans bij uitzondering voorkomen, of geregeld terugkeeren. Al deze vormen zullen moeten worden bekeken om een inzicht te krijgen in den waren aard der gezamenlijke adatlasten.

* * *

A. Hieronder volgt een opgave van de kosten der offeranden, die voor ieder persoon eens in zijn leven worden uitgegeven, echter in ieder gezin en zeker in iedere familie ettelijke malen tijdens een generatie, zij het dan ook niet op geregelde tijden, voorkomen. De opgegeven kosten duiden den prijs aan voor eerste klas (oetama), middensoort (madia) en nederige (nista) offeranden en tusschen haakjes den prijs, dien mijn berichtgever, een welgesteld districtshoofd in de onderafdeeling Tabanan, daarvoor besteedde.

	Omschrijving der plechtigheden en hare kosten.	Oetama	Madia	Nista
		a) in kèpèngs *) b) in guldens.		
Zwangerschap	Tijdens de zwangerschap worden behalve wijwater (tirta pangloekatan) ook offers aangeboden „banten pagëdongan".	a) 1300 b) 2.60	700 1.40	300 0.60

*) De kèpèngprijs is constant, terwijl de tegenwaarde in guldens fluctueert naar gelang van den kèpèng-koers.
Aangenomen werd de kèpèngkoers omstreeks het jaar 1929 van 500 kèpèng = 1 gulden.

	Omschrijving der plechtigheden en hare kosten.	Oetama a) in kèpèngs b) in guldens.	Madia	Nista
Geboorte	Heeft de geboorte plaats bij een adellijke familie, dan worden aanstonds, naar gelang het een zoon of een dochter betreft, drie of twee eereschoten gelost, gevolgd door slagen op de koelkoel (seinblok) en gongspel. Voor deze gelegenheid zijn noodig „banten dapëtan pëmapag", een welkomstoffer.	a) 1400 b) 2.80 (5)	700 1.40	300 0.60
Nageboorte (Ari ari)	De nageboorte wordt in idjoek (arènvezel) en in klapperbast gewikkeld en vervolgens, na bijvoeging van een lontar waarop mantra's (heilige spreuken) zijn gegrifd, onder het verrichten van de noodige ceremoniën begraven. Dit geschiedt rechts of links van de trap van het woonhuis, al naar gelang het een zoon of een dochter geldt. De onkosten zijn zeer gering.	a) 200 b) 0.40	100 0.20	50 0.10
Nglalabin d.i. het afvallen van den navel.	Bij het afvallen van den navel maakt men „banten penglalaban", ter eere van moeder en kind.	a) 1200 b) 2.40 (17.50)	600 1.20	300 0.60
Ngrorasin, het feest van den twaalfden dag.	Op dezen dag wordt ter eere van het kind gemaakt de „banten pangrorasan" bestaande uit „banten panjëneng, djarimpen wakoel en panëboesan", voorts worden wajang- en djogëd-vertooningen gehouden.	a) 1300 b) 2.60 (10.—)	600 1.20	200 0.40
Toetoeg këkamboehan, het feest 42 dagen na de geboorte.	Deze offerande geldt speciaal de moeder, voor wie de tijd der onreinheid (sëbël), na een balische maand van 35 dagen plus 1 week, dan voorbij is. Het offer heet „tjòlong këkamboehan".	a) 1000 b) 2.—	500 1.—	300 0.60
Tëloeboelanin, het drie maandsfeest.	Na drie balische maanden (3 × 35 dagen) heeft ter eere van het kind plaats de „banten përas, panëboesan, djëdjanganan, sësajoet laboeh".			

	Omschrijving der plechtigheden en hare kosten.	Oetama	Madia	Nista
		a) in kèpèngs b) in guldens.		
	Vanaf dit moment mag het kind buitenshuis worden gedragen, doch nog niet met den grond in aanraking komen. Het kind krijgt nu voor het eerst zijn gouden of zilveren arm- en beenringen aan en mag in een aardenwerken badkuip worden gebaad — voordien in een kloekoeh (pinangbladschede).	a) 14000 b) 28.—	7000 14.—	5000 10.—
Wëton pëdjëmoe, de eerste verjaardag.	Op dezen dag, 6 × 35 dagen na de geboorte, wordt de eerste verjaardag gevierd en mag het kind voor het eerst den grond raken, hetgeen gepaard gaat met de offers „banten soetji, sësajoet pënjëneng".	a) 14000 b) 28.—	4000 8.—	2500 5.—
Ngempoegin, den eersten tand krijgen.	Het krijgen van den eersten tand wordt meestal alleen bij adellijke families gevierd met „banten patindjokoekoes, panjëneng, përas lis".	a) 300 b) 0.60	150 0.30	50 0.10
Mëkoepak, de eerste tandwisseling.	De eerste tandwisseling wordt meestal alleen door adellijke families gevierd met „banten sësajoet pabërisihan, përas panjëneng".	a) 300 b) 0.60	150 0.30	50 0.10
Oton, verjaardag.	Iedere volgende verjaardag, na telkens zes balische maanden, moet worden gevierd met „banten mabijakala, sësajoet panjëneng. Na 30 oton is men 18 jaar, de huwbare leeftijd a^1), en na nogmaals 30 oton 36 jaar, de gemiddelde leeftijd a^2).	a^1) 18000 a^2) 18000 a^1 + a^2 36000 b^1) 36.— b^2) 36.— b^1 + b^2 72.—	9000 9000 18000 18.— 18.— 36.—	4500 4500 9000 9.— 9.— 18.—
Mëpëtik, eerste haarknippen.	Bij welgestelde families heeft deze ceremonie plaats meestal wanneer het kind 8-10 oton, dat is 5-6 jaar oud is. De offeranden zijn in dat geval kostbaar.	a) 12000 b) 24.—	4500 9.—	750 1.50
	Bij de minder gegoeden wordt van dit feest weinig werk gemaakt en tegelijk gevierd met den eersten verjaardag.			

	Omschrijving der plechtigheden en hare kosten.	Oetama a) in kèpèngs b) in guldens.	Madia	Nista
Ngradja of toetoeg kĕlih, eerste menstruatie.	Door het arme volk wordt deze gebeurtenis op zeer bescheiden schaal gevierd; in de poeri's echter meestal plechtig. Na 3-7 of zelfs 11 dagen in afzondering te hebben doorgebracht (ngĕkeb), wordt de jonge dame met veel statie naar de versierde keuken gevoerd, alwaar verschillende ceremoniën plaats hebben, w.o. een gebed tot Brahma-Sang Agni als god van het vuur; voorts het koken van bepaalde spijzen. Daarna slikt zij symbolische ingrediënten (mĕpĕdamel) o.m. een mengsel van zes smaakjes zooals suiker, zout, iets bitters enz. (sadrasa). Tenslotte heeft dan een reinigingsplechtigheid plaats „mĕdoedoes, mĕpĕsĕlang".	a) 12000 b) 24.—	4000 8.—	700 1.40
Mĕtatah, tandenvijling.	Het arme volk maakt van deze ceremonie veelal geen speciaal feest, maar laat deze plechtigheid dikwijls samenvallen met het Galoenganfeest. Voor de meer welgestelden is dit een kostbare plechtigheid. Na een afzondering van 3-7 dagen (ngĕkeb) wordt het „slachtoffer" naar de mooi versierde balé Singosari gebracht, waar onder het verrichten van de noodige ceremoniën de tandenvijling plaats vindt, gevolgd door „mĕpĕdamel, mĕdoedoeg en mĕpĕsĕlang". De namen der offers zijn „banten pali pali baligija raré, sĕsajoet, tat basan, pengambijan, pĕras lis".	a) 14000 b) 28.—	10000 20.—	7000 14.—
Mĕsakapan, huwelijk.	De plechtigheid geschiedt voor de sanggah kĕmoelaän (vereeringsplaats der voorouders) en gaat gepaard met de offers „banten padengen-dengen, sĕsajoet tat basan, pengabijan, banten soetji ring Batara Soerja" en voorts offers op de legerstede der jonggehuwden. In een aantal desa's moet het paar hun door het huwelijk ontstane onreinheid afkoopen door het aanbieden van runderen en/of andere offeranden aan de desatempelvereeniging.	a) 14000 b) 28.—	10000 20.—	7000 14.—

	Omschrijving der plechtigheden en hare kosten.	Oetama	Madia	Nista
		a) in kèpèngs b) in guldens.		
	Het huwelijk wordt gevolgd door een bezoek aan den vader of voogd van de bruid, aan wien geschenken en de afkoopsom voor de bruid worden aangeboden, minimaal 10 pëkoe (10 × 1000 kèpèngs). Somtijds is deze afkoopsom veel hooger.	a) p.m. b) p.m.	p.m. p.m.	10000 20.—
	Bij adellijke en meer gegoede families wordt het mësakapan gevolgd door een uitgebreider en kostbaarder ceremonieel het „Pësakapan padengen-dengen agoeng" en het „Mëkërabkambeagoeng", waarbij de jonggehuwden in den huistempel o.m. samen koken, boreh malen enzoovoort.			
Mëwinten, menschworden.	Deze ceremonie heeft onder het gewone volk zelden plaats, en blijft ook onder de adellijken en beter gesitueerden beperkt tot de meer ontwikkelden. Na in afzondering en overpeinzingen eenige dagen te hebben doorgebracht, wordt door het brengen van een bepaalde offerande te kennen gegeven, dat men als mensch rijp is den ernst des levens te kunnen begrijpen. Pas na het „mëwinten" mag iemand de heilige lontars lezen en bestudeeren.	p.m.	p.m.	p.m.
Begrafenis.	Een begrafenis gaat gepaard met de offers „banten sadji poendjoengan, përas lis".	a) 5000 b) 10.—	2500 5.—	1500 3.—
	Drie dagen na de begrafenis wordt op het graf een offerande gehouden bestaande uit „banten poendjoengan, përajastjita, përas lis".	a) 1200 b) 2.40	700 1.40	300 0.60
Ngabèn, verbranding.	Wanneer de begrafenis wordt gevolgd door een verbranding, gaat dit gepaard met ontelbaar vele ceremoniën. Een algemeen geldende kostenopgave is onmogelijk te geven, aangezien deze			

Omschrijving der plechtigheden en hare kosten.	Oetama	Media	Nista
	a) in kèpèngs b) in guldens.		
f 2000.—, somtijds *f* 20.000.— of zelfs veel meer, en, bij massale verbrandingen daarentegen in enkele gevallen slechts *f* 2.— bedraagt. Gemiddeld zal deze meestal dure plechtigheid ongeveer *f* 200.— kosten*).	a) 1.000.000 b) 2000.—	100.000 200.—	5000 10.—
Drie dagen na de verbranding heeft een offerande plaats met „banten mapërajastjita, përas lis"	a) 1400 b) 2.80	700 1.40	250 0.50
Na twaalf dagen heeft een bijzettingsceremonie plaats in de vereeringsplaats der voorouders in den huistempel, met „banten pengërorasan, soetji kasoerja, sadji kapitara".	a) 12.000 b) 24.—	7.000 14.—	2.500 5.—
Na twee en veertig dagen wordt het „patiléman" gevierd, het slotfeest voor de rust van de ziel met de offers, „banten pamendak, pangoepëti, pamëkas pakirim ngoenoet", gevolgd door het offer „banten mëlajangin".	a) 14.000 b) 28.—	7.000 14.—	5.000 10.—
Tenslotte wordt ter eere van een overledene, maar slechts hoogst zelden, het zeer kostbare en zeer verheven offerfeest Baligija gehouden. Een voorbeeld hiervan is het in Augustus 1937 door den Bestuurder van Karangasem gehouden Baligijafeest, dat ongeveer 100.000 gulden moet hebben gekost.			

*) Zie ook Koloniale Studiën, 1935, blz. 428 en Adatrechtbundel XXXVII, blz. 374.

De voornaamste, zoo juist gememoreerde gebeurtenissen in het menschelijk bestaan, die aanleiding geven tot het houden van adatceremoniën, kunnen, al naar gelang van de periode waarin ze plaats vinden, in drie groepen worden verdeeld:

1. de kindertijd, het totaal der adatlasten van voor de geboorte tot aan het trouwen;

2. de gehuwde staat, gerekend van het trouwen tot na de begrafenis, maar zonder de verbranding, omdat die in vele gevallen achterwege blijft;
3. de lijkverbranding, die, naar ik schat, slechts in ongeveer 10 tot 20 van de 100 gevallen plaats heeft.

Aan de hand van deze verdeeling en op grond van de hierboven opgestelde kostenberaming, is onderstaand schema opgesteld van de adatuitgaven die in een menschenleven ten behoeve van één persoon bij benadering worden uitgegeven.

Per persoon	Bedrag in kèpèngs			Bedrag in guldens		
	oetama	madia	nista	oetama	madia	nista
Kindertijd	84.100	35.000	20.000	168.—	70.—	40.—
Gehuwde staat [1])	38.200	25.200	16.800	76.—	50.—	34.—
Lijkverbranding	1.027.400	114.700	12.750	2.055.—	230.—	25.—

De meest betrouwbare cijfers zijn die der minimum (nista) kosten, omdat de adatuitgaven liever niet onder het usantieele minimum worden gedrukt, maar wel ad libitum worden verhoogd, hetgeen als gevolg van den naijver en den pronklust van een aantal gefortuneerde en adellijke families, soms in bedenkelijke mate, en met name bij het opvoeren der kosten van de lijkverbranding, het geval is.

Het verdient de aandacht, dat de totale „nista"-lasten van den kindertijd, 20.000 kèpèng, overeenkomen met de koopsom van een bruid, welke som, naar het in den volksmond heet, de tegenwaarde zou vertegenwoordigen van de ten behoeve van de dochter gedane uitgaven.

Uitgaande van de voor één persoon berekende cijfers, kunnen de adatlasten per gezin — het gezin (de paon) immers is de volwaardige eenheid, die in de adat wordt aangenomen — op de volgende wijze worden benaderd.

[1]) De koopsom speelt in deze berekening geen rol, omdat een man een gelijk bedrag aan de koopsom van zijn vrouw terugontvangt bij het huwelijk van zijn dochter.

Bij de volgende schattingen wordt gebruik gemaakt van analoge cijfers, die door het Centraal Kantoor voor de Statistiek zijn verzameld van een aantal Menadoneezen.

Uit deze gegevens blijkt, dat, mutatis mutandis, een Baliër, die het achttiende levensjaar heeft bereikt, gemiddeld nog zeven en dertig jaren heeft te leven, dat de kindersterfte bij benadering 40% bedraagt en dat de bevolkingsaanwas ongeveer 1.5% per jaar bedraagt.

Aannemende, dat een gezin pas ontbonden is na den dood van beide ouders, kan de levensduur daarvan worden geschat op 37 jaren en het gezinsoverschot in dien tijd op 1.1 kind. Bij een kindersterfte van 40% beteekent dit, dat een Balisch ouderpaar gemiddeld zes kinderen ter wereld brengt, waarvan er drie voor den huwbaren leeftijd sterven. Als men verder aanneemt, dat de gezamenlijke adatlasten voor den kindertijd der meestal jong overleden kinderen, inclusief de begrafeniskosten, gemiddeld gelijk zijn aan de adatkosten, die de ouders voor één in leven gebleven kind maken, dan zullen de totale gezinslasten zijn, al naar gelang het rijk, niet onbemiddeld of arm is en afhankelijk van het feit of het zijn dooden verbrandt:

oetama:	$2 \times 76 + 4 \times 168$	= f 824.—
	lijkverbranding 2×2055	4110.—
		f 4934.—
madia:	$2 \times 50 + 4 \times 70$	= f 380.—
	lijkverbranding 2×230	460.—
		f 840.—
nista:	$2 \times 34 + 4 \times 40$	= f 228.—
	lijkverbranding 2×25	50.—
		f 278.—

Er voorts van uitgaande, dat de rijken, niet onbemiddelden en armen respectievelijk 5, 15 en 80 procent van de 1.000.000 zielen, of 200.000 gezinnen tellende Balische bevolking uitmaken, zoomede, dat slechts 10% van alle bevolkingsgroepen hunne dooden verbranden[1]), zullen de gelden die de Balische bevolking uitgeeft

[1]) Aangezien juist de rijken, wier verbrandingskosten zooveel duurder zijn, procentueel aanzienlijk meer hunne dooden verbranden dan het arme deel der bevolking, zijn ook deze taxaties der totale adatlasten eerder te laag dan te hoog. Omdat in vele gevallen meerdere lijken tegelijk worden verbrand, waardoor de kosten relatief verminderen, volsta ik met een aanname van slechts 10 % instede van 10 à 20 %.

uitsluitend met het doel om het persoonlijk heil der gezinsleden te dienen, bij benadering als volgt zijn:

oetama:	10.000 × *f* 824	=	*f* 8.240.000.—
	lijkverbranding 1000 × *f* 4110	=	4.110.000.—
	in totaal		*f* 12.350.000.—
madia:	30.000 × *f* 380	=	*f* 11.400.000.—
	lijkverbranding 3000 × *f* 460	=	1.380.000.—
	in totaal		*f* 12.780.000.—
nista:	160.000 × *f* 228	=	*f* 36.480.000.—
	lijkverbranding 16000 × *f* 50	=	800.000.—
	in totaal		*f* 37.280.000.—
	totale adatuitgaven		*f* 56.120.000.—
	totale lijkverbrandingskosten		6.290.000.—
	Totaal-generaal van deze persoonlijk gerichte adatuitgaven:		*f* 62.410.000.—

Uit bovenstaande cijfers volgt, dat voor deze adatuitgaven door een nista, madia en oetamagezin, gemiddeld per jaar wordt besteed respectievelijk *f* 6.30, *f* 11.50 en *f* 33.40, hetgeen voor de gansche bevolking neerkomt op rond 1.7 miljoen gulden per jaar.

Behalve deze, bestaan er andere persoonlijke adatuitgaven, die een gevolg zijn van het zeer groote aantal feestdagen, waarop volgens den Balischen feestkalender in het belang van lijf en goed offeranden moeten worden gebracht.

Onderstaande opgave van kosten is afkomstig van een tamelijk welgestelde poeri in Tabanan, terwijl naast deze opgaven zooveel mogelijk andere gegevens zijn verwerkt.

No.	Naam van den feestdag	Omschrijving van het feest	Kosten	Gegevens van elders.
1.	Sabtoe manis (watoegoenoeng) odalan sareswati.	Offerande gewijd aan de lontars (handschriften)	0.25	—
2.	Sĕnen pon (Sinta) Somo ribek.	Offerande voor de opgeslagen voorraden bĕras, padi en kains	0.15	id. *f* 0.03
3.	Sĕlasa wagè (Sinta) Saboeh emas	Offerande voor alle bezittingen, die men heeft	—	id. *f* 0.50
4.	Rĕbo kliwon (Sinta) Pĕgorsi	Offerande in de Sanggah Kĕmoelaän, de woonstede der voorouders	2.96	id. *f* 1.—
5.	Sabtoe kliwon (landep) Toempek landep	Offerande voor alle aanwezige wapenen	3.16	id. *f* 1.—
6.	Rĕbo wagè (Oekir) Boete Tjĕmeng	Offerande genaamd boete tjemeng	0.25	—
7.	Minggoe manis (oekir) Poedja walin Batara Goeroe	Offerande in de Sanggah Kĕmoelaän	—	id. *f* 0.10
8.	Sĕlasa kliwon (Koelantir) Poedja walin Batara Mahadewa	Offerande in de Sanggah Kĕmoelaän	2.96	id. *f* 0.05
9.	Rĕbo kliwon (Goembreg)	i d e m	2.96	
10.	Sabtoe kliwon (Wariga) Toempek pengatag	Offerande voor het gewas	2.96	id. *f* 0.10
11.	Sĕlasa kliwon (Djoeloeng wangi)	i d e m	2.96	—
12.	Kĕmis wagè (Soengsang) Kĕsoegihan	Offerande in verband met het naderend Galoenganfeest (inclusief de slacht)	16.—	—
13.	Minggoe pahing (Doenggoelan) Sanghijangkala tiga		—	*f* 0.01
14.	Sĕlasa wagè (Doenggoelan) Penampakan	Slachtfeest voor de Galoengan-offerande	—	*f* 0.25
15.	Rĕbo kliwon (Doenggoelan) Galoengan	Offerande voor alle goden, in de tempels en thuis (inclusief de slacht)	92.46	id. *f* 2.50
16.	Sabtoe pon (Doengalan) Pamaridan Goeroe		—	*f* 0.05
17.	Minggoe wagè (Koeningan) Oelijan Djawa		—	*f* 0.05
18.	Djoemahat kliwon (Koeningan) Pĕmantjĕkan Agoeng		—	*f* 0.05

No.	Naam van den feestdag	Omschrijving van het feest	Kosten	Gegevens van elders.
19.	Rëbo Pahing (Koeningan) Poedja wali Batara Wishnoe		—	*f* 0.05
20.	Djoemahat wagè (Koeningan) Pënampahan	Slachtfeest voor de Koeningan-offerande	—	*f* 0.05
21.	Sabtoe kliwon (Koeningan) Toempek koeningan	Offerande voor de overledenen (inclusief de slacht)	92.46	id. *f* 1.25
22.	Sëlasa kliwon (Mëdangsija)		5.46	—
23.	Rëbo kliwon (Pahang) Pëgatwakan	Offerande aan alle goden	2.96	*f* 0.15
24.	Djoemahat manis (Mërakih) Ramboet Sëdana		—	*f* 0.05
25.	Sabtoe kliwon (Kroewëloet)		2.96	—
26.	Sëlasa kliwon (Tambir)		2.96	—
27.	Rëbo kliwon (Matal)		2.96	—
28.	Sabtoe kliwon (Oeja) Toempek tjèleng	Offerande voor alle dieren	2.96	id. *f* 0.15
29.	Sëlasa kliwon Prangbakat)		2.96	—
30.	Rëbo manis (Prangbakat)		0.75	—
31.	Rëbo kliwon (Oegoe)		2.96	—
32.	Sabtoe kliwon (Wajang) Toempek wajang	Offerande in de poera poeseh	2.96	id. *f* 0.25
33.	Sëlasa kliwon (Doekte)	Offerande voor de wajangpoppen en de gamëlan	2.96	—
34.	Minggoe pahing (Sinta) Banjoepënaroeh		—	*f* 0.02

Behalve deze, op speciale feestdagen vallende offeranden, worden immer bij volle maan (poernama), nieuwe maan (tilem) en op iedere niet afzonderlijk gevierde kliwon (telkens om de 5 dagen) kleine offers gebracht, varieerende van f 0.02 tot f 1.- per keer. De kosten dezer kleine offers worden door mijn Tabananschen zegsman geschat op f 51.-, maar zullen het gewone volk op niet meer dan f 1.32 komen te staan.

Na optelling blijken de kosten dezer oetama- en nista-offeranden voor het vieren van deze feestdagen respectievelijk *f* 303.38 en *f* 8.88 per gezin en per Balisch jaar te bedragen of omgerekend per kalenderjaar rond *f* 525.— en *f* 15.—. Naar ik vermoed is de opgave van de Tabanansche poeri zoo hoog, omdat het hier niet offeranden betreft van slechts één gezin, maar van een heele familie, die uit een aantal inwonende gezinnen bestaat. Een raming voor oetama-offeranden op rond *f* 105 per kalenderjaar en per gezin komt mij in dit verband juister voor.

In hoeverre ook elders deze offeranden erfsgewijs, per familie of in combinatie worden gebracht en bekostigd, is moeilijk in algemeenen zin te beantwoorden. In vele gevallen zal het gebeuren, vaak ook niet. Aannemende dat 5% der gezinnen oetama- en alle overige Baliërs nista-offeranden brengen op de in de feestkalender voorgeschreven dagen en voorts ervan uitgaande, dat combinatie-feesten regel zijn en zoodoende per gezin slechts de helft der totale kosten wordt gedragen, dan beloopt het totaal van deze adatuitgaven bij benadering $10.000 \times 52.50 + 190.000 \times 7.50 =$ *f* 1.950.000 of rond 2 millioen gulden per kalenderjaar.

Hiermede is paragraaf A met betrekking tot de op het welzijn van de persoon en van het gezin gerichte offeranden met een privaat karakter beëindigd. Het totaal bedrag, dat jaarlijks door de bevolking hiervoor wordt besteed, werd voorzichtigheidshalve aan den lagen kant geraamd op ten minste 3.7 millioen gulden.

B. De adatverplichtingen tusschen verschillende personen, gezinnen en families zijn als volgt samen te vatten.

Uitgaande van de veronderstelling, dat de levensduur van een gezin 37 jaren is, dat een ouderpaar gemiddeld zes kinderen heeft, waarvan gemiddeld drie in leven blijven en in het huwelijk treden, en dat het gezin pas wordt geacht te zijn geliquideerd na de begrafenis c.q. verbranding der beide ouders, kan de volgende raming van kosten worden opgemaakt van de bijdragen, die elk gezin in door de adat voorgeschreven gevallen aan de wijkbewoners en aan familieleden verplicht is te geven.

Wat een gezin in den vorm van materiaal, eten of geschenken aan de feesten van andere gezinnen bijdraagt, ontvangt het zelf ook eenmaal van alle gezinnen van zijn bandjar- en familieleden. Aannemende dat alle familieleden in één bandjar wonen, zoomede

dat een bandjar uit 51 gezinnen bestaat en dat slechts 10% der gezinnen zijn dooden verbrandt, ontvangt een gezin in den loop van zijn 37-jarig bestaan:

bij de driemaandsfeesten der vier kinderen	4 × *f* 0.25 × 50	=	*f* 50.—
bij de tandenvijling der vier kinderen	4 × *f* 0.25 × 50	=	50.—
bij het huwelijk der drie kinderen	3 × *f* 0.25 × 50	=	37.50
bij het overlijden der ouders	2 × *f* 0.10 × 50	=	10.—
bij de verbranding der ouders	2 × *f* 1.— × 5	=	10.—
	in totaal		*f* 157.50

De jaarlijksche adatverplichtingen van een gezin jegens zijn familie- en bandjarleden bedraagt derhalve gemiddeld *f* 4.25 per jaar. Deze bijdragen zijn voor allen, arm of rijk, in beginsel gelijk.

Het spreekt vanzelf, dat het welgestelde deel der bevolking van deze verplichte bijdrage het meest profiteert; zij geven aan andere gezinnen de vastgestelde minimumbijdrage, maar houden zelf procentsgewijs meer adatfeesten, w.o. verbrandingen, dan het arme deel der bevolking, dat echter wel geregeld aan hen de patoes [1]) of daarmee gelijkstaande bijdragen moet opbrengen.

[1]) Verplichte bijdrage bij lijkverbranding.

Verschillende voorbeelden van patoes in de onderafdeeling Gianjar.

Tegallalang		Gianjar		Peliatan		Blahbatoe		Oeboed	
1 bamboe	*f* 0.16	1 rong bĕras	*f* 0.60	2 tang bĕras	*f* 0.60	2 batang bĕras	*f* 0.40	2 patan bĕras	*f* 0.50
100 djamoer bladen	,, 0.04	1 bamboe	,, 0.20	1 bamboe	,, 0.25	1 bamboe	,, 0.30	1 bamboe	,, 0.25
1 klapper	,, 0.05	1 klapper	,, 0.05	1 klapper	,, 0.05	1 papah arèn	,, 0.03	1 kĕlangsah	,, 0.02
1 pk. brandhout	,, 0.10	2 atap sĕrambi	,, 0.10	1 Kĕlangsah	,, 0.02	1 kĕlangsah	,, 0.02	1 atap somi	,, 0.20
1 poendjoeng nasi	,, 0.40	1 papah (blad-steel) enau	,, 0.04	(gevlochten klapperblad)		1 klapper	,, 0.05	1 klapper	,, 0.05
25 lĕlĕsan sirih	,, 0.10	1 tak toeroes	,, 0.01			2 atap Somi (stroo) of alang[2]	,, 0.15		
	**) *f* 0.85		**) *f* 1.—		**) *f* 0.92		**) *f* 0.95		**) *f* 1.02

**) 1 gulden = 500 kèpèng.

Zonder verder rekening te houden met de tusschen welgestelde families onderling uitgewisselde kostbare geschenken en extra-bijdragen, geeft de Balische bevolking op grond van bovenstaande berekening per jaar ongeveer 200.000 × *f* 4.25 = *f* 850.000 uit voor de tusschen verschillende personen, gezinnen en families bestaande adatverplichtingen.

C. De adatverplichtingen ten behoeve van bandjar, desa, soebak en landschap komen thans achtereenvolgens aan de beurt. De groote moeilijkheid bij het zelfs maar bij benadering bepalen van de daaraan verbonden uitgaven zijn de groote plaatselijke verschillen. In het centrum van het oude Balische rijk (Kloengkoeng en Gianjar) zijn de kosten over het algemeen zwaarder dan aan de peripherie (West-Boelèlèng, Tabanan en Djembrana). Aan den anderen kant hebben deze grootere kosten de samenwerking (toeloeng-mĕnoeloeng) meer in de hand gewerkt dan daarbuiten, waar de menschen in soepeler verband zijn georganiseerd en het individu losser staat van de massa, maar waardoor men ook meer op eigen middelen is aangewezen. Mijn indruk is, dat in het centrum alle persoonlijke gebeurtenissen gemeenschapszaak zijn en deze gemeenschappen of men wil of niet — want goedkoop zijn hun diensten eigenlijk niet — worden ingeschakeld, terwijl in de peripherie deze gemeenschappen meer op verzoek, bij wijze van arbeidsbeurs functionneeren en men zelfs buiten deze organisaties om met anderer hulp (deelbouwers of daglooners) kan bereiken wat elders zonder medewerking van bandjar of desa onbestaanbaar is. Het gevolg hiervan is, dat, ondanks conjunctuurschommelingen en persoonlijke omstandigheden, in het eene geval de adat automatisch wordt gehandhaafd en daardoor een drukkende last kan worden, terwijl in het andere geval de externe en interne omstandigheden een rol meespelen en zoodoende de oude adat beïnvloeden, waardoor zelfs belangrijke verschillen kunnen ontstaan in den omvang der verplichtingen en kosten.

Het moeilijke nu is om deze verschillen in cijfers te waardeeren. 1. De bijdragen, die een bandjar van haar leden vraagt, kunnen bestaan uit geldelijke offers, inclusief het leveren van materialen (ramoean), en arbeidsprestaties. Een aantal bandjars eischt een entrée, varieerende tusschen 50 en 1000 kèpèngs (*f* 0.10 — *f* 2.—), of presentiegeld op de maandelijksche bandjarvergaderingen (± *f* 0.01); in andere bandjars wordt aangenomen, dat ieder lid

een geldelijke schuld heeft aan de bandjar (oorspronkelijk berekend door de waarde der bandjarbezittingen te deelen door het aantal leden), waarover maandelijks rente moet worden vergoed, hetgeen dus neerkomt op een maandelijksche contributie. Naarmate de bandjar beschikt over eigen rentegevend kapitaal (gronden of uitstaande leeningen) of over andere bronnen van inkomsten (boeten, loon uit arbeid der leden, inkomsten uit hanengevechten e.d.), zijn de incidenteele bijdragen der leden minder dan wanneer de bandjarkas is uitgeput. In dat geval moeten alle kosten van vernieuwing en onderhoud van bandjargebouwen en bandjarbezittingen en eventueele offeranden hoofdelijk worden omgeslagen of door het leveren van werkdiensten (padisnijden) worden verdiend.

Deze gezamenlijke uitgaven in geld kunnen m.i. gemiddeld op minstens 1 gulden per lid en per jaar worden geschat [1]).

Het bedrag van den hoofdelijken omslag wordt meestal na algemeen overleg vastgesteld. Van de desa's Mengwi en Tjarangsari (onderafdeeling Badoeng) is het echter bekend, dat de klians bandjar zonder voorafgaand overleg respectievelijk bijdragen van ten hoogste 10 en 50 kèpèng (2 en 10 cent) per lid en per urgent geval mogen vorderen.

De waarde van den arbeid, die jaarlijks door de bandjarleden wordt gepraesteerd, is in deze opsomming achterwege gelaten, omdat arbeid in vrije uren gedaan, moeilijk in geld is te waardeeren en ook voor den Baliër zelf geen economische factor is van beteekenis, te minder, omdat deze wijze van arbeid in de meeste gevallen wordt gehonoreerd met vrij eten, drinken en snoepen.

Adatlasten in arbeid kosten den dienstplichtigen leden in de meeste gevallen dus niet meer dan het gemis van een aantal vrije dagen per jaar.

2. De voornaamste in geld waardeerbare desaverplichtingen, zijn die ten behoeve van den bouw en het herstel van desatempels en -gebouwen; die voor de geregelde offeranden in deze tempels en die voor het reinhouden van het desagebied. Achtereenvolgens zullen deze in vogelvlucht worden behandeld.

[1]) Indertijd werd gerapporteerd, dat deze gemiddelde jaarlijksche bijdragen in de districten Gianjar, Paliatan, Blahbatoe en Oeboed en in de desa Sërangan (district Kësiman) respectievelijk waren *f* 1.50, *f* 1.—, *f* 2.50 *f* 3.— en *f* 1.—.

a. Nieuwbouw van tempels komt uiteraard slechts incidenteel voor, ofschoon dit op Bali als aardbevingland toch door de jaren heen kan worden waargenomen. Herstellingen behooren tot de geregelde werkzaamheden, zoo al niet ieder jaar, dan toch in den loop van elke generatie.

De bouw- en herstelkosten bestaan uit: het verzamelen of koopen van materialen, het aanbesteden of met eigen kracht tot stand brengen van het noodige beeldhouwwerk en de meestal kostbare inwijdingsplechtigheid (mĕlaspas).

Om een indruk te geven hoeveel soorten en welk aantal tempels (poera) worden onderhouden door zes desa's[1]) in het district Pajangan van de onderafdeeling Gianjar, diene de volgende opgave van de daar aanwezige 28 soorten poera: Poeseh, Dalem, Baleagoeng, Poerwa, Soekembrih, Banoewa, Poetjak, Soekaloewih, Sangiang tĕgal, Bijas Memboh, Moeter ing djagat, Pĕtĕgah, Ramboet Siwi, Alasangker, Erdjĕroek, Pĕngangan, Batoemegong, Pĕnataran, Simpangan Djro Wajan, Tĕgalsoetji, Pĕnindjoan, Jangapi, Taman, Pĕtapan, Pĕkandelan, Djati, Mĕlanting en Tĕlaga Genten. In ieder van deze zes desa's zijn hiervan gemiddeld negen soorten aanwezig, zoodat zij tezamen 54 (ten rechte 55) tempels onderhouden. Voorwaar geen kleinigheid en zeker niet als men bedenkt, dat als gevolg van de aardbeving in het jaar 1917 een groot deel der tempels in centraal Bali min of meer ernstig werd verwoest. Vandaar dan ook, dat pas in het jaar 1926 een aantal van deze verwoeste tempels was herbouwd en ingewijd. Het nog altijd groote aantal ruïnes, zelfs onder de hoog in aanzien staande tempels, is een bewijs hoe moeilijk deze herstellingskosten kunnen worden opgebracht.

In het jaar, waarin deze gegevens werden verzameld, betaalde een desalid, laten wij voor het gemak der berekening zeggen een gezinshoofd, in de districten Gianjar, Pliatan, Blahbatoe en Oeboed van de onderafdeeling Gianjar aan opbouw, herstel en inwijdingskosten respectievelijk gemiddeld *f* 38, *f* 17.50, *f* 21, en *f* 17, en in de desa's Mĕlingih, Boekian, Poehoe, Kerta, Boewahan en Sĕlat respectievelijk *f* 1.90; *f* 14.50, *f* 6.90, *f* 10.40, *f* 9.25 en *f* 9.40.

In de desa Pĕnatih in het district Kĕsiman van de onderafdeeling Badoeng, kostte de herbouw van de poera Dalem 2000 rijksdaalders, dit is *f* 12.50 per gezinshoofd; in de desa's Tondja, Sèsètan,

[1]) Mĕlingih, Boekian, Poehoe, Kerta, Boewehan en Sĕlat.

Siděkarja, Rĕnon, Sanoer, Sĕrangan, alle in de onderafdeeling Badoeng, werd aan mĕlaspaskosten, ongeacht de bouwkosten, per gezin gemiddeld *f* 3.50 betaald en in de desa's Tjarangsari, Pètang, Blakioeh, Abeansĕmal [1]), Samoean [2]), Sibanggdé, Angantaka, Tĕgal, Mambal en Djagapati, ook in de onderafdeeling Badoeng, kostten de toen plaatshebbende mĕlaspasfeesten respectievelijk *f* 12.50; *f* 15; *f* 6; *f* 4.50; *f* 10; *f* 1; *f* 5; *f* 1.25; *f* 0.50 en *f* 2.70 per gezinshoofd.

In de districten Kloengkoeng, Dawan en Bandjarangkan van de onderafdeeling Kloengkoeng, werden voor deze zelfde doeleinden door de desalieden de materialen geleverd, moesten de pĕtjatoe-(desadienstplichtig stuk desagrond)-bezitters de werkzaamheden verrichten en werd bovendien van alle gezinshoofden een bedrag gelijk aan 10% van de landrente aan geld geheven. In de desa Kintamani, onderafdeeling Bangli, bracht men in dit jaar voor poeraherstel *f* 5.— per gezinshoofd op.

Aannemende dat in iedere desa gemiddeld 6 soorten desatempels voorkomen, waarvan de helft eens in de 37 jaren een flinke herstelling behoeft met alles wat daaraan vast zit, en voorts dat de kosten daaraan verbonden gemiddeld *f* 8.— per tempel en per gezinshoofd bedragen — rijken en armen worden bij desaheffingen gelijk belast —, dan wordt gedurende het leven van een gezin voor deze doeleinden op heel Bali uitgegeven: 200.000 × 3 × *f* 8.— = *f* 4.800.000 of per jaar *f* 130.000 en per gezin rond *f* 0.65 per jaar.

b. Naast de vrijwel „einmalige" uitgaven voor poerabouw, komen de zesmaandelijksche (6 × 35 dagen) tempel-(verjaars)-feesten (odolan) geregeld terug.

De kosten van deze odolans worden bestreden eenerzijds uit de opbrengsten der tempeldomeinen, labapoera, anderzijds uit directe bijdragen in geld en materialen. Vele dorpstempels hebben domeingronden, die hetzij door de desa daarvoor zijn afgestaan, hetzij door schenkingen van vorsten of particulieren zijn verkregen. In de onderafdeeling Badoeng waren in het jaar 1929 rond 450 ha sawah- en 710 ha tegalgronden als labapoera in de landrenteregisters ingeschreven. Van de opbrengst van deze gronden worden behalve het levensonderhoud van de pĕmangkoe's, tempeldienaren, zooveel mogelijk de offerfeesten bekostigd. De onkosten hiervan zijn

[1]) 1928/'29 [2]) 1926.

echter in de meeste gevallen zoo hoog, dat geregeld in den vorm van heffingen (oeroenan) moet worden gesuppleerd, of bij ontstentenis van tempelgronden, alles moet worden betaald. Meestal wordt een groote odolan, gevolgd door een kleine, terwijl in 3 jaren tijd per tempel 5 odolans worden gehouden [1]).

De kosten van de ten tijde [2]) van dit onderzoek opgegeven desaodolans, waaronder mogelijk ook die in soebaktempels voorkomen, waren in de onderafdeeling Tabanan per gezinshoofd in de desa's Tabanan *f* 1.50 en Boeahan *f* 2.20 (district Tabanan), Babahan *f* 2.50 en Soenantaja *f* 4.65 (district Pĕnĕbel), Blajoe *f* 0.78 en Koekoeh *f* 2.25 (district Marga), Bandjar-Anjar *f* 4.46 en Kĕdiri *f* 5.90 (district Kĕdiri), Samsaman *f* 2.66 en Sĕlingsing *f* 2.60 (district Krambitan), Srampingan *f* 1.20 en Antossari *f* 1.50 (district Badjra). Het districtshoofd van Pĕnĕbel vermelde voorts, dat in de desa Pĕnĕbel *f* 2.50 per gezinshoofd werd opgebracht voor de odolan in de vier desatempels tezamen en dat deze kosten voor de 16 in het gebied der desa Pitra gelegen tempels 325 rijksdaalders bedragen, hetgeen neerkomt op 34 gulden per

Poera desa			Poera dalem		
500	st. eendeneieren	10.000 kèpèng	350	st. eendeneieren	7.000 kèpèng
2	bl. petroleum	10.000 ,,	1	bl. klapperolie	4.000 ,,
1	bl. klapperolie	2.150 ,,	1/2	bl. petroleum	1.075 ,,
600	klappers	12.000 ,,	300	klappers	750 ,,
50	st. arènsuiker	2.500 ,,	20	st. arènsuiker	1.000 ,,
30	prëpatan këtan	5.000 ,,	18	prëpatan këtan	3.000 ,,
18	prëpatan zwarte këtan	3.000 ,,	6	prëpatan zwarte këtan	1.200 ,,
60	eenden	30.000 ,,	40	eenden	20.000 ,,
	katjang	1.000 ,,		katjang	500 ,,
108	kippen	8.600 ,,	80	kippen	6.400 ,,
1050	rijpe pisangs	1.600 ,,	7000	rijpe pisangs	10.000 ,,
2	speenvarkens	1.600 ,,	1	speenvarken	800 ,,
1	varken	10.000 ,,	1	varken	10.000 ,,
50	bamboes	4.000 ,,	50	bamboes	4.000 ,,
65	pk. brandhout	6.500 ,,	25	pk. brandhout	2.500 ,,
			7375	lembar boeroeng djanoer	1.475 ,,
		123.350 kèpèng of *f* 246.70			80.750 kèpèng of *f* 161.50

[1]) Als voorbeeld geef ik hier de kostenberaming van een odolan in de poera desa en poera dalem van de desa Tëgallalang in de onderafdeeling Gianjar.

[2]) Omstreeks 1929. Een gulden = 500 kèpèng.

gezinshoofd, terwijl de desaleden voor deze feesten in 17 tempels in de desa Djĕgoe rond *f* 450.— betaalden of *f* 1.90 per lid. In de onderafdeeling Gianjar varieerden deze kosten tusschen *f* 1.50 in de desa Oeboed en *f* 2.60 in de desa Gianjar en in de onderafdeeling Badoeng tusschen *f* 0.10 en *f* 5.—, namelijk in de desa Tjarangsari *f* 2.50, Pètang *f* 5.—, Blakioeh *f* 0.60 plus een bijdrage in natura, Abeansĕmal *f* 0.12 plus bijdragen uit labapoera, Kĕkĕran *f* 0.60 plus natura, Angantaka *f* 1.—, Samoean *f* 0.25, Kĕdang *f* 0.80, Bongkasa *f* 0.10. In de desa's Djagapati, Sibanggdé, Ajoenan, Gĕrana, Gĕrih, Mambal, Tingas en Samoe waren de opbrengsten der tempeldomeinen voldoende, zoodat een extra-heffing in geld niet meer noodig was. In de onderafdeeling Kloengkoeng schommelden de kosten tusschen *f* 1.25 en *f* 4.45. Slechts in de desa Kintamani moest toen het hooge bedrag van *f* 20.— per gezinshoofd worden betaald.

Afgezien van enkele exorbitant hooge odolankosten, die waarschijnlijk aan bijzondere omstandigheden waren te wijten, bedragen de normale kosten volgens deze gegevens gemiddeld *f* 2.— per gezin voor alle in een Balisch jaar van 210 dagen plaatshebbende offeranden. Omgerekend op een kalenderjaar wordt dat bedrag verhoogd tot *f* 3.50 per gezin. [1])

c. Reinigingsfeesten hebben op geregelde en toevallige tijden plaats.

Op geregelde tijden worden de desagoden in statie rondgedragen en onder gamĕlanmuziek, gepaard aan het brengen van offeranden, gevoerd naar het zeestrand of naar een andere voorgeschreven plaats (mĕkiis, mĕlis, mĕlasti), waarna zij weder naar hun godenhuizen worden teruggebracht (pĕdatangan).

Ook de dorpsgrond of het beschikkingsgebied van het dorp behooren te worden gereinigd, hetgeen gepaard gaat met dikwijls hooge kosten voor offeranden (pĕtjaroean, mĕtaboeh gentoeh — het besprenkelen met bloed — ngoesaba — het brengen der goden

[1]) J.B. Bakker berekent in zijn bijdrage „Uitkomsten van een plaatselijk onderzoek gehouden in eenige desa's van Zuid-Bali" (blz. 529 e.v.) in het Septembernummer van het Koloniaal Tijdschrift 1937, de uitgaven voor desaodolans (ten onrechte tempellasten in algemeenen zin genoemd) in de desa's Plaga, Blakioeh, Krobokan en Pedoengan (onderafdeeling Badoeng) in het jaar 1934 op respectievelijk 10; 4.40; 2.50 en 2.50 of gemiddeld 4.85 gulden per gezin en per (Balisch ?) jaar. Behalve deze „lasten", verwaarloost de auteur een kostenopgave van alle overige adatuitgaven.

naar de balé agoeng —, ngrĕsi grana — van plagen zuiveren — en njĕpi — het stiltefeest).

Reinigingsfeesten van toevalligen aard zijn noodig, indien door een ongelukkig toeval de reinheid, het evenwicht in de desa is verstoord. Dit kunnen onder meer zijn moord of brand in een tempel, diefstal van godsdienstige voorwerpen, het betreden van gewijden grond door een leproos, de geboorte van een tweeling van verschillende kunne. Al naar gelang van den ernst van het geval moeten grootere of kleinere zoenoffers worden gebracht (mĕtjaroe mantja sanak, mantja sata, membalik soempah, mĕtaboeh gentoeh, mĕtahoer agoeng, e.a.).

Zoo had in 1929 een groote reinigingsofferande (mĕtahoer agoeng) plaats in de desa Sangeh in het district Abeansĕmal van de onderafdeeling Badoeng, omdat een krankzinnige den pĕmangkoe [1]) in een tempeltje, gelegen aan den ingang en op het terrein van het z.g. Heilige bosch (Boekit Sari) doodde en vervolgens het bosch in vluchtte.

Het tempelhuisje waarin de moord plaats had — de bewaarplaats van de desa-barong — moest worden afgebroken en wederom worden opgebouwd en het bosch vier dagen lang worden gereinigd. Totaal kostte dit voorval 1105 gulden; 680 gulden werd door de desa bijeengebracht, 175 gulden werd verkregen door verpanding van het tempeldomein en 250 gulden werd als bijdrage ontvangen uit de onderafdeelingskas, omdat het Heilige bosch een natuurmonument en een oud landschapsheiligdom is.

Indien de reinigingsofferande ten behoeve van de desa of bandjar uitgaat van één persoon of van één familie — bijvoorbeeld bij manak salah [2]) —, dan heeft dat bandjar- of desalid somtijds recht op een bijdrage in geld der overige leden [3]). In het district Tĕgallalang van de onderafdeeling Gianjar bijvoorbeeld betalen, als iemand de bandjar reinigt, de overige leden gezamenlijk 3000 kèpèng of 6 gulden, terwijl in een ander deel der desa's in die onderafdeeling de gezinshoofden in een dergelijk geval gemiddeld 10 cent bijdragen; in de onderafdeeling Tabanan varieert deze hulp van 2 tot 80 cent.

[1]) Tempeldienaar.
[2]) Geboorte van een tweeling van ongelijke kunne.
[3]) Elders bestaat de gewoonte, dat de persoon, die niet in staat is het reinigingsoffer te bekostigen, pantjak desa (desa-„pandeling") wordt, totdat zijn schuld aan de desa is inverdiend.

De kosten van het eenmaal per Balische jaar gehouden njĕpifeest varieeren in de onderafdeeling Tabanan tusschen 2 en 25 cent (3.5 en 43 cent per kalenderjaar) en in de districten Pajangan, Gianjar, Blahbatoe en Oeboed van de onderafdeeling Gianjar tusschen 4 en 18 cent (7 en 30 cent per kalenderjaar).

In de drie Gianjarsche districten Paliatan, Blahbatoe en Oeboed varieerden de uitgaven voor het ngoesabaoffer tusschen *f* 0.20 en *f* 5.— per persoon en per jaar en het tjaroen sasih van *f* 0.10 tot *f* 0.12. In het district Kasiman (Badoeng) bedragen de kosten voor Pĕmĕlisan van 2 tot 50 cent, in de districten Dawan en Kloengkoeng (Kloengkoeng) mĕtjaroeofferanden van *f* 0.25 tot *f* 2.— per gezinshoofd en in de onderafdeeling Tabanan van 3 tot 60 cent.

Voorwaar een onoverzichtelijke, bonte mengeling van tallooze verplichtingen en offeranden, die naast de toch reeds overvloedige adatuitgaven geregeld terugkomen.

Bij benadering zullen de geregelde reinigingsofferanden per gezinshoofd en per jaar gemiddeld kosten voor njĕpi 20, ngoesaba 60, tjaroen sasih 11, pĕmĕlisan 20 en mĕtjaroe 40 of in totaal 150 centen; dewelke vermeerderd met de gemiddelde jaarlijksche ongeregelde uitgaven van 50 cent in totaal dus ongeveer 2 gulden beloopen.

De gezamenlijke adatuitgaven, die een Balisch gezin zich derhalve jaarlijks getroost voor den dienst der desagoden en het ongestoord geluk van alle opgezetenen van het desagebied, bedragen voor de bandjar *f* 1.—, voor nieuwbouw en herstel van tempels *f* 0.65, voor jaarlijksche odalans *f* 3.50 en voor alle overige offeranden en reinigingsplechtigheden *f* 2.— of in totaal *f* 7.15.

3. Met de bespreking van de adatuitgaven ten behoeve van het soebakwezen kunnen we kort zijn, omdat wat ten aanzien van de desatempels is gezegd, gedeeltelijk ook geldt voor de soebaktempels.

Aangezien deze kosten in principe worden gedragen door de grondbezitters, of, voor zooveel zij die op deelbouwers of bewerkers hebben afgewenteld, al of niet tezamen met andere tani's, kan men niet zeggen, dat deze uitgaven algemeen zijn en op ieder gezin even zwaar drukken, ook al zijn vrijwel alle Baliërs tani en al zijn vele dezer soebakfeesten ook desazaak. Voor de soebakfeesten geldt ook, dat zij over heel Bali zeer verschillend zijn geregeld, zoowel wat betreft de personen die ze dragen als de aard en aanwending der heffingen.

Omtrent bouw-, onderhoud- en inwijdingskosten van soebaktempels ontbreken mij voldoende gegevens. De organisatie van het soebaktempelwezen is zeer uitgebreid en daardoor zeker kostbaar; zij hangt ten deele samen met de wijze van verdeeling van het water. Een damtempel heiligt het water daar, waar het wordt verkregen; kleine en kleinere tempeltjes beschermen het water in primaire, secundaire en tertiaire leidingen en tenslotte zijn er de offeranden op tijdelijke bamboestellages, waar het water in de eigen sawah stroomt. Voorts brengt men algemeene offeranden voor het welslagen van den oogst van een heele soebak naast kleine offers op het eigen veld voor het eigen gewas in het bijzonder.

In het district Pajangan, onderafdeeling Gianjar, treft men in het damgebied Agoeng, dat bestaat uit 12 soebaks, gemiddeld 5 tempels aan per soebak of te wel 60 tempels en tempeltjes in totaal; [1]) in het damgebied Os oeloe 3 tempels per soebak en 33 in het geheel.

In al deze tempels en tempeltjes worden odalans en offeranden gehouden ten behoeve van het water (mapag toja), voor het afsmeken van een goeden oogst (moeat ĕmping), tegen plagen in het gewas (ngoengsoeng, nanggĕloek mĕrana, mĕbijoe koekoeng) en ter wille van de reinheid van den sawahgrond (ngoesaba, mĕbalik soempah).

De gemiddelde kosten hiervoor per soebaklid zijn in de onderafdeeling Gianjar in de districten Tĕgallalang *f* 1.60, Pajangan *f* 4.40, Gianjar *f* 3.35, Paliatan *f* 2.92, Blahbatoe *f* 2.41 en Oeboed *f* 1.45; in de onderafdeeling Tabanan in de districten Tabanan *f* 0.90, Pĕnĕbel *f* 0.65, Marga *f* 4.50, Kĕdiri *f* 0.20, Krambitan *f* 0.67 en Selĕmadeg *f* 0.20. De gemiddelde kosten zijn in het Gianjarsche dus ruim tweemaal zoo duur (*f* 2.70) als in het Tabanansche (*f* 1.20).

Gegevens omtrent de lasten van bewerkers van droge gronden ontbreken geheel en al. Hoewel minder kostbaar dan die voor sawahbezitters, brengen ook tegalbezitters offeranden voor het gewas en voor de reinheid van den grond en kosten het onderhoud van en de odolans in de poera's tegal de noodige gelden.

[1]) In dit damgebied Agoeng komen voor de navolgende 13 soorten poera: Bĕdoegoel, Pendem, Oeloensiwi, Sakènan, Empĕlan, Simpangan, Djro Pasek, Bĕroendingan, Pengĕlimoet, Lĕmadasoer, Bengin, Mastjèti en Boekit.

Aannemende dat de totale soebakuitgaven per sawahbezitter per jaar gemiddeld *f* 3.— bedragen en deze worden gedeeld met gemiddeld 5 anderen, dan zijn ieders kosten minstens *f* 0.50, maar waarschijnlijk hooger.

Naast deze bijdragen der soebakleden beschikt de soebakkas over inkomsten uit: boeten, arbeid zijner leden, verkoop van water, hanengevechten en zoo meer. Behalve tempelfeesten moeten uit deze fondsen worden betaald het onderhoud en de aanleg van leidingen, dammen en tunnels. Het zou ons te ver voeren ook de lasten, die ten deele geen adatlasten maar meer uitgaven ten behoeve van het onderhoud van kapitaalsgoederen zijn, in dit onderzoek te betrekken. Niettemin is het goed erop te wijzen, dat de Balische bevolking jaarlijks groote geldsommen betaalt en kolossale kapitalen heeft geïnvesteerd in kunstwerken en grond om uiteindelijk haar jaarlijksche voedselgewassen te kunnen oogsten.

Ook de persoonlijke plichten en lasten, die een grondbewerker heeft te vervullen en te dragen voor den grondheer, worden hier niet behandeld, hoewel zij in de Balische samenleving mede een factor van beteekenis zijn [1]).

4. Ook de Balische landschappen leggen adatverplichtingen op. Werden vroeger het onderhoud, herstel en de odolans van de rijkstempels en de algemeene reinigingsfeesten voor heel het landschap voor een goed deel bekostigd door den vorst, sedert ons rechtstreeksch bestuur zijn deze lasten overgegaan op de bevolking, die thans de bijdrage uit de rijkskas en den arbeid der ajahan kĕdalems [2]) moet ontberen.

Een gelukkige omstandigheid is het, dat de onderafdeelingskassen op bescheiden, maar toch welkome wijze de taak der vorsten hebben overgenomen [3]). Niettegenstaande dat, betalen bijvoorbeeld in Gianjar elk der zes districten bij toerbeurt de „nationale" nanggĕloek mĕrana-offerande te Lĕbih, hetgeen de districtsonderhoorigen eens in de zes jaren ten naaste bij *f* 0.48 of per jaar gemiddeld 8 cent kost.

Naast de jaarlijksche bijdrage voor de eigen landstempels [4]) zijn gedurende een aantal jaren over heel Bali bedragen van *f* 0.50

[1]) Zie Koloniale Studiën 1933, 17e. Jaargang, No. 2 blz. 174 e.v.
[2]) Vorstendienstplichtigen.
[3]) In de bijlage is een voorbeeld opgenomen van de bijdrage van den Karangasemraad aan het tempelwezen.
[4]) Zooals de poera Batoe Kaoeh (Tabanan), Sakènan en Oeloewatoe (Badoeng), Panataran Agoeng te Tinggan en Bon (Mengwi), Samoean Tiga (Gianjar), Kĕhĕn (Bangli), Bĕsakih (Karangasem) en nog vele andere.

tot *f* 1.50 per gezinshoofd geïnd voor het herstel en de inwijding van den Balitempel bij uitstek, de poera Bĕsakih.

Als gevolg van de bemoeienis van het Bestuur met desascholen leprozerieën, barakkenbouw in geval van besmettelijke ziekten, het bouwen van een nationaal museum te Den Pasar, van een neutrale Hollandsch-Inlandsche School te Kloengkoeng, de versiering van het land bij de komst van hooge bezoekers en zoo meer, zijn en worden door de bevolking bij herhaling en op geregelde tijden bijdragen geleverd.

Verder zijn er de verplichte en onverplichte, maar desalniettemin bestaande kosten van moderne Gouvernementsadats bij registratie van huwelijken, bij het afgeven van schriftelijk bewijs van verkoop en verpanding van gronden; voorts vrijwillige vergoedingen aan desahoofden, schrijvers en anderen voor diensten en bemiddeling, zegelkosten op verzoekschriften en zoo meer.

Voorts wordt tegenwoordig op grond van keuren, pĕswara's en andere wettelijke bepalingen in totaal veel meer aan boeten betaald dan in den vorstentijd en is de belastingadministratie zooveel beter geregeld dan toen, dat thans veel meer aan landrente en andere belastingen wordt opgebracht. In tijden van geldschaarschte worden deze betalingen extra zwaar, omdat belastingbetaling in producten niet meer mogelijk is.

De Gouvernementsheerendiensten zijn in het algemeen niet zwaarder dan de officieel afgeschafte ajahan-kĕdalamdiensten en zijn als zoodanig geen nieuwe last.

Juiste gegevens in hoeverre nog „vrijwillige" diensten worden gevraagd door de oude vorstengeslachten en hunne verwanten, zoomede door de overige landsgrooten en plaatselijke gezagdragers, zijn niet bekend; wel zijn er aanwijzingen dat zij bestaan en als zoodanig nog een geldelijke last beteekenen voor de betrokkenen.

Afgezien van de Gouvernementsbelastingen en heerendiensten kunnen de adatuitgaven, die een gezinshoofd voor de Overheid (Landschap, Gouvernement of onderafdeeling) per jaar besteedt gemiddeld op 2 gulden worden geschat.

Recapituleerend blijkt uit de voorgaande paragrafen, dat de totale adatuitgaven, waarop een Balisch gezin, al naar gelang het behoort tot het rijke, eenigszins welgestelde of arme deel der bevolking, jaarlijks heeft te rekenen, respectievelijk en bij bena-

dering *f* 100.—, *f* 40.— en *f* 28.— bedragen, hetgeen in het volgende schema wordt verduidelijkt.

Omschrijving der jaarlijksche adatuitgaven per gezin:	nista	madia	oetama
Voor den kindertijd ,, ,, gehuwden staat . . . . . ,, de lijkverbranding	6.30	11.50	33.40
i.v.m. den feestkalender	7.50	15.—	52.50
Tusschen personen, gezinnen en families onderling	4.25	4.25	4.25
t.b.v. de bandjar	1.—	1.—	1.—
t.b.v. nieuwbouw en herstel van tempels	0.65	0.65	0.65
t.b.v. odolans	3.50	3.50	3.50
t.b.v. reinigingsfeesten	2.—	2.—	2.—
t.b.v. onderhoud, herstel en odalans van soebaktempels	0.50	0.50	0.50
t.b.v. het landschap (Gouvernement).	2.—	2.—	2.—
Totaal bedrag der jaarlijksche gezinsuitgaven in verband met de adat.	*f* 27.70	*f* 40.40	*f* 99.80

Aannemende dat respectievelijk 5, 15 en 80 procent der bevolking rijk, eenigszins welgesteld en arm is, wordt door de totale bevolking derhalve per jaar gemiddeld *f* 6.658.000 voor adatdoeleinden uitgegeven.

Behalve deze adatuitgaven moet een gezinshoofd belasting betalen aan het Gouvernement en heerendienst, die facultatief kan worden afgekocht, verrichten.

Uit het Verslag van den belastingdruk op de Inlandsche bevolking in de Buitengewesten [1]) blijkt, dat in het jaar 1929 in de desa Wongajagdé van de onderafdeeling Tabanan het percentage

[1]) In 1929 verschenen van de hand van den heer Fievez de Malines van Ginkel (Landsdrukkerij) blz. 12, 18, 186 en 288.

van de inkomstenbelasting (0.19%), van de landrente (3.91%) tezamen 4.1% uitmaakte van het volksinkomen en dat het percentage van de slachtbelasting 0.75% en van den afkoop heerendienst 4.35% daarvan bedroeg. Exclusief den afkoop heerendienst, die facultatief is, maakt het totaal der belastingen 4.85 of rond 5% uit van het gemiddelde gezinsinkomen [1]), dat op grond van elders in het Verslag gemaakte becijferingen (blz. 12) gemiddeld *f* 25.— per ziel of *f* 125.— per gezin is.

Het komt mij dan ook voor, dat de inkomsten, die in het Verslag op bladzijde 186 en 288 worden vermeld ad *f* 150.— (in de onderafdeeling Gianjar) en *f* 275.— (in de onderafdeeling Kloengkoeng) per persoon, wel zeer hoog zijn en voor het jaar 1929 met meer recht de eerstgenoemde schatting van *f* 125.— per gezin kan worden aangenomen.

Bij de berekening van de adatlasten vermeldt het Verslag alleen een aantal tempel-, desa- en soebaklasten zonder de adatceremoniën voor eigen persoon en familie, noch die in verband met den feestkalender te vermelden. Dit beteekent een verwaarloozing van minstens *f* 14.—. De totale in het Verslag berekende adatlasten bedragen voor eenige personen in de onderafdeelingen Gianjar en Kloengkoeng gemiddeld 13 en 8% van *f* 150.— en *f* 275.— of *f* 19.50 en *f* 22.—.

Deze bedragen zijn ondanks bovengenoemd verzuim toch zoo hoog, omdat de waarde van gepraesteerde dagdiensten ten behoeve van desa- en waterschapswerken, begroot op respectievelijk *f* 8.50 en *f* 11.50, mede hierin zijn begrepen, terwijl de waarde van den arbeid door mij met opzet werd verwaarloosd. Ware dat niet gedaan, dan zouden de totale adatlasten zeker op 10 gulden meer of rond 38 gulden per gezin moeten worden gewaardeerd. Na aftrek van den in het Verslag in geld gewaardeerden arbeid blijft een bedrag van rond *f* 11.— over aan overige adatlasten, hetwelk overeenkomt met mijn *f* 14.— (de laatste 7 posten in het schema op de vorige bladzijde).

[1]) Volgens J. B. Bakker (Uitkomsten enz.) bedraagt de gemiddelde belastingdruk in het crisisjaar 1934 7 tot 8 procent van het gezinsinkomen, dat door den auteur aan de hand van zeven inkomstenanalysen wordt berekend op gemiddeld *f* 90.— voor dat jaar.

Tegenover een belastingplicht (exclusief den afkoop heerendienst) van ruim 6 [1]) en een heerendienstafkoop van ruim 5 [2]), stond in 1929 een adatuitgave van rond 28 gulden per jaar.

De gezamenlijke belastingen bedroegen dus toen rond 5, de afkoop heerendienst rond 4 en de adatuitgaven rond 22 procent van het totale gezinsinkomen.

De beteekenis van de totale jaarlijksche adatuitgaven, hierboven geraamd op 6.7 millioen gulden, komt pas duidelijk uit naast de totale in- en uitvoercijfers van Bali, die, in het voorspoedige jaar 1929, beide rond 9 millioen gulden bedroegen [3]). Welk deel van den invoer tevens voorziet in benoodigdheden, die tot de adatuitgaven behooren, zooals witgoed en andere textielen, vuurwerk, dranken, gekleurd papier en zoo meer, is niet bekend, maar zal naar schatting 700.000 gulden niet te boven gaan. In totaal rouleert dus op Bali met een bevolking van 1 millioen zielen een bedrag van ongeveer 6 millioen gulden ter financiering van de jaarlijksche adatuitgaven.

Tegenover de uitgevoerde belastinggelden wegen de ingevoerde salarissen ruimschoots op.

Bali als geheel wordt dus van deze groote adatuitgaven zoogoed als niet armer; wel hebben binnenlandsche inkomstenverschuivingen plaats.

Deze verschuivingen komen echter op geregelde tijden in elk gezin voor. Vandaar dat, afgezien van de uitgaven voor speciale diensten van priesters, offermakers, timmerlieden en die voor importgoederen, welke uitgaven als zoodanig niet door iedereen kunnen worden terugverdiend, gemaakte kosten voor den aankoop van bijvoorbeeld binnenlandsche producten en voedsel in vele gevallen te zijner tijd worden gecompenseerd door verkoop van eigen producten aan anderen en door het bij tijden toevloeien van gratis materialen en voedsel.

Het blijkt dus, dat de thans besproken adatgebruiken en ceremoniën een constante en belangrijke vraag veroorzaken naar allerlei producten, voedselgewassen en arbeid, wier nominale waarde in 1929 3 millioen lager, maar in 1935 1.5 millioen hooger was dan die

[1]) Volgens de gegevens van J. B. Bakker (Uitkomsten enz.) bedraagt de gemiddelde belasting per gezin en per jaar f 6.75.

[2]) Sedert het verschijnen van het Verslag verlaagd van f 5.— tot f 3.—.

[3]) In 1935 was de waarde van den invoer 3 en van den uitvoer 4.5 millioen gulden. Aangezien in de statistieken Bali en Lombok tezamen worden genomen, werd het $\frac{10}{17}$ deel (bevolkingsverhouding) daarvan als het Balicijfer aangenomen.

van den geheelen uitvoer; dat bij het verminderen van den export de binnenlandsche bedrijvigheid voor een groot deel wordt gaande gehouden, dank zij de bestaande adatbehoeften, en dat deze adatuitgaven, hoe zwaar ze een gezin ook tijdelijk zullen vallen, uiteindelijk een bron zijn van interne welvaart en economische stabiliteit.

BATAVIA, SEPTEMBER 1937.

Bijlage (zie bladzijde 634)

Begrooting van Uitgaven van den Karangasemraad voor het jaar 1933.

Artikel	Omschrijving	Uitgegeven in 1931	Uitgegeven in 1932	Raming voor 1933	Toelichting
58	Subsidie aan tempels	*f* 2000	*f* 1600	*f* 1600	58. *a.* Bijdrage voor de Njëpiofferande in de kota Karangasem (Taboeh Gentoeh) ..... *f* 800.— *b.* Subsidie voor de tempels, die vroeger door het Landschap werden onderhouden: 1. Poera Boekit ..... *f* 400.— 2. „ Bagoes ..... „ 80.— 3. „ Lempoejang ..... „ 80.— 4. „ Sëgara Oedjoeng ..... „ 40.— 5. „ Meroe Karangasem ..... „ 40.— 6. „ Boedireng Karangasem ..... „ 40.— 7. „ Dalem Karangasem ..... „ 40.— 8. „ Pasar Agoeng ..... „ 20.— 9. „ Tandjoeng Sari ..... „ 20.— 10. „ Selajoekti ..... „ 20.— 11. „ Panataran Agoeng ..... „ 20.— *f* 1600.—
59	Subsidie aan de Poera Bësakih	*f* 206	*f* 206	*f* 206	59. Zelfde uitgave als vorige jaren.
77	Subsidie aan de Poera Mëlanting	*f* 60	*f* 60	*f* 60	77. Bijdrage voor de offerande in den pasartempel van Karangasem. (Dewi Mëlanting is de Godin van het pasarwezen).

DE VOLKENBONDSCONFERENTIE VOOR LANDELIJKE HYGIËNE TE BANDOENG

DOOR W. F. THEUNISSEN

Op de 13e vergadering van de Assemblée van den Volkenbond (1932) sprak de gedelegeerde van Britsch-Indië, ondersteund door dien van China, de hoop uit, dat het Gezondheidscomité ook in het Verre Oosten een conferentie over landelijke hygiëne zou bijeenroepen, zooals die in 1931 voor de Europeesche landen in Genève was gehouden. Naar aanleiding hiervan noodigde genoemd Gezondheidscomité zijn Bureau uit om deze zaak te bestudeeren en een rapport uit te brengen bij de eerstvolgende zitting van het comité.

Op de 15e Assemblée-vergadering in 1934 werd het voorstel opnieuw naar voren gebracht, waarna het Bureau van het Gezondheidscomité dit voorlegde aan den Advisory Council van het Eastern Bureau in Singapore. Door dezen raad werd op een vergadering, die in 1934 in Nanking werd gehouden, een voorloopige agenda voor een hygiënische conferentie opgesteld.

Hierop nam het Gezondheidscomité in October 1935 een resolutie aan, waarin het uitdrukte, dat gebleken was, dat alle landen in het Oosten zeer geporteerd waren voor een dergelijke conferentie, dat echter met het oog op de omvangrijke voorbereidingen deze conferentie eerst in 1937 gehouden kon worden en waarin het zijn Bureau verzocht het noodige te verrichten. Vervolgens vroeg de Directeur van het Bureau, Dr. Rajchman, aan Dr. Jitta — ingevolge een beslissing van dit Bureau tijdens een vergadering op 14 October

1935—, of hij zou willen nagaan, of de Regeering van Nederlandsch-Indië de suggestie om de conferentie in Bandoeng te houden gunstig zou willen overwegen.

Dr. Jitta heeft hierna ondershands de aandacht van den Minister van Koloniën gevestigd op dit, bij het Bureau van het Gezondheidscomité gerezen denkbeeld. Daarop volgde een Regeeringsopdracht aan het Hoofd van den D.V.G. om nopens dit denkbeeld van beschouwingen en raad te dienen. Met het oog op de groote belangen, die hiermede gemoeid waren, en in aanmerking nemende de belangrijke plaats, die Nederlandsch-Indië in internationaal opzicht onder de volkeren in het Verre Oosten inneemt, werd het voorstel gaarne aangenomen.

Vervolgens verzocht het Gezondheidscomité zijn Bureau om de noodige voorbereidingen te treffen.

In October 1935 sanctionneerde de Conseil de samenstelling en uitzending naar het Verre Oosten van de Voorbereidende Commissie, bestaande uit 3 leden : Mr. A.S. Haynes, oud-secretaris van de Straits, als voorzitter, Prof. C.D. de Langen, oud-voorzitter van de Faculteit der Geneeskunde te Batavia, en Dr. E.J. Pampana, lid van de Hygiënische Sectie van het Secretariaat van den Volkenbond en Secretaris van de Malaria-Commissie. Van April tot Augustus 1936 bezochten zij Britsch-Indië, Burma, Siam, Malay, Indo-China, de Philippijnen, Nederlandsch-Indië en Ceylon. In Singapore voegden zich bij de genoemde 3 leden Dr. Park, Directeur van het Eastern Bureau van den Volkenbond, en Dr. Theunissen, Onderhoofd van den D. V. G. in Nederlandsch-Indië.

Door die Voorbereidende Commissie werd een rapport opgesteld, dat verder vanuit Genève aan de deelnemende landen is verstrekt. Bovendien zijn deze uitgenoodigd om een zgn. nationaal rapport op te stellen, dat ook door Genève is verspreid en waarin de constructie en werkzaamheden van de respectievelijke geneeskundige diensten — en voor zoover zij voor deze van belang waren, ook die van andere diensten — zijn beschreven. Op deze wijze konden de deelnemende landen op de hoogte zijn van datgene wat door de andere op medisch-hygiënisch gebied werd verricht. Het was jammer, dat het rapport van de Voorbereidende Commissie door Genève te laat werd rondgezonden, zoodat de meeste nationale rapporten al waren opgesteld, vóór men van dien inhoud had kunnen kennisnemen. Ongetwijfeld zou er in die rapporten een grootere uniformiteit zijn geweest, waardoor een vergelijking der

verscheidene objecten gemakkelijker geweest zou zijn, indien dit wel op tijd ware geschied.

Op een paar vergaderingen, te Genève gehouden met de leden van de Voorbereidende Commissie, den directeur en de leden van de Hygiënische Sectie, viel mij wel op, en mij niet alleen, hoe weinig positief men was in zijn uitspraken en plannen. Ik kon mij dan ook niet aan den indruk onttrekken, dat vóór alles Genève den gang van zaken op de conferentie geheel in handen wenschte te houden, althans technisch, gelijk trouwens een goed recht was, omdat de conferentie door den Volkenbond was uitgeschreven. Wel miste ik, hetgeen geen goed recht is, de noodige openhartigheid t.o.v. de voornemens, regelingen, enz. Onwillekeurig kwam bij mij de herinnering op aan het ,,chez vous, sur vous, sans vous." Het heeft geen zin om dieper op deze aangelegenheid in te gaan; de conferentie is tenslotte behoorlijk verloopen, behoudens een tweetal kleine incidenten, waarop ik nog even zal terugkomen. Men zal waarschijnlijk langeren tijd in Genève moeten blijven om zich de speciale sfeer eigen te maken. In ieder geval ben ik er ervaringen rijker en eenige illusies armer geworden, hetgeen ons in de practijk van het leven slechts ten goede kan komen.

De technische leiding van de conferentie werd geregeld in een 7-tal artikelen van de zgn. ,,rules of procedure", voor welker opstelling als leidraad hadden gediend de bij Assemblée-vergaderingen gebruikelijke regelen.

Zooals bekend, zijn er plenaire en sectie-zittingen gehouden. Het bleek noodig, dat de secties zich weer splitsten in subsecties. De resoluties, die na vele discussies hierin werden aangenomen, werden voorgelegd aan de plenaire sectie-vergadering en tenslotte werd alles behandeld in een plenaire slotzitting.

Men had als programma gevolgd de in het rapport van de Voorbereidende Commissie opgestelde hoofdstukken, te weten :

1. de medische en hygiënische diensten.
2. de landelijke reconstructie en de medewerking van de bevolking.
3. de assaineering.
4. de voeding.
5. de maatregelen tegen bepaalde ziekten in landelijke streken.

Deze 5 hoofdpunten waren nog in talrijke onderdeelen gesplitst; het was een rijk en wellicht overladen programma.

Voordat ik tot een nadere bespreking van deze punten wil overgaan, zij nog vermeld, dat door de Hygiënische Sectie van den Volkenbond verschillende hoofdrapporteurs waren benoemd, die in een rapport het aan hen toegewezen onderwerp uitvoerig hadden behandeld, niet alleen wat betrof hun eigen land, maar ook wat op dit gebied in andere landen bekend was. Hierbij deed zich het merkwaardige verschijnsel voor, dat de hoofdrapporteur over de pest niet had vermeld het uiterst belangrijke werk, dat door Otten op dit gebied was verricht.

De verschillende dagbladen hebben openingsspeeches en het officieele gedeelte uitvoerig vermeld, zoodat het mij niet noodig voorkomt hierover nog te spreken.

Thans overgaande tot de eigenlijke conferentie zij vermeld, dat het probleem van de landelijke bevolking, vooral na den grooten oorlog, op den voorgrond is getreden en dat men zich is gaan realiseeren, dat t.o.v. deze zeer belangrijke bevolkingsgroep op het gebied van sociale, economische en medisch-hygiënische maatregelen nog veel te verbeteren valt. Toch is in de laatste jaren een belangrijke vooruitgang te constateeren, waarbij vooral noodzakelijk is gebleken een intensieve samenwerking van verschillende diensten. Een van de meest belangrijke punten is wel de ontwikkeling van een goeden informatiedienst, die de statistische gegevens over sterfte (vooral kindersterfte), geboorte en ziekte moet verzamelen en verwerken.

Van groot belang ook voor deze gewesten zijn de uitvoerige besprekingen, die aan de decentralisatie zijn gewijd, waarbij zonder uitzondering de meening werd gehuldigd, dat men langs dezen weg de grootste successen voor de gezondheid der landelijke bevolkingen verwacht. Tegelijkertijd werd evenwel met klem betoogd, dat contrôle door de centrale autoriteit noodzakelijk is.

Eveneens waren zeer belangrijk de beschouwingen over het probleem van een scheiding (hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk) van de preventieve en curatieve werkzaamheden, waarbij vooral werd geaccentueerd, dat de plaatselijke omstandigheden hierbij het beslissend moment zijn. Het bleek dat vaak de ontwikkeling van deze beide diensten disharmonisch was en dat te veel aan de curatieve gezondheidszorg werd besteed met een verwaarloozing van de preventieve. Waar het economisch mogelijk is, zou eene splitsing moeten worden doorgevoerd, ofschoon mijn overtuiging is, dat

men dit niet over de geheele linie moet doen, zooals dat bijv. in Britsch-Indië geschiedt, maar dat men pas beneden een bepaalde positie de verschillende werkzaamheden aan respectievelijk meer preventief of meer curatief opgeleid personeel zal toevertrouwen. Voor deze gewesten zou ik die splitsing beneden den rang van residentiearts willen maken. In zijn functie en à plus forte raison in die van de inspecteurs behooren de beide gebieden gecentraliseerd te blijven. Sterk kwam tot uitdrukking de wensch om ter wille van hun werk aan hen, die zich uitsluitend met den preventieven gezondheidstoestand bezighouden, geen particuliere praxis toe te staan, maar tegelijkertijd impliceert dit de noodzakelijkheid om hun daarvoor eene vergoeding te geven, teneinde de functie aantrekkelijk te maken.

In een tweetal conclusies, die de moeite van vermelding waard zijn, werd vastgelegd, dat het noodzakelijk is de respectievelijke gouvernementen te overtuigen van het belang eener goede gezondheid voor den economischen toestand der bevolking en van de wenschelijkheid: "to adopt a more generous policy in this respect". En verder de wenschelijkheid om in tijden van voorspoed een reservefonds te vormen, opdat in tijden van depressie de continuïteit van het werk verzekerd is.

In beschouwing werd genomen de wenschelijkheid om te komen tot een vergelijkende expertise in de verschillende landen van het Verre Oosten t.o.v. den medisch-hygiënischen toestand van de bevolking, waarbij als vaststaand werd aangenomen de noodzakelijkheid om daarbij vooral den socialen en economischen toestand in beschouwing te nemen. In een aantal suggesties werden de voornaamste desiderata vastgelegd; sommige kunnen verkregen worden uit bestaande gegevens, terwijl het voor andere noodzakelijk werd geoordeeld hiervoor de beschikking te hebben over een speciaal apparaat, dat zich hiermede bezig zou houden. De Gezondheidsorganisatie van den Volkenbond zal gaarne het noodzakelijk materiaal verzamelen en verspreiden. Plannen zullen door de verschillende landen worden opgesteld en uitgewisseld door tusschenkomst van het Eastern Bureau en besproken op de zittingen van den Advisory Council van dit bureau.

Het tweede hoofdpunt, dat van de „rural reconstruction" (beter nog het Fransche woord „le relèvement rural") mocht zich in een zeer groote belangstelling verheugen. Men gevoelde het als noodzakelijk, dat uit den boezem van de bevolking zelf (bijv. in den

vorm van comité's in bepaalde dorpscomplexen) de behoefte zou komen naar betere sociaal-economische verhoudingen en men verwachtte van werkzaamheden, die van hieruit zouden worden ingezet, meer dan van schemata, die door het centrale gouvernement worden opgelegd. Verschillende diensten spelen hierbij een groote rol; zoowel het onderwijs als economische diensten (landbouw, veeteelt, visscherij) moeten hierin mede werkzaam zijn, waarbij de hulp van de bestuursorganisatie als onmisbaar moet worden beschouwd.

Het wil mij voorkomen, dat na deze internationale besprekingen thans het oogenblik is gekomen om deze beschouwingen nationaal te oriënteeren. Men zou dan moeten komen tot de vorming van een commissie, waarin de voornaamste werkers op dit gebied van de hiervoren vermelde departementen zitting moeten nemen. Deze zou dan aan de hand van de nu bekende gegevens en van de nog te vervullen wenschen en noodzakelijkheden een wel overdacht systematisch werkplan moeten opstellen.

Landelijke hygiëne impliceert de medewerking van statistici, economici, onderwijsspecialisten, medici en hygiënisten, bestuursambtenaren, ingenieurs en architecten, wetenschappelijke en practijkmenschen. Nog steeds gebeurt er te veel, dat op zichzelf staat, waardoor een niet efficiënte overlapping van het werk ontstaat. Coöperatie moet het „Leitmotiv" zijn, waarbij in geen enkel opzicht ons Nederlandsch individualisme behoeft te lijden, noch de min of meer profane heiligheid van den eigen dienst.

Het derde punt, waarbij de behuizing, de drinkwatervoorziening, de afvalverwijdering, de vliegencontrôle en het geheele assaineeringsprobleem werden besproken, is van zoo technischen aard, dat ik hierop thans niet wil ingaan.

Hetzelfde geldt in zekeren zin voor agendapunt 4, dat het voedingsprobleem aan de orde stelt.

Een van de belangrijkste resoluties aangaande dit punt was het naar voren brengen van de wenschelijkheid om in ieder land voedingscomité's in te stellen. Zooals bekend, bezit Nederlandsch-Indië op dit gebied een centraal orgaan, nl. het Instituut voor Volksvoeding, en bovendien is hier in 1914 ingesteld de zgn. Voedingsmiddelen-Commissie.

Mede werd betoogd de noodzakelijkheid om in een dergelijk centraal lichaam verschillende vertegenwoordigers van andere diensten op te nemen, aangezien het geheele voedingsprobleem

zoovele en zulke uiteenloopende aspecten vertoont. (Deze gedragslijn is ook gevolgd bij het hierbovenvermelde instituut).

In een van de recommandaties wordt de suggestie gedaan om het rapport van de technische commissie der conferentie te onderwerpen aan het oordeel van die van den Volkenbond, waarna diens Gezondheidsorganisatie de noodige stappen zou verrichten om nauwer contact tusschen de verschillende werkers op dit gebied te bewerkstelligen. Als eerste stap kan men beschouwen de conferentie over dit punt in November a.s te Genève, waarop ook het Hoofd van de Chemische Afdeeling van ons Geneeskundig Laboratorium is uitgenoodigd.

In het algemeen is mijn indruk, dat de arbeid, die door de leden van de vierde sectie is verricht, zeer belangrijk is geweest; men beschikte over goede deskundigen, die uitstekend voorbereidend werk hebben verricht, waardoor de besprekingen ook vruchtbaar waren. De samenvattende conclusies zijn wel overdacht, bezitten de noodige objectiviteit en geven talrijke suggesties, die voor verdere studie een uitnemend uitgangspunt vormen.

Het vijfde agendapunt omvatte de verschillende ziekten, die van belang zijn voor de landelijke bevolking in het Verre Oosten, waarbij buiten bespreking bleven die aandoeningen, welke aan ondervoeding moeten worden toegeschreven.

De beteekenis van de malaria werd terecht zeer nadrukkelijk betoogd, niet alleen omdat nog steeds een belangrijk aantal sterfgevallen voorkomt, maar vooral omdat deze ziekte het physiek en dus economisch weerstandsvermogen van de bevolking ernstig aantast. Mede werd gewezen op het groote belang, dat overigens in deze landen allang is ingezien, van een behoorlijke assaineering; verder werd de aandacht gevestigd op het onmiskenbaar verband dat bestaat tusschen malaria en ondervoeding.

De bestaande internationale cursussen in malariologie, die door het Eastern Bureau in Singapore worden gehouden, werden zeer toegejuicht en in overweging werd gegeven om tijdens den leergang voor medici tegelijkertijd een cursus te geven voor assaineeringsingenieurs. Ingestemd werd met het voorstel om niet eerder dan in 1939 een internationale conferentie te houden over de antimalariamiddelen, waarbij dan in beschouwing genomen zouden worden de tegenwoordige productie in verband met de wereldbehoefte, de productiekosten en de marktprijzen, de verschillende distributiemethoden e.a.

Bij de discussies over de pest traden twee belangrijke problemen op den voorgrond, nl. de woning-verbetering en de vaccinatie. Ook hier was het voorbereidend werk verricht in een subcommissie, waarin vertegenwoordigd waren Britsch-Indië, Nederlandsch-Indië en de voorzitter van de Chineesche delegatie. Het was jammer dat de Britsch-Indische delegatie tengevolge van het feit, dat de directeur van het Haffkine Institute in Bombay niet aanwezig kon zijn, betrekkelijk weinig deskundig op dit gebied was. Dit maakte de discussies niet eenvoudiger en werkte een minder goed begrijpen van elkanders denkbeelden in de hand. Daarbij was het wel duidelijk, dat bij dit punt de politiek een niet onbelangrijke rol speelde, waardoor de noodige objectiviteit en onbevangenheid niet voldoende tot hun recht kwamen.

Verder werden nog besproken de mijnwormziekte, de framboesia en de longontsteking, waarbij geen nieuwe gezichtspunten zich voordeden.

Bij de bespreking over de tuberculose werd vooral de nadruk gelegd op het feit, dat in alle landen van het Verre Oosten (behalve in Japan) het anti-tuberculosewerk nog feitelijk in de kinderschoenen staat, terwijl uit verschillende voorloopige onderzoekingen wel gebleken is, dat het een van de meest belangrijke sociale ziekten is.

Bij de besprekingen over de lepra kwam vooral tot uiting, hoe weinig over deze ziekte met zekerheid vaststaat. Men besprak de verschillende soorten van isolatiesystemen, legde den nadruk op het feit, dat bij iedere behandeling voeding en behoorlijke werktherapie noodzakelijke factoren zijn, en dat daarnaast een verbetering van de sociale, economische en hygiënische omstandigheden noodig is.

In een kleine subsectie werden de geestelijke ziekten besproken. Het is wel gebleken dat Ned.-Indië op dit punt een grooten voorsprong heeft op alle andere landen in het Verre Oosten, zoowel wetenschappelijk als sociaal; verschillende cijfers kunnen dat bevestigen. Zoo ziet men, dat op een bevolking van 60 millioen inwoners Nederlandsch-Indië de beschikking heeft over ruim 9000 gestichtsplaatsen, eenzelfde aantal waarmede Britsch-Indië het voor een kleine 400 millioen inwoners moet doen. De andere landen geven soortgelijke slechte verhoudingscijfers te zien. Ofschoon nog niet tevreden op dit gebied en overtuigd dat wij geleidelijk in de thans ingeslagen richting moeten voortgaan, kunnen wij met gepasten trots terugzien op hetgeen op het terrein der geestelijke

afwijkingen is gebeurd, wanneer men dit althans vergelijkt met de juiste vergelijkingsobjecten, nl. de landen in het Verre Oosten, en niet met die in West-Europa of Amerika.

Bij deze subsectie werd ook besproken het misbruik van verdoovende middelen, in hoofdzaak opium. Hierbij ontstond een klein incident. Na de besprekingen werd betreffende de drug addictions een zestal recommandaties opgesteld, waarmede alleen het Chineesch lid niet accoord ging en waarbij door dezen laatste een voorstel werd opgesteld, waarin hij er op wees, dat t.o.v. deze aangelegenheid reeds bepaalde maatregelen bij internationale conferenties waren vastgesteld. Teneinde de doelstellingen te bereiken, achtte hij eene verbetering van de sociale, economische en hygiënische voorwaarden noodzakelijk. Op de plenaire zitting van de 5e sectie werden deze conclusies voorgelezen. Hierbij bleek, dat dit een zeer gevoelig punt was in verband met de opiumpolitiek. Er volgde een mededeeling van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond, dat dit onderwerp bij ongeluk op de agenda was geplaatst. Hieruit ontstond eenige discussie en besloten werd in dit geschil door het Conferentiebureau te laten beslissen. Op een bijeenkomst hiervan werd unaniem besloten, dat de kwestie ,,drug addictions" zou worden afgevoerd van de agenda en niet meer een punt van bespreking zou uitmaken. Dit is in ,,a nutshell' het incident. Uit verschillende artikelen in de dagbladen heeft men kunnen merken, dat de rust nog niet was weergekeerd, maar ook deze geschiedenis behoort vrijwel tot het verleden.

Hiermede is dan in het kort weergegeven, wat op de conferentie is behandeld.

Ter completeering van dit verslag zou ik nog willen wijzen op de zeer goed geslaagde tentoonstelling, waarop door alle deelnemende landen belangrijk en interessant materiaal is ingezonden, dikwijls toegelicht met statistieken en grafische voorstellingen.

Mijn eindindruk van deze conferentie is, dat inderdaad vele oude waarheden in een nieuw kleed zijn gestoken, dat van een wetenschappelijk oogpunt bezien zeker geen belangrijke conclusies getrokken zijn, hetgeen in laatste instantie ook niet te verwachten was, daar de geheele opzet der conferentie een andere en vooral meer practische doelstelling had.

Verder heb ik den indruk, dat daar, waar de wetenschappelijke zijde even om den hoek kwam kijken, zeker niet altijd de noodige objectiviteit heeft geheerscht en dat ook op dit gebied een zekere autarkeia, die soms in een autismus dreigde over te gaan, bestaat.

Een groot voordeel is het geweest uit al die landen de voornaamste werkers op medisch-hygiënisch gebied te hebben ontmoet, met hen van gedachten te hebben kunnen wisselen over verschillende problemen, welke in wezen in de landen van het Verre Oosten niet zoo erg sterk van elkander afwijken. Voorts zijn er richtlijnen opgesteld voor de hygiënische verzorging ten plattelande, die zeker voor vele landen dienstig kunnen zijn. En op gevaar zelf van zekere autistische instelling te worden beschuldigd, waag ik het er toch op vast te stellen, dat, behoudens wellicht op het gebied van enkele, niet zoo belangrijke onderdeelen, de medisch-hygiënische dienst in Nederlandsch-Indië met eere op den door hem gepresteerden arbeid kan terugzien.

Voetnoot.

De aandacht moge er op gevestigd worden, dat enkele weken geleden het officieele verslag van deze conferentie is verschenen, uitgegeven door de Hygiënische Organisatie van den Volkenbond en getiteld: „Rapport de la Conférence Intergouvernementale du Pays d'Orient sur l'Hygiène Rurale".

ENKELE AANTEEKENINGEN MET BETREKKING TOT DE BEOEFENING DER INDISCHE GESCHIEDENIS

DOOR Dr. J. C. VAN LEUR

I. Wie de geschiedenis van Indië (beter is het wellicht om, met het oog op het historisch landschap dezer eilandenwereld, te spreken van Indonesië) benadert, treedt binnen in een vreemde wereld. De uitdrukking dient niet te absoluut te worden opgevat: ook in deze wereld vallen in de reeksen der historische situaties telkens verschijnselen op, configuraties, die in herinnering roepen beelden uit de vertrouwde geschiedenis der Mediterrane en West-europeesche gebieden. Bij nadere ontleding echter blijken deze oogenschijnlijke historische parallellen hun historische eigenwettelijkheid ten volle te bezitten, waardoor iedere doorgevoerde vergelijking der verschijnselen vrijwel onmogelijk wordt. De vaak opgeworpen en evenvaak bestreden vergelijking van het Germaansche markedorp met de Javaansche desa zegt in dit opzicht genoeg. Als geheel gezien blijft de Indische geschiedenis een nieuwe vreemde wereld. Zoowel door de eigenwettelijkheden harer historische landschappen als door den aard harer historiografische bewerking.

II. Bezien wij in het kort nader de bewerking van de historische stof, waarbij de periodenindeeling tot uitgangspunt strekke.

Een praehistorie, „internationaal" als elke praehistorie eener nationale geschiedenis: een praehistorie, die overgaat in een periode van „oudere" geschiedenis, een tijdvak, dat nauwelijks binnen de

historiebeoefening als zoodanig betrokken wordt, maar het terrein gebleven is voor ethnologisch, speciaal vergelijkend ethnologisch, onderzoek, voorwerp van min of meer stoutmoedige hypothesen. Het werk van Perry, Kruyt's hypothesen omtrent de ontwikkelingsreeks van oud-Midden-Celebes, de nog steeds in het halfduister blijvende kwestie van de structuur der prae-Hindoesche Indonesische of Javaansche samenleving, mogen het vlottende en methodisch nog geheel ongedefinieerde karakter dezer periode illustreeren.

De „eigenlijke" historische tijden zetten dan in met de Hindoe-Indonesische periode, overgaand in die van den Islam, waarop aansluit de „koloniale geschiedenis", een geschiedenis, die geacht moet worden zich tot op dezen dag voort te zetten, doch waarvan het contemporain-historische deel vrijwel buiten de geschiedbeoefening valt. Het is wel object van velerlei ideologische en politieke belangstelling; zoowel De Kat Angelino als Dr. Soetomo en Soekarno hebben het als zoodanig benut; doch van werkelijk historisch onderzoek en beschouwing is het in geringe mate het voorwerp gemaakt; een parallel met Nederland, waar de spoorwegstaking van 1903 tot onderwerp van een historisch proefschrift werd, zoekt men voor Indië tevergeefs.

De zaak der historische perioden blijkt een bundel van zeer heterogene aanduidingen van bepaalde tijdbestekken te zijn. Bij nader inzien blijken zij voor de bepaling van den inhoud van het historisch verloop van Indonesië slechts geringe waarde te hebben. Op zichzelf zou zulks niet te zwaar behoeven te wegen; deze perioden-indeeling echter bestendigt veel onvolkomens en onjuists en benadeelt daardoor van den aanvang af de zaak der historiebeoefening en de Indische geschiedenis. Met enkele illustraties kan dit worden verduidelijkt:

a. Vanaf de eerste eeuwen — d.w.z. de eerste in het stelsel der Christelijke jaartelling — tot in de 15e eeuw heet in Indonesië de Hindoecultuur te domineeren. Ze wordt aangebracht uit Voor-Indië; of men hier te doen heeft met een werkelijk kolonisatieproces, is een vraag, die hier blijve rusten (de meeningen der autoriteiten zijn op dit kardinale punt onbestemd); genoeg is vast te stellen, dat er communis opinio is over het feit, dat deze Hindoecultuur slechts de bovenlaag der Indonesische maatschappij beroert en dan nog slechts op bepaalde gebieden. De eigenlijke Indonesische samenleving,

van dorp tot vorstenhof — als Indonesische organisatie — blijft in de schaduw; de aard der bronnen (waarover hieronder meer) is grootendeels oorzaak van deze eenzijdigheid. Aangevuld door breeder samenbrenging van (o.m.) nauwgezet agrarisch-historisch onderzoek is zij niet. Toch blijkt deze eigenlijke Indonesische samenleving *bron* van alle cultuurtechnische praestaties, van sawahbewerking tot tempelbouw, van smeedkunst tot overzeeschen handel.

b. De Hindoe-Indonesische maatschappij geraakt in een crisis door de zendingswerkzaamheid van den Islam en de daarmede — grootelijks toevallig? — samenvallende beroeringen in verschillende Indonesische rijken. De periode van politieke kentering, tot de vestiging der nieuwe religie op Java (hegemonie der dissidente kustvorsten, val van Madjapait) vormt den inhoud der z.g. Islamietische periode, welke afsluiting vindt in de vestiging van een nieuw centraal binnenlandsch gezag op Java, in Pasar Gede, later Mataram. Aanvangsmoment voor de periode is het begin van de verbreiding van de nieuwe Indische religie; het einde wordt gevormd door het voorloopig slot van een reeks politieke verwikkelingen op Java, die wel met de nieuwe religie samenhangen, doch geenszins alleen daardoor worden bepaald.

c. De Islamiseering zet verder door; de onderlinge politieke spanningen der rijken scheppen verdere verwikkelingen, doch inmiddels zijn de handels- en oorlogsvaarten vanuit W.-Europa om Afrika heen begonnen. Hiermede zet de periode der koloniale geschiedenis in; aanvankelijk van geringe politieke beteekenis en vrijwel zonder economisch belang voor deze landen, groeit langzamerhand het merk der Europeesche vestigingen vast in het lichaam der Aziatische culturen. Echter zoowel naar de zijde der Aziatische geschiedenis als naar die der eigen „inwendige" ontwikkeling blijft deze „koloniale" periode ongedifferentieerd; zij omvat vroegkapitalistische handelsphase (een vraag op zichzelf is, of de Portugeesche periode niet geheel gelijk is aan de in dien tijd bestaande „Aziatische" vormen van politiek kapitalisme [1]) en modern-

[1]) vgl. Massignon, L'influence de l'Islam au Moyen-Age sur la fondation et l'essor des banques juives (1931); Fischel, Jews in the economic and political life of mediaeval Islam (1937); Fitzler, Portugiesische Handelsgesellschaften des 15. und beginnenden 16. Jahrhunderts (Viertelj. schr. fur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte XXIV, 1932).

kapitalistische industrieele phase, zonder dat ergens de beteekenis dezer overbelangrijke structuurwijziging in de geschiedbeschouwing tot haar recht komt.

In het kader der „Oostersche" geschiedenis gevat, blijkt de koloniale geschiedenis tegelijk veel meer en veel minder te zijn dan „koloniaal". De kwalificatie is van weinig waarde voor het onderkennen der structuurvragen en den gang der historische processen. Neemt men b.v. de V.O.C. in de eerste eeuw van haar bestaan: niet alleen dat de Maatschappij haar nieuwe versterkte vestiging Batavia bouwt met Chineeschen arbeid en Chineesche bouwtechniek, dat zij de exploitatie der stedelijke financiën aan Chineesche belastingpachters overgeeft; dat zij overal op de talrijke handelsplaatsen van den Archipel den handel bedrijft op gelijke wijze en op gelijken voet met de Oostersche handelaren, op Ambon nagelen koopend, zooals de Javaansche handelaar dat doet, van den Ambonschen orangkaja, in zijn huis, aan de weegschaal van den edelman, in Djambi peper koopend van de afkomende Menangkabauers, te midden der Chineesche kleine opkoopers, op niet grooter schaal dan de Djambische hofgrooten en de van elders gekomen Javaansche, Maleische en Chineesche handelaren. In Atjeh en in de door Atjeh beheerschte Westkusthavens is zij onderworpen aan de tolheffing der Panglima's zoo goed als elk ander; zij tuigt haar schepen met Japansch takelagewerk en betrekt het metaal voor geschut en ijzerwerk, de ingrediënten voor haar kruit en verdere scheepsbenoodigdheden uit Japan. Telkenmale stuiten wij hier op historische figuren, welke in het contactproces van „Oosten" en „Westen" als gelijkwaardig naast elkaar staan; al deze „Oostersche" figuren zijn resultaten van eigenwettelijke historische ontwikkelingsreeksen: het zijn tegelijkertijd evenzooveel vraagpunten voor het historisch onderzoek in Indonesië. Als het nieuwe Batavia in de jaren '20 belaagd wordt door legers van Mataram, blijkt, dat dit beleg geenszins gekarakteriseerd kan worden met verhalen in den trant van het bekende over den Javaanschen aanval op de schans Hollandia; *niet* de voorstelling van een ordeloozen troep Inlanders, die door een klein resoluut piket geweerdragende soldaten over de kling wordt gejaagd: de Javaansche troepen blijken in het bezit zoowel van krijgs-

orde en vaardigheid tot georganiseerd militair ageeren als van technisch kunnen om belegerings- en schanswerken op te werpen. Nieuwe vragen rijzen met betrekking tot de krijgskunst dezer groote legers, evenals met betrekking tot de techniek van de vuurwapenen.

Rondom de V.O.C. in deze periode van „koloniale" geschiedenis zetten andere processen van historisch verloop hun ontwikkeling voort. De Islamiseering gaat verder; minstens even belangrijk als de overgang van Java is de Islamiseering van Makassar. Nieuwe Chineesche kolonisatiebewegingen, naar het schijnt samenhangend met de troebelen aan het eind der Mingdynastie, zetten in.

In de 16e eeuw zou ook de verovering van Madagaskar vallen, merkwaardige uiting van de overzeesche machtsvestiging der Indonesiërs na Madjapait, een van de vele zijden van het raadsel van Madagaskar (vgl. Van Vollenhoven, Adatrecht III, 583), dat ook wellicht voor de geschiedenis voorshands raadsel blijft. Genoeg is dit alles om aan te geven, hoe de oudere koloniale geschiedenis eerder belangrijker is als bron voor de kennis der Oostersch-Indonesische wereld dier dagen dan als bron voor de geschiedenis der Europeesche vestigingen overzee.

III. De kennis der Oostersch-Indonesische wereld, zooals deze uit de bronnen der V.O.C.-geschiedenis kan worden verzameld, kan tevens worden benut ter toelichting van de belangrijke vraag, welke de beteekenis dezer gegevens is in het kader der Indische geschiedenis. Welke plaats neemt deze 17e eeuw in Indonesië in, in de volgorde der historische landschappen? Welke phase in de ontwikkeling nemen het tolstelsel en het politiek agentenwezen, zooals dat van Atjeh ter Westkust, in; hoe en wanneer ontstond het belastingpachtwezen zooals dat te Banten bestaat; welke beteekenis heeft de handelsvaart der Indonesische grooten der vele kuststeden; hoe groeiden de scheepstechniek en militaire techniek; wat beteekenen deze 17e-eeuwsche gegevens b.v. voor de Madjapaitsche periode; in welke verhouding staat de economische en politieke structuur van Banten van 1596 of van Djambi van 1624 tot die van Çriwijaya? Hoe groeide het patrimoniaal-bureaucratisch systeem der Javaansche binnenrijken, welke zijn de ontwikkelingsfiguren, die tot dit stelsel kunnen hebben gevoerd; bestaat de mogelijkheid, aan de hand der

17e-eeuwsche gegevens over de volkssterkte [1]), de technische capaciteit van de oude rijken in verband b.v. met de bouwwerkzaamheid (Boroboedoer, Prambanan) te meten?

Al deze en dergelijke vragen concentreeren zich om de hoofdvraag: het probleem van de „historische ontwikkeling" in de Indonesische geschiedenis, als grondslag voor een uit de successieve structuren der historische situaties opgebouwde beschouwing der Indonesische geschiedenis. Een tweede, even belangrijke kwestie ligt hiermede nauw verbonden: met welke historische categorieën dienen deze historische situaties en historische figuren te worden aangeduid? De historische categorieën, ontleend aan de Mediterrane'-Westeuropeesche geschiedenis, zijn niet zonder meer te gebruiken, zoomin als de criteria der groote-perioden-indeeling: „oudheid", „middeleeuwen", „nieuwere" en „nieuwe" geschiedenis met de overgangsperioden. Categorieën als adel, dorpswezen, bureaucratisch-centraal bewind, stad, burgerij, handwerk, preuve, kerk, dienen, zoo men ze wil gebruiken, van een anderen inhoud te worden voorzien. De cultuurreligies hebben een andere samenstelling en richting en liggen anders vergroeid met het maatschappelijk leven. Een eigen stelsel van categorieën, opgebouwd met het beschikbare historische feitenmateriaal, is een voorname eisch voor een juiste beschouwing der Indonesische geschiedenis.

IV. Gaat men na, hoe het in de thans bestaande historische bewerkingen met deze zaken staat, dan blijkt, dat men in de meeste gevallen zich van deze dingen geen rekenschap gaf [2]) of dat men, toegevend dat de inhoud van zoodanige categorieën resultaat moet zijn van het eigenwettelijk ontwikkelingsproces dezer Oostersche geschiedenis, volstaat met de negatieve verzekering, dat de van elders bekende categorieën niet van toepassing kunnen zijn. Positief werk dient nog te worden verricht; de kwestie der historische terminologie, de bepaling der historische categorieën in ruimer verband: het werk op het stuk der *historische methode* is door degenen, die aan de bewerking der Indische geschiedenis hun naam gaven, tot nu toe onverricht gelaten; het terrein ligt braak.

[1]) vgl. Daghregister 1631 pag. 37.

[2]) Zoo bv. het gebruik van termen als „grootindustrie" en „massaexport" met betrekking tot het Coromandelsche textielhandwerk (Rouffaer, Batikindustrie I, 422, 521, 523, 528. Krom, Hindoe-Javaansche Geschiedenis², 48); de ongedifferentieerde beschouwing van „den handel"; zie mijn dissertatie, pag. 145 — 147 (noot 41), Krom's onjuiste visie op handel in verband met zeeroof (a.v. pag. 151, noot 82), enz.

V. Deze critiek voert van de periodenindeeling (II-III) en de historische terminologie (IV) naar de beoefenaars der geschiedenis. Ook hier een groote heterogeniteit. Scheidingen, niet allereerst gegrond op rationeele verdeeling van het werkterrein, doch bepaald, grootendeels, door buiten de geschiedenis liggende factoren. Praehistorici; ethnologen; de Hindoeperiode terrein voornamelijk van archaeologen en philologen; de Islamperiode aan philologen; de koloniale geschiedenis in den achterban der Nederlandsche historici, beoefend veelal door onderzoekers, wien het Oosterschhistorische vreemd bleef; beoefend bovendien voornamelijk als de geschiedenis van de Nederlanders overzee; hetwelk haast beteekent: verminking van de rijke bronnen dezer geschiedenis, wier belang minstens even groot is in „Aziatisch" verband (II). Een enkele illustratie ten deze: de overigens voortreffelijke biografie van Speelman door Dr. Stapel [1]). Toegegeven, dat een biografie van Speelman in de eerste plaats den Rotterdammer volgt in zijn rijk geschakeerde loopbaan, door het samenstel der Compagnieshiërarchie; èn Speelman èn de V.O.C. verheffen zich in de Indonesische wereld, in harden strijd met de bestaande machten; waarom dan valt niet meer licht op deze wereld; waarom haar slechts als antagoniste gezien? Waarom blijft dat alles zoo grijs en ongedifferentieerd? Gebrek aan gegevens kon hier niet gelden: Stapel zelf noemt Speelman's memories van Coromandelsche, Makassaarsche en Mataramsche zaken (a.w. 16, 19, 72, 115). Aldus blijkt uit het werk van een der beste koloniale historici de eenzijdigheid en daardoor onvolledigheid, der koloniale geschiedenis naar traditioneelen trant.

VI. Heterogeen als de perioden zijn de bronnen. Vergelijkingen b.v. met de Nederlandsche geschiedenis gaan mank. Daar is een veel geringer verschil van aard der bronnen, der talen, een veel grooter rijkdom en een zeer veel intensiever en gespecialiseerder bewerking. Vergelijking met de Indische bronnen ware onbillijk voor de laatste. De bewerking dezer bronnen verkeert in vele opzichten eerst in een beginstadium, de stof is nog vlottend, het aspect wijzigt zich telkenmale. Critiek hierop te oefenen zou even onbillijk als onnoodig zijn. Waar het bezwaar zich tegen richt, is, dat deze gescheiden werkzaamheden de onjuiste perioden- en stofindeeling handhaven, de bronnen in het eigen werkterrein

[1]) Cornelis Janszoon Speelman, 1936.

grootendeels besloten houden en dat deze gescheiden groepen van specialisten, die in vele gevallen niet eens in de eerste plaats historici zijn, tegelijk de geschiedschrijving dezer periode als in monopolie houden. Hierdoor ontstaat de heterogeniteit van het geheel en de verarming der algemeene geschiedbeoefening. Met volledige erkenning van de noodzaak van de bestaande werkwijze zou men wenschen, dat een nauwer onderling contact dezer specialisten èn van philologen èn van historici tot stand werd gebracht. Wenschelijk moet men dit achten, omdat dit kostbare materiaal, in handen gegeven van geschoolde historici, èn de betreffende periode èn de eigen Indische geschiedenis, zoomede de algemeene geschiedenis na bewerking verrijken kan. Bij den opbouw der algemeene historische categorieën (III, IV) zou een wisselwerking der verschillende groepen kunnen worden verwacht, een wederzijdsche bevruchting van het onderzoek, een onderlinge verrijking. De begrenzing der werkterreinen toch is verre van rationeel; de groote lijnen der geschiedenis loopen door deze grenzen heen, de samenhang der belangrijke configuraties betrekt meermalen twee van zulke afscheidingen. Materiaal van denzelfden aard is uit verschillende terreinen te betrekken, de werkhypothesen, de analogie der situaties eischen uitwisseling der gegevens. Anders dan in de Europeesche geschiedbeoefening, waar de eveneens bestaande specialisatie vrucht is van eenheid der discipline en differentieering der terreinen, is voor de beoefening der Indische geschiedenis meer samenwerking, om te trachten tot de erkenning van de eenheid der historische discipline te geraken, geboden.

VII. Het werk van het opbouwen der historische categorieën, een werk, dat geenszins hoog grijpt of in de wolken hangt, doch eerder te vergelijken valt met het vervaardigen van het stel werktuigen ter bearbeiding van de historische stof in algemeener verband, is, gebonden in den even geschetsten vorm van samenwerking en wisselwerking met de specialisten, taak voor de historici-sociologen in de eerste plaats. Het werk van Max Weber ware hierbij tot richtsnoer te nemen [1]). Onderling verband van het materiaal der oudere geschiedenis is daarbij evenzeer noodig als van dat der nieuwere; wat het oorkondenmateriaal der Hindoe-Javaansche periode levert kan verbonden worden, zoowel met wat 17e, 18e-eeuwsche Com-

[1]) vgl. „Wirtschaft und Gesellschaft" (Grundrisz der Sozialoekonomie III), „Wirtschaftsgeschichte": Abriss der universalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte; „Religionssoziologie I—III.

pagniesgegevens verschaffen als met — op agrarisch-historisch gebied b.v. — wat het onderzoek naar de rechten op den grond van Sloet of het Mindere Welvaartsonderzoek kan opleveren. Het historisch materiaal is van tal van plaatsen bijeen te brengen; het schuilt evenzeer in een boek als Dr. Pijper's Fragmenta Islamica als in de studie van Dr. Duyvendak over het Kakeangenootschap. Dr. Kruyt's Celebes-geschiedenis-hypothesen vallen eronder, zoogoed als het werk van Dr. Vroklage [1]) het streven toont om te geraken tot een cultuurhistorische morphologie. Toetsing van dit materiaal in onderlinge wisselwerking is voorwaarde om te komen tot een deugdelijk essai.

Noodig is, dat de geschiedenis van Indië als een methodische eenheid door haar beoefenaren wordt gezien, dat de eigen aard der verschillende werkterreinen wordt erkend, doch, terzelfder tijd, uit het samenliggen dezer gebieden de noodzaak om een samenwerking te vestigen, ter verrijking en ten dienste van den opbouw der algemeene Indische geschiedenis.

VIII. Uitdrukking kan dit vinden in de aaneensluiting der specialistische beoefenaars der geschiedenis, archaeologen, philologen en historici. Uit het hiervoren weergegevene vloeit als eerste voorwaarde voort, dat de aaneensluiting algemeen zij. Beperking tot de beoefenaars der koloniale geschiedenis, zooals in een vorig stadium der besprekingen voor de oprichting van een historische afdeeling van het Bataviaasch Genootschap is gesuggereerd [2]), zou een even onpractische als onjuiste beperking beteekenen, omdat een groepsindeeling, gebaseerd op de traditioneele periodenindeeling der geschiedenis zich niet verdraagt met den aard der Indische geschiedenis, welke in haar groote lijnen en voor de behoefte harer algemeene beschouwing deze periodenindeeling doorbreekt. Niet de aaneensluiting der specialisten is eerste eisch, doch het samenbrengen dezer groepen specialisten ten dienste van gezamenlijk te verrichten historisch werk op breeder grondslag.

IX. Indonesische geschiedenis is internationale geschiedenis; de ethnologische zoowel als de oorkondengeschiedenis staan in het teeken van de immigratie van volksgroepen en ideologieën van elders: oud-Indonesische immigratie, Hindoeïsme, Islam, Chineesche cultuurinvloeden, Europeesche, overzeesche vaarten. Te

[1]) Die sozialen Verhaeltnisse Indonesiens. Eine kulturgeschichtliche Untersuchung I, Borneo, Celebes und Molukken. 1936.
[2]) Jaarboek Bat. Gen. III ,1936, 50, 132.

merkwaardiger is daarom, dat een planmatig contact van de Indische geschiedbeoefening met die der omliggende landen ontbreekt. Wat in India, Achter-Indië, China, Japan op historisch gebied wordt verricht, welk werk dat van Indonesië meermalen raakt, komt niet ter algemeene kennis. Philologische studiën onderhouden het contact (Instituut Kern, Hanoi), doch buiten den kring der vakwetenschap geraakt dit ternauwernood. Het bezwaar geldt evenzeer ten opzichte zoowel van de Europeesche historische studiën: wat b.v. wordt verricht op het gebied van het onderzoek naar het vroegkapitalisme als op het gebied der latere economische geschiedenis alles wat voor den gang van zaken in Indië — het Indië van Van Imhoff, zoogoed als dat van Van der Capellen en Van Tuyll van Serooskerke — van belang is, wordt niet genoeg in Indië opgenomen en verwerkt. Men kan, desgewenscht, het terrein nog verder uitbreiden en ten dienste der vergelijkende koloniale geschiedenis de Grieksche Middellandsche-Zeekolonisatie, de Deensche kolonisatie van IJsland en de Genueesche maones betrekken. Zulks blijve een punt op zich zelf.

X. Wenschelijk alzoo is: het contact te vestigen tusschen de verschillende groepen van specialisten-beoefenaars der Indische geschiedenis, ten dienste van de beoefening dezer geschiedenis in breeder verband. Zoodanige aaneensluiting kan, het is naar het voorkomt onnoodig dit nader te adstrueeren, het best geschieden onder de auspiciën van het Bataviaasch Genootschap. Het kan daarbij voorshands in het midden worden gelaten, of men zulks informeel wenscht te doen plaats hebben, dan wel in den vorm van een nieuw op te richten Historische afdeeling. Contact met het Genootschap is zeer wenschelijk, eensdeels wijl de meesten der meergenoemde historici reeds lid der instelling zijn, andersdeels wijl het Genootschap alleen de middelen kan verschaffen om verschillende der werkzaamheden naar behooren te steunen. Gedacht wordt b.v. zoowel aan het contact met andere instellingen in Azië (Royal Asiatic Society-branches, historische genootschappen in India, Hanoi), als in Europa (Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Economisch-Historisch Archief, Historisch Genootschap). Als vrucht van het voorgestelde onderling overleg zou b.v. kunnen worden verkregen een plan tot publicatie van bepaalde bronnen, studie van bepaalde historische onderwerpen, bijeenbrenging van bepaald materiaal; zoodanige uitgaven kunnen enkel worden ondernomen onder leiding van het

Genootschap. Het verleenen van publiciteit aan de resultaten van historisch werk van elders, voor zoover zulks voor Indië van belang is te achten, mede een punt waaromtrent het bedoelde overleg vruchtbaar zal kunnen worden, kan mede het best geschieden onder de schutse van het Genootschap. Het Genootschap, tenslotte, kan, bij de steeds wisselende bezetting van personen van den kring — het Indische euvel — een element van continuïteit, een waarborg voor den voortgang der zaken vormen, hetwelk toch als psychologische factor bij de aaneensluiting niet mag worden onderschat.

JAVAANSCH PANTHEISME EN MONISME

DOOR Dr. P. ZOETMULDER

III. Paradoxen, Vergelijkingen en allegorieën.

In onze twee vorige artikelen hebben we getracht, een samenvatting te geven van wat we zien als de meest karakteristieke uitingen van pantheïsme of monisme in de Javaansche godsdienstige literatuur der laatste eeuwen. Dit slotartikel zal slechts zijn een soort van bijvoegsel. Het wil enkele eigenaardige vormen weergeven, waaronder die gedachten tot uiting komen; enkele vergelijkingen, waarin men die leeringen heeft gekleed.

Daaronder behoort op de eerste plaats de paradox. Van een onlangs jong gestorven schrijver en dichter, P. van Renssen, vonden we daarover het volgende geciteerd:

„Alleen in de paradox kan een bovenzinnelijke waarheid begrepen worden, omdat de paradox haar eigen grenzen door de tegengesteldheid harer deelen in zichzelf vernietigt, zich daardoor tot in het oneindige verwijdt, en krachtens haar bovenverstandelijk karakter tot het opperste zielsbesef, tot de rede boven de rede spreekt.

Alle uiterste wijsheid, ter wereld geschreven, is ons geopenbaard in den vorm van de paradox, en alleen paradoxaal te begrijpen. De paradox is de hoogste, en laatste uitdrukkingsvorm der mystiek. De paradox is het esoterisch vrijgebied der van den waan van het intellect verlosten, het toevluchtsoord der geestelijk onbehuisden, de geheimtaal der levenden, der religieuzen en der wijzen!....

De paradox spreekt het laatste woord, dat gesproken kan worden, openbaart de laatste gedachte, die denkbaar is. Achter haar is nog één ding verder, boven haar nog één ding hooger, door één ding kan zij worden overwonnen en teniet-gedaan: door de stilte, het zwijgen dat voorbij alle spreken is, vrucht van bezinning en schouwen, welke het denken hebben achtergelaten als een onnut werktuig, een ontoereikende taal."

Het is geenszins als een blijk van persoonlijke instemming op alle punten, dat we deze waardeering van de paradox hier plaatsen, maar wel, omdat we er veel in terugvinden, wat in de Javaansche opvatting over de paradox ook zijn plaats heeft en de voorliefde van den Javaan ervoor verklaart. Want niemand, die maar iets van de Javaansche ngèlmoe heeft gelezen of er den Javaan over heeft hooren spreken, kan het ontgaan zijn, dat vaak een paradox de samenvatting moet geven van wat er aan diepere wijsheid in deze leeringen verborgen ligt.

We zagen er reeds een voorbeeld van: de scheede binnengaande in de kris. En dat, wat deze paradox aanduidde, is ook de beteekenis van de vele andere: een verzinnebeelding van de eenheid tusschen God en mensch, van de eenheid van alle *zijn*. Soms ligt dit in de woorden zelf besloten, b.v. waar men spreekt over den Heer, die knecht, en den knecht, die Heer wordt; over het schip, dat de zee als lading heeft. In: de lamp, die brandt zonder pit; de lotus, die groeit zonder water; het blad, dat om groen te worden, geen regen van noode heeft, herkennen we gemakkelijk symbolen voor het ééne en uit zich zelf bestaande Leven, dat van niets of niemand anders het leven ontvangt, aanduidingen van het ééne en onafhankelijke *zijn*.

Maar wat te zeggen van: de achterzijde van een kogel; zwart, dat wit is; gaan putten, terwijl men water draagt; de zon, die gedroogd wordt, en vuur, dat men verbrandt? We gelooven niet, dat men een eigen beteekenis voor ieder afzonderlijk moet zoeken, noch elk der beelden een eigen symbolischen zin toekennen, al is de Javaan zelf ook geneigd, hiertoe pogingen te doen. Dat, wat ze allen gelijkelijk aanduiden, en wat aan te duiden, naar onze meening, ook hun voornaamste functie is, moet samengevat worden in dit eene: de eenheid der tegendeelen, die zich verwerkelijkt in de vereeniging van God en mensch, of meer algemeen: in de eenheid van al het bestaande. De beteekenis ligt in het paradoxale karakter der uitdrukking, niet in de begrippen, die tegenover

elkaar worden gesteld; *als* paradox zijn deze uitdrukkingen het symbool voor de eenheid, die voorwerp der hoogste wijsheid en het vurig verlangde doel van het volmaaktheidsstreven is; wat ze ieder op zich beteekenen, is van minder belang. Zoo vindt men dan ook tientallen van dergelijke paradoxen achter elkaar opgesomd zonder verderen uitleg, doch met de steeds herhaalde vermaning, ze aandachtig te beschouwen en goed te overdenken, of hun verklaring te vragen ,,aan den wijze, die den Soeksma kent".

Een van deze uitspraken, waaraan echter wél een speciale beteekenis te hechten is, voert ons binnen in een gebied, waaraan de Javaansche godsdienstige literatuur bij voorkeur haar vergelijkingen en allegorieën ontleent: de wajang. Is het trouwens wonder, waar dit spel zulk een belangrijke plaats in het Javaansche leven inneemt en bovendien in oorsprong een religieuze handeling is?

De paradox, die we bedoelen, is: ,,de wajang, die den dalang (wajangspeler) beheerscht en leidt in al zijn bewegingen". Daaraan wordt toegevoegd: ,,de dalang, die de wajang leidt en beweegt". En ten slotte volgt de verklaring: ,,Poppen en dalang zijn als het schaduwbeeld en de Schepper. Er is een wisselwerking tusschen beiden. Ze zijn geen van beiden werkelijk, wanneer die wisselwerking tusschen Schepper en schaduwbeeld er niet is. Zoo is het ook met Heer en knecht: zonder wisselwerking komen ze niet tot bestaan, evenmin als Allah en Mohammed."

Zoo blijkt uit de verklaring, dat deze aan de wajang ontleende paradox een van de orthodoxie ver afwijkende beteekenis heeft. Dat God en mensch als dalang en poppen worden voorgesteld, is heel gebruikelijk. Doch hier wordt hun relatie gezien als een aan beide kanten volkomen gelijke afhankelijkheidsverhouding. Bestaat de een niet, dan ook niet de ander: zonder Heer is er geen knecht, maar zonder knecht ook geen Heer; zonder Allah geen Mohammed, maar zonder Mohammed ook geen Allah. Het is alles iets betrekkelijks. In de volgende strofen wordt dan geleerd, hoe men boven dat betrekkelijke moet uitstijgen tot de kennis van het Eéne *Zijn*.

Van een *uitwerken* der wajangvergelijking was hier nauwelijks sprake. Toch treffen we ook dat aan op verschillende plaatsen en soms met een waarlijk poëtische visie en phantasie.

Voor de hand liggend en reeds in de Indische en Arabische godsdienstige literatuur naar het hoofdidee gebruikelijk is deze toepassing: God: de dalang; het scherm: heel de zichtbare wereld.

Ter weerszijden daarvan staan, gestoken in den pisangstam, die den aardbodem verbeeldt, de poppen, d.i. de schepselen in al hun verscheidenheid, die in de hand van den dalang hun spel op het wereldtooneel gaan spelen. De lamp, die de schaduwen te voorschijn toovert, is het leven en de gamelan, die het spel begeleidt en ermee overeenkomt, is de door Gods voorzienigheid geleide en geregelde harmonie der gebeurtenissen. Het is dwaasheid, zoo in dit spel op te gaan, dat men het als onafhankelijke realiteit aanvaardt en den alles beheerschenden dalang niet ziet.

Doch dan volgt er een passage, die bij eersten aanblik minder doorzichtig is. De Godheid in haar ongedifferentieerd stadium, in haar meest volkomen verborgenheid, wordt er vergeleken met

> „een dalang in extase. Zonder poppen praat hij als in een roes. Hij gaat geen lakon (wajangverhaal) opvoeren en toch is het verhaal al beëindigd, zijn de hoofdpersonen door een goeroe in de wijsheid ingeleid en in het huwelijk verbonden. De heer des huizes, die hem laat optreden, is er nog niet, en toch heeft hij zijn loon al ontvangen. Het spel is afgeloopen, en hij is nog niet begonnen te spelen . . .
>
> Het is stil op het wajangtooneel en toch uitermate druk van beweging. Als de donder klinkt het geluid van de gamelen en toch is er geen ketoek of ketjèr, geen gendèr, rebab, soeling, saron, gambang, kendang, kenong of gong te zien. Men zoekt naar den dalang, maar ziet hem niet. Op het oogenblik, dat hij zijn poppen klaar zet om te beginnen, is het verhaal al afgeloopen."

Wanneer ten slotte de verklaring van deze raadselachtige allegorie gegeven wordt, blijkt zij op een verrassende manier het bedoelde te hebben weergegeven. Het is de beschrijving van God, die vóór de schepping, of liever: vóór de emanatie, alles reeds geordend heeft. Het geheele spel is reeds door Hem gespeeld in het verborgene; in de wereld der ideeën, die ten opzichte van het uiterlijk gemanifesteerde nog als eenzaamheid en stilte kan worden beschouwd, heeft toch het volle leven zich reeds ontplooid, zooals het later nog eens, maar dan zintuigelijk zichtbaar, zich zal ontplooien. Waarlijk, „het spel is reeds afgeloopen, voordat het begonnen is".

We zeiden, dat we dat alles liever op de emanatieleer zouden betrokken zien dan op de schepping. Want al past deze allegorie op zich geheel in het kader der orthodoxie, zoogoed als in dat der

emanatieleer, toch zijn er termen en uitdrukkingen, die op de laatste wijzen. En dit wordt nog bevestigd door de lakon, die men den goddelijken dalang laat spelen. Het is die van den koning van Djenggala, van Pandji, rondtrekkend over de wereld. Welnu: meer dan eens is in deze literatuur Pandji het symbool van God, die zich in de wereld manifesteert, daarbij als het ware Zijn oorspronkelijken staat van Absoluut Wezen verlatend en rondzwervend door een vreemd land, zoo vermomd, dat slechts de uitverkorenen Hem herkennen.

Tegenover deze toepassing van het wajangsymbool staat nog een andere en het komt voor, dat men deze twee bewust tegenover elkaar plaatst, waarbij dan de tweede als symbool voor een hoogere, meer esoterische leer wordt voorgesteld. Men vindt dan dalang en poppen, gamelan, scherm en lamp, allen vereenigd in den mensch zelf. De dalang is in de poppen binnengegaan en beweegt ze van binnen uit: het is de soeksma het goddelijke princiep in den mensch, en 's menschen doen en laten is het gespeelde verhaal. De Absolute Soeksma wordt daarbij dan soms als de toeschouwer voorgesteld, soms als de heer des huizes, die de wajang laat vertoonen, maar zelf verborgen blijft. Het is, aanschouwelijk voorgesteld, de leer van de inwoning Gods in den mensch, zooals we die in het begin van ons tweede artikel uiteenzetten.

Tot voor kort was, naast de wajang, ook het topèng- of maskerspel een onder de Javanen zeer bekend en zeer geliefd spel, dat nu echter steeds minder opgevoerd schijnt te worden. Ook dit heeft ruimschoots zijn aandeel geleverd in de vergelijkingen, niet in dezelfde mate als de wajang, met minder verscheidenheid van toepassing en uitwerking ook, maar toch voldoende, om nog een korte behandeling te verdienen.

Een eerste toepassing vinden we in de Tjentini. Daar wordt het lichaam vergeleken met een masker, dat, los van zijn drager beschouwd, wel schijnt te staren, maar zonder werkelijk te zien. Het moet tot leven gewekt worden door de inwoning van den soeksma, niet de gewone menschelijke ziel, maar de inwonende Godheid, want „bij heel de maskervertooning is het masker slechts een scherm voor de Godheid. Deze versluiert zich zelf, versluiert zich, zonder daartoe door iets of iemand gedwongen te worden". Doch hoe dikwijls zien de menschen Haar niet, laten ze zich geheel meeslepen door het uiterlijk zichtbare.

„De toeschouwers letten niet op den speler zelf, maar alleen op het masker, op de handeling en op de woorden, die gesproken worden. Is het verhaal een tragedie, waarbij het medelijden wordt opgewekt, dan zijn er onder hen — onder de gevoelig aangelegden — velen, die gaan huilen, omdat ze meenen, dat het werkelijk zoo gebeurt. Zoo groot is de handigheid van Hem, die de maskervoorstelling geeft.

Waarlijk, de meeste menschen zien slechts het masker en denken niet aan hem, die het masker draagt. Toch is deze het, waar het op aan komt. Zoo is het ook met ons gesteld in het leven. We keuren het slechte af en prijzen het goede, doch we laken niet den Soeksma en prijzen niet den Soeksma, maar het lichaam. En toch is onze ware toestand: in alles bewogen en gedreven te worden door den Soeksma. Dien zien we echter niet. Het lichaam is in waarheid als het masker, dat het gezicht bedekt van den speler. Wanneer de voorstelling is afgeloopen, legt men het af. Zonder beweging ligt het neer en is weer niets dan gewoon hout; slechts de uiterlijke vormen zijn gebleven. Men bergt het weg en het wordt niet meer geprezen noch gelaakt; spreken doet het niet meer".

Op een breeder plan voert ons een maskervergelijking uit een soeloek-bundel. Niet meer de inwoning van God in den mensch alleen, maar Zijn manifestatie onder velerlei gedaanten in de wereld wordt er verbeeld:

„Gedreven door verlangen ben ik gaan dwalen en daar tref ik den dalang, die van plan is een maskervertooning te geven. Ik blijf staan uit begeerte om die te zien. Tevoren zag ik den dalang aan het werk zonder behulp van eenig masker. Hij trad in zijn gewone menschelijke gedaante op en vertoonde zich met zijn eigen wijze van doen.

Doch nu keert de dalang weer terug met een masker voor. De toeschouwers zijn verrast, omdat hij er zoo jong en knap uitziet. Velen herkennen hem niet en denken, dat het de dalang niet is. Dan verwisselt hij wederom van masker en men raakt nog meer in de war, doordat zijn uiterlijk weer anders is. Onophoudelijk verschijnt hij onder andere gedaante en de toeschouwers botsen als buiten bezinning tegen elkaar bij het zien van al die verschillende gestalten. Er zijn oude en leelijke, er zijn jonge en knappe bij; dan weer is het een kromgegroeide, een dwerg, een blinde.

Zonder ophouden wisselt hij zoo in zijn wondermacht. Veelvuldig zijn de gedaanten en alles, wat hij doet, wekt verbazing. Het is steeds begrijpelijker, dat men den dalang niet herkent. Een merkt op: „Kijk toch eens goed naar dat masker. Het is, of het werkelijk kijkt. Wat een prachtig schouwspel en wat zijn die bewegingen vol beteekenis!" Doch een tweede antwoordt: „Wat is dat nu voor een raad? Het is immers de Dalang zelf, die zichtbaar is, want dat masker bestaat als het ware niet voor me."

Langen tijd duurt het zoo, dat de Dalang door zijn vermogen om van gedaante te veranderen de menschen in verwarring brengt. De toeschouwers zijn verbijsterd en ook ik word meegesleept en mijn blik verduistert. Mijn hart wordt twee kanten uit getrokken. Wanneer ik toekijk, schijnt hij nu eens werkelijk het te zijn en dan weer niet.

Laat U niet bedriegen bij het beschouwen van het masker, want het is maar schijn. Bezie goed den spelenden mensch zelf: het masker is er niet één mee en niet verschillend .... Ze zijn één, doordat ze in willen en handelen één zijn, zooals de spiegel en die zich spiegelt. Het verschil ligt hierin, dat de spiegel den ander aanwijst (en niet omgekeerd). Wanneer ge inzicht gekregen hebt in het ware wezen van het masker, dan kent ge ook Uw eigen wezen. Dat is het schouwen van den volmaakten mensch."

Die veelheid van maskers, die in verwarring brengende verscheidenheid, is het niet het steeds wisselende aspect der zichtbare wereld, waarachter de goddelijke Speler zich verbergt? Maar al te veel zijn er, die zich door den schijn laten bedriegen, doch wie het hooger inzicht bereikt heeft, ziet, dat de waarheid achter dien schijn te vinden is, dat het alles slechts een afstraling, een afspiegeling is van het ware Zijn en tot taak heeft, daarnaar te wijzen. Zoo kan deze laatste vergelijking evengoed haar plaats vinden in de orthodoxie als in de leer eener pantheïstische immanentie Gods.

We hebben in dit laatste artikel gezien een door de Javaansche phantasie ons geboden illustratie van de leer, in de twee eerste artikelen behandeld; een illustratie, vaak origineel en verrassend, uiterst geschikt vooral, om deze stof te verduidelijken en ingang te doen vinden bij den hoorder. Want vergelijkingen hebben dikwijls,

vooral hier in het Oosten, een overtuigende kracht, grooter dan welke logisch sluitende, maar abstracte argumenteering ook.

Ze kunnen ons ten overvloede doen zien, wanneer dit niet reeds uit de vorige artikelen gebleken was, dat de Javanen, hoeveel ze ook aan Hindoeïsme of Islam ontleend mogen hebben, deze stof zelfstandig hebben weten te doordenken en te verwerken. Moge deze kennismaking met dit onderdeel, zij het ook een belangrijk, van de Javaansche godsdienstige literatuur der laatste eeuwen, de belangstelling van den lezer voor het Javaansche volk hebben verhoogd.

BOEKBESPREKING

Herinneringen van Pangeran Aria Achmad Djajadiningrat. Uitgave G. Kolff & Co., Amsterdam — Batavia 1936.

Blijkens het voorwoord was het aandrang van de zijde van vrienden van den heer Djajadiningrat, die hem deed besluiten, zijn memoires te schrijven. Het lijkt ons de vraag, of deze naar vele zijden levende en temperamentvolle persoonlijkheid er niet ook zonder dien aandrang toe zou zijn gekomen om publiekelijk te vertellen van wat hij zag, eigen houding en daden te rechtvaardigen en zich tegen onbillijke beoordeeling te verweren. In elk geval was het resultaat een belangrijk boek, dat zijn hooge waarde zeker niet enkel dankt aan het feit, dat het de eerste autobiografie van een der groote figuren uit de Inheemsche wereld hier te lande is. En een poging, het in een korte bespreking naar inhoud en karakter recht te doen is — we erkennen het grif — waarlijk niet zonder pretentie. Maar het was onze groote waardeering voor het werk, die dreef naar het besluit haar te ondernemen.

Aantrekkelijk zijn deze memoires door het evenwicht tusschen den nadruk dien de schrijver op de omstandigheden laat vallen, en dien, waarmee hij van eigen ervaringen en overwegingen en daden vertelt, en dank zij de groote mate van objectiviteit en eerlijkheid, waarmee anderer en eigen houding beoordeeld worden en fouten worden erkend. Nergens treft men een spoor aan van eenig streven om zich door anderen te doen zien in een beter licht dan waarin de schrijver zich zelf ziet. Het doel, dat hij zich voor oogen stelde, was, een belangrijk tijdvak in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië te beschrijven, met mededeeling en aan de hand van zijn eigen aandeel aan het werk van op- en nieuw-bouw op een zich allengs uitbreidend arbeidsveld. Dit is hem voortreffelijk gelukt.

Deze periode was die van den overgang van het „oude" Indië naar den nieuwen tijd, en loopt van ongeveer 1890 tot 1927. De heer Djajadiningrat groeide op en beleefde de voorbereiding tot zijn regentstaak in de jaren, toen in de Europeesche wereld hier te lande met toenemende helderheid werd ingezien, dat de Inheemsche maatschappij recht op eigen, zelfstandige economische en cultureele ontwikkeling heeft, doch daarbij den steun en de voorlichting van het Westen niet ontberen kan, terwijl verlichte en ver-ziende geesten in de Inlandsche wereld begrepen, dat kennis van Westersche wetenschap, van Westersche opvattingen en Westersche techniek en methoden de ontwikkeling van eigen maatschappij en eigen cultuur ten goede zou komen. Schr.'s vader wenschte voor zijn zoon deugdelijk Mahomedaansch godsdienstonderwijs, maar tegelijk onderricht dat den jongen man de poorten naar de schatkamers der Westersche kennis zou openen, opdat hij, daarmee gewapend, in eigen sfeer tot werk van hooger orde capabel zou zijn.

Zoo zien wij den jongen Djajadiningrat — die op 16 Augustus 1877 in de desa Kabajan te Pandeglang geboren werd — na onderwijs in den Qoer'an, dat in de pasantren te Karoengdang werd voltooid, de Nederlandsche taal leeren. In 1890 gaat hij naar Batavia, als eerste pupil van dr. Snouck Hurgronje, die zijn goeden dunk van den intellectueelen aanleg der Javanen proefondervindelijk rechtvaardigen wilde. Hij kwam in den kost bij een menschkundigen en verstandigen Europeeschen onderwijzer en ging, toen hij het Nederlandsch voldoende machtig was, naar school als „Willem van Bantam" — omdat het schoolhoofd nadeel vreesde wanneer bekend zou worden, dat een Inlander tot de leerlingen behoorde —, legde in 1892 met goed gevolg het toelatingsexamen voor de H.B.S. af en doorliep die inrichting, onder voortdurend scherp toezicht van dr. Snouck Hurgronje, die zich doorloopend van zijn vorderingen op de hoogte stelde.

Toch vervreemden deze studie en de omgang met Europeesche vrindjes hem niet van het milieu zijner ouders, over wie hij telkens met groote liefde en dankbaarheid schrijft. Als hij met vacantie thuis was, kleedde hij zich als een Bantamsche jongen van zijn leeftijd, en zag hij er niet tegen op, aan tafel te helpen bedienen wanneer er gasten waren.

In 1899 doet hij eindexamen, en kort daarna wordt hij benoemd tot schrijver op het kantoor van den controleur van Serang. In Juli 1900 volgt de benoeming tot assistent-wedana van het onderdistrict Bodjonegara. Het was de tijd van zijn practische opleiding voor het Inlandsch bestuursambt, waarin hij veel nuttige ervaring opdeed en herhaaldelijk gelegenheid kreeg, de ontdekking bevestigd te zien, dat men op de centrale bureaux te Batavia eigenlijk toch maar heel weinig wist en begreep van het dagelijksch leven van den Inlander. Hij werkte met ijver en enthousiasme in het belang der bevolking van zijn ressort, streed tegen bijgeloof en misbruiken en leerde inzien, hoeveel voor een goede bestuursvoering van de bezetting der assistent-wedana-posten afhangt.

In Juli 1901 werd de heer Djajadiningrat, nog slechts 24 jaar oud, benoemd tot regent van Serang. Daarmee begon voor hem een periode, die rijk was aan belangrijke ervaringen; zijn benoeming viel samen met de aanvaarding van nieuwe denkbeelden omtrent doel en karakter der koloniale politiek : de propaganda der voorstanders van „ethische politiek" liet haar invloed gevoelen op het regeerbeleid. Men wilde bevordering van den economischen en den geestelijken vooruitgang der bevolking, die tot medewerking daaraan opgevoed en opgewekt zou moeten worden. De Mindere Welvaart-Commissie werd ingesteld, met de opdracht, een onderzoek in te stellen naar de oorzaken van den achteruitgang der welvaart op Java. De „Inlandsche beweging" was nog niet geboren en de voogdij-gedachte was springlevend. Toen de heer Djajadiningrat tot regent werd benoemd, konden slechts drie collega's — de regenten van Demak, Japara en Ngawi — zich evenals hij behoorlijk in het Nederlandsch uitdrukken. De regent was nog waarlijk volkshoofd, kon zijn staat nog voeren, en de pajong was een nog levend symbool.

Dit veranderde snel. Met Indië's toenemende beteekenis als beleggingsgebied voor niet-Indisch kapitaal werd de bestuursvoering intensiever en meer gecentraliseerd. De taak van den Europeeschen bestuursambtenaar wijzigde zich : het uitvoerende element, dat er voor zoovelen de attractie van had uitgemaakt — men leze de klacht van den heer J. W. Meyer Ranneft in het *Koloniaal Tijdschrift* van 1912 over de „verwording van het B.B. op Java"! — werd in stijgende mate op de regenten overgedragen, en het werk van den Europeaan werd controleerend, voor een goed deel achter de schrijftafel : het rijpaard als symbool maakte plaats voor de vulpen. De regent werd meer en meer gouvernementsambtenaar, werktuig, met minder vrijheid van initiatief; rekenschap werd van hem geëischt ook voor daden van ondergeschikte beteekenis. En intusschen groeiden in de Inheemsche maatschappij nieuwe krachten, die leiding eischten, welke de regent in zijn zich wijzigende positie al minder geven kon.

Aan deze verandering van de regentspositie, waarbij uiteraard zeer veel afhing van de menschkundigheid en het inzicht van den resident, heeft de heer Djajadiningrat zijn vreugde en verdriet beleefd, en hij vertelt ervan, uitvoerig

en rustig, met blijken van dankbaarheid voor eerlijke waardeering en steun — o.a. van de residenten Hardeman en Overduyn — en zonder teleurstelling over ondervonden onredelijke bejegening te verdoezelen. Wat in dit boek treft, is de volkomen oprechtheid. De schrijver vertelt met begrijpelijken trots van goede resultaten van moeilijken arbeid; maar dat hij als assistent-wedana, in zijn strijd tegen bijgeloof, zelf aan den haal ging toen hij onverwacht een vrouw voor zich zag, die door de desagenooten als de gevaarlijke geest van een overleden danseres gesignaleerd was, verzwijgt hij evenmin.

Uit geheel dit boek rijst het beeld op van een vol-levend mensch, met deugden en gebreken, met scherp intellect, bezield van den wil zijn volk vooruit te brengen, en van volkomen eerlijke bedoelingen ten opzichte van het bewind dat hij diende. Zijn loyauteit-zelve werd oorsprong van diepe gegriefdheid waar zij in twijfel getrokken werd. Hij zwijgt daarover niet. En dat is goed. Het is goed als wat in onverstand en misplaatst wantrouwen aan de verstandhouding tusschen Europeanen en Inheemschen verknoeid wordt, publiekelijk wordt aangewezen. Niet mokkende, opgekropte verbittering, maar enkel openlijke critiek kan aanleiding tot inkeer en herziening zijn. Voor den Westersch gevormden Inheemsche, gelijke in bekwaamheid van Europeanen, die zijn krachten wil wijden aan den staatsdienst, is geen ernstiger en gevaarlijker deceptie denkbaar, dan te moeten ondervinden, dat hij maar half vertrouwd of regelrecht gewantrouwd wordt en hem een plaats wordt gegeven buiten het corps en de sfeer der Europeanen die dezelfde opleiding ontvingen. De eerste Javaan die in Nederland het groot-ambtenaarsdiploma behaalde, werd niet bij den Europeeschen bestuursdienst, doch bij het Volkscredietwezen geplaatst. Niets toont hier het cachet der economische en politieke overheersching duidelijker dan deze stipte handhaving van het Europeesche karakter van den hoogeren bestuursdienst.

De memoires van den heer Djajadiningrat vormen een rijke bron van stof tot nadenken over het karakter van bewind en bestuur over land en volk van Indië. Maar wij vreezen, de grenzen eener boekbespreking — ditmaal, met het oog op de groote belangrijkheid van het boek, door de redactie hopelijk ruim gesteld — minstens te hebben genaderd. Wij eindigen met de mededeeling, dat het boek door de firma Kolff & Co. in een fraai kleed werd gestoken en tal van reproducties van foto's en teekeningen bevat, die oudere bewoners van dit land de karakteristiek van het „oude" Indië doen herkennen. Mevrouw Diet Kramer hielp bij de indeeling van de stof en leverde mede verdienstelijk werk.

Bij bestudeering van de geschiedenis van Indië der laatste decenniën is kennisneming van dit boek onmisbaar.

K.

INHOUD

Bladzijde

Een mijlpaal voor het Boschwezen 1897—1937, door W. Zwart. 573

Een 125-jarige schepping van Raffles, door Dr. N. A. C. Slotemaker de Bruïne 597

Adatuitgaven in Zuid-Bali, door Dr. F. W. T. Hunger Jr. 610

De Volkenbondsconferentie voor landelijke hygiëne te Bandoeng, door W. F. Theunissen 641

Enkele aanteekeningen met betrekking tot de beoefening der Indische geschiedenis, door Dr. J. C. van Leur 651

Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder. 662

Boekbespreking 671